

AHMED AVNİ KONUK

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-7-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

Dr. Selçuk Eraydın

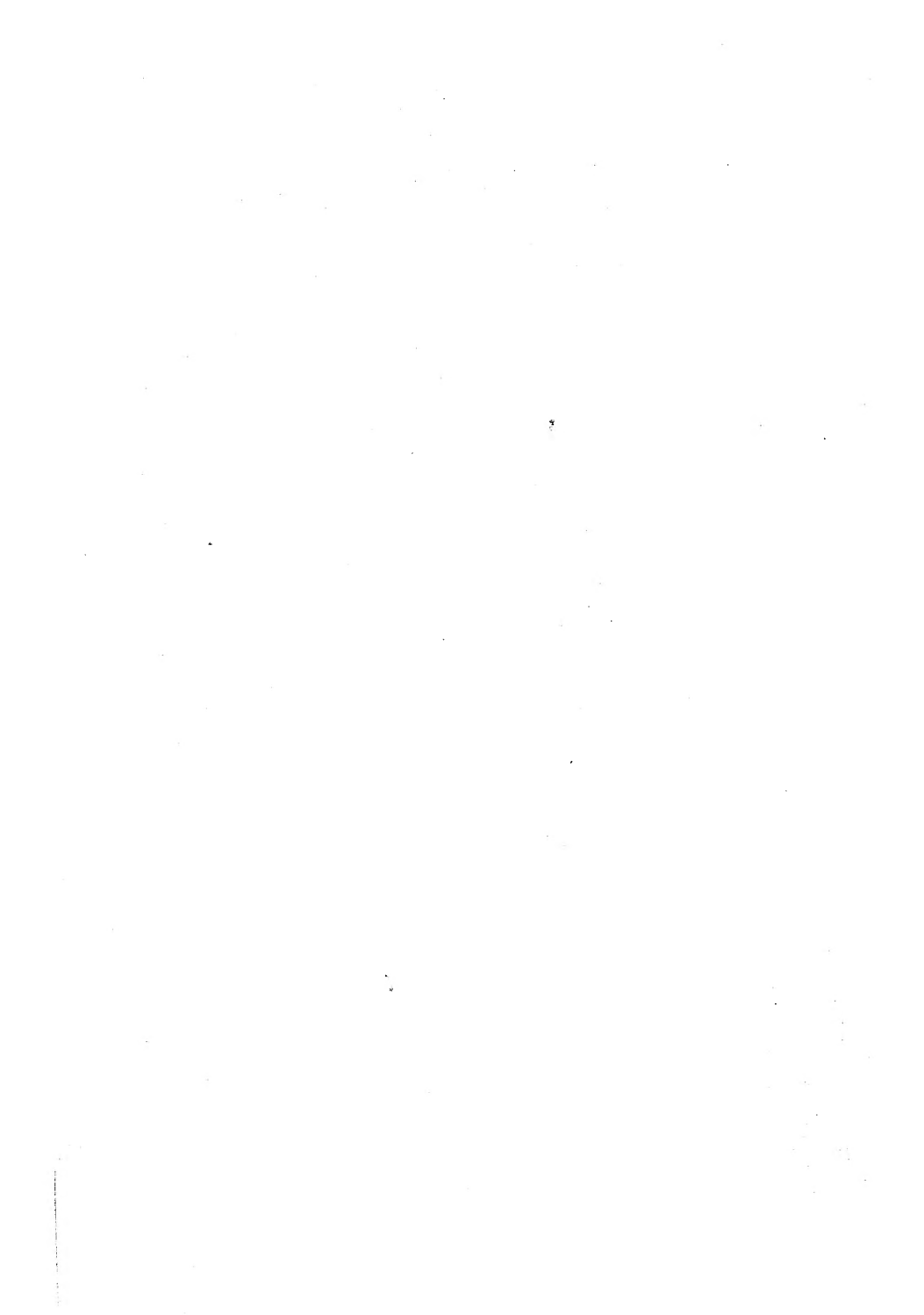
Prof. Dr. Mustafa Tahralı - Doç. Dr. Necdet Tosun

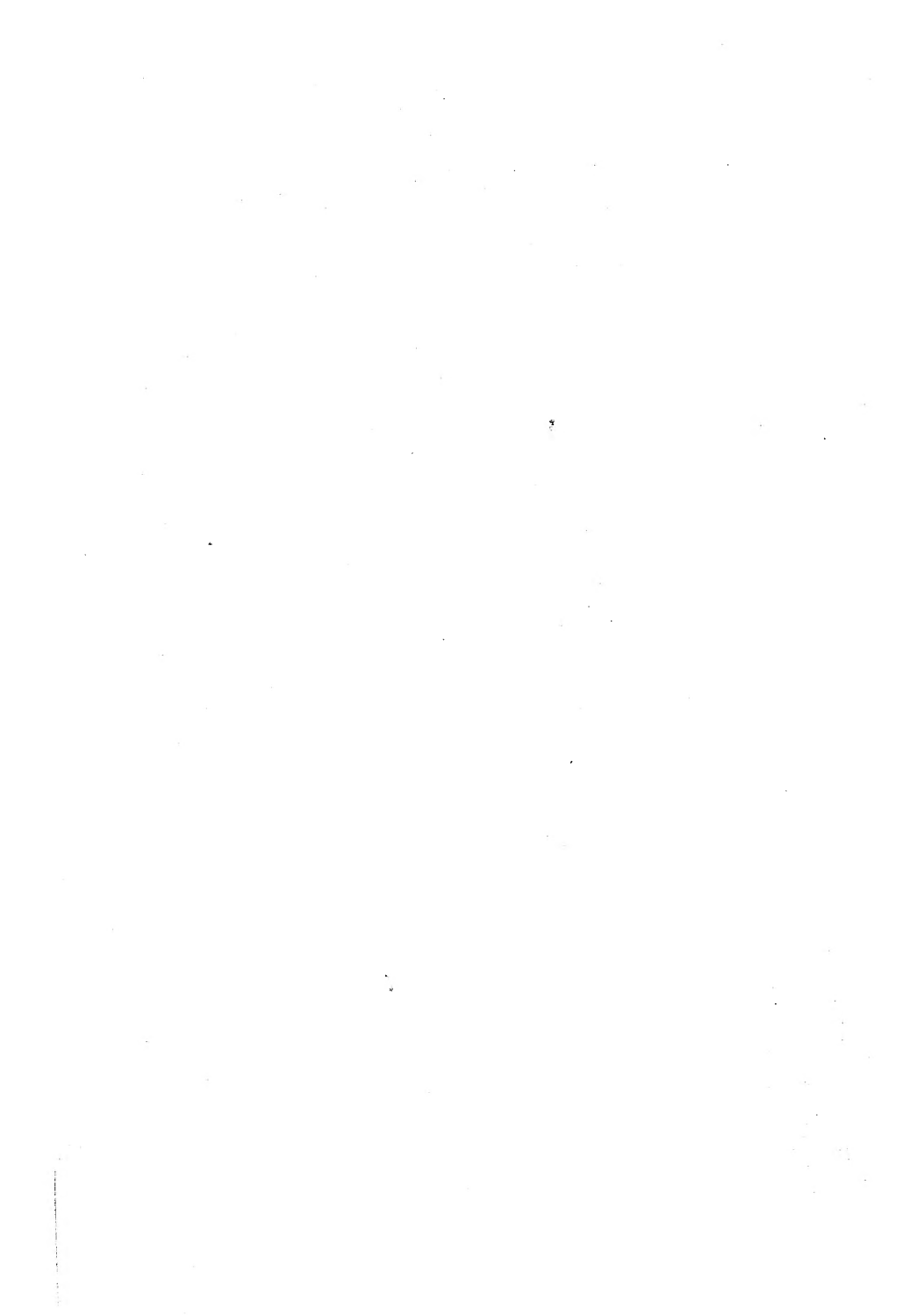
Yayın Koordinatörü

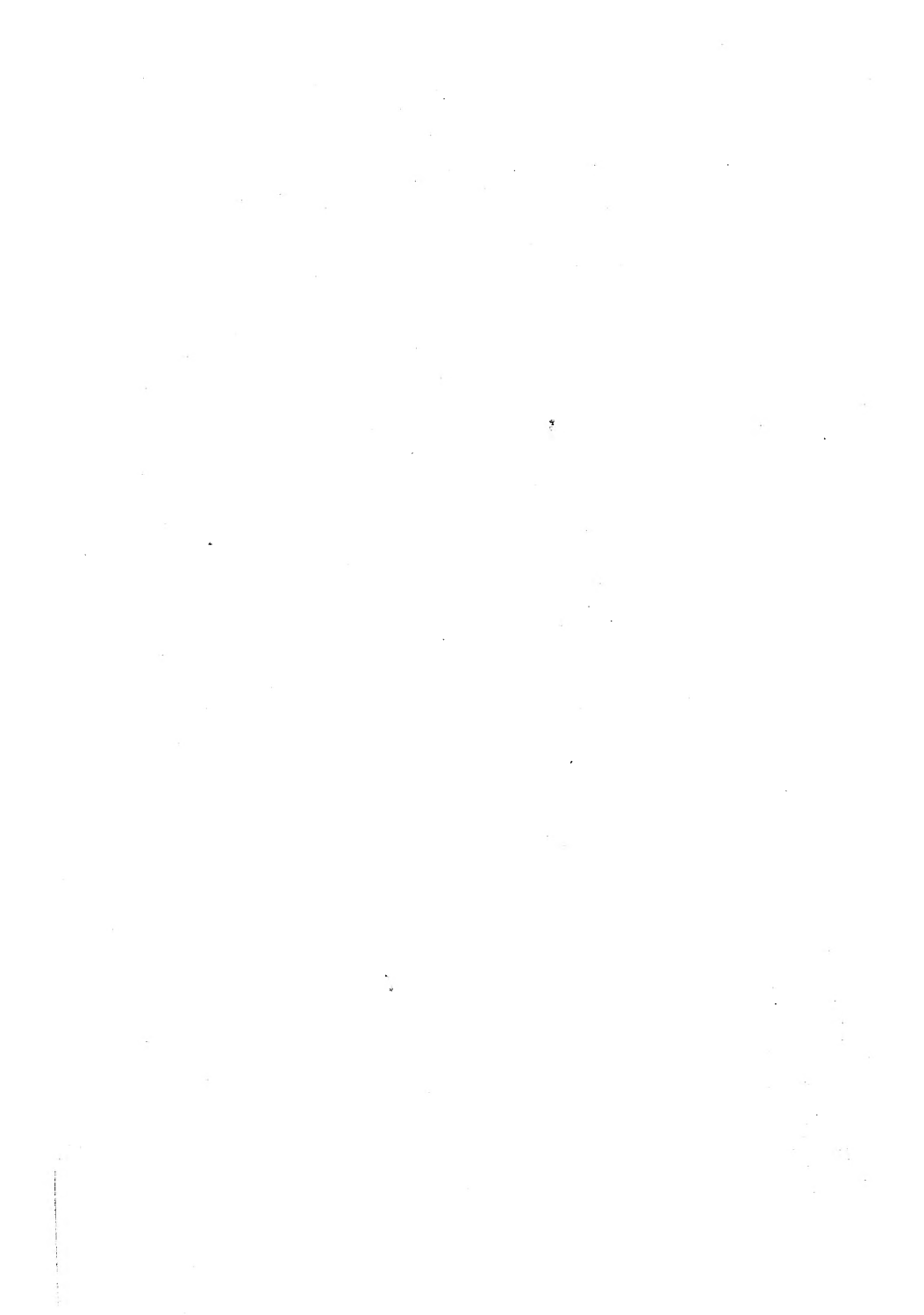
Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Yedinci Cild Fihristi

—Mesnevî IV. Cildinin İlk Yarısı—

Takdim	9
[Mesnevî-i Şerîf'in VII. Cildinin DÎBÂCESİ]	11
O âşkın hikâyesinin tamâmıdır ki, polisten kendisinin meçhûlû olan bir bağa kaçıp ma'sûkayı bağda buldu	32
O vâizin hikâyesidir ki, her va'zın başlangıcında zâlimlerin ve katı kalblilerin ve i'tikâdsızların duâsını ederdi	43
İsâ (a.s.)dan: "Yâ Rûhullâh, vücûdda bütün müşkillerden daha müşkil nedir?" diye sordular	50
Âşkın hıyânet etmesi ve ma'sûkanın onun üzerine bağırması kıssası	53
Karısını yabancı ile berâber tutan o sûfinin kıssası	63
Ömer (r.a.)ın ahdinde olan o hırsızın hikâyesi	65
Kadının ma'sûku çarşaf altında gizlemesi ilh.	70
Kadının, "O cihâz kaydında değildir, onun murâdı setr ve salâhtır" demesi ilh.	73
Hak Teâlâ'nın kendisine Semî' ve Basîr ve Alîm demesindeki garaz beyânındadır	77
Misâl-i dünyâ, külhan gibidir ve takvâ hamâm gibidir	83
O debbâğın kıssasıdır ki, misk satanların çarşısında ıtr ve misk kokusundan bî-hûş ve hasta oldu	88
Debbâğın kardeşinin debbâğa gizlice köpek pisliği kokusu ile muâlece etmesi	95

O âşkın telbîs ve nikâb ile kendi günâhından özür dilemesi ve ma'sûkanın onu anlaması	100
Âşkın özrünü ma'sûkun reddetmesi ve onun telbisini onun yüzüne çarpması ..	104
Ali (k.v.)ye o yahûdînin, "Eğer Hakk'ın muhâfızlığına i'timâdın varsa, bu köşkün başından kendi atı" demesi ve Emîrî'l-Mü'mînîn Ali'nin ona cevâb söylemesi ..	112
Mescid-i Aksâ'nın kıssası ve keçi boynuzu ağacı bitmesi ve Dâvud (a.s.)ın Süleymân'dan evvel o mescidin binâsına azm etmesi	123
"İnneme'l-mü'mînüne ihvetün, "Ve'l-ulemâu ke-nefsin vâhîdetin," âyet ve hadîsinin şerhi	129
Mescid-i Aksâ binâsı kıssasının bakıyyesi	149
Osmân (r.a.)ın hilâfetine başlangıcının ve onun hutbesinin kıssası ilh.	154
Onun beyânındadır ki, hükemâ "Âdem âlem-i sagîrdır" derler ve hükemâ-yı ilâhî "Âdem âlem-i kebîrdır," derler	164
Bu hadîs-i şerîfin tefsîridir ki, "Benim ümmetimin meseli, Nûh gemisinin meseli gibidir ilh.	169
Belkîs'in Sebâ şehriden Süleymân (a.s.) tarafına hediye göndermesinin kıssası ..	177
Şeyh Abdullâh Mağribî'nin (kaddesallâhu rûhahû) kerâmâtı ve nûru	186
Süleymân (a.s.)ın "Belkîs'in resûllerini o hediyeler ile berâber geri çevirmesidir ki, Belkîs tarafına geri getirmiş olsunlar	190
Bir attârın kıssasıdır ki, onun terâzisinin dirhemi baş yıkayıcı kil idi ilh.	194
Süleymân (a.s.)ın Belkîs'in elçilerine dildârlık etmesi ve okşaması ilh.	200
Bir dervîşin cemâat-i meşâyihî rû'yâda görmesi ve ibâdetten kalyorum diye onlardan, kesbe meşgûl olmaksızın, helâl nızık niyâz etmesi	207
O dervîşin, "Mâdemki ben meşâyihin kerâmâtı sebebiyle nızık buldum, bu altını o odun taşıyana vereyim!" diye niyet etmesi	209
Süleymân (a.s.)ın elçileri îmân için Belkîs'in hicretinin ta'cîline teşvîki	216
İbrâhîm b. Edhem (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz)in sebe-i hicreti ve Horasan mülkünü terki	218
O susamış adamın hikâyesidir ki, ceviz ağacının üzerinden çukurda olan su ırmağına ceviz dökerdi ve suya erişemezdi; tâ ki ceviz düşmesiyle suyun sesini işitsin ve onu latîf semâ' gibi, suyun sesi taraba getirsin	225
Süleymân (a.s.)ın "Şîrk üzerinde ısrârı düşünme ve te'hîr etme!" diye Belkîs'in önüne tehdîd göndermesi	235
Süleymân (a.s.)ın: "Senin îmânın hakkında hâlis olarak emr-i ilâhî için benim cehdim vardır. Ne senin nefsinde ve ne hüsnünde ve ne mülkünde benim bir zerre garazım yoktur. Allâh (azze ve celle)nin nûruyla gözün açıldığı vakit, kendin görürsün" diye Belkîs'a ızhâr etmesi	244

İbrâhîm Edhem (rahmetullâhı aleyh) kıssasının bakıyyesi	248
Ehl-i Sebâ kıssasının bakıyyesi ilh.	252
Belkîs'in mülkten âzâd olması ve onun şevk-i îmândan sarhoş olması ve vakt-i hicrette onun himmetinin tahtundan gayri mülk-i dünyânın hepsinden munkatı' olmasına iltifâtı.	257
Belkîs'in tahtının Sebâ'dan ihzârı hakkında Süleymân (a.s.)'ın tedbîr etmesi	271
Mustafâ (s.a.v.)'i, memeden kesilmesi akabinde gâib ettiği için Halîme'nin putlardan muâvenet istemesi ilh.	276
Halîme'nin putların istiânesine delâlet eden o ihtiyar Arab'ın hikâyesi	280
Muhammed (s.a.v.)'i Halîme'nin gâib etmesinden Mustafâ'nın ceddi olan Abdûlmuttalib' in haber bulması ve onu şehir etrâfında araması ilh.	289
Mustafâ (a.s.)'ın ceddi Abdûlmuttalib'e Kâ'be'nin içinden cevâb gelmesi	292
"Onu nereden bulayım?" diye Muhamed (s.a.v.)'in mevziinden Abdûlmuttalib'in nişân istemesi ilh.	302
Belkîs'i rahmete da'vet kıssasının bakıyyesi	304
Âdeminin dünyâya kâni' olmasının ve talebde onun hırsının meseli ve onun rûhânîlerin devletinden gafleti ki, onun ebnâ-yı cinsidirler ilh.	306
Süleymân (a.s.)'ın, "Fırsat ganîmettir!" diye Belkîs'in da'vetinin bakıyyesi	319
Süleymân (a.s.)'ın Mescid-i Aksâ'yı Hudâ'nın ta'lîmi ve vahyi ile O'nun bildiği hikmetler için imâret etmesi ilh.	324
Şâirin kıssası, şâhin ihsân vermesi; Ebu'l-Hasan adlı vezîrin muzâaf kılması	338
Şâirin yine ihsân ümidi ile birkaç sene sonra tekrâr gelmesi ilh.	341
Bu alçak vezîrin, şâhin mürüvvetini ifsâd husûsundaki kötü re'yîliliği, Fir'avn'ın vezîrine ya'nî Hâmân'a benzemesi	358
Cinnin Süleymân (a.s.)'ın makamına oturması ve onun Süleymân (a.s.)'ın işlerine teşbîh etmesi ilh.	364
Tamâm olduktan sonra her gün Süleymân'ın ibâdet ve âbidlerin ve mu'tekiflerin irşâdı için Mescid-i Aksâ'ya gelmesi ilh.	371
Âlem-i ilimde mezar kazıcılık olmazdan evvel, Kâbil'in mezar kazıcılığı kargadan öğrenmesi	375
O sūfînin kıssası ki, gülîstân içinde başını dizine koyup murâkib idi ilh.	391
Mescid-i Aksâ'nun köşesinde harrûb bitmesi ve Süleymân (a.s.)'ın gamgîn olması kıssası	396
Onun beyânındadır ki, kötü cevherli kimse için ilim ve mâl ve câh husûlû onun fazîhaudır ilh.	413
"Yâ eyyühe'l-Müzemmil" âyet-i kerîmesinin tefsiri	418

Onun beyânındadır ki, cevâbın terki cevâbdır. "Ahmağın cevâbı sükûttur" bu sözün mukarriridir ilh.	432
Mustafâ (s.a.v.)'in bu hadîsinin tefsîri hakkındadır ki, buyururlar: "Muhakkak Allah Teâlâ melâikeyi yarattı ve onlarda aklı terkîb etti ilh."	434
Bu "Kalblerinde maraz olan kimselere gelince, o maraz onların murdarlıklarına murdarlık ziyâde eder" (Tevbe, 9/125) âyetinin tefsîri ilh.	446
Aklın nefis ile mücâdelesi; Mecnûn'un deve ile nizâ'ı gibi ki ilh.	448
O gulâmın noksan ücret sebebiyle pâdişâh tarafına kıssa-i şikâyeti yazmasının kıssasıdır	457
O büyük saraklı fakîhin ve onun sarığını kapam kimşenin ve "Aç da gör, ne götürüyorsun!" diye onun bağırmasının hikâyesidir	464
Dünyânın ehl-i dünyâyâ lisân-ı hâl ile nasîhati ve ondan vefâ tutuculara kendinin vefâsızlığını göstermesi	467
Onun beyânındadır ki ârife nûr-ı Hak'dan bir gûdâ vardır der ki: "Ben Rabbimin indinde geceledim; bana yedirdi ve içirdi" ilh.	479
"Fe-evcese finefsihî hîfeten kulnâ lâ tehaf inneke ente'l-aliyyu" âyet-i kerîmesinin tefsîri	490
Müddeînin da'vâdan zecrî ve ona mütâbaat ile emr etmek beyânındadır	497
O gulâmın ücret talebi ile mektûb yazması kıssasının bakıyyesi	504
O medh edicinin hikâyesidir ki, nâmûs cihetinden memdûhun şükürünü ederdi ilh.	511
İlâhî olan tabîblerin gönül ve din hastalıklarını mürîdin ve yabancının sîmâsında ve onun sözünün lahninde ve onun gözünün renginde ve bütün bunlar olmaksızın dahi gönül yolundan anlaması ilh.	528
Ebu'l-Hasan Harakânî (r.a.)'in doğmasından senelerce evvel Ebâ Yezîd'in müjde vermesi ilh.	531
Resûl (a.s.)'in "Muhakkak ben Yemen tarafından nefes-i Rahmân'ı buluyorum!" kavli	541
Bâyezîd (kaddesallâhu rûhahû) hazretlerinin vefâtundan senelerce sonra Ebu'l-Hasan Harakânî (kaddesallâhu rûhahû)'nın doğması	546
O gulâmın ta'yînâtının eksikliği hikâyesine rücû' ve sûfinin taâmullahdan kalbinin ve canının ta'yînâtı beyânındadır	549

Takdim

Mesnevî'nin 4. cildinin şerhine âit 7. ve 8. ciltlerini takdim ederken bu çalışmamızla ilgili birkaç husûsu okuyuculara duyurmak istiyoruz. *Mesnevî-i Şerif Şerhî*'nin şimdiye kadar yayımlanmış 1., 2., 5. ve 6. ciltlerini bilgisayarda dizen merhum Dr. Selçuk Eraydın'ın hazırlamış olduğu ciltler, elinizdeki bu 7. ciltle son bulmaktadır. Böylece yayımını 13 cilt olarak tasarladığımız *Şerh*'in (5) cildini rahmetli arkadaşımız hazırlamış olmaktadır. Bu 7. cildin Farsça beyitlerinin muk_bele ve tashihleri, önceki ciltlerde olduğu gibi, arkadaşımız Doç. Dr. Necdet Tosun tarafından yapılmıştır. İlk 7 ciltteki değerli yardım ve katkılarından dolayı kendisine teşekkürlerimizi burada ifâde etmeyi bir borç biliriz.

Önceki 3.,4.,5. ve 6. ciltlerdeki noksan Farsça-Arapça beyit ve ibâreleri yazan Dr. Sâfi Arpaguş arkadaşımız, *Şerh*'in 8.cildinin tamâmını bilgisayarda yazmış, böylece yayına hazırlama çalışmalarımız sona ermiştir. Bu cildin birlikte yaptığımız muk_belesi ise yakında tamamlanacaktır. 8.cildin bu 7.ciltten kısa bir müddet sonra baskıya verilebileceğini umuyoruz.

Daha önce 1.ve 2.ciltleri, şimdi de 3.cildi okuyarak tesbit ettiği dizgi ve okuma yanlışlarını bize bildiren Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu Bey'e, gördüğü birkaç yanlışlı haber veren Doç. Dr. Hülya Küçük Hanım'a ve Farsça beyit ve ibârelerde, yalnız yazılan veya kelime sonunda yer alan "yâ" harflerinin altında iki noktanın bulunmaması gerektiğine dikkatimizi çeken Yrd. Doç. Dr. Nusrettin Bolelli arkadaşımıza ayrıca teşekkür ederiz. Teknik sebeplerden ileri gelen bu imlâ yanlışları 5. ve 6.ciltlerde ve ikinci baskısı yapılan 2.ciltte düzeltilmiştir ve bundan sonra da bu husûsa dikkat edilecektir.

1.ve 3.ciltlerin ilk baskısı için hazırlamış olduğumuz ikişer sayfalık yanlış-doğru cetveli, ayrı iki yaprak hâlinde, 7.cilt içinde verilmiştir. Elinde bu ciltlerin ilk baskısı bulunan okuyucularımızdan özür diler ve tesbit edebildiğimiz yanlışları bu cetvellere göre düzeltmelerini ricâ ederiz. İkinci baskı nüshalar ise zâten düzeltilmiş olarak yayımlanacaktır. Bu *Mesnevî-i Şerif Şerhi*'ni yayımlamaya teşebbüs eden, son olarak bu 7.cildi ve toplam (5) cildi hazırlayan Selçuk Eraydın'ı, tasavvuf ve kültür hayatımıza çok kıymetli tam bir *Mesnevî-i Şerif Şerhi* kazandıran Aîmed Avni Konuk Bey'i rahmet ve fâtihalarla anar, yazım ve mukabeleleri yapılmış sonraki ciltleri de en kısa zamanda yayımlamayı Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederiz.

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

24 Eylül 2006/Fatih-İstanbul

[Mesnevî-i Şerîf'in IV. Cildinin
DİBÂCESİ]

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ حَقَّ حَمْدِهِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَذُرِّيَّتِهِ . أَمَّا
بَعْدُ فَهَذَا الظَّنُّ الرَّابِعُ إِلَى أَحْسَنِ الْمَرَايِعِ وَاجْلُ الْمَنَافِعِ تَسْرُقُ قُلُوبَ الْعَارِفِينَ بِمُطَالَعَتِهِ كَسُرُورِ
الرِّيَاضِ بِصَوْتِ الْقِمَامِ وَأَنْسِ الْعَيُونَ بِطِيبِ الْمَنَامِ فِيهِ ارْتِيَاخُ الْأَرْوَاحِ وَشِفَاءُ الْأَشْبَاحِ وَهُوَ كَمَا
يَشْتَهِيهِ الْمُخْلِصُونَ وَيَهْوَوْنَهُ وَيَطْلُبُهُ السَّالِكُونَ وَيَتَمَنُّونَهُ لِلْعَيُونِ قَرَّةً وَلِلنَّفُوسِ مَسْرَةً أَطْيَبُ الثَّمَارِ
لِمَنْ اجْتَنَى وَاجْلُ الْمُرَادَاتِ وَالْمُنَى مُوَصِّلُ الْعَلِيلِ إِلَى طَبِيبِهِ وَهَادِي الْمُحِبِّ إِلَى حَبِيبِهِ وَهُوَ
بِحَمْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْظَمِ الْمَوَاهِبِ وَأَنْفَسِ الرِّغَائِبِ مُجَدِّدُ عَهْدِ الْأَلْفَةِ وَمُسَهِّلُ عُسْرَةِ
أَصْحَابِ الْكَلْفَةِ يَزِيدُ النَّظْرَ فِيهِ أَسْفَلَ لِمَنْ بَعْدَ وَسُرُورًا وَشُكْرًا لِمَنْ سَعِدَ بِتَعْصَنِ صَدْرِهِ مَا يَتَّصِفُ
صُدُورُ الْغَانِيَاتِ مِنَ الْحُلُلِ جِزَاءً لِأَهْلِ الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ فَهُوَ كَبِيرٌ طَلَعَ وَجَدٌ رَجَعَ زَائِدٌ عَلَى تَأْمِيلِ
الْأَمَلِينَ وَرَائِدٌ لِرُودِ الْعَامِلِينَ يَرْفَعُ الْأَمَلَ بَعْدَ انْخِفَاضِهِ وَيَسْطُرُ الرَّجَاءَ بَعْدَ انْقِبَاضِهِ كَشَمْسٍ

أَشْرَقَتْ مِنْ بَيْنِ غَمَامَةٍ تَفَرَّقَتْ نُورٌ لِصَاحِبَانَا وَكَنَزٌ لِعَاقِبَانَا وَنَسْتُلُ اللَّهَ التَّوْفِيقَ لِشُكْرِهِ فَإِنَّهُ قَيَّدُ
لِلْعَتِيدِ وَصَيْدٌ لِلْمَزِيدِ وَلَا يَكُونُ إِلَّا مَا يُرِيدُ

شعر

وَمِمَّا شَجَانِي أَنَّنِي كُنْتُ نَائِمًا
إِلَى أَنْ دَعَتْ وَرَقَاءُ فِي غُصْنِ إِيكَةٍ
أَعْلَلُ مِنْ بَرْدِ بَطِيبِ التَّنَسُّمِ
فَلَوْ قَبْلَ مَبْكَاهَا بِكَيْتِ صَبَابَةٍ
تَغَرَّدَ مَبْكَاهَا بِحُسْنِ التَّرْنَمِ
وَلَكِنْ بَكَتْ قَبْلِي فَهَيَّجَ لِي الْبَكَاءُ
لِسَعْدَى شَفَيْتِ النَّفْسَ قَبْلَ التَّنَدُّمِ
بُكَاهَا فَقُلْتُ الْفَضْلُ لِلْمُتَقَدِّمِ

رَحِمَ اللَّهُ الْمُتَقَدِّمِينَ وَالْمُتَأَخِّرِينَ وَالْمُنَجِّزِينَ وَالْمُتَجَزِّينَ بِفَضْلِهِ وَكَرَمِهِ وَجَزِيلِ آيَاتِهِ وَنِعْمَائِهِ
فَهُوَ خَيْرُ الْمَسْئُولِ وَأَكْرَمُ الْمَأْمُولِ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّحِمِينَ وَخَيْرُ الْمُؤْنِسِينَ وَخَيْرُ
الْوَارِثِينَ وَخَيْرُ مُخْلَفٍ وَرِزَاقٌ لِلْعَابِدِينَ الزَّارِعِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الْأَكْرَمِينَ وَعَلَى
جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

Tercüme ve îzâh:

الْحَمْدُ لِلَّهِ حَقَّ حَمْدِهِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَذُرِّيَّتِهِ أَمَّا بَعْدُ .

"Allah Teâlâ'ya hamdin hakkıyla hamd ederim ve halkın hayırlısı olan Muhammed'in âline ve ashâbına ve zürriyyâtına salât ve selâm ederim. Sonrasına gelince:"

فَهَذَا الظَّنُّ الرَّابِعُ إِلَى أَحْسَنِ الْمَرَامِ وَأَجَلِّ الْمَنَافِعِ

"Bu dördüncü göç, bahâra mahsûs olan ikâmetgâhların en güzeline ve menfaatlerin en büyüğüdür."

"Za'n", bir yerden bir yere intikâl ve göç etmek ma'nâsındır. "Merâbi"" ilk baharda oturacak yerler demektir. Ya'ni "Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in III. cildinden, IV. cildine intikâl, bahar mevsiminde teferrûc için intikâl olunan mahallerin en güzeli mesâbesindedir; ve bu intikâl, ma'nevî menfaatlerin en büyüğüne vâki' olur.

تُسَرُّ قُلُوبُ الْعَارِفِينَ بِمُطَالَعَتِهِ كَسُرُورِ الرِّيَاضِ بِصَوْتِ الْعِمَامِ وَأَنْسِ الْعُمُومُ بِطِيبِ الْمَنَامِ

"Âriflerin kalbleri onun mütâlaasıyla, bulutların sadâsıyla, bahçelerin sü-rûru ve gözlerin latîf uykuya enîs olması gibi mesrûr olur."

Bahçeler, bulutların gök gürlemesi sadâsıyla ve gözler latîf uykunun enî-si olduğu vakit nasıl mesrûr olur ise, bu IV. cildin mütâlaasıyla âriflerin kalb-leri de öylece mesrûr olur.

Hind nüshalarında "bi-savti'l-gamâm" yerine "bi-savbi'l-gamâm" vâki' olmuştur. "Savb", yağmurlu buluta ve şiddetle dökülen yağmura derler. Bu sûrette ma'nâ: "Bahçeler, bulutların şiddetle dökülen yağmuru sebebiyle mesrûr olduğu gibi" demek olur.

فِيهِ ارْتِيَاحُ الْأَرْوَاحِ وَ شِفَاءُ الْأَشْيَاحِ

"Onda rûhların ferahlanması ve cisimlerin şifâsı vardır."

Bu cild-i râbî'deki maârif ve hakâyık sebebiyle rûhların ferahlanması ve cisimlerin de ilel ve emrâz-ı sûriyyeyeden şifâsı vardır. Cisimlerin şifâsı budur ki, tefekkür rûhun hâssasıdır, rûh fikr-i latîf ile meşgul olduğu vakit ferahla-nır ve rûhun ferahlanmasından a'sâb da râhat olur. A'sâb râhat olunca da-marlardaki kanın deverânı ve kalbin darabânı da muntazam olup, cisimde sıhhat ve şifâ eseri zâhir olur. Nitekim bu ma'nâda *Mesnevî-i Şerif*'de:

ما بقى تو استخوان و ريشه

ای برادر تو همان اندیشه

ور بود خاری تو هیمة گلخنی

گر گلست اندیشه تو گلشنی

"Ey birâder sen ancak düşüncesin; senin mütebâkîn kemik ve elyâftır. Eğer se-nin düşüncen gül ise, gülşene mensûbsun ve eğer diken olursa, sen külhâna mensûb olan odunsun" buyurulmuş idi.

وَهُوَ كَمَا يَشْتَهِيهِ الْمُخْلِصُونَ وَيَهْوُونَهُ وَيَطْلُبُهُ السَّالِكُونَ وَيَتَمَنُونَهُ

"Ve o muhlislerin istedikleri ve sevdikleri gibidir; ve sâlikler onu isterler ve kasd ederler."

Ve o IV. cild, ihlâs sâhibi olanların tam istedikleri ve sevdikleri gibi olan maârif ve hakâyıkı muhtevidir; ve tarîk-ı Hak sâlikleri o maârif ve hakâyıkı isterler ve kasd-ı sülûkleri onları öğrenmektir.

لِلْعَيْنِ قُرَّةٌ وَلِلنَّفْسِ مَسْرَّةٌ أَطِيبُ الثَّمَارِ لِمَنْ اجْتَنَى وَ أَجَلُ الثَّرَادَاتِ وَالْمُنَى

"Gözlerin aydını ve nefislerin mesretidir. Toplayan kimse için, yemişle-rin en iyisi, murâdların ve maksûdların en büyüğüdür."

“İctinâ”, ağaçtan meyve toplamak ve devşirmek ma'nâsıdır. Bu IV. cild-i *Mesnevî* kalb ve akıl gözlerinin nûru ve tâlib-i ma'rifet olanların nefislerinin, ya'ni kendiliklerinin sevinci ve sürûrudur. Bu IV. cild bir ma'rifet ağacıdır ve her bir beyti onun yemişidir. Ragbet edip toplayan kimseler için, ma'rifet yemişlerinin en iyisi ve ehl-i sülûkün murâdlarının ve maksûdlarının en büyüğüdür.

مُوصِلُ الْعَلِيلِ إِلَى طَبِيبِهِ وَهَادِي الْمُحِبِّ إِلَى حَبِيبِهِ وَهُوَ
بِحَمْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْظَمِ الْمَوَاهِبِ وَانْقِسَ الرِّغَابِ

“Ve o alili tabibe ulaştırıcı ve muhibbi de habibine hidâyet edicidir. Ve o Allah Teâlâ'nın hamdi sebebiyle mevhibelerin en büyüğü cinsindendir ve mergûb olan şeylerin en nefisidir.”

Bu IV. cild şimdiye kadar ilhâmât-ı ilâhiyyeye vâki' olan hamd sebebiyle, mevâhib ve atâyâ-yı ilâhiyyenin en büyükleri zümresindendir; ve sâlikler içinde mergûb ve makbûl olan maârifin en nefisidir.

مَجْدُّدُ عَهْدِ الْأَلْفَةِ وَمُسَهِّلُ عُسْرَةِ أَصْحَابِ الْكُلْفَةِ

“Ahdin ülfetini bekleyicidir; külfet sâhiblerinin güçlüğüne kolaylaştırıcıdır.”

Âlem-i ervâhdaki “Elestü bi-Rabbiküm” hitâbında “Belâ!” cevâbı ahdinin ülfetini ve alışkanlığını, bu âlem-i kesâfette yenileyicidir; ve tarîk-ı Hak sâliklerinin müşkilleri halledip, kendilerini külfetten kurtarır ve güçlüklerini de kolaylaştırır.

يَزِيدُ النَّظَرَ فِيهِ اسْفَالًا لِمَنْ بَعْدَ وَسُرُورًا وَشُكْرًا لِمَنْ سَعِدَ

“Ona nazar, uzak olan kimse için esefi ve saîd olan kimseye sürûru ve şükrü ziyâde edicidir.”

Bu IV. cilde nazar edip mütâlaa etmek, buna nazardan uzak kalmış olan kimse için teessüfû ve onu mütâlaa ederek, mûcibi ile amel etmek sûretiyle nâil-i saâdet olan kimseye dahi sürûru ve Cenâb-ı Hakk'a şükrü ziyâde edicidir.

يَتَضَمَّنُ صَدْرُهُ مَا يَتَضَمَّنُ صُدُورُ الْغَانِيَاتِ مِنَ الْحُلَلِ جَزَاءً لِلْهَلِّ الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ

“Onun göğsü, gâniyelerin göğüsleri süslerden tazammun ettiği şeyi, ilim ve amel ehli için cezâyı tazammun eder.”

"Gâniye" kelimesini *Kâmûs* dört ma'nâda gösterir:

1. Nâs kendisine rağbet edip, kendisi kimseye tâlib olmayan kadın.
2. Pek güzel olup, süse ihtiyacı olmayan kadın.
3. Ebeveyninin evinde ikâmet edip, oradan uzaklaşmayan kadın.
4. Zevci olsun, olmasın affife ve genç ve güzel kadın.

Bu ibârede, dördüncü ma'nâ münâsibdir. Ya'ni bu IV. cildin sadrı ve içi, affife ve genç ve güzel kadınların göğüslerini süsledikleri pırlanta ve mücevherâtın iç yüzü olan letâfetleri tazammun eder; ve ilim ve amel ehli için de, maddî ve ma'nevî mükâfâtı tazammun eder.

فَهُوَ كَبِيرٌ طَلَعَ وَ جَدُّ رَجَعَ

"İmdi o ayın on dördü gibidir ki doğdu ve ced gibidir ki, rücû' etti."

"Cedd", büyük baba ve onun babası; ve baht ve iyi tâli'; ve haz ve nasîb; ve kadir ve vak'; ve rızık ve kısmet; ve ırmak kenarı ma'nâlarıdır. Ve "rec'", geri döndürmek ve söz muhâtaba nef' vermek; ve yağmur ve su durağı yer ki, orada su anaför yapar; ve göl ve sel suyunun mümted olduğu yer; ve yüksek su akıntısının yukarısına denir ki, orada su toplanmaz. Şurrâh-ı kirâm "Bir bahttır ki, geri geldi" ma'nâsını münâsib görmüşlerdir. Fakîr dahi şu ma'nâyı da münâsib görürüm: "Bu IV. cild ayın on dördü gibi gâyet parlak olarak doğdu; ve maârif-i ilâhiyye ve ulûm-ı ledünniyye selinin mümted olduğu bir mahaldir ki, III. cilde kadar akar; o ulûm seli geri geldi."

رَائِدٌ عَلَى تَأْمِيلِ الْأَمَلِينَ وَ رَائِدٌ لِرُودِ الْعَامِلِينَ

"Umucuların umması üzerine ziyâde edicidir; âmillerin revdi için zâiddir."

"Âmil", ümîd ve recâ ma'nâsına olan "emel"den, ümîd edici ve umucu; ve "te'mîl", ummak demektir. "Râid", değirmenin sapı, otlak aramak için ileriye gönderdikleri adam ma'nâsıdır. "Revdi", esen rüzgâr ve taleb etmek, öteye beriye gidip gelmek, ya'ni piyasa etmek. "Âmil", amel edici ve bir işin mütevellîsi demektir. Ya'ni "Bu IV. cild ma'rifet tahsilini umanların umdukları ma'rifetten daha ziyâdesini muhtevîdir; ve tarîk-ı Hak mütevellîsi olan kâmil-lerin kâfile-i sâlikine zâd-ı ma'nevî olan ma'rifetin talebi için ileri gönderdikleri adam mesâbesindedir."

Hind nüshalarında ذَائِدٌ كَذَوْدِ الْعَامِلِينَ vâki'dir. "Zevd", def ve tard etmek ve koyun sürüsünü sürmek; ve "zâid", hürmet ve hakikati himâye eden hamiyetli adam ma'nâsıdır. Bu sûrette ma'nâ: "Bu IV. cild, âmillerin ve hâkimlerin def ve tard etmesi gibi, bâtulı tard ve def ve hakikati himâye edicidir" demek olur.

يَرْفَعُ الْأَمَلَ بَعْدَ انْخِفَاضِهِ وَيَسْطُرُ الرَّجَاءَ بَعْدَ انْقِصَابِهِ كَشَمْسٍ
أَشْرَقَتْ مِنْ بَيْنِ غَمَامَةٍ تَفَرَّقَتْ نُورٌ لِأَصْحَابِنَا وَكَثُرَ لَأَعْقَابِنَا

"Emeli alçalmasından sonra yükseltir ve ümidi inkubazdan dolayı bast eder. Güneş gibidir ki, dağılan bulut arasından işrâk eyledi. Ashâbımız için bir nûr ve a'kâbımız için bir hazînedir."

Bu IV. cild, emeli ve ümidi alçalmasından sonra yükseltir ve kuvvet verir. Ve recâyı, havf galebesiyle vâki' olan inkubâzdan sonra bast eder. Ya'ni kalbdeki recâyı takviye eder; ve güneş gibidir ki, I. ye II. ve III. cildin mütâlaasıyla semâ-yı kalbinden parçalanıp dağılan sıfât-ı nefsânîyye bulutları arasında parladi. Zamânımızda bizimle sohbet eden kimseler için bir nûr ve bizden sonra gelecek olup, bizim tarîk ve silkimize sâlik ihvân-ı dînimiz için bir hazînedir.

وَنَسْتَعِلُّ اللَّهَ التَّوْفِيقَ لِشُكْرِهِ فَإِنَّهُ قَدْ لَلْعَتِيدِ وَصِيدٌ لِّلْمَزِيدِ وَلَا يَكُونُ إِلَّا مَا يُرِيدُ

"Biz onun şükürü için Allah'dan tevfiik isteriz; zîrâ o mevcûdun bağıdır ve mezîd için sayddır. Ve Allâh'ın dilediği şeyin gayri mevcûd olmaz."

Biz bu IV. cildin şükürü için Allah Teâlâ hazretlerinden tevfiik isteriz; ya'ni bunun ızhân hakkındaki irâdemizin, kendi irâdesine muvâfık getirmesini niyâz ederiz. Zîrâ o şükür, mevcûd olan ni'meti tesbît eden bir bağıdır ve ziyâdenin de avıdır. Ya'ni şükür etmek, ni'metin ziyâdesini avlamak demektir. Nitekim âyet-i kerîmede لَنَنْ شُكْرَكُمْ لَازِيدَتَكُمْ (Ibrâhîm, 14/7) ya'ni "Eğer şükrederseniz, elbette ni'metinizi ziyâde ederim" buyrulur. Ve Allah'ın dilediği şeyin gayri, bu âlem-i şehâdette mevcûd olmaz; nitekim hadîs-i şerîfde ما شاء الله كان وما لم يشأ لم يكن ya'ni "Allah'ın dilediği şey mevcûd olur ve dilemediği şey mevcûd olmaz" buyurulmuştur. Şiir:

وَمِمَّا شَجَانِي أَنِّي كُنْتُ نَائِمًا أَعْلَلُ مِنْ بَرْدِ طَيْبِ التَّنَسُّمِ
إِلَى أَنْ دَعَتْ وَرَقَاءُ فِي غُصْنِ أَيْكَةٍ تَغَرَّدُ مَبْكَاهَا بِحُسْنِ التَّرَنُّمِ

"Beni mahzûn eden şeydendir ki, ben serin havadan latîf teneffüs ile meşgûl olduğum halde, meşe dalındaki güvercinin da'vetine kadar nâim idim. Yüksek ses ve latîf elhân ile öttü. Onun ağlaması güzel terennümle idi."

"Şecv", Kāmûs'un beyânına göre, iki zıd ma'nâyı câmi' bir kelimedir. Hem bir adamı gamnâk etmek ve hem de tarabnâk etmek ma'nâsında müsta'meldir. Şurrah-ı kirâm gamnâk ve mahzûn etmek ma'nâsını almışlardır.

“Ü‘allilü”, “ta‘lîl” masdarındandır. Ve “ta‘lîl”, bir şey ile meşgûl olmak ma'nâsınadır. “Tenessüm”, teneffüs demektir. “Verkā”, güvercin; “eyke”, meşe ağacı; “tegarrud”, “gard” ma'nâsınadır ve “gard” dördüncü bâbdan masdar olup, kuş yüksek sesle ve latîf elhân ile tegannî etmek ma'nâsınadır. Hind nüshalarında “tagarrud” yerine “teferrüd” kelimesi mûndericidir. Bu sûrette ma'nâ “Onun ağlaması, hüsn-i terennüm ile teferrüd etti ve sâirlerinden mümtâz oldu” demek olur. Ya'ni ben nefes-i rahmânî ile latîf teneffüs ile meşgûl olduğum halde, meşe ağacı mesâbesinde olan bu vücûd-ı izâfî şeceresinin bir dalı olan bir cisme taalluk eden bir rûh güvercini, beni *Mesnevî*'yi inşâda da'vet edinceye kadar, bu inşâd emrinde uykuda idim. O rûh-ı latîf yüksek ses ile ve latîf elhanla öttü; ya'ni zamîrini harf ve savt ile ve elfâz ile izhâr etti. Onun bu hakâyika olan aşkı sebebiyle ağlaması güzel terennümle idi. Veyâhud sâir güvercinlerin ağlamasından teferrüd etti ve mümtâz oldu. Ben, o beni uyandırınca kadar sâkit kaldığıma mahzûn ve gamnâk oldum. Veyâhud beni uyandırmasından tarabnâk oldum.

“Güvercin”den murâd, *Mesnevî-i Şerîf*'in izzhânı taleb eden Hüsâmeddîn Çelebi efendimiz hazretleri olduğu ebyât-ı âtiye ile anlaşılır.

لَسُعْدَى شَفِيتُ النَّفْسَ قَبْلَ التَّئِدْمِ فَلَوْ قَبْلَ مَبْكَاهَا بَكَيْتُ صَبَابَةً
بُكَاهَا فَقُلْتُ الْفَضْلُ لِلْمُقَدَّمِ وَلَكِنْ بَكَتْ قَبْلِي فَهَيَّجَ لِي الْبُكَاءُ

“İmdi eğer onun ağlamasından evvel, su'dâya muhabbet cihetinden ben ağlaya idim, nefse nedâmetten evvel şifâ verir idim. Velâkin benden evvel ağladı. Onun ağlaması, beni ağlamaya tahrîk etti. Öyle ise fazl mütekaddim içindir, dedim.

“Su'dâ”, “saâdet”ten ism-i tafdîlin müennesidir. *Lisân-ı Arab*'da rûhun müennes i'tibâr olduğuna işâret buyrulur. Nitekim I. cildde 1997 numaralı beyitte şöyle buyurulmuş idi: نام تأنيش نهند این تازیان این حميرا لفظ تأنيشت و جان Ya'ni “Bu humeyrâ ve lafz-ı cân dahi te'nîsidir. Bu Arablar ona te'nîs nâmını koyarlar.” Binâenaleyh “su'dâ” kelimesi, müennes olan rûh-ı saîd demek olur.

Ya'ni Hüsâmeddîn Çelebi'nin rûh-ı şerîfinin ağlamasından evvel, onun rûh-ı saîdine muhabbetten nâşî, benim rûhum ağlaya idi ve hakâyıkın terennümüne başlaya idi, nefis âleminde pûyân olan sâliklerin nedâmetinden evvel, bu *Mesnevî-i Şerîf* ile, onların nefislerine şifâ ve sağık verir idim. Velâkin cenâb-ı Hüsâmeddîn'in rûh-ı şerîfi, benim rûhumdan evvel ağladı ve

Mesnevî'nin ızhârına tâlib oldu. Onun ağlaması, beni de ağlamaya tahrik etti. Öyle ise bu ızhâr-ı hakâyıkın talebi husûsunda benden ileriye geçti ve fazl, ileriye geçmiş olan kimseye mahsûstur.

رَحِمَ اللَّهُ الْمُتَقَدِّمِينَ وَالْمُتَأَخِّرِينَ وَالْمُنَجِّزِينَ وَالْمُتَجَزِّينَ بِفَضْلِهِ وَكَرَمِهِ وَجَزِيلِ آيَاتِهِ وَ
نِعَمَائِهِ فَهُوَ خَيْرُ الْمَسْئُولِ وَ أَكْرَمُ الْمَأْمُولِ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَخَيْرُ الْمُؤَنِّسِينَ
وَخَيْرُ الْوَارِثِينَ وَخَيْرُ مُخْلَفٍ وَرِزَاقٌ لِلْعَابِدِينَ الزَّارِعِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الْأَكْرَمِينَ
وَعَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

“Allah Teâlâ ileri geçenlere ve geri kalanlara ve va'dini yerine getirenlere ve ahdini tekellüfle ifâ edenlere, fazl ve keremi ile ve çok atıyyeleri ve ni'metleri ile rahmet etsin. O Hak Teâlâ mes'ûlün hayırlısı ve me'mûlün ekremidir. Allah Teâlâ hayırlı hıfz edicidir ve O, rahmet edenlerin en ziyâde rahmet edendir. Ve mûnislerin hayırlısıdır ve vârislerin hayırlısıdır ve arkaya kalanın hayırlısıdır; ve ekip biçici olan âbidlerin Rezzâk'ıdır. Ve sallallahu alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihi'l-ekremîn ve alâ cemî'-i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.”

ای ضیاء الحق حسام الدین تویی که گذشت از مه بنورت مثنوی

1. Ey Hüsâmeddîn, Hakk'ın ziyâsı sensin; zîrâ Mesnevî senin nûrunla aydan geçti.

Diğer cildlerde dahi izâh olunduğu üzere, bu *Mesnevî-i Şerîf*, Hz. Pîr efendimizin mümtâz ve pek sevdiği müridlerinden Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin talebi üzerine inşâd ve ümmet-i Muhammed'e taraf-ı Hak'dan ihsân buyurulmuştur. Ve cenâb-ı Pîr efendimizin nihâyetsiz bir deryâ-yı hakikat olan kalb-i şeriflerinden, bu *Mesnevî-i Şerîf* incilerini çekip çıkaran, Çelebi hazretlerinin gayet vâsi' olan isti'dâd-ı şerifleri olmuştur. Nitekim ان الله يلقن الحكمة على لسان الواعظین بقدر استعداد المستمعین ya'ni "Allah Teâlâ hikmeti, dinleyenlerin isti'dâd-ı mikdârınca vâizlerin lisânı üzerine telkîn eder" buyurulmuştur. Bu ma'nâ, yukarılarda geçtiği gibi, âtîde de gelecektir. Ya'ni "Ey Hakk'ın ziyâsı olan sevgili müridim Hüsâmeddîn; sen Hakk'ın ziyâsısın; zîrâ bu *Mesnevî-i Şerîf* senin isti'dâdının ma'nevî olan nûru sebebiyle ayın hissî ve zâhirî olan nûrunu geçti." Zîrâ hissî olan nûru hayvanlar bile hisseder; fakat ma'nevî olan nûru, ancak insanlar idrâk eder.

همت عالی تو ای مُرتجّا می کشد این را خدا داند کجا

2. Ey mürtecâ, senin yüksek olan himmetin, bunu nereye çeker, Hudâ bilir!

"Ey recânın mahall-i husûlü, senin isti'dâdın gayet vâsi' ve himmetin dahi bu isti'dâdın icâbı olarak pek yüksektir. Senin yüksek olan himmetin artık

bu *Mesnevî-i Şerîf*i hangi mertebeye ve ondaki esrâr ve hakâyıkı nerelere kadar çekeceğini Allah Teâlâ bilir!" Zîrâ isti'dâdât, a'yân-ı sâbitenin ahvâlidir ve a'yân-ı sâbite ahvâli ise sırr-ı kader olup, ale'l-kâide ancak zuhûr ettikçe ma'lûm olur ve müstesnâ olarak enbiyâya ve evliyâya Hakk'ın keşf ettiği kadar meksûf olur. Bu hakîkate binâen Kur'ân-ı Kerîm'de مَا كُنْتُ بِدَعَا مِنَ الرُّسُلِ وَلَا بِكُمْ أَنْ تَتَّبِعُوا إِلَّا مَا يَوْحَىٰ إِلَيَّ (Ahkâf, 46/9) ya'ni "Ey Resûlüm, de ki: [Ben peygamberlerin ilki değilim.] Ben benim ile ve sizin ile ne işlenir bilmem. Ben ancak bana vahy olunan şeye tâbi' olurum" buyrulur. Binâenaleyh vâris-i kâmil olan Hz. Pîr dahi bu âyet-i kerîme hükmüne tebean buyururlar ki: "İlhâm-ı ilâhî ile inşâd ettiğim bu *Mesnevî*'yi, senin yüksek olan himmetin[in] nerelere kadar çekeceğini ben bilmem; ancak Hak Teâlâ bilir. Ve ben ancak ilhâma tâbiim ve senin cezbin sebebiyle ne kadar ilhâm olursan, o kadar söylerim."

میکشی آن سوی که دانسته

گردن این مثنوی را بسته

3. *Bu Mesnevî'nin gerdanını bağlamışsın, bilmiş olduğun o tarafa çekiyorsun.*

Şahsiyyet-i ma'neviyyesi olan bu *Mesnevî-i Şerîf*'in boynuna himmetinin ipini takıp, ayn-ı sâbitenin isti'dâdınca, ma'lûm olan tarafa çekiyorsun.

نا پدید از غافلۃ کش نیست دید

مثنوی پویان کشنده نا پدید

4. *Mesnevî koşucu, çekici nâ-pedîddir, bir gâfilden nâ-pedîddir ki, onun görüşü yoktur.*

Silsile-i kelimât ve elfâz üzerinde bu *Mesnevî-i Şerîf* koşucudur ve onu çekip ileriye götüren senin himmetin ise zâhirde gizlidir. Fakat bu çeken, basar-ı basîreti olmayan bir gâfilden gizlidir; zîrâ basar-ı basîreti olanlar, çekilene mutlakâ bir çekici lâzım olduğunu görürler.

گرفزون گردد تو اش افروده

مثنوی را چون تو مبدأ بوده

5. *Mâdemki Mesnevî'ye sen mebd'e' olmuşsun, eğer ziyâde olursa, onu sen ziyâde etmişsin.*

Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn, mâdemki *Mesnevî*'ye başlangıç olan sensin ve onu senin parlak olan isti'dâdın çekiyor, eğer cildler ve cildlerdeki esrâr ve hakâyık-ı ilâhiyye ziyâde olursa, o ziyâde dahi senin yüzünden vâki' olur.

چون چنین خواهی خدا خواهد چنین میدهد حق آرزوی متقین

6. *Mâdemki sen böyle istersin, Hudâ dahi böyle ister; Hak müttakilerin arzûsunu verir.*

Bu beyt-i şerîfde Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin makâm-ı ittihadda bulunduğu işaret buyrulur. Zîrâ bu makâmda Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri şöyle buyurmuştur: "Otuz yıl vardır ki Hak buyurdu, ben onu yaptım; şimdi otuz yıl var ki, ben söylerim, Hak onu yapar." Sipehsâlâr hazretleri bu sözün tefsirinde buyurlar ki: "Zîrâ mebdâî-i sülûkde henüz onun irâdesi, irâde-i Hak'da müstehtek değil idi, otuz yıl kendi nefsinin Hakk'ın evâmîr ve nevâhîsine mutâvaata sevk eyledi ve otuz yıldan sonra onun irâdesi, irâde-i Hak'da fânî oldu; ve ondan Hakk'ın irâdesinden gayri kalmadı ve ondan ancak Hakk'ın dilediği sâdır olur ve onun dilediği ancak Hakk'ın buyurduğudur." Bunun gibi Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin istediği ancak Hakk'ın istediği olur ve Hak müttakilerin arzûsunu verir, zîrâ müttakilerin arzûsu, ancak Hakk'ın irâde ettiği şeydir.

تا که کان الله پیش آمد جزا

کان لله بوده در ما معنی

7. *Mâzîde "Kâne lillah" olmuş idin; tâ ki cezâ olarak "Kânallah" öne geldi.*

Ey müttakî, sen geçmiş olan hayâtında "Allah için olmuş idin," ya'ni bilcümle muâmelâtını rızâ-yı ilâhî dâiresinde tedvîr etmiş idin; senin bu tarz muâmelenin mükâfâtı olarak önüne âkıbet "kânallahu lehü" ya'ni, "Allah'ın da senin için olması" vâkî' oldu. Nitekim hadîs-i şerîfde *من كان لله كان الله له* ya'ni "Kim ki Allah için olursa, Allah onun için olur" buyurulmuştur; bu hâl ittihâd makâmında vâkî' olur, nitekim yukanda îzâh olundu.

در دعا و شکر کفها بر فراشت

مثنوی از تو هزاران شکر داشت

8. *Mesnevî senden binlerce şükür tuttu. Duâda ve şükürde eller kaldırdı.*

Ya'ni Mesnevî kable'z-zuhûr âlem-i gaybda idi ve âlem-i gaybdan, âlem-i şehâdette zuhûr, rahmet-i ilâhiyyeye mazhariyettir. Zîrâ vücûd, ayn-ı rahmettir. Binâenaleyh Mesnevî mertebe-i gaybdan, vücûd-ı izâfî âlemine senin cezbin sebebiyle gelmek sûretiyle, rahmet-i ilâhiyyeye mazhariyetinden dolayı sana teşekkür etti ve duâ ve şükür husûsunda el kaldırdı.

فعلل کرد و لطف فرمود و مزید

در لب و کفش خدا شکر تو دید

9. *Hudâ onun dudagında ve elinde senin şükürünü gördü; fazl etti ve lutuf ve ziyâdelik buyurdu.*

Hak Teâlâ *Mesnevî*'nin şahsiyyet-i ma'nevîyesinin dudağında ve elinde senin şükrünü gördü; ona fazl ve ihsân etti ve lutuf ve ziyâdelik buyurdu. Yâ-hud "*Mesnevî*'nin dudağı"ndan murâd, iki mısra'dan ibâret olan beyitlerdir; ve her bir mısra' bir dudak mesâbesindedir. Ve "keff"den murâd, *Mesnevî* sa-hîfeleridir ki, bunlarda mûnderic olan kelimât ve maânî, cenâb-ı Hüsâmed-dîn'in himmet-i âlîsiyle vâki' olan cezbine şâkirdirler.

زانکه شاكر را زيادت وعده است آنچنانكه قرب مرد سجده است

10. *Zîrâ şâkire ziyâde olmak va'dedir; nitekim kurb, secdenin ücretidir.*

Bu *Mesnevî* şükr edicidir ve لَنْ شُكْرْتُمْ لَّا زَيْدُنْكُمْ (İbrâhîm, 14/7) ya'ni "Şükr ederseniz, sizin ni'metlerinizi elbette ziyâde ederim" âyet-i kerîmesinde, şükr eden kimseye ni'metin ziyâdeleştirileceği va'd-i ilâhî iktizâsındandır. Nitekim Hakk'ın inâyetine şükr için vâki' olan secdenin ücreti de, Hakk'a yaklaşmak-tır. Nitekim âyet-i kerîmede وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19) ya'ni "Secde et ve yaklaş!" buyurulmuştur.

گفت و اسجد و اقترِب يزداں ما قرب جان شد سجده ابدان ما

11. *Hâlîkımız "Secde et ve yaklaş!" buyurdu. Bizim bedenlerimizin secdesi, canın yaklaşması oldu.*

گر زيادت ميشود زين رو بود نه از برای بوش و های و هو بود

12. *Eğer ziyâde olursa bu yüzden olur, hod-nümâlık ve hây u hûy için olmaz.*

"Bevş", kerr ü fer ve hod-nümâlık, a'ni kendini göstericilik ve halka ken-dini satıcılık demektir. "Hây u hûy", etrâfına adamlar toplayıp debdebe ve ih-tişâm görüntüleri yapmak demektir. Ya'ni "Eğer *Mesnevî-i Şerîf*'in cildleri ta-addüd edip, ziyâdeleşir ve metn-i şerîfinde esrâr ve hakâyık çoğalır ise, bu şükür yüzünden olur, yoksa ilim ve ma'rifet satıp, halka kendini göstermek ve başına birçok eşhâsı toplayıp debdebe ve ihtişâm görüntüleri peydâ etmek için değildir."

با تو ما چون رز بتابستان خوشیم حکم داری هین بکش تا می کشیم

13. *Biz seninle asma çubuğunun yaz mevsimiyle olduğu gibi hoşuz. Hüküm tutarsın, âgâh ol, çek, biz de çekelim!*

Asma çubuğu yaz mevsiminde mahsûl verir ve üzümünden şarâb yapıp içерler ve şarhoş olurlar. Ey Hüsâmeddîn, sen yaz mevsimi gibisin, ben de as-

ma çubuğu gibiyim ve bu *Mesnevî* ebyâtı da üzüm salkımları gibidir; ve ebyât-ı şerife içindeki maânî de, rûhun şarâb-ı ma'nevîsidir; onu içen sâlikler sarhoş olurlar. Binâenaleyh ey Hüsâmeddîn'im bu *Mesnevî* senin hükmün altındadır, onu âlem-i gaybdan, âlem-i şehâdete çek ki, biz de çekelim ve *Mesnevî* ebyâtının inşâdına devâm edelim.

خوش بکش این کاروانرا تا بحج ای امیر صبر مفتاح الفرج

14. *Bu kervanı hacca kadar güzel çek; ey sürürün anahtarı olan sabrın emîri!*

"Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in silsile-i ebyâtını, isti'dâdının kasdı olan Kâ'be-i zâta kadar güzel çek ve bâtınından onun bir an evvel itmâmını isteme ve bu husûsda acele etme; zîrâ hadîs-i şerîfde *الصبر مفتاح الفرج* ya'ni "Sabır, sürürün anahtarıdır" buyurulmuştur. Ey sürürün anahtarı olan sabrın mutasarrıfı Hüsâmeddîn'im!"

Ba'zı nüshalarda sabır ile miftâh arasında vâv-ı âtûfa vardır. Bu sûrette ma'nâ "Hem sabrın kendisinin ve hem de sabrın sıfatı olan sürürün anahtarının mutasarrıfı ve emîri" demek olur. Ve ba'zı nüshalarda da; "ey emîr" sabra muzâf olmayıp, bir hitâb-ı müstakildir; ve "sabır" harf-i ta'rîf ile olup, aynen hadîs-i şerîfin ibâresi nakl edilmiş bir tarzdadır. Bu sûrette ma'nâ: "Ey emîr, sabır sürürün miftâhıdır" demek olur. Ankaravî hazretleri sahîh olan nüshada "harf-i ta'rîf" olmadığını beyân buyururlar.

حج زیارت کردن خانه بود حج رب البيت مردانه بود

15. *Hac, hâneyi ziyâret etmek olur; beyt sâhibinin hacca merdâne olur:*

"Hac", lügatte kasd etmek ve istilâh-ı şer'îde usûlû dâiresinde Kâ'be evini ziyâret etmektir. Kuvve-i bedenîyye ve mâliyyesi olan her mü'min için bu farzı edâ etmek kolaydır; fakat evin sâhibi olan Zât-ı Hakk'ı kasd ve ziyâret, her yiğidin kâni değildir, merdlerin işidir. Beyit:

حاجی بره کعبه و من طالب دیدار او خانه همی جوید و من صاحب خانه

"Hacı Kâ'be yolunda ve ben ise dîdâr-ı Hakk'ın tâlibiyim; o evi arar ve ister, ben ise hânenin sâhibini arar ve isterim."

Bu beyt-i şerîfdeki nükte budur ki *Mesnevî*'nin sûreti elfâz ve ebyât ve türlü türlü sanâyi'-i şiiriyye ve hikâyât-ı latîfedir; biraz akıl ve zekâsı olanlar buna müteveccih olup, zevk alırlar, fakat *Mesnevî*'den maksûd olan bunlar değildir, vahdet-i zâtiyyedir; nitekim *Mesnevî*'de buyrulur:

مثنوی ما دکان وحدتست هر چه بینی غیر آن واحد بتست

"Bizim Mesnevî'miz vahdet dükkânıdır; o vâhidin gayri olarak her neyi görür isen o puttur."

Ve Mesnevî'den bu vahdet-i zâtiyyeyi görmek ve onu kasd ve ziyâret etmek merdâne olur.

زآن ضیا گفتم حسام الدین ترا که تو خورشیدی و این دو وصفها

16. Ey Hüsâmeddîn ondan dolayı sana ziyâ dedim ki, sen güneşsin; ve bu iki vasıflar,

کین حسام و این ضیا یکتست هین تیغ خورشید از ضیا باشد یقین

17. Ki, bu Hüsâm ve bu ziyâ birdir âgâh ol! Güneşin kılıcı muhakkak ziyâdan olur.

Ey Hüsâmeddîn'im, sana ondan dolayı "ziyâ" dedim ki, "hüsâm", lügatte keskin kılıç ma'nâsıdır; küfürde muannid olan kâfirleri kesip, zulmet-i küfrü izâle eder; ve sen güneşsin, güneş dahi ziyâsiyle zulmet-i leyli izâle eder. Şu halde "hüsâm" ve "ziyâ" bu iki vasıflar birdir, zîrâ güneşin kılıcı ziyâ cinsinden olup, zulmet-i tabîyyeyi keser.

نور از آن ماه باشد وین ضیا آن خورشید این فرو خوان از نبا

18. Nûr ayın lâıykıdır ve ziyâ güneşin lâıykıdır. Bunu Kur'an'da oku!

"Nûr", ayın lâıykıdır; çünkü ay güneşten aldığı ziyâdan münevver olur ve arza o nûru neşr eder, onun nûru kendinden değildir. "Ziyâ" ise güneşin lâıykıdır; zîrâ güneşin ziyâsı zâtından zuhûr eder. Ve ziyânın menşei harârettir ve o harâret güneşte vardır, ayda yoktur. Cenâb-ı Hak güneş hakkında سَرَّاجًا وَمَاجًا (Nebe', 78/13) ya'ni "Çok yarıcı bir kandil" vasfıyla tavsîf buyurdu. Ve Kur'an-ı Kerim'de وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا (Yûnus, 10/5) ya'ni "O öyle Allah'dır ki güneşi ziyâ ve ayı nûr yaptı" buyrulur. Bu güneşin ve ayın vasfını Kur'an'dan oku!

"Nebâ", nûn'un fethiyle, haber ma'nâsıdır; "haber"den murâd Kur'an-ı Kerim olur. Ve nûn'un zaîmıyla "nübî", Kur'an demek olup, kâfiyeye riâyeten "yâ", elife kalb olunmuştur.

شمس را قرآن ضیا خواند ای پدر وان قمر را نور خواند این را نگر

19. Ey baba, Kur'an güneşe ziyâ ta'bîr etti; ve o kamere de nûr ta'bîr etti, buna bak!

شمس چون عالی تر آمد خود ز ماه پس ضیا از نور افزون دان بجاه

20. *Vaktâki güneş muhakkak aydan daha âlî geldi, binâenaleyh câh sebebiyle ziyâyı da nûrdan efdal bil!*

Güneş açık bir sûrette kadir ve menzilet i'tibârıyla aydan daha yüksek olunca, ziyâyı da nûrdan efdal bil. Bunun gibi insân-ı kâmilin ve ulemâ-yı billâhın aydınlığı kendi zâtından ve hakikatindendir; ve ulemâ-yı zâhirin ve insân-ı nâkısın aydınlığı ârızîdir, kendinden değildir.

پس کس اندر نور مه منهج ندید چون بر آمد آفتاب آن شد پدید

21. *Çok kimse ayın nûrundan açık yolu görmedi; vaktâki güneş zâhir oldu, o âşikâr oldu.*

Ay aydınlığı güneşin ziyâsı mertebesinde olmadığı için çok kimseler, es-nâ-yı seferde açık ve doğru yolu görmedi; ancak güneş doğduğu vakit, o yol zâhir oldu. Bunun gibi ulemâ-yı zâhirin ilminden doğru yol olan hakikat-ı tevhidî ibâdullahın çoğu görmediler; ancak güneş mesâbesinde olan insân-ı kâmilin telkîn ettikleri ulûm-ı ledünniyye ziyâsıyla o doğru yolu gördüler. Meselâ ulemâ-yı zâhir "Hak, bu vücûd-ı kesif sâhibi olan âlem-i şehâdeti ilmi ile ihâta etmiştir ve Zât-ı ile ihâta etmemiştir ve sereyân-ı Zâtî yoktur; zîrâ Zât-ı Hak bu âlemden münezzehtir," derler. Eğer kendilerine hitâben: "Bu âlemin fezâda kapladığı bir mahal vardır, bu mahal Zât-ı Hakk'ın vücûdundan hâriç midir? Eğer hâriç ise, Hakk'ın hudûdu ayrı ve bu eşyânın hudûdu ayrı olur. Bu ise Zât-ı Hakk'ı tahdîd olduğundan bâtıldır!" diye sorulsa, aslâ mukni' bir cevâb veremezler. Fakat ulûm-i ledünniyye sâhibi olan insân-ı kâmil, Hakk'ı hem tenzîh ve hem de teşbîh sûretiyle gâyet mukni' cevaplar verir. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'de ve Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretlerinin *Fûsûsu'l-Hikem*'inde ve sâir âsâr-ı aliyyesinde bu cevâblar gâyet açık ve mukni' bir sûrette mündericir.

آفتاب اعراض را کامل نمود لا جرم بازارها در روز بود

22. *Güneş a'râzı kâmil gösterdi; şühesiz pazarlar gündüzde oldu.*

Güneş renk ve vasf gibi birtakım arazları kemâliyle gösterdi; onun bu gösterişinden dolayı pazarlar ve alış verişler gündüzde yapıldı; zîrâ gece ay aydınlığında ve sun'î ışıklar altında yapılan alış verişlerde, hem alıcı ve hem de satıcı aldanır. Alıcı, aldığı kumaşın rengini lâyıkıyla fark edemez. Meselâ

san rengin muhtelif derecâtı vardır, onlar bu ışıklar altında fark olunamaz ve satıcı da ba'zan kalp parayı lâyıkiyla temyîz edemez. İşte ilm-i zâhîrinin aydınlığı da, ay aydınlığı kadardır. Fakat ulûm-ı ledünniyye, güneşin ziyâsı gibidir. Nitekim bu *Mesnevî*'yi okuyanlar, aradaki farkı derhal görürler. "A'râz", "araz"ın cem'idir. Araz, renkler gibi, kendi zâtıyla kâim olmayıp bir cevherin ve maddenin vücûduyla berâber zâhir olan şeye derler; cevherin zıddıdır; ve metâ' ma'nâsına da gelir.

تا بود از غبن و از حيله بعيد تا که قلب و نقد نیک آید پدید

23. *Tâ ki kalp ve nakd iyi zuhûra gele, tâ kî gabinden ve hîleden uzak ola!*

"Kalp", geçmez para; "nakd", geçer para ma'nâsınadır. "Gabn", alış verişte aldanmak demektir. Ya'ni "Herkes geçer para ile, geçmez parayı tefrîk etmek ve alış verişte aldanmaktan ve hîleden uzak olmak için gündüzü bekler ve gece alış verişinden tevakkî eder."

تا که نورش کامل آمد در زمین تاجران را رحمة للعالمین

24. *Tâ ki onun nûru, yeryüzünde tâcirlere, âlemlere rahmet olarak kâmil geldi.*

Ya'ni "Güneşin nûru ve aydınlığı yeryüzünde zâhirî ticâret edicilere ve işlerini lâyıkiyla görmek için âlem halkına rahmet-i ilâhiyye olarak kâmil bir hâlde zâhir olduğu gibi, güneş gibi olan insân-ı kâmilin nûru da âhîret tâcirlerine ve hidâyet ve selâmet-bahş olmak husûsunda umûma rahmet olmak üzere kâmil olarak geldi." Zîrâ ehl-i şerîatı, şerîat dâiresinde ve ehl-i tarîkatı, tarîkat dâiresinde ve ehl-i hakikat ve ma'rifeti de, hakikat ve ma'rifet dâiresinde irşâd eder. Ve ehl-i felsefeyi ve münkirleri akıl ve mantık dâiresinde ilzâm ve iskât eder. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in münderecâtı bu sözlerimizin açık delîlidir.

لیک بر قَلَّابٌ مَبْغُوضٌ سَخْتُ زآنکه زو شد کاسد او را نقد و رخت

25. *Fakat kalb-zene [=kalpazan] pek mebgûzdur; zîrâ ondan dolayı onun için nakid ve ve rahat kâsîd oldu.*

"Kallâb", kalb-zen [=kalpazan] ve sahtekâr ma'nâsınadır. Ya'ni "Zâhir bir güneş, kalp para sürmek ve kötü eşyâ satmak isteyenlerin indinde pek mebgûzdur. Onlar gece alış verişinden pek memnûn olurlar; ve çünkü onların işleri temiz değildir ve onların süreceği kalp nakid ve çürük eşyâ, güneşin nû-

rundan kâsîd olur." İşte güneş mesâbesinde olan insân-ı kâmilin önünde kalp para ve çürük mal mesâbesinde olan ulûm-ı istidlâlî de böyledir. Bu ilmin sâhiblerini, ilimleri ancak zulmet-i tabîat içinde sürebilirler. Nitekim ulûm-ı zâ-hiriyyede allâme-i cihân olan Fahreddîn-i Râzî (rahmetullahi aleyh)i, Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.) hazretlerinin önünde "Vücûd-ı Hakk'ı bin bir delîl ile isbât etmiştir!" diye medh ettikleri vakit, hazret: "Demek ki, bin bir şübhesi varmış!" cevâbını vermiş ve medh edenleri hayrette bırakmıştır. Zîrâ delîl, şübheyi izâle için ikâme olunur.

پس عدو جان صرافست قلب دشمن درویش که بود غیر کلب

26. *İmdi kalp, sarrâfın canının düşmanıdır; dervişin düşmanı köpekten gayri kim olur?*

Kalp para, kendisinin kalplığını meydana çıkardığı için, sarrâfın düşman-ı cânıdır. Binâenaleyh sarrâf mesâbesinde olan dervişin ve fakr-ı ihtiyârî sâhibinin düşmanı da, kalp para mesâbesinde ve köpek, meşreb ve tabîatında olan nefsanî kimselerden başka kim olabilir?

انبیا با دشمنان بر می تند ب ملائک رب سلم می زند

27. *Enbiyâ düşmanlar ile uğraşurlar; arkadan melekler "Rabbi sellim!" vururlar.*

"Tenîden", dokumak, bir şeyin etrâfında dolaşmak, peydâ etmek ve teveccüh ve iltifat etmek; ve "firîb dâden", ya'ni aldatmak ma'nâlarıdır. Şurâh-ı kirâm "cenk etmek" ma'nâsını vermişlerdir. Lügatlerde bu ma'nâyı bulamadım; ve bir şeyin etrâfında dolaşmak, o şey ile meşgûl olmak demek olduğundan, bu ma'nâyı münâsib gördüm. Ya'ni "Peygamberler hakikat düşmanlarını doğru yola getirmekle meşgûl olurlar ve melâike-i kirâm dahi "Yâ Rab, sen selâmet ver!" diye duâ edip derler,

کین چراغی را که هست او نورگار از پف دمه‌های دزدان دور دار

28. *Ki: "Bu bir çerâğı ki, o nûrludur, hırsızların nefeslerinin püfünden uzak tut!"*

"Gâr", edât-ı fâiliyyettir; "nûr-gâr", nûrlu ve nûr sâhibi demek olur. Ya'ni melâike derler ki: "Yâ Rab, bu yeryüzünde yakmış olduğun bu nûrlu hidâyet çerâğını, îmân ve hidâyet hırsızlarının nefeslerinin püf diyerek söndürmesinden uzak ıt!" "Hırsızlar"dan murâd, münkirler ve "nefeslerinin püfü"nden murâd, bâtil sözleri ve iddîâlarıdır.

Bu beyt-i şerîfin birinci mısra'ında دَاعِيَا وَنَذِيرَا وَمُبَشِّرَا (Ahzâb, 33/45-46) ya'ni "Ey Peygamber'im, biz seni şâhid ve mübeşşir ve nezîr ve O'nun izniyle Allah'a da'vet edici ve nûrlu bir çerâğ ve kandil olarak gönderdik" âyet-i kerîmesine ve ikinci mısra'da da sûre-i Tevbe'de وَكَيْفَ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ (Tevbe, 9/32) ya'ni "Onlar Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

دزد و قلابست خصم نور بس زین دو ای فریادرس فریاد رس

29. *Nûrun düşmanı ancak hırsız ve kalb-zendir. Ey feryâda erişici, bu ikiden feryâda eriş!*

"Hırsız"dan murâd, şeyâtîn-i cin ve insdir, ya'ni görünmeyen şeytanlar ile, görünen insan şeytanları ve münkirlerdir. Ve "kalb-zen"den murâd, ehl-i riyâ ve nefis sâhibi olan müdde-i kâzib ve mürşidlik da'vâsında bulunan nâkıs-lardır. Bunlar nûr-ı nübüvvetin düşmanlarıdır. Melekler, "Bu iki sınıfın elinden feryâd eden kullarının imdâdına yetiş!" diye Hakk'a niyâz ederler.

روشنی بر دفتر چارم بریز کآفتاب از چرخ چارم کرد خیز

30. *Dördüncü cild üzerine aydınlık dök; zîrâ güneş dördüncü felekten kıyâm etti.*

Bu hitâb melâike lisânından Hakk'a niyâz olduğuna göre: "Yâ Rab, nûr-ı nübüvvet olan ulûm-ı bâtineyi, rûh-ı küllî-i Muhammedî mertebesinden, vâris-i kâmil olan Hz. Celâleddîn'in inşâd buyurduğu bu *Mesnevî-i Şerîf*'in IV. cildi üzerine dök. Zîrâ rûh-ı küllî-i Muhammedî güneşi, senin vücûd-ı hakîkînin tenezzülü feleklerinin dördüncü feleğinden kıyâm etti." O felekler dahi, felek-i Ahadiyyet ve felek-i Vahdet ve felek-i Vâhidiyyet ve felek-i rûh-dur demek münâsib olur. Ve cenâb-ı Pîr lisânından olduğuna göre, Hüsâ-meddîn Çelebi hazretlerine hitâb olur. Ya'ni: "Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâ-meddîn, sen güneşsin; vâsi' isti'dâdın ile bu IV. cild *Mesnevî* üzerine, nûr-ı nübüvvet olan o ulûm-ı bâtineyi dök; zîrâ bu zâhîrî güneş, arza nazaran, dördüncü felekten kıyâm etti ve mihveri etrâfından devir ve hareket etti ve arzı ziyâlandırıdı."

هین ز چارم نور ده خورشید وار تا بتابد بر بلاد و بر دیار

31. *Âgâh ol, güneş gibi dördüncüden nûr ver, tâ ki beldeler ve diyâr üzerine doğsun!*

Ey Hüsâmeddîn'im *Mesnevî-i Şerîf*'in IV. cildi, dördüncü feleğin mümâsîlidir ve sen de güneşsin; binâenaleyh güneş gibi IV. cildten nûr ver, tâ ki senin nûr-ı hakikatın şehirler ve memleketler üzerine doğsun!" Hâdisât-ı asriyemiz bu beyt-i şerîfin sıdkına fiilen delâlet etmektedir. El-Yevm *Mesnevî-i Şerîf* Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da ve Almanya'da ve İsviçre'de ellerde gezip, tercüme edilmektedir. Ve İngiltere'de müsteşrik Mr. Nicholson tarafından III. cilde kadar tercüme ve tab' edilmiştir. Ve Almanya'da tedris olunmaktadır. Hindistan'da mecûsîlerin evlerinde bile birer aded *Mesnevî* bulunduğu, oranın ahvâline vâkaf bir zât tarafından haber verilmiştir.

هر کش افسانه بخواند افسانه است وآنکه دیدش نقد خود مردانه است

32. *Her kim ona masal derse, masaldır; ve o kimse ki onu nakd gördü, merdânedir.*

Ya'ni *Mesnevî-i Şerîf*'de hikâye perdeleri arkasında Kur'ân ve ahâdis-i şerîfinin maânî-i bâtuneleri ve nefsin ve şeytanın hal ve desâisi ehl-i zekâvete tefhîm edilmekte olduğundan idrâki noksan ve muhâkemâu sakîm olan ehl-i zâhirden bir tâife *Mesnevî-i Şerîf*'i hikâye kitabından ibâret görmektedir. Binâenaleyh "Her kim bu *Mesnevî*'ye masal kitabı derse, onun anlayışına göre masaldır, zîrâ o yalnız perdeyi ve hikâyenin zâhirini görüyor. Nazarı perdenin arkasına nüfûz edemiyor;" veyâhut "O kimsenin kendi varlığı bir efsâne ve masaldır, ya'ni kıymetsiz bir mevcûdiyettir; fakat o hikâye perdeleri arkasında, kendi nefsinin sıfatlarını ve noksanlarını görüp mütenebbih olan ve kendinin hâl-i hâzırını bilen kimsenin hareketi mertçedir."

آب نیلست و بقبلی خون نمود قوم موسی را نه خون بود آب بود

33. *Nil suyudur ve Kibtî'ye kan göründü. Mûsâ'nın kavmine kan değil idi, su idi.*

Bu *Mesnevî-i Şerîf* Mısır'ın Nîl nehrinin suyu gibidir. Mûsâ (a.s.)a muhâlîf ve Fir'avn'a tâbî' olan Kibtîler'e Nîl suyu kan görüldüğü gibi, Fir'avn mesâbesinde bulunan nefislerine tâbî' olan kimselere nâhoş görünür. Halbuki yine o Nîl suyu Mûsâ (a.s.)a tâbî' olanlara, kan değil idi, harâreti söndüren su idi. Bunun gibi Mûsâ-yı rûha tâbî' olan kimselere bu *Mesnevî-i Şerîf* âb-ı hayâtıdır.

دشمن این حرف این دم در نظر شد ممثل سر نگون اندر سقر

34. *Bu sözün düşmanı sakarda baş aşağı olarak, bu demde nazarda mümessal oldu.*

"Sakar", Abdülkerîm Cîlî hazretleri *el-İnsânu'l-Kâmil* ismindeki eserinde buyurur ki: "Sakar, tabakât-ı cehennemden mütekebbirlere mahsûs olan bir tabakadır. Hak Teâlâ hazretleri ona Müzill ismiyle tecellî buyurdu." Ve Kur'ân-ı Kerîm'de Kureys'in ekâbirinden Velîd ibnû'l-Mugîre Kur'ân'ı dinlediği vakit: *سحر يؤثر ان هذا الا قول البشر* ya'ni "Bu ancak sâhirlerden taallüm olunan sihirdir ve ancak beşer sözüdür" dedi; ve tekebbüründen îmân etmedi. Cenâb-ı Hak onun hakkında *سَأَصْلِيهِ سَعَرَ* (Müddessir, 74/26) ya'ni "Ben onu sakara idhâl edeceğim!" buyurdu.

Bu beyt-i şerîfin sebep-i inşâdî hakkında *Nefehâtü'l-Üns*'de Mevlânâ Câmî hazretleri Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinden naklen şöyle buyururlar: "Cenâb-ı Mevlânâ'nın müridleri *Mesnevî-i Şerîf*'i müctemian okudukları vakit, ehl-i huzûr onun nûrunda müstağrak olurlar ve ricâlû'l-gayb ellerinde sopalar ve kılıçlar olduğu halde o mecliste hâzır olurlar; ve her kim kibir ve enâniyeti ve adem-i ihlâsî cihetiyle i'tirâz edip, kabûl etmezse, îmânının kökünü ve dîninin dallarını keserler ve çeke çeke sakara götürürler; ben keşfen böyle görüyorum." Bu mukaddimeye göre bu beyt-i şerîfin îzâhen ma'nâsı böyle olur: "Ey Hüsâmeddîn'im! Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in mu'terizi ve düşmanı bu demde cehennemden sakar ismindeki tabakasına baş aşağı gittiği, sana âlem-i misâlde gösterildi."

ای حسام الدین تو دیدی حال او حق نمودت پاسخ افعال او

35. Ey Hüsâmeddîn, sen onun hâlini gördün, Hak onun fiillerinin cevâbını sana gösterdi.

Mesnevî-i Şerîf'i beğenmeyen ve i'tirâz eden o münkirin hâlini gördün. Hak Teâlâ hazretleri onun fiil-i inkânnın cevâbını ve cezâsını sana âlem-i gaybda sûret-i misâliyyede gösterdi.

دیدہء غیبت جو غیبت او ستاد کم مبادا زین جهان این دید و داد

36. Mâdemki senin gayb gözün, gayb gibi üstâddır, cihândan bu görüş ve insâf eksik olmasın!

Ma'lûm olsun ki, ahvâl-i gaybiyyeyi müşâhede üç sûretle olur: Birisi akıl ve zekâ vâsıtasıyladır ki, bu müşâhede havâss-ı beşeriyyedendir ve bu müşâhedenin kuvveti akıl ve zekânın derecâtına tâbî'dir. Meselâ zengin olan bir âkil isrâf ve sefâhet, fakr u zarûreti intâc edeceğini görüp, tevakkî eder. Bu hâl, olacak şeyi, olmadan evvel görmek demektir.

İkincisi kuvve-i rûhiyye vâsıtasıyladır ki, olacak şeyi âlem-i misâlde his gözüyle görür gibi, kalb gözüyle müşâhede etmektir. Bu müşâhedenin kuvveti dahi, rûhun derece-i kuvvetine tâbî'dir. Bu hâl emir ve nehy-i şerîate tamâmı ile riâyetskâr olmakla berâber, mürşid-i kâmil terbiyesiyle nefsin sıfatını, sıfât-ı rûhiyyeye mağlûb etmek sûretiyle olur. Bu bâbdaki tafsîlât-ı sâire Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretlerinin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhi Memleketi'l-İnsâniyye* nâmındaki eser-i şerîfinin on yedinci bâbının, birinci ve ikinci bâblarında munderiç olup, fakîr tarafından yazılmış olan şerhde izâh edilmiştir.

Üçüncüsü, dîn-i Hakk'a sâlik olmadığı halde, riyâzet ve sıfât-ı nefsânî-yelerine muhâlefet sûretiyle, kendilerinden ahvâl-i rûhiyye sâdır olan kimselerdir. Fakat onların müşâhedeleri galatât-ı vehmiyye ve ilkâât-ı İblîsiyye ile karışık olduğundan, keşifleri mu'teber değildir ve onlardan kuvve-i rûhiyyeleri sebebiyle vâkî' olan hârikalara lisân-ı şer'de "istidrâc" derler. Hind fakîrleri ve Tibet lamalan ve sâir edyân-ı mensûha mücâhidleri bu sınıftadırlar.

İmdi Çelebi Hüsameddîn hazretlerinin müşâhedât-ı gaybiyyeleri, ikinci sınıftan olduğundan, cenâb-ı Pîr buyururlar ki: "Senin gayb gözün, ya'ni kalb ve rûh gözün, âlem-i gaybın kendi gibi üstâd ve muallimdir. Bu kalb gözüyle görüş ve ona göre hükümde insâf, bu cihândan, ya'ni bu âlem-i kesâfetten eksik olmasın ve bu gibi sâhib-i velâyet kimseler bu âlemde dâimâ zuhûr etsin."

Birinci mısra'daki "o sitâd"daki "o" zamîr-i gâib ve "sitâd", kâim olmak ma'nâsına olan "istâden" masdarnın muhaffefi olarak mâzî olduğu takdirde ma'nâ: "Mâdemki senin gayb gözün, gayb gibidir, o gayb gözün kâim oldu, bu cihândan, bu görüş ve insâf eksik olmasın" demek olur.

این حکایت را کہ نقد وقت ماست گرتماش میکنی اینجا رواست

37. Bu hikâye ki, bizim vaktimizin nakdidir, eğer burada onu tamâm edersen revâdır.

"Hikâye"den murâd, III. cildin nihâyetinde nâ-tamâm kalan "Âşıkın hikâyesi"dir ki, polis korkusundan gece bir bağa kaçmış idi.

ناکسانرا ترک کن بهر کسان قصه را پایان بر و مخلص رسان

38. Kesler için, nâ-kesleri terk et; kıssayı nihâyete götüre ve mahlasa erişir.

Mesnevî-i Şerîf'in münkirlerinin ve mu'terizlerinin ahvâlini söylemekten vazgeç de, *Mesnevî* âşıkı olan muhlislerin ve ehliyet sâhibi olan kimselerin

istifâdelerini te'mîn et; bizim vaktimizin nakdi olan âşıkın kıssasını neticeye erıştır.

این حکایت گر نشد آنجا تمام چارمین جلدست آرش در نظام

39. *Bu hikâye eğer orada tamâm olmadı ise, 4. cild vardır, onu nizâma getir!*

تمامی حکایت آن عاشق که از عسس گریخته در باغی مجهول خود
معشوقه را در باغ یافت و عسس را از شادی دعای خیر می کرد
و می گفت که عسی ان تکرهوا شیئا و هو خیر لکم و عسی
ان تحبوا شیئا و هو شر لکم

O âşıkın hikâyesinin tamâmıdır ki, polisten kendisinin meçhûlü olan bir bağa kaçıp, ma'sûkayı bağda buldu ve sevincinden polise hayır duâ ederdi ve derdi ki عسی ان تکرهوا الخ (Bakara, 2/216) ya'ni "Gâh bir şeyi kerîh görürsünüz, halbuki o sizin için hayırlıdır ve gâh bir şeyi seversiniz, halbuki o sizin için şerlidir"

اندر آن بودیم کآن شخص از عسس راند اندر باغ از خوفی فرس

40. *Onda idik ki, o şahıs polisten ziyâde havfından dolayı bağa at sürdü.*

[40] III. cildin nihâyetinde bu âşık kıssasında orada kalmış idik ki, o ma'sûka-sını arayan âşık, gece polis korkusundan dolayı bir bağa atını sürmüş ve oraya kaçmış idi.

بود اندر باغ آن صاحب جمال کز غمش این در عنا بد هشت سال

41. *O sâhib-cemâl bağ içinde idi ki, bu onun gamından sekiz yıl meşakkat içinde idi.*

O âşıkın ma'sûku olan cemâl sâhibi kadın, o kaçtığı bağın içinde idi ki, bu bıçâre âşık, o kadının gam-ı aşkından sekiz yıl renc ve meşakkat içinde idi.

همچو عنقا نام او را می شنید

سایه او را نبود امکان دید

42. *Onun gölgesini görmenin imkânı olmadı, ankâ kuşu gibi onun adını ıstılır idi.*

بروی افتاد و شد او را دلربا

جز یکی لقیّه که اول از قضا

43. *Bir mülâkâtan gayri ki, ibtidâ kazâ cihetinden onun üzerine vâki' oldu; ve onun için gönül kapıcı oldu.*

Ya'ni "O biçâre âşık bidâyette kazârâ ve tesâdüfen vâki' olan mülâkâtdan gayri, onu bir daha göremedi ve ilk tesâdüfte o ma'sûk o delikanlının gönölünü kapıcı oldu." "Lakye", masdar binâ-i merredir. "Bir kerre vâki' olan mülâkât" demek olur.

خود مجالش می نداد آن تند خو

بعد از آن بسیار می کوشید او

44. *Ondan sonra o çok çalıştı, halbuki o sert huylu ona mecâl vermedi.*

O delikanlı âşık, ma'sûkasını görmek için çok çalıştı, halbuki o sert huylu ma'sûkası o âşıkâ görmek mecâlini vermedi.

چشم پر و بی طمع بود آن نهال

نه بلا به چاره بودش نه بمال

45. *Ona ne yalvarma ile, ne de mal ile çâre oldu. O nihâl tok gözlü ve tama'sız idi.*

Hind nüshalarında "çeşm-i pür" yerine "sîyr-çeşm" vâki'dir; o da "tok gözlü" demek olur. "Nihâl", tâze fidân ma'nâsına olup, delikanlının ma'sûkasının sıfat-ı teşbîhiyyesidir.

جق بیآلود اول کارش لیبی

عاشق هر پیشه و مطلبی

46. *Her bir san'atın ve matlabin âşığı ki vardır, Hlak onun işinin evveline bir dudak bulaştırdı.*

"Leb âlûden", ya'ni "dudak bulaştırmak", çeşni ve zevk vermekten kinâ-yedir. Ya'ni "Bu âlem-i vücûdda her bir san'atın ve her bir matlabin âşığı vardır. Onun o san'ata veyâ matlaba âşık olması, Hak Teâlâ hazretleri tarafından başlangıçta o âşıkâ ve tâlibe bir çeşni ve zevk duyurmasından ileri gelir. Ve âşıkın rûhunun dudağı o çeşniye bulaşınca, artık ma'sûkasının ve matlabinın arkasından koşar.

چون بدان آسیب در جست آمدند پیش پاشان می نه‌د هر روز بند

47. *Uaktâki o âsib sebebiyle talebe geldiler, onların ayaklarının önüne her gün bağ koyar.*

"Âsib", tesâdüm ve çarpışmak ma'nâsınadır. Ya'ni "Uaktâki o âşık ve tâlib olan kimselere bidâyette ma'sûk ve matlûbları olması mukadder olan şeyle ansızın çarpışma ve tesâdüm vâki' oldu, bu çarpışma sebebiyle rûhları mahzûz oldu. Ondan sonra, onun arkasından koştular; fakat onlar, ma'sûka ve matlûblarının arkasından koştukça, Hak Teâlâ onların ayaklarının önüne bağ koyar ve onlar o bağ ve mânia yüzünden meşakkate giriftâr olurlar." Çünkü mezâhir-ı kevnîyye, esmâ-i ilâhiyyenin meclâsıdır; onlarda âsâr ve ahkâm-ı esmâ zuhûr etmek icâb eder ve Hak Teâlâ hazretlerinin "Mu'tî" ism-i celîli, bir şeyin i'tâsını icâb ettiği gibi, "Mâni" ism-i celîli dahi o şeyin vürûdünü men' etmeğe teşebbüs eder. Ve bu men', tâlibin aşkını ve çalışmasını tezyîd eder.

چون در افکندش بجست و جوی کار بعد از آن در بست که کابین بیار

48. *Uaktâki onu kârın cüst ü cûsuna bıraktı, ondan sonra kâbîn getir diye kâpıyı bağladı.*

"Kâbîn", nikâh-ı şer'ide, gelin için ta'yîn olunan mihr-i müeccel ve muaccel demektir. Bu beyt-i şerîfde tâlibin matlûbu olan şey, "gelin"e ve o matlûba vusûl, "zifâf"a ve tâlibin matlûba vusûlüne kadar vâki' olan sa'y ve gayreti ve meşakkati, "mihr-i müeccel ve muaccel"e teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni "Hak Teâlâ tâlibin rûhunun dudâğına bir lezzet ve çeşni sürüp onu o matlûbun cüst ü cûsuna bıraktığı vakit, araya birtakım hâiller ve mâni'ler koyup der ki: "Matlûbuna kavuşmak için, mihr mesâbesinde olan sa'y u gayret getir ve meşakkat ve zahmet çek!"

هم بر آن بو می تند و می روند هر دمی راجی و آیس میشوند

49. *O koku üzerine de dolanırlar ve giderler; her bir dem umucu ve me'yûs olurlar.*

Ya'ni "Tâlibler, Hakk'ın ilk koklattığı koku üzerine doğru giderler ve onun etrâfında dolaşırlar. Her an o matlûba vusûlü umarlar; fakat araya hâil olan mâni'ler sebebiyle de ona vusûlden me'yûs olup, ümitsiz kalırlar ve birbirine zıd olan bu iki duygu içinde imrâr-ı vakt ederler." "Âyis", dördüncü bâbdan "iyâs" masdarından ism-i fâildir, "me'yûs" ma'nâsınadır.

هر کسی را هست امیدی بری که گشادندش در آن روزی دری

50. *Her bir kimsenin bir meyveye azîm ümidi vardır ki, bir gün ona o husûs-
[50] ta bir kapı açılır.*

“Ümîdî”de “yâ” yâ-yı ta’zîmdir. “Ber”, meyve ve semere ve matlûb ma’nâlarıdır. Ya’ni “Her bir kimsenin bir meyveyi ve matlûbu elde etmek için azîm ümîdi vardır ki, o ümîdin arkasında koşar ki, nihâyet bir gün o tâ-libe matlûbu husûsunda bir kapı açılır.”

باز در بستندش و آن در پرست بر همان امید آتشپا شدست

51. *Tekrâr ona kapıyı kapadılar; ve kapıya tapıcı yine o ümîd üzerine âteş-pâ
olmuştur.*

“Âteş-pâ şuden”, ya’ni “ateş ayaklı olmak”, harâretle yürümek ve çabuk olmaktan kinâyedir. Ya’ni “Evvelâ matlûba vusûl ümîdinin kapısını açarlar ve sonra yine kaparlar; ve tâlib o açılmış olan kapının tekrâr açılmasına inti-zâren bekler ve o kapıya tapıcı olur ve o kapıyı kendine kible itihâz eder ve kapının tekrâr açılması ümîdi üzerine harâretle çalışır.”

چون در آمد خوش در آن باغ جوان خود فرو شد پا بگنجش ناگهان

52. *Uaktâki o delikanlı o bağa hoş olarak girdi, onun ayağı ansızın defîneye
battı.*

O delikanlı polis korkusundan, gece o bağa gönlü hoş olarak girdi; ma’sû-kasını hiç ummadığı halde, orada görürince, ayağı yer altında gizli olan bir hazîneye batmış gibi oldu ve son derece sevindi.

مر عسس را ساخته یزدان سبب تا ز بیم او دود در باغ شب

53. *Muhakkak Hâlık polisi sebab kılmıştır, tâ ki o korkudan gece bağa koşsun.*

بیند آن معشوقه را او با چراغ طالب انگشتی در جوی باغ

54. *O, bağin ırmağında cerâğ ile yüzüğün tâlibi olarak o ma’sûkayı görsün.*

Ya’ni “O âşık gece polise yakalanmak korkusundan dolayı bağa kaçmak ve orada yüzüğünü bağin ırmağına düşürüp bir fener ile o yüzüğü aramakla meşgûl olan o ma’sûkasını görmek için Hak Teâlâ muhakkak polisi sebab kılmıştır.”

پس قرین می کرد از ذوق آن نفس با ثنای حق دعای آن عسس

55. *Böyle olunca o dem zevkünden Hakk'ın senâsına o polisin duâsını karîn etti.*

O âşık delikanlı bağda polis yüzünden ma'sûkasını bulunca, o anda kemâl-i zevkünden Hakk'a şükr etti ve Hakk'ın şükür ve senâsına polisin duâsını da zamm etti de dedi:

که زیان کردم عسس را از گریز بیست چندان سیم و زر بر وی بریز

56. *Ki: "Kaçmadan asese ziyân ettim, yirmi kadar gümüş ve altını onun üzerine dök!"*

"Yâ Rab, kaçtığım için, polise zararım dokundu, zîrâ beni tutmuş olsa idi, zâbıta nizâmı mücibince benden cezâ-yı nakdî alacaktı; kaçtım, beni tutamadı ve cezâ-yı nakdîyi de alamadı. İlâhî ben ondan kaçtım, ma'sûku buldum, ona mükâfât olarak benden alacak olduğu yirmi kadar gümüş ve altını, onun üzerine dök ve ona diğer bir sebeble ihsân et!"

Bu ve âtideki beyt-i şeriflerin müfâdından, eski zamanlarda alınacak cezâ-yı nakdîlerin, polislere tahsis olunduğu anlaşılmaktadır.

از عوانی مر و را آزاد کن آنچنانکه شادم او را شاد کن

57. *"Avvânlıktan onu âzâd et, ben şâd olduğum gibi, onu da şâd et!"*

"Yâ Râb, onu zâbıta me'murluğundan âzâd et; ben onun yüzünden nasıl sevinmiş isem, onu da bu şerli işten âzâd etmek sûretiyle sevindir!"

سعد دارش این جهان و آن جهان از عوانی و سگی اش را رهان

58. *"Bu cihândan ve o cihândan onu sa'd tut, avvânlıktan ve köpeklikten onu kurtar!"*

"Beni korkutan polisi bu dünyâda ve o âhirette mübârek ve sa'd tut; ve onu saîd olan kulların zümresine ilhâk et! Polis neferliğinden ve onu bunu ısıran köpeklerle mümâsil bir yaşayıştan kurtar!" Zîrâ zâbıta me'murlarının pek çoğu her bir devirde halka zâlimâne muâmele ederler ve köpekler gibi onu, bunu ısırırlar. Bu beyt-i şerif Selçuk hükûmeti devrinde inşâd buyurulmuştur ve o devirdeki hürriyyet-i kelâmı açık bir sûrette isbât eder. Asrımızın medeniyet devrinde bu sözlere tahammül edecek hükûmet adamları enderdir.

گر چه خوی آن عوان هست ای خدا که هماره خلق را خواهد بلا

59. "Ey Hudâ, gerçi o avvânın huyu vardır ki, dâimâ halk için belâ ister."

"Ey Hudâ, gerçi o polis me'mûru dâimâ halkın başına bir belâ gelmesini istemek huyuna mâliktir ve ister ki birisi hükûmetin nizâmına ve kânûnuna muhâlefet etsin de, bu da ona musallat olup, kesesinden parasını alsın."

گر خبر آید که شه جرمی نهاد بر مسلمانان شود او زفت و شاد

60. "Eğer şâhın bir cürüm koyduğu haberi gelse, o müslümanlar üzerine kavî ve şâd olur."

"Eğer zâbıta me'murluğuna hükümdâr-ı zamânın beyi bir fiil-i memnû' vaz' ederek, onu işleyenlerin dūçâr-ı cezâ olacağı haberi gelse, polis me'mûru o fiile mütecâsir olanları yakalamak için bir faâliyete gelir ve bir av tutaçağı fikriyle mesrûr olur."

ور خبر آید که شه رحمت نمود از مسلمانان فکند آنرا بجود

61. "Ve eğer şâhın merhamet gösterdiği, müslümanlardan cûd ile onu kaldırdığı haberi gelse;"

ما تمی در جان او افتد از آن صد چنین ادب‌ارها دارد عوان

62. "Ondan onun cânına bir mâtem düşer, avvân yüz böyle idbârlar tutar."

Ya'ni "Hükümdâr, halka merhamet edip, cûd ve kerem sebebiyle evvelce vaz' ettiği yasağı kaldırırsa, polis me'mûrunun canına bu müsâade-i şâhiden dolayı bir mâtem ve elem düşer. O polis me'mûru bu nevi'den yüz misli bahtsızlık tutar." Ya'ni bu müsâadenin vuku'undan ve yasağın kaldırılmasından müteessir olup halkı tecrîm için bahâneler aramak bahtsızlığına giriftâr olur. Bir insan için bundan daha büyük idbâr ve bahtsızlık olmaz; binâenaleyh böyle bir kimsenin bu idbârdan kurtulmasına duâ etmek lâzımdır.

او عوانرا در دعا در می کشید کز عوان او را چنان رحمت رسید

63. O avvânı duâyâ çekti; zîrâ avvândan ona böyle rahmet erişti.

"Avvân" ba'zı şârihlerin mütâlaasına göre feth ve teşdîd ile, mübâlağa ile ism-i fâil olup, lügaten, "çok yardım edici" demek olur. Teşdîdsiz "avân" sûretinde okunması zarûret-i vezn içindir. Zâbıta ve polis me'mûru ma'nâsında

müsta'meldir. Ya'ni "Âşık o avvânı duâya çekti ve onun için hayır ile duâ etti; zîrâ avvândan ona böyle bir lutuf ve rahmet vâki' oldu."

بر همه زهر و برو تریاق بود آن عوان پیوند آن مشتاق بود

64. *Cümle üzerine zehir ve onun üzerine tiryâk idi; o avvân o müştâkın râbıtası oldu.*

Polis me'mûru, umûma nazaran zehir gibi idi; fakat o âşık delikanlı üzerine tiryâk ve panzehir gibi idi; zîrâ o polis, o ma'sûkuna müştâk olan âşıkın matlûbuna vusûlünün bir râbitası ve bağı oldu.

پس بد مطلق نباشد در جهان بد بنسبت باشد این را هم بدان

65. *Binâenaleyh cihânda kubh-ı mutlak olmaz, kötû nisbet ile olur, bunu da bil!*

Ya'ni "Cihânda hiçbir şey sûret-i mutlakada kötüdür denemez. Kötülük nisbet üzerinedir; ya'ni birine nisbeten kötüdür ve diğerine nisbeten iyidir." Nitekim polis me'mûru umûma nisbeten kötüdür; fakat âşık delikanlıya nisbeten iyidir; çünkü onu ma'sûkuna kavuşturdu.

در زمانه هیچ زهر و قند نیست که یکی را پا دگر را بند نیست

66. *Zamanda aslâ zehir ve şeker yoktur; zîrâ birine ayak, diğerine bağ değildir.*

"Bu vücûd-ı izâffin devâmı zamânında ve hiçbir vaktinde mutlakan zehir ve mutlakan şeker yoktur; zîrâ birine ayak değildir, yürümesi için ayak bağıdır; ve diğerine de ayak bağı değildir, yürümesine mâni' olmaz." Meselâ ateş, evi yanan adam için iyi değildir; yemek pişiren ve soğuktan üşüyen adam için iyidir. Ve kezâ bal hakkında Hak Teâlâ hazretleri فيه شفاء للناس (Nahl, 16/69) ya'ni "Onda nâsa şifâ vardır" buyurduğu halde, vücûdunda harâret olan kimse için muzırdır; vücûdunda bürûdet bulunan kimse için de şifâdır. İşte eşyânın hepsi böyledir.

مر یکی را پا دگر را پای بند مر یکی را زهر بر دیگر چو قند

67. *Muhakkak birine ayak, diğerine ayak bağıdır; muhakkak birine zehir, diğerine şeker gibidir.*

Vücûd-ı izâfi âlemindeki eşyâdan her biri muhakkak birine fâide ve diğerine zarardır.

زهر ماران مار را باشد حیات نسبتش با آدمی باشد ممات

68. *Yılanların zehri yılanı hayât olur; o âdeme nisbetle memât olur.*

خلق آبی را بود دریا چو باغ خلق خاکی را بود آن مرگ و داغ

69. *Suya mensûb halk için deryâ bağ gibi olur; toprağa mensûb halk için o ölüm ve dağ olur.*

“Dâğ”, kızgın demir ile et üzerine nişân vaz’ etmek ma’nâsınadır, acı ve elem demek olur. Nitekim “dâğ-ı derûn” derler. Ya’ni “Deniz, suda yaşayan balık vesâir mahlûkât için latîf bir bağ gibi olur; karada yaşayan mahlûkât için ölüm ve elem olur.” Eğer biri denize düşse ya boğulup ölür veyâhud kuruluncaya kadar elem ve zahmet çeker.

همچنین بر می شمر ای مردکار نسبت این از یکی تا صد هزار

70. *Ey iş adamı, bunun nisbetini birden yüz bine kadar böyle say!*
[70]

“Yüz bin” ta’bîrî, hasr için değildir, kesret ma’nâsınadır. “İş adamı”ndan murâd, hikem ve maârif-i ilâhiyye tâlibi olan kimsedir. Ya’ni “Ey ma’rifet-i ilâhiyye ve hikem-i rabbâniyye tâlibi olan kimse, bu vücûd-ı izâfî âleminde-ki eşyanın birbirine olan nisbetlerini ilâ-mâ-lâ-nihâye böyle say!”

زید اندر حق آن شیطان بود در حق شخصی دیگر سلطان بود

71. *Zeyd onun hakkında şeytan olur; diğer bir şahsın hakkında sultân olur.*

Meselâ Zeyd, ya’ni herhangi bir şahıs, birisi hakkında şeytan gibi menfûr ve diğer birisi hakkında da sultân gibi makbûl ve mu’teber olur.

آن بگوید زید صدیق و سنیست وین بگوید زید گبر و کشتنیست

72. *O der ki: “Zeyd siddîk ve âlîdir”; ve bu der ki: “Zeyd kâfir ve öldürülmeğe lâyıktır.”*

“Senî”, âlî ve yüce; “gebr”, mecûsf demek ise de, burada mutlakân kâfir ma’nâsınadır. “Küştenî”deki “yâ”, yâ-yı liyâkattır.

زید یک ذاتست بر آن یک جنان او بران دیگر همه رخ و زیان

73. *Zeyd bir zâttır, o bir üzerine kalbdır; o diğeri üzerine hep renc ve ziyân-
dır.*

Halbuki Zeyd bir zât ve bir şahıstan ibârettir; fakat o bir zât, birine kalb gibi sevgili ve kıymetli ve diğerine zahmet ve zarar gibi menfurdur.

گر تو خواهی کو ترا باشد شکر پس ورا از چشم عشاقش نگر

74. *Eğer sen istersen ki o senin için şeker olsun; imdi ona onun âşıkının gözünden bak!*

Cenâb-ı Pîr-i destgîr, buraya kadar tefâzul ve tekâbü'l-i esmâ cihetinden olan nazarı sâliklere beyân buyurdu. Bu beyt-i şerîfde de sâlikin nazarını, cem'iyet-i esmâiyyeye tevcîh edip buyururlar ki: "Ey sâlik, sen niseb ve ha-sâis-i esmâiyye dâiresinde mahsûr kalma. Nazarını bu mertebeden yükselt de muhâlefetten kurtul ve kâinât ile sulh-i umûmî akd et; ve herkese bir mertebeden değil, onların kendi mertebelerinden nazar edip, ma'zûr tut!" Eğer böyle yaparsan, nazarında zehir ile şeker birleşir. Nitekim bu ma'nâda ârifin biri lisân-ı Hak'dan şöyle buyurur:

هر آن نقشی که در صحرا نهادیم تو زیبا بین که ما زیبا نهادیم
سر مویی ز زلف خود نمودیم جهانرا در پس غوغا نهادیم
مشو احوال مسما جز یکی نیست اگر چه این همه اسما نهادیم

"İzhâr ettiğimiz her bir sûreti, sen yakışıklı gör ki, biz yakışıklı koyduk. Kendi zülfümüzden bir kıl ucu gösterdik, cihânı kavga arkasına koyduk. Şaşı olma, müsemma birden başka değildir; gerçi bütün bu esmâyı koyduk."

منگر از چشم خودت آن خوب را بین بچشم طالبان مطلوب را

75. *O güzele kendi gözünden bakma; matlûbu, tâliblerin gözüyle gör!*

Âlem-i vücûdda bir şahsın güzel gördüğü şeye, kendi gözünden ve kendi zevk ve mertebenden bakma, herhangi bir matlûbu, o matlûbun tâliblerinin gözüyle ve onların mertebeleriyle temâşâ et!

چشم تو بر بند زآن خوش چشم تو عاریت کن چشم از عشاق او

76. *Sen o hoş gözden dolayı kendi gözünü bağla, onun âşıklarından göz âriyet et!*

Ma'lûm olsun ki, ma'sûk ya hakîkî veyâ izâfî ve mecâzî olur. Ma'sûk-i mecâzî eşhâsa göre tahallûf eder, birinin ma'sûku olur, diğerinin olmaz. Fa-

kat ma'sûk-ı hakîkînin âşıkları arasında ihtilâf yoktur, onlar nisebden kurtulmuş ve bilcümle eşyâda niseb sâhibi olan Vücûd-ı vâhidu'l-aynı müşâhede etmekte bulunmuşlardır. Bunlar insân-ı kâmillerdir ve bunların gayri olan kimseler insân-ı nâkıs olup, dâire-i nisebde mahsûrdurlar, onlarda insân-ı kâmillin gözü ve görüşü yoktur. Bu ma'nâya binâen cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfde buyururlar ki: "Sen insân-ı kâmilin o latîf olan gözünden ve görüşünden dolayı, kendi gözünü ve görüşünü bağla; o vücûd-ı hakîkînin âşığı olan bu kâmillerden âriyet olarak göz ve görüş al!" Ya'ni insân-ı kâmilin görüp söylediği ilim ve irfânı al ve eşyâya bu ilim ve irfân ile nazar et ve kendi gözünü ve görüşünü terk et, demek olur.

Bu beyt-i şerîfde "tevhîd-i ilmî" mertebesine işâret buyurulur.

بلکه اُزُو کن عاریت چشم و نظر پس ز چشم او بروی او نگر

77. *Belki gözü ve görüşü ondan âriyet et; binâenaleyh onun gözünden, onun yüzüne bak!*

Bu beyt-i şerîfde, yukarıda zikr olunan "tevhîd-i ilmî" mertebesinden "tevhîd-i hâlî" mertebesine terakkîye teşvîk ve makâm-ı ittihâda işâret buyurulur. Ya'ni "Gözü ve görüşü onun uşşâkından âriyet almak mertebesinden ileriye geçerek, ma'sûk-ı hakîkîden âriyet al! Binâenaleyh إذا احببت عبدا كنت له يا'ni "Ben kulumu sevdiğim vakit onun sem'i ve basarı ve lisânı ve eli ben olurum. İmdi benimle iştir, benim ile görür, benim ile söyler ve benim ile tutar ilh..." hadîs-i kudsisinde beyân buyurulduğu vech ile, Hak Teâlâ senin basarın olsun, O'nun basarından, O'nun vech-i pâkine bak! Nazarında فَإِنَّمَا تَوَلَّوْا قَهْرًا وَجْهَ اللَّهِ (Bakara, 2/115) ya'ni "Nereye dönersen, Allah'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesinin sırrı sana zâhîr olsun.

Bu ma'nâya işâreten Seyyid Nizâm hazretlerinin mahdûmu Seyyid Seyfullah hazretleri buyururlar. Beyit:

Görünen O, gösteren O, hem gören
Yâ Nizâmoğlu iki görmek neden?

Ve diğer bir zât dahi buyurur. Beyit:

Gören Oldur O'nu göz nice görsün
Tutan Oldur O'nu el nice tutsun

تا شوی ایمن ز سیری و ملال گفت کان الله له زین ذوالجلال

78. *Tâ ki, tokluktan ve bıkkınlıktan emîn olasın; bundan dolayı Zü'l-celâ "Kânullahu leh" buyurdu.*

Bu beyt-i şerîfde makâm-ı ittihâdda vâki' olan "seyr-i fillah"a işâret buyrulur. Zîrâ "seyr-i fillah"da tecelliyât-ı Hakk'a doymak ve ondan bıkmak ve usanmak yoktur. Ve çünkü bu seyrin ne tekerrürü ne de nihâyeti vardır. Doymak ve bıkmak nihâyeti olan ve tekerrür eden şeyden olur.

Hulâsa-i ma'nâ budur: "Gözü ve görüşü, ma'sûk-ı hakikiden âriyet aldığın vakit tokluktan ve usanmadan emîn olursun; zîrâ senin gözün ve görüşün, O'nun gözü ve görüşü olur ve ittihâd vâki' olur. Bu makâma ve bu seyre işâretten dolayı Cenâb-ı Zü'l-celâl hazretleri hadîs-i kudsîsinde *كنت له* ya'ni "Ben onun için olurum" buyurdu. İkinci mısra'da *كان الله له* ya'ni "Allah onun için olur" buyurulması ve *له* ibâresinin aynen zikr olunması zarûret-i şî'riyyeden dolayı vâki' olmuştur. Ve ma'nâsı, hadîs-i kudsînin ma'nâsıdır. Ancak sîga-i tibârîyle biri mâzî-i gâib ve diğeri mâzî-mütekellimdir. Ve âtîdeki beyt-i şerîf fakîre lâiyh olan bu ma'nâyı müeyyiddir. Esâsen *من كان لله كان الله له* ["Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur"] hadîs-i şerîfi de, bu hadîs-i kudsî-yi te'yîden şeref-vârid olmuştur.

چشم او من باشم و دست و دلش تا رهد از مدبرِ بها مقبلش

79. *"Onun gözü ve eli ve onun kalbi ben olurum; tâ ki onun mukbilleri müdbirlikten kurtulur."*

Yâ'ni "Ben onun basan ve eli olurum" hadîs-i kudsîsine işârettir. "Mukbiller"den murâd, rûhâniyet ve "müdbirlik"den murâd, nefsâniyettir. Ya'ni "Zü'l-celâl olan Hz. Hak bu makâm-ı ittihâdda bulunan kullan hakkında: "Ben onun basan ve eli ve kalbi olurum, tâ ki onun rûhâniyeti, nefsâniyetten kurtulur."

هر چه مکروهست چون شد او دلیل سوی محبوبت حبیبست و جلیل

80. *Her ne şey ki mekrûhtur, o senin mahbûbunun tarafına delîl olduğu vakit habîbdir ve celîldir.*

Ya'ni "Zâhirde kerîh görünen herhangi bir şey, eğer senin mahbûbunun tarafına delîl olup, seni o mahbûbuna kavuşturur ise o şey her ne kadar zâhirde mekrûh ise de, senin indinde mahbûbdur ve azîmdir." Nitekim bu ma'nâyı tavzîhen âtîdeki kıssa îrâd buyrulur.

حکایت آن واعظ که هر آغاز تذکیر دعاء ظالمان و سخت دلان و بی اعتقادان کردی

O vâizin hikâyesidir ki, her va'zının başlangıcında zâlimlerin ve katı kalblilerin ve i'tikâdsızların duâsını ederdî

آن یکی واعظ چو بر تحت آمدی قاطعان راه را داعی شدی

81. O vâizin biri kürsîye çıktığı vakit, yol kesenlere duâ edici olurdu.

دست بر می داشت یارب رحم ران بر بدان و مفسدان و طاغیان

82. El kaldırdı, (derdi ki:) "Yâ Rab, merhamet sür, kötüler ve müfsidler ve katı kalbler üzerine!"

بر همه تسخر کنان اهل خیر بر همه کافر دلان و اهل دیر

83. "Bütün ehl-i hayrın istihzâ edicilerine, bütün kâfir gönüllülere ve kilise ehline!"

او نکردی آن دعا بر اصفیا می نکردی جز خبیثانرا دعا

84. O, o duâyı asfiyâyâ etmezdi, habîslerden başkasına duâ etmezdi.

مر ورا گفتند کین معهود نیست دعوت اهل ضلالت جود نیست

85. Ona dediler ki: "Muhakkak bu ma'rûf değildir, ehl-i dalâletin duâsı mü-rüvvet değildir!"

"Ma'hûd", ma'rûf ve mukarrer ma'nâsınadır. Kötülere duâ eden o vâize dediler ki: "Zâlimlere duâ etmek inde's-sulehâ ma'rûf ve mukarrer bir şey değildir; esâsen ehl-i dalâlete hayır duâ etmek, kerem ve mürüvvet değildir!"

گفت نیکویی ازینها دیده ام پس دعا شان زین سبب بگریده ام

86. Dedi: "İyiliği bunlardan görmüşüm, binâenaleyh onların duâsını bu sebepten ihtigâr etmişim!"

خُبْتُ و ظلم و جور چندان ساختند که مرا از شر بخیر انداختند

87. "O kadar hıbs ve zulüm ve cevr yaptılar ki, beni şerden hayra attılar."

"Hıbs", murdarlık ve "cevr", haddi tecâvüz etmek ve yoldan çıkmak demektir. Ya'ni, "O fenâ kimseler benim hakkımda o kadar murdarlık ve zulüm yaptılar ve haddi tecâvüz ettiler ki, nihâyet beni şerden hayra attılar."

هر گهی که رو دنیا کردمی من ازیشان زخم و ضربت خوردمی

88. "Her bir vakit ki, dünyâyâ teveccüh ederdim, ben onlardan yara ve darbe yerdim."

کردمی از زخم آن جانب پناه باز آوردندمی گرگان براه

89. "Darbeden dolayı o tarafı melce' yapardım, kurtılar tekrâr beni yola getirirlerdi."

"Ben dünyâ tarafına teveccüh ederdim; onlar beni hasedlerinden beni yırtarlardı ve ben de onların elinden Hakk'a ilticâ ederdim. Binâenaleyh kurt meşrebinde olan zâlimler tekrâr beni tarîk-i Hakk'a getirirler idi. Ben fesâda meyl ettikçe, onların darbeleri yüzünden salâha rücu' ederdim."

چون سبب ساز صلاح من شدند پس دعاشان بر منست ای هوشمند

90. [90] "Uaktâki benim salâhıma sebep düzücü oldular, binâenaleyh ey âkıl, onların duâsı benim üzerine lâzımdır!"

بنده می نالد بحق از درد و نیش صد شکایت می کند از رنج خویش

91. "Kul derdinden ve nîşden Hakk'a feryâd eder, kendi rencinden yüz şikâyet eder."

"Nîş", an iğnesi ve ucu sivri ve batıcı şey ma'nâsına geldiği gibi, zehir ma'nâsına da müsta'meldir. Burada zehr-i keder ma'nâsını vermek münâsib olur.

حق همی گوید که آخر رنج و درد مر ترا لابه کنان و راست کرد

92. "Hak der ki: "Nihâyet meşakkat ve dert seni yalvarıcı ve doğru yaptı!"

Ya'ni, "Sen râhat hâli içinde beni hatırna bile getirmeydin; hastalık ve fakr u zarûret gibi sıkıntılar nihâyet seni bana yalvarıcı ve sâdık yaptı ve: Aman yâ Rab demeğe başladın!"

این گله زآن نعمتی کن کت زند از در ما دور و مطرودت کند

93. *Bu şikâyeti o bir ni'metten et ki seni vurur; seni bizim kapımızdan uzak ve matrûd eder".*

"Dert ve meşakkat, mâdemki seni bizim kapımıza tevcih ediyor, ondan şikâyet etme! Asıl şikâyeti ni'met ve râhattan et ki, senin doğru yolunu vuruyor ve seni gaflete düşürüp, bizim kapımızdan uzak ve matrûd ediyor."

در حقیقت هر عدو داروی تست کیمیا و نافع و دلجوی تست

94. *Hakîkatte her düşman senin ilâcıdır; senin kîmyân ve nâfi'in ve gönül arayıcıdır.*

Seni dert ve meşakkate düşüren her düşman, hakîkatte senin illetinin ilâcıdır; senin bakır gibi olan nefsinin altın yapmak için kimyâdır ve sana fâide vericidir ve senin gönlünü arayıp teshir edici olan bir mahbûbundur. O düşman sana zâhırde menfûr ve mel'ûn görünür ise de, hakîkatte ve ma'nâda senin salâhına hizmet ediyor.

که ازو اندر گریزی در خلا استعانت جویی از لطف خدا

95. *Zîrâ sen ondan halvete kaçarsın, Hudâ'nın lutfundan yardım istersin.*

Düşmanın sana fâideli olmasının sebebi budur ki, sen o düşmanın şerrinden tenhâ bir yere kaçarsın ve onun belâsından kurtulmak için Hakk'ın lutfundan yardım istersin. Senin Hak'dan gafletin, en büyük felâket ve bedbahtlıktır; Hakk'a teveccühün ise büyük bir devlet ve ikbâldir. İşte bu devleti sana düşman te'mîn ediyor.

در حقیقت دوستان دشمنند که ز حضرت دور و مشغولت کنند

96. *Hakîkatte senin dosların düşmandırlar, zîrâ seni Hazret'den uzak ve meşgûl ederler.*

Dünyânın ahvâli, ma'nâ cihetinden aksidir; dünyânın râhatı, âhiretin meşakkati ve dünyânın meşakkati, âhiretin râhatıdır. Ve dünyânın dostu, âhiretin düşmanı ve dünyânın düşmanı, âhiretin dostudur. Binâenaleyh hakîkatte senin dünyâ dostların, senin âhiretinin düşmanıdırlar; zîrâ seni Hz. Hak'dan uzaklaştırıp, dünyâ ile meşgûl ederler ve seni ale'd-devâm gaflete düşürürler. Nitekim bu dünyâ dostları hakkında Kur'ân-ı Kerim'de buyrulur:

(Kehf, 18/28) Ya'ni "Kalbini bizim zikri-mizden gâfil kılan ve hevâ-yı nefsânîsine tâbî' olan kimselere itâat etme!"

هست حیوانی که نامش اُشْغَرَسْتُتْ او بزخم چوب زفت و لَمْتَرَسْتُتْ

97. *Bir hayvan vardır ki, onun adı porsuktur, o sopa darbesiyle iri ve semiz olur.*

"Üşgur" ve "üşgur", porsuk denilen hayvandır.

تا که چوبش می زنی به می شود او بزخم چوب فَرَبَه می شود

98. *Sen ona sopa vurdukça iyi olur; o sopa darbesiyle semiz olur.*

نفس مؤمن اشغری آمد یقین کو بزخم و رنج زفتست و سمن

99. *Mü'minin nefsi muhakkak bir porsuk geldi, zîrâ o darbe ve renc ile iri ve semizdir.*

"Nefs"den murâd, burada mü'minin zâtı ve varlığıdır ki, nefs-i nâtukasıdır. Onun nefs-i nâtukası muhakkak bir porsuk meşrebindedir; riyâzet ve mücâhede sopalarının darbelerinden iri ve semiz olur, ya'ni süfliyetten ulviyete terakkî eder.

زین سبب بر انبیا رنج و شکست از همه خلق جهان افزون ترست

100. [100] *Bu sebebdan enbiyâ üzerine renc ve inkisâr, cihân halkının cümlesinden daha ziyâdedir.*

Nitekim hadîs-i şerîfde فالامثل ثم الاولياء ثم الانبياء علی البلاء ya'ni "Belâ'nın en şiddetlisi enbiyâ üzerinedir, sonra evliyâ, sonra ale't-tevâlî onlara ben-zeyenler üzerinedir" buyurulmuştur.

تا ز جانها جان شان شد زفت تر که ندیدند آن بلا قومی دگر

101. *Nihâyet onların cânı, canlardan daha cesîm oldu, zîrâ o belâyı başka bir tâife görmediler.*

Nihâyet peygamberlerin nefs-i nâtukaları ve canları, başkalarının nefs-i nâtukalarından daha cesîm oldu. Zîrâ onların ma'rûz kaldıkları belâları başka-ları görmediler.

پوست از دارو بلاکش می شود چون آدم طائفی خوش می شود

102. *Deri ilâçtan belâ-keş olur; Tâif sahtiyânî gibi latîf olur.*

"Hayvan derisi birtakım kimyevî ilâçlar sürülmek sûretiyle terbiye edilir ve bu eczâlar altında belâ çekici olur. Ondan Tâif şehrinde yapılan sahtiyan gibi latîf bir hâle gelir."

Tâif, Mekke-i Mükerrreme'nin 18 kilometre garbında vâkî' bir şehrin ismidir; orada yapılan sahtiyanların letâfeti meşhûrdur.

ور نه تلخ و تيز ماليدى در او گنده گشتى ناخوش و نا پاك بو

103. *Ve eğer acıyı ve keskini ona sürmese idi, kokmuş, nâhoş ve pis kokulu olurdu.*

Ve eğer deriye kireç vesâire gibi acı ve keskin mevâddı sürmese idi, o deri leş gibi kokmuş bir hâle gelir ve etrâfa pis koku neşr ederdi.

آدمى را پوست نا مدبوغ دان از رطوبتها شده زشت و گران

104. *Âdemîyi dibâgat olunmamış deri bil, rutûbetlerden çirkin ve sakil olmuştur.*

İnsan tab'an dibâgat olunmamış bir deri gibidir; onun ahkâm-ı tabîyye dâiresinde yaşaması ve nefsinin huzûzâtuna meclûben yemesi ve içmesi dolayısıyla cismi rutûbetlerden müteaffin ve sakil olmuştur. Bir taraftan terler ve vücûdunun mesâmâtundan yağ sızar ve bir taraftan karnındaki taaffünât ve mülevvesât kendisini sakil bir hâle getirir.

تلخ و تيز و مالش بسيار ده تا شود پاك و لطيف و با فِرِه

105. *Çok acıyı ve keskini ve sürüş ver, tâ ki temiz ve latîf ve ziyâde olsun!*

"Ey sâlik, hayvan postu gibi olan nefesine, çok acı olan riyâzeti ve keskin olan mücâhedeyi ve ibâdât-ı muhtelif ilâcını sür, tâ ki temiz ve latîf ve porousuk gibi ziyâde ve semiz olsun; ya'nî rûhâniyet mertebesine terakkî etsin!" "Fîrîh", ziyâde ma'nâsına olup, burada "fazîlet" ma'nâsı vermek de münâsib olur.

ور نمى تانى رضا ده اى عيار گر خدا رنجت دهد بى اختيار

106. *Ve eğer kâdir değil isen ey ayyâr, eğer Hudâ sana ihtiyârsız renc verir-se, rîzâ ver!*

"Ayyâr", çok dolaşan ve çok hareket eden kimseye derler. "Ayâr", sahîhu'l-vezn ve hâlis demektir. Ve "ıyâr", azık ve taâm getiren deve ma'nâsına-

dır. Burada her üçü de birer vecih ile tevcîh olunabilir. "Ey hakîkate vusûl için kapı kapı dolaşan sâlik; veyâhut ey îmânî hâlis olan; veyâhud ey âhirete azık ve taâm getiren nefis devesi, sen kendi irâden ve ihtiyârın ile riyâzete ve mücâhedeye kâdir değil isen, eğer Hak Teâlâ hazretleri sana, senin ihtiyârın olmaksızın bir meşakkat verirse, ondan şikâyet etme, râzî ol!"

که بلای دوست تطهیر شماس
علم او بالای تدبیر شماس

107. *Zîrâ dostun belâsı, sizin tathîrinizdir; onun ilmi, sizin tedbîrinizin bâlâsıdır.*

"Hakîkî dost olan Hak Teâlâ hazretleri eğer size bir belâ verirse, sizi temizlemek içindir. Çünkü O'nun ilmi, sizin tedbîrinizin fevkindedir. Hak Teâlâ sizin hakkınızda hayırlı olan muâmeleyi bilir." Cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde bu ma'nâyı îzâhen şu gazeli inşâd buyurmuşlardır:

کسی که بر نمدی چوب زد نه آن ز جفاست	ولی غرض همه آن تا جدا شود ز غبار
غبارهاست درون تو از حجاب منی	همی برون نشود آن غبار از یکبار
بهر جفا و بهر زخم اندک اندک آن	رود بچهرهء دل گه بخواب و گه بیدار
اگر بخواب گریزی بخواب در بینی	جفای یار و سقطهای آن نکو گردار
تراش چوب نه بهر هلاکت چوبست	برای مصلحتی راست در کف نجار
ازین سبب همه شر طریق حق خیرست	که بنده را بنماید صفاش آخر کار
به بین بپوست که دباغ در پلیدیها	همی پیالده آن را هزار بار هزار
که تا برون رود از پوست علت پنهان	اگر چه پوست نداند ز اندک و بسیار

"Bir kimse ki, kilime sopa vurur, o cefâdan dolayı değildir; fakat hep ondan garaz, tozdan ayrılmak içindir. Senin kalbinde benlik hicâbından tozlar vardır; o toz birden bire çıkmaz. Her bir cefâ ile ve her bir darbe ile o azar azar gâh uykuda ve gâh uyanık olarak gönül çehresinden gider. Eğer uykuya kaçır isen, yârin cefâsını o iyi fiillinin tekdîrlerini uykuda görürsün. Tahtanın yontulması, tahtanın helâki için değildir, dülgerin elinde bir maslahat içindir. Bu sebebdan Hak yolunun bütün şerri hayırdır; zîrâ kula onun safâsı işin sonunda görünür. Deriye bak ki debbâğ, murdarlıklar içinde onu bin defâ bin [artır!] Tâ ki deriden gizli illet dışarıya çıksın; her ne kadar deri azdan ve çoktan bilmezse de."

چون صفا بیند بلا شیرین شود خوش شود دارو چوصحبتین شود

108. *Uktâki safâ görür, belâ tatlı olur; sıhhat görücü olduğı vakit ilâç hoş olur.*

Belâyı çeken kimse, bu belâdan saffet hâsıl olduğunu gördüğü vakit, artık belâ ona tatlı olur ve şikâyet etmez. Nitekim hasta, kendisine iyilik geldiğini gördüğü vakit, acı ilâç artık ona latîf gelmeğe başlar ve ilâcın acılığından şikâyet etmez.

برد بیند خویش را در عین مات پس بگوید اُقتلونی یا ثقات

109. *Matın aynı içinde kendini bürd görür, binâenaleyh "Uktulânî yâ sikât!" der.*

"Mat", mağlûb ve "bürd", gâlib ma'nâsına olarak şatranç oyunu istilâhındandır. Ya'ni, "Sûrette acı olan belâ, ma'nâda tatlı olunca, mağlûbiyetin aynı içinde kendini gâlib görür ve acılık içinde tatlılık bulur; binâenaleyh Hz. Mansûr'un قتلی حیات ان فی ثقات یا اُقتلونی ya'ni "Ey mu'temedler, beni öldürün, muhakkak benim katlimde hayat vardır!" buyurduğu gibi, اُقتلونی یا ثقات ["Ey mu'temedler beni öldürün!"] der. "Sikât", "sika"nın cem'i olup, "mu'temedler" ma'nâsındır.

این عوان در حق غیری سود شد لیک اندر حق خود مردود شد

110. *Bu avvân başkasının hakkında fâide oldu, fakat kendi hakkında merdûd oldu.*

Fakat bu zikir ettiğimiz polis memûrunun hâli, yukandaki beyânımızın tersine oldu; ya'ni gâlibiyetin aynı içinde mağlûb oldu; sûret-i zâhirede gâlib ve fakat ma'nâda mağlûb ve makhûr oldu; ve başkaları hakkında fâide ve kendi hakkında merdûd oldu.

رحم ایمانی ازو بیریده شد کین شیطانی برو پیچیده شد

111. *Îmâna mensûb olan merhamet ondan kesildi; şeytana mensûb olan kîn onun üzerine sarıldı.*

Îmânın şânından ve muktezâsından olan merhamet, o zâbita me'mûrunun kalbinden kesildi ve nez' olundu. Nitekim hadîs-i şerîfde لا تنزع الرحمة الا من شقى ya'ni "Rahmet ancak şakî olan kimseden nez' olunur" buyurulur. Ve kezâ لا يدخل الجنة الا رحيم ya'ni "Cennete rahîm olan kimsenin gayri girmez" buyurulur. Ve rahmet nez' olunduktan sonra, onun yerine şeytana mensûb olan kîn ona müstevlî oldu.

کارگاه خشم گشت و کین وری کینه دان اصل ضلال و کافرای

112. *Kinciliğin ve öfkenin kârgâhı oldu; dalâlin ve kâfirliğin aslını kîn bil!*

O avvân, kîn tutuculuğun ve öfkenin menba'ı ve fabrikası oldu; dalâletin ve kâfirliğin aslı kîn olduğunu bil; zîrâ şeytanın şeytanlığı ve merdûdluğu be-nî-Âdem'e olan kînindendir.

سؤال کردند از عیسی علیه السلام که با روح الله در وجود از همه صعبها صعبتر چیست

İsâ (a.s.)dan "Yâ Rûhullah vücûdda bütün müşkillerden daha müşkil nedir?" diye sordular

گفت عیسی را یکی هشیار سر چیست در هستی ز جمله صعبتر

113. *Bir başı akıllı İsâ'ya "Cümleden daha müşkil nedir?" dedi.*

Ya'ni İsâ (a.s.)ın ahd-i nübüvvetinde aklı başında ve idrâki yerinde olan bir kimse, İsâ (a.s.) hazretlerine, "Bu varlık âleminde ve isneyniyyet mertebesinde mevcûd olan güçlüklerden en müşkil olan şey nedir?" diye sordu.

Bu beyt-i şerif, şu hadîs-i Nebevî'ye müsteniddir: ان رجلا سأل عيسى فقال يا عيسى ما اشد الاشياء قال غضب الرب فقال و بيم النجاة منه قال اذا غضبك ان ترك غضبك Ya'ni "Bir kimse İsâ (a.s.)a sordu ki: "Yâ İsâ, eşyânın eşeddi nedir?" "Rabb'in gazabıdır," dedi. O kimse yine sordu ki: "Ondan kurtuluş ne iledir?" Dedi ki: "Öfkelenendiğin vakit, öfkeni terk etmemdir."

گفتمش ای جان صعبتر خشم خدا که از آن دوزخ همی لرزد چو ما

114. *Ona: "Ey cân, Hakk'ın gazabıdır ki, ondan cehennem de bizim gibi titrer!" dedi.*

گفت ازین خشم خدا چه بود امان گفت ترك خشم خویش اندر زمان

115. *"Hudâ'nın bu gazabından amân ne olur?" dedi. "Zamânında kendi öfkesini terk etmektir" dedi.*

O kimse tekrâr Hz. İsâ'ya, "Bu gazab-ı ilâhîden amân ve necât ne ile mümkün olur?" diye sordu. Hazret dahi: "Öfkeliendiğin zaman, kendi öfkeni terk etmek ve öfkenin hükmü ile amel etmemektir" buyurdu.

Ma'lûm olsun ki, öfke elinde olmayarak zuhûr eden bir hâl ve bir şe'ndir. Onun terk-i vuku'una imkân yoktur; terk olunacak şey öfkenin iktizâsı olan ameldir. Binâenaleyh öfke vaktinde sabr edip o öfkenin sevk edeceği fiili icrâ etmemektir. Nitekim "Öfke ile kalkan, ziyân ile oturur" darb-ı meseli meşhûrdur. Ve Cenâb-ı Hak öfkesi olmayanları değil, öfkeliendiği halde, bu öfkesini hazm edenleri وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ (Âl-i İmrân, 3/134) ["Öfkelerini yutarlar"] âyet-i kerîmesinde sevdiğini beyân buyurur. Ve hadis-i kudsîde de عَفِيفٌ يَأْتِيهِ الْغَيْظُ بَلَدًا أَوْ نَجْدًا يَأْتِيهِ الْغَيْظُ حِينَ تَغْضَبُ أَذْكَرُ حِينَ تَغْضَبُ ya'ni "Ey Âdem oğlu, öfken vaktinde beni zikr et ki, ben de öfkem vaktinde seni zikr edeyim" buyurulur.

پس عوان که معدن این خشم گشت خشم زشتش از سبع هم در گذشت

116. İmdi avvân ki, bu öfkenin ma'deni oldu, onun çirkin öfkesi yirtıcıdan da geçti.

İmdi zâlim olan zâbıta me'mûru ki, halka karşı bu öfkenin menba'ı ve fabrikası oldu, onun öfkesi yirtıcı hayvanların öfkesini bile geçti.

چه امیدش بر حمت جز مگر باز گردد ز آن صفت آن بی هنر

117. Onun rahmete ne ümîdi vardır, meğer ki o hünersiz bu sıfattan geri döne!

Zâbıta me'mûru halka karşı, mahzâ öfkesinin muktezâsı olarak zâlimâne muâmele ettikçe, rahmet-i ilâhiyyeden hissemend olmak ümidini beslemesin. Başka bir hüneri ve ma'rifeti olmadığı cihetle bu vazîfeyi deruhte etmiş olan o kimse, meğer ki bu zulüm ve gazab sıfatını terk edip, insâniyet duygusuyla harekete rücû' etsin ve halk hakkında âdilâne muâmele yapsın. O vakit rahmet-i ilâhiyyeye mazhar olmak ümidinde bulunabilir.

گرچه عالم را ازیشان چاره نیست این سخن اندر ضلال افکند نیست

118. Gerçi âleme onlardan çâre yoktur, bu söz onları dalâlete bırakmamaklıktır.

Gerçi âlemin avvânlardan kurtulacak yolu yoktur ve zâbıta me'mûrları muhakkak âleme lâzımdır; zîrâ âlemde avvânlar olmasa, Hakk'ın hisûm ve gazab sıfatı muattal kalır ve sıfât ve esmâ ise ta'til kabûl etmez. Ve eğer onlar olmasa, âlemde kötü fiil işleyenlerin cezâsı verilmez ve halbuki cezâ-yı

a'mâl onların a'yânı iktizâsınca zarûrîdir. Fakat bu hakikat böyle söylendiği vakit, bu hizmetle muvazzaf olanlar kendilerini insanların hayırlısı telakkî ederek dalâlete düşerler ve halkın başına büsbütün belâ kesilirler. Binâena-leyh onlara bu gibi sözleri söylemekten ziyâde, insâf ve adâlet tavsiyesi daha hayırlı olur. Cenâb-ı Pîr'in bu beyânât-ı aliyyesi, zâbita me'mûrlarının ale'l-kâide halka karşı hasmâne muâmele etmek âdetinde bulundukları içindir. Bunların arasında zulme ma'rûz kalan benî-beşerin muâvenetinde bulunanları da vardır. Nitekim Ubeydullah Ahrâr hazretleri *Risâle-i Vâlidîyye*'sinde buyurur ki: "Yasavulun (zâbita me'mûrunun) birisi salâh-ı hâl ile me'lûf olduğundan ara sıra Hızır (a.s.)'la mülâkât eder imiş. Bir gün kendi kendine demiş ki: "Kudretim yettiği kadar ibâdât ve tâata gayret ediyorum, Hızır (a.s.)'ın şeref-i sohbeti dahi nasîb oldu; bundan sonra bu me'mûriyet dağdasıgından bir köşeye çekilmek sûretiyle istirahat-ı kalb dâiresinde ibâdetle meşgûl olayım!" der ve me'mûriyetinden isti'fâ eder. Hızır (a.s.) mûmâileyhin sohbetine gelmez olur. Yasavul bundan ziyâde muhtarib olur. Bir gün cenâb-ı Hızır yine zâhir olur, yasavul der ki: "Sultânım, ben senin şeref-i sohbetine daha ziyâde müşerref olmak için me'mûriyetimden çekilip ibâdetle meşgûl olduğum halde, beni terk ettiniz; sebebi nedir?" Cenâb-ı Hızır buyurur ki: "Sen evvelce yasavul idin ve zâbita eline düşen müslûmanların imdâdına koşup, onları zâlimlerin zulmünden kurtarırdın. Ben de senin bu hizmetini tahsînen gelip seninle sohbet eder idim. Zîrâ Hakk'ın âbid kulları çoktur, fakat zaleme elinden mazlûmları kurtaran kulları azdır, vaktâki sen bu hayırlı işi terk ettin, ben de senin sohbetini terk ettim." Yasavul bu cevâbı alınca, tekrâr eski vazîfesini talep etmek üzere, hükûmete mürâcaat etmiştir.

Zâbita me'mûru olmakla berâber beşeriyetin ve nefsâniyetinin icâbâtuna tâbi' olmayan kimseler pek az olduğu için, cenâb-ı Pîr avvânlık vazîfesini takbîh buyurmuşlardır.

چاره نبود هم جهان را از چمن ليک نبود آن چمن ماء معين

119. Cihâna dahi çemînden çâre yoktur, fakat o çemîn mâ-i maîn olmaz.

"Çemîn", sidik ve kazûrât ve kokmuş su ve murdârlık; ve "mâ-i maîn" akarsu ma'nâlarıdır. Cihâna kokmuş su da lâzımdır, çünkü o gibi murdârlıkların vücûdu da bir hikmet iktizâsıdır; fakat kokmuş su, akan temiz su gibi olmaz, o başka, o başkadır. Biri insanların indinde menfûr, diğeri makbûldür; zîrâ vücûdda habîs ve tayyib vardır; habîs olan şeyler habîsler ve tayyib olan şeyler de tayyib olanlar içindir.

قصه خیانت کردن عاشق و بانگ بر زدن معشوقه بروی

Âşıkın hıyânet etmesi ve ma'sûkanın onun üzerine bağırması kıssası

چونکه تنها اش بدید آن ساده مرد زود او قصد کنار و بوسه کرد

120. *Vaktâki o sâde adam onu yalnız gördü, o hemen kucaklayıp, öpmeğe kasd etti.*

Zâbita korkusundan bağa kaçan âşık ve o düz ve basit adam vaktâki ma'sûkasını ansızın o bağda gördü, hemen kucaklayıp öpmeğe kasd etti.

بانگ بروی زد بهیبت آن نگار که مرو گستاخ ادب را هوش دار

121. *O nigâr, "Küstah gitme, edeb için akıl tut!" diye ona heybetle bağırıldı.*

Âşık delikanlı kadına sarılınca, o ma'sûka, "Edebsizlik etme, edebini muhâfaza için akıl dâiresine gel!" diye ona heybetle bağırıldı. Zîrâ terbiyesizlik ve edebsizlik, akılsızlık îcâbidir; ve akıl, insanı dâimâ muhîtinin kavâid-i mer'iyesine da'vet eder. Ve "edeb", kâide ma'nâsındır. Binâenaleyh bir kimsenin âkil olup olmadığını anlamak için elde mizân edebdir.

گفت آخر خلوتست و خلق نی آب حاضر تشنهء همچون منی

122. *Dedi: "Nihâyet tenhâlık vardır ve halk yoktur; su, benim gibi susamış hâzırdır."*

Âşık o ma'sûkanın sözüne cevâben dedi: "Benim filime niçin i'tirâz ediyorsun? Burada sen ile benden başka kimse yoktur. Sen susamış bir kimsenin önünde su gibisin ve ben de susamış bir kimseyim. Su ile susamış bir kimse bir yerde ictimâ' edince, sabr etmek mümkün olur mu?"

کس نمی جنبد درین جا جز که باد کیست حاضر چیست مانع زین مراد

123. *"Burada rüzgârdan başka kimse kıvıldamaz; hâzır olan kimdir, bu murâddan mâni' olan nedir?"*

İkinci musrâ'daki "zîn murâd" yerine, Hind nüshalarında "zîn güşâd" vâki'dir; ve "güşâd", inbisât ve hoş vakit olmak ma'nâsına olup, burada "vuslat" murâd olunur. Ankaravî nüshasında her ne kadar "murâd" yazılmış ise de, tercümede "fetih ve zaferden mâni' kimdir?" denilmiştir. Ve "feth"in Fârisîsi ise "küşâd"dır.

گفت ای ابله تو شیدا بوده
ابلهی وز عاقلان نشوده

124. *Dedi: "Ey ahmak, sen deli olmuşsun; ahmaksın ve âküllerden işitmemişsin."*

Ma'sûka, âşıkın sözüne cevâben dedi: "Ey ahmak, sen büsbütün akıldan tecerrüd edip deli olmuşsun. Evet ahmaksın ve çünkü âküllerin sözünü dinleyip zihnine nakş etmemişsin."

باد را دیدی که می جنبیدان
باد جنبانیست اینجا باد ران

125. *Rûzgârı gördün kımıldıyor; onunla berâber burada rûzgâr sürücü olan bir rûzgâr kımıldatıcı vardır.*

Ya'ni, rûzgâr kendi kendine hareket etmez, elbette onu kımıldatan bir sebeb vardır; ve o sebebin dahi bir müsebbibi vardır ve müsebbib sebebi sevk ediyor ve o sebeb de rûzgân kımıldatıyor.

مروحه تصريف صنع ايزدش
زد برين باد و همی جنباندش

126. *Tasrîf yelpâzesi Hâlık'ın sun'udur, o rûzgâr üzerine vurur ve onu kımıldatır.*

"Mirveha", yelpâze ve "tasrîf", döndürmek ve idâre etmek ma'nâlarına dir. "Mirveha"dan murâd, rûzgârı tahrîk eden sebebdir. Ya'ni "Rûzgân tahrîk eden sebebin tasrîfi ve idâresi Hâlık'ın sun'u ve filidir. O sebeb veyâ fil rûzgâr üzerine vurur, onu kımıldatır." Rûzgân tahrîk eden sebeb budur ki: Sıcak hava, soğuk havadan ve râtib havâ, yâbis havadan daha hafif olduğundan tazyîk-ı havâ her vakit ârzın her noktasında bir olmaz. Hadd-i vasatî olan 760 milimetreden ba'zan fazla, ba'zan eksik olur. Tazyîk-ı hava, hadd-i vasatîden ziyâde olan noktalara "yüksek tazyîk-i nesîmî merkezi" ve az olan yerlere de "alçak tazyîk-i nesîmî merkezi" vardır denir. Hava seyyâl bir cisim olduğundan, dâimâ muvâzenesini muhâfazaya çalışır; fakat havanın sıcaklığı mütebeddil olduğundan alçak ve yüksek tazyîk-i nesîmî merkezinin teşekkülü, hava zerrelerinin bir tarafta çok, diğer tarafta az olmasını intâc eder ve

muvâzene bozulur. Tekrâr muvâzene husûlû için hava zerreleri birbiri üzerinden kayar ve bu sûretle tebdîl-i mevki' etmeleri, rûzgâr husûlûne sebep olur. Binâenaleyh rûzgârlar, yüksek tazyîk-ı nesîmî merkezinin bulunduğu mevki'den, alçak tazyîk-ı nesîmî merkezinin bulunduğu mevki'e doğru eser. Hulâsa yüksek tazyîk-ı nesîmî gösteren yerler, rûzgâr tevîd eder ve bunlara coğrafyâ-yı tabîî istilâhında "antisiklon" derler; ve alçak tazyîk-ı nesîmî gösteren yerler ise, rûzgârları celb ve da'vet eder; ve bunlara "siklon" derler. Mîm'in fethiyle "merveha", ova ve sahrâ ve her taraftan rûzgâr esen ma'nâsınadır. Eğer "merveha" bu ma'nâya alınırsa "mervaha-i tasrîf" ta'bîriyle, yüksek tazyîk-ı nesîmî gösteren merkezler ile, alçak tazyîk-ı nesîmî gösteren merkezlere işâret buyurulmuş olur ki, rûzgârları döndüren bu mervehaların sun'-ı Hak olduğu vâreste-i izâhıdır.

جزو بادی که بحکم ما درست باد بیزن تا نخبانی نجست

127. *Rûzgâra mensûb olan cüz' ki, bizim hükmümüzdedir; sen yelpâzeyi kımıldatmadıkça sıçramaz.*

Meselâ oda içindeki hava, rûzgâra mensûb olan bir cüz'dür ve bizim meskenimizde ve hükmümüzün altındadır; fakat sen yelpâzeyi kımıldatmadıkça hareket etmez ve havada cereyân vâki' olmaz. "Be-hükm-i mâ der-est"deki "der" tekmil-i vezn için zâid olarak gelmiştir. "Der-hükm-i mâst" takdîrindedir.

جنش این جزو باد ای ساده مرد بی تو و بی باد بیزن سر نکرد

128. *Ey sâde adam, bu rûzgârın cüz'ünün hareketi, sensiz ve yelpâzesiz zuhûr etmez.*

"Ser kerden", şürû' etmek ve zuhûr etmek ve peydâ olmak ma'nâlarına gelir. Burada zuhûr etmek ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni "Ey akıllı zayıf olan adam, bu oda içindeki rûzgârın cüz'ünün hareketi zâhir olmak için, senin vücûdun ve yelpâzenin vücûdu lâzımdır."

جنش باد نفس کاندل لبست تابع تصریف جان و قالبت

129. *Ağızda olan nefes rûzgârının hareketi, canın ve kalbın idâresine tâbî'dir.*

Meselâ bir ateşi üflemek için, ağızdan çıkaracağın rûzgârın hareketi evvelâ canının irâdesine ve kalbının idâresine tâbî'dir. Canın irâdesi olup da, ağızının sıhhati ve selâmeti yerinde olmasa, üflemek müşkil olur; ve eğer canın olmasa, cismin büsbütün hareketsiz kalır.

گاه دم را مدح و پیغامی کنی گاه دم را هجو و دشنامی کنی

130. *Nefesi gâh medh ve habere mensûb edersin; nefesi gâh hicve ve söğmeye*
[130] *mensûb edersin.*

Ya'ni "Nefesini ba'zan bir kimsenin medhi veya bir haberin tebliği için ve ba'zan dahi birisini hiciv ve zem ve söğüp saymak için kullanırsın." Binâena-leyh nefesi irâdene göre tahrîk eden senin varlığıdır ve senliğidir.

پس بدان احوال دیگر باده که ز جزوی کل همی بیند نهی

131. *Böyle olunca rûzgârların diğer hallerini bil, zîrâ bir cüz'den akıl küllü görür.*

"Senin nefesin, rûzgânın bir cüz'üdür ve sen bu cüz'ü irâden vecihi ile gâh iyilikte ve gâh fenâlıkta kullanırsın. Rûzgârların hallerini de buna kıyâs et!" Zîrâ rûzgânın muharriki vardır ve bu muharrik rûzgârı kendi irâdesine göre tahrîk eder; gâh lutuf için ve gâh kahr için kullanır. İmdi sen kendi hâlini böyle bildiğin vakit, aklın ile, cüz' olan nefesinden kül olan rûzgârların başka başka hallerini görürsün. "Nühâ", akıl demektir.

باد را حق گه بهاری می کند در دیش زین لطف عاری می کند

132. *Hak rûzgârı gâh bahâra mensûb kılar, kış vaktinde onu bu lutuftan ârî kılar.*

Hak Teâlâ rûzgâra bahâr vaktinde letâfet verir ve kış vaktinde yine o rûzgân bu lutuftan ârî kılıp kar tipisi ve fırtınalar şeklinde kâhhârâne estirir.

بر گروه عاد صرصر می کند باز بر هودش معطر می کند

133. *Âd'ın gürûhu üzerine sarsar yapar, yine onu Hûd üzerine muattar eder.*

Hak Teâlâ Âd kavminin üzerine rûzgân cezâ olmak üzere şedîd ve gürültülü ve soğuk yapar; yine o rûzgârı o kavmin peygamberi üzerine lutuf olarak muattar yapar.

می کند يك باد را یزدان سموم مر صبا را می کند خرم قدوم

134. *Hâlâk bir rûzgârı semûm yapar, sabânın kudûmunu da hürrem yapar.*

"Semûm", sam yeli demek olup, pek sıcak eser ve hayvânât ve nebâtâtı helâk eder. Ve "sümûm", zehir ma'nâsına "semm" in cem'idir. Burada iki ma'nâ da münâsibdir.

باد دم را بر تو بنهاد او اساس تا کنی هر باد را بر وی قیاس

135. *Her rüzgârı onun üzerine kıyâs etmen için, nefes rüzgârını o senin üzerine esas koydu.*

Senin nefes rüzgârın savt ile elfâza tebeddül ettiği vakit ya medh eder ve-yâ zemmeder. İşte âfâkî olan rüzgâr da, kendi nefesinin rüzgârına kıyâs et; o da lutuf ve kahr için eser.

دم نمیگردد سخن بی لطف و قهر بر گروهی شهد و بر قومیست زهر

136. *Nefes, lutufsuz ve kahursuz söz olmaz; bir gürûh üzerine bal, bir kavim üzerine zehirdir.*

Ya'ni, nefes, ya lutuf veya kahr için söze tebeddül eder ve söz kisvesine bürünür. Ve söz libâsına büründüğü vakit, bir tâife hakkında bal gibi tatlı ve bir tâife hakkında da zehir gibi acı olur.

مروحه جنیان بی انعام کس وز برای قهر هر پشه و مگس

137. *Yelpâze bir kimsenin in'âmı için ve her sivrisineğin ve sineğin kahrı için hareket edicidir.*

Ya'ni, bir kimse yelpâzeyi salladığı vakit, bir kimsenin istirahatı ve ni'meti için ve fakat sivrisinek ile âdî sinekleri kahr ile kaçırmak için sallâr.

مروحه تقدیر ربانی چرا پر نباشد ز امتحان و ابتلا

138. *Takdîr-i rabbânî yelpâzesi niçin imtihandan ve ibtilâdan dolu olmasın?*

Takdîr-i ilâhî yelpâzesi tarafından tahrîk olunan rüzgâr, niçin lutuf ve kahr ile imtihan ve ibtilâdan dolu olmasın?

چونکه جزو باد دم یا مروحه نیست الا مفسده یا مصلحه

139. *Mâdemki rüzgârın cüz'ü olan nefes yâhud yelpâze ifsâd ve ıslâh edicinin gayri değildir,*

این شمال و این صبا و این دیور کی بود از لطف و از انعام دور

140. *Bu şimâl ve bu sabâ ve bu batı rüzgârı ne vakit lufuftan ve in'âmdan uzak olur?*

یک کف گندم ز انباری بین فهم کن کآن جمله باشد این چنین

141. *Bir anbardan bir avuç buğdayı gör, anla ki cümlesi böyle olur.*

کی جهد بی مروءه آن باد ران

کل باد از برج باد آسمان

142. *Rûzgârın küllü, o rûzgâr sürücünün yelpâzesi olmaksızın, göğün rûzgâr burcundan ne vakit sıçar?*

Burç hakkındaki îzâhât III. cildin 2392 numaralı beytinde bir mikdâr geçti. Burada da birâz îzâhât münâsib görüldü: Ehl-i nücûm arzın vüs'atine nazaran göğü on iki burca taksîm etmişlerdir ki, onlar da şunlardır: 1. Hamel, 2. Sevr, 3. Cevzâ, 4. Seretân, 5. Esed, 6. Sünbüle, 7. Mîzân, 8. Akreb, 9. Kavs, 10. Cedy, 11. Delv, 12. Hût. Bu on iki burcu üçer üçer dörde taksîm edip, her birini anâsır-ı erbaadan birisine nisbet etmişlerdir. Bunlardan "Hamel, Esed, Kavs" âteşî; ve "Sevr, Sünbüle, Cedy" hâkî; ve "Cevzâ, Mîzân, Delv" bâdî; ve "Seretân, Akreb, Hût" âbîdir.

Bu beyt-i şerîfde "göğün rûzgâr burcu"ndan murâd, "Cevzâ, Mîzân ve Delv" burclandır. Coğrafyâ-yı tabîide rûzgârların sebeb-i zuhûru ve envâ'ı, bir dereceye kadar tesbît ve bu cereyân-ı havâilerin küre-i arzın hareket-i mihveriyyesi sebebiyle dûcâr-ı inhirâf olduğu da tasdik edilmiş ise de, hareket-i mihveriyyesi esnâsında, arzın hangi burcun hizâsında ne gibi te'sîre ma'rûz kaldığı keşf edilmiş bir şey değildir. "Sürücünün yelpâzesi"nden murâd, coğrafyâ-yı tabîide beyân olunan rûzgârların esbâb-ı zuhûrudur.

نیک فلاحان ز حق جویند باد

بر سر خرمن بوقت انتقاد

143. *Harman başında intikâd vaktinde iyi fellâhlar, Hak'dan rûzgâr isterler.*

"İntikâd", burada buğdayı samandan ayırmak demektir. "Rûzgâr sürücü"-nün Hak olduğunu bilen iyi ve îmânlı rençberler harman başında buğdayı samandan ayırmak için rûzgârlar isterler. Zamânımızda, yine Hakk'ın in'âmı olan akıl ve zekâ sâyesinde bu tefrik ba'zı yerlerde îcâd olunan makineler sâyesinde icrâ olunur.

یا به انباری رود یا چاهها

تا جدا گردد ز گندم کاهها

144. *Tâ ki samanlar buğdaydan ayırı ola, ya anbara gide, yâhud kuyulara!*

Rençberler rûzgârı, samanları buğdaydan ayırıp ya buğday anbarına veya hud buğday saklamak için anbar itihâz ettikleri kuyulara koymak için isterler.

جمله را بینی بحق لابه کتان

چون بماند دیر آن باد وزان

145. *O esici rûzgâr geç kaldığı vakit, cümleyi Hakk'a yalvarıcı görürsün.*

Rüzgârın esmesi geciktiği vakit, rençberlerin hepsi: "Yâ Rab bize rüzgâr ihsân et, işimizi görelim!" diye Hakk'a yalvarmağa başladılar.

همچنین در طلق آن باد ولاد گر نیاید بانگ درد آید که داد

146. *O doğum yeli de, ağırı vaktinde böyledir, eğer gelmezse, amân diye dert sadâsı gelir.*

Ya'ni, doğum vaktinde kadının rahminde, Hakk'ın izni ile birtakım yeller (gazlar) peydâ olarak, rahmin elastiki olan civânını tazyîk edip genişletir ve genişleyen rahimden çocuk mehbile doğru kayar ve kolaylıkla dışanya çıkar. Ve bu yollar kâfi derecede peydâ oluncaya kadar, kadın ağrı çekip, amân diye bağırır. Uzun teşekkülüne âit olan müşkilât bittabi' bu kaide hâricindedir ki, ahvâl-i mümâsilede tıbben ebe doktorlara ihtiyâç hâsıl olur.

گر نمیدانند کش راننده اوست باد را پس کردن زاری چه هوست

147. *Eğer onu sürücü o olduğunu bilmezler ise, hava için figân etmek ne huydur?*

"Eğer o rüzgârı sürücü Hak olduğunu bilmiyor iseler, çiftçilerin hava talebi için figân etmeleri nasıl bir hây u hûy olur?" Ya'ni onların Hakk'a yalvarmaları boş bir gürültüden ve hây u hûydan ibâret olmuş olur. Onlar bu duâyı ve niyâzı mahzâ rüzgân bir sürücü ve sevk edici olduğunu bildikleri için yaparlar. Hind nüshalarında "hûst" yerine "خوست" "hûst" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Havâ için figân etmek ne huydur, ya'ni nasıl boş bir huydur!" demek olur.

اهل کشتی همچنین جویای باد جمله خواهانش ازین رب العباد

148. *Gemi ehli dahi böyle rüzgâr isteyicidirler; hepsi onu ibâdın Rabb'inden isteyicidir.*

Yelken gemisi halkı dahi gemilerinin yürümesi için rüzgâra muhtâcdır ve hepsi o rüzgânı kullann mürebbisi olan Hak'dan niyâz ederler.

Zamân-ı Hz. Pîr'de gemilerin yelken ile yürüdüklerini beyâna hâcet yoktur; zîrâ buhâr makineleri ile yürüten gemilerin icâdı 1222 sene-i hicriyyesinde vâki'dir. Cenâb-ı Pîr efendimiz ise 672 sene-i hicriyyesinde âlem-i bekâya rihlet buyurmuşlardır.

همچنین در درد دندانها زیاد دفع می خواهی بسوز و اعتقاد

149. *Yelden olan diş ağrısı da böyledir, sûz ile ve i'tikâd ile def'i istersin.*

Romatizmadan ve yel kapmasından dolayı vâkı' olan dış ağrısı da böyle-
dir. Ya'ni o yeli oraya sevk eden vardır, sen o yelin def'ini, o yeli sevk ede-
nin vücûduna i'tikâd ve niyâz ile istersin.

از خدا لایه کنان آن جندیان که بده باد ظفر ای کامران

150. O cündüler, "Ey kâmrân, zafer rûzgârı ver!" diye Hudâ'dan niyâz edi-
[150] cilerdir.

"Cünd", ordu ve "cündî", orduya mensûb demektir. "Kâm", maksûd ve murâd; ve "rân", "rânden" masdarından emr-i hâzır, "kâmrân" vasf-ı terkî-
bîdir; "murâdını süren" ve "irâdesini infâz eden" demek olur. Evvelden tâm-
mu'l-i'tikâd olan gâzîler indinde harbe mübâşeretten evvel rûzgâr kendileri-
nin arkasından eser, galebe ve önden ve düşman tarafından eserle mağ-
lûbiyete işaret olduğu tecrübe edilmiş olduğu için, orduya mensûb olanlar:
"Ey irâdesi nâfiz olan Hâlık'ımız, bize zafer rûzgân ver!" diye duâ ederler
imiş. Veyâhud "Düşman tarafını harb esnâsında şaşırtacak ve işlerini boza-
cak kadar kuvvetli bir fırtına ve kasırga ver!" diye duâ edilmiş olmak ma'nâ-
sı da vârid olur.

رقعة تعویذ میخوانند نیز در شکنجه طلق زن از هر عزیز

151. Kadının doğum ağrısı ışkencesinde dahi, her azîzden nüsha kâğıdı isterler.

"Ta'vîz", birtakım ma'nevî mazarratlardan masûn olmak için taşınan nüs-
ha (muska) ve "ruk'a", yazılmış kâğıt ve "talk", doğum ağrısı demektir. Ya'ni
"Kadının doğum ağrısı tuttuğu vakit, bu eziyetten kurtulmak için mazanna-
dan olan her bir zâtın yazılmış bir nüsha kâğıdı isterler. İmâm-ı Gazzâlî haz-
retleri *el-Münkızü mine'd-Dalâl* ismindeki kitâbında şöyle buyurur: من الخواص
العجيبة الحجرة في معالجة الحامل التي عسر عليها الطلق بهذا الشكل:

ب	ط	د
ز	هـ	ج
و	ا	ح

٢	٩	٤
٧	٥	٣
٦	١	٨

يكتب على خرقتين لم يصيبهما الماء و تنظر اليهما الحامل بعينها و تضعهما تحت قدميها فيسرع الولد في
الحال الى الخروج Ya'ni "Doğum ağrısı müşkil olan hâmilenin muâlecesi hakkında
bu şekil, mücerreb olan havâss-ı acîbedendir. Bu şekiller, hiç yıkanmamış

olan iki bez parçası üzerine yazılır ve hâmile gözüyle onlara bakar ve iki ayaklarının altına vaz' olunur, çocuk fi'l-hâl hurûca acele eder."

Ve Ankaravî hazretleri dahi buyurur ki: "Eğer bir kadının doğurması güç olursa, bu âyetleri bir kağıda yazıp, suya bırakmalı; o kadın o sudan yüzüne ve gözüne sürüp, biraz da içmeli; çok geçmeyip bi-iznillah kurtulur. Âyetler budur: *أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَاذًا حَفَّتْ* من النفس . *إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ وَ إِذْ نَتِ لَرَبِّهَا وَ حَقَّتْ وَ إِذَا الْأَرْضُ مَدَّتْ وَ أَلْقَتْ مَا فِيهَا وَ تَخَلَّتْ وَ إِذْ نَتِ لَرَبِّهَا وَ حَقَّتْ* (Kasas, 28/7) ["Mu-sâ'nın anasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize bırakiver. Hiç korkup kaygılanma; çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız! diye bildirdik."] *بِسْمِ اللَّهِ خَالِقِ النَّفْسِ* من النفس . *إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ وَ إِذْ نَتِ لَرَبِّهَا وَ حَقَّتْ وَ إِذَا الْأَرْضُ مَدَّتْ وَ أَلْقَتْ مَا فِيهَا وَ تَخَلَّتْ وَ إِذْ نَتِ لَرَبِّهَا وَ حَقَّتْ* (İnşakâk, 84/1-5) ["Gök yarıldığı, Rabb'ine kulak verip boyun eğecek hâle getirildiği zaman, yer dümdüz edildiği, içinde bulunanları atıp boşaldığı ve Rabb'ini dinleyip, O'na itâate mecbûr kılındığı vakit."] *بِسْمِ اللَّهِ مَخْرَجِ* من النفس . *يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَ التَّرَائِبِ* (Tânk, 86/7) ["Sırt ile göğüs kafesi arasından çıkar."]

که فرستد باد رب العالمین

پس همه دانسته اند آنرا یقین

152. *Binâenaleyh hep yakînen bunu bilmişlerdir ki, yeli âlemlerin Rabb'i gönderir.*

این که با جنبنده جنباننده هست

پس یقین در عقل هر داننده هست

153. *Böyle olunca her bilicinin aklı nezdinde bu vardır ki, kımıldayan ile berâber, kımıldatan vardır.*

İlim sâhibi olan her bir kimse aklen hükm eder ki, kımıldayan bir şey ile berâber, mutlakâ onu bir kımıldatıcı vardır; zîrâ hiçbir şey bilâ-sebeb sükûnetini harekete tebdîl edemez.

فهم کن آنرا باظهار اثر

گر تو او را می بینی در نظر

154. *Eğer sen onu nazarda görmüyor isen, onu eserin ızhârı sebebiyle anla!*

Eğer sen kımıldayan şeyde kımıldatanı âşikâre olarak gözle görmüyor isen, kımıldamak eserini ızhâr etmesi sebebiyle, onun varlığını anla!

لیک از جنبیدن تن جان بدان

تن بجان جنبد نمی بینی تو جان

155. *Ten can ile kımıldar, sen canı görmüyorsun, fakat lenin kımıldamasından canı bil!*

گفت او گر ایلهم من در ادب زیرکم اندر وفا و در طلب

156. O dedi: "Eğer ben edebde ahmak isem, vefâda ve talebde zekîyim."

Ma'sûkanın tevbîhî üzerine o küstâh olan âşık dedi: "Ey ma'sûkam, eğer ben edebde ahmak isem, sana karşı vefâkâr olmakta ve seni talebde zekîyim."

گفت ادب این بود خود که دیده شد آن دگر را خود همی دانی تو لُد

157. "Dedi: Edebin bu idi ki, işte görülmüş oldu; o diğerini de sen cedel edici bilirsin."

"Lüd", cedel edici ma'nâsınadır. *Kâmûs*'da diğer ma'nâları da vardır. *Müntehabü'l-Lügât*'da bu ma'nâ gösterilmiştir. Ya'ni iffet sâhibi olan ma'sûka, âşıkâ cevâben dedi ki: "Evet, bana mülâkî olur olmaz, beni kucaklamağa ve öpmeğe kasd etmek sûretiyle edebini gösterdin. O bana karşı vefâkâr olmak ve beni taleb etmek husûsundaki zekâvetini ise, vakt-i mülâkâtta benimle cidâle kıyâm etmiş olan senin senliğin bilir. Zîrâ aşkta vefâ, ma'sûkaya mülâkât zamânında, onun murâdınca hareketi iktizâ eder; yoksa onun murâdına muhâlif edesizlik, hayvâniyetten başka bir şey değildir; ve hayvanda ise, insanlara mahsûs olan aşk yoktur, nitekim Mevlânâ Câmî hazretleri bir rubâîsinde şöyle buyurur. Rubâî:

عشق ار نه کمال نسل آدم بودی آوازهء عشق در جهان کم بودی

ور شهوت نفس عشق ی‌حر و گاو سر دفتر عاشقان عالم بودی

"Eğer aşk, nesl-i Âdem'in kemâli olmasa idi, ... sıyt u şöreti cihânda nâkıs olurdu. Ve eğer nefsin şehveti aşk olaydı, eşek ve öküz âlemin âşıklarının defterinin başında olurdu."

خود ادب این بود و آن دیگر دفین زین بتر باشد که دیدمیش یقین

158. *Muhakkak edeb bu idi ve diğer defîn idi; o bizim bu yakînen gördüğümüzden beter olur.*"

Bana mülâkâtın zamânında kemâl-i iffetle hareket etmen muhakkak edeb idi; ve senin söylediğin vefâkârlığın ve talebdeki zekâvetin, senin senliğinde medfûn ve mestûr idi. Mâdemki biz edeb-i zâhîrîdeki zekâvetini gördük, zâhir bâtunun ünvanı olduğundan, o bâtındaki hâlinin dahi zâhirinden daha berbâd olduğuna hükm ederiz.

هر چه زين كوزه تراود بعد ازين يك نط خواهد بدن جمله چنين

159. *Her ne şey ki bundan sonra bu testiden sızar, hepsi böyle bir minvâl olacaktır.*

هـر چه زین کوزه تراود بعد ازين يا'ni "Her bir kap, içinde olan şeyi sızdırır" kâidesince, ey aşk ve vefâ ve taleb da'vâsında bulunan kimse, senin vücûdunun testisinden bundan sonra hep yapmış olduğun edebsizliğin nazîri sızacaktır.

قصه آن صوفی که زنرا با بیگانه گرفت

Karısını yabancı ile berâber tutan o sûfinin kıssasıdır

صوفی آمد بسوی خانه روز خانه يك در بود و زن با كفشدوز

160. *Bir sûfi gündüz evi tarafına geldi; ev bir kapılı ve kadın kunduracı ile*
[158] *berâber idi.*

"Sûfi" ta'bîri hakkında muhtelif sebebler zıkr ederler. Bir tâife tâbi-i şerîat olan ehl-i mücâhede ve riyâzettir, derler; ve ba'zılan "sûf", ya'ni yün libâs giyenlere verilen isimdir derler; ve ba'zılan da sûfiyi "safâ" ve "safvet"ten müştak addedip safvet-i kalb sâhibi olanlara mahsûs isimdir derler. Ya'ni "Sûfinin birisi gündüz ansızın evine geldi; evi gâyet basît bir kapılı idi ve kadın dahi zanparası olan kurduracıyı içeriye almış ve onunla zevke dalmış idi."

جفت گشته بارهی خویش زن اندران يك حجره از وسواس تن

161. *Kadın ten vesvesesinden nâsî o bir oda içinde, kendi bendesiyle çift olmuş idi.*

"Ten vesvesesi"nden murâd, burada meşrû' ve gayr-i meşrû' olan mü-nâsebet-i cinsiyyedir. "Rehî", köle ve bende ma'nâsınadır. "Sâika-i şehvetle kadına köle olmuş" ma'nâsı murâd buyrulur. Hind nüshalarında "rehî" yerine "harîf" vâki' olmuştur. Ve "harîf", işte ve san'atta müşterek ve hem-nişîn ma'nâsına gelir. Ya'ni "Kadın, cisminin vesvesesinden dolayı vâki'

olan ateş şehvetini söndürmek için, kendisine esir olan zanparasıyla veyâ-hud zinâda kendisiyle müşterek olan kunduracı ile çift olmuş ve mukârenet kılmuş idi."

چون بزد صوفی بجد در چاشتگاه هر دو درماندند نه حيله نه راه

162. *Uaktâki sûfî cidd ile kuşluk vaktinde kapıyı çaldı, her ikisi âciz kaldılar. Ne hîle ne de yol var idi.*

Sûfî âdeti olmadığı halde ansızın kuşluk vaktinde evine gelip kapıyı çaldı. Her ikisi de âciz kaldılar; çünkü kaçmak için ne tedbîr ve hîleye imkân ve ne de kaçacak bir yol yok idi.

هیچ معهودش نبود کو آن زمان سوی خانه باز گردد از دکان

163. *Aslâ onun ma'hûdu değil idi ki, o zaman dükkândan ev tarafına geri dönsün.*

Böyle bir vakitte sûfinin evine gelmesi mu'tâd değil idi.

قاصدا آن روز بی وقت آن مروع از خیالی کرد تا خانه رجوع

164. *Kasd edici olarak o gün o korkutulmuş bir hayâlden dolayı eve kadar vakitsiz rücû' etti.*

O korkutulmuş olan sûfî, kadını basmak hayâlinden dolayı o gün kasden eve kadar böyle vakitsiz olarak rücû' etti.

اعتماد زن بر آن کو هیچ بار این زمان تا خانه نآمد او ز کار

165. *Kadının i'timâdı, onun üzerine idi ki, hiçbir kerre bu zaman o işten eve gelmedi.*

Kadının kocası olan sûfinin hiçbir kerre işinden böyle vakitte eve gelmeyeceğine dâir kat'iyyen i'timâd etmiş idi ve hiç ummaz idi.

آن قیاسش راست نآمد از قضا گرچه ستارست او بدهد سزا

166. *Onun o kıyâsı kazâ cihetinden doğru gelmedi, vâkıa o settârdır, lâıyıkı verir.*

Kadının kocasının hareketi hakkındaki bu kıyâsı, kazâ-yı ilâhî cihetinden isâbet etmedi ve doğru gelmedi. Vâkıâ Hak Teâlâ hazretleri kullarının ayıpla-

rnı ve kabâhatlerini son derece örtücüdür; fakat kabâhatı icrâda ısrâr edince Âdil ism-i şerîfiyle tecellî buyurup, lâıyık olan cezâsını verir. Nitekim âyet-i kerîmede *نَبِيُّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَأَنَا عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ أَلِيمٌ* (Hicr, 15/49,50) ya'ni "Ey Resûl'üm kullanma haber ver ki, muhakkak ben Gafûr ve Rahûmim ve muhakkak benim azâbım azâb-ı elîmdir" buyurulur.

چونکہ بد کردی بترس ایمن مباش زانکہ تخمست و برویاند خداهش

167. *Vaktâki kötülük ettin, kork, emîn olma; zîrâ ki tohumdur ve Hudâ onu bitirir.*

Vaktâki nefsinin vesvesesine uyup, emr-i ilâhîye muhâlefet ve kötülük et-tin kork, tekrâr o kötülüğü yapmağa cesâret etme ve Hakk'ın seni hemen muâheze etmediğine bakıp azâbından emîn olma! Zîrâ kötülük arz-ı vücûda tohum ekmek gibidir ve Hak Teâlâ o kötülük tohumunun meyvesini inbât eder ve bitirir. Nitekim âyet-i kerîmede *وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا* (Şûrâ, 42/40) "Ve kötülüğün cezâsı, onun gibi bir kötülüktür" buyurulur.

چند گاهی او بیوشاند کہ تا آیدت ز آن بد پشیمان و حیا

168. *O kötülükten sana pişmanlık ve utanma gelmek için, o ne kadar vakit örler.*

Ya'ni "Ey âsî, sen birtakım fenâlıklar yaparsın, fakat Hak Teâlâ hemen o kötülüklerin cezâsını vermez; seni afv etmek için pişman olmanı ve utanma-nı ister; ve birçok vakit senin kabâhatlarını setr edip, meydana çıkarmaz ve halk nazarında seni rezîl etmez."

حکایت آن دزد کہ در عهد عمر رضی اللہ عنہ بود

Ömer (r.a.)ın ahdinde olan o hırsızın hikâyesi

عهد عمر آن امیر مؤمنان داد دزدی را بجلاد و عوان

169. *Ömer'in ahdinde o mü'minlerin emîri hırsız cellâda ve zâbıtâ me'mûru-na verdi.*

Hız. Ömer (r.a.) hilâfeti zamânında, hakkında hadd-i şer'î ikâme olunmak, ya'ni eli kesilmek üzere bir hırsız cellâda ve zâbita memûruna verdi.

بانگ زد آن دزد که ای میر یار اولین بارست جرم زینهار

170. O hırsız: "Ey memleketin beyi, amân, benim cürmüm birinci def'adır, di-
[168] ye bağırdı.

گفت عمر حاش لله که خدا بار اول قهر بارد در جزا

171. Ömer dedi: "Hâşâ lillah ki, Hudâ cezâda ilk def'ada kahr yağdır-
sın!"

Hız. Ömer (r.a.) hırsıza cevâben buyurdu ki: "Allah Teâlâ hazretlerini nok-
san sıfatlardan tenzih ederim ki, o Hudâ-yı müteâl, seni birinci def'a yaptığın
hırsızlık sebebiyle yakalatarak, hakkında kahrını yağdırsın. Sen mutlaka bu
hırsızlıkta musur oldun ki, bu kahr-ı ilâhî sana geldi; zîrâ Hak Teâlâ hazret-
leri hadîs-i kudside رحمتی علی غفصی ya'ni "Benim rahmetim gazabımı geç-
miştir" buyurur.

بارها پوشد بی اظهار فضل باز گیرد از بی اظهار عدل

172. İzhâr-ı fazl için def'alarca örter, ızhâr-ı adl için dahi yakalar.

Hak Teâlâ hazretleri kabâhat yapan kullanı hakkında fazlını ve lutfunu ız-
hâr etmek için, o kabâhatları def'alarca örter, meydana çıkarmaz ve cezâ ver-
mez; fakat kul edepsizliğinde devâm ederse ve yaptığından utanıp pişmân ol-
mazsa, adlını ızhâr etmek için de onu yakalar ve kabâhatini meydana çıkara-
rıp rezil eder.

Ma'lûm olsun ki, bu dünyâda Hakk'ın muâhazesi adamına göre türlü
türlü vâkı' olur. Eğer halktan utanıp ma'siyete gizli devâm eden bir adam
ise, onun aybını halk nazarında meydana çıkarıp rûsvây eder; ve halktan
utanmayan bir adam ise, onun cismine türlü türlü ta'zib eder. Kimine has-
talık verir, kiminin elindeki serveti ve sâmanı alır, kimine hükûmet me'mûr-
larını musallat eder ve sâir bu gibi esbâb-ı ta'zibi o kulunun üzerine havâle
eyler.

تا که این هر دو صفت ظاهر شود آن مبشر گردد این منذر شود

173. Tâ ki, bu her iki sıfat zâhir ola; o mübeşşir ola, bu münzir ola!

Tâ ki, Hakk'ın lutuf ve kahır ve fazl ve adl sıfatları, ya'ni bu iki mütekâbil sıfatlar zâhir ola; fazl sıfatı, iyiliğin müjdecisi ve adl sıfatı da kötülüğün korutucusu ola.

بارها زن نیز این بد کرده بود سهل بگذشت آن و سهلش می نمود

174. *Def'alarca kadın dahi bu kötülüğü yapmış idi; o kolay geçti ve ona kolay göründü.*

Sûfinin kansı dahi bu kötü olan fiil-i zinâyı def'alarca yapmış idi; o yaptıkları kolay geçti ve mestûr kaldı ve bir müşkilâta ma'rûz kalmadı; binâenaleyh ona bir kötü fiilin icrâsı, âtisi için de kolay göründü.

این نمیدانست عقل پای سست که سبب دائم ز جو ناید درست

175. *Ayağı gevşek olan akıl bunu bilmedi ki, testi dâimâ ırmaktan sağlam gelmez.*

Tenin vesvesesine karşı ayağı gevşek olan akıl, bu hakikati bilemedi ki, testi her vakit ırmaktan sağlam gelmez, ba'zan da yolda kırılır. Bunun gibi bu fiil-i zinâdan dahi her zânî sağlam kurtulamaz, fiil-i haddi tecâvüz edince, ya belsoğukluğu veya firengî ve verem gibi hastalıklara giriftâr olup, âkibeti pek vahîm bir hâle gelir.

آنچنانش تنگ آورد آن قضا که منافق را کند مرگ فجا

176. *O kazâ onu öyle dara getirdi ki, füc'eten ölüm münâfîğa yapar.*

O kadın fiil-i zinâ ile meşgûl iken, kazâ-yı ilâhî ile kocasının birden bire eve gelmesi onu öyle bir tazyîk hâline getirdi ki, füc'eten ölümün münâfîğı yakalaması gibi oldu. Ya'ni füc'eten ölüm geldiği vakit münâfık ne hâle gelirse, kadın da ansızın kocasının gelmesiyle o hâle girdi.

Ma'lûmdur ki, münâfık zâhîren mü'min görünür, fakat içinden münkirdir; zâhîren mü'min görünmesi maddî menfaati elde etmek sevkıyledir. Vaktâki ansızın ölüm gelir, maddî menfaat perdeleri kapanır ve âlem-i ma'nâ açılır ve onun iç yüzünün rezâleti meydana çıkar; bu kadın da bunun gibi oldu.

نی طریق و نی رفیق و نی امان دست کرده آن فرشته سوی جای

177. *Ne yol ve ne arkadaş ve ne de emân vardır; o melek can tarafına el atmış.*

O münâfığın kaçacağı ne bir yol ve ne de kendini himâye edebilecek bir arkadaş ve ne de sığınacak bir mahal vardır. Ölüm meleği olan Azrâil (a.s.) onun canı tarafına el atmış. İşte o münâfık böyle sıkıntılı bir vaziyet içinde.

آنچنان کین زن در آن حجرهء جفا خشک شد او و حریفش ز ابتلا

178. *Nitekim bu kadın o hücre-i cefâda ve onun harîfi ibtilâdan kuru oldu.*

Nitekim kötü fiiliyle zevcini incittiği o odada ve onun harîfi ve zanparası bu baskın ibtilâsından dona kaldı.

گفت صوفی با دل خود که ای دو گُیر از شما کینه کشم لیکن بصیر

179. *Sûfî kendi kulbi ile dedi ki: "Ey iki kâfir, sizden intikâm alayım, lâkin sabr ile!"*

Sûfî zâten evine vakitsiz olarak şüphelendiği için gelmiş idi; kapının geç açılması büsbütün şübhelerini takviye ederek kendi kendine dedi ki: "Ey iki kâfir, sizin kötü fiilinizin intikâmını alayım, lâkin sabır ile hareket edeyim."

لیک نا دانسته آرم این نفس تا که هر گوشى ننوشد این جرس

180. *"Fakat bu demde bilmemiş getiririm, tâ ki her bir kulak bu çınğurağı işitmesin!"*

"Bu fesâda vâkıfım, fakat şimdilik kendimi bilmemiş olan kimse yerine koyarım, tâ ki bu kötülüğün vuku'u dostun ve düşmanın kulaklarına gitmesin ve etrâfa yayılsın; zîrâ dostun kulağına giderse, müteessir olur ve düşmanlar işitirse sevinirler."

از شما کینه کشد پنهان مُحق اندک اندک همچو بیمارِ دقّ

181. *Muhikk sizden intikâmı azar azar dikk hastalığı gibi gizli çeker.*

"Muhikk", ihkâktan ism-i fâil, ihkāk-ı Hak edici demektir ki, murâd Hak Teâlâ hazretleridir. "Dikk", vücûdu yavaş yavaş eritip, insanı öldüren bir nevi' marazdır. Ya'nî "İhkāk-ı Hak edici olan Hak Teâlâ hazretleri adliyle sizden gizlice intikâm alır. "Dikk" hastalığına mübtelâ olan kimse günden güne eridiği halde, kendini iyi olur ve sıhhat bulur zannettiği ve helâkinin farkına varmadığı gibi, Hak Teâlâ da sizden farkına varmaksızın yavaş yavaş gizli intikâm alır." Nitekim âyet-i kerîmede وَأَنِبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ

زُؤْمَرُ، 39/55) ya'ni "Size ansızın azâb gelmezden evvel, Rabb'inize rücu' edin ve O'na teslim olun; azâb geldiği halde şuûrunuz olmaz" buyrulur. Filhakıka da bu âlemde çok kimseler türlü türlü azâblara dû-câr oldukları halde, yaptıkları fenâlıkların mukâbili olduğunun aslâ farkında olmazlar.

مرد دق باشد چو یخ هر لحظه کم لیک پندارد بهر دم بهترم

182. *Dikk adamı buz gibi her lahzada eksik olur; fakat her demde daha iyi-yim zanneder.*

Dikk illetine mübtelâ olan adam, her an buz gibi eriyip zayıflar; fakat dâ-imâ kendisinin daha iyi olduğunu zanneder.

همچو کفتاری که میگیرندش او غره آن گفت کین کفتار کو

183. *Sırtlan gibi ki, onu tutarlar, o o sözün mağrûrudur ki, "Bu sırtlan nerededir?"*

Ya'ni, avcılar sırtlanı yuvasında gördükleri vakit, "Yâhû burada sırtlan yoktur, sırtlan vardır diyorlar, hani yâ sırtlan nerededir?" derler ve sırtlan da, beni görmüyorlar, diye aldanıp yerinden kııldamaz imiş. Avcılar nihâ-yet yaklaşıp, ayağına ip takarlar ve bu sûretle avlarlar imiş. "Keftâr", sırt-lan demektir. Günâh yapıp da, Hakk'ın müsâmahasına aldananlar, ahmak sırtlan gibidir; nihâyet bir gün cezâ ipi ayağına takıldığı vakit tutulduğunu anlar.

هیچ پنهان خانه آن زن را نبود سُمج و دهلیز و ره بالا نبود

184. *O kadının hiç gizli odası yok idi, bodrum ve kapı aralığı ve tavan arası yok idi.*

نی تنوری که در آن پنهان شود نی چوالی که حجاب آن شود

185. *Ne bir fırın vardı ki, onda gizlensin, ne bir çuval vardı ki, onun perdesi olsun.*

همچو عرصه روز بهن رستخیز نی گو و نی پشتی نی جای گریز

186. *Kıyâmet gününün arsası gibi ki, ne çukur ve ne tepe, ne de kaçacak yer var!*

"Gev", alçak zemîn ve çukur ma'nâsınadır, diğer ma'nâları da vardır. Kadının evi, arsa-i kıyâmete teşbîh buyurulmuştur; ve arsa-i kıyâmet hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: وَ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا (Tâhâ, 20/105-107) Ya'ni "Ey Resûlüm sana kıyâmet gününde dağların nasıl olacağını soruyorlar, de ki: "Rabb'im onları bir parçala-yış parçalar ki, arzı döndürür bırakır, sen o arzda iniş ve yokuş göremezsın."

معشوق را زیر چادر کردن زن جهت تبلیس و بهانه گفتن زن که اِنْ كَيْدُكَ عَظِيمٌ

Kadının ma'şûku çarşaf altında gizlemesi, kadının telbîs ve bahâne cihetinden söz söylemesi. Zîrâ "İnne keydekünne azîm!"

Kadın, zanparasını saklayacak hiçbir yer bulamadığından, üzerine kendi büründüğü çarşafı örttü ve onu kadın kıyâfetine soktu ve zevci olan sûfiye de telbîs ve hîle cihetinden de söz söyledi; zîrâ Hak Teâlâ âyet-i kerîmede kadınlar hakkında "Ey kadınlar, sizin mekriniz azîmdir" (Yûsuf, 12/28) buyurur.

چادر خود را براو افکند زود مرد را زن ساخت و در را بر گشود

187. Çabuk kendi çarşafını onun üstüne örttü, erkeği kadın yaptı ve kapıyı açtı.

زیر چادر مرد را رسوا و عیان سخت پیدا چون شتر بر ناودان

188. Çarşaf altı erkek için rûsvâ ve âşikârdır; oluk üzerinde deve gibi pek zâhirdir.

Kadın çarşafı altında erkek rezil ve belli bir haldedir; oluk üzerinde devenin durması ne kadar nazar-ı dikkati celb eder ve münâsebetsiz olursa, erkek de çarşaf altında öyledir.

از تعجب گفت صوفی چیست این هرگز این را من ندیدم کیست این

189. Sûfî taaccübden, "Bu nedir; ben bunu hiç görmedim, bu kimdir?" dedi.

گفت خاتون نیست از اعیان شهر
مر ورا از مال و اقبالست بهر

190. "Şehrin a'yânından bir hanımdır; muhakkak ona mal ve ikbâlden nasîb
[188] vardır."

"Behr", behrenin muhaffefidir, hisse ve nasîb demektir. Ya'ni "Şehrimizin eşrâfından bir hanımdır, mal ve ikbâl sâhibidir."

در بیستم تا کسی بیگانهء
در نیاید زود نادانانهء

191. *Yabancı bir kimse bilmiyerek hemen içeriye girmesin diye, kapıyı kapadım.*

Ma'lûmdur ki, yer odalarında oturan fakîr âileler hava ve aydınlık almak için ekseriyâ sokak kapılarını açık bulundurlar; ba'zı fakîr mahallelerinde zamânımızda da emsâli çoktur. Sûfinin evi de bu kabilden imiş ve sûfi evine geldiği vakit, kapıyı açık bulup girer imiş. Bu hâle binâen kadın kapının kapalı olmasının sebebini de izâha mecbûr olmuş oluyor.

گفت صوفی چیستش هین خدمتی
تا بر آرم بی سپاس و منتی

192. Sûfî dedi: "Onun işi nedir, tâ ki şükûrsüz ve minnetsiz ifâ edeyim?"

Ya'ni "Bu mu'teber ve zengîn hanımın ne işi varmış ki bize gelmiş; eğer bir hizmeti varsa, bana karşı teşekkür etmesine ve minnet altında kalmasına hâcet olmayarak onun o hizmetini ifâ edeyim."

گفت میلش خویشی و پیوستگیست
نیک خاتون نیست حق داند که کیست

193. Dedi: "Onun meyli akrabâlık ve ulaşmaklıktır, iyi hanımdır, Hâk bilir ki kimdir?"

"Peyvestegî", ittisâl ve ulaşmak demektir ki, burada sıhriyet murâd olunur.

خواست دختر را ببیند زیر دست
اتفاقا دختر اندر مکتبست

194. "İstedi ki, el altından kızı göre, kız da tesâdüfen mektebtedir."

"Zîr dest", el altından ta'bîrî, gizliden kinâyedir. Ya'ni "Bu iyi hanım bizim kızımızı gizlice görmek için "görücü" olarak gelmiş; kızımız da tesâdüfen mektebe gitti, görmedi."

باز گفت ار آرد باشد یا سپوس می کنم او را بجان و دل عروس

195. *Hem dedi ki: "Gerek un, gerek kepek olsun, onu cân u dil ile gelin ederim."*

Ya'ni "Kızınız ne halde olursa olsun makbûlümdür, onu candan ve gönül-den kabûl edip, gelin olarak alırım."

يك پسر دارد كه اندر شهر نيست خوب و زيرك چابك و مكتب كنيست

196. *"Bir oğlu vardır ki, şehirde yoktur, güzel ve zekî ve çevik ve kâtibdir."*

"Mekteb", masdar-ı mûmîdir ve "mekteb-kün", vasf-ı terkibî olup, "kitâbet edici" demektir. Hind nüshalarında "Mekseb künîst" sûretindedir; ma'nâsı, "kesb edici" demektir. Ya'ni "Bu hanımın bir oğlu vardır ki, şehirde nazîri yoktur, güzeldir, zekîdir ve hamarattır ve kâtibdir, yâhud kesb edicidir.

گفت صوفی ما فقیر و زار و کم قوم خاتون منعند و محتشم

197. *Sûfî dedi: "Biz fakîriz ve zayıfız ve nâkısız; hanımın âilesi mün'am ve muhteşemdir."*

"Mün'am", ism-i mef'ûl, in'âm olunmuş ve "muhteşem", debdebeli ve kul ve halâyık sâhibi. Ya'ni "Fakîriz ve emr-i taayyüşte zayıf ve nâkısız; hanımın âilesi ise, Hakk'ın ni'metlerine mazhar olmuş ve kul ve halâyık ve ihti-şâm sâhibi bulunmuşlardır.

شرط كفويت بود در ازدواج يك در از چوب و در ديگر ز عاج

198. *İzdivâcda küfviyet şart olur; bir kapı tahtadan ve diğer kapı fildişinden!*

Halbuki izdivâcda zevc ile zevce hâlen ve şerâfeten birbirinin dengi olmak şarttır. Küfviyetsiz izdivâc, bir kanadı tahtadan, diğer kanadı fildişinden yapılmış kapıya benzer ki, çirkinliği ve münâsebetsizliği meydandadır.

كنو بايد هر دو جفت اندر نكاح ورنه تنگ آيد نماند اريتاح

199. *Nikâhda her iki çift küfûv gerektir ve yoksa dar gelir, irtiyâh kalmaz.*

"İrtiyâh", ferahlanmak, râhat etmek demektir. Ya'ni "Nikâhda kan koca, hâlen ve şerâfeten birbirinin dengi olmak lâzımdır; aksi halde onların yaşayışlarına darlık ve geçimsizlik gelir, aralarında râhat ve huzûr kalmaz." Zamânımızda bu hâlin zâhir misalleri pek çoktur.

گفتن زن که او در بند جهاز نیست مراد او ستر و صلاحست و جواب
گفتن صوفی این را سر پوشیده

Kadının, "O cihâz kaydında değildir; onun murâdı setr ve salâhdır"
demesi ve sūfinin buna başı örtülmüş olarak cevâb vermesi

- گفت گفتم من چنین عذری واو گفت نی من نیستم اسباب جو
200. [198] Dedi ki: "Ben ona böyle bir özü söylediğim ve o, "Hayır ben esbâb iste-
yici değilim!" dedi.

Kadın sūfiye cevâben dedi: "Ben bu hanıma senin söylediğin fakîrlık ve küfüvsüzlük özü ve bahânesini söyledim, o da bana dedi ki: "Hayır, ben ci-
hâz ve para pul isteyici değilim!"

- ما ز مال و زر ملول و تخمه ایم ما بحرص و جمع نی چون عامه ایم
201. "Biz maldan ve altından bıkımsız ve doymuşuz, biz avâm gibi hurs ve
cem'de değiliz!"

- قصه ما سترست پاکی و صلاح در دو عالم خود بدان باشد فلاح
202. "Bizim maksadımız setrdır ve temizlik ve salâhdır; muhakkak iki âlem-
de felâh onunladır."

"Bizim maksadımız mestûre ve kalbi temiz ve salâh sâhibi bir kız almaktır
ki, muhakkak dünyâda ve âhirette felâh ve necât kadın için bu meziyet iledir."

- باز صوفی عذر درویشی بگفت و آن مکرر کرد تا نبود نهفت
203. Sūfî yine fakîrlık özrünü söyledi ve gizli olmamak için onu tekrâr etti.

Sūfî yine fakîrlık özrünü söyledi ki, bundan maksadı iffet ve nâmûs cihe-
tinden kansının fakîrlığıne işâret etti ve bu nükte gizli kalmamak için onu ka-
nsına karşı tekrâr etti.

گفت زن من هم مکرر کرده ام بی جهازی را مقرر کرده ام

204. *Kadın dedi: "Ben de tekrâr etmişim, cihâzsızlığı mukarrer etmişim."*

Kadının sûfinin işâretini anlıyamayıp kelâmı zâhirine haml ederek dedi: "Evet ben de bu fakîrlık meselesini tekrâr ettim ve cihâzımız olmadığını kat'an söyledim."

اعتقاد اوست راسختر ز کوه که ز صد فقرش نمی آید شکوه

205. *Onun i'tikâdî dağdan daha sâbillir, zîrâ ona yüz fakrdan şikûh gelmez.*

"Şükûh", haşmet ve büyüklük ve mehâbet ve şân ve şevket; ve "şikûh" korku ma'nâsındır (*Burhân ve Gıyâsü'l-Lügât*).

او همی گوید مرادم عفتست از شما مقصود صدق و همتست

206. *"O diyor ki, murâdım iffettir, sizden maksûd olan sıdk ve himmettir."*

"O hanım diyor ki: "Benim murâdım zenginlik değil, ancak iffettir; sizden matlûb ve maksûd olan kızınızı bize vermek husûsunda sıdk ve himmettir." Bir fâhişe kadının şerîk-i cürmü muvâcehesinde, setr-i cürm için söylediği bu âlî sözlerin nazîrini zamânımızda da ahlâk düşkünlerinden dinlemekteyiz.

گفت صوفی خود جهاز و مال ما دید و می بیند هویدا و خفا

207. *Sûfî dedi: "Bizim cihâzımızı ve malımızı gördü ve âşikâr ve gizli olarak görüyor."*

Hind nüshalarında "Hüveydâ nî hafâ", ya'ni "Gizli değil, âşikâr olarak görüyor" demek olur. Bu beyt-i şerîf dahi kadına ta'rîzdır. Ya'ni "Bu kadın yerine koyduğün erkek, bizim cihâzımız olan iffetimizi ve malımız olan zevce-mizin kıymetini gördü ve âşikâr olarak da görüyor" ma'nâsındır.

خانهء تنگی مقام يك تنی که درو پنهان نماند سوزنی

208. *"Dar bir ev, bir kişilik mahal ki, onda bir iğne gizli kalmaz!"*

Sûfî bu sözüyle hem kadına ve hem de çarşaf altındaki erkeğe ta'rîz etmektedir.

باز ستر و پاکی و زهد و صلاح او ز ما به داند اندر انتصاح

209. *"Setri ve temizliği ve zühd ve salâhı da, kabûl-i nasihat husûsunda o bizden iyi bilir!"*

Bu da çarşaf altındaki erkeğe ta'rîzdir. Ya'ni "Bu sahte hanım, mestûreliğin ve temizliğin ve zühd ve salâhın bizde olmadığını, bizden daha iyi bilir." Binâenaleyh ona bu yolda nasihat kabûl ettirmeğe ihtiyâc yoktur.

به ز ما می داند او احوال ستر وز پس و پیش و سر و دنبال ستر

210. "O setr hallerini ve setrin arkasını ve önünü ve başını ve kuyruğunu bizden daha iyi bilir."

Bu sözler dahi zü'l-vecheyndir. Bir vechi "O mu'teber ve şerâfetli hanım, mestûreliğin ne olduğunu, tepeden turnağa kadar bilir" demektir. Diğer vechi: "Bu sahte hanım ki, senin zanparandır, seninle üryân münâsebette bulunduğu cihetle, senin mestûr olan cemî-i a'zânı bizden daha iyi bilir," demek olur.

ظاهراً او بی جهاز و خادمست وز صلاح و ستر او خود عالمست

211. "O zâhiren cihâzsızdır ve hâdîmsizdir; ve o salâhıdan ve setrden muhakak âlimdir."

Ya'ni "Bizim kızımızın cihâzsız ve hizmetçisiz olduğu zâhirdir, bunu isbâta hâcet yoktur. Salâha ve mestûreliğe gelince, seninle münâsebette bulunan bu çarşaf altındaki erkek hanım bizim âilemizde salâh ve mestûrelik olup olmadığını âlimdir; bu hallerimizi o pek yakından bilir."

شرح مستوری ز بابا شرط نیست چون برو پیدا چو روز روشنیست

212. *Mestûreliğin şerhi, babadan şart değildir, çünkü onun üzerine gündüz gibi aydınlıktır.*

Binâenaleyh kızımızın mestûreliğini şerh ve tafsîl etmek ve isbâta kalkmak babasına taalluk eden bir mesele hâlinde çıkmıştır; çünkü o çarşaf altındaki hanıma gündüz gibi aydınlıktır ve zâhirdir.

Ma'lûm olsun ki, sûfî kansından şübhe etmiş ve ansızın evine gelip, zan-parasıyla berâber basmış ve kansının hîlesini anladığı halde, vâkî' olan mükâlemesinde onu ikâz için iki vecihli cevâblar vermekle iktifâ edip rezâletini meydana çıkarmamıştır. Nitekim yukanda 180 numaralı beyitte دانسته ليک نا داندست "Fakat bu demde bilmemiş getiririm, tâ ki her bir kulak bu cıngırağı işitmesin" demiş idi. Sûfî bu tarz-ı hareketi sûre-i Nûr'da olan (Nûr, 24/19) اِنَّ الَّذِيْنَ يُحِبُّوْنَ اَنْ تُشَيِّعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ya'ni "O kimseler ki mü'minler arasında fâhişe münteşir olduğuna hoşlanırlar; onlara dünyâda ve âhirette azâb vardır" âyet-i kerîmesi hükmüne tebean

ihtiyâr etti; ve 181 numaralı beyitte de . . . الخ [“Mu-hikk sizden intikâmı azar azar dikk hastalığı gibi, gizli çeker”] deyip, onların emrini Hakk’a havâle eyledi. Cenâb-ı Pîr bu hikâyeden maksûd ne olduğunu beyânen buyururlar ki:

این حکایت را بدان گفتم که تا لاف کم بافی چو رسوا شد خطا

213. *Bu hikâyeyi o sebeble söyledim, tâ ki asılsız da'vâ etmiyesin, çünkü kabâ-hat rüsvâ oldu.*

“Lâf”, hadden ziyâde söz ve asılsız da'vâ ve öğünmek ma'nâlarına gelir. “Lâf bâfiden”, öğünmekten kinâyedir. Ya'ni, “Ey kendini medh eden müd-def-i kâzib, kendini az öv; zîrâ nefsinin rezâleti benim önümde zâhir ve rüs-vây oldu.”

مر ترا هم ای بدعوی مستزاد این بدستت اجتہاد و اعتقاد

214. *Ey da'vâda müstezâd olan, muhakkak sana dahi icthâd ve i'tikâd bu ol-muştur.*

Ey bâtını, sûfinin kansı gibi bozuk olduğu halde, iffet ve salâh da'vâsın-da hadden ziyâde söz söyleyen kimse, senin içtihadın ve i'tikâdın dahi sûfi-nin kansı gibi aybını lisân ile örtmek cihetine masrûf olmuştur.

Ma'lûm olsun ki, evliyâ-yı Hak herkesin rezâlet-i bâtınıyyesini keşfen gö-rürler ve rezâletlerini sûfi gibi ızhâr etmeyip, onları ikâz için iki vecihli söz söylerler. Fakîr bu hâli kendi nefsimde mürşidim Selânikli Mesnevîhân Meh-med Es'ad Dede efendi (k.s.) hazretlerinden defâatle müşâhede ettim. Hazret benim ayıplarımı ya bir hikâye ile veyâhud iki vecihli sözler ile anlatırlar idi.

چون زن صوفی تو خائن بوده دام مکر اندر دغا بگشودهء

215. *Çünkü sen sûfinin kansı gibi hâin olmuşsun, hilekârlıkta mekr tuzağını açmışsın.*

Ya'ni, “Sen, sûfinin kansı gibi içi başka, dışı başka olmuşsun; ve için hâ-in, dışın dost görünür. Hilekârlık emrinde lisânınla halkı aldatmak tuzağını kurmuşsun.”

که زهر ناشسته رویی کپ زنی شرم داری وز خدای خویش نی

216. *Zîrâ her yüzü yıkanmamıştan dolayı lâf vurursun, utanırsın ve kendi Hudâ'ndan değil.*

Ya'ni kalblerinin yüzü sıfât-ı nefsâniyye kirlerinden yıkanmamış olan hal-ka karşı, kendini medh edip ma'rifet ve iffet ve hüsn-i ahlâk da'vâsında bu-lunursun ve aybın, onların muvâcehesinde meydana çıkmaktan utanırsın. Lisânla onlara hilekârâne sözler söylersin, halbuki senin zâhirine ve bâtınına vâkıf olan Semî' ve Basîr ve Alîm olan Allah'ından utanmazsın, onu kendi dolaplarından gâfil zannedersin.

بیان آنکه غرض از سمیع و بصیر و علیم گفتن خدای تعالی را

Hak Teâlâ'nın kendisine Semî' ve Basîr ve Alîm demesindeki garaz beyânındadır

از پی آن گفت حق خود را بصیر که بود دید ویت هر دم نذیر

217. *Hak onun için kendisine Basîr dedi ki, O'nun görüşü seni her dem korkutucu ola.*

Ya'ni Hakk'ın zât-ı ahadiyyesi bir sıfatla mevsûf ve na't ile men'ût ve isim ile müsemmâ olmaktan münezzehtir. Zîrâ sıfatla mevsûf ve na't ile men'ût ve isim ile mevsûm olsa, ma'lûm olmak icâb eder. Halbuki zât-ı ahadiyyenin hiçbir sûretle idrâki mümkün değildir. Onun için hadîs-i şerîfde "Allah'ın zâ-tında tefekkür etmeyiniz!" buyurulmuştur. Sıfât ve esmâ ancak ulûhiyetinin zâhiri olan âlem-i kevnde mevzû'-i bahs olabilir. Zîrâ âlâ' ve niam-ı ilâhiyye âlem-i halkta zâhirdir; onun için hadîs-i şerîfde "Allah'ın âlâsında ve ni'metlerinde tefekkür ediniz!" buyurulmuştur. Binâenaleyh Hak, mertebe-i vahdetinde ulûhiyetle muttasıftır; ve ulûhiyet ile muttasıf olunca, onun zımınındaki Hayat ve İlim ve Semî' ve Basîr ve Irâde ve Kudret gibi sıfatlar ile de muttasıf olur. Bunun için Hak Teâlâ âlem-i kevnde zâhir olan kullanna inzâl bu-yurduğu kelâm-ı şerîfinde onları korkutmak için *إِنَّهُ كَانَ بَعَادَءٍ خَيْرًا بِصِيرًا* (İsrâ, 17/30) ya'ni "O kullarından haberdardır ve görücüdür" buyurulmuştur.

از پی آن گفت حق خود را سمیع تا ببندی لب ز گفتار شنیع

218. *Hak onun için kendisine Semî' dedi, tâ ki seni' sözden dudağını bağlayasın.*

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (Bakara, 2/137) ["O işitendir, bilendir"] buyrulur.

از بی آن گفت حق خود را علیم تا نیندیشی فسادى تو ز بیم

219. *Flak onun için kendisine Alîm dedi ki, tâ ki sen korkudan bir fesâd düşünmeyesin!*

نیست اینها بر خدا اسم علّم که سیه کافور دارد نام هم

220. *Bunlar Hudâ üzerine ism-i alem değildir; zîrâ zencinin dahi "Kâfûr" adı vardır.*

Yukarıda isim, sıfatın zâhîridir demiş idik, binâenaleyh isimler sıfatlardan müştak olur; ve ism-i alemlerde ise ma'nâ-yı vasfî yoktur. Nitekim zenci bir kölenin rengi kapkara olduğu halde, ona ism-i alem olarak "Kâfûr" derler. Halbuki "Kâfûr" denilen madde beyazdır ve zencide ise beyazlık sıfatı yoktur. İşte Hakk'ın Basîr ve Semî' ve Alîm gibi isimleri, ma'nâ-yı vasfîyi hâiz olduklarından bittabî ism-i alem değildirler. İsm-i alemlerde ma'nâ-yı vasfî olmadığının her an misâlleri gözümüz önündedir. Meselâ bir kimseyi "Semîh" diye çağırırız. Halbuki onda semâhat sıfatı yoktur, bil'akis bahîldir. Sâirleri de bu misallere kıyas olunsun.

اسم مشتقست و اوصاف قدیم نى مثال علت اولى سقیم

221. *İsim müştaktır ve evsâf kadîmdir, illet-i ûlâ misâli sakîm değildir.*

Hakk'ın ismi sıfatlardan müştaktır ve O'nun vasıfları zât-ı ulûhiyyeti gibi kadîmdir. Meselâ Hâlikiyet sıfatı kadîmdir ve bu sıfat Hâlik ismini icâb eder ve mahlûk ise bu ismin mazhandır. Binâenaleyh isimlerin sebep ve illetleri sıfatlardır ve mezâhîrin zuhûrunun sebepleri ve illetleri de isimlerdir; fakat bizim söylediğimiz bu sebep ve illet, hükemânın "illet-i ûlâ" nazariyyesi gibi sakîm ve yanlış değildir. Zîrâ hükemânın hükmü, istidlâlî ve nazarîdir ve bizim sözümüz ilm-i tecellîdir. Hükemâ "İllet-i ûlâ, akl-ı evveldir ve illetlerin illeti Hak'dır" derler. Bunların bu sözünden âlemin Hak'la olan münâsebeti illet ve ma'lûliyyet cihetinden olmak ve âlemin zuhûru zâtının iktizâsından olup, Hakk'ın irâdesiyle olmamak lâzım gelir; ve Hak, âlemin halkına mecbûr olmak iktizâ eder. Bu ise yanlış ve bâtıldır. Halbuki ilm-i tecellîde de illet ve ma'lûliyyet vardır, fakat hükemânın dediği gibi değildir; o da budur ki: "Muhakkak illet, kendisinin illeti olan ma'lûlun illeti olur." Şöyle ki "illet," zât-ı ahadiyye-

dir. "Ma'lûl," ademde sâbit olan "şey"dir. Zîrâ ademde sâbit olan şeyin icâdını mücib olan Hakk'ın vücûdudur ve bu ademde sâbit olan şeyin icâdında illet vücûd-ı Hak'dır ve sâbit olan şey ise ma'lûldür. Ve illetin kendi ma'lûlü için ma'lûl olmasına gelince, o da bu vech ile olur. Ma'dûm olan a'yân-ı sâbite ki, illet olan zât-ı ahadiyyenin ma'lûlûdür. İsti'dâd ve kabiliyetleriyle ilm-i ilâhîde sübûtları hâlinde illet olan zât-ı ahadiyyeden, kendilerinin icâdını talep ederler; zîrâ "ma'lûl" olan a'yân-ı sâbitenin talepleri olmasa idi, onların "illet"i olan zât-ı ahadiyye, onları icâd etmez idi; ve zât-ı ahadiyye olmasa idi, onun ma'lûlü olan a'yân-ı sâbite dahi mevcûd olmaz idi. Binâenaleyh mücid olan Hak, mevcûdun icâdında illet olduğu gibi, Hakk'ın icâdâtına illet dahi, a'yân-ı sâbitenin kendi isti'dâdlarıyla Hak üzerine hükm edip, icâdı ondan talep etmesi ve Hakk'ın dahi onların zuhûrunu irâde buyurmasıdır. Şu halde "illet," illet olmakla berâber, kendi "ma'lûl"ünün dahi ma'lûlü olur. Ve kezâlik ma'lûl dahi, ma'lûl olmakla berâber, kendi illetinin illeti olur; ta'bir-i diğer ile zât-ı ahadiyye hem "illet" ve hem de "ma'lûl" olduğu gibi, a'yân-ı sâbite dahi hem ma'lûl ve hem de illet olur. Bu ilm-i tecellî, beyt-i şerîfde beyân buyurulduğu vech ile, isimlerin sıfatlardan müştak ve sıfatların dahi kadîm olması esâsına müsteniddir. Hind nüshalarında birinci mısra' *اسم مشتقست ز اوصاف قديم* sûretindedir. Ma'nâsı "İsim, evsâf-ı kadîmden müştaktır" demek olur. Bu babdaki tafsîlât ve misâl-i kevnî ile izâhât, fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'de yazılan şerhde Fass-ı İlyâsî'de mündericidir.

ور نه تَسَخَّرَ باشد و طَنَز و دها کَر را سامع ضَرِيرانرا ضِيَا

222. *Ve yoksâ teshar ve tanz ve dehâ olur, sağır için işitici, körler için ziyâ.*

"Teshar", tef'al ve anber vezninde "suhur"dan müştaktır, bir adamı istihzâ etmek ma'nâsıdır. "Tanz", ta'n etmek. "Dehâ"nın birkaç ma'nâsı vardır, burada cür'et demektir.. Ya'ni eğer Hak, evsâf-ı kadîme ile mevsûf olmasa ve isimler dahi sıfatlardan müştak bulunmasa, zenciye "Kâfûr" demek kabîlinden alay ve istihzâ olur veyâhud câhil bir kimseyi ta'n için "allâme" demek kabîlinden olur ve Hakk'a karşı cür'et ve cesâret olur. Ve kezâ sağırda sem'iyet sıfatı yok iken işitici ve körlerde görücülük sıfatı olmadığı halde, ehl-i ziyâ, ya'ni gözleri aydın demek olur.

يا عَلمٌ باشد حَيِّ نام و قِيح يا سِياه زشت را نام صِيح

223. *Yâhud utanıcı nâm vakîhin alemler olur, yâhud çirkin zenciye sabihin adı olur.*

Hakk'ın isimleri, evsâf-ı kadîmesinden müştak olmasa, hayâsız bir kimseye, "Utanıcı" ism-i alemleri verilmiş olur; veyâhud çirkin, kara yüzlü bir zenciye "Güzel" ism-i alemleri konulmuş olur.

طفلک نوزاده را حاجی لقب یا لقب غازی نهی بهر نسب

224. *Yeni doğmuş çocuğa "Hacı" lakabını, yâhud neseb için Gâzî lakabını ko-yarsın.*

Bunlar da sıfatsız isimlerdir ki, hakikat değildir; belki kevn-i lâhik alâkasıyla mecâzdır, ya'ni âtfide çocuğun büyüyüp, "hacı" olmasını temennîdir; ve kezâ bu çocuğun babası "gâzî" idi, babasının sıfatına ittibâen, ona da "gâzî" diyelim gibi bir mütâlaadan dolayı "Gâzî" ismi veriliyor. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin "esmâ-i hüsnâ"sından hiçbirisi böyle değildir.

گر بگویند این لقبها در مدیح تا ندارد آن صفت نبود صحیح

225. *Eğer memdûh hakkında bu lakabları söylese, o sıfata mâlik olmadıkça sahih olmaz.*

Ya'ni bu "Hacı" ve "Gâzî" lakabları, hacca gidip çocuk hacı olmadıkça ve muhârebeye gidip gâzî olmadıkça sahih ve hakikat olmaz; ancak kevn-i lâhik alâkasıyla mecâz olur.

تسخر و طنزی بود آن یا جنون پاک حق عما يقول الظالمون

226. *O istihzâ ve ta'n veyâhud cünûn olur; Hak zâlimlerin dediği şeyden mukaddestir.*

Hakk'ın isimlerini bu kabiliden bilmek istihzâ ve ta'n veyâhud delilik olur. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri zâlimlerin dedikleri şeyden pâk ve mukaddestir.

من همی دانستم پیش از وصال که نکو رویی و لیکن بد خصال

227. *"Ben visâlden evvel seni bilirdim ki, iyi yüzlüsün ve fakat fenâ ahlâk-lısın!"*

Bu beyt-i şerîfde polisten bağa kaçıp, ma'sûkasını bulan âşkın kıssasına rûcû olunur; ve onun ma'sûkası, kendisine hitâben der ki: "Ben senin bana burada vuslatından evvel iyi yüzlü, ya'ni şeklen yakışıklı ve fakat ahlâken ve sireten fenâ olduğunu bilirdim."

من همی دانستم پیش از لقا کز ستیزه راسخی اندر شقا
228. "Ben mülakattan evvel seni bilirdim ki inâddan şekâvette sâbitsin."

"Ben seninle vâki' olan mülakattan evvel, senin hazz-ı nefsinde muanni-dâne bir sûrette mâil ve şekâvette sâbit olduğunu bilirdim."

چونکه چشم سرخ باشد در عمش دامنش زآن درد اگر کم بینمش
229. "Uktâki kızıl göz ameşde olur, eğer onu az görsem de, onu o dertten bi-lirim."

"Ameş", göz kapaklarını kıpkırmızı eden tarahon hastalığıdır; gözün kuvvetini kesir eder. Bu beyitte şârihlerin ihtilâfları vardır, fakat fakirin anladığı budur: "Ameş denilen marazda göz kırmızı olur. Eğer ben o gözü az görmüş olsam bile, onu ya'ni o gözün hâlini, o hastalıktan bilirim." Ya'ni ben senin kalb gözünde şehvet hastalığı olduğunu, evvelce bana göndermiş olduğun mektûblardan gördüm. Her ne kadar onu fiilen görmeyip az, ya'ni tarîk-ı istidlâl ile gördüm ise de, senin görüşünün hâlini o marazdan bilirim, demek olur. Vallâhu a'lem!

تو مرا چون بره دیدی بی شبان تو گمان بردی ندارم پاسبان
230. "Sen beni çobansız kuzu gibi gördün, sen bekçim olmadığımı zannettin."
[228]

"Sen beni bu bağda çobansız bir kuzu gibi görüp, benim bekçim ve muhâfızım olmadığımı zannederek üzerime kurt gibi saldırdın."

عاشقان از درد زآن نالیده اند که نظر نا جایگه مالیده اند
231. "Âşıklar ondan dolayı dertten inlediler ki, nazarı mahal olmayan yere sürmüşlerdir."

Ya'ni, mezâhir-i kevnîyyede zâhir olan güzellikler, hüsn-i mutlak sâhibi olan Hakk'ındır. Bu güzelliklere âşık olanlar nazarlarını, o mazharın "ayn"ına diktikleri için, bu nazarlar mahalline dikilmiş olmaz. İşte o mecâzî âşıklar, fânî olan o mezâhiri gaîb ettikleri vakit, bu yanlış nazarları sebebiyle dertten inlediler ve ağladılar.

بی شبان دانسته اند آن ظمی را رایگان دانسته اند آن سنی را
232. O âhâyu çobansız bilmişlerdir, o es'ri bedâva bilmişlerdir."

"Zaby", âhû; "Seby", esîr demektir; burada hüsn-i mukayyedden kinâyedir. Ya'ni, "O mecâzî âşıklar, sahrâ-yı hüsn'de gezen ve âhûlar mesâbesinde olan mazhar-ı cemîlî sâhibsiz ve çobansız bilmişlerdir ve o hüsn-i mukayyedi bedâva ve kıymetsiz bilmişlerdir."

که منم حارس گزافه کم نگر تا ز غمزه تیر آمد بر جگر

233. *Âkıbet "Hâris benim, beyhûde nazar etme!" diye gamzeden ciğer üzerine ok geldi.*

"Âkıbet o hüsn-i mukayyedin sâhibi ve hârisi benim; o mazharın aynına, beyhûde nazar etme!" diye hüsn-i mutlak sâhibi olan Hakk'ın gamzesinden o âşık-ı mecâzînin ciğeri üzerine kahr ve gayret oku geldi."

Nefehâtü'l-Üns'de evliyâullahın birinden menküldür ki: "Bir gün gözüm bir sâhib-i cemâl kimseye ilişti, dikkatle baktım; onu müteâkib yanımdan sırtına birçok kebe yüklenmiş bir adam geçiyordu. O kebelerden birisinin ucu gözümün içine dokundu, öyle bir acı peydâ oldu ki, gözüm çıktı zannettim. Sırrıma nidâ olundu ki: "Bir nazara bir tokat! Eğer sen nazarını ziyâde edersen, biz de tokatı artırırız!"

کی کم از بره کم از بزغاله ام که نباشد حارس از دنباله ام

234. *"Ben ne vakit kuzudan aşağıyım ve oğlakları aşağıyım ki, benim kuyruğumdan hâris olmasın!"*

"Berre", kuzu; "büzgâle", keçi yavrusu, oğlak.

حارس دارم که ملکش می سزد داند او بادی که بر من می وزد

235. *"Bir bekçim vardır ki, mülk ona lâyıktır, benim üzerime esen rüzgârı o bilir!"*

"Benim gizlide ve âşikârede bir bekçim vardır ki, bilcümle eşyanın mâlik-i hakîkisi olan Hak Teâlâ hazretleridir ki, mülk O'na lâyıktır. Nitekim âyet-i kerîmede *وَلِلّٰهِ مَلَكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ* (Mâide, 5/17) ya'ni "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır" buyrulur. Vê bilcümle tasarrufât yerde ve göklerde O'nundur. Binâenaleyh benim üzerime esen tecellî rüzgârlarını O bilir."

سرد بود آن باد یا گرم آن علیم نیست غافل نیست غائب ای سقیم

236. *"O rüzgâr soğuk mudur, yâhud sıcak mıdır O bilici gâfil değildir, gâib değildir ey sakim!"*

"Benim üzerime esen tecellî rüzgârları celâlî midir ve kahrî midir, yâhud cemâlî ve latîf midir? O mübâlağa ile bilici olan Hak Teâlâ hazretleri onları bil-

mekten gâfil değildir. وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (Mücâdele, 58/6) ["Ve Allah her şeye şahiddir"] âyet-i kerîmesi mücibince gâib değildir, hâzırdır, ey fikri sakim olan kimse!"

نفس شهوانی ز حق کُرسِت و کور من بدل کوریت می دیدم ز دور

237. "Şehvânî olan nefis *Flak*'dan sağır ve kördür; ben senin körlüğünü uzak-tan kalb ile gördüm."

Şehvânî olan nefis, ya'ni kendisinde hayvanlık sıfatı gâlib olan kimse, hak sözleri işitmekten sağırdır ve Hakk'ı görmekten kördür. Ben seninle mü-lâkâtdan mukaddem, bana gönderdiğin mektublardaki sözlerden senin körlü-günü uzaktan kalb ile ve basar-ı basîretle görüyordum."

هشت سالت ز آن نهرسیدم بهیچ که پُرت دیدم ز جهل و بیچ بیچ

238. "Ondan dolayı seni sekiz yıl hiç sormadım, zîrâ seni cehilden ve eğri bûğ-rülükten dolu gördüm."

"Senin nefsânî ve hayvânî olduğunu bildiğimden dolayı seni sekiz yıl hiç arayıp sormadım, yazdığın mektublarına cevâb vermedim, çünkü senin kalbi-ni cehilden ve eğri bûğrülükten dolmuş gördüm."

خود چه پرسم آنکه او باشد بتون که تو چونی چون بود او سرنگون

239. "Halbuki külhanda olan o kimseyi, sen nasılsın, o niçin ma'kûsdur diye ne sorayım!"

"Tabîat-ı hayvâniyye külhanı içinde yaşayan kimseyi, sen nasılsın diye kendisine hitâben ve yâhud o ne haldedir ve niçin o böyle tabîat kuyusuna baş aşağı düşmüştür diye başkalarından niçin sorayım, zîrâ senin hâlin bellidir."

مثال دنیا چون گلخن و تقوی چون حمام

Misâl-i dünyâ külhan gibidir ve takvâ hamam gibidir

که ازو حمام تقوی روشنت

شهوت دنیا مثال گلخنست

240. [238] *Dünyânın şehveti külhan misâlidir ki, takvâ hamamı ondan aydınlıktır.*

"Şehvet", bilcümle huzûzât-ı nefsânîyye ve ezvâk-ı maddiyye-i dünyeviyyedir. Ferîdûn ibn Ahmed Sipehsâlâr hazretleri menâkıbında buyurur ki: "Takvânın zâhiri Hak Teâlâ'dan havf sebebiyle maâsiden perhîz etmekten ibâret olduğundan اتقوى محافظة ادا ب الشريعة ya'ni "Takvâ âdâb-ı şeriatin muhâfazasıdır" denilmiştir. Ve takvâ, kendisinde huzûzât-ı nefis olduğu için, Hak (celle ve alâ) hazretlerinin harâm ettiği şeylerden perhîz etmekten ibâret olduğuna nazaran اتقوى ترك حظوظ النفس ya'ni "Takvâ, huzûz-ı nefsin terkidir" denilmiştir. Ve takvâ, husûl-i kemâle mâni' olan her şeyden imtinâ' olduğuna göre اتقوى كل ما يبعدك عن الله عز وجل ya'ni "Takvâ seni Hak Teâlâ'dan teb'îd eden şeylerin kâffesinden icinâbıdır" denilmiştir. Tâ ki muktezâ-yı sülûk ve vusûl olan şey o kimseye hâsıl olsun. Takvâda zıkr olunan bu makâm, sâlik-i mütakînin ibtidâ-yı makâmıdır. Zîrâ takvânın makâm-ı a'lâsı, nazarı mâsivallahdan bilküllîye kat' edip, gayr ile meşgûliyeti kendine harâm-ı mahz bilmektir. Nitekim Ca'fer-i Sâdık (r.a.) buyurmuştur: اتقوى ان لا يرى في قلبك شيئا سوى الله تعالى Ya'ni "Takvâ, kalbinde Hak Teâlâ hazretlerinden gayri bir şey görmemendir." Ve Şeyh Nasrâbâdî buyurur ki: اتقوى ان يفتى العبد عن ما سوى الله تعالى "Takvâ, abdin Allah Teâlâ hazretlerinin gayrinden ittikâsıdır."

ليك قسم متقى زين تون صفاست زآنكه در گرمابه است و در نقاست

241. *Fakat müttakî kısmı bu külhandan sâfdir, zîrâ ki hamâm içindedir ve temizliktedir.*

Ya'ni, takvâ sâhibi, dünyâ külhânından sâfdir, çünkü o takvâ hamamı içinde şehvât ve huzûzât-ı nefsânîyye kirlerinden yıkanıp, temizlenmektedir.

اغنيا مانندهء سرگين كشان بهر آتش كردن گرمابه دان

242. *Zenginler hamamlara ateş etmekten dolayı tezек çekicilerdir.*

Ma'lûmdur ki, zenginlik insanlar tarafından alelumûm huzûzât-ı nefsânîyyenin kemâli ile icrâsı maksadına müsteniden arzû olunur. Bunun istisnâsı da bulunur ise de kâide değildir. Meselâ bir kimse fukarâyâ muâvenet ve muhtâcların imdâdına yetişmek ve kendisi ancak zarûret mikdân intifâ' etmek niyeti ile zenginlik isteyebilir; fakat bu niyette bulunan gâyet nâdirdir. Ve اتقوى نعم المال للرجل الصالح ya'ni "Mal, sâlih adam için ne güzeldir!" hadîs-i şerîfi, bu gibi nâdir olan sulehâ hakkındadır. Bunlara "ağniyâ-yı şâkirîn" dahi derler ki, indallahda mertebeleri büyüktür. Fakat bunlar da ehl-i takvâdan ma'dûd oldukları cihetle, beyt-i şerîfde beyân buyurulan zenginlerden hâric

kalırlar. Ya'ni, "Dünyâ külhandır ve takvâ hamamdır ve zenginler ise, takvâ hamamını kızdırmak için tezek taşıyan külhancılar mesâbesindedir." Ya'ni ehl-i takvâ, zenginleri, şehvet-i nefsânîye kesbinde görürler ve o şehvetin hayâli kalblerine gelir, onu yakarlar ve ondan ihtirâz ederler; onların içinde temizlendikleri takvâ hamamı ziyâde kızıymış olur.

اندر ایشان حرص بنهاده خدا تا بود گرمابه گرم و با نوا

243. *Hamam sıcak ve azıklî olmak için Hudâ onlara hırs koymuştur.*

Ehl-i takvânın, içinde temizlendikleri takvâ hamamı sıcak olmak ve tahâret levâzımı tamam olmak için, Hak Teâlâ o hamam külhanına gübre taşıyıcı olan zenginlere hırs şehveti[ni] onların üzerine havâle etmiştir.

ترك اين تون گوی و در گرمابه ران ترك تون را عين آن گرمابه دان

244. *Bu külhânı terk et ve hamama sūr ve külhanın terkinî o hamamın aynı bill!*

"Bu şehvet-i nefsânî külhanını terk et ve himmetini takvâ hamamı tarafına sūr ve şehvet külhanının terkinî, o takvâ hamamının aynı bill!" Ya'ni şehvet-i nefsânîyi terk etmek, takvânın aynıdır.

هر که در تونست او چون خادمست مر و را که صابرست و حازمست

245. *Her kim külhândır, o hâdim gibidir; o kimseye sâbirdir ve hâzimdir.*

Şehvet-i dünyâ içinde olan her bir kimse, o şehvete sabr eden ve hazm ve ihtiyât eden kimse, hizmetçi gibidir.

هر که در حمام شد سیمای او هست پیدا بر رخ زیبای او

246. *Her kim ki hamama gitti, onun alâmeti, onun güzel yanağı üzerinde zâhirdir.*

"Sîmâ", yüzdeki alâmet ve nişan ve kırmızı renk ma'nâsıdır. Ya'ni "Takvâ hamamı içinde yıkananların yüzlerinde alâmet-i tahâret vardır." Nitekim âyet-i kerîmede *سِيمًا هُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ* (Fetih, 48/29) ya'ni "Onların yüzlerinde, secdeler eserinden onların alâmeti vardır" buyrulur.

تونيانرا نیز سیمای آشکار از لباس و از دخان و از غبار

247. *Külhâna mensûb olanların sîmâsı da, libâsdan ve dumandan ve tozdan âşikârdır.*

"Külhane mensûb olanlar"dan murâd, ehl-i dünyâdır ki, onlar ahvâl-i âhreti düşünmek istemezler, huzûzât-ı dünyeviyyeye can verirler. "Libâs"da murâd, onların zâhirî süsleridir; ve "duman"dan murâd, içlerinde kaynaya şehvet kazanının dumanları olan sözleri ve kelâm-ı zâhirîleridir. Nitekim âyet-kerîmede *وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ* (Muhammed, 47/30) ["Sen onları konuşma tarzlarından tanırısın"] buyrulur. Ve "toz"dan murâd, onların ef'âlidir. Ya'ni "Ehl-dünyânın alâmeti de zâhirdir. Onlar elbise-i müzeyyenelerinden ve sözlerinde ve fiillerinden belli olurlar." Nitekim âyet-i kerîmede *يَعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ* (Rah mân, 55/41) ya'ni "Mücrimler alâmetleriyle tanınır" buyrulur.

گر نبینی روش بویش را بگیر
بو عصا آمد برای هر ضریر

248. *Eğer onun yüzünü göremezsen, onun kokusunu al; koku her kör için as geldi.*

"Koku"dan murâd, ahlâktır. Ya'ni "Eğer sen o dünyâ ehlinin vech-i batinisini göremiyor isen, insanın batinının aynası olan ahlâkına bak; zîrâ ehl-i dünyâ, yalancı, menfaatperest ve cem'-i mâla harîs olur."

گر نداری بو در آرش درسخن
از حدیث نو بدان راز کهن

249. *Eğer koku tutmaz isen, onu söze getir, yeni sözden eski râzı bil!*

"Eğer sen ehl-i dünyâdan herhangi birinin ahvâl ve ahlâkına vâkîf değîl isen, onu söze getir; o söylesin, sen dinle, onun yeni sözlerinden, batinındaki eski sırrını bil!" Zîrâ herkes sözünde kendi batinının ahvâlini izhâr eder. Ne kadar setr ederse etsin, mutlakâ sözünden mâhiyyet-i asliyyesi anlaşılır.

پس بگوید تونی صاحب ذهب
بیست سله چرك بردم تا بشب

250. *İmdi külhane mensûb olan altın sâhibi, "Akşama kadar yirmi küfe pislik taşıdım!" der.*

Ya'ni o söze getirdiğî ehl-i dünyâ sana, kalbinin meyil ve alâkasından bahse başlayıp, "Bugün akşama kadar yirmi kese akçe kazandım!" der ki, bu söz bir külhancının: "Ben bugün külhanı kızdırmak için akşama kadar yirmi küfe tezek taşıdım!" demesinin nazîridir. "Selle", sepet ve küfe demektir. "Çirk", gübre ve pislik ve kir pas ma'nâsınadır.

حرص تو چون آتشست اندر جهان
باز کرده هر زبانه صد دهان

251. *Senin hırsın cihânda ateş gibidir, her zebânesi yüz ağız açmış.*

"Zebâne", ateş alevinin ucu demektir. Ya'ni, "Ey ehl-i dünyâ, senin hırslın dünyâda ateş gibidir; o ateşin alevinin her ucu, yüz ağız açmış muzahrefât-ı dünyeviyyeyi yutmak ister."

پیش عقل این زر چو سرگین نا خوشست گرچه چون سرگین فروغ آتشت

252. *Akıl indinde bu altın, gübre gibi nâhoştur; gerçi gübre gibi ateşin ziyâsıdır.*

Ya'ni "Gübre ve tezek hamamı kızdırmak için lâzım olan bir maddedir. Her ne kadar tezeğin böyle bir hizmeti olur ise de, yine kendisi ve kokusu nâhoştur. Ehl-i dünyânın rağbet ettiği altın dahi her ne kadar dünyâyı ma'mûr edip, gözler kamaştırmaya tezyînât vücûda getiren bir madde ise de, akl-ı kâmil indinde gübre gibi nâhoştur; ve âlem-i bâtında kokusu fenâdır." O kokuyu rûhâniyeti kuvvetli olanlar duyup istikrâh ederler.

آفتابی که دم از آتش زند چرک تر را لایق آتش کند

253. *Bir güneş ki ateşten dem vurur, râtib gübreyi ateşin lâyıkı eder.*

"Güneş"den murâd, insân-ı kâmilidir. "Çirk-i ter" ya'ni "râtib gübre"den murâd, zâhir altın ve mal, "ateş"ten murâd, âteş-i takvâdır. Ya'ni "İnsân-ı kâmil ki, âteş-i takvâdan dem vurur, ıslak tezek mesâbesinde olan zâhirî altını ve malı âteş-i takvâyâ lâyık eder."

آفتاب آن سنگ را هم کرد زر تا بتون حرص افتد صد شر

254. *Güneş o taş da altın elli, tâ ki hurs külhanına yüz şerer düşe.*

Ya'ni "İnsân-ı kâmil o taş ve cemâd olan cismi de altına, ya'ni altın gibi kıymetdâr olan rûha tebdîl eder; nihâyet hırs külhanına takvâ ateşinden yüz kıvılcım düşer, ya'ni hırsı yakar."

آنکه گوید مال گرد آورده ام چیست یعنی چرک چندین برده ام

255. *O kimse ki der: "Mal cem' etmişim!" Nedir? Ya'ni "Bu kadar gübre götürmüşüm!"*

Şehvet-i dünyâ külhanında olan kimse söze geldiği vakit: "Bu kadar mal kazandım ve topladım!" der. Bu ne demektir? Bu söz hakîkatte "Bu kadar pislik taşıdım!" demek olur.

این سخن گرچه که رسوائی فراست در میان تونیان زین فخرهاست

256. *Bu söz gerçi ki, rüsvâyılık artırıcıdır, külhancılar arasında fahrlar vardır.*

Ehl-i dünyânın: “Bugün şu kadar para kazandım!” demesi hakîkatte rûs-vâyılık ve kepâzeliği ziyâdeleştirir; fakat ne yapalım ki bu külhancılar arasın-da bu nevi’ iftuhârlar vardır.”

گر تو شش سله کشیدی تا بشب من کشیدم بیست سله بی کرب

257. “Eğer sen geceye kadar altı küfe çektin ise, ben zahmetsiz yirmi küfe çek-tim!”

Ya’ni külhancılar arasında müftehirâne sözler cinsinden olmak üzere biri-si diğere: “Eğer sen geceye kadar altı küfe gübre taşıdın ise, ben senden da-ha fazla olarak yirmi küfe taşıdım, hem de hiç zahmet çekmedim ve yorul-madım!” der. “Kereb”, bî-ârâm olmak ve gamnâk olmak ma’nâsınadır (*Ken-zü'l-Lügât*).

آنکه در تون زاد و پاکی را ندید بوی مشک آید برو رنجی پدید

258. O kimse ki külhanda doğru ve temizliği görmedi, misk kokusu onun üze-rine bir renc olarak zâhir gelir.

Ya’ni bir kimseye alıştığı fenâ bir şey, iyi gelir ve hakîkatte iyiyi görse, on-dan zahmet ve elem çeker.

قصه آن دباغ که در بازار عطاران از بوی عطر و مشک بیهوش و رنجور شد

O debbâğın kıssasıdır ki, misk satanların çarşısında ıtr ve misk kokusundan bî-hûş ve hasta oldu

آن یکی افتاد بیهوش و خمید چونکه در بازار عطاران رسید

259. O birisi attarlar çarşısına eriştiği vakit, bî-hûş olarak düştü ve iki kat oldu.

بوی عطرش زد ز عطاران راد تا بگردیدش بسر بر جا افتاد

260. *Hakîm olan attarlardan ona ıtr kokusu çarptı, âkıbet onun başı döndü,*
[258] *yer üzerine düştü.*

"Râd" kelimesinin dört ma'nâsı vardır. "Kerîm" ve "şücâ'" ve "hakîm" ve "söz söyleyici". Burada hakîm ma'nâsı münâsibdir; zîrâ itrâyât tertîb ve icâdî emr-i hikmettendir.

همچو مردار اوفتاد و بيبخير نيم روز اندر ميان ره گذر

261. O günün yarısında yol ortasında leş gibi bî-haber olarak düştü.

O debbâğ, misk kokusundan bayılıp herkesin gelip geçtiği yol üzerinde yıldı ve bir ölü gibi havâssı muattal oldu.

جمع آمد خلق بروی آن زمان جمله گان لا حول گو درمان کنان

262. O zaman halkın hepsi "lâ havle" deyici, dermân edici olarak onun üzerine toplandı.

Debbâğın baygın bir halde düştüğünü gören halkın cümlesi "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" ["Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsûstur"] diyerek onun tedâvisine koştular.

آن یکی کف بر دل او می براند وز گلاب آن دیگری بر وی فشاند

263. O birisi avucunu onun kalbi üzerine sürdü ve o diğeri onun üzerine gül suyundan saçtı.

او نمی دانست کاندن مرتعه از گلاب آمد ورا آن واقعه

264. O bilmezdi ki, ona o vâkıa, otlakta gül suyundan geldi.

"Mertea", otlak ve otlayacak mahal (Velî Muhammed Ekberâbâdî). Ve Şeyh Muhammed Efdal buyurmıştır ki: "Mertea", otlamak ma'nâsınadır ve burada mecâz tarîkıyle "pazar" murâd olunur. Ya'ni "O debbâğın yüzüne gül suyu döken kimse bu bayılmak vak'asının o debbâğa gül suyundan hâsıl olduğunu bilmedi."

آن یکی دستش همی مالید سر و آن دگر کهگیل همی آورد تر

265. O birisi onun elini ve başını oğdu; ve o diğeri yaş samanlı çamur getirdi.

"Kehgil", "kâh"ın muhaffefi olan "keh" ile "gil"den mürekkebirdir, saman karıştırılmış çamur demektir. Ya'ni "Halk, baygın bir halde olan debbâğın başına üştüler; kimi onun elini ve başını oğuştururdu ve kimi ıslak samanlı çamur getirip başına koyardı." Tabiatinde son derece bürûdet gâlib olanlara

"Sar'", lügatte baş aşağı düşmek ve "masrû'", baş aşağı düşmüş demektir. Ve "taşt ez bâm üftâden", ya'ni "leğen damdan düşmek", rüsvaylık ve harâblıktan kinâyedir.

يك برادر داشت او دباغ زفت گریز و دانا بیامد زود و تفت

271. *Onun iri, gürpüz ve âlim bir birâderi var idi, çabuk ve harâretle geldi.*

"Gürpüz", ifrât ile zekî ve mekkâr ve muhîl ma'nâsınadır. Ya'ni "Baygın olan debbâğın iri ve fart-ı zekâ sâhibi ve âlim bir kadeşi var idi, aldığı haber üzerine, hemen harâretle koşup geldi."

اندکی سرگین سگ در آستین خلق را بشکافت و آمد باحنین

272. *Yeninde biraz köpek pisliği olduğu halde, halkı yardı, hanî'n ile geldi.*

"Hanî'n", âh u nâle ma'nâsınadır.

گفت من رنجش همی دایم ز چیست چون سبب دانی دوا کردن جلیس

273. *Dedi ki: "Ben onun marazını biliyorum, nedendir, sebebi bildiğin vakit, ilâç yapmak âşîkârdır."*

Ya'ni, "Bir hastanın evvelen marazını teşhîs etmek lâzımdır; hastalık anlaşılmadan körü körüne ilâç yapmak doğru değildir. Ben onun hastalığının neden ileri geldiğini biliyorum; hastalığın sebebi belli olduğu vakit, tedâvîsi kolay ve ilâcı da zâhîr olur."

چون سبب معلوم نبود مشکلمست داروی رنج و در آن صد محملمست

274. *Sebeb ma'lûm olmadığı vakit, marazın ilâcı müşkildir ve onda yüz ihtimâl vardır.*

چون بدانستی سبب او سهل شد دایش اسباب دفع جهل شد

275. *Uaktâki sebebi bildin, o kolay oldu; sebeblerin bilişi cehlin def'i oldu.*

Marazın sebebini bildiğin vakit, onun tedâvîsi kolay olur; zîrâ her bir şeyin sebebi ma'lûm olunca, ilmin zıddı olan cehil mündefi' olur ve cehil mün-defi' olunca da ihtilâf kalkar.

گفت با خود هستش اندر مغز و رگ توی بر تو بوی آن سرگین سگ

276. *Kendi kendine dedi: "Onun beyninde ve damarında kat kat o köpek pisliği kokusu vardır."*

Debbâğın kardeşi kendi kendine dedi ki: “Köpek pisliğinin kokusu, derileri dibâgat ettiği müddetçe, onun içine işlemiştir.”

تا میان اندر حدث او تا بشب غرق دبّاغیست او روزی طلب

277. “O akşama kadar, beline kadar pislik içindedir; o rızık taleb edici olduğu halde debbâğlığın garkıdır.”

“Hades”, burada pislik demektir. “Rûzî taleb”, vasf-ı terkîbîdir. “Taleb”, “talebîden” masdar-ı ca’lisinden emr-i hâzırdır. Ya’ni “Derileri köpek pisliği ile terbiye ettiklerinden, o benim debbâğ olan kardeşim akşamlara kadar, yanı beline kadar pislik içine batmış ve rızık taleb edici olarak dibâgat san’atında müstağrak olmuştur.”

پس چنین گفتست جالینوس مه آنچه عادت داشت بیمار آتش ده

278. *Binâenaleyh büyük Calinos böyle demiştir: “Hasta o şeyi ki âdet etmiştir, onu ver!”*

Binâenaleyh tıbb fenninde üstâd olan Calinos, tıbbî bir kâide vaz’ edip, demiştir ki: “Hasta, marazından evvel yemede, içmede ve giymede ne şeyi âdet etmiş ise, o hastaya o şeyi ver!”

کز خلاف عادتست آن رنج او پس دواى رنجش از معتاد جو

279. “Zîrâ onun o marazı hilâf-ı âdettendir, binâenaleyh onun marazının ilâcını mu’tâddan iste!”

Ya’ni “O hasta, alıştığı şey hilâfında hareket ettiği için, ona o hastalık gelmiştir; binâenaleyh onun marazının ilâcını, alıştığı şeye rücû’ etmekten bekle!” Bu esas, tabâbetin rûhudur ki, biz bunu her an nefsimizde tecrübe etmekteyiz. Meselâ yazdan kışa intikal ederken vücûdumuz alıştığı sıcaktan ayrılıp, soğuğa ma’rûz kalır; bu sebeble nezle ve grip gibi hastalıklar peydâ olur, bunların tedâvîsi ise, alışmış olduğu sıcak iledir.

چون جعل گشتست از سرگین کشی از گلاب آید جعل را بیهشی

280. *Pislik çekicilikten bok böceği gibi olmuştur; bok böceğine gül suyundan baygınlık gelir.*

“Cuul”, Türkçe’de “bok böceği” dedikleri bir hayvandır ki, pislikler içinde yaşar ve onları yuvarlak yuvarlak yapar. Ya’ni “Debbâğ dâimâ köpek pisliği

taşımaktan, bok böceği gibi pislik kokusundan zevk alır hâle gelmiştir, ona itiriyât kokuları baygınlık verir.”

هم ازان سرگین سگ داروی اوست که برآن او را همی معناد و خوست

281. “Onun ilâcı dahi o köpek pislîğindendir, zîrâ onun için onun üzerinde mu’tâd ve huy vardır.”

“Mâdemki benim kardeşim köpek pislîği içinde yaşamağa alışmıştır, onun ilâcı da o alışığı köpek pislîği kokusundan olur.”

الخبيثات الخبيثين را بخوان روی و پشت این سخن را باز دان

282. *Habîslerin habîselerini oku, bu sözün yüzünü ve arkasını açık bil!*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Nûr'da olan Ümmü'l-mü'minîn Hz. Âişe (radiyal-lâhu anhâ) hakkındaki âyet-i kerîmeye işâret buyrulur. Ya'ni *اَلْخَبِيْثَاتُ لِلْخَبِيْثِيْنَ وَالْخَبِيْثُوْنَ لِلْخَبِيْثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِيْنَ وَالطَّيِّبُوْنَ لِلطَّيِّبَاتِ* (Nûr, 24/26) ya'ni “Habîs olan kadınlar, habîs olan erkekler içindir ve habîs olan erkekler de, habîs olan kadınlar içindir; ve iyi olan kadınlar, iyi olan erkekler içindir; ve iyi olan erkekler, iyi olan kadınlar içindir” âyet-i kerîmesinin zâhirini ve bâtınını iyi anla! Zîrâ âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı zâhirîsi, kadınlar ile erkeklerin iyi ve kötülerine âiddir. Ma'nâ-yı bâtınîsi dahi gâyet vâsî'dir. Latîf ma'nâlar, latîfî'r-rûh olanlara mahsûstur; ve habîs ma'nâlar dahi, habîsü'r-rûh olanlara mahsûstur.

ناصرحان او را بعنبر يا گلاب می دوا سازند بهر فتح باب

283. *Nâsihler feth-i bâb için, ona anber ve gül suyu ile devâ tertîb ederler.*

Dünyâ külhanında mahbûs olanlara rûh-ı latîfin kapısını açmak için nasîhatçılar onlara anber ve gül suyu gibi latîf kokulu olan ma'nâları söyleyip, türlü türlü nasîhat ederler.

مر خبیثانرا نسازد طیبات در خور و لایق نباشد ای ثقات

284. *Muhakkak tayyibât habîsleri düzeltmez, ey sîkât münâsib ve lâyık olmaz.*

“Sîka”, mu'temed ma'nâsına olup, “sîkât”, onun cem'idir. “Ey akıl ve di-râyetlerine i'timâd olunmuş olan kimseler, muhakkak tayyib ve latîf olan na-sâyıl ve maânî, rûhları habîs olan şeyleri düzeltmez ve ıslâh etmez, zîrâ o le-tâfet-i ma'nâ, ona münâsib ve lâyık olmaz.”

چون ز عطرِ وحی کثر گشتند و گم بد فغانشان که تطیرنا بکم

285. *Uaktâki vahyin ıtrından eğri ve güm oldular, onların figânı "Tatayyernâ biküm" diye oldu.*

Vaktâki o habîsler, peygamberlere vâki' olan vahyin ıtrından ve evliyâyâ vâki' olan ilhâmın miskinden bayılıp eğri oldular ve dalâlete düştüler; binâ-enaleyh onların feryâd ve figânları: "Biz sizinle teşe'üm ediyoruz!" demek sû-retiyle vâki' oldu. Beyt-i şerîfde, sûre-i Yâsîn'de olan قَالُوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ نَنْتَهُوا عَنْ تَبٰهٖنَا لَنَرٰكُمْ وَاَنۡتُمْ مِّنۡ اَعْدَاۤءِ الْاٰمِیۡنِ (Yâsîn, 36/18) ya'ni "Münkirler dediler ki: Bîz sizinle teşe'üm ediyoruz, eğer vazgeçmezseniz, biz sizi elbette taşlarız; ve bizden size elbette azâb-ı elîm temâs eder" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

رخ و بیمارست ما را این مقال نیست نیکو و عَطَّتَانِ ما را بفال

286. *Bu söz bize elem ve hastalıktır; sizin va'zınız bize falda iyi değildir.*

Bu beyt-i şerîfe de münkirlerin lisânındandır. Ya'ni, enbiyâyâ ve evliyâyâ derler ki: "Sizin bu sözleriniz bize elem ve hastalık veriyor; zîrâ siz maâddan ve ölümden bahs ediyorsunuz; biz ölümü ve âhireti düşünerek kendimizi hasta etmek istemiyoruz, binâenaleyh sizin va'zınıza bizim için bir fâl-i hayır değildir."

گر بیآغازید نصیحی آشکار ما کنیم آن دم شما را سنگسار

287. *"Eğer açık bir nasîhata başlarsanız, o demde biz sizi recm ederiz."*

"Biz hayât-ı dünyâyı kendimize zehir yapmak istemeyiz; eğer siz bize karşı açık bir nasîhata başlayıp keyfimizi kaçırmağa başlarsanız, biz de sizi taşlarız."

ما بَلَّغُوْا وَلَهُوْ قَرِیۡهٌ گشته ایم در نصیحت خویش را نسرشته ایم

288. *"Biz lağv ve lehv ile semiz olmuşuz, kendimizi nasîhate bulaştırmamışız."*

"Lağv", burada resim ve âdeti kaldırmak ve kayd altından çıkmak ma'nâsındır. "Lehv", oyun ve eğlence demektir. Ya'ni, münkirler nasîhlere derler ki: "Biz bu ölümlü dünyâda kayd ve külfet altında yaşamak istemeyiz; biz kayıtsızlık ve eğlence ile vücûdumuzu semirtmişiz; binâenaleyh kendimizi nasîhata bulaştırmayız." "Sirişten", yoğurmak ve kanştırmak ve bulaştırmak ma'nâsındır.

هست قوت ما دروغ و لاف و لاغ شورش معدهست ما را زین بلاغ
 289. "Bizim gıdâımız yalan ve boş söz ve ferahtır; bu açık tebliğden bize mi'de karışıklığı vardır."

"Bizim gıdâ-yı rûhumuz yalan ve boş sözler ve gülünecek latifelerdir, biz bunlardan hoşlanınız. Sizin açık tebliğiniz bizim keyfimizi bozar ve mi'demi-z bulandırır."

رخ را صد تو و افزون می کنيد عقل را دارو بافیون می کنيد
 290. [288] "Marazı yüz kat ziyâde ediyorsunuz, akla afyonla ilâç ediyorsunuz!"

Bu beyt-i şerîf, debbâğın kardeşi tarafından halka hitâben söylenmiş olmak münâsib olur. Ya'ni, "Ey halk, baygın bir halde olan kardeşime yaptığı-nız ilâçlar ile, onun marazını yüz kat ziyâde ediyorsunuz. Meselâ akla afyon-la ilâç yapıyorsunuz, halbuki afyon bil'akis aklı ma'lûl eder."

معالجه کردن برادر دباغ دباغ را بخفیه بیوی سرگین سگ

Debbâğın kardeşinin debbâğa gizlice köpek pisliği ile muâlece etmesi

خلق را می راند از وی آن جوان تا علاجش را نبینند آن کسان
 291. O delikanlı ondan halkı sürdü, tâ ki onun ilâcını o kimseler görmiyeler.

Baygın debbâğın kardeşi olan zekî debbâğ, onun başına üşmüş olan hal-kı, onun tarafından sürdü ve bu tedbîri, kardeşine yapacağı ilâcı o kimselerin görmemesi için yaptı.

سر بگوشش برد همچون رازگو پس نهاد آن چیز بر بینی او
 292. Sır söyleyici gibi başını onun kulağına götürdü, sonra o şeyi onun burnu üzerine koydu.

O zekî debbâğ, baygın debbâğın kulağına gûyâ gizli bir şey söylüyormuş gibi, başını onun kulağına götürdü, sonra da o getirdiği köpek pisliğini onun burnu üzerine koydu.

کو بکف سر گین سگ ساییده بود داروی مغز پلید آن دیده بود

293. *Zîrâ o avucuna köpek pislîği sürmüş idi; murdar beynin ilâcı onu görmüş idi.*

Zîrâ o zekî debbâğ, avucuna köpek pislîği sürmüş ve herkes farkına varmaksızın, baygın kardeşinin burnuna tutmuş idi. Çünkü murdar olan debbâğ, kendisine ilâç olmak üzere, o köpek pislîğini görmüş idi.

ساعتی شد مرد جنیبدن گرفت خلق گفتند این فسونی بد شگفت

294. *Bir sâat oldu, adamı kııldama tuttu; halk dediler ki: "Bu bir acîb efsûn oldu!"*

Debbâğ, köpek pislîği bulaşık olan avucunu, baygın debbâğın burnuna tutup koklatmak sûretiyle, bir müddet zaman geçti, hareketsiz yatan adam kııldamağa başladı. Halk bu hâli görünce, köpek pislîği kokusundan ayıldığını anlamadıkları için, "Bu adamın yaptığı efsûn acîb ve müessir bir efsûn oldu!" dediler.

کین بخواند افسون بگوش او دمید مرده بود افسون بفریادش رسید

295. *Zîrâ bu efsûn okudu, onun kulağına üfürdü; ölmüş idi, onun feryâdına erişti.*

جنیش اهل فساد آن سو بود که زنا و غمزه و ابرو بود

296. *Ehl-i fesâdın hareketi o tarafa olur ki, zinâ ve gamze ve kaş olur.*

"İşte ehl-i fesâd dahi, pislik kokusundan ayılıp, harekete gelen debbâğa benzerler. Onlar önlerinde fiil-i zinâ imkânı hâsıl olduğu vakit, canlanıp harekete gelirler; güzellerin göz işâretleri ve güzel kaşlarının temâşâsı onları tehyîc edip, harekete getirir." Ve eğer onlara hakâyık ve esrâr-ı ilâhiyyeden ve ahvâl-i berzahdan ve âhiretten bahs açılrsa, debbâğın misk kokusundan uyuşup bayıldığı gibi, uykuları gelir ve cisimleri hareketsiz kalır ve rehâvete dûçar olurlar. Zîrâ onlar hakîkatte köpek pislîğinden daha berbâd olan şehvât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı dünyeviyye kokusundan zevk alırlar.

Hind nüshalarında, ikinci mısra' *که زنا و غمزه و ابرو بود* sûretindedir ki, ma'nâ böyle olur: "Ehl-i fesâdın hareketi o tarafa olur, zîrâ nâzdan ve gamzeden ve kaştan olur."

هر کرا مشک نصیحت سود نیست لا جرم با بوی بد خو کرد نیست

297. *Her kime nasihat miski fâide değildir, şubhesiz fenâ koku ile huy etmek lâıyktır.*

Her kime ki ma'nâda misk ve anber olan nasâiyih-i enbiyâ ve evliyâ fâide-bahş olmazsa, o kimsenin lâıyıkı muhakkak, huzûzât-ı nefsâniyyenin pis kokularıyla ülfet etmek olur.

مشکرانرا زآن نجس خواندست حق کاندرون پُشک زادند از سبق

298. *Hak ondan dolayı müşriklere "neces" okumuştur; zîrâ sebakdan püşk içinde doğdular.*

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Tevbe'de olan *إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ* (Tevbe, 9/28) ya'ni "Müşrikler ancak necesdir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Zîrâ müşrikler şehevât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı dünyeviyyenin bendeleridir; halbuki cisme taalluk eden şehevât ve huzûzât-ı cisim de, kendi gibi pis ve murdardır. "Bundan dolayı Hak Teâlâ müşriklere "neces" ta'bîr buyurdu. Zîrâ onlar ezelden cisim gübresi içinde doğdular ve rûhâniyetten zevk almadılar." "Püşk", keçi ve koyun ve deve ve at vesâire gübrelere derler.

کرم کو زادست در سرگین بد می نگرداند به عنبر خوی خود

299. *Kurt ki, fenâ gübre içinde doğmuştur, anber ile kendi huyunu döndürmez.*

"Nitekim pis olan gübre içinde doğup peydâ olan kurtcağız, zâhirî anber ile kendinin gübreden haz almak huyunu tebdîl etmez." Bunun gibi cisim gübresi içinde doğan o müşrikler dahi, anber mesâbesinde olan nasâiyih-i enbiyâ ve evliyâ ile, şehevât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı cismâniyyeye dalmak âdetlerini terk ve tebdîl etmezler.

چون نزد بر وی نثار رش نور او همه جسمست بی دل چون قشور

300. *Uaktâki reşş-i nûrun nisârı onun üzerine çarpmadı, o kabuklar gibi bütûn içsiz cisimdir.*

Bu beyt-i şerîfde *ان الله خلق الخلق فى ظلمة ثم رش عليهم من نوره فمن اصابه من ذلك النور* ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ halkı zulmette yarattı, sonra onların üzerine kendi nûrundan serpti, bu nûrdan isâbet eden kimse muhakkak mühtedî oldu; ve hatâ eden kimse muhakkak uzak dalâlet ile dalâlete düştü" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, bu hadîs-i şerîfin ma'nâ-yı zâhîrîsî ve bâtînîsî vardır. Ma'nâ-yı zâhîrîsî budur ki: "Hak Teâlâ ecrâm-ı semâviyyeyi ve üzerlerinde mahlûkâtı, tabiatı karanlık olan fezâda yarattı; ba'dehû kendi nûrundan onların zâhirine nûr ve ziyâ verdi. Bu nûru kabûle müstaid olan ecrâm, Cenâb-ı Hakk'ın murâd buyurduğu kadar yaşamak yolunu buldu; ve bu nûru kabûle müstaid olmayan ecrâm ise, fezâda uzak ve şaşkın bir devr içinde mahv oldu." Ma'nâ-yı bâtînîsî budur ki: "Hak Teâlâ halkı zulmânî olan hâl-i ademde takdîr buyurdu ki, bu ilm-i ilâhî mertebesidir; sonra onlara nûr-ı hidâyetini serpti. Kendisine bu nûr isâbet edenler saîd ve isâbet etmeyenler şakî oldular."

"Nisâr", burada "inâyet" ve "ihsân" demektir. Ya'ni "Vaktâki nûr-ı hidâyet serpilmesinin inâyet ve ihsânı o kimsenin üzerine çarpmadı, öyle bir kimse meyvenin içi olmayan kabukları gibi cisimden ibârettir ve onu tahrîk eden hayvanlarda olan rûhdur. O rûh-ı hayvânînin bâtını olan rûh-ı izâfî onlarda yoktur." Bu beyt-i şerîfde, nefh-i rûhun, âlem-i cismânîyette isti'dâd husûlünden sonra vâki' olduğuna işâret buyrulur. Nitekim âyeti kerîmede (Secde, 32/7,8) ya'ni "Allah Teâlâ insanın halkına çamurdan başladı, sonra onun neslini zayıf sudan olan sülâleden yaptı; sonra onu tesviye etti ve ona kendi rûhundan nefh etti" buyrulur. "Kuşûr", kabuk ma'nâsına olan "kışr"ın cem'idir.

ور زرش نور حق قسمیش داد همچو رسم مصر سرگین مرغ زاد

301. *Ve eğer reşş-i nûrdan Hak ona bir nasîb vere idi, Mısır'ın âdeti gibi gübre piliç doğururdu.*

Ya'ni "Eğer Hak ilm-i ilâhîsinde nûr-ı hidâyetin serpintisinden o kimseye bir hisse ve nasîb vere idi, gübre yığınının ibâret olan bu cesedden rûh-ı izâfî kuşu doğardı." Nitekim Mısır'da gübre yığını içine tavuk yumurtalarını koyarlar, gübrenin dâimâ bir derecede olan harâretinin te'siriyle, kuluçka tavuğun altındaki yumurtadan çıkan piliçler gibi piliçler çıkar.

لیک نی مرغ خسیس خانگی بلکه مرغ دانش و فرزانیگی

302. *Fakat hasîs olan tavuk değil, belki ilim ve ferzânelik kuşu.*

Ya'ni "İlm-i ilâhîde ayn-ı sâbitesî nûr-ı hidâyetten nasîb alan kimsenin gübre yığını mesâbesinde olan cisimden çıkan şey, hasîs ve ednâ olan ta-

vuk pilici değildir; belki ilim ve irfân ve hakîmlîk ve âriflik kuşudur ki, o da rûh-ı izâfîdir." "Ferzâneği", hakîmlîk ve zû-fünûn âriflik ve kuyûd-ı nefsanî-den tecerrüd ma'nâsınadır.

تو بدان مانی کز آن نوری تهی زآنکه بینی بر پلیدی می نهی

303. "Sen ona benzersin ki, o bir nûrdan boşsun, zîrâ ki burnunu murdarlık üzerine koyarsın!"

Bu beyt-i şerîf bağdaki ma'sûka lisânından polis korkusuyla bağa kaçan âşîka hitâbdır. Ya'ni "Ey bî-edeb olan âşîk, sen nûr-ı hidâyetten nasîb almamışa benziyorsun; çünkü burnunu şehvet-i cismâniyye murdarlığı üzerine koyuyorsun ve tenin vesvesesine tâbî oluyorsun, gulgule-i rûhdan bî-habersin!"

از فراق زرد شد رخسار و رو برگ زردی میوه نا پخته تو

304. "Fîrâktan senin yanağın ve yüzün sarı oldu; sen bir sarı yapraksın, olmamış meyvesin!"

"Benim ayrılığımдан dolayı yandın ve tutuştun ve bu sebebdan dolayı yüzün rengi sarı oldu, ya'ni benzin sarardı ve soldu. Fakat bu âteş-i aşk seni pişirmedî, yalnız sararttı. Binâenaleyh sen bir sarı yaprak gibi kaldın, olmamış bir meyve hâlindeyin." Bu kıssada mürrîd-i kâmil ile, kemâle gelmeğe isti'dâd olmayan mürrîde işâret buyrulur.

دیگ ز آتش شد سیاه و دود فام گوشت از سختی چنین ماندست خام

305. "Tencere ateşten kara ve duman renkli oldu; et katılıktan böyle ham kalmıştır."

Bu beyt-i şerîfde cisim tencereye ve aşk ateşe ve aşkın cisim üzerindeki te'sîri tencerenin dumanlanmasına ve islenmesine ve et, kalb ve rûha ve sertlik, adem-i isti'dâda teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Ey mürrîdim, sende aşk ateşi vardır ve ondan dolayı rengin sararmıştır, fakat kalb ve rûhdaki isti'dâdsızlık senin böyle ham ve nâkıs kalmama sebep olmuştur."

هشت سالت جوش دادم در فراق کم نشد يك ذره خاميت و نفاق

306. "Sekiz sene fîrâk içinde sana kaynayıp verdim; senin hamlığın ve nîfâkın bir zerre noksan olmadı."

“Ey müridim, seni terbiye için sekiz sene terk ettim ve sana bu sûretle bâ-tûnında bir kaynayış verdim; fakat bugünkü mülâkâtımda görüyorum ki, se-nin hamlıgın ve içindeki i'tirâz ve nifâk bir zerre bile eksilmemiştir.”

غورهء تو سنگ بسته از سقام غورها اکنون مویزند و تو خام

307. “Sen illetten taş bağlamış bir koruksun, şimdi koruklar kuru üzüm oldu-lar ve sen ham!”

“Sen bâtûnında olan nifâk hastalığından taş gibi kaskatı kalmış bir koruk-sun, halbuki senin gibi koruk olarak gelmiş olan mürid arkadaşların, illet-i ni-fâkı ve nefsânî emrâzı terk edip, kemâle gelip üzüm oldular, ya'ni makâm-ı cem'e geldiler, sonra da kuru üzüm oldular, ya'ni cem'u'l-cem' makâmına geldiler; ve sen ise hâlâ ham ve fark içinde kaldın!”

عذر خواستن آن عاشق از گناه خویش بتلیس و روی پوش و فهم

کردن معشوقه آن را نیز

O âşıkın telbîs ve nikâb ile kendi günâhından
özür dilemesi ve ma'sûkanın onu dahi anlaması

گفت عاشق امتحان کردم مگیر تا ببینم تو حریفی یه ستیر

308. *Âşık dedi: “İmtihan ettim muâheze etme, tâ ki göreylim sen harîf misin, yâhud setîr mi?”*

“Harîf”, işi ve san'atı bîr olan kimsedir. Meselâ demirci, demircinin ve şe-kerci, şekercinin harîfidir. Ve fikirde ve meslekte müttehid olan adamlara da denir. Mısra':

Bizimle çün harîf oldun, çıkar hâtırdan efkân

“Setîr”, setrden, sıfat-ı müşebbehe olup perhîzkâr ve affî ma'nâsınadır. Ya'ni, âşık, ma'sûkuna dedi ki: “Ben senin huzûrunda lâubâlî ve bî-edebâne

olan hareketimle seni imtihan ve tecrübe ettim. Bakalım hevâ-yı nefsânî hûsunda bana harîf misin, yoksa perhizkâr mısın, anlamak istedim."

Hind nüshalarında "harîfî" yerine "harîkî" yazılıdır, "perde yırtıcı" demektir. Bu sûretde ma'nâ: "Bakalım sen yırtıcı mısın, yoksa örtücü müsün?" demek olur.

من همی دانستم بی امتحان لیک کی باشد خبر همچون عیان

309. "Ben seni imtihansız biliyor idim; fakat ne vakit haber, muâyene gibi olur?"

"Ben kemâlini bu mülâkattan evvel imtihan etmeksizin dahi istihbâr tarîkyle biliyor idim; fakat haber, görmek gibi değildir." Nitekim hadîs-i şerîfde لیس الخیر کالمعاینة ya'ni "Haber, muâyene gibi değildir" buyurulmuştur.

آفتابی نام تو مشهور و فاش چه زیانست ار بکردم ابتلاش

310. "Sen güneşsin, senin adın meşhûr ve zâhirdir; eğer ben onu imtihan ettim ise, ne ziyân vardır!"

Ya'ni, "Ey mürşidim, sen nâs arasında kemâlât ile meşhûrsun ve güneş gibi etrâfına nûr saçarsın; eğer ben o ilim ve irfân güneşini edebisizlik ederek imtihan ettim ise, o güneşe bu imtihandan ne ziyân vardır?" Beyit:

Kazârâ bir sapan taşı bir altın kâseyi kırsa
Ne artar kıymeti taşın ne kıymetten düşer kâse

تو منی من خوبشتن را امتحان میکنم هر روز در سود و زیان

311. "Sen bensin; ben her gün fâide ve ziyân içinde kendimi imtihan ediyorum."

"Ben senin muhabbetinde müstağrak olduğum cihetle sen bensin, ya'ni benim benliğim, senin senliğinde mahv ve müstağraktır. Mâdemki sen bensin, ben bu hareketimle kendimi imtihan ediyorum, zîrâ ben zâten her gün fâide ve kâr ve zarar ve ziyân içinde kendimi imtihan etmekteyim, bundan ne zarar olur?"

انبیا را امتحان کرده عُدات تا شده ظاهر ازیشان معجزات

312. "Adâvet ediciler peygamberleri imtihan etmiş, âkibet onlardan mu'cizeler zâhir olmuştur."

ای که چشم بد ز چشمان تو دور امتحان چشم خود کردم بنور

313. "Kendi gözümü nûr ile imtihân ettim ey kimse; kötü göz, senin gözlerinden uzak olsun!"

"Sen benim gözüksün, ben seni imtihan etmekle, kendi gözümü, senin nûr-ı ilminle ve nûr-ı sıdkınla imtihan etmiş oluyorum. Ey benim gözüm olan ma'sûkum ve mürşidim, kötü göz, senin gözlerinden uzak olsun ve sana kimseler fenâ gözle bakmasın!"

این جهان همچون خرابست و تو گنج گر تفحص کردم از گنجت مرغ

314. "Bu cihân vîrâne gibidir ve sen defînesin, eğer senin defînenden tefahhus ettim ise incinme!"

ز آن چنین بی خردگی کردم گراف تا زخم با دشمنان هر بار لاف

315. "Ondan dolayı böyle beyhûde bî-hurdegî ettim, tâ ki her def'a düşmanlara öğüneyim!"

"Güzâf", beyhûde ve abes. "Hurdegî", kârdanlık ve nüktedânlık demektir. "Bî-hurdegî" nâdânlık demek olur. "Lâf zeden", öğünmek. Ya'ni, "Senin hü-zûrunda seni tecrübe etmek nâdanlığını abes olarak ondan dolayı yaptım ki, senin düşmanlarına karşı sadâkat-ı hâlimden bahs ederek öğüneyim. Ben onu tecrübe ettim, şöyledir, böyledir diye medh edeyim!"

تا زبانی چون ترا نمی نهد چشم ازین دیده گواهیها دهد

316. "Tâ ki dilim sana bir ad koyduğı vakit, göz bu görülmüşten şahidlikler verir."

Ya'ni, "Dilim seni medh ederken, gözüm de gördüğü mûcib-i medh ahvâle şehâdet etsin!"

گر شدم در راه حرمت راه زن آمدم ای مه بشمشیر و کفن

317. "Eğer hürmet yolunda yol vurucu oldum ise, ey ay, kılıç ve kefen ile geldim."

Ya'ni, "Eğer hürmet ve riâyet yolunda şekâvet edip, yol vurucu oldum ise, ey ay gibi muhîtime nûr saçan efendim, işte sana kılıç ve kefen ile geldim, ya'ni beni cürmümün cezâsı olarak kılıçla öldür ve kefene sar, defin et, kanım sana helâl olsun!"

جز بدست خود مبرم پا و سر که ازین دستم نه از دست دگر

318. "Benim ayağımı ve başımı kendi elinin gayri ile kesme; zîrâ ben bu eldenim, başka elden değilim!"

Bu beyit, yukarıki beytin tetimmesidir; ya'ni "Ben kılıcı ve kefeni huzûruna getirdim, eğer beni öldürmek istersen, kendi elin ile öldür, başkasına öldürtme, zîrâ ben senin elinin perverdesiyim, başka elin perverdesi değilim!"

از جدائی باز میرانی سخن هر چه خواهی کن و لیکن آن مکن

319. "Ayrılıktan açık söz sürersin, her ne istersen yap ve fakat onu yapma!"

"Ey benim ma'sûkum, ayrılıktan âşikâre sözler söylersin; ben senin firâkına dayanamam, bana her ne cezâyı istersen yap ve fakat bu ayrılık cezasını yapma!"

در سخن آباد این دم راه شد گفت امکان نیست چون بیگاه شد

320. ^[318] Sözde bu demin âbâdı yol oldu, söz mümkün değildir, çünkü geç oldu.

Bu beyt-i şerif hakkında şurrâh-ı kirâm muhtelif beyânatta bulunmuşlardır. Kimi Hz. Pîr'in lisânından ve kimi âşıkın beyânından demişlerdir. Fakat Hz. Pîr'in lisanından olduğu anlaşılıyor. İbâreye verilmiş ma'nâlar dahi muhtelifdir, fakîr kendi zehâbımı şöyle arz ediyorum: "Âbâd" kelimesi "în dem" in muzâfıdır. Ve "âbâd," ma'mûr demektir. "Dem", nefes ve söz ma'nâsıdır. "Râh", kâide demektir. Ya'ni, "Kelâm emrinde bu söyledığımız sözü âbâd ve ma'mûr etmek yol ve kâide oldu; fakat söylemek mümkün değildir, çünkü geç oldu." Ve bu beyân-ı âlîden maksûd bu olur ki, biz bu âşık ile ma'sûk kıssasını söyledik, fakat maksad ne olduğunu îzâh etmedik; sözümüzü îzâhât ile ma'mûr etmek kâide icâbından idi; velâkin bu bahsi burada uzatmak için geç kaldık.

پوستها گفتیم و مغز آمد دفین گر بمانیم این نمائد همچین

321. Kabukları söyledik ve iç defîn geldi; eğer biz kalır isek, bu böyle kalmaz.

Ya'ni, bu âşık ve ma'sûk kıssasında söylediğimiz sözler, kıssanın kısnı ve kabuğu mesâbesinde olan zâhiri idi ve onun iç yüzü kapalı kaldı; eğer Hak Teâlâ ömür ihsân edip de bu âlemde daha kalır isek, bu böyle kalmaz, o kıssanın içini ve maksadımızın ne olduğunu beyân ve îzâh ederiz.

رد کردن معشوقه عذر عاشق را و تلبیس او را در روی او مالیدن

Âşıkın özrünü ma'sûkun reddetmesi ve onun teltbisini
onun yüzüne çarpması

در جوابش بر گشاد آن یار لب کز سوی ما روز سوی تست شب

322. *O yâr onun cevâbında dudak açtı, dedi ki: "Bizim tarafımızdan gündüz, senin tarafın gecedir."*

Mürşid-i kâmil, fikrini saklayan müride cevâben söze başlayıp dedi ki: "Havâtur-ı kalbiyye bizim tarafımızdan gündüz gibi âşikârdır ve fakat senin tarafın gece gibi karanlık olduğu cihetle, senin indinde bu hâturât-ı kalbiyye meçhûldür."

حیل‌های نیره اندر داوری پیش بینایان چرا می آورد

323. *"Bulanık hîleleri hükûmet vaktinde görücülerin önüne niçin getirirsin?"*

"Başka türlü düşünüp, başka türlü söylemek gibi bulanık tedbîrleri hükûm ve adl zamânında bâtın gözü gören kâmillerin önüne niçin getirirsin ve onları hîle ve teltbisler ile aldatmağa çabalarsın?"

هر چه در دل داری از مکر و رموز پیش ما رسوا و پیدا همچو روز

324. *"Mekir ve rumûzdan gönülde her ne tutarsan, bizim önümüzde gündüz gibi rûsvây ve âşikârdır."*

"Kalbinde hîleden ve gizli sözlerden her ne var ise, bizim gibi kâmillerin önünde, gündüz gibi meydandadır, sen ise gizledim zannedersin."

گر بیوشیمش ز بنده پروری تو چرا بی رویی از حد می بری

325. *"Eğer onu bende-perverlikten nâşî örter isek, sen niçin yüzüzlüğü hadden götürüyorsun?"*

"Biz senin gün gibi âşikâr olarak gördüğümüz kalbindeki fenâ hâıraları, bende perverliğimizden ve lutfumuzdan dolayı örtüyor ve senin yüzüne çarp-mıyor isek; sen yüzüzlüğü niçin haddinden fazla ileri götürüyorsun?"

از پدر آموز کآدم در گناه خوش فرود آمد بسوی پایگاه

326. "Babadan öğren ki, Âdem günâhda mertebe tarafına hoş tenezzül etti."

"Pâygâh", mertebe ve menzilet demektir. Ya'ni "Bî-edeb beşerin babası olan Âdem (a.s.)dan edeb öğren ki, o hazret günâh içinde kendi kusûrunu i'tirâf etmek sûretiyle zillet tarafına hoşça bir tarzda tenezzül etti; onun bu te-nezzülü, hakîkatte ind-i ilâhîde kadir ve menzilet tarafına oldu. Tevâzu' etti, Allah Teâlâ onu yükseltti."

چون بدید آن عالم الاسرار را بر دو پا استاد استغفار را

327. *Uaktâki o esrâr âlemini gördü, istiğfâr için iki ayak üzerine durdu.*

Âdem (a.s.) esrâr âlemini görüp, ahkâm-ı esmâya vâkıf olduğu vakit, is-tiğfâr için iki ayak üzere durdu; ya'ni mağfîret talebine kıyâm etti.

Ma'lûm olsun [ki], Âdem rûh-ı latîf ile nefs-i kesîfden mürekkebirdir. Rûh-ı latîfi Hakk'a ve nefs-i kesîfi halka nâzırdır. Melâike ve âlem-i mele-kût ehli, nefs-i kesîf sâhibi olmadıklarından, onlardan ma'siyet sâdır ol-maz. Ma'siyet sâdır olmayınca, onlar Hakk'ın Gaffâr ism-i şerîfinin, ma-hall-i tecellisi olmazlar. Bu ism-i şerîfin mahall-i tecellisi ancak nefs-i kesîf sâhibi olan beşer olur ve bu ism-i şerîfin celb-i âsâr ve ahkâmı da ancak ta-leb-i mağfîret iledir. Binâenaleyh beşer kendisinden ma'siyet sâdır olunca, derhâl istiğfâr etmek icâb eder. Adem-i istiğfâr, günâhda isrâr ma'nâsını müş'ir olduğundan, neûzübillâh şekâvet âlâmetidir. Resûl-i Ekrem Efendi-miz Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî hazretlerinden bize mervî olan bir hadîs-i şerîfle-rinde bizlere bu hakîkati tebyîn buyururlar: *لو لا انکم تذنبون لذهب الله بکم و جاء یقوم یذنبون فیستغفرون الله فیغفرلهم* Ya'ni "Eğer siz günah yapmasanız, Allah Teâlâ sizi giderir ve bir kavim getirir ki, günah yaparlar, sonra da Allah Teâlâ'dan mağfîret isterler, Allah Teâlâ da onları mağfîret eder." Yanlış anlaşılmasın, bu beyânattan insanın mutlakâ günâha meyl etmesi lâzım geleceği zehâbı hâsıl olmasın! İnsanın nefs-i kesîfi halka nâzır olduğundan, ondan hiç is-temediği halde aksınk gibi günâhlar sudûr edebilir. Hadîs-i şerîfde derhal istiğfâr tavsiye buyurulmaktadır. Âdem (a.s.) *وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا* (Bakara, 2/31) ["Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti"] âyet-i kerîmesinde beyân

buyurulduğu üzere, âlem-i esrârda bu hakikati gördüğünden derhal istiğfâra teşebbüs etti.

بر سر خاکستر آنده نشست از بهانه شاخ تا شاخی نجست

328. *Gam külü tarafına oturdu, bahânedan daldan dala sıçramadı.*

“Endüh”, “endüh”ün muhaffefidir. “Ehl-i mâtem gamının şiddetinden küllüklerde oturup üstünü başını küle ve toprağa bulaştırdığı için Âdem (a.s.) kendisinden sudûr eden zelle üzerine mâtem tutup, gam külü tarafına oturdu; yoksa şöyle böyle olduğu için ben yaptığım kusûrda ma’zûrum, diyerek daldan dala, ya’ni bir hileden bir hileye sıçramadı.”

ربنا انا ظلمنا گفت بس چونکه جان داران بدید از پیش و پس

329. *Ancak, “Ey bizim Rabb’imiz, biz zulm ettik!” dedi. Çünkü önde ve arkada can tutucuları gördü.*

Ancak cürmünü i’tirâf edip, “Yâ Rab, biz nefsimize zulm ettik!” dedi. Çünkü zâhirde ve bâtında can tutucular olduğunu gördü “Can tutucular”dan murâd, zâhirde kuvâ-yı tabîyye ve bâtında melâike-i azâbdir. Nitekim birçok kavimler kuvâ-yı tabîyye ile helâk olup, berzahda melâike-i azâb ellerine geçtiler.

دید جانداران پنهان همچو جان دورباش هر یکی تا آسمان

330. *Her birinin yasakçı değneği göğe kadar olan can tutucuları, can gibi gizli gördü.*

“Dûr-bâş”, eski zamanda yasakçıların halkı ta’zîb için kullandıkları değnek ma’nâsındır ki, iki çatallı idi. Hz. Âdem, Hakk’ın zâhirde ve bâtında âsîfleri ta’zîbe me’mur buyurduğu can tutucuları, can gibi gizli gördü ki, her birinin elinde göğe kadar uzanmış yasakçı değneği vardır. “Yasakçı değneğin semâya kadar olduğu”nun beyânı, can tutucuların kuvvet ve azametini ve ellerinden kurtulmak mümkün olmadığını tasvîrdir. O can tutucular derler:

که هلا پیش سلیمان مور باش تا نه بشکافد ترا این دورباش

331. *Ki kendine gel, Süleyman’ın huzûrunda karınca ol, tâ ki seni bu yasakçı sopası parçalamasın!*

“Süleyman”dan murâd, mutasarrıf-ı hakikî olan Hak’dır. Ya’ni “Ey şânı adem olan vücûd-ı izâfî sâhibi, vücûd-ı hakikî sâhibi ve mutasarrıf-ı aslî olan

Hakk'ın muvâcehesinde, karınca gibi zayıf ve lâ-şey ol, tâ ki seni bu kuvvâ-yı tabîi ve melâike-i azâb, bu yasakçı sôpalarıyla seni parçalayıp helâk etmesin!"

جز مقام راستی یکدم مئیت هیچ لالا مرد را چون چشم نیست

332. *Doğruluk makâmının gayrinde bir dem durma; âdem için aslâ göz gibi lala olmaz.*

"Lala", çocuk mürebbîsi demektir. "Ey insan, bu hayât-ı dünyeviyyede sıdk ve istikâmet makâmının gayrinde bir an olsun oturma ve hiçbir nefes hîle ve hud'a yolunu tutma; zîrâ eğriliğin âkubeti felâket olduğunu, bu gibilerin başlarına gelen felâketlerden ibret almak sûretiyle görmek mümkündür. Binâenaleyh âdem için aslâ bu basar-ı basîret gibi bir mürebbî olmaz."

کور اگر از پند پالوده شود هر دمی او باز آلوده شود

333. *Kör, eğerçi nasîhattan sâf olur ise de, o her bir dem yine bulaşık olur.*

Basar-ı basîreti kör olan kimse, her ne kadar nasîhat dinlediği vakit onun te'sîriyle sâf olur ise de, o her bir dem yine nefsinin sîfâtiyle mülevves ve bulaşık olur.

آدم تو نیستی کور از نظر لیک اذا جاء القضاء عَمَى البصر

334. *Ey âdem, sen nazar cihetinden kör değilsin, fakat kazâ geldiği vakit, göz kör olur.*

Ey âdem, sen nazar-ı aklî cihetinden kör değilsin; aklının gözü seni dâimâ doğru yola götürülebilir, binâenaleyh sana ni'met-i ilâhî olan o akıl gözünü açıp, yerinde kullanmak lâzımdır, o akıl gözü ancak kazâ-yı ilâhî geldiği vakit kör olur. Beyit:

Hâkim-i hükm-i kazâ infâz için takdîrini
Selb eder erbâb-ı aklın re'yini tedbîrini

عمرها باید بنادر گاه گاه تا که بینا از قضا افتد بچاه

335. *Ömürler gerektir ki ara sıra, görücü nâdiren kazâ cihetinden kuyuya düşsün.*

Ve kazâ-yı ilâhî dahi öyle her vakit vâki' olmaz; ömürler, ya'ni çok vakitler lâzımdır ki, aklının gözüyle görücü olan kimse, kazâ cihetinden nâdiren,

ara sıra bir kuyuya düşsün! Binâenaleyh kazâ-yı ilâhî meçhûldür diye akıl gözünün gösterdiği yolu ta'kîb etmemek hamâkat olur.

کور را خود این قضا هم راه اوست که مرا و را اوفتادن طبع و خوست

336. *Halbuki kör için bu kazâ onun hem-râhıdır, zîrâ onun için tab' ve huydur.*

Halbuki akıl gözü kör olan kimse için, bu kazâ onun yolunda kendisi ile berâberdir; zîrâ körü körüne yürüyen kimse için, kazâ kuyusuna düşmek bir tabîat ve huydur.

در حدث افتد نداند بوی چیست از منست این بوی یا آلود گiest

337. *Pisliğe düşer, bilmez ki koku nedir; bu koku benden midir, yâhud bulaşıklık mıdır?*

Meselâ zâhîrî bir kör, pisliğe düşer, bir koku zâhir olur, bu kokunun menşei bilmez, der ki: "Acabâ bu koku benden midir, yoksa bana hâriçden mi bulaşmıştır?"

ور کسی بروی کند مشکى نثار هم ز خود داند نه از احسان یار

338. *Ve eğer bir kimse onun üzerine bir misk saçsa dahi, yârin ihsânından değil, kendinden bilir.*

Aklının gözünü ta'tîl etmiş olan bir mürîde, mürşidinin nazarından bir hâl-i latîf vâkî' olsa, onu mürşidinin ihsânından değil, kendi isti'dâdından bilir.

بس دو چشم روشن ای صاحب نظر مر ترا صد مادرست و صد پدر

339. *Öyle olunca, ey nazar sâhibi, iki aydın göz, senin için yüz ana ve yüz babadır!*

Binâenaleyh ey nazar-ı aklî sâhibi olan insan, Cenâb-ı Hakk'ın sana ihsânı olan iki aydın göz, seni himâye ve muhâfaza emrinde yüz ana ve yüz babadır hükmündedir!

خاصه چشم دل که آن هفتاد توست وین دو چشم حس خوشه چین اوست

340. *Husûsiyle gönül gözü ki, o yetmiş kattır ve bu iki his gözü onun hûşe-çînidir.*
[338]

"Husûsiyle kalb gözü ki, o göz akıl gözünden yetmiş kat daha fazla görür ve bu iki zâhîrî göz, o kalb gözünün tufeylisi ve hûşe-çînidir." "Hûşe-çîn": "Hûşe" başak ve salkım demektir; "çîn", "çîden" masdanından emr-i hâzır olup, iki kelime vaf-ı terkîbî teşkîl eder, "başak toplayıcı" ma'nâsınadır; ve başak toplayıcılık, harman sonundaki döküntüleri toplayan fakîrlerin fiilidir. Ya'ni bu iki his gözü, rü'yette kalb gözünün kuvvetine muhtâttır demek olur.

صد گره زیر زبام بسته اند

ای دریغاره زنان بنشسته اند

341. *Eyvâh, yol vurucular oturmışlardır, benim dilimin altına yüz düğüm bağlamışlardır.*

Gönül gözünün, his gözünden yetmiş kat daha fazla olduğunu isbât için söylenecek çok sözler vardır, fakat teessüf olunur ki, şerîât nâmını vesîle it-tihâz ederek hakîkat yolunu vurucular vardır. Fitne koparmak isterler; ben de o fitnenin koptuğunu istemem. Bu sebeble o yol vurucular benim dilimin altına yüz düğüm bağlamışlardır.

بس گران بندیست این معذور دار

پای بسته چون رود خوش راهوار

342. *Ayağı bağlanmış nasıl hoş-râhvâr gider! Bu çok ağır bir bağdır, ma'zûr tut!*

"Râhvâr", yorga yürüyen eşkin at demektir ki, halk galat olarak "râhvan" derler. Cenâb-ı Pîr efendimiz "kelâm"ı râhvâr ata, "nâkıs anlayanlar"ı da ayak bağına teşbîh buyururlar. "Latîf râhvâr atın ayağı bağlanırsa nasıl yürüyebilir? Bunun gibi, bizim hakâyık ve maârif-i ilâhiyyeye dâir olan sözlerimiz dahi, idrâkleri nâkıs olan kimselerin önünde lâyıkıyla cereyân edemez, onlar çok ağır bağdır. Ey mutafattın olan sâmi', eğer bu bahisleri açık söylemez isem, beni ma'zûr tut!"

کین سخن درست و غیرت آسیا

این سخن اشکسته می آید دلا

343. *Ey gönül, bu söz kırık geliyor; zîrâ bu söz incidir ve gayret değirmendir.*

Ey gönül, söylemek istediğim maârif-i ilâhiyye sözleri kırık dökük geliyor; çünkü bu maârif-i ilâhiyye sözleri incidir ve gayret-i ilâhiyye ise değirmendir. O sözleri czip, kırık ve dökük bir hâle getiriyor ve gayret-i ilâhiyye o esrâr ve maârifin nâ-mahremlere tevdiini men' eder.

توتیای دیدهء خسته شود

در اگر چه خرد و اشکسته شود

344. *İnci her ne kadar ufak ve kırılmış olursa, hasta gözün tûtiyâsı olur.*

Gerçi gayret-i ilâhiyye, maârif-i rabbâniyye hakkındaki kelâm incilerini ezip ufaklıyor ise de, şâyân-ı teessüf değildir; zîrâ inci ne kadar ufalanıp döğülmüş bir hâle gelirse, hastalanmış bir gözün tûtüyâsı ve ilâcı olur. Ve tıbb-ı atîkde göze, inci tozu sürmesiyle ilâç yaparlar.

ای در از اشکست خود بر سر مزن کز شکستن روشنی خواهد شدن

345. *Ey inci kırılmaklığundan gam etme; zîrâ kırılmaktan aydınlık olacaktır.*

“Ber ser zeden”, mağmûm olmaktan kinâyedir. Zîrâ ehl-i mâtem iki elle-riyle başlarına vururlar. “Ey inci gibi olan sözlerim, gayret-i ilâhiyye değirmeni altında kırılmak ve öğütülmekten mağmûm olma, zîrâ inci döğüldüğü vakit, gözün kuvvetine sebep olur.”

همچنین اشکسته بسته گفتنیست حق کند آخر در ستش کو غنیست

346. *Böyle kırılmış, bağlanmış söylemek lâıktır; nihâyet Hak onu doğru yapar, O ganîdir.*

Ya'ni, zekî ve anlayışlı olan tâlib, Hakk'ın inâyetiyle bu sözden maksad ne olduğunu anlar.

گندم ار بشکست و از هم در شکست بر دکان آمد که نک نان درست

347. *Eğer buğday kırıldı ve birbirinden inkisâr içinde oldu ise, “İşte nân-ı der!” dir diye dükkân üzerine geldi.*

“Nân-ı der”; “der” nânın sıfatıdır ve Arabî’de teşdîd ile telaffuz olunup iyilik ve ganîmet ve hayır ma'nâlarına gelir. Burada “nân-ı hayr” ya'ni hayırlı ekmek ma'nâsı vermek münâsib olur. Ya'ni “Kırılmak her vakit fenâ bir şey değildir; nitekim buğday kırılır ve değirmende birbirinden ayrılıp un hâline geldikten sonra, ekmekçi dükkânında vücûd-ı beşere iyilik ve hayır olan ekmek olur.”

تو هم ای عاشق چو جرمت گشت فاش آب و روغن ترک کن اشکسته باش

348. *Ey âşık mâdemki kabâhatın âşikâr oldu, sen dahi suyu ve yağı terk et, münkesir ol!*

“Âb u revgan”, doğru ile yalanın karıştırılmasından kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, mürşid-i kâmil, maksadını setr için hîle yapan mürîdine hitâben buyurur ki: “Ey mürîd-i âşık, mâdemki benim huzûrunda kabâhatın zâ-

hir oldu, artık doğruya yalanı karıştınp beni iknâ'a çalışma ve inkisâr ve te-vâzu'u ihtiyâr et!"

نَفَخَهُ أَنَا ظَلَمْنَا مِی دَمَد

آنکه فرزندان خاص آدمند

349. O kimseler ki, Âdem'in hâs evlâdıdurlar, "İnnâ zalemnâ" üfürüğünü okurlar.

Âdem (a.s.) zellesinden ve hatâsından dolayı, Havvâ ile berâber رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (A'râf, 7/23) ya'ni "Ey bizim Rabb'imiz, biz nefsimize zulm ettik ve eğer sen bizi mağfiret etmez [ve esirgemezsen], biz ziyân edicilerden oluruz" dediler. "Hz. Âdem'in hâs evlâdı olan kimseler dahi onların isrine tebean, bir kabâhatları vâki' olduğu vakit, "Yâ Rab, biz nefsimize zulm ettik!" münâcâtıyla nefes sarf ederler ve nefislerini tezkiyeden tevakkî ederler."

حاجت خود عرضه کن حجت مگو همچو ابلیس لعین سخت رو

350. Kendi ihtiyâcını arz et, pek yüzlü bir İblîs-i laîn gibi hüccet söyleme!
[348]

Binâenaleyh ey mürid-i âşık, kendi nevâkıs-ı ahlâkıyyeni mürşidine karşı açıkça söylemek sûretiyle ihtiyâcât-ı ma'neviyyeni arz et; pek yüzlü ve arsız bir İblîs-i laîn gibi, kendini kabâhatsız göstermek için hüccet ve delîl îrâdına cür'et etme. Zîrâ İblîs Cenâb-ı Hakk'a hitâben فِيمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (A'râf, 7/16) ya'ni "Sen beni azdırdın, ben de onlar için senin doğru yoluna oturayım", ya'ni benî-Âdem'i doğru yoldan azdırayım, dedi.

سخت رویی گرو را شد عیب پوش در ستیز و سخت رویی رو بکوش

351. Pek yüzlülük eğer onun için ayıb örtücü oldu ise, git sen de inâda ve pek yüzlülüğe çalış!

İblîs için Hakk'a karşı hüccet ikâmesiyle pek yüzlülük ve arsızlık, kabâhati örtücü ve afv ve mağfirete sebep oldu ise, git sen de bu inâd ve arsızlık yolunu tut!

خواست همچو کینه ور ترک غری

آن ابو جهل از پیمبر معجزی

352. O Ebû Cehil Peygamber'den kinli bir Guz Türk'ü gibi bir mu'cize istedi.

"Guzz", Asya'da Türk kavminden bir tâifedir ki, gâyet zâlim ve hûn-rîz olurlar.

- لیک آن صدیق حق معجز نخواست گفت این رو خود نگوید جز که راست
 353. *Fakat o Hakk'ın Sıddîki mu'cize istemedi, dedi ki: "Bu yüz muhak-*
kak doğrudan başkasını söylemez!"

Ya'ni, Ebû Cehil inâd ve da'vâ tarîkını ve Hz. Sıddîk-ı A'zam ise muvâfa-
 kat ve tevâzu' yolunu ihtiyâr etti. Binâenaleyh Ebû Cehil Peygamber'den
 mu'cize istedi ve Sıddîk-ı Ekber hazretleri ise بکاذب وجهه ya'ni "Bu bir
 yüzdür ki, kâzib değıldir!" buyurdu. Biri enâniyetle imtihân etti, diğeri tevâ-
 zu'la ittibâ' etti.

- کی رسد همچو تویی را کر منی امتحان همچو من یاری کنی
 354. *Senin gibisine ne vakit lâıyk olur ki, benlikten benim gibi bir yâri imtihân*
edesin!

Senin gibi bir nâkısa, benlik sâikasıyla benim gibi nefsiyle alâkası kalma-
 mış olan bir dostu imtihân etmek lâıyk olur mu?

گفتن آن جهود علی را کرم الله وجهه که اگر اعتماد داری بر حافظی حق
 از سر این کوشک خود را در انداز و جواب گفتن امیر المؤمنین علی او را

Ali (kerremallahu vecchêhû)ya o yahûdînin, "Eğer Hakk'ın
 hâfızlığına i'timâdın varsa bu köşkün başından kendini at!"
 demesi ve Emîrû'l-Mü'minin Ali'nin ona cevâb söylemesi

- مرتضی را گفت روزی یک عنود کو ز تعظیم خدا آگه نبود
 355. *Murtazâ'ya bir gûn ta'zîm-i Hudâ'dan âgâh olmayan bir anâd dedi:*
 Aliyyü'l-Murtazâ (kerremallahu vecchêhû) efendimize, Allah Teâlâ hazret-
 lerinin azametinden gâfil bulunan bir inadcı yahûdî bir gün dedi ki:

- بر سر بامی و قصری بس بلند حفظ حق را واقفی ای هوشمند
 356. *"Ey akıllı, bir dam üzerinde ve pek yüksek bir köşk üzerinde de Hakk'ın*
hıfzına vâkıf mısın?"

"Sen yer üzerinde Hakk'ın hıfzından bahs ediyorsun; pek yüksek bir binâ üzerinde de Hakk'ın bu hıfzına i'timâdın var mıdır?"

گفت آری او حفیظتست و غنی هستی ما را از طفلی و منی

357. 'Dedi: "Evet O, bizim varlığımızı çocukluktan, menilikten beri hıfz edici ve ganîdir!"

"Menî", kelimesinde Arabî ve Fârisî olmak ihtimâlleri vardır. Arabî olursa, "nutfe" ma'nâsına gelir ve Fârisî olursa "yâ"-yı masdariyye ile, "benlik" demek olur. Ya'ni, İmâm-ı Ali (k.v.) yahûdîye cevâben buyurdu ki: "Evet bizim vü-cûdumuzu çocukluğumuzdan ve ana rahminde nutfe hâlimizden beri ve yâhud çocukluktan ve enâniyet zamânından beri, hıfz edicidir; ve O'nun hıfz etmesi, kendisine bunların hıfzı lâzım olmasından değildir, zîrâ O ihtiyâçdan ganîdir!"

گفت خود را اندر افکن هین زبام اعتمادی کن بحفظ حق تمام

358. 'Dedi: "Hakk'ın hıfzına tamâmen i'timâd et, kendini damdan bırak!"

تا یقین گردد مرا ایقان تو واعتقاد خوب با برهان تو

359. "Tâ ki bana senin ikânın ve burhanlı olan güzel i'tikâdın yakîn ola!"

Ya'ni, "Hakk'ın hıfzına yakînin olduğu benim indimde fiilen tahakkuk etmiş olmak için kendini damdan aşağıya at ve senin hıfz olunduğunu göreyim ve i'tikâdının kuvvetini anlıyayım." Yahûdînin inadı bu sözlerinden dahi zâ-hir oluyor. Eğer Şâh-ı velâyet bilfarz kendisini damdan atıp Hakk'ın muhâfazasını görse, yahûdî ancak Hz. Şâh'ın i'tikâdının kuvvetine inanacak, yoksa kendisi îmân etmiyecekti.

پس امیرش گفت خامش کن برو تا نگردد جانت زین جرأت گرو

360. [558] 'Böyle olunca Emîr ona dedi: "Senin canın bu cür'etten rehin olmamak için sus, git!"

Emîrü'l-mü'minin o yahûdîye cevâben dedi: "Bu cür'et ve cesâretten dolayı canın kahr-ı ilâhînin mahbûsu olmamak için bu fikrini beyândan vazgeç, sus ve git!"

کی رسد مر بنده را که با خدا آزمایش پیش آرد ز ابتلا

361. "Bendeye ne vakit lâyük olur ki, Hudâ ile ibtilâ cihetinden tecrübeyi ile-ri getirsin!"

"İbtulâ", imtihân etmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Kula lâıyk değildir ki, Allah Teâlâ hazretlerini imtihân etmek için, herhangi bir husûsta tecrübeye teşebbüs etsin!"

بنده را کی زهره باشد کز فضول امتحان حق کند ای گنج و گول

362. "Ey sersem ve ahmak bendenin ne vakit mecâli olur ki, fuzûlluktan Hakk'ı imtihân etsin?"

"Gîc", perişân ve perâkende-hâtır, dimâğî perişân olmuş ve hayrân ve sersem. "Gûl", ahmak ve nâdân ma'nâsınadır. "Fuzûl", vazifesinden hâriç ve zâid iş yapan kimse. Ya'ni, "Hakk'ı imtihân etmek kul için fuzûllukdur, Hakk'ın azameti muvâcehesinde zerre kadar bile bir mevcûdiyeti olamayan kulun ne haddi vardır ki, Hakk'ı imtihân etsin?"

آن خدا را می سزد کو امتحان پیش آرد هر دمی با بندگان

363. "O Hudâ'ya lâıyk olur ki, o imtihânı her bir demde kullarına ileriye getire!"

Ya'ni "İmtihân ve tecrübe husûsu ancak Hakk'a lâıyk olur ve Hak kullarını dâimâ imtihân ve tecrübe içinde tutar." Nitekim sûre-i Bakara'da (وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ (Bakara, 2/155) ya'ni "Ve biz sizi korku ve açlık ve emvâlden ve nefislerden ve semerâtan noksanlık cinsinden bir şeyle imtihân ederiz; ve ey Resûlüm sabr edenlere müjde ver!" buyrulur. Ve imtihâna müteallık olan âyât-ı kur'âniyye müteaddiddir.

تا بما را نماید آشکار که چه داریم از عقیده در سر آر

364. "Tâ bizi bize âşikâr göstere ki, sırlarda akîdeden ne tutarız?"

"Sirâr", ya müfâale bâbından masdar olur ki, ma'nâsı "sır söyleşmek"tir. Veyâhud sırrın cem'i olan "esrâr"ın muhaffefidir ki, ma'nâsı "gizliler" ve "örtülüler" demek olur. *Akrâbü'l-Mevârid*'de: "Serâr", ayın son gecesi ve sînin kesriyle "sirâr", avuç içindeki çizgiler ve alındaki çizgiler ve her bir şeydeki hutût ma'nâları gösterilmiştir. Bu ma'nâya göre "Hak Teâlâ bizi, bize âşikâr göstermek ve alnımızın yazısında gizli olan i'tikadımızdan neye mâlik olduğumuz zâhir olmak için, bizi imtihân eder" demek olur.

Ma'lûm olsun ki, imtihân-ı ilâhîde iki vecih vardır. Bir vecih budur ki: Rab-bü'l-erbâb olan Hak Teâlâ, her biri bir rabb-i hâs olan esmâsı ahkâmından

İmtihândaki ikinci vecih budur ki, Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de **وَلْتَلَوْنَهُ** (Muhammed, 47/31) ya'ni "Biz sizi imtihân ederiz, tâ ki sizden mücâhid olanları bilelim!" buyurur. Bu imtihân ancak Hakk'ın bizi bilmesi içindir. Ma'lûm olsun ki, ilm-i ilâhîde iki i'tibâr vardır. Birisi mertebe-i vahdette ve taayyün-i evvelde, Zât-ı ulûhiyyetin cem'i-i sıfât ve esmâsına mücmelen ilmidir. Bu ilim, kendi Zât'ına olan ilimden ibâret olduğundan, bu mertebede ilim, âlim ve ma'lûm arasında aslâ temeyyüz yoktur, cümlesi şey'-i vâhiddir ve bu ilim, ma'lûma tâbî' olan nevi'den değildir. Zîrâ Zât-ı kadîm ile berâber kadîmdir. İkincisi mertebe-i vâhidîyyete ve taayyün-i sâniye tenezzülünden sonra kendinde mündemiç olan bilcümle sıfâtın ve esmâsının sûretleri yekdiğerinden mütemeyyiz olarak ilm-i ilâhîde peydâ olduklarında, her birinin iktizâ-yı zâtîleri olan kâbiliyyet ve isti'dâdâtı ne ise, inkişâf eder ve bu kâbiliyyet ve isti'dâdât ba'de'l-inkişâf Hakk'ın tafsîlen ma'lûmu olurlar. İşte Hakk'ın bunlara taalluk eden ilmi, onların ma'lûmiyetlerinden sonra olduğundan, "İlm-i Hak, ma'lûma tâbî'dir" denildikte "ilm-i sıfâtî ve esmâî" anlaşılmalıdır. İmdi her iki vecihde de imtihân edici Hak'dır; kula, Hakk'ı imtihân etmek aslâ câiz değildir.

365. *Hiç Âdem Hakk'a dedi mi ki: "Bu cürüm ve hatâda seni imtihân ettim?"*

تا بینم غایت حلم ترا آه کرا باشد مجال این کرا

366. "Tâ ki senin hilminin qāyesini göreylim!" Ah bu kimin mecālî olur, kimin?

Hız. Âdem: "Yâ Rab, bu kabâhatı senin hilminin derece-i gâyesini görmek için irtikâb ettim!" demedi. Âh! Bu imtihâna kullardan kimin mecâli olur, kimin?

عقل تو از بس که آمد خیره سر هست عذرت از گناه تو بتر

367. *Senin aklın çok cihetten sersem geldi; senin özrün, senin günâhından berterdir.*

Ey kâmilî imtihân eden nâkıs! Senin aklın çok vecihden sersem geldi ve sen imtihân etmek sözünü bir özür dilemek için kâmile karşı söyledin; fakat özrün kabâhatinden büyük oldu.

آنکه او افراشت سقف آسمان تو چه دانی کردن او را امتحان

368. *O ki gönül kubbesini yükseltti, onu imtihân etmeyi sen ne bilirsin?*

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ (Ra'd, 13/2) ya'ni "Öyle Allah'dır ki gökleri yükseltti" âyât-i kerîmesi mücibince kubbe-i semâyı yükselten Allah Teâlâ hazretlerini sen imtihân etmeyi ne bilirsin ve onu kendi mahdûd dimâğınla nasıl imtihân edersin? Zîrâ imtihân etmek için, evvelâ iyiyi ve kötüyü tefrîk etmek lâzımdır, halbuki senin kısa nazarların birçok iyileri kötü ve birçok kötülere de iyi görür.

ای ندانسته تو شر و خیر را امتحان خود را کن آنکه غیر را

369. *Ey hayrî ve şerri bilmemiş olan kimse, kendini imtihân et, sonra da başkasını!*

Binâenaleyh ey bu âlemde dar olan fikri ve nazarı ile hayrî ve şerri bilmemiş olan kimse, evvelen kendinin bu hâlini imtihân ve tecrübe et de, ondan sonra kendi nefsinin hâricine çıkıp, başkalarını imtihân et!

امتحان خود چو کردی ای فلان فارغ آبی ز امتحان دیگران

370. *Ey filân, eğer kendini imtihân ettin ise, başkalarının imtihânından fârîğ gelirsin.* [368]

Ey filân, eğer iyiyi kötüyü tefrîk edebilip edebilemediğini imtihân ve tecrübe ettin ve bu husûsta kendi nefsinin aczini anladın ise, artık başkalarının imtihânıyla meşgûl olamazsın.

چون بدانستی که شکر دانه پس بدانی کاهل شکر خانه

371. *Şeker dânesi olduğunu bildiğin vakit, şeker-hânenin ehli olduğunu da bilirsin.*

Eğer kendini imtihân ettikten sonra, eğer nefsinin şekerdânesi, ya'ni ilim ve ma'rifet ve hüsn-i ahlâk ile tatlılık menba'ı olduğunu bildin ise, şeker-hânenin ya'ni mertebê-i ma'rifetin ehli olduğunu bilirsin ve o zaman kalbine gelen vâridât-ı esrâr-ı ilâhiyye ve maârif-i rabbâniyye şekerleri olur.

پس بدان بی امتحانی که اله شکری نفرستد ناجایگاه

372. İmdi bil ki, imtihânsız İlâh, nâ-mahal yere şana bir şeker göndermez.

Ey mürid bil ki, Hak Teâlâ seni türlü türlü imtihânlardan geçirip, mertliğin ve vefâkârlığın ve emînliğin tahakkuk ettikten sonra, sana şeker gibi tatlı olan esrâr ve maârifini tevdi' eder; yoksa o şekeri bilâ-imtihân nâhak yere göndermez.

Menkabe: Nefehâtü'l-Üns'de mündericdir ki: Bir kimse Zünnûn-ı Mısıfî hazretlerinin huzûruna gidip, kendisine esrâr-ı ilâhiyyeden bahis buyurmasını niyâz eder. Hz. Zünnûn: "Peka'lâ, bahs edeyim, fakat ondan evvel bir iş var, o hizmeti ifâ edip gel!" buyurur. Ve o adamın eline kapalı bir kutu verip, bunu al, böylece falan mahalde, falan kimseye götür der. O adam da kutuyu alıp, yola çıkar. Esnâ-yı râhda kutunun içinde bir şeyin hareket ettiğini hissederek. Merâk edip, içinde oynayan şeyin ne olduğunu anlamak için kutunun kapağını açar. Fâre varmış, kapak açılınca fâre sıçrayıp kaçır, o kimse mütehayyir kalır; kendi kendine düşünür: "Boş kutuyu, söylediği zâta mı götürüyüm, yoksa avdet edip, meseleyi Hz. Zünnûn'a mı arz edeyim?" der. Avdet etmeyi münâsib bulur, keyfiyeti Hz. Zünnûn'a arz eder. Cenâb-ı Zünnûn buyurur ki: "Kendin gibi bir mahlûkun sana tevdi' ettiği bir sırrın muhâfazasında emîn değilsin, Hak Teâlâ'nın esrârına nasıl emîn olursun?"

این بدان بی امتحان از علم شاه چون سری نفرستد در پایگاه

373. İmtihânsız bunu bil ki, mâdemki sen şâhın ilminden başsın, seni pâ-y-gâha göndermez.

Ya'ni, Hakk'ın imtihânına hâcet yoktur, sen ilm-i ilâhîde baş olarak sâbit oldun ve ayn-ı sâbiten reis olmanı iktizâ etmiş ise, Hak Teâlâ seni, isti'dâd-ı ezeline muhâlif olarak dün bir mertebeye indirmez; zîrâ Hak Hakîm'dir, her şeyi yerli yerine koyar.

هیچ عاقل افکند در ثمن در میان مسترح پر چمن

374. Hiç âkul kıymetli inciği, pislik dolu olan helâ içine bırakır mı?

Bu beyt-i şerif, yukanki beytin ma'nâsını te'yîd için bir misâl-i zâhirîdir.

زانکه گندم را حکیم آگهی هیچ نفرستد بانبار کهی

375. *Zîrâ ki bir âgâh olan hakîm, buğdayı aslâ saman anbarına göndermez.*

Bu da ikinci bir misâl-i zâhirîdir.

شیخ را که پیشوا و رهبرست گر مریدی امتحان کرد او خرس

376. *Pîşvâ ve rehber olan şeyhi, eğer bir mürîd imtîhân ederse, o eşektir.*

Hak yolunda kendisine iktidâ olunan bir mürşid-i kâmil, ma'nevî hastalıkların tabîbidir. Eğer bir mürîd onu imtîhân ederse ahmaktır. Nitekim hazâkati halk nazarında sâbit olan bir doktoru, ilm-i tıbbâ vâkıf olmayan bir kimse, onun tabâbetdeki ilmini imtîhân etmeğe teşebbüs ederse, bittabi' açık bir hamâkat olur. Zîrâ imtîhân etmek, imtîhân olunan kimsenin ilminin fevkinde bir ilim sâhibi olmasına tevakkuf eder.

Menkabe: Muhammed Bahâeddîn-i Şâh-ı Nakşibend hazretleri bir gün as-hâbıyla otururken birisi gelip, bir sepet armudu hediye olmak üzere getirerek, hazretin önlerine koymuş; o hazret sünnet-i Peygamberî mucibince, armutları sepetten çıkarıp hâzırûna dağıtmışlar ve "Herkes aldığı armutları yemesin!" demişler. Hediyeği getiren zâta sormuş ki, "Bunları ne niyetle getirdin, doğrusunu söyle!" O kimse de: "Efendim sizin kerâmet sâhibi bir zât olduğunuzu söylediler, ben de imtîhân için bu armutları getirdim. Kendi kendime dedim ki, bu armutlardan ikisine gizlice işâret ettim, bu armutları götürdüğüm vakit âdet-i vech ile hâzırûna taksim ederler; eğer dedikleri doğru ise, bu işâret ettiğim armutları bana versinler." Cenâb-ı Şâh: "Bak bakalım, o armutlar sana verilmiş midir?" buyurmuşlar. O da: "Evet efendim, bana vermişsiniz!" demiş; onun üzerine Hz. Şâh buyurmuşlar ki: "Bir kimse ki, tarîk-i peygamberîde yürür, onu imtîhân etmek câiz değildir. Eğer biz o armutları sana vermese idik, sen bizden yüz çevirip gidecektin ve bundan zarar görecektin."

امتحانش گر کنی در راه دین هم تو گردی ممتحن ای بی یقین

377. *Eğer sen onu din yolunda imtîhân edersen, ey yakînsiz, sen dahi mümtehan olursun.*

Ey kâmilin hâline yakîn ve hüsn-i i'tikâd sâhibi olmayan kimse! Eğer sen o kâmilî din yolunda imtîhân ve tecrübe edersen, sen dahi imtîhân olunmuş olursun.

Menkabe: *Nefehâtü'l-Üns*'de Şeyh Ebu'l-Abbâs el-Mürsî (k.s.) hazretlerinin menâkıbında müşârünileyh hazretleri İmâm-ı Yâfî hazretlerinden naklen buyurur ki: Selâtinden biri, meşâyihden birini imtihân etti ve şeyhin dergâhına et getirdi. Ba'zısında boğazlanmış ve ba'zısında ölmüş koyun eti var idi. Şeyh eteklerini beline toplayıp müridlerine hitâben: "Ey dervişler, bugün taâmda çâş-nîcilik benim vazîfemdir!" diyip, kap içindeki etleri ayırdı ve boğazlanmış hayvan etlerini dervişlerin önüne koydu ve ölmüş hayvan etlerini de sultanın askerleri için tefrik etti. Ve askere âit olanları ayırırken: الطيب اللطيف والحيث للحيث ya'ni "İyi olan iyi için ve habîs olan da habîs içindir" derdi. Bu hâl sultanın gözü önünde cereyân ettiği cihetle, sultan o imtihândan pişmân olup istiğfâr etti.

Diğer menkabe: Kezâ *Nefehâtü'l-Üns*'de mezkûrdur ki; Şam ulemâsından Abdullah isminde bir zât nakl eder ki: Tahsîl-i ilim için Bağdad'a gittim. İbn Sekkâ isminde bir arkadaşım var idi. Bağdad'da Nizâmiye Medresesi'nde ibâdete meşgûl olup, sâlihleri ziyâret ederdik. Ve o vakitte Bağdad'da bir azîz var idi, gavs olduğu ve istediği vakitte görünür ve istemediği vakit görünmez, derler idi. Ben ve İbn Sekkâ ve henüz delikanlı olan Şeyh Abdülkâdir (k.s.) gavsın ziyâretine gittik. İbn Sekkâ yolda dedi ki: "Ben ondan, onun bilemeyeceği bir mes'ele sorayım." Ve ben dedim ki: "Ondan bir mes'ele sorayım, bakalım nasıldır?" Ve Şeyh Abdülkâdir dedi: "Maâzallah ki ben ondan bir şey sorayım! Ben huzûruna varıp, onun berekâtına muntazır olurum." Vaktâki huzûruna gittik, onu yerinde bulmadık; bir müddet oturduk, gördük ki yerinde oturur. Ba'dehû gazab ile İbn Sekkâ'ya baktı ve dedi: "Yazık sana ey İbn Sekkâ! Benden, benim bilmediğim bir mes'eleyi mi soracaksın? Soracağın mes'ele budur ve cevâbı da budur. Senden küfür ateşinin alevini görüyorum!" dedi. Sonra bana baktı da dedi ki: "Ey Abdullah, beni imtihân için, benden mes'ele sorarsın hâ! O mes'ele budur ve cevâbı da şudur. Dünyâ seni, muhakkak iki kulağına kadar gark edecektir, zîrâ benim hakkımda terk-i edeb ettin." Ondan sonra Şeyh Abdülkâdir'e baktı ve onu kendine yaklaştırdı ve muazzez tutup dedi ki: "Ey Abdülkâdir, edebin sâyesinde Allah'ı ve Resûl'ünü râzî ettin; gûyâ seni görürüm ki, Bağdad'da kürsiye çıkmışsın ve dersin ki: الله قدمي هذه على رقية كل ولي الله Ya'ni "Bu benim iki ayaklanm, bütün veli-yullâhın boynu üzerindedir." Ve görürüm ki, o vaktin evliyâsı sana iclâl ve ikrâm için boyunlarını indirmişler." Ve bunu söyledikten sonra, derhal nazânmızdan gâib oldu ve sonra hiç görmedik; ve Şeyh Abdülkâdir için dediği şey vâkî' oldu. Ve İbn Sekkâ akrânına fâik olacak derecede ilim tahsîl etti; halife onu elçi olarak Rum'a gönderdi. Ve Rum imparatoru ona hristiyan âlimleriy-

le münâzara ettirdi; hepsini ilzâm etti. İmparatorun nazarında muhterem göründü; imparatorun güzel bir kızı var idi, ona âşık oldu; imparatorun istedi, hristiyanlığı şart koydular, o da tanassur edip, kızı aldı ve dâimâ Hz. Gavs'ın sözünü yâd ederdi. Ve beni Şam'da zor ile evkâf tevliyeti üzerine nasb ettiler; ve dünyâ bana müteveccih oldu ve Hz. Gavs'ın sözü benim hakkımda da tahakkuk etti."

جرأت و جهل شود عریان و فاش او برهنه کی شود زآن افتاش

378. *Senin cür'etin ve cehlin âşikâr olur. O bu iftîâşdan ne vakit üryân olur!*

Kâmilî imtihân ve tecrübe etmeden dolayı, ancak senin bâtınındaki küstahlık ve edepsizlik ve cehâlet apaçık zâhir olur; senin o kâmilî iftîâşından ya'ni teftûş ve tecrübe etmeden, onun ahvâl-i bâtinesi kat'â meydana çıkmaz; zîrâ kâmilin bâtını bî-renktir.

گر بیاید ذره سنجد کوه را بر درد زآن که ترازوش ای فنا

379. *Eğer zerre gelir dağı tartarsa, ey delikanlı, o dağdan onun terâzîsi parçalanır.*

Bu beyt-i şerîfde insân-ı nâkıs "zerre"ye ve insân-ı kâmil "dağa;" ve insân-ı nâkısın aklı "terâzî"ye teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni "İnsân-ı nâkısın insân-ı kâmilî aklı ile muhâkemesi ve onu tecrübesi, bir zerrenin dağı tartmasına benzer. Binâenaleyh böyle bir imtihânda onun aklı hayrete düşer ve sersem olur." Nitekim yukandaki menâkıbda zikr olunan ahvâl, tavr-ı akıl hâricinde olan şeylerdir ve akıllar hayrette kalmıştır.

کز قیاس خود ترازو می تند مرد حق را در ترازو می کند

380. *Zîrâ kendi kıyâsından terâzî peydâ eder; merd-i Hak'ı terâzide eder.*

[378]

Nâkıs, kâmilî kendi kıyâsât-ı akliyyesinden icâd ettiği bir terâzî ile tartar.

چون نه گنجد او بمیزان خرد پس ترازوی بخرد را بر درد

381. *Uaktâki o akıl mîzânına sığmaz, binâenaleyh akıl terâzîsini parçalar.*

امتحان همچون تصرف دان عمو تو تصرف بر چنان شاهى مجو

382. *Ey amca, imtihânı tasarruf gibi bil; sen öyle bir şâh üzerinde tasarruf isteme!*

Ya'ni, insân-ı kâmilî imtîhân etmek, onun mevcûdiyeti üzerinde tasarruf ve tahakküm etmek gibidir. Halbuki insân-ı kâmil sûrette beşeriyet ve abdiyyet ile zâhir ise de, onun ma'nâsında hakikat vardır; zîrâ "Ben bir kulumu sevdiğim vakit, onun sem'i, basanı ve lisânı ve eli ve cemi'-i kuvâsî olurum" ma'nâsındaki hadîs-i kudsî mûcibince, ondan zâhir olan Hak'dır ve Hakk'ın sıfâtıdır. Binâenaleyh kâmil üzerinde tasarruf etmek isteyen kimse, Hak üzerinde tasarruf etmek isteyen kimse gibi olur. Böyle olunca, aklını başına al da, böyle bir şâh üzerinde tasarruf etmek isteme!

چه تصرف کرد خواهد نقشها بر چنان نقاش بهر ابتلا

383. *Nakışlar, öyle bir nakkâş üzerinde imtîhân için, ne tasarruf edecektir?*

İnsân-ı nâkısın vücûdu, Hakk'ın nakşıdır; ve insân-ı kâmilin vücûdunda mutasarrıf Hak olduğundan, o insân-ı kâmil, nakkâş olan Hak menzilesinde olur. Bu ma'nâya göre nakışlar, öyle bir nakkâş olan kâmil üzerinde, onu imtîhân için nasıl tasarruf edebilecektir; zîrâ onu imtîhân ve tecrübe, Hakk'ı imtîhân ve tecrübe etmek olur.

امتحانی گر بدانست و بدید نی که هم نقاش آن بر وی کشید

384. *Eğer bir imtîhân gördü ve bildi ise, onu dahi nakkâş onun üzerine çekmedi mi?*

"Eğer o Hakk'ın nakşı olan insân-ı nâkıs, imtîhânın ve tecrübenin ne demek olduğunu bildi ve gördü ise, nakkâş olan Hak, ilm-i ilâhîsinde sâbit olan onun istî'dâdına müsteniden bu bilmeyi ve görmeyi de, o nakış üzerine çekmedi mi?" Ya'ni kâmilî imtîhân etmek isteyen bir kimseye, bu imtîhân etmek hâurasını, onun ayn-ı sâbitesi hükmünce, onun üzerine musallat eden dahi nakkâş olan Hak'dır.

چه قدر باشد خود این صورت کیست پیش صورتها که در علم ویست

385. *Onun ilminin önünde olan sûretlerin önünde, ne kadarı olur? Muhakkak bu sûret kimdir?*

"Kader", burada kuvvet ve tâkat ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hakk'ın ilminde olan a'yân-ı sâbite sûretlerinin önünde, bu suver-i unsuriyyenin ne kuvvet ve tâkatı olur? Bu sûretleri kukla gibi oynatan suver-i ilm-i ilâhîdir. Binâenaleyh muhakkak bu suver-i unsuriyye kimdir ki, o sûretteki havâss-i hamse-

nin akla verdiği idrâkât neticesi olarak bir kâmilî imtihân etmek dâîyesinin kıymeti olsun!"

وسوسه این امتحان چون آمدت بخت بد دان کآمد و گردن زدت

386. *Uaktâki bu imtihan vesvesesi sana geldi, kötü tâlî' bil ki, geldi ve senin boynunu vurdu.*

Ey mürid, sana insân-ı kâmilî imtihan ve tecrübe etmek vesvesesi geldiği vakit, bunun sana müteveccih bir sû-i kazâ olduğunu bil! Eğer onun hükmünü icrâ edersem, ma'nen senin boynunu vurur.

چون چنین وسواس دیدی زود زود باخدا گرد و درآندر سجود

387. *Uaktâki böyle vesvâsi gördün, çabuk çabuk Hudâ'ya dön ve sücûda gel!*

Sana böyle bir vesvese geldiği vakit, çabuk çabuk tövbe ve istiğfâr edip secdelere kapan!

سجده گه را ترکن از اشک روان کای خدایا واهام زین گمان

388. *"Ey Hudâ, bu zandan beni kurtar!" diye akan göz yaşından secde mahallini ıslat!*

İnsanın kalbine def'i elinde olmayan birtakım fenâ hâtıralar gelir ve o hâtıraların vürûdunu istemediği halde, onlar kalbe musırırân vârid olur. Bu gibi ahvâlde derhâl Hâlık-ı havâtır olan Hak Teâlâ hazretlerine niyâz etmek icâb eder ve niyâz için de secdeye kapanmak münâsibdir; zîrâ beğere kurb-i ilâhî ancak secde hâlinde vâki' olur. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde *وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ* (Alak, 96/19) ya'ni "Secde et ve yaklaş!" buyurulmuştur. Ve secde hâli, abdin gaye-i tezellül-ülüdür ve tezellül esnâsında ağlamak, kabûl-i niyâzda gayet müessirdir.

آن زمان کت امتحان مطلوب شد مسجد دین تو پر خروپ شد

389. *İmtihân matlûb olduğu zaman, senin dînin mescidi pür-harrûb oldu.*

"Harrûb", keçi boynuzu demektir. Ve keçi boynuzu, neşv ü nemâ bulan mahaldeki ma'mûrelerin harâb olması, bu ağaçların hâssiyetinden imiş. Ya'ni, "Ey mürid sana insân-ı kâmilî imtihân etmek hâtrâsı gelir ve sen de bu hâtıranın hükmünü fiilen icrâ edersen, bil ki dînin binâ-yı mescidi olan mahalde, keçi boynuzu ağaçları bitti; ya'ni kalbindeki îmân ma'mûresi harâbe-zâra döndü."

قصه مسجد اقصی و خروب رستن و عزم کردن داود علیه السلام

پیش از سلیمان بر بنای مسجد

Mescid-i Aksâ'nın kıssası ve keçi boynuzu ağacı bitmesi ve Dâvud (a.s.)'ın Süleyman'dan evvel o mescidin binâsına azım etmesi

چون در آمد عزم داودی بتنگ که بسازد مسجد اقصی بستگ

390. *Uaklâki Mescid-i Aksâ'yı taş ile yapsın diye, Dâvud'a mensûb olan*
[388] *azım dara geldi.*

Ya'ni, vaktâki Mescid-i Aksâ'yı taş ile yapmak azmi Dâvûd (a.s.)'ı bâtunundan tazyîk etti ve mutlakan bu binâyı yapmak kasd ve azminde bulundu.

وحی کردش حق که ترک این بخوان که ز دست بر نیاید این مکان

391. *Hak ona vahy etti ki: "Bunun terkin oku; zîrâ bu mekân senin elinden zuhûra gelmez!"*

Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri Dâvûd (a.s.)a vahiy tarîkıyle bildirdi ki: "Yâ Dâvûd, Beyt-i Makdis binâsının terkin oku, ya'ni bu husûstaki azmini terk et, zîrâ bu mahallin binâsı senin elinden zâhir olacak değildir!"

نیست در تقدیر ما آنکه تو این مسجد اقصا بر آری ای گزین

392. *"O bizim tahdîrimizde yoktur ki, sen bu Mescid-i Aksâ'yı zuhûra getirsin."*

Ya'ni, "Bizim ilm-i ezelîmizde senin bu Beyt-i Makdis'i binâ etmen mukadder değildir!"

گفت جرم چیست ای دانای راز که مرا گویی که مسجد را ساز

393. *Dedi: "Ey sır bilici, cürmüm nedir ki, bana mescidi yapma, diye söylersin?"*

Vahy-i ilâhîye cevâben Dâvûd (a.s.) dedi ki: "Ey bilcümle umûrun sırrını bilici olan Hâlık'ım, benim kabâhatım nedir ki bana Mescid-i Aksâ'yı yapma, diye emir buyurursun?"

گفت بی جرمی تو خونها کرده خون مظلومان بگردن برده

394. *'Dedi: "Sen kabâhatsizsin; sen kanlar etmişsin, mazlûmların kanını boynuna götürmüşsün."*

Cenâb-ı Hak, Dâvûd (a.s.)a cevâben buyurdu ki: "Yâ Dâvûd, filvâki' senin kabâhatin yoktur; ve fakat insanların kanlarını dökmüşsün, mazlûmların kanını boynuna almışsın."

که ز آواز تو خلقان بی شمار جان بدادند و شدند آنرا شکار

395. *"Zîrâ senin sesinden sayısız halâyık can verdiler ve ona şikâr oldular."*

خون بسی رفتست بر آواز تو بر صدای خوب جان پرداز تو

396. *"Senin âvâzın, senin can-perdâz olan güzel sadân üzerine çokluk kan gitmiştir."*

Ma'lûm olsun ki, Dâvûd (a.s.)ın kan dökücülüğü iki sûretle vâki' olmuş-
tur; ve bu iki sûretle kan dökülmesinde o hazretin aslâ kabâhati yoktur. Bi-
risi budur: Emr-i ilâhî üzerine küffâr ile gazâ etmiş ve gazâ-yı meşrû' ile kan-
lar dökmüştür. İkinci budur ki: Dâvûd (a.s.)ın sadâsı pek güzel ve pek
muhrîk olup münâcâtâ başladığı *يَا جِبَالُ أَوْبَى مَعَهُ وَالطَّيْرُ* (Sebe', 34/10) ["Ey dağ-
lar ve kuşlar, onunla berâber tesbîh edin!"] âyet-i kerîmesinde beyân
buyurulduğu üzere, dağlar ve kuşlar, onun münâcâtına iştirâk ederler idi. Ve
orada hâzır olup dinleyen insanlardan birçokları azîm cezebât-ı ilâhiyye
te'sîriyle can verirler idi. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretleri
Fusûsu'l-Hikem'de Fass-ı Yûnusî'de birinci sûretten bahs edip buyururlar ki:
واعلم ان الشفقة على عباد الله احق بالرعاية من الغيرة في الله اراد داود عليه السلام ببيان بيت المقدس فبناه
مراراً فكلما فرغ تهدم فشكا ذلك الى الله فاوحى الله اليه ان يبني هذا لا يقوم على يدي من سفك الدماء
فقال داود يارب الم يكن ذلك في سبيلك قال بلى و لكنهم اليسوا بعبادى قال يا رب فاجعل بنيانه على يدي
من هو منى فاوحى الله اليه ان ابنك سليمان يبنيه فالغرض من هذه الحكاية مراعاة هذه النشأة الانسانية و
...
Ya'ni "Bil ki, Allah'ın kulları üzerine şefkat, fillah
gayretten riâyete ehakdır. Dâvûd (a.s.) Beyt-i Makdis'i binâ etmek istedi. İm-
di onu mirâren binâ etti; her ne vakit fâriğ olsa yıkılır idi. Böyle olunca Allah
Teâlâ'ya bunu şikâyet etti. Allah Teâlâ ona vahy eyledi ki, "Muhakkak benim

bu beytım kanlar dökən kimsenin iki eli üzerinde kâim olmaz!" İmdi Dâvûd (a.s.) dedi: "Yâ Rab, bu senin yolunda olmadı mı?" Hak Teâlâ buyurdu: "Evet, velâkin onlar benim kullanm değil midir?" Cenâb-ı Dâvûd dedi: "Yâ Rab, onun bünyânını benden olan kimsenin iki eli üzerinde kul!" Böyle olunca Allah Teâlâ ona vahy etti ki: "Muhakkak senin oğlun Süleyman onu binâ eder." İmdi bu hikâyeden garaz bu neş'et-i insâniyyenin mürââtıdır ve muhakkak onun ikâmesi hedminden evlâdır." Ve Hakk'ın küffârın katlini emr etmesiyle berâber, kan döküldüğünü hoş görmemesi hakkındaki tafsîlât, fakîr tarafından yazılan *Fusûsü'l-Hikem* şerhinde tafsîl olunmuştur, burada beyânı uzun olur.

İmdi, cenâb-ı Pîr efendimiz dahi bu *Mesnevî-i Şerîf*'de ikinci vechi beyân buyurdıkları ve her iki sûretteki ma'nâ birleştiği cihetle, *Fusûs* ile *Mesnevî* arasında ihtilâf yoktur; ve cenâb-ı Pîr efendimizin ikinci sûreti beyân buyurmalan, âtîdeki esrâr ve hikemin beyânına bir mukaddime teşkil etmiştir.

گفت مغلوب تو بودم مست تو دست من بر بسته بود از دست تو

397. Dedi: "Senin mağlûbun, senin sarhoşun idim; benim elim, senin elinden bağlanmış oldu."

Dâvûd (a.s.) Hakk'a cevâben dedi ki: "Yâ Rab, ben senin şarâb-ı aşkının mağlûbu ve sarhoşu idim; o mağlûbiyet içinde etrâfımı gören gözüm yok idi; o hâl içinde benim irâdem ve kudretim, senin irâdene ve kudretine bağlanmış oldu."

نی که هر مغلوب شه مرحوم بود نی که المغلوب کالمعدوم بود

398. "Değil midir ki, şâhın her mağlûbu merhûm ola; değil midir ki, mağlûb, ma'dûm gibi ola!"

Ya'ni, "fenâ-fillâh" hâli içinde abd kendisinden sâdır olan ef'âlden dolayı ma'zûrdur ve rahmetin mazharıdır. Zîrâ mağlûbu'l-hâl olan, ma'dûm gibi olur. Artık o abdin vücûd-ı abdânîsine âid olan ahkâm ve âsâr zuhûr edemez bir hâle gelir.

گفت این مغلوب معدوم نیست جز بنسبت نیست معدوم آئینوا

399. Dedi: "Bu mağlûb bir ma'dûmdur ki, o nisbetin gayri ile ma'dûm değildir, ikân ediniz!"

Hak Teâlâ tekrâr Hz. Dâvûd'a hitâben buyurdu ki: "Yâ Dâvûd, bu fenâ-fillâh içindeki mağlûb bir ma'dûmdur ki, o ma'dûm nisbetin gayriyle değildir;

ancak nisbetle ma'dûmdur. Ya'ni izâfî ve mukayyed olan bir ma'dûmdur, yoksa ma'dûm-ı mutlak değildir. Bu ma'dûmiyetin böyle nisbî bir ma'dûmiyet olduğunu yakinen biliniz!" Bu beyt-i şerîf Hind nüshalarında şöyledir:

گفت ای مغلوب معدومیت کو جز بنسبت نیست معدوم انصوتا

Tercüme ve izâh: *Hak Teâlâ buyurdu ki: "Ey mağlûbu'l-hâl olan Dâvûd, senin ma'dûmluğun nerede? Ma'dûm, nisbetin gayriyle değildir, bu husûsta susunuz!"*

Bu nüshanın şerhinde İmdâdullah (k.s.) şöyle buyururlar: "Hulâsa-i cevâb budur ki: Gerçi mağlûb idin ve ma'dûmu'l-ihtiyâr oldun; lâkin mâdemki bekâbillah ile bâkî oldun, binâenaleyh vücûdun kâmilidir ve sen Hakk'ın ihtiyârıyla muhtâr oldun. Bu ise ihtiyâr-ı kâmilidir; ve bu ihtiyâr ile, ıztrâr olmaz. Böyle olunca, ihtiyârın dahli vardır. Her ne kadar bu ihtiyâr içinde merhûm isen de, benim bu beytimin, ihlâk-i beşer ile ve bu ihtiyâr ile cem' olması mümkün değildir." Ve yine bu nüshanın şerhinde, Hind şârihlerinden Muhammed Emîr buyurur ki: "Sende hâsıl olan yokluk ve fenâ, cemî'-i esmâ ve sıfâta nisbetle değildir; ve senin cemî'-i esmâ ve sıfâtın fânî olmuş değildir; belki senin ba'zı sıfâtın, zât-ı Hakk'ın ba'zı sıfâtında fânî ve müstehlek olmuştur. Zîrâ mukayyed ve çûn için, Zât-ı mutlak ve bî-çûn olmak muhâldir. Ve lezzet-i visâl dahi bundan sonra sâbit olur. Beyit:

چه کنی وصل دلبری که ترا دیدن او هلاک جان آید

"Ne yaparsın, bir dilberin vaslını ki, onu görmek senin için helâk-i cân gelir."

Binâenaleyh bendeye fenânın fâidesi, c...da şâibe-i takayyüd ve ubûdiyet bâkî kalmamaktan ibârettir.

Yine Hind şârihlerinden Muhammed Eyyûb, Mîr Abdü'l-Fettâh ve Bahru'l-Ulûm Abdü'l-Alî hazarâtı dahi bu nüshayı, bu meâlde şerh etmişlerdir.

اینچنین معدوم کو از خویش رفت بهترین هیستها افتاد و رفت

400. [398] "Böyle ma'dûm ki, o kendinden gitti, varlıkların daha iyisi ve kavîsi vâki' oldu."

Hakîkatî bâkî ve sıfâtı, sıfât-ı Hak'da fânî olmakla ma'dûm hükmünde olan o kimse, kendinin kendiliğinden gitti ve onun varlığı bütün varlıkların daha iyisi ve kuvvetlisi vâki' oldu; zîrâ onun varlığı Hakk'ın varlığıdır; binâenaleyh onun varlığı kâmilidir.

او بنسبت با صفات حق فناست در حقیقت در فنا او را بقاست

401. *O Hakk'ın sıfâtına nisbetle fenâdır, hakîkatte fenâ içinde onun için bekâ vardır.*

O ma'dûmun sıfât-ı beşerîyesini, sıfât-ı Hak ifnâ etmiş ve o sıfât-ı beşerîye yerine, Hakk'ın sıfâtı kâim olmuştur. Evvelce o mağlûb vücûd-ı beşerîsi ile kâim ve müteharrik iken, şimdi vücûd-ı hakîki-i Hakkânî ile kâim ve müteharrik olmuştur. Binâenaleyh hakîkatte o mağlûb için, bu fenâ içinde bekâ vardır; çünkü vücûd-ı mecâzî fânî, vücûd-ı Hakkânî bâkîdir. Bu beyt-i şerif cenâb-ı Pîr'in lisân-ı şerifinden, sâlikleri irşâden beyân buyrulur.

جمله ارواح در تدبیر اوست جمله اشباح هم در تیر اوست

402. *Ervâhın cümlesi onun tedbîrindedir; eşbâhın cümlesi de onun tîrindedir.*

Ya'ni, vücûd-ı Hakkânî ile bâkî olan insân-ı kâmil, ervâhda tasarruf ettiği gibi, ecsâmda da tasarruf eder. "Eşbâh", "şebah"ın cem'idir, ecsâm ve uzaktan görülen siyahlıklar ma'nâsınadır. Ve "tîr" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır, burada "kudret" ma'nâsınadır. Ya'ni sıfât-ı Hak'la kâim olan bir kimse, bir kimsenin rûhuna teveccüh ettiği vakit, ona te'sîr ilkâ eder; ve kezâ ecsâmda da tasarruf kudretini hâizdir. Menâkıb-ı evliyâda kâimlerin ervâhda ve ecsâmda tasarruflarının misâlleri pek çoktur. Ve bu *Mesnevî-i Şerîf*'de de şimdiye kadar geçmiş ve âtîde de gelecektir. Bu beyt-i şerif dahi Hz. Pîr lisân-ı şerifindendir.

آنکه او مغلوب اندر لطف ماست نیست مضطر بلکه مختار ولاست

403. *"O kimse ki bizim lutfumuzda mağlûbdur, muztar değildir, belki muhtâr-ı velâdır."*

"Velâ", dostluk ve yakınlık ma'nâsına gelir. Bu beyt-i şerif Hz. Dâvûd'a olan hitâb-ı ilâhîdendir. Ya'ni, "O kimse ki, lutf-i tecellîmizde mağlûb ve fânî olmuştur, artık o kimse muztar ve âciz değildir, dostluğun ve yakınlığın muhtâdır, ya'ni onun irâdesi, Hakk'ın irâdesidir."

متنهای اختیار آنست خود کاخیارش گردد اینجا مفتقد

404. *İhtiyârın müntehâsı ise odur ki, burada onun ihtiyârı müstekad olur.*

"Müstekad", gâib edilmiş [demektir.] Ma'lûmdur ki, irâde Hakk'ın sıfatlarından bir sıfattır. Hakk'ın bu sıfatı, efrâd-ı beşerden her birine isti'dâdî nis-

betinde aks edip cüz'iyetle zâhir olmuştur. Binâenaleyh insan irâde ve ihtiyâr sâhibidir; fakat onun bu ihtiyârının bir müntehâsı vardır. Bu müntehâ dahi, kendine cüz'iyetle mün'akis olan irâdeyi, kendi küllüne terk etmektir ki, burada onun ihtiyârı, gâib edilen olur.

اختیاری را نبودى چاشنى گر نگشتى آخر او محو از منى

405. *Eğer o nihâyet benlikten mahv olmasa idi, bir ihtiyâr için çeşni olmaz idi.*

İrâde-i külliyye-i Hakk'ın, efrâd-ı beşerden her birine mün'akis olan per-tevi, onlarda bir müstakil ihtiyâr vehmi vücûda getirir; onlar dahi bu ihtiyâr-larını gâib etmemek için, ona sarılırlar. Eğer bu ihtiyârlarını gâib etmek kor-kusu olmasa idi, efrâd-ı beşer, kendi ihtiyârlarının zevkini ve çeşnisini duy-mazlar ve ihtiyârlarının benliğine ve varlığına karşı lâkayd kalırlar idi. Binâ-enaleyh her bir şeyin lezzeti ve çeşnisi, onun iftikârı ve gâib olması mülâha-zasından neş'et eder. Meselâ insanın gözü, gâib etmek korkusundan dolayı zevkli ve kıymetlidir.

در جهان گر لقمه و گر شربتست لذت او فرع محو لذتست

406. *Cihânda gerek lokma ve gerek şerbet olsun, onun lezzeti, lezzelin mahvı-nın fer'idir.*

"Lokma"dan murâd, ekl ve yeme ve "şerbet"ten murâd, içme demek olur. Ya'ni, "Nitekim cihânda yemenin ve içmenin lezzeti, lezzetin mahvının fer'idir; zîrâ insanın yemeden ve içmeden duyduğu lezzet ve çeşni, o lezzetin mahvından bir fer'idir." Ve nitekim bir kimse hastalık sebebiyle yemenin ve içmenin lezzetini gâib ettiği vakit, keşke sıhhatim yerinde olsa idi de, soğanı kırıp tatlı tatlı ekmeyle yese idim, dediği defâatle işitilmiştir. Bundan anlaşılır ki, zıddlar birbirinin fer'idir; ya'ni zevk, zevksizliğin ve zevksizlik dahi zevkin fer'idir; çünkü bu zıddlar birbirinin vücûdundan inkişâf eder.

گرچه از لذات بى تأثیر شد لذتى بود او و لذت گیر شد

407. *Gerçi lezzetlerden te'sirsiz oldu; o bir lezzet oldu ve lezzet tutucu oldu.*

Ya'ni, "İhtiyârını, ihtiyâr-ı Hak'da fânî kılan kimse, gerçi bu ihtiyârının lez-zetlerinden ve çeşnilerinden te'sirsiz oldu; fakat o lezzetsizliğin zıddı bir lezzet ve bir zevk oldu ki, o dâimâ lezzet tutucu oldu." Zîrâ onun ihtiyâr-ı cüz'isinin zevki, ihtiyâr-ı küllî-i Hak'da fânî olduğu cihetle, artık o mağlûb, ihtiyâr-ı kül-lî-i Hakk'ın zevki ile mütezevvik oldu ve onun ihtiyârının müntehâsı bu oldu.

شرح انما المؤمنون اخوة و العلماء كنفس واحدة خاصة اتحاد داود و سليمان
 و سائر انبيا عليهم السلام كه اگر يكى را از ایشان منكر شوى ايمان
 بهيج نبى درست نباشد و اين علامت اتحادست كه اگر يك خانه از آن
 هزاران خانه ويران كنى آن همه ويران شود و يك ديوار قائم نماند
 كه لا نفرق بين احد منهم و العاقل يكفيه الاشارة و اين خود
 از اشارات گذشت

العلماء (Hucurât, 49/10) Ya'ni "Mü'minler kardeşirler" ve
 "Ulemâ nefsi vâhide gibidir" âyet ve hadîsinin şerhi.
 Husûsiyle Dâvûd ve Süleymân ve sâir enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın
 ittihâdî ki, eğer onlardan birini münkir olursan, hiçbirine î mân dürüst
 olmaz; ve bu ittihâdın alâmetidir; zîrâ o binlerce evlerden bir evi virân
 edersen, onun hepsi virân olur ve bir duvar kâim olmaz. Zîrâ لا نفرق بين
 أحد منهم (Bakara, 2/136) ya'ni "Biz onlardan birini tefrîk etmeyiz." Ve
 âkile işâret kâfidir; halbuki bu beyân işâretlerden ileri geçti

پس خطاب آمد بداود از خدا کای گزین پیغمبر نیکو لقا

408. İmâdî Hudâ'dan Dâvûd'a hitâb geldi ki: "Ey iyi çehreli olan güzîde pey-
 gamber!"

گرچه بر نآید بجهد و زور تو لیک مسجد را بسازد پور تو

409. "Gerçi senin cehdîn ve kuvvetin ile zâhir olmaz; fakat mescidi senin oğ-
 lun yapar!"

کرده او کرده تست ای حکیم مؤمنانرا اتصالی دان قدیم

410. "Ey hakîm, onun fiili senin fiilindir; mü'minler için kadîm bir ittisâl bil!"
 [407]

Ma'lûm olsun ki, î mân iki nevi'dir: Birisi î mân-ı tahkîkî, diğeri î mân-ı tak-
 lîdîdir. Her iki sınıf dahi mü'min iseler de لکل درجات مما عملوا (En'âm, 6/132)

["Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır"] âyet-i kerîmesi mücibince, her iki îmân arasında fark-ı küllî vardır. Maahâzâ îmân-ı tahkîkî, bir ma'nâ-yı küllî olduğu gibi, îmân-ı taklîdî dahi bir ma'nâ-yı küllîdir. Ve her iki îmân, îmân olmakta müteahhidir. Bunların her iki nev'i, ma'neviyetleri i'tibârıyla tecezzî kabûl etmez; fakat bu îmân sâhiblerinin sûretleri, her zamanda taaddüd eder. Sûretlerin taaddüdü, ma'nânın taaddüdünü icâb etmez. İmdi sûretleri müteahhid olan mü'minler, ma'nâ-yı küllîde ittihâd ettikleri için, âyet-i kerîmede إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ (Hucurât, 49/10) ["Mü'minler kardeşler"] buyurulmuştur. Âyet-i kerîmenin bu ma'nâsı hakîkî ve taklîdî îmân sâhiblerine şâmil ve âmmîdir. Ve العلماء كنف واحدة ["Ulemâ nefsi vâhidedir"] hadîs-i şerîfi, bu umûmî ma'nâyı husûsileştirir ki, ulemâdan maksad, ulûm-i ledünniyye sâhibi olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır. Bu zevâtın îmânları, îmân-ı tahkîkîdir. Binâenaleyh beyt-i şerîfin birinci mısra'ında îmân-ı hakîkî sâhibleri arasındaki ittihâda ve ikinci mısra'da da umûm mü'minler arasındaki ittihâda işâret buyrulur. Ya'ni, "İmân-ı tahkîkî sâhibi olan oğlun Hz. Süleyman'ın fiili, senin fiilindir ve zâten alelumûm îmân-ı tahkîkî ve îmân-ı taklîdî sâhibi olan mü'minler arasında îmânın ma'neviyeti i'tibârıyla kadîm bir ittisâl ve ittihâd vardır."

جسمشان معدود لیکن جان یکی

مؤمنان معدود لیک ایمان یکی

411. *Mü'minler ma'dûddur, fakat îmân birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat cân birdir.*

"Mü'minler cisimleri ve sûretleri i'tibârıyla taaddüd eder ve birbirinden ayrı görünürler; lâkin onların îmânları bir şeydir ve sûrette birbirinden ayrı olan mü'minler, ma'nâda müteahhidirler." Nitekim mü'minlerin cisimleri de başka başkadır ve müteahhidir; fakat şe'n-i ilâhî olan rûh-ı küllî birdir ki, o da rûh-ı a'zamdır. Ma'nâ-yı küllî olan îmân, eşhâs-ı muhtelifeye taalluku sûretiyle tecezzî etmediği gibi, rûh-ı küllî olan rûh-ı a'zam dahi kezâlik mü'minlerin eşhâs-ı muhtelifesine taalluk etmekle tecezzî etmez.

غیر فہم و جان کہ در گاو و خرسٹ آدمی ز ا عقل و جانی دیگرست

412. *Öküzde ve eşekte olan fehîm ve cânın gayri, âdemî için başka bir akıl ve cân vardır.*

Bu ve âfidedeki ebyât-ı şerîfenin ma'nâsı tavazzuh edebilmek için Azîz Nefsî hazretlerinin rûh ve cisim hakkındaki beyânâtından muktebes olan bir hulâsayı, mukaddime olarak arz ediyorum:

"Ma'lûm olsun ki, rûh birdir ve fakat rûhun merâtibi vardır ve her mertebede bir ismi vardır. Bu mertebelerin isimleri hasebiyle rûhun çok olduğunu zannederler. Halbuki rûh birden ziyâde değildir. Velâkin cismin dahi rûh gibi merâtibi vardır ve her birinin de bir adı vardır. Toprak, su ve hava ve ateş ümmühâtırlar. Her birinin bir sûreti ve bir ma'nâsı vardır. Sûreti zulmet ve ma'nâsı nûrdur. Sûretlerine "unsur" ve ma'nâlarına "tabîât" derler. Binâ-enaleyh dört unsur, dört tabîât olur; ve bunların cümlesine "ümme'hât" derler. Vaktâki bu ümmehâtı birbirine karıştırırlar, bir "mizâc" peydâ olur; ona "cisim" derler. Ve bu ümmehâtı birbirine karıştırdıkları vakit, onların ma'nâsını da karıştırmış olurlar; ve ondan dahi bir mizâc peydâ olur, ona da "rûh" derler. Binâenaleyh mizâc hem cisimde ve hem de rûhda olur. Ümmehât birbirine karışmamış oldukları müddetçe, onlara "anâsır" ve "tabâyi" derler ve karıştığı vakit "mizâc" peydâ olur, "cisim" ve "rûh" derler. Cismin muhtelif merâtibi vardır. Her bir mertebe bir isim alır; "cism-i cemâd," "cism-i nebât," "cism-i hayvân;" ve kezâ rûh dahi merâtibde zâhir olur ve her bir mertebede bir nâm alır. "Rûh-ı cemâd," "rûh-ı nebât," "rûh-ı hayvan"dır; ve "insan" envâ'-ı hayvandan bir nevi'dir. İşte hakikat-ı mizâc ve hakikat-ı cisim ve hakikat-ı rûh budur. "Cisim", âlem-i mülkdendir ve "rûh" âlem-i melekûtandır; ve "cisim", âlem-i halkdandır ve rûh âlem-i emirdendir. Rûh cevherdir ve cismin mükemmili ve muharrikidir. Mertebe-i nebâtta bittab', mertebe-i hayvanda bi'l-ihyâr ve mertebe-i insanda bi'l-fiil. Âdem "rûh-i nebâtî" ve "rûh-i hayvânî" ve "rûh-i nefsânî"de hayvanlar ile müsterektir; ve "rûh-i insan" bu üç rûh kabîlinden değildir; zîrâ âlem-i ulvîdendir. Ve nebâtî ve hayvânî rûhlar, âlem-i süflîdendir. Rûh-i hayvânî cüz'iyâtı müdriktir ve rûh-i insânî cüz'iyâtı ve külliyâtı müdriktir. Rûh-i hayvânî nef' ve zararı müdriktir ve rûh-i insânî nef' ve zararı ve enfâ' ve ezârı müdriktir; ve âlim ve mürid ve kâdir ve semî' ve basîr ve mütekellimdir. Bilme vaktinde bütün âlîmdir ve görme vaktinde serâpâ basîrdır ve işitme vaktinde tamâmen semî'dir ve kelâm vaktinde de bütün mütekellimdir. Bîcümle sıfât hakkında da böyledir."

Ma'nâ-yı beyit: "İnsanın rûhu ve idrâki, öküzü ve eşeğin, ya'ni hayvanların rûhunun ve idrâkinin gayridir." Nitekim yukanda izâh olundu.

هست جانی در ولی آن دمی

باز غیر عقل و جان آدمی

413. *Yine âdemînin akıl ve canının gayri olarak bir velîde o deme mensûb bir can vardır.*

Azîz Nesefî hazretleri buyurur ki: "Hayvânâtın vücûdunda iş yapanlar vardır ve dâimâ iş içindedirler; ve onların işi budur ki, nûru zulmetten tefrîk ederler. Evvelâ gıdayı ağza koyarlar, ağız kendi işini tamam eder ve kalbe verir; ve kalb kendi işini tamam edip, dimâğına verir; vaktâki dimâğa erişir ve dimâğ kendi işini tamam eder, urûc tamam olur ve nûr zulmetten ayrılır ve nûrun sıfâtı zâhir olur ve hayvan bilici ve işitici ve görücü olur. Ve bu iksîrdir ve hayvânât dâimâ bu iksîr içindedir; ve insan bu iksîri nihâyete eriştirir ve iksîr âdemin yaptığı bu iksîrdir, her ne yerse, o şeylerin dâimâ canını alır ve eşyanın zübde ve hulâsasını zabt eder. Ya'ni nûru, zulmetten öyle ayırır ki, nûr kendini kemâhî bilir ve görür ve bu insân-ı kâmilin gayrinde olmaz. İnsân-ı kâmil bu iksîri kemâle eriştirir ve bu nûru zulmetten tamâmen tefrîk eder. Zîrâ bu nûr hiç başka bir mahalde kendini kemâhî bilmedi ve görmedi; ve insân-ı kâmilde kemâhî bildi ve gördü. İşte bu iksîr-i kâmil, rûh-ı menfûh-ı ilâhîdir. Binâenaleyh alelumûm insanların akıl ve idrâki, hayvanların rûhundan ve idrâkinden âlîdir ve insân-ı kâmilin rûhu ve idrâki ise, sâir insanların rûh ve idrâklerinden âlîdir."

تو مجو این اتحاد از روح باد

جان حیوانی ندارد اتحاد

414. *Hayvana mensûb olan can ittihâd tutmaz, sen hava rûhundan bu ittihâdı isteme!*

Hayvanlık mertebesindeki rûhda ittihâd yoktur; rûhun bu mertebesiyle diri olanlar arasında dâimâ muhâlefet ve cenk vardır. Sen havâ-yı hâriciden müvellidü'l-humûza gazını almak ve ciğerdeki karbon gazını dışarıya çıkarmak sûretiyle diriliği devâm eden bu rûhdan bu ittihâdı isteme!

Ma'lûm olsun ki, insanlar rûh-i hayvânîde, hayvanlar ile müşterektir ve bu rûhun ahkâmı altında zebûn olanların rûh-i insânîleri kuvvede kalmış ve fiile gelememiş olur. Binâenaleyh mürşid-i kâmil terbiyesiyle mücâhede ve ri-yâzât ve tahsil-i ma'rîfet hep bu kuvvede kalmış olan rûh-i insânî ahkâmının fiilen zuhûru maksadına müsteniddir; bu maksadı müdrik olmayan insanlarda rûh-i hayvânî ahkâmî-zâhir olup, dâimâ birbirleriyle muhâlefet ve nizâ içindedirler ve birbirlerini hayvanlar gibi yırtıp helâk ederler ve biri diğerinin hâinden müteessir olmaz.

ور کشد بار این نگرده او گران

گر خورد این نان نگرده سیر آن

415. *Eğer bu ekmek yese, o tok olmaz; ve eğer bu, yük çekerse, o sakîl olmaz.*

Meselâ eğer biri karnını doyursa, diğèrinin karnı doymaz; ve birisi arkasına yük yüklenirse, diğèri onun sıkletini duymaz.

بلکه این شادی کند از مرگ او از حسد میرد چو بید برگ او

416. *Belki bu onun ölümünden sevinir; vaktâki onun rızkını göre, hasedinden ölür.*

Rûh-i hayvânî le diri olan kimseler, o kadar birbirine muânz ve muhâlifdir ki, birisi diğèrinin ölümünden sevinir; ve kezâ birisi diğèrinin servet ve ni'mete müstağrak olduğunu gördüğü vakit hasedinden patlar.

جان گرگان و سگان هر يك جداست متحد جانهای شیران خداست

417. *Kurtların ve köpeklerin canı her biri ayırdır; canları müttehid olan, Huddâ'nın arslanlarıdır.*

Kurt ve köpek meşreb ve tabîatında olan kimselerin rûh-i hayvânîleri birbirinden ayırdır; zîrâ rûh-i hayvânî cismın teşekkülüyle berâber peydâ olur. Ve mâdemki cisimler ayırdır, o rûhlar dahi ayırdır. Canları müttehid olanlar, Hakk'ın arslanları olan insân-ı kâmillerdir; zîrâ onların rûhu, menfûh-i ilâhî olan, rûh-i izâfîdir. Her biri, diğèrinin hâline müteessir olur.

جمع گفتم جانها شان من باسم کآن یکی جان صد بود نسبت بجسم

418. *Onların canlarına ben isim ile cem' söyledim; zîrâ bu can, cisme nisbetle yüz olur.*

Ya'ni, ben, müttehid olan insân-ı kâmillerin canlarına da ism-i cemi' olarak "cânâ" dedim. Bu ta'bîrden, rûh-i hayvânî gibi onların canlarının dahi ayrı olduğu zehâbî hâsıl olur ise de, cismâniyet âleminde böyle söylemek icâb eder; zîrâ müfred olan bu rûh-i izâfî, cisme nisbetle çok ve müteaddid görünür.

همچو آن يك نور خورشيد سما صد بود نسبت بصحن خانها

419. *Göğün güneşinin o bir nûru gibi, evlerin sahnına nisbet yüz olur.*

Rûh-i izâfinin hakîkatte bir olup, cisimlere nisbetle çok görünmesinin nazîri budur ki, göğün güneşi birdir ve onun nûru da kezâlik birdir; fakat o nûr ve ziyâ her evin sofasına ayrı ayrı aks eder ve evlerin sofalarının adedince çok görünür.

چونکہ بر گیری تو دیوار از میان

لیک یک باشد همه انوار شان

420. *Fakat sen ortadan duvarı kaldırdığın vakit, onların hep nûrları bir olur.*
[417]

Ya'ni "Güneşin bir olan ziyâsını ve nûrunu aynı gösteren şey, sofaları birbirinden ayrıran duvarlardır. Duvarları kaldırdığın vakit, sofalara aks eden ziyâların hepsi müttehid olur." Bunun gibi, rûh-i izâfî güneş gibi birdir, onu aynı ve çok gösteren sofaların duvarları mesâbesinde olan cisimlerdir. Fakat rûh-i hayvânî mertebesi böyle değildir; zîrâ o cisimlerle berâber teşekkül edip, cismin fenâsıyla mahv olur. Ve yanan bir mumun sönmesi kabîlindendir; bu i'tibâr ile aynı ayndır ve aslâ aralarında ittihâd yoktur.

زآنکہ نبود مثل این باشد مثال

فرق و اشکالات آید زین مقال

421. *Bu sözden fark ve işkâller gelir; zîrâ ki bu misl olmaz, misâl olur.*

"Misl", bir şeyin nazîri; ve "misâl" bir şeyin mümâsili ve müşâbihi ma'nâsınadır. "Misl"de, bir şeyin bir şeye mutâbakatı olduğu ve "misâl"de de, bir şeyin diğer şeye ba'zı husûsâtta müşâbeheti olduğu anlaşılır. Ya'ni yukarıda rûh-i izâfînin cisimlere olan taalluku, ziyâ-yı şemsin, evlerin sofalarına in'ikâsına benzer denilmiş idi. Halbuki bu misâlden ba'zı ayrılıklar ve müşkiller çıkar. Aynılıklar budur ki: Ziyâ-yı şems evin sofasına ve duvarına inkisâm sûretiyle düşer ve rûh-i izâfî ise, cisimlere taallukda böyle münkasım olmaz; belki bir hakikat bunlarda müteayyen olur. Ve nûr, güneşin mübâyinidir ve güneşten münfasıldır. Rûh-i izâfî ise, latîfe-i ilâhiyye olup, Hak'dan münfasıl değildir ve Hak onunla berâberdir ve rûh hakikat-ı külliyyedir; ve mevcûd olan nûr, cüz'-i hakikidir. (Hind şârihlerinden İmâdullah hazretleri).

Ve müşkilleri budur ki, mâdemki rûh bir hakikat olup, muhtelif ecsâma taalluk etmiştir, şu halde birinin vücûdunda olan rûh, diğerinin vücûdunda olan rûh olurdu ve bunun bildiğini, onun dahi bilmesi lâzım gelirdi; ve kezâ insân-ı nâkısın rûhu ile, insân-ı kâmilin rûhu arasında da fark olmamak icâb ederdi. (İsmâîl-i Ankaravî hazretleri).

Binâenaleyh bu söylediğimiz misl ve nazîr değil, belki ba'zı cihetlerden benzemesi hasebiyle ancak bir misâldir.

تا بشخص آدمی زاد دلیر

فرقها بی حد بود از شخص شیر

422. *Arslanın şahsından, seçi' olan benî-Âdem'in şahsına kadar, hadsiz farklar vardır.*

Meselâ şecâatli adama, arslan derler; ve cesâreti ve şecâati cihetinden arslana benzetirler; halbuki arslanın şahsı ve şekli ile, Âdem oğlunun şahsı ve şekli arasında nihâyetsiz farklar vardır.

لیک در وقت مثال ای خوش نظر اتحاد از روی جانبازی نگر

423. *Lâkin ey latîf bakışlı, vakt-i misâlde, cânbâzlık cihetinden olan ittihâda bak!*

"Cânbâzlık" burada "ma'nâ oyunculuğu" demektir; ve ma'nâ oyunculuğu da iki şeyin birbirine benzemesine sebep olan ma'nâdır. Arslanla insan arasındaki cesâret ve şecâat ma'nâsı gibi. Ya'ni bir şeyin misâli, o şeyin aynen nazîri demek değildir; belki birbirinin arasında bir veyâ daha ziyâde vech-i müşâbehet vardır demek olur. "Binâenaleyh, ey latîf bakışlı o kimse, sen misâl vaktinde iki şeyin müttehid olduğu ma'nâya bak ve aralarındaki vech-i müşâbeheti gör!"

کآن دلیر آخر مثال شیر بود نیست مثل شیر در جمله حدود

424. *Zîrâ o şecî' nihâyet arslan misâli oldu; ta'rifâtın cümlesinde arslanın misli değildir.*

O şecî' ve cesûr olan insan, nihâyet şecâatte ve cesârette arslanın misâli ve benzeri oldu; yoksa bütün arslanın ta'riflerinde ve vasıflarında arslanın misli ve nazîri değildir.

متحد نقشی ندارد این سرا تا که مثلی و انام من ترا

425. *Bu dünyâ evi müttehid bir nakış tutmaz; tâ ki ben sana bir misâli açık göstereyim.*

"Âlem-i hisde, rûhun sıfatlarıyla müttehid olan bir nakış ve bir sûret bulunamaz ki, ben sana bu husûsta açık bir misil ve bir nazîr göstereyim." Zîrâ bu dünyânın nakışları fânîdir ve inhilâl kabûl eder; ve rûh ise sâhib-i bekâdır ve inhilâl kabûl etmez. Binâenaleyh âlem-i fenâda, âlem-i bekâyâ mensûb olan rûhun misli ve nazîri bulunamaz.

هم مثال ناقصی دست آورم تا ز حیرانی خرد را وا خرم

426. *Aklı hayranlıktan satın almam için, nâkıs bir misâli bile ele getiririm.*

Binâenaleyh aklı hayranlığın esâretinden kurtarmak için, nâkıs olan bir misâli bile ele alarak, satın almak mecbûriyeti hâsıl olur; o misâl de budur ki:

شب بهر خانه چراغی می نهند تا بنور آن ز ظلمت وا رهند

427. *Onun nûru sebebiyle zulmetten kurtulmaları için, gece her bir oda için bir çerâğ koyarlar.*

آن چراغ این تن بود نورش چو جان هست محتاج فتیل این و آن

428. *O çerâğ bu ten olur, onun nûru rûh gibidir; bunun ve onun fitilinin muhtâcudur.*

Bu misâl, evvelki zamanlarda müsta'mel usûl-i tenvîre âid bir misâldir. Evvelki zamanlarda topraktan ma'mûl ayaklı bir çanak yaparlar ve bu zarfa "çerâğ" derler idi. Bu zarfın içine zeytinyağı ve pamuktan fitil yapıp, zeytinyağı ile meşbû' olan fitili yakarlar; bu çerâğın ışıǵı sâyesinde gecenin karanlığının izâle ederler idi. Sonraları mum yakmak taammüm etti ve ba'dehû petrol gazı lambaları icâd olundu. Hâl-i hâzırda ise elektrik tenvîrâtı taammüm etmeğe başladı. Ya'ni, gecenin zâhirî zulmetinden kurtulmak için, her evde çerâğ yakarlar. Hak Teâlâ hazretleri dahi adem-i izâfî zulmetinden kurtulmaları için, beşerin topraktan mahlûk olan cisim çerâğını yaktı. Nûr-ı cân zâhir olmak için bu çerâğın ve rûh-i hayvânînin fitiline muhtâcdır; ve cisim çerâğının ve rûh-i hayvânînin bekâsına sebep olan altı şeydir ki, onlar da tû kitablarında "sitte-i zarûriyye" nâmıyla zikr olunur: 1. Hava, 2. Me'kûl ve meşrûb, 3. Uyku ve uyanıklık hâli, 4. Hareket ve sükûn, 5. İstîfrâğ ve ihtibâs, 6. Ağrâz-ı nefsanîyyedir. İşte bu ahvâl, çerâğın fitilleri mesâbesindedir.

آن چراغ شش فتيله این حواس جملگی بر خواب و خور دارد اساس

429. *Altı fitilli o çerâğ, bu havâs hep uyku ve yemek üzerine esâs tutar.*

O altı fitilli olan çerâğ-ı cisim, o havâss-i hamse-i zâhire ve bâtune hep uyku ve yemek esâsı üzerine müsteniddir ki, bu iki hâl çerâğın altı fitilinin en mühimlerindenidir.

بی خور و بی خواب نرید نیم دم با خور و با خواب نرید نیز هم

430. *Yemeksiz ve uykusuz yarım nefes yaşamaz; taâm ile ve uyku ile dahi yaşamaz.*
[428]

O cisim çerâğı dünyâda yemeksiz ve uykusuz yaşayamaz; ve fakat yemek ile ve uyku ile dahi yaşamaz; zîrâ bilcümle eşyâ her ân-ı gayr-i münkasimde tecellî-i kahrî ile ma'dûm ve onu müteâkib, nefes-i rahmânî ve tecellî-i lutfî

ile serian mevcûd olur. Buna istilâh-ı muhakkıkînde “teceddûd-i emsâl” derler. O cismin büsbütün inhilâli mukadder olan zamâna kadar yemek ve uykuya ihtiyacı bu âlem-i kesifin iktizâsındandır. Binâenaleyh bir bakıma göre cismin yaşaması yemek ve uyku ile; ve bir bakıma göre de değildir.

بی فتیل و روغنش نبود بقا با فتیل و روغن او هم بی وفا

431. *Fıtılsız ve yağsız ona bekâ olmaz, fıtıl ile ve yağ ile de o vefâsızdır.*

Bu âlem-i sûrette cisim çerâğının fıtılı ve yağı olmazsa, ondan zâhir olan rûh-i hayvânî nûrunun devâmı ve bekâsı olmaz. O nûr söner. Eğer nûrun sönmesi mukadder ise, yukarıda zıkr olunan altı nevi' fıtılın ve ekl ve şûrb yağının fâidesi olmaz. Binâenaleyh cismin eceli geldiği ve kıyâmeti kopacağı vakit, o cisim çerâğına hizmet etmenin hiçbir fâidesi ve te'sîri olamaz.

زآنکه نور علنی اش مرگ جوست چون زید که روز روشن مرگ اوست

432. *Zîrâ ki onun illete mensûb olan nûru ölüm isteyicidir. Nasıl yaşar ki, aydınlık gündüz onun ölümüdür.*

Zîrâ ki o rûh-i hayvânînin illete ve emrâza mensûb olan nûru tab'an ölüm isteyicidir. O rûh nasıl yaşar ki, aydınlık olan gündüz, ya'ni tecellî-i zâtî-i Hak, âlem-i kesâfete ve zulmete mensûb olan o rûh-i hayvânînin ölümüdür, ya'ni aydınlık karanlığın ölümüdür; ve kezâ karanlık dahi, aydınlığın ölümüdür. İki zıddan birisi gâlib olunca, diğerini öldürür.

جمعه حسهای بشر هم بی بقاست زآنکه پیش نور روز حشر لاست

433. *Beşerin cümle hisleri dahi bekâsızdır, zîrâ ki haşr gününün nûru önünde lâdır.*

“Haşr”, toplanmak ve cem' olmak demektir. “Haşr günü”nden murâd, bütûnün zuhûra münkalib olduğu gündür; ve “O günün nûru”ndan murâd, vücut-ı hakîkî-i Hak nûrunun inkişâfıdır ki, o günde izâfî olan benlikler, fânî olur. Beyit:

Gel Hüdâyî'den al haber erken

Ben diyen gâfil utanır yânn

Ya'ni, cisim çerâğının tevâbiinden olan ve beşerin enâniyetini vücûda getiren havâss-i zâhire ve bâtinesi, cisim ile berâber bekâsızdır. Zîrâ ki haşır ve cem' gününün huzûrunda hepsi lâdır ve fânîdir; ve onların yokluğu ve fenâ-

sı, hakîkî olan yokluk ve fenâ değildir, belki izâfî olan yokluktur. Zîrâ vücûd-da sâbit olan bir şeyin adem-i mahz olması imkânı yoktur. Nitekim bu hakîkati erbâb-ı fen dahi sezmişlerdir.

نور حس و جان بابایان ما نیست کلی فانی و لا چون گیا

434. *Bizim babalarımızın hissi ve canı, ot gibi külliyyen fânî ve yok değildir.*

“Binâenaleyh bizim geçmiş ve vefât etmiş olan babalarımızın hissi ve canı, âlem-i ma'nâyı ve âhireti inkâr edenlerin dediği gibi külliyyen fânî ve yok olmuş değildir.”

Hind nüshalarında “bâbâyân-ı mâ” yerine “nâ-pâyân-ı mâ” yazılmıştır, ma'nâsı “Bizim hissimiz ve nihâyetsiz olan canımız külliyyen fânî ve lâ değildir” demek olur.

لیک مانند ستاره و ماهتاب جمله محوند از شعاع آفتاب

435. *Fakat yıldız ve mehtâb gibi, hep güneşin şuaından mahvdur.*

Bizim hissimizin ve canımızın haşır ve cem' gününde fânî oluşu, güneşin şuaının şiddetinden yıldızların ve mehtâbın nûrlarının mahv olmasına ve görümemelerine benzer. Halbuki gündüz yıldızların ve ayın nûru mevcûddur, külliyyen mahv ve fânî değildir; ancak güneşin şiddet-i ziyâsı onların nûrunu bastırıp, görünmez bir hâle getirmiştir.

آنچنانکه سوز و درد زخم کیك محو گردد چون در آید مار الیک

436. *Nitekim pirenin darbesinin yakması ve acısı, sana yılanın yarası geldiği vakit mahv olur.*

“Keyk”, pire; “ileyk” Arabî terkîbdir, “sana” demek olur. Bu beyt-i şerîf dahi diğer bir misâldir. Ya'ni, “Pirenin ısırmasından hâsıl olan acı ve yanma, o anda yılanın sokmasından hâsıl olan acı ve elem altında gizlenir; ve yılan sokmasının acısı, pire ısırmasının acısını bastırır.”

آنچنانکه عور اندر آب جست تا در آب از زخم زبوران برست

437. *Nitekim çıplak, suda arıların zahmından kurtulmak için suya sıçradı.*

Bu da diğer bir misâldir. Ya'ni, “Meselâ çıplak olan bir adamın üzerine anlar hücûm eder, o da onların hücûmundan ve sokmalarından kurtulmak için suya dalar.”

می کند زنبور بر بالا طواف چون برآرد سر ندارندش معاف

438. *Arılar onun fevâfında tavâf ederler; baş çıkardığı vakit, onu muâf tutmazlar.*

Ya'ni, anlar onun suya daldığı noktada, başı üzerinde dönüp dolaşırlar; o kimse sudan başını dışarıya çıkardığı vakit anlar yine ona musallat olurlar.

"An"dan ve "su"dan murâd ne olduğu ebyât-ı âtiyede izâh buyrulur.

آب ذکر حق و زنبور این زمان هست یاد این فلان و آن فلان

439. *Su, Hakk'ın zikri ve arı bu zamân, bu falanın ve o falanın yâdidir.*

Ya'ni, "Hakk'ın zikri" sâf olan su gibidir ve "arı" dahi Hakk'ın bu zikri zamânında, bu falan ve o falan şeyin hâturasıdır. Kalb Hakk'ın zikriyle meşgul olduğu vakit, ona mâsivâ hâtureları ve fikirleri musallat olup, anlar gibi o kalbin etrâfında dolaşıp dururlar.

دَم بخور در آب ذکر و صبر کن تارهی از فکر و سواس کهن

440. *Zikir suyunun içinde nefesi yut ve sabr et, tâ ki fikirden ve eski vesveseden kurtulasın.*

Ey sâlik, âb-ı sâfi gibi olan Hakk'ın zikri esnâsında nefesini yut ve sabr et, tâ ki habs-i nefes ile vâki' olan zikir esnâsında, Hakk'ın gayrinin düşüncesi ve kendini bildiğin zamandan beri, sana ânz olan cisminin vesveseleri sana musallat olmasın. Nitekim suya dalan kimse, nefesini habs edip, su içinde kaldıkça, başında dolaşan anlar onu sokamazlar.

بعد از آن تو طبع آن آب صفا خود بگیری جملگی سرتاپا

441. *Ondan sonra o safâ suyunun tab'ını muhakkak hep başdan ayağa kadar tutarsın.*

Ya'ni, habs-i nefes tarîkiyle Hakk'ı zikir ettiğin esnâda mâsivâ düşüncelerinden ve tenin eski vesveselerinden kurtulduktan sonra انا جلیس من ذکرنی ya'ni "Ben, beni zikir eden kimsenin celîsiyim" hadîs-i kudsi mücibince, Hak senin celîsin olur ve Hak senin celîsin olduğu vakit, senin sıfâtın, onun sıfâtı altında mahv ve müstehlek olur. Binâenaleyh sen o safâ suyunun hem-tab'ı olursun, ya'ni artık sende zâhir olan Hakk'ın sıfâtı olur.

آنچنان کر آب آن زنبور شر می گریزد از تو هم گیرد حذر

442. *Öyle ki, o şer arısı sudan kaçır, senden de korku tutar.*

Canâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî (k.s.) *Fusûsü'l-Hikem*'de Fass-ı Yûnusî'de buyurur ki: لا يعلم قدر هذه النشأة الانسانية الا من ذكر الله الذكر المطلوب منه فانه تعالى جليس من ذكره والجليس مشهود للذاكر و متى لم يشاهد الذاكر الحق الذى هو جليس فليس بذاكر . . . Ya'ni "Muhakkak bu neş'et-i insâniyyenin kadrini, ancak ondan matlûb olan zikir ile Allah Teâlâ'yı zikr eden kimse bilir. Zîrâ Hak Teâlâ, onu zikr eden kimsenin celisidir ve halbuki celis, zâkirin meşhûdudur ve zâkir kendisinin celisi olan Hakk'ı ne vakit müşâhede etmezse zâkir değildir. Zîrâ zikrullah abdin hey'et-i mecmû-asında sâridir; onu zikr eden kimsenin lisânına hâs değildir ilh..." Ya'ni zâ-kirden matlûb olan lâıyıkı vech ile zikir, Allah Teâlâ'yı cemî'-i kuvâ ve a'zâ-sıyla havâıunrı toplayarak bir kimsenin zikr etmesidir. Çünkü Hak Teâlâ kendisini zikr eden kimsenin celisidir ve celis olan kimse hâzırdır, gaib değildir. Binâenaleyh Allah Teâlâ zâkirin meşhûdudur; ve zâkirin, kendisinin celisi olan Hakk'ı esnâ-yı zikirde müşâhede etmediği vakitlerde, o kimse Hakk'ı zâ-kir değildir; ve zâkirin bu müşâhedesı suver-i maddiyyenin müşâhedesı gibi hissi değildir, belki zevkidir. Ve Hakk'ın zevkan müşâhedesı, ancak insana mahsûs olan bir keyfiyettir. Şu halde Hakk'ı zevkan müşâhedenin mahalli olan bu neş'et-i insâniyyenin kadrini esnâ-yı zikrinde Hakk'ı müşâhede eden bilir. İmdi ey sâlik, Hakk'ı lisânen zâhirin ve rûhen ve kalben bâıunrı ile zikr edersen başında dolaşan şer anları, senden korkup kaçarlar ve aslâ mâsivâ hâıurası hutûr etmez olur.

بعد از آن خواهی تو دور از آب باش که بسر هم طبع آبی خواجه تاش

443. *Ondan sonra istersen sen sudan uzak ol, zîrâ ey kapı yoldaşı sen sırda su-yun hem-tab'ısın.*

Ya'ni, "Sen mâsivâ hâıuralarını nefy ederek, Allah Teâlâ'yı cemî'-i kuvân ve a'zân ile zikr ettiğın vakit, Hak senin bilcümle kuvânın ve a'zânın celisi olacağından, bundan sonra istersen, lisân-ı zâhir ile Hakk'ı zikr etme; zîrâ ey Hak kapısında bizim ile yoldaş olan sâlik, artık sen bātunda zikr-i Hak'la hem-tab' olursun!" Ya'ni senin nefesin zikr-i Hak olur ve senin sıfâtın, O'nun sıfâtı alında mahv ve müstehlek olur. Bilfarz Hakk'ın zikrinden kurtulup, mâsivâ ile meşğûl olayım desen bile, yine zikr-i Hak'dan fâriğ olamazsın. Ve senin hâlin *هَلَّا لَا تَلْبِثُمْ تِجَارَةً وَلَا تَبِيعَ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ* (Nûr, 24/37) ya'ni "Adamlar vardır ki, onları ticâret ve satış Allah'ın zikrinden meşğûl etmez" âyet-i kerîmesinin mâ-sadakı olur ve bu hâl senin için bir mevt-i ihtiyâr olur.

بس کسانی کز جهان بگذشته اند لا نیند و در صفات آغشته اند

444. Çok kimseler ki cihândan geçmişlerdir, yok değildirler ve sıfâta karışmışlardır.

Ya'ni, çok kimseler vardır ki, bu dünyâda iken ihtiyârî ölüm ile ölmemişler ve bu âlemden tabîî ve ızırârî ölüm ile ölüp gitmişlerdir. Bu gidenler, ma'nâyı ve âhireti münkir olanların iddiâsı gibi, yok olmamışlardır. Ancak Hakk'ın sıfâtına karışmışlardır. Zîrâ ölümün hakîkatî adem değildir, belki rûhun bedenden ve ma'nânın sûretten alâkasını kesmesidir.

در صفات حق صفات جملشان همچو اختر پیش آن خور بی نشان

445. Cümlesinin sıfatları, Hakk'ın sıfatlarında, o güneşin huzûrunda yıldızlar gibi bî-nişândırlar.

İztırârî ölüm ile dünyâdan gidenlerin sıfatları, güneşin ziyâsı huzûrunda nûrları nişansız ve esersiz kalan yıldızlar gibi, Hakk'ın sıfâtının nûru altında zebûn ve bî-nişân kalırlar; ilm-i cüz'îleri, ilm-i küllî-i Hak'da ve hayât-ı cüz'îyyeleri sıfat-ı Hayât-ı Hak'da ve irâde-i cüz'îyyeleri, irâde-i külliyye-i Hak'da fânî olup, ilm-i ilâhîdeki hakikatleri bâkidir.

گر ز قرآن نقل خواهی ای حرون خوان جمیع هم لدینا محضرون

446. Ey serkeş, eğer Kur'ân'dan nakil istersen "Onların hepsi bizim indimizde ihzâr olunmuşlardır" ı oku!

Ey ölümü adem sayan inadçı ve Kur'ân'ı te'vîl eden münkir! Eğer Kur'ân'dan ölümün adem olmadığına delîl-i naklî istersen Yâsîn sûre-i şerîfe-sindeki *وَأَن كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ* (Yâsîn, 36/32) ya'ni "Muhakkak bütün halk cem' edilip, bizim indimizde ihzâr olunmuşlardır" âyet-i kerîmesini oku!

محضرون معدوم نبود نیک بین تا بقای روحها دانی یقین

447. İyi bak, "Muhzarûn" ma'dûm olmaz, tâ ki rûhların bekâsını yakînen bilesin.

Ya'ni, âyet-i kerîmede "Muhzarûn" buyurulduğuna nazaran, ihzâr olunmuş olanlar, mevcûd olanlardan olur, yoksa ma'dûm olanları bir yere toplamak mümkün olmaz. Binâenaleyh bu âyet-i kerîmedeki "Muhzarûn"dan rûhların fânî olmayıp, bâkî olduklarını yakînen bil; onların ma'dûmiyetleri izâfîdir, hakîkî değildir. Nitekim yukarıda izâh olundu.

روح محبوب از بقایش در عذاب روح واصل در بقا پاک از حجاب

448. *Maḥcûbun rûhu onun bekâsından azâbdadır; vâsılın rûhu bekâda hicâbdan pâktir.*

Ma'lûm olsun ki, hicâb iki kısımdır. Birisi hicâb-ı zulmânî ve diğeri hicâb-ı nûrânîdir. "Hicâb-ı zulmânî", nefsin sıfatları ve "hicâb-ı nûrânî" dahi rûhun sıfatlarıdır. Sâlik bu hayât-ı dünyeviyyede bu iki sıfatın lezzâtından fânî ve bu iki nevi' perdeleri yırtıp, Hakk'ın sıfatları altında mahv ve müstehlek olmadıkça Hakk'a vâsıl olamaz ve her insân-ı nâkısın rûhuna evvelen nefsinin ve sâniyen rûhunun benlikleri hicâb olur. Ve mevt-i ıztrârî ile öldükten sonra, bu rûh, kendisinin bu hicâb içindeki bekâsından azâbda olur. Fakat bu âlemde insân-ı kâmil terbiyesiyle ve Hakk'ın inâyeti ile sülûk ve mücâhede netîcesinde Hakk'a vâsıl olanların rûhları ıztrârî ölümden sonra, rûhlarının bekâsı içinde bu iki hicâbdan pâk ve ârî olur. Gerçi hicâb-ı rûhda bulunanlar dahi, ehl-i cennetten iseler de, onların makâmı, kâmillerin makâmı olan cennet-i hâs değildir. Nitekim Azîz Neseffî hazretleri *Mebde'* ve *Meâd* risâlesinde şöyle buyururlar: "Her kim cennet-i hâs içinde bulunursa, râhat-ı mutlak içinde. Bu cennetin bâkisi, derecât-ı cennetin diğeri mertebeleridir. Bu derecâtta olanlar lezzet ve râhat-ı mutlak içinde olmazlar; ve elem ve renc-i mutlak içinde de olmazlar. Cehennemden geçmişlerdir, bu vecihden lezzet ve râhat içinde. ve fakat kurb-ı hazret-i Zü'l-Celâl'den mahrûmdurlar. Bu vecihden âteş-i firâk içinde. ve fakat kurb-ı hazret-i Zü'l-Celâl'den mahrûmdurlar. Bu vecihden âteş-i firâk içinde. ve fakat kurb-ı hazret-i Zü'l-Celâl'den mahrûmdurlar. Bu vecihden âteş-i firâk içinde. ve fakat kurb-ı hazret-i Zü'l-Celâl'den mahrûmdurlar. Bu vecihden âteş-i firâk içinde."

گفتمت هان تا نجویی اتحاد

زین چراغ حس حیوان المراد

449. *Bu hayvân hissi çerâğından murâdî sana söyledim; âgâh ol, tâ ki ittihâd istemiyesin!*

Bu hayvân hissini ve rûhunun çerâğı olan cisimden murâd ve maksûd ne olduğunu yukarıda sana söyledim. Sakın sen o rûh-ı hayvânînin ittihâdını bekleme ve bu rûh-ı hayvânî ile diri olan insanların arasında ülfet ve ittihâdın devâmını ümid etme! Bugün bir husûsta ittihâd ederlerse, yarın bir ihtilâf netîcesinde birbirlerini yırtarlar.

زود با ارواح قدس سالکان

روح خود را متعل کن ای فلان

450. *Ey falan, kendi rûhunu çabuk, sâliklerin ervâh-ı kudsüne muttasıl et!*

[448]

Yukanda îzâh olunduğu vech ile ittihâd ve i'tilâf ancak hakikat-i vâhide olan rûh-ı insânînin hâssasıdır, o rûh, rûh-ı kudsîdir; binâenaleyh ey falan kimse vakit fevt etmeden, çabuk kendi rûhunu, tarîk-ı Hak sâliklerinin kud-sî olan rûhları safına muttasıl kıl ve rûhundaki hayvânîyet sıfatını insânîye-te tahvîl et!

صد چراغت ار مَرِّند آر نیستند پس جدا اند و یگانه نیستند

451. *Senin yüz çerağın, gerek ölsünler, gerek dursunlar, imdi ayırdılar ve müt-tehid değildirlər.*

“Mirend”, “mîrend” muzâri'-i cem'-i gâib sîgasının muhaffefidir. “Bîs-tend”, “istâden” masdarından muzâri'-i cem'-i gâib sîgasıdır, “bâyistend”in muhaffefidir. Ya'ni, “Senin rûh-i hayvânî sâhibi olan yüz çerağ, ya'ni cisim müsâhibin olsa, ister ölüp âhirete intikâl etsinler, ister dünyâda diri olarak dursunlar, onlar birbirinden ayırdılar ve aslâ aralarında ittihâd yoktur.”

ز آن همه جنگند این اصحاب ما جنگ کس نشنید اندر انبیا

452. *Bundan dolayı, bu bizim ashâbımız hep nizâ' ederler; enbiyâda kimse nizâ' işilmedi.*

Ya'ni “Rûh-i hayvânîler arasında ittihâd olmamasından dolayı, bu bizim müsâhiblerimiz arasında dâimâ nizâ' ve muhâlefet mevcûddur; zîrâ onların rûhu henüz, rûh-i insânî mertebesini iktisâb edememiştir.”

“În ashâb-ı mâ” ta'bîriyle, Hz. Pîr efendimizin zamân-ı şeriflerindeki mü-rîdlerine işâret buyurulmuş olması vâridir. Zîrâ zamân-ı şeriflerinde 'ba'zı kimseler: “Hz. Mevlânâ kâmil bir zâttır, fakat müridleri yaramaz adamlardır” demişler ve bu söz Hz. Pîr'e vâsıl olduğu vakit: “Eğer onlar iyi adamlar olmuş olsa idi, ben onların müridi olurum” buyurmuşlardır. Velhâsıl rûh-i hayvânî arasında ittihâd yoktur; o ittihâd ancak rûh-i insânîye mahsûsdur. “Nitekim rûhları rûh-ı kudsî ve izâfî olan enbiyâ-yı izâm ve onların vârisleri olan evliyâ-yı kirâm aralarında kimse nizâ' ve muhâlefet işitmedi.”

ز آنکه نور انبیا خورشید بود نور حس ما چراغ و شمع و دود

453. *Zîrâ ki enbiyânın nûru güneş idi; bizim hissimizin nûru çerağ ve şem' ve dumandır.*

Ya'ni, “Peygamberlerin ervâh-ı kudsiyyelerinin nûru güneş gibidir ve gü-neşin ziyâsı ve nûru bir menba'dan çıkar; bu sebeble odalara aks eden nûr-

lar arasında ihtilâf yoktur. Fakat hissimizin ve rûh-ı hayvânîmizin nûru, çerâğın ve mumların nûruna ve onlardan çıkan dumanlara benzer; binâenaleyh birbirinden ayrılır."

يك بميرد يك بماند تا بروز يك بود پژمرده ديگر با فروز

454. *Biri söner, biri gündüze kadar kalır; biri soluk, diğeri parlak olur.*

"Meselâ yanan çerâğlardan birisi daha gündüz olmadan söner, diğeri sabâha kadar yanar, yâhud birisi pejmürde ve sönük sönük yanar, diğeri de bol alev ile parlak parlak yanar." Cisimlerin rûh-i hayvânîleri de böyledir, bünyelerin icâbına göre kimi kuvvetli yanar, kimi pejmürde ve sönük sönük yanar. Ya'ni kimi kaviyyü'l-bünye olarak yaşar, kimi zayıf ve ma'lûl olarak yaşar.

جان حیوانی بود حی از غدی هم بمیرد او بهر نیک و بدی

455. *Hayvana mensûb olan cân gıdâdan diri olur; o her bir iyide ve kötûde dahi ölür.*

Ya'ni, cism-i unsuriye taalluk eden rûh-i hayvânî, gerek sâlih olan ve gerek fâsık olan kimselerde alelumüm yemeden ve içmeden diri olur ve kuvvetlenir; ve bünye gıdâ ile kuvvet buldukça, o rûh-i hayvânînin kuvve-i dâfiya ve câzibesi, ya'ni gazabı ve şehveti dahi şiddetli olur; fakat o rûh-i hayvânî ister sâlihde ve ister fâsıkda olsun neticede ölür ve fânî olur.

گر بمیرد این چراغ و طی شود خانهء همسایه مظلوم کی شود

456. *Eğer bu çerâğ söner ve dürülüp bükülürse, komşunun evi ne vakit karanlık olur?*

Ervâh-ı hayvâniyye arasında ittihâd olmadığına misâldir. Ya'ni, "Sûrî çerâğ, yağı bittiği için söner; veyâhud birisi tarafından fitili bükülüp söndürülürse, komşunun evi karanlık olmaz; zirâ onun evindeki çerâğ yanar ve sönmez. Bunun gibi bir cisimdeki rûh-i hayvânî zâil olup o cisim ölürse, komşunun rûh-i hayvânîsi devâm eder."

نور این خانه چو بی این هم بپاست پس چراغ حس هر خانه جداست

457. *Mâdemki o evin nûru bunsuz dahi ayaktadır, binâenaleyh her evin his çerâğı ayrılır.*

Mâdemki o komşunun evinin çerâğı, bu komşunun çerâğı sönse dahi ya-
nıyor; ve birinin rûh-i hayvânîsi öldüğü ve söndüğü vakit, diğerinin rûh-i
hayvânîsi ayakta duruyor; bundan anlaşılıyor ki, her cismin rûh-i hayvânîsi
diğerinden ayndır.

نی مثال جان ربانی بود

این مثال جان حیوانی بود

458. *Bu, hayvana mensûb olan canın misâli olur; Rabbânî olan canın misâli
olmaz.*

Bu, yukarıdan beri verdiğimiz izâhât, rûh-i hayvânînin misâlidir, Rabbâ-
nî ve kudî olan rûh-i insânînin misâli değildir. O menfûh-i ilâhî olan rûh-i
insânî ve izâfî başkadır.

بر سر هر روزی نوری فتاد

باز از هندوی شب چون ماه زاد

459. *Gece hindûsu tarafından vaktâki ay doğdu, her bir pencerenin üzerine bir
nûr düştü.*

"Bâz" kelimesinin çok ma'nâsı vardır, burada "cânib ve taraf" ma'nâsı-
nadır. "Gece hindûsu"ndan murâd, rûh-i hayvânîdir; zîrâ rûh-i hayvânî zul-
met-i tabîattan münbaisdir. "Ay"dan murâd, rûh-i izâfîdir. "Hindû", zenci
köle ve câriye ma'nâsıdır. Ya'ni, "Cism-i insânînin hâmil olduğu rûh-i
hayvânî, rûh-i insânî isti'dâdına gebedir; vaktâki rûh-i insânî isti'dâdına ge-
be olan ve zenci câriye mesâbesinde bulunan rûh-i hayvânî tarafından,
rûh-i insânî ayı doğdu; cisimlerin her bir his pencerelerine bu nûr düştü ve
in'ikâs etti." Binâenaleyh rûh-i insânî ayı ile nûrlanan her bir cisim, o nûru
bir menba'dan aldı.

که نماند نور این بی آن دگر

نور آن صد خانه را تو یک شمر

460. *O yüz evin nûrunu sen bir say; zîrâ artık onsuz, bunun nûru kalmaz.*
[458]

Ya'ni, o rûh-i insânî nûruyla münevver olan yüz cisim evinin nûrunu
sen bir say; zîrâ o rûh-i insânînin nûru olmaksızın, artık bu evin nûru kal-
maz; ve birkaç cisim evi bu nûr ile münevver olmuş ise, onların nûru da
kalmaz.

Bu beyt-i şerîfde enbiyânın ve her asırda vücûdları iksîr hükmündeki vâ-
ris-i hakîkî olan evliyâ-yı kirâmın rûh-i kudîlerine işâret buyrulur. Zîrâ en-
biyânın ve vârislerin rûhları güneş gibidir ve sâir efrâd-ı beşerin cisimleri ev-

ler gibidir. Efrâd-ı beşerîyyenin rûh-i hayvânîleri, onların güneş gibi olan rûh-i kudsîlerinden münevver olur; ve bunların gurûbu hâlinde cisimlere mün'akis olan onların nûru zâil olup, beşer rûh-i hayvânîlerinin zulmeti altında kalırlar. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in I. cildinde bu ma'nâya işâret buyrulur. Mesnevî:

خود جهان آن کسست و آگهست هر ستاره بر فلک جزو مهست
او جهان کامل است و مفرداست نسخهء کل وجود او را بدست
خود جهان آن يك کسست و باقیان جمله اتباع و طفیل اند ای فلان

"Muhakkak cihân o bir kimsedir ve âgehdır; felek üzerinde her bir yıldız ayın cüz'üdür. O zât-ı cihân kâmil ve müfreddir. Nüsha-i küll-i vücûd, onun için olmuştur. Muhakkak cihân o bir kimsedir ve bâkîleri hep etbâ' ve tufeyldir."

Ve bu ma'nâ Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretlerinin *et-Tedbîrâ-tü'l-İlâhiyye* nâmındaki kitâb-ı şerîflerinin ibtidâlannda îzâh buyurulmuştur.

تا بود خورشید تابان بر افق هست در هر خانه نور او قنق

461. *Parlayıcı güneş ufuk üzerinde oldukça, onun nûru her evde misâfirdir.*

"Kunuk", "konuk", Türkçe "konmak" masdarından ism-i masdar olup, misâfır ma'nâsındadır. Ya'ni, "Enbiyânın ve enbiyâdan sonra vâris-i kâmilin rûh-i kudsîsi güneşi ufuk-ı vücûd üzerinde bulundukça, onun nûru, cisim evlerindeki rûh-i hayvânî üzerlerinde misâfirdir ve cisim evleri onların nûrunun tufeylileridir."

باز چون خورشید جان آفل شود نور جملهء خانها زائل شود

462. *Tekrâr can güneşi âfil olduğu vakit, bütün evlerin nûru zâil olur.*

Rûh-i kudsî sâhibi olan zamânın peygamberi ve onun vârisi olan kutb-ı zamân âfil olduğu ve âlem-i kevnden âlem-i ma'nâyâ gurûb eylediği vakit, onun ervâh-ı hayvânîyyeye mün'akis olan nûru zâil olur ve ancak şeriat ule-mâsının yıldızlar gibi olan rûhlannın nûru kalır.

این مثال نور آمد مثل نی مر ترا هادی عدو را رهزنی

463. *Bu nûrun misâli geldi, misli değil; muhakkak senin için hâdî, düşman için reh-zendir.*

Ya'ni, bu yukarıda zikr olunan misâller, rûh-i ilâhî nûrunun misâli geldi; yoksa tamâmı tamâmına mutâbık olan o nûrun misli ve nazîri değildir. Ey müstaid olan sâlik, sen o misâllerde vech-i müşâbehetleri anlayıp vâsıl-ı hidâyet olursun ve ma'rifetin doğru yolunu bulursun. Fakat kendi idrâk ve irfânını yüksek görüp, i'tirâz ve cîdâli kendisine rehber ittihâz eden hakikat yolu düşmanın bu misâller yolunu keser; ve meselâ i'tirâz edip der ki: "Sen rûh-i insânîye "hakikat" dedin ve onun nûrunu müttehid gördün; ve enbiyâ ve evliyâ için "o nûru hâmillerdir" dedin. Şu halde enbiyâ ve evliyâ aralarında fark olmamak lâzım gelir. Ve husûsiyle enbiyâ aralarında *وَفَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ* (İsrâ', 17/55) ya'ni "Biz enbiyânın ba'zısını ba'zısı üzerine tafdîl ettik" âyet-i kerîmesi mûcibince fâzîliyyet ve mefzûliyyet sâbittir."

İşte bu kimsenin i'tirâzı, ma'rîfetteki noksanından vâkî' olur. Zîrâ bu misâlin inceliklerini idrâk edememiştir. Meselâ güneşin nûru menba'-ı vâhiden çıkar ve evin muhtelif pencerelerinden içeriye aks eder. Halbuki nûrun hakikatı birdir; fakat pencerelerin vüs'atı ve isti'dâdları muhtelifdir. Enbiyâ ve evliyâ aralarındaki fark dahi hakikatte ittihâd ile berâber böyledir.

بر مثال عنكبوت آن زشت خو پردہای گندہ را بر بافد او

464. O çirkin huylu örümcek misâli üzere kokmuş perdeler örür.

O kötü huylu mu'teriz ve mücâdil, o örümcekler tab' ve meşrebinde olup, ulûm-ı enbiyâ ve evliyânın önüne zayıf olan kendi nazar-ı fikrîsi ile peydâ ettiği birtakım hayâl perdelerini örür; ve bu çürük perdeler ile o maârif ve hakâyık-ı enbiyâ ve evliyâyı setr ettiğini, ya'ni ibtâl ve cerh eylediğini zan-neder.

از لعاب خویش پردهء نور کرد دیدهء ادراک خود را کور کرد

465. Kendi salyasından nûra bir perde yaptı, kendi idrâkının gözünü kör etti.

O örümceğe benzeyen mu'teriz, örümceğin çıkardığı ince salyalar mesâbesinde olan kendi sözlerinden mahz-ı nûr olan ulûm-i enbiyâ ve evliyânın önüne bir perde çeker; bu çektiği perde ile, ancak kendi idrâkını kör eder.

گردن اسب ار بگیرد بر خورد و ر بگیرد پاش بستاند لکد

466. Eğer atın boynunu tutarsa, müntefi' olur ve eğer atın ayağını tutarsa tepme alır.

“At”dan murâd, kelâm-ı enbiyâ ve evliyâdır; ve “atın boynu”ndan murâd, o kelâmın lübbü ve esâsı ve bâtını; ve “ayak”ından murâd, o sözlerin zâhiri-
dir. Ya’ni, “Eğer kelâm-ı enbiyâ ve evliyânın lübbünü ve esâsını tutarsan, o
sözlerden müstefid olursun; ve eğer zâhirini alıp, kıyâsât-ı fikriyyen ile i’tirâ-
zâta kalkarsan, o ma’nevî atın tekmelerini yersin.”

کم نشین بر اسب توسن بی لگام عقل و دین را پیشرا کن و السلام

467. *Serkeş at üzerinde yularsız az otur; akli ve dîni muktedâ et vesselâm!*

“Böyle olunca, sert huylu at mesâbesinde olan ma’rifet-i enbiyâ ve evli-
yâya ihtiyât yularını takmaksızın binme, ya’ni o ma’rifete ihtiyatsız yakla-
ma; bu husûsta akl-ı selîmi ve dînin gösterdiği düstûrları muktedâ yap!” Zîrâ
akl-ı selîm anlıyamadığın maânîye i’tirâz cür’etinde bulunmamayı icâb eder
ve dîn-i kibâra hürmeti tavsiye eder. Filhakîka erbâb-ı tarîkden ba’zılarına te-
sâdüf olunur ki, onlar Şeyh-i Ekber hazretlerinin maârif-i âliyesine “darlık”
isnâd etmek küstahlığında ve bu *Mesnevî-i Şerîf*’in vahdet-i vücûda müteal-
lik olan beyânâtını doğru görememek edepsizliğinde bulunur ve bu i’tirâzı bir
zevk meselesi telakkî edip, kendilerini ma’zûr görürler. Halbuki dînin bu iki
muktedâlarının sözlerini adem-i kabûl, lübb-i Kur’ân ve ahâdîse muhâlefet
olduğundan, pek büyük bir zevksizlik ve azîm terbiyesizlik olur. Bunların bu
hakâyika i’tirâzları, cenâb-ı Pîr efendimizin yukarıda buyurdukları gibi örüm-
cek salyasıyla ağ germek ve bu ördükleri ağlar vâsıtasıyla bu hakâyıki ört-
meğe çalışmak kabîlindendir.

اندرین آهنگ منگر سست و پست کاندین ره صبر و شق انفس ست

468. *Bu âhenge gevşek ve aşâğı bakma; zîrâ bu yolda sabır ve nefsin meşak-
katleri vardır.*

“Şıkk”, meşakkat ve sıkıntı ve zorluk ma’nâsındır. Nitekim sûre-i Nahl’de
(Nahl, 16/7) ya’ni “Râkib sizin yük-
lerinizi bir şehre kadar yüklenir, siz ona ancak nefislerin meşakkatı ile bâliğ
ve vâsıl olursunuz” buyrulur. Ya’ni, “Bu enbiyâ ve evliyânın âheng-i ma’ri-
fetine gevşek ve alçak bakma; zîrâ bu ma’rifet yolunda nefislerin sabrı ve me-
şakkatı vardır.” Ya’ni bu maârif ve hakâyıkın bilâ-i’tirâz kabûlü için rûhun,
nefs-i hayvânînin te’sîrâtı altından kurtulması icâb eder; bu da akl-ı selîm
kuvveti ve dîn düstûrlarıyla nefsin benliğini ve enâniyetini ezmek ile olur. Bu
enâniyeti ezmek ise, gâyet meşakkatli ve sıkıntılıdır ve çok sabır lâzımdır.

بقیہ قصہء بنای مسجد اقصی

Mescid-i Aksâ binâsı kıssasının bakıyyesi

چون سلیمان کرد آغاز بنا پاک چون کعبہ همایون چو منی

469. *Uaktâki Süleymân, Ka'be gibi mukaddes ve Minâ gibi mübârek olan binâyâ başladı.*

"Hümâyûn", burada "mübârek ve meymûn" ma'nâsınadır. Ve "Minâ", Mekke-i Mükerrreme'de hacıların kurbanlarını kestikleri mahallin ismidir.

در بنا اش دیده می شد کرو فر نی فسرده چون بناهای دیگر

470. *Onun binâsında kerr ü fer görünmüş oluyordu; başka binâlar gibi donmuş*
[468] *değil idi.*

"Kerr ü fer", lügatte pehlivanların harbde ileri geri hareketlerine denir; burada canlılık ve hareket-i acibeden kinâyedir. Ya'ni, "Mescid-i Aksâ'nın binâsı esnâsında canlılık ve acib hareket görülmüş oluyordu. Bu mescidin binâsı, başka binâlar gibi cansız ve cemâd hâlinde değil idi."

در بنا هر سنگ کز کوه می شکست فاش سیروایی همی گفت از نخست

471. *Binâda her taş ki dağdan kırılır idi, açık olarak ibtidâdan benim ile seyr ediniz derdi.*

"Sîrû bî", terkîb-i Arabî'dir. "Bâ", maiyyet için olursa, "Benim ile berâber gidiniz" ma'nâsınadır. Ve "bâ", müteaddî için olduğu takdirde, "Beni götürünüz" demek olur. Ya'ni, "O binânın canlılığı bu idi ki, binâ esnâsında çağdan kırılacak olan taşlar daha kırılmazdan mukaddem âşikâre olarak "Beni kırın ve götürün!" diye söz söyler idi.

Ma'lûm olsun ki bilcümle eşyâda sereyân-ı Zâtî vâki' olduğundan, cemâdda dahi sıfât-ı ilâhiyyenin tecellisi vardır. Fakat onların taayyünleri, bu sıfâtın zuhûruna müsâid olmadığından bâtındır. Bu hâlin delîl-i Kur'ânî'si

﴿إِسْرَآءُ 17/44﴾ وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur velâkin siz onların tesbîhlerini idrâk edemezsiniz” âyet-i kerîmesidir. Ve hamd ve tesbîh ancak zî-hayâtın vâki' olur ve onların bu hamd ve tesbîhi his kulağıyla işitilmez, ancak can kulağıyla işitilir. İşte bu binâ esnâsında Süleymân (a.s.) gibi bir nebiyy-i zîşânın feyz-i nazarıyla binâyı yapmakla meşgûl olanların can kulakları faâliyetle gelmiş ve taşların kelâmını âşikâr olarak işitmişlerdir.

همچو از آب و گل آدم کده نور ز آهک پارها تابان شده

472. *Âdem evinin suyundan ve çamurundan olduğu gibi, kireç parçalarından nûr parlayıcı olmuş idi.*

“Kede”, hâne, ev; “âhek” kireç ve alçı ma'nâsınadır. “Âdem evi”nden murâd Âdem'in vücûdudur. “Âb ve kil”den murâd, âdemin vücûdunu terkîb eden anâsırdır. Ya'ni, “Âdemin cismini teşkil eden anâsır-ı muhtelifeden Hakk'ın Nûr sıfâtı zâhir oluşu gibi, Mescid-i Aksâ'nın binâsını teşkil eden kireç veya alçı parçalarından dahi Hakk'ın Nûr sıfâtı zâhir olurdu; ve o sıfâtın nûrunun zuhûru icâbından olarak, onun taşları ve kireçleri âdem gibi nutuk ederdi.”

سنگ بی حمال آینده شده و آن در و دیوارها زنده شده

473. *Taş hamalsız gelici olmuş ve o kapılar ve duvarlar diri olmuş idi.*

O binânın taşları cism-i insan gibi, kendi kendine hareket eder ve kapıları ve duvarları söz söyler ve dirilik eseri gösterirler idi.

حق همی گوید که دیوار بهشت نیست چون دیوارها بی جان و زشت

474. *Flak buyurur ki: “Cennetin duvarı, duvarlar gibi cansız ve çirkin değildir.”*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Ankebût'da vâki' وَأَنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (Ankebût, 29/64) ya'ni “Bu hayât-ı dünyâ nedir? Ancak oyun ve eğlencedir; ve muhakkak dâr-ı âhiret için hayât vardır, eğer bilseniz” âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni “Hak Teâlâ buyurur ki, cennetin duvarları ve binâsı, dünyânın duvarları ve binâları gibi sûrette cemâd ve cansız ve manzaraları taş ve toprak ve kum ve kerpiç gibi çirkin değildir.”

Hind şârihlerinden Mîr Nûrullah bu beytin şerhinde vâki' olan bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle buyurur ki: "Lafz-ı "hayevân" iki fetha ile , aslında "hayât" ma'nâsında masdardır ve onun aslı "hayeyân"dır. Ve ikinci "yâ" harfini "vav" harfine tebdîl etmişlerdir. Ve "hayevân" lafzı, sâhib-i hayât ma'nâsında olarak daha çok müsta'meldir; ve örfde, ikinci harfin sükûnuyla [:hayvân] şöhet bulmuştur. Her ne kadar müfessirler lügatin aslına nazaran "hayevân"ı hayât ile tefsîr etmiş iseler de, Hz. Mevlânâ bu makâmda "hayvân" kelimesini, "can sâhibi" ma'nâsında isti'mâl buyurmuşlardır. "Mâdemki dâr-ı âhiret mahall-i hayâtur, gûyâ kendi hayâtur" ma'nâsını vermek dahi dîğerk bir vecihdir.

چون در و دیوار تن با آگهیست زنده باشد خانه چو شاهنشهیست

475. *Vaktâki tenin kapısı ve duvarı bir âgâh ile berâberdir, şâhenşâha mensûb hâne gibi diri olur.*

Nitekim cism-i beşerin göz, kulak ve burun ve ağız gibi kapıları ve duvar mesâbesindeki beşeresi ve adalâtı, âgâh olan ve idrâk sâhibi bulunan bir rûh ile berâber bulunduğu vakit o cisim, şâhenşâha mensûb hâne ve saray gibi diri olur ve o evde hareket ve envâr zâhir olur.

هم درخت و میوه هم آب زلال با بهشتی در حدیث و در مقال

476. *Hem ağaç ve meyve ve hem âb-ı zülâl, cennetlik ile sözde ve makâldedir.*

Cennet dahi rûhun rûhu olan Hak ile berâber olduğu için, o cennetin ağaçları ve meyveleri ve lezîz suları, cennetlik olan kimseler ile konuşurlar ve onlara söz söylerler.

Ma'lûm olsun ki, bu âlem-i kesâfet olan dünyâ dahi vücûd-ı Hak ile kâimdir; fakat bu kesâfet ve hiss-i hayvânî ve sıfât-ı nefsanî, rûh-i izâfiye perde olmuş ve her bir sûretin bătınındaki kelâm ve idrâk gibi sıfât-ı rûhâniyye mestûr kalmıştır. Vaktâki âlem-i âhirette bu kesâfet ve hayvâniyet hissi ve nefsanîyet sıfatları zâil olup, rûhâniyet galebe eder, gizliler âşikâr olur. Nitekim kendisinin kesâfet ve cemâdlık sıfatları zâil olup, sıfât-ı rûhâniyyesi ahkâmı zâhir olan zevât eczâ-yı âlemin sözlerini ve tesbîhlerini bu dünyâda dahi işitirler. Nitekim Hz. Pîr III. cildde 1018 numarada غلغل اجزای عالم بشنودید از جمادی عالم جانها روید "Cemâdlıktan canlar âlemine gidiniz; eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!" buyurmuşlar idi. Bu hâli iktisâb eden zevât-ı âliyenin kıyâmetleri kopmuş olup, cennet-i 'âcil içinde yaşamakta bulunmuş olurlar.

زآنکه جنت را نه زآلت بسته اند بلکه از اعمال و نیت بسته اند

477. *Zîrâ cenneti âletten bağlamamışlardır, belki amellerden ve niyetlerden bağlamışlardır.*

Zîrâ ki cenneti kesîf olan mevâdd-ı unsuriyyeden yapmamışlardır; belki cennet ameller ve niyetler gibi a'râzdan binâ olunmuştur.

این بنا زآب و گل مرده بدست و آن بنا از طاعت زنده شدست

478. *Bu binâ ölü olan su ve çamurdan olmuştur; ve o binâ tâattan diri olmuştur.*

Bu dünyânın binâları cemâd cinsinden, sudan ve çamurdan yapılmıştır; ve o âhiretin binâları ise bu dünyâda Hakk'a olan tâat ve ibâdâtın sûretleridir.

این باصل خویش ماند پر خلل و آن باصل خود که علمست و عمل

479. *Bu pür-halel olarak kendi aslına benzer; ve o kendi aslına ki, ilim ve ameldir.*

Bu dünyâ binâlarının aslı dâimâ istihâlât içinde olan taş ve toprak cinsinden olduğundan, bunlar ile yapılan binâlar dahi pâyidâr olmaz; fakat âhiretin binâları ilim ve amelden yapıldığı ve ilim ve amel ise mevâdd-ı unsuriyye gibi bozulur bir şey olmadıkları cihetle, o binâlar dahi kendi asılları gibi pâyidâr olurlar.

هم سریر و قصر و هم تاج و ثیاب با بهشتی در سؤال و در جواب

480. *Hem taht ve köşk ve hem tâc ve elbise, cennetlik ile suâlde ve cevâbdadır.*
[478]

Cennetin hem mekânı ve hem de libâsları, ehl-i cennet ile mükâleme ederler; ve suâl ve cevâbın hakâyık ve maârif ve esrâr-ı ilâhiyye üzerine olacağı vâreste-i îzâhdır.

فرش بی فراش پیچیده شود خانه بی مکناس رویده شود

481. *Döşeme döşemecisiz bükülmüş, oda süpürgesiz süprülmüş.*

"Miknâs", süpürmek ma'nâsına olan "kens" masdanından ve ikinci bâbdan "miftâh" gibi ism-i âlet olup, "süpürge" ma'nâsındır. Ba'zı nüshalarda "kennâs" vâki'dir ki, mübâlağa ile ism-i fâil olup, "süpürücü" ma'nâsına gelir. "Cennetin döşemesi, döşemeciye hâcet kalmaksızın devşirilip bükülür ve odaları süpürgesiz veyâ süpürücüsüz süpürülür."

خانهء دل بین ز غم ژولیده شد بی کناس از توبهء رویده شد

482. *Gönül evini gör! Gamdan perişân oldu, süpürücüsüz tövbeden süpürülmüş oldu.*

Cennetin odası süpürücüsüz nasıl süpürülür diye taaccüb etme, onun bu âlemde de misâli vardır. "Meselâ gönül evi gamdan tozlanıp perişân olur, zâ-hirde bir süpürücü olmadığı halde, tövbe ile kalb evinin tozları süpürülüp gider; binâenaleyh istiğfâra devâm kalbde gam ve gubârın izâlesinde müessir olur."

تخت او سیار بی حمال شد حلقه و در مطرب و قوال شد

483. *Onun tahtı hamalsız seyr edici oldu; halkası ve kapısı mutrib ve kavvâl oldu.*

"Mutrib", saz çalan kimse; "kavvâl" kasâid ve gazel okuyan kimse demektir. Ya'ni, "Cennetin tahtı bir hamal tarafından nakl edilmeksizin kendi kendine yürür; ve halkası ve kapısı açılıp kapanırken sâzendelik ve hânen-delik vazifesini yapar."

هست در دل زندگی دار الخلود در زیانم چون نمی آید چه سود

484. *Gönülde dirilik dârü'l-hulûddur, mâdemki dilime gelmiyor, ne fâide vardır?*

"Zindegî", dârü'l-hulûda muzâf olursa "Gönülde dârü'l-hulûdun diriliği vardır" demek olur. Ve eğer muzâf olmazsa "Gönülde dirilik dârü'l-hulûddur" demek olur. Ya'ni, "Gönlün diriliği ahvâli mâdem dile gelmiyor, lafz ve ibâre ile anlatmak mümkün olmuyor, bundan bahs etmek istemekte ne fâide vardır? Zirâ ahvâl-i kalb zevkîdir ve vicdânîdir ve onunla ittisâf, riyâzât ve mü-câhedâta mevkûddur."

چون سلیمان در شدی هر بامداد مسجد اندر بهر ارشاد عباد

485. *Vaktâki Süleymân her sabah ibâdî irşâd için, mescide gider idi.*

بند دادی گه بگفت و لحن و ساز گه بفعل اعنی رکوعی با نماز

486. *Gâh söz ve lahn ve tertîb ile, gâh fiil ile ya'ni rûkû'a mensûb namaz ile nasîhat verirdi.*

"Lahn", burada savt-ı mevzûn ma'nâsınadır. Ya'ni, "Süleymân (a.s.) mescide ibâdullahı irşâd için gâh söz ile nasîhat eder ve gâh Dâvûd (a.s.)ın

Mezâmîr'ini mevzûn sadâ ve tegannî ile okurdu ve ibâdet saflarını tertîb ederdi. Gâh fiil ile nasîhat ederdi, ya'ni namaza mensûb olan rûkû'u ta'lîm ederdi.

پند فعلی خلق را جذاب تر که رسد در جان هر با گوش و کر

487. *Fiile mensûb nasîhat, halkı daha ziyâde cezb edicidir; zîrâ her kulaklının ve sağırın canına erişir.*

اندر آن وهم امیری کم بود در حشم تأثیر آن محکم بود

488. *Onda emîrin vehmi az olur; haşemde onun te'siri muhkem olur.*

"Fiilî olan nasîhatta nâsîh, yaptığı fiil ile, halk arasına karışmış ve kendisini halk ile müsâvî bir derecede tutmuş olacağından, halk nazarında böyle bir nâsîhin emîrlîği vehmi az olur ve halk onun emîrlîğinden ve tahakkümünden ziyâde, kendilerinin menfaat[in]e hâdim olduğuna kanâat getirirler. Binâenaleyh tevâbi' ve taraftar peydâ etmek husûsunda o fiilî nasîhatın te'siri kuvvetli olur." "Haşem", tebaa ve hademe ve leşker ma'nalarına gelir.

قصه آغاز خلافت عثمان رضی الله عنه و خطبه وی و بیان آنکه

ناصح فعال به از ناصح قوال بقول

Osmân (r.a.)'ın hilâfetine başlangıcının ve onun hutbesinin kıssası ve fa'âl olan nâsîhin, kavî ile kavvâl olan nâsîhden iyi olduğunun beyânı

قصه عثمان که بر منبر برفت چون خلافت یافت بشتاید تفت

489. *Kıssa-i Osmân'dır ki, hilâfeti bulduğu vakit harâretle acele etti, minber üzerine gitti.*

Bu kıssa cihâr-yâr-i güzîn efendilerimizden Osmân Zinnüreyn (r.a.) hazretlerinin kıssasıdır ki, nevbet-i hilâfet kendilerine geldiği vakit, harâretle acele edip minber-i hitâbete gitti.

منبر مهتر که سه پایه بدست رفت بو بکر و دوم پایه نشست

490. *Minber-i a'zam ki, üç basamak olmuştur, Ebû Bekir gitti ve ikinci basamakta oturdu.*
[488]

Resûl-i zîşân Efendimiz'in hutbe okudukları minber-i a'zam, o hazretin âhireti teşriflerinden sonra üç basamak olmuştur. İkinci basamakta Ebû Bekir es-Siddîk (r.a.) hazretleri oturdu.

بر سوم پایه عمر در دور خویش از برای حرمت اسلام و کیش

491. *Ömer kendi devrinde İslâm'ın ve dînin hürmeti için, üçüncü basamak üzerinde idi.*

Hız. Siddîk'dan sonra minber-i şerife bir basamak daha ilâve olunup, Hız. Ömer (r.a.) kendi devr-i hilâfetine İslâm'ın ve dînin hürmeti ve şerefi için bu ilâve olunan üçüncü basamak üstünde oturdu.

دور عثمان آمد او بالای تخت بر شد و بنشست آن محمود بخت

492. *Osman'ın devri geldi, o tahtın yukarısı üzerine gitti ve o bahtı mahmûd olan oturdu.*

Hız. Osman-ı Zinnûreyn'in devr-i hilâfeti geldi, o minberin yukarısına, ya'ni Resûl-i Ekrem'in oturduğu basamağa çıktı ve o bahtı mahmûd, ya'ni aşere-i mübeşşereden olan zât-ı muhterem orada oturdu.

پس سؤالش کرد شخصی بو الفضول کآن دو نشستند بر جای رسول

493. *Böyle olunca ona bü'l-fudûl olan bir şahıs suâl etti ki: "O iki, Resûl'ün yeri üzerine oturmadılar.*

Hız. Osman'ın o makâmda oturduğunu gören bir boşboğaz küstah, o hazrete hitâben dedi ki: "Senden evvelki iki halife Resûl-i Ekrem'in yerine oturmadılar."

پس تو چون جستی ازیشان برتری چون برتبت تو ازیشان کمتری

494. *"Binâenaleyh sen niçin onlardan daha yükseklik istedin, mâdemki rûlbede onlardan aşağısın?"*

Ya'ni, "Sen sıra i'tibârıyla bu iki halifeden daha aşağı rûlbede olduğun halde niçin Peygamber'in makâmına oturup, onlardan daha yüksek olmak kasdında bulundun?"

diğkte *اِنَّ لَكُمْ امام فعال خير و احسن اليكم من امام قوال* ya'ni "Sizin için fa'âl olan imam, kavvâl olan imâmdan hayırlı ve ahsendir" deyip indi. Doğru buyurdu. Mâ-demki kelâmdan murâd fâidedir ve tebdîl-i ahlâktır, söz söylemeksizin bu fâidenin ez'âfını hâsıl etmiş idiler ve bu fâidenin husûlû müyesser oldu; binâ-enaleyh buyurdıkları ayn-ı savâb idi. Gelelim kendisine "fa'âl" demesine. Gerçi minberde o hâl içinde zâhiren bir fil icrâ etmedi ki onu, göz ile görmek mümkün olsun. Namaz kulmadı, hac etmedi, hutbe okumadı, bunlardan hiçbir-i vâkı' olmadı. İmdi ma'lûmumuz olsun ki, amel ve fil denilen şey, yalnız o sûretler değildir; belki bu sûretler, o amelin sûretidir, o amel ise candır. Nitekim Mustafâ (s.a.v.) *اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم* ya'ni "Benim ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine iktidâ ederseniz, hidâyet bulursunuz" buyururlar idi. Bir kimse yıldızlara bakıp kat'-ı râh eder, hiç yıldızlar ona söz söyler mi? Hayır! Ancak mücerred o yıldızlara bakmak ile yolu tanır ve menzile vâsıl olur. İşte böylece senin evliyâ-yı Hakk'a nazar etmen ile, onların sende tasarrufu ve bî-kelâm ve bahs olarak maksûdların husûlû ve seni menzil-i vasla eriş-tirmeleri mümkündür."

زهره نی کس را که گوید هین بخوان یا برون آید ز مسجد آن زمان

499. *Kimsenin mecâli yok idi ki, "Âgâh ol, oku!" desin, yâhud o zaman mes-cidden dışarıya gelsin!*

هیبتی بنشسته بد بر خاص و عام پر شده نور خدا آن صحن و بام

500. *Hâs ve âmm üzerine bir heybet oturmuş idi, o sofa ve tavan nûr-ı Hu-dâ dolmuş idi.*

هر که بینا ناظر نورش بدی کور ز آن خورشید هم گرم آمدی

501. *Her kim görücü idi, onun nûruna nâzır olurdu; köre dahi o güneşten ha-râret gelirdi.*

Kalb gözü açık olanlar o halife-i zîşânın nûr-ı bâtınına nâzır olurdu; kalb gözü kör olanlara dahi, o hakîkat güneşinin nûrundan kalblerine bir harâret gelir ve müteessir olurlar idi.

پس ز گرمی فهم کردی چشم کور که بر آمد آفتابی بی فتور

502. *İmdi körün gözü harâretten fehmi ederdi ki, fütûrsuz bir güneş doğdu.*

"İmdi bâtın gözü kör olan kimseler za'fsız bir güneş doğduğunu, onun ha-râretinden anlardı." "Fütûr", za'f ve gevşeklik ma'nâsındır. Kuvvetli bir ha-

kâkat güneşi doğduğunu kalbinde husûle gelen harâretten ve teessürden an-
lar demek olur.

لیک این گرمی گشاید دیدہ را تا ببیند عین ہر بشنیدہ را

503. *Fakat gözü bu harâret açar, tâ ki her işitilmişin "ayn" ını görsün.*

Ya'ni, "Kalb gözü kör olanlar bir veliyy-i kâmilin huzûrunda bulunduğu vakit, onun nûrundan kalbi harâretlenir ve müteessir olur. İşte bu harâret ve teessür, kalb gözünü açar ve sâlik esrâr ve hakâyıktan işittiklerini aynen bu açılan kalb gözüyle görür." Binâenaleyh evliyâ-yı Hakk'ın huzûrunda otu-
rup, onun teveccühünden kalbi harâret bulmak ve müteessir olmak, kalb gö-
zünün açılmasına sebep olur.

گرمیش را ضجرتی و حالتی زآن تیش دل را گشادی فُشحتی

504. *Onun harâretinin bir zacreti ve bir hâleti vardır, onun o harâretinden kalb-
de bir açılma, bir genişlik vardır.*

"Zacret", kararsızlık ve ızırâb; "füşat", geniş olmak ve genişlik demektir. Ya'ni, "O hakikat güneşi olan veliyy-i kâmilin kalblere mün'akis olan nûru-
nun bir ızırâbı ve bir hâli vardır ki, onun o harâretinden kalblerde bir feth-i
ma'nevî ve açılma ve bir genişlik hâsıl olur." Ya'ni kâmilin nûru kalblere aks
ettiği vakit bir zacret ve bir kararsızlık verir; fakat o harâretin zacretinden
kalbde fetih ve genişlik vâki' olur.

کور چون شد گرم از بر قدم از فرح گوید کہ من بینا شدم

505. *Kör, nûr-ı kîdmeden sıcak olduğu vakit, ferahından der ki: "Ben görücü
oldum!"*

"Kalb gözü kör olan mürid, insân-ı kâmilin hâmil olduğu nûr-ı ilâhînin
kalbine aks etmesinden dolayı harâretlendiği vakit, kalbinde hissettiği geniş-
lik sebebiyle, "Artık ben kemâle geldim ve kalb gözüm görücü oldu!" der."
Bu hâl birçok sâliklerde vâki' olmuş ve bu hâl içinde, kendilerini müşşid-i kâ-
mil zannedip, halkı irşâda kıyâm edenler de bulunmuştur. Şeyh Şihâbüddîn
Sühreverdî (k.s.) hazretleri *Avârifü'l-Maârif* nâmındaki kitabında, bunlar
hakkında "sâlik-i ebter" buyurur. Bunlar tecellî-i rûhânîyi, tecellî-i rabbânî
zannederler.

سخت خوش مستی ولی ای بو الحسن پارهء راهست تا بینا شدن

506. *Pek hoş sarhoşsun, fakat ey bü'l-Hasen, görücü olmaya kadar bir parça yol vardır.*

Ya'ni, "Ey tecellî-i rûhânîye nâil olan kimse! Sen insân-ı kâmilin nûrunun te'sîriyle nâil olduğun bu tecellî-i rûhânîden latîf sarhoş bir haldesin; fakat ey bü'l-Hasen tecellî-i rabbânîye nâiliyetle görücü olmaya kadar bir parça daha yol vardır." "Ebû'l-Hasen" ta'bîri bu tecellî-i rûhânîye mazhar olan kimseye hitâb olunduğu anlaşılır; zîrâ rûh aslında Hasen ve latîftir, çünkü halîfe-i Hak'dır. "Ebû" ta'bîri Arabî'de mâlikîyet ma'nâsı ifâde eder; meselâ "Ebu'd-dînâr", altın babası demektir.

این نصیب کور باشد ز آفتاب صد چنین و الله اعلم بالصواب

507. *Bu, yüz bunun gibi körün güneşten nasîbi olur; ve Allah doğuruyu en çok bilicidir.*

"Bu hâl ve bunun gibi yüz hâl, basar-ı basîreti açılmamış olan kimsenin, hakikat güneşi olan insân-ı kâmilin bâtınından nasîbi olur." Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin terbiyesinde bulunan sâliklere, o kâmilin nûrunun berekâtıyla ba'zı ahvâl zâhîr olur; o sâlik bunları kendinin malı ve hâli zanneder ve bu münâsebetle kendisinde "Oldum!" vehmi hâsıl olur. Halbuki eğer insân-ı kâmil nazarını ondan çevirirse, o hallerin hepsi kapanır. Bu hâl, henüz yürümeğe heveskâr olan bir küçük çocuğun kollarından tutup babasının yürütmesine benzer. Çocuk yürürken sevinir, kendisi yürüyor zanneder; eğer babası kollarını bıraksa, düşer. Binâenaleyh o sâlik, kâmilin bâtının nûrunu görmemiştir, ancak kendisine mün'akis olan harâretinden hissetmiştir.

وآنکه او آن نور را بینا بود شرح او کی کار بو سینا بود

508. *Ve o kimse, ki o nûru görücü olur, onun şerhi ne vakit Ebû Sînâ'nın kârı olur!*

"O nûr-ı ilâhîyi görücü olan kimsenin şerhi, hükemânın güzîdesi olan meşhûr Ebû Ali Sînâ'nın dahi kârı değildir." Zîrâ İbn Sînâ akıl ve zekâ sâhibidir ve basar-ı basîret sâhibi değildir. *Nefehâtü'l-Üns*'de mastûrdur ki: Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin halifeleri Mecdüddîn-i Bağdâdî hazretleri vâkiasında Risâletpenâh (s.a.v.) Efendimiz'i görüp سینا بن حق ابن سینا ya'ni "Yâ

Resûlallah, İbn Sînâ hakkında ne buyurursunuz?" demiş, Server-i âlem Efen-
dimiz dahi هو رجل اراد ان يصل الى الله بلا واسطتى فحجبت يدي هكذا فسقط في النار "O
bir adamdır ki, benim vâsitam olmaksızın Allah'a vâsil olmak istedi, iki elim-
le şöyle ittim, nâra sukût etti" buyurmuşlardır. Bundan anlaşılır ki İbn Sînâ
Peygamber'e değil, akıl ve zekâsına tâbî' olmuş bir kimsedir. İnsân-ı kâmilin
bâtını ise akıl ve zekâ ile bilinmekten pek uzaktır.

ور شود صد تو که باشد این زبان که بجنایند بکف پردهء عیان

509. *Ue eğer yüz kat olsa, bu dil kim olur ki, eliyle ayân perdesini kımlat-
sın?*

"Ve eğer Ebû Ali Sînâ'nın ve emsâli hükemânın kuvve-i aklıyyesi ve ze-
kâsı yüz kat olsa, bu dil kim olur ki? Ya'ni kelâm-ı zâhîrînin vüs'atı ve kud-
reti nedir ki, eliyle ya'ni belâgat-ı zâhîrîsi ile, o kâmilin bâtınına örtülmüş
olan ayân ve hakikat perdesini kaldırmak için kımlatsın!" Ya'ni kâmilin bâ-
tınındaki nûr, nûr-i Hak'dır ve onu ancak o kâmil gibi kâmil olan bir zât gö-
rür; fakat o nûrun beyânı harf ve savta gelmez ve o nûr üzerine çekilmiş olan
vücûd-ı izâfî perdesi, akıl ve zekâ kuvveti ile açılmaz.

وای بر وی گر بساید پرده را تیغ الهی کند دستش جدا

510. *Uay onun üzerine! Eğer perdeyi sıyırsa, Allah'a mensûb olan kılıç
[508] onun elini cüdâ eder.*

Eğer bir kimse o perdeyi akıl ve zekâ kuvveti ile sıyırsa, vay onun hâli-
ne! Allah'a mensûb celâl ve kahır kılıcı onun elini, ya'ni o kuvvetini kesip
oradan ayırır.

دست چه بود خود سرش را بر کند آن سری کر چهل سرها می کند

511. *El ne olur? Muhakkak onun başını koparır; o bir başı ki, cehilden surlar
yapar.*

"El ne demek? O kahr-ı ilâhî kılıcı muhakkak onun zâhîrî olan başını ko-
parır; ya'ni böyle bir kimsenin akıl ve zekâveti şöyle dursun, onun kâmilin
vücûdunu izâle eder ve o kahr kılıcının kestiği baş bir baştır ki, bilmediği ve
idrâk etmediği esrârdan, tahminât-ı aklıyyesi ile bahs etmeğe kalkar."

İsmâîl-i Ankaravî hazretleri ikinci mısra'ı şerhan buyururlar ki: "Lâkin o
bir başı koparır ki, cehil ve gafletten mücerred tefâhür için esrâr-ı ilâhiyyeyi

nâmahrem olanlara ızhâr eder ve izn-i ilâhî olmaksızın o esrârdan bahseder." İmdâdullah hazretlerinin müridleri Hasan Sâhib hazretleri buyurur ki: "Kendi cehli sebebiyle bir başı başlar yapar; ve bu ma'nâ gurûr ve tekebbûrden kinâyedir." Şu halde ikinci mısra'daki (سرھا) "esrâr" değil, "başlar" ma'nâsına olur.

این بتقدیر سخن گفتم. ورا
ور نه خود دستش کجا و آن کجا

512. *Bunu sana söz takdîriyle söyledim; ve yoksa onun eli nerede ve o nerede!*

Benim sana, "Dilin eli ayân perdesi açamaz!" dediğim söz takdîriyledir ve istiâre-i tahlîliyye kabilindendir. Binâenaleyh bu beyânım bilfarz, dilin eli olaydı, demek olur ve yoksa nûr-ı Hak nerede, o lisânın muhayyel olan eli nerede!

خاله را خایه بدی خالو شدی
این بتقدیر آمدست ار او بدی

513. *"Teyzenin hâyesi olaydı dayı olurdu", bu takdîr ile gelmiştir, eğer olaydı.*

Meselâ "kadın olan teyzenin hayası olaydı, erkek olan dayı olurdu" darb-ı meseli bu takdîr ile gelmiştir ve söylenmiştir. Olmamış bir şey hakkında "eğer olaydı" demek olur.

از زبان تا چشم کو پاک از شکست
صد هزاران ساله گویم اندکست

514. *Dilden, inkisârdan pâk olan o göze kadar, yüz binlercesine söylersem, azdır.*

Ya'ni, "Lisân-ı zâhirîden, za'f ve inkisârdan pâk olan kalb gözüne vâsıl oluncaya kadar geçilecek akabeleri ve bu ikisi arasındaki farkı ve mesâfe-i ma'neviyyeyi yüz binlercesine söylesem, yine bitiremem."

هین مشو نومید نور از آسمان
حق چو خواهد می رسد در یک زمان

515. *Sakın nâ-ümîd olma, Hak dilerse nûr gökten bir anda erişir.*

Ey sâlik, kiyl u kâl mertebesinden, müşâhede mertebesine kadar çok me-sâfât-ı ma'neviyye olmasından dolayı sakın me'yûs olma ve Hak'dan ümîdini kesme! Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri eğer dilerse, o bâtın gözünün nûru sana bir anda semâdan, ya'ni âlem-i ulvîden erişir.

"Semâ"dan murâd, mertebe-i ahadiyyettir, semâ-i mer'î değildir.

می رساند قدرتش در هر زمان

صد اثر در کانه از اختران

516. *Yıldızlardan kânlara, onun kudreti her zamanda yüz eser erıştırır.*

"Kân"dan murâd, arzdaki maâdin menba'larıdır. Bu beyt-i şerîf, yukanda-ki beyt-i şerîfde beyân buyurulan ma'nânın müsteb'ad olmadığına dâir hissi ve zâhîrî misâldir. "Hakk'ın ihsânından ümîdini kesme; nitekim pek uzak mesâfât-ı hissiyye ve zâhîriyyede bulunan yıldızlardan Hak Teâlâ hazretleri arzın maâdin menba'larına her zamanda bir çok te'sîrler ilkâ buyurur." Ve ilm-i nücûma nazaran "yıldızlar"dan murâd, manzûme-i şemsiyyemizi teşkil eden seyyârâtır. Ve ilm-i nücûma nazaran ba'zı seyyârâtın, ma'deniyât üzerene te'sîri şunlardır: Müşteri, kalay, elmas, tûtiyâ, kükürt, zernîh-i ahmer ve beyaz ve sarı renkteki taşlar; Merîh, demir, bakır, mîknâtîs ve zencefre; Zühre, inci, zeberced ve altın ve gümüş; Utârid, cıva, kehrübâ, firûze, kireç ve alçırlh... Bu husûsta daha ziyâde tafsîlât Hindistan'da tab' edilmiş olan *Matla'u'l-Ulûm* ve *Mecmau'l-Fünûn* nâmındaki eserin, ilm-i nücûm bahsinde mündericidir.

اختر حق در صفاتش راستخند

اختر گردون ظلم را ناسخند

517. *Feleğin yıldızları zulmetleri bozucudurlar; Hakk'ın yıldızları, onun sıfatlarında râsihtirler.*

Feleğin yıldızlarının arz üzerindeki te'sîri, ancak gecenin kesîf karanlığını bozup hafifleştiricidir. Hakk'ın yıldızları olan insân-ı kâmiller ise, Hakk'ın sıfatlarını hâmil ve bu sıfatların hükmü altında sâbit ve râsihtirler.

در اثر نزدیک آمد با زمین

چرخ پا نصد ساله راه ای مستعین

518. *Ey yardım isteyen! Beş yüz yıllık yol olan felek, eserde yeryüzüne yakın geldi.*

"Ey vücûd-ı unsurîşine felekten maddî yardım isteyen insan! Pek uzak mesâfede olan feleğin te'sîri, yeryüzüne yakın geliverdi." Nitekim ilm-i nücûma nazaran nutfе, rahm-i mâderde takarrur edince, Zühâl seyyâresinin terbiyesinde olur. İkinci ayda Müşteri terbiye eder; üçüncü ayda Merîh, dördüncü ayda Güneş, beşinci ayda Zühre, altıncı ayda Utârid, yedinci ayda Kamer terbiye eder. Sekizinci ayda yine Zühâl, dokuzuncu ayda yine Müşteri terbiyelerine girer. Maâdine olan te'sîrât dahi yukanda bir nebze zikr olundu.

سه هزاران سال و پانصد تا زحل دم بدم خاصیتش آرد عمل

519. *Zühal'e kadar üç bin beş yüz senedir; onun hâssıyyeti dembedem amel getirir.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz Zühal'e kadar olan mesâfeyi müneccimler indinde ta'yîn edilmiş olan mikdâra göre beyân buyurmuşlardır; maksad Zühal'in arza olan uzaklığını beyândır, ya'ni pek uzak mesâfede bulunan Zühal'in hâssıyyeti, arz üzerinde dâimâ icrâ-yı faâliyyet eder.

درهمش آرد چو سایه در ایاب طول سایه چیست پیش آفتاب

520. *Gölge gibi geri çekilmek husûsunda onu derhem getirir; güneşin önünde gölgenin tûlü nedir?*

Hak Teâlâ o Zühal'in te'sirini izâle etmek husûsunda onun hâssıyyetini nizamsız bir hâle getirir ve izâle eder. Vücûd-ı hakîkî güneşinin önünde vücûd-ı izâfî gölgesinin uzayışının ve te'sirinin ne hükmü olur?

"Derhem", bî-nizâm ve perîşân ve bî-demâğ ma'nâsındır (*Bahâr-ı Acem*). Burada bî-nizâm ma'nâsı münâsib görüldü.

وز نفوس پاک اختر وش مدد سوی اخترهای گردون می رسد

521. *Ve nüfûs-ı pâkden yıldızlar gibi, feleğin yıldızları tarafına meded erişir.*

"Nüfûs-ı pâk"den murâd, sıfât-ı ilâhiyyeyi hâmil olan insân-ı kâmilidir. Ya'ni, "Yıldızlardan arza yardım geldiği gibi, sıfât-ı ilâhiyyeyi hâmil olan insân-ı kâmillerden dahi feleğin yıldızları tarafına imdâd erişir." Zîrâ âlem-i sûretten maksûd insân-ı kâmilin vücûdu ve zuhûrudur. Nitekim aşağılarda beyân buyurulacaktır.

ظاهراً آن اختران قوام ما باطن ما گشته قوام سما

522. *O yıldızlar, zâhiren bizim kâim kılıcılarımızdır; bizim bâtınımız semânın kâim kılıcıdır.*

"O seyyârâtın bizim vücûdât-ı usuriyyemizin kıvâmına yardım gelir; fakat bizim bâtınımız ve ma'nâmız, o semânın ya'ni seyyârâtın vücûdlarının kıvâmına sebebidir." Eğer âlem-i sûretin hilkatinden maksûd olan insân-ı kâmil yetişmez bir hâle gelse, onların vücûdlarına da lüzûm kalmaz. Nitekim "Sen olmasan eflâkî yaratmaz idim" hadîs-i kud-sîsi bu ma'nânın burhânıdır.

در بیان آنکه حکما گویند آدمی عالم صغراست و حکمای الهی گویند
آدمی عالمی کبراست

Onun beyânındadır ki, hükemâ, "Âdem, âlem-i suğrâdır"
derler; ve hükemâ-yı ilâhî, "Âdem, âlem-i kübrâdır" derler

پس بصورت عالم اصغر تویی پس بمعنی عالم اکبر تویی

523. 'Böyle olunca sûrette âlem-i asgar sensin, böyle olunca ma'nâda âlem-i ek-
ber sensin.

Ya'ni hükemânın insana âlem-i suğrâ "en küçük âlem" demeleri, sûreti-
ne nazarandır; binâenaleyh sûret âleminde arz ve semâvât insandan büyük
ve insan ise onlardan pek küçüktür. Nitekim âyet-i kerîmede لَخَلَقَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ أَكْبَرَ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ (Gâfir, 40/57) ya'ni "Semâvâtın ve arzın halkı elbette
nâsın halkından ekberdir" buyurulur. Ve hükemâ-yı ilâhînin insana "âlem-i
kübrâ" "en büyük âlem"dir demesi ma'nâsına nazarandır. Zîrâ hadis-i kud-
sîde insân-ı kâmil hakkında لا يَسْعَى اَرْضِي وَ لَا سَمَائِي وَلَكِنْ يَسْعَى قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ (Ben yerime ve göğüme sığmadım velâkin takî ve nakî olan
mü'min kulunun kalbine sığıdım" buyurulur. Bu ma'nâya binâen İmâm-ı Ali
(kerremallâhü vecchühü ve radiyallahü anh) efendimiz şöyle buyururlar.
Beyit:

دوائك منك و ما تبصر دوائك منك و ما تشعر
و انت الكتاب المبين الذى و باحرفه يظهر المعظم
و تزعم انك جرم صغير و فيك انطوى العالم الاكبر

"Senin ilâcın sendendir, halbuki senin vukûfun yoktur; ve senin illetin senden-
dir, halbuki sen görmüyorsun; ve sen apaçık bir kitâbsın ki, onun harfleriyle
muzmer ve gizli olan zâhir olur. Ve sen küçük bir cirim olduğunu zu'm ediyor-
sun, halbuki sende âlem-i ekber dürülüp büküldü."

ظاهراً آن شاخ اصل میوه است باطناً بهر ثمر شد شاخ هست

524. *Zâhiren o dal meyvenin aslıdır; bâtînen dal, meyve içinde mevcûd olur.*

Zâhirde ağacın dalı, meyvenin aslıdır ve yemiş o daldan peydâ olur; fakat bâtînına bakılırsa, o meyvenin zuhûru için ağaç dikilmiş ve dal mevcûd olmuştur. Meyvenin zuhûru maksûd olmasa idi, ağaç dikilmez idi.

گر نبودی میل و امید ثمر کی نشاندی باغبان بیخ شجر

525. *Eğer meyve meyli ve ümidi olmasa idi, bahçıvan ağacın kökünü ne vakit diker idi?*

پس بمعنی آن شجر از میوه زاد گر بصورت از شجر بودش ولاد

526. *Böyle olunca, her ne kadar onun doğumu ağaçtan ise de, o ağaç ma'nâda meyveden doğdu.*

Her ne kadar meyvenin doğumu ağaçtan ise de, o ağaç ma'nâsına nazaran meyveden zuhûr etmiştir; çünkü ondan maksûd olan meyvedir ve şecere-i kevnin semeresi Âdem'dir. Binâenaleyh bu kevn ü mekân ağacı, kendisinden zuhûr edecek olan Âdem için halk olunmuştur.

مصطفی زین گفت کآدم و انبیا خلف من باشند در زیر لوا

527. *Bundan dolayı Mustafâ buyurdu ki: "Âdem ve enbiyâ sancak altında benim arkamda olurlar."*

Bu beyt-i şerîfde و لا فخر لوائی يوم القيامة و لا فخر Bu beyt-i şerîfde ondan gayri olan enbiyâ, yevm-i kıyâmette benim sancağım altında bulunduğu halde, benim iftihârım yoktur" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

Ma'lûm olsun ki, hakikat-ı muhammediyye felek-i muhît-i âmmıdır. Her ne olmuş ve olacak var ise, hepsi o hakikatın taht-ı hîtasındadır. Âlem-i kevnenden maksûd, bu hakikatı hâmil olan insân-ı kâmilin zuhûrudur. Binâenaleyh o insân-ı kâmil sonra gelmiş olan öndür; nitekim âtîde buyururlar.

بهر این فرموده است آن ذو فنون رمز نحن الآخرون السابقون

528. *O zû-fünûn "Biz sâbık olan âhirleriz" remzini bunun için buyurmuştur.*

Bu zikr olunan ma'nâdan dolayı, o zû-fünûn olan Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz hazretleri hadîs-i şerîflerinde نحن الآخرون السابقون ["Biz sâbık olan

âhirleriz"] buyururlar ki, "Biz vücûd-ı unsurîde sonradan geldik, halbuki hakikatimiz nazaran, bu âlem-i kevnden evveliz!" demek olur.

Ankaravî hazretleri buyururlar ki: "Biz" ta'bir buyurmalarındaki nükte, o hazretin verese ve tebaası dahi bu hükümde dâhil olduğunu işrâb eder. *كنت نبيا و آدم بين الماء والطين* ya'ni "Âdem su ile çamur arasında olduğu halde ben nebî idim" hadîs-i şerîfi dahi bu ma'nâyı te'yîd buyurur.

گر بصورت من ز آدم زاده ام من بمعنی جد جد افتاده ام

529. "Gerçi sûrette ben Âdem'den doğmuşum, ma'nâda ben ceddin cediti vâki' olmuşum."

Cenâb-ı Pîr efendimiz verâsetleri hasebiyle lisân-ı nebevîden yukarıki hadîs-i şerîfi tefsîr buyururlar; ya'ni "Ben her ne kadar sûrette Âdem neslinden doğmuş isem de, ma'nâda silsile-i mevcûdâtın ceddinin cediti vâki' olmuşum."

کز برای من بدش سجدهء ملک وز بی من رفت بر هفتم فلک

530. "Zîrâ ki meleğin secdesi ona benim için olmuştur; ve o benim için yedinci feleğe girmiştir."
[528]

Ya'ni, "Ben Âdem (a.s.)ın sulbünde idim, onun için o mescûd oldu ve kendi mi'râcında benim hakikatimden feyz almak için, yedinci feleğe gitti." (Şerh-i İmdâdullah) (k.s.)

پس ز من زایید در معنی پدر پس ز میوه زاد در معنی شجر

531. *Binâenaleyh peder ma'nâda benden doğdu; binâenaleyh ma'nâda ağaç meyveden doğdu.*

Sûret-i unsuriyyemin aslı olan babam, ma'nâda benden doğdu; zîrâ babam bir ağaç mesâbesinde idi ve ben ise meyve menzilesinde idim; binâenaleyh babamın şecer-i vücûdu, meyvenin zuhûru için olmakla, ma'nâda ağaç meyveden doğmuş oldu.

اول فکر آخر آمد در عمل خاصهء فکری کو بود وصف ازل

532. *Fikrin evveli amelde âhir geldi; husûsiyle bir fikir ki, o vâsf-ı ezel ola.*

"Fikir"den murâd, sûret-i ilmiyye ve zihniyyedir. Meselâ bir mi'mâr evvelen zihninde yapacağı binânın sûretini ihzâr eder ve ba'dehû o sûret-i ilmiyyeyi hâricde fiilen vücûda getirir; binâenaleyh fikrin evveli amelde âhir gel-

miş olur. Bu hâl idrâk sâhibi olan beşerin iktizâ-yı zâtîsidir. Husûsiyle bir sûret-i ilmiyye ki, o vâsf-ı ezel ola, ya'ni ilim, sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfat olup, Zât-ı ulûhiyyet gibi kadîmdir ve ezelîdir; bilcümle eşyânın hakâyıkı evvelen ilm-i ilâhîde sâbittir, ba'dehû hakâyık, vücûd-i ilmiden, vücûd-ı aynîye gelir.

حاصل اندر يك زمان از آسمان می رود می آید کاروان

533. *Elhâsıl işte bir anda gökten kervân gidiyor ve geliyor.*

“Âsumân”dan murâd, vâhidîyyet ve a'yân-ı sâbite mertebesidir; ve a'yân-ı sâbite, suver-i ilm-i ilâhîdir. Ya'ni, “Elhâsıl suver-i ilm-i ilâhî mertebesinden işte bir anda bu vücûdât-ı izâfîyye âlemine kervân geliyor ve gidiyor.”

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Seb'e ibtidâsında olan مَا يَخْرُجُ مِنْهَا يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا (Sebe', 34/2) ya'ni “Allah Teâlâ arza giren şeyi ve ondan çıkan şeyi ve gökten inen şeyi ve göğe urûc eden şeyi bilir” âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. “İder”, burada ve şimdi ve işte ma'nâlarına gelir.

یست بر این کاروان این ره دراز کی مفازه زفت آید با مفاز

534. *Bu kervân üzerine bu yol uzun değildir; mefâze ne vakit müfâz olana azîm gelir?”*

“Mefâze”, necât ve zafer ve helâk ma'nâlarına gelen “fevz”den müştaktır; ve mahall-i necât ve mahall-i helâk olan susuz çöl ve beyâbâna denir. Burada “mefâze”den murâd, âlem-i süflî ve sûret olan dünyâdır. Ve “müfâz”, if'âl bâbından ism-i mef'ûl olup, “muzaffer kılınmış” demektir. Ve “müfâz”dan murâd, ma'nâdır. Ya'ni, “Ma'nâ kervânına bu âlem-i sûret yolu uzun ve uzak değildir; mahall-i helâk ve fenâ olan dünyâ sahrâsı ve sûret âlemi, ne vakit muzaffer ve hâkim olan maânî kervânına azîm ve müşkil gelir? Zîrâ sûret helâk olursa, ma'nâ bâkîdir.”

دل به کعبه می رود در هر زمان جسم طبع دل بگیرد ز امتنان

535. *Her zamanda gönül Kâ'be'ye gidiyor; cisim ihsandan gönül tab'ını tutar.*

Ma'nâya âlem-i sûret yolunun uzak ve uzun gelmediğinin misâli budur ki, gönül her zaman hayâlen Kâ'be'ye gidiverir; fakat cisim yerinde durur, hayâl ise ma'nâdır. Binâenaleyh insan hayâlinde olan bir mahalle sür'at-i berkiyye ile gider. Bu hâl umûm insanlara şâmilidir; fakat kâmillerin başka bir hâli olur ki, o da ihsân-ı ilâhî ile cisimlerinin gönül, ya'ni rûh tabiât ve hâssiyyetini iktisâb etmesidir. Binâenaleyh bu halde olan bir kâmil rûhiyle mütevec-

cih olduğu bir mahalde, rûhunun sür'ati ile, cismini de berâber ihzâr eder. Onun için kâmiller ارواحنا اشباحنا و اشباحنا ارواحنا ya'ni "Bizim ervâhımız cisimlerimizdir ve cisimlerimiz ervâhımızdır" buyurmuşlardır.

این دراز و کوتاهی مر جسم راست چه دراز و کوتاه آنجا که خداست

536. *Bu uzun ve kısalık muhakkak cisim içindir; uzun ve kısa nedir, orada ki, Hudâ vardır!*

Bu uzunluk ve kısalık ve eb'âd-ı sâire, kesif olan cisme ve cismin ahkâmı altında zebûn olan ervâha mahsûstur. Cismin ahkâmından kurtulup, sıfât-ı Hak'la muttasıf olan ervâh ve ecsâm için uzunluğun ve kısalığın ve sâir eb'âdın ne hükmü ve te'sîri vardır?

چون خدا مر جسم را تبدیل کرد رفتنش بی فرسخ و بی میل کرد

537. *Hudâ cismi tebdîl ettiği vakit, onun gitmesini fersahsız ve mîlsiz etti.*

"Mîl" burada ma'nâ-yı lügavîsi i'tibârıyla yeryüzünde "göz erimi" kadar bir mesâfedir (*Burhân*). Ve "fersah," dört bin adımdır. Ya'ni "Hak Teâlâ cismi rûha tebdîl buyurduğu vakit, onun sûret âleminde yürümesini fersahsız ve mîlsiz eder. Nitekim Server-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in mi'râc-ı şerifleri hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de *سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى* (İsrâ 17/1) ya'ni "Nakâiden münezzeh olan Âllah Teâlâ hâzretleri kulumu bir gecede Mescid-i Harâm'dan, Mescid-i Aksâ'ya isrâ eyledi" buyurulur. Halbuki bir gecede Mescid-i Harâm'dan Kudüs-i Şerîf'e gelinmesi cisim için mümkün değildir.

صد امیدست این زمان بر دار گام عاشقانه ای فتی خل الکلام

538. *Bu zamanda yüz ümîd vardır; adımı âşikça kaldır, ey delikanlı, kelâmı terk et!*

"Bu zamanda" ta'bîriyle cenâb-ı Pîr efendimiz, zamân-ı şeriflerini murâd buyururlar; zîrâ kendileri vâris-i kâmindir ve onların huzûr ve terbiyeleri uşşâk-ı ilâhî için büyük bir fırsattır. Ya'ni, "Benim tarîkime sâlik ve isrime tâbi' olan delikanlı, kıyl u kâli terk et de, Hak yolunda adımlarını âşikça kaldır; zîrâ bu zamanda lutf-ı Hak'la verâset-i nebeviyyeyi hâizim ve benim feyz-i nazarım sebebiyle senin cismini rûha tebdîl için çok ümîdler vardır." Nitekim cenâb-ı Pîr bu ma'nâyı şu beyt-i şeriflerinde sarâhaten beyân buyururlar.

بگشادند خزینه همه خلعت پوشید مصطفی باز بیامد همه ایمان دارد

Nazmen tercüme:

"Açtılar kenz-i füyûzu olunuz hil'at-püş
Mustafâ geldi yine, cümleiniz îmân ediniz."

گر چه پیله چشم بر هم می زنی در سفینه خفته ره می روی

539. Gerçi göz kapağını birbirine vuruyorsun; gemi içinde yatmışsın, yol gidiyorsun.

Ey sâlikim, gerçi sülûkünde gözün kapalıdır ve sana âlem-i rûhâniyyetten bir şey görünmüyor; fakat me'yûs olma ki, sen gemi içinde yatmış ve uyumuş olduğun [halde], kat'-ı mesâfe ediyorsun ve âlem-i hakîkate doğru gidiyorsun.

Bu beyt-i şerif sâlik-i tarîk olanlara bir tebşîr-i azîmdir. Ma'lûm olsun ki, sâlikin keşifsiz ve gözü kapalı olarak gitmesi, keşifli gitmesinden daha hayırlıdır; zîrâ keşif yolu pek muhâtaralıdır. Sâlik için sukût tehlikeleri çoktur. Ubeydullah Ahrâr hazretleri *Risâle-i Vâlidîyye*'sinde buyurur ki: "Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin bir müridi var idi, dâimâ çalışıp, zikir-i Hak'la meşgûl olur idi; fakat kendisine rûhânî bir keşif vâki' olmaz idi; arkadaşları onun böyle fûtûr getirmeksizin sa'yine taaccüb edip, Hz. Bâyezîd'e bu taaccüblerini arz ettiler. Hz. Bâyezîd onların sözünü dinledikten sonra buyurdu ki: Öyle ise ona "sultânü'z-zâkirîn" diyelim!"

تفسیر این حدیث کہ مثل امتی کمثل سفینة نوح من تمسک بها نجا و من تخلف عنها غرق

Bu hadîs-i şerifin tefsîridir ki, "Benim ümmetimin meseli, Nûh gemisinin meseli gibidir. Ona temessük eden kimse necât buldu ve ondan tahallûf eden kimse boğuldu."

بهر این فرمود پیغمبر کہ من همچو کشتی ام بطوفان زمن

540. [538] Bunun için Peygamber buyurdu ki: "Ben zamânın tûfânında gemi gibiyim!"

Bu, yukarıda izâh olunan ma'nâdan dolayı Resûl-i zîşân Efendimiz buyurdu ki: "Ben zamânın hicâbât-ı zulmâniyyesinde ve cehâlet tûfânında gemi gibiyim!" Bu beyt-i şerîfde yukandaki hadis-i şerîfin diğer bir rivâyetine işâret buyrulur. Zîrâ "Meselû ümmetî" rivâyet olunduğu gibi, "Meselî" ya'ni "Benim meselim" dahi rivâyet olunmuştur.

ما و اصحابیم چون کشتی نوح هر که دست اندر زند یابد فتح

541. "Biz ve ashâbımız Nûh gemisi gibiyiz; her kim el vurursa, fûtûh bulur."

Bu beyt-i şerîfde dahi rivâyet olana işâret buyrulur. Şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri bu beytin şerhinde şöyle buyururlar: "Resûl-i Ekrem Efendimiz'in "ümme" lafzından, sahâbe-i kirâmî murâd buyurdıkları anlaşılır ve zâhir olan dahi budur. Eğer kâmilen "ümme" murâd olursa, gemiye mütemessik olacak kim olur? Ve bunda işâret vardır ki, ashâb-ı kirâma muhabbet farzdır ve eğer bir kimsenin ashâba muhabbeti olmazsa, necât bulamaz."

چونکه با شیخی تو دور از زشتی روز و شب سیاری و در کشتی

542. Şeyh ile olduğun vakit, sen çirkinlikten uzaksın; gündüz ve gece seyyârsın ve gemi içindesin.

Bu beyt-i şerîfde ya'ni "Kavmi içinde şeyh, ümmeti içinde peygamber gibidir" [buyurulmuştur]. Peygamber'e mütemessik olanlar nasıl Hz. Nûh'un gemisine temessük edip kurtulanlar gibi ise, bir şeyh-i kâmile temessük edenler dahi Peygamber'e mütemessik olup kurtulanlar gibi olur. "Ve kemâl-i sıdk ile bir şeyh-i kâmile sarılan sâlik, gece ve gündüz yürüyen gemi içindeki bir kimse gibi, Hak yolunda seyr ü seferdedir, fakat kendisinin kat'-ı mesâfe ettiğinden haberi yoktur."

در پناه جان جانبخشی تویی خفتهء در کشتی و ره می روی

543. Bir can bağışlayıcının canının hıfzındasın, gemi içinde uyumussun ve yol gidiyorsun.

"Can-bağş"dan murâd, şeyh-i kâmilidir; zîrâ sâlikin rûh-i hayvânîsi altın-da zebûn ve mağlûb olan rûh-ı insânîsini faâliyete getirir.

مگسل از پیغمبر ایام خویش تکیه کم کن بر فن و بر گام خویش

544. Günlerinin peygamberinden munkatî' olma, kendinin fennine ve adımına i'timâd etme!

"Ey sâlik, kendi asrının ve zamânının şeyh-i kâmilini bul ve onun sohbetinden munkatı' olma! Tarîk-ı Hak'da kendi aklına ve ilmine ve zekâvetinin adımlarına i'timâd etme." Zîrâ senin aklın ve ilmin ve zekâvetin, şeyh-i kâmilin ilim ve irfânı önünde gâyet çürüktür. Beyt-i Mısıfı (k.s.) :

*Pîrinle olan ahdi güt, nen var ise ko güt
Bildiklerini terk et, irfâna irem dersin*

گرچه شیرى چون روى ره بى دليل همچو روبه در ضلالتى و زليل^۴

545. *Her ne kadar arslan isen de, eğer yola delilsiz gidersen, tilki gibi dalâl-desin ve zelilsin.*

Her ne kadar ilimde ve zekâda arslan gibi kavî ve şecî' isen de, eğer Hak yoluna delilsiz gidersen, ilmin ve zekâvetinin vâsil olamadığı birtakım müşkilâta düşüp, tilki gibi korkak ve zelîl bir hâle gellersin.

هين مير الا كه با پرهای شيخ تا بينى عون لشكرهای شيخ

546. *Sakın şeyhin kanaatlarının gayri ile uçma, tâ ki şeyhin askerlerinin yardımını göresin!*

Sülûkünde ancak şeyhin re'y ve tedbîri ve vesâyâsî dâiresinde hareket et, aslâ kendi aklını ve tedbirini kullanma ki, o şeyh-i kâmilin tasarrufât-ı ma'neviyyesini ve yardımını göresin!

Menkabe: Şeyh Ebu'l-Vefâ hazretleri bir müridini halvete koymuş. Her gün hâdim bu dervîşe bir çanak taâm ve bir testi su getirirmiş; dervîş dahi taâmı yer ve suyu içer, zikrullâha devâm edermiş. Bir gün kendi kendine demiş ki: "Tarîkde riyâzet ve mücâhede vardır, ben ise her gün bir çanak dolusu yemeği yer ve bir testi de suyu içerim, bu nasıl halvetir? Eğer hâdim yarın taâm ve su getirirse almam!" der ve öyle yapar. O gece halvet-hânesinde pek ziyâde acıkr ve bir lokma ekmeğe için kıvranır durur; aslâ kalbinde huzûr kalmaz. Ertesi gün Şeyh Vefâ hazretleri gelip ona der ki: "Yâhû! bu gece senin hâlin ne idi, sabâha kadar taâm zikrinde idin! Niçin getirilen taâmı yemedin; mürşidin senin tabîbidir, senin mizâcını ve tarz-ı tedâvîni bilmez mi?" Hâdime iki çanak taâm ve iki testi su getirmesini emir eder.

آتش قهرش دمی حمال تست يك زمانى موج لطفش بال تست

547. *Bir zaman onun lutfunun dalgası, senin kanadındır; onun kahrının ateşi bir dem senin hamalındır.*

"Şeyh-i kâmil ba'zan lutf ve merhamet ile zâhir olur; onun bu lutf ve merhameti, senin rûhuna bir kanat olup, seni yukarıya uçurur ve âlem-i melekûta erİştirir; ve ba'zan kahr ile zâhir olur, o da senin için fâidelidir." Zîrâ seni dalâlet alçaklığından, hidâyet yüksekliğine çıkarır. Meskenet ve tevâzu' ve zillet-i nefis yolunu gösterir. Meselâ Hz. Hüdâyî'nin şeyhi, dimâğında kadılık mertebesinden kalmış olan kibir ve enâniyet bakıyyesini izâle etmek için pazarda ciğer sattırmıştır. Bu ise sûrette kahr ve ma'nâda lutuftur. Menâkıb-ı evliyâda bunun nazîri çoktur.

قهر او را ضد لطفش کم شمر اتحاد هر دو بین اندر نظر

548. *Onun kahrını, onun lutfunun zıddı sayma; nazarda her ikisinin ittihâdını gör!*

Ya'ni, şeyh-i kâmilin kahrından müteessir olma ki, onun altında lutf gizlidir; binâenaleyh onun muâmele-yi kahriyyesini de lutfuattan ibâret gör ve nazar-ı aklîde bunların ikisini de müttehid gör!

يك زمان چون خال سبزت می کند يك زمان پر باد و گبزت می کند

549. *Bir zaman seni toprak gibi yeşil eder; bir zaman pür-bâd ve kalın eder.*

"Pür-bâd", tekebbürden kinâyedir. Ve "gebz", kalın ma'nâsına olup, gurûr-ı nefsânî ile şişkinlikten kinâyedir. Ya'ni, "Şeyh-i kâmil bir zaman seni toprak gibi mütevâzi' ve zelil kılar; ve topraktan yeşillikler bittiği gibi, bu hâlin içinde senden dahi hüsn-i ahlâk ve ilim ve irfân yeşillikleri neşv ü nemâ bulur. Sen o vakit kendinin kemâle geldiğini zannedersin. Binâenaleyh seni sana göstermek için bir zaman dahi seni pür-bâd ya'ni mütekebbir ve kalın ve gurûr-ı nefsânî sebebiyle şişkin yapar." Evvelki hâl-i tevâzuun ile, bu ikinci hâl-i gurûrunu ve şişkinliğini mukâyese edip, henüz nefsânî sıfatlarından kurtulamamış bir nâkıs olduğunu anlarsın.

جسم عارف را دهد وصف جماد تا برو روید گل و نسرين شاد

550. *Ârifin cismine cemâd vasfını verir, tâ ki latîf olan gül ve nesrîn bitsin.*
[548]

"Şâd", burada latîf ma'nâsınadır. "Gül", ma'lûm olan çiçektir. "Nesrîn", beyaz gül ma'nâsınadır. Ya'ni, "Şeyh-i kâmil, ârifin cismine cemâd vasfıyla tavsîf eder veyâhud tasarruf-ı ma'nevîsiyle mürîdini mer-tebe-i irfâna getirir ve ona cemâdiyet vasfını verir, tâ ki ondan maârif-i ilâhiyye gülleri ve esrâr-ı ilâhiyye nesrînleri biter."

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin yetmiş ikinci bâbında buyururlar ki: "Cemâdât, sâir müvelledâtıdan daha ziyâde Hakk'ı ârifdir ve O'na âbiddir; zîrâ o, ma'rifet mertebesinde halk olunmuştur, akli, şehveti ve tasarrufu yoktur. Onun takallübü nefsiyle değil, gayriyledir ve ancak musarrıfı Allah'dır ve tasrif-i ilâhî ile musarrafdır. Binâenaleyh insanda sıfat-ı cemâdiyyetten a'lâ sıfat yoktur. Ba'dehû nebât ve ba'dehû hayvânî-yettir; ve ondan sonra da derece-i cemâdiyyetten yükseldiği kadr olan şey üzerine, iddiâ-yı ulûhiyyet eden insandır. Ve bu rif'atten, onun için sûret-i ilâhiyye hâsıl olur ve onun sebebiyle aslından çıkar. Binâenaleyh taşlar neş'etlerinde asıllarından çıkmadıklarından abid-i muhakkikindir."

جز بمغز پاک نهدد خلد بو

لیک او بیند نه بیند غیر او

551. *Fakat o görür, onun gayri görmez; cennet pâk olan dimâğın gayrine koku vermez.*

Fakat cemâdiyet mertebesinde olup, kendisinden gül ve nesrîn biten ârifin hâlini ancak şeyh-i kâmil görür. Zîrâ ârif cennet-i 'âcil içindedir ve cennet ise, da'vâ-yı ulûhiyyet ve enâniyetten pâk olan dimâğın gayrisine koku vermez.

تا که ریحان یابد از گلزار یار

معز را خالی کن از انکار یار

552. *Dimâğın yârin inkârından hâlî et, tâ ki yârin gülzârından reyhan bulsun!*

Böyle olunca enâniyetini terk edip, dimâğın yâr-ı sâdık olan şeyh-i kâmilin inkârından hâlî kıl; tâ ki o dimâğın, o yârin gülzân olan rûh-ı latifinden maârif ve esrâr-ı ilâhiyye reyhanının kokusunu bulsun!

چون محمد بوی رحمان از یمن

تا بیایی بوی خلد از یار من

553. *Tâ ki Muhammed Yemen'den Rahmân'ın kokusunu bulduğu gibi, benim yârinden cennet kokusunu bulasın!*

Rivâyet olunur ki, Resûl-i zîşân Efendimiz ara sıra Yemen tarafına müteveccih olup koklarlar imiş. Sebebi kendilerinden sorulduğu vakit انی لاجد نفس "Ben nefes-i Rahmân'ı Yemen tarafından buluyorum" buyurmuşlar. Bu kokunun menba'ı Usâm-ı Yemenî veyâhud Üveys Karanî hazretleri olduğunu muhakkikler beyân etmişlerdir. Herhangisi olursa olsun, insân-ı kâmilin rûh-ı latifinden cennet-i zât kokusu geldiğine işâret buyurulur.

چون براق ت گر کشاند نیستی

در صف معراجیان گر بیستی

554. *Eğer mi'râca mensûb olanların safında durursan, yokluk seni Burâk gibi yukarıya çeker.*

"Mi'râca mensûb olanlar"dan murâd, evliyâullahdır; ve Burâk onların amellerinin sûretidir. Ya'ni "Eğer evliyâullah safında kâim olur ve onların amelleri gibi amel edersen, varlıktan, yokluk tarafına gelirsin ki, "fenâ-fillah" mertebesidir. Bu yokluk, ya'ni "fenâ-fillah" seni Burâk gibi yukarıya, ya'ni "bekâ-billah" mertebesine çeker."

بلکه چون معراج کلکی تا شکر

نی چو معراج زمینی تا قمر

555. *Arza mensûb olanın mi'râcı gibi kamere kadar değil, belki bir kamyşın şekere kadar olan mi'râcı gibidir.*

"Zemîne mensûb olan"dan murâd, îmân sâhibi olan alâkât-ı dünyeviyeye den tecerrüd edememiş mü'mindir. Nitekim Azîz Neseî hazretleri *Zübdetü'l-Hakâyık*'ında buyurur ki: "Bir kimsenin rûhu makâm-ı îmânda iken, beden-den mufâratat ederse, o rûhun terakkîsi felek-i kamere kadar olur." Ya'ni "Mi'râcilerin safında bulunanları, yokluğun Burâk gibi yukarıya çekmesi, makâm-ı îmânda iken ölenlerin rûhlarının mi'râcı gibi felek-i kamere kadar değildir. Belki kamyşın, şekere kadar olan mi'râcı gibidir." Ya'ni kamyş kamyşlık sıfâtını bırakıp, şekerlik sıfâtını iktisâb eder. Bunun gibi bu mi'râcda vücûd-ı abdânînin vücûd-ı Hakkânî'ye tebeddülü vâki' olur ve abd bu mertebeye den sıfât-ı Hak ile zâhir olur.

بل چو معراج جنینی تا نهی

نی چون معراج بخاری تا سما

556. *Bir buhârın semâya kadar mi'râcı gibi değil, belki bir cenînin akla kadar olan mi'râcı gibidir.*

Bu zikir ettiğimiz mi'râc, bir buhârın semâya urûc edip hevâ-yı nesîmîye kadar karışması gibi cismânî değildir; belki ana karnındaki bir cenînin doğup, büyüüp kemâle gelerek, akıl mertebesine kadar çıkması gibi ma'nevî bir mi'râcdır.

سوی هستی آردت گر نیستی

خوش براقی گشت خنک نیستی

557. *Yokluk atı hoş bir Burâk oldu; eğer yok isen, seni varlık tarafına getirir.*

"Hing", siyâhî beyâzına gâlib olan at ma'nâsıdır. "Yokluk, ya'ni fenâ-
fillah atı latîf bir Burâk oldu; eğer vücûd-ı mevhumundan fânî isen, o Burâk
seni varlık, ya'ni bekâ-billâh tarafına getirir." "Burâk", Resûl-i Ekrem Efen-
dimiz'in mi'râc gecesinde bindiği hayvan sûretinde bir rekîbedir. Ve bu rekîbe
onların amellerinin sûreti idi. Ve her bir mü'min[e] derece-i ilmîne göre bir re-
kîbe muhassasdır. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz *Fusûsü'l-Hikem*'de
Fass-ı Sâlihî'de bu rekâibden bahs buyururlar.

کوه و دریاها سُمَشْ می کند تا جهان حس را پس می کند

558. *Dağ ve denizler onun tırnağını messeder, hattâ his âlemini arkaya eder.*

"Süm", hayvan tırnağı demektir. Ya'ni, "O yokluk atı o kadar sür'atle yü-
rür ki, dağlar ve deniz onun tırnağına değemez; hattâ his ve kesâfet âlemini
kâmilen arkada bırakır" ve bu Burâk, seyrindeki sür'at ve şiddet sebebiyle
dünyâ ve âhîret âfâkından bir anda uçurup, onların verâsı olan âlem-i hakî-
kate isâl eder.

پا بکش در کشتی و می رو روان چون سوی معشوق جان جان روان

559. *Gemide, ayağı çek ve revân olarak yürü! Canın ma'sûku tarafına rûh-ı
revân gibi.*

Hakikat şehrine seferde gemi mesâbesinde olan şeyh-i kâmilin hıfz u himâ-
yesinde akıcı olarak ayağını çek, terakkî için oraya buraya başvurmaktan
vazgeç! Can kendisinin ma'sûku olan Hak tarafına, nasıl akıp gidici ise, sen
dahi böylece rûh-ı revân gibi o tarafa, şeyh-i kâmilin hıfz u himâyesinde akıp git!

دست نی و پای نی رو تا قدم آنچنانکه تاخت جانها از عدم

560. *El yok ve ayak yok, kıdeme kadar git; nasıl ki canlar ademden koştı.*
[558]

Ya'ni, hakikat şehrine gidişte, elin ve ayağın, ya'ni cismâniyetin dahl ve
te'sîri yoktur; oraya elsiz ve ayaksız olan rûh-ı revân, ya'ni rûh-ı izâfî ile gi-
dilir. Binâenaleyh sen dahi elsiz ve ayaksız olarak rûhunla kıdeme, ya'ni
Zât-ı Hakk'a kadar git! Nitekim o rûhlar adem-i izâfî âleminde, vücûd-ı izâ-
fî âlemine elsiz ve ayaksız olarak koştular.

بر دریدی در سخن پردهء قیاس گر نبودى سمع سامع را نعاس

561. *Eğer sâmi'in sem'inde uyku mukaddimesi olmasa idi, sözde kuyâs perdesi
yurtılır idi.*

"Nuâs", uyumak ve uyku mukaddimesi. Ya'ni, "Eğer sözümüzü dinleyen kimsenin sem'-i rûhunda uyku veyâ uyku mukaddimesi olmasa idi, rûhun hakikat-ı mi'râcî hakkındaki kuyâsât-ı fikriyye perdesi kelâmımız esnâsında yırtılır idi." Ve ona hakikat-ı mi'râc münkeşif olurdu; fakat sâmi'in sem'i, tah-minât-ı akliyye uykusu içindedir.

ای فلک بر گفت او گوهر بیار از جهان او جهاننا شرم دار

562. *Ey felek onun kelâmı üzerine gevher yağdır; ey cihân onun cihânından utan!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz rûh-ı şerîflerini gâib farzıyla buyururlar ki: "Ey felek-i zâhiri, o rûhumun cismimden harf ve savt ile çıkardığı kelâmlarına gevher yağdır! Ey dar olan sûret cihânı, o rûhumun geniş olan ma'nevî cihânından utan!"

Menhec-i Kavî'de buyurulur ki: "Felek ta'bîrî, kutb-ı zamâna râcî'dir, zî-râ felek zâhiri nasıl muhît ise, kutb-ı zamân dahi sûreti ve ma'nâyı muhîttir."

گر بیاری گوهرت صد تا شود جامدت بینده و گویا شود

563. *Eğer yağdırır isen, senin gevherin yüz kat olur, senin câmidin görücü ve söyleyici olur.*

Ey felek, eğer sen rûhlu sözlerim üzerine câmid gevher yağdırır isen, senin o gevherlerin o rûhlu sözlerle mukârin olmakla, yüz kat olur; zîrâ o câmid olan gevherler zî-rûh olup, görücü ve söyleyici olur. Nitekim câmid olan etmek, zî-rûh olan insana gıdâ olmakla görücü ve söyleyici olur.

پس نثاری کرده باشی بهر خود چونکه هر سرمایه تو صد شود

564. *Bînâenaleyh kendin için nisâr etmiş olursun; çünkü senin her sermâyen yüz olur.*

Böyle olunca sen gevherlerini kendin için bezl ve nisâr etmiş olursun; çünkü senin câmid olan her sermâyen zî-rûh ve kâmil olmakla yüz olur; ve kâmil nâkısâ imdâd ettiği cihetle, senin o bezl ve nisârın, yine kendin için olur. Nitekim 521 numaralı beyt-i şerîfde yıldızlara kâmilin bâtınından imdâd vâkî' olduğu beyân buyurulmuş idi.

قصهء هديه فرستادن بلقيس از شهر سبا سوى سليمان عليه السلام

**Belkîs'in Sebâ şehrinden Süleyman (a.s.) tarafına hediye
göndermesinin kıssası**

هدیهء بلقيس چل اشتر بدست باز آنها جمله خشت زر بدست

565. *Belkîs'in hediyesi kırk deve olmuştur; onların yükü hep altın külçesi olmuştur.*

"Belkîs", Yemen'de Sebâ şehrinin melîkesi olan bir kadının ismidir; onlar güneşe ve yıldızlara taparlar idi. Süleymân (a.s.) ona mektûb göndererek dine da'vet etti; o da Süleymân (a.s.)a kırk deve hediye gönderdi ki, her birinin üzerinde altın külçeleri var idi. Nitekim bu kıssa Kur'ân-ı Kerîm'de, sûre-i Neml'de beyân buyrulur. Ve hediye hakkındaki âyet-i kerîme budur: *وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ* (Neml, 27/35) Ya'ni "Muhakkak ben onlara hediye göndericiyim; imdi gönderilmişlerin ne ile döneceklerine nazar ediciyim."

چون بهسحرای سلیمانی رسید فرش آنرا جمله زر پخته دید

566. *Vaktâki Süleymân'a mensûb olan sahrâya erişti, onun ferşini hep hâlis altın gördü.*

Bu hediye Yemen'den Kuds-i Şerîf'e getirmekte olan me'mûrlar vaktâki Kuds-i Şerîf'e yaklaştılar, o civârdaki sahrânın ferşini ve zemînini hep hâlis altından döşenmiş bir halde gördüler.

بر سر زر تا چهل منزل براند تا که زر را در نظر آبی نماند

567. *Altının başı üzerinde kırk menzile kadar sürdü, tâ ki nazarda altının revnakı kalmadı.*

O hediye kâfilisi kırk menzil kadar altın döşenmiş zemîn üzerinde yürüdü, nazarlarında hediye olarak getirdikleri altının revnakı ve letâfeti kalmadı.

بارها گفتند زر را وا بریم سوی مخزن ما چه پیکار اندریم

568. *Def'alar ile dediler ki: "Altın hazinemizin tarafına geri götürelim, biz ne cenkleyiz?"*

Hediyeyi getiren memurlar birbirleriyle konuşup dediler ki: "Yâhû! kırk menzil vardır ki, altın döşenmiş arazi üzerinde yürüyoruz; getirdiğimiz hediyein burada ne kıymeti olur. Bu getirdiğimiz altınları kendi hazinemize geri götürelim. Biz niçin münâzaa ediyoruz?" "Peykâr", cenk ve nizâ' ve "bî-kâr", fâidesiz ve lağv ve "abes" demektir. Ba'zı nüshada (بی کار) "bî-kâr"dır; bu halde ma'nâ: "Biz bunca abes içindeyiz", demek olur.

عرصه کش خاک زر ده دهیست زر بهدیه بردن آنجا ابله‌یست

569. *Bir arsa ki, onun toprağı hâlis altındır, oraya hediye altın götürmek ahmaklıktır.*

"Dehdehî", hâlis ve kâmil-ayâr demektir.

ای بیرده عقل هدیه تا اله عقل آنجا کمترست از خاک راه

570. *Ey aklı ilâha kadar hediye götürmüş olan kimse, akıl orada yolun toprağından daha aşağıdır.*

Ey aklı ve zekâvetine kıymet verip bu hediyesiyle huzûr-ı ilâhîde kendisinin makbûl kullar sırasına geçmesini zanneden bîçâre, akıl dediğin cevher-i ma'nevî, huzûr-ı ilâhîde yollarda çiğnenen topraktan daha aşağı ve kıymetsizdir.

چون کساد هدیه آنجا شد پدید شرمساری شان همه وا پس کشید

571. *Uaktâki hediyein kesâdı orada zâhîr oldu, onların utanmaklığı hepsini geri çekti.*

باز گفتند ار کساد و ار روا چیست بڑ ما بنده فرمانیم ما

572. *Yine dediler: "Gerek kesâd ve gerek râyic olsun bize ne? Biz emir kuluyuz!"*

گر زر و گر خاک ما را بردنیست امر فرمانده بجای آوردنیست

573. *"Gerek altın ve gerek toprak, bizim için götürmek lâyıktır; emir vericinin emrini yerine getirmek lâzımdır!"*

"Fürdenî" ve "âverdenî" masdarlarının nihâyetindeki "yâ"lar "yâ-yı liyâkat"tır.

گر بفرمایند که کین واپس برید هم بفرمان تحفه را باز آورید

574. *Eğer emr ederlerse ki, "Bunu geri götürün! Fermân ile berâber hediye de geri götürün!"*

Ya'ni, "Biz resûlüz ve elçiyiz; risâlette tasarruf câiz değildir. Gönderilen, gönderenin emrine tâbi'dir. Hükümdânımız olan Belkîs, Hz. Süleymân'a bunları hediye gönderdi. Bunların kıymeti olsun olmasın, yerine götürmekle mükellefiz. Eğer Hz. Süleymân: "Bunu geri götürün ve benim Belkîs'a verdiğim fermân ile berâber hediyeleri de yine geriye getirin! diye emr ederler, o vakit emre tebean geri götürürüz!" deyip huzûr-ı Süleymânî'ye girdiler."

خندش آمد چون سلیمان آن بدید کز شما من کی طلب کردم ثرید

575. *Uaktâki Süleymân onu gördü, ona gülme geldi. (Dedi) ki: "Ben sizden ne vakit tirit istedim?"*

Süleymân (a.s.) onların getirdikleri altın külçelerini, taâmın gayet muhtasarı ve ednâsı olan tiride teşbîh buyurdu. Ba'zı nüshalarda "serîf" yerine "mezîd" vâki'dir. Ma'nâ: "Ben sizden dîn üzerine ziyâde bir şey istemedim!" demek olur.

من نمی گویم مرا هدیه دهید بلکه گفتم لایق هدیه شوید

576. *"Bana hediye veriniz demiyorum, belki hediye lâyık olunuz! dedim."*

Ya'ni, "Siz beni bir pâdişâh-ı sûrî zannedip, nezdime hediye ile geldiniz; ben ise nübüvvetim hasebiyle sizden hediye değil, îmân taleb ediyorum ve îmânınızın neticesinde Hak Teâlâ tarafından ihsân buyurulacak olan ma'nevî hediyelere lâyık olunuz! diyorum."

که مرا از غیب نادر هدیه است که بشر آن را نیارد نیز خواست

577. *"Zîrâ gaybdan bana mahsûs hediyeler vardır ki, beşer onu istemeğe dahi kâdir olmaz."*

Bu beyt-i şerîfde بشر علی قلب بشر و لا اذن سمعت و لا خطر على لبس ya'ni "Ben sâlih kullanm için göz görmedik ve kulak işitmedik ve beşerin kalbine hutûr etmedik şeyler hazırladım" hadîs-i kudsîsine işâret buyrulur. Ya'ni

beşer, gördüğü ve işittiği ve kalbine hutûr ettiği şeyleri isteyebilir; bunun hâricinde şeylerin ne olduğunu bilmez ki, isteyebilsin.

می پرستید اختری کو زر کند رو باو آرید کو اختر کند

578. "Bir yıldızla taptınız ki, o altın yapar; ona teveccüh edin ki o yıldız yapar."

"Arz üzerine vâki' olan te'sîrinden altın husûle gelen bir yıldız taptınız. Bu yıldız tapacağınıza, o yıldız yaratana teveccüh edip tapınız." Bu beyt-i şerîfden Sebe' kavminin Zühre yıldızına da taptıkları anlaşılır; zîrâ arzda te'sîriyle altın husûle gelen yıldızın Zühre yıldızı olduğu, ilm-i nücûm kitâblarında tasvîh olunmuştur. Nitekim yukarıda 516 numaralı beyitte geçti. Veyâhud "ahter"den murâd güneştir, zîrâ güneş dahi altın ma'denini terbiye eder.

می پرسید آفتاب چرخ را خوار کرده جان عالی نرخ را

579. "Yüksek bahâlı olan canı hakîr edip, çerhin güneşine taptınız!"

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Neml'de vâki' olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: وَجَدْتَهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنَ لَهُمْ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدِّهُمْ عَنْ السَّبِيلِ (Neml, 27/24) Ya'ni "Hüdûd Süleymân (a.s.) huzûrunda dedi: O Sebe' melikesini ve kavmini, Allah'ın gayri olarak güneşe secde eder bulduk ve şeytan onlara amellerini söyledi, onları Allah'ın yolundan geri bıraktı; imdi onlar mühtedî değildirlir." Yukarıdaki beyit ile, bu beyte nazaran Sebe' kavminin hem yıldızlara ve hem de güneşe taptıkları anlaşılır.

آفتاب از امر حق طبایح ماست ابلهی باشد که گوئیم او'خداست

580. "Güneş, Hakk'ın emrinden tabbâhımızdır; ahmaklık olur ki o Hudâ'dır
[578] diyeyim!"

Ya'ni, "Güneş arza harâretini salıverip Hakk'ın emriyle, bizim bahçelerimizdeki meyvelerimizi ve hubûbâtımızı pişiricidir. Benim ona Hudâ'dır diye tapmam ahmaklık olur!"

آفتاب گر بگیرد چون کنی آن سیاهی زو تو چون بیرون کنی

581. "Eğer senin güneşini tutarsa ne yaparsın? O siyâhlığı sen ondan nasıl dışarıya edersin?"

"Sen güneşe Hâlık diye tapıyorsun, ya o güneşi yaratan Hâlık o güneşin nûrunu izâle edip karartırsa, o karartıyı sen ondan nasıl dışarıya çıkarabilir-

sin?" Nitekim bir küsûf vâki' oluvermekle, gündüzün latif olan revnakı kaçırıyor ve o manzaradan için sıkılıyor.

نی بدرگاه خدا آری صداع که سیاهی را بیر وا ده شعاع

582. "Siyâhlığı götür ve şuâ'ı geri ver, diye Hudâ'nın dergâhına sudâ' getirmez misin?"

"Sudâ'", baş ağrısı demektir. "Sudâ' bürden", baş ağrısı götürmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Güneş kararıp, ortalık zulmet içinde kaldığı vakit, güneşin ma'bûd olduğunu unutup: "Ey bu karanlığı güneşe musallat eden, onun şuâ'ını ve ziyâsını geri ver!" diye Hudâ'nın dergâhına baş ağrısı götürürsün."

"Hudâ'nın dergâhı"ndan murâd, eğer huddâm-ı ilâhî olan melâike mecmua'ı olursa ind-i ilâhîde istişfâ' için, onlara baş ağrısı vermek olur. Eğer doğrudan doğruya huzûr-ı Bârî olursa, alâ-tarîki't-teşbîh Hakk'ı, sıfât-ı kevnîyye ile tavsîf olur. Nitekim bu tavsîfin, Kur'ân-ı Kerîm'de de nazîri vardır: (Hadîd, 57/18) Ya'ni "Allah'a karz-ı hasenle ikrâz ediniz!" ve (Ahzâb, 33/57) ya'ni "Şu kimseler ki, Allah'a ve Resûl'üne eziyet ettiler" ve (Enfâl, 8/13) ya'ni "Kim ki Allah'a ve Resûl'üne meşakkat verirse." Velhâsıl "istihzâ" ve "istihyâ" ve "mekr" gibi Hakk'ın alâ-tarîki't-teşbîh Kur'ân-ı Kerîm'de sıfât-ı kevnîyye ile ittisâfî mezkûrdur. Bu beyt-i şerîfdeki "sudâ'" ta'bîri dahi o kabildendir. Bu husûsta *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Eyyûbî'de îzâhât vardır.

گر کشندت نیم شب خورشید کو تا بنالی یا امان خواهی ازو

583. Eğer seni gece yarısı öldürseler, güneş nerede! Ta ki feryâd edesin yâhud ondan amân diliyesin.

Ey güneşe tapan kavim! Bilfarz gece yarısı seni öldürmeğe kasd etseler; güneş nerededir ki, amân ey ma'bûdum olan güneş, beni kurtar diye feryâd edesin?

وآن زمان معبود تو غائب بود حادثات اغلب بتمب واقع شود

584. Hâdisât ekseriyâ gecede vâki' olur, halbuki o zaman senin ma'bûdun gâib olur.

Ehl-i fesâd tarafından tecâvüz hâdiseleri, ekseriyâ geceleri vâki' olur. Halbuki kendine ma'bûd ittihâz ettiğin güneş, gece vakti meydanda yoktur.

سوی حق گر راستانه خم شوی و ا رهی از اختران محرم شوی

585. *Eğer doğruca Hak tarafına bükülür isen, yıldızlardan kurtulursun, mahrem olursun.*

"Eğer mâsivâ-yı Hakk'ı kalbinden çıkarıp doğruca ve kemâl-i hulûs ile Hak tarafına bükülür ve meyl edersen, zâhiren yıldızları ma'bûd ittihâz etmekten ve bâtinen onların müessir olduklarına i'tikâd eylemekten kurtulursun; ondan sonra Hakk'a ve Hakk'ın enbiyâsına ve evliyâsına mahrem ve musâhib olursun." Bu beyt-i şerîfde te'sîrâtı yıldızların zâtından bilen münec-cimlere de ta'rîz vardır.

چون شوی محرم گشایم با تو لب تا ببینی آفتابی نیم شب

586. *Mahrem olduğun vakit sana dudak açarım, âkîbet gece yarısında güneşi görürsün.*

İmdi Hakk'a ve Hakk'ın enbiyâ ve evliyâsına mahrem olduğun vakit, sana esrâr-ı ilâhiyyeye dâir sözler söylerim, âkîbet gece yarısında hakikat güneşini görürsün; ve bu zulmet-i tabiât içinde nûr-ı Hakk'ı müşâhede edersin.

جز روان پاک او را شرق نی در طلوعش روز و شب را فرق نی

587. *Revân-ı pâkden gayri onun şarkı yoktur, onun tulû'unda gecenin ve gündüzün farkı yoktur.*

Revân-ı pâkden, ya'ni menfûh-i ilâhî olan rûh-ı izâfîden gayri o hakikat güneşinin şarkı yoktur; o güneş ancak ufk-ı rûhdan doğar ve o güneş gece ve gündüz ile mukayyed değildir. Ufk-ı rûhdan tulû' ettiği vakit, ister âlemin sûreti gecesi ister gündüzü olsun müsâvîdir.

روز آن باشد که او شارق شود شب نماند شب چو او بارق شود

588. *Gündüz o olur ki, o şârik ola, o bârık olduğu vakit, gece kalmaz gece!*

Asıl gündüz, o hakikat güneşinin doğduğu vakit olur; o güneş parlayıcı olduğu vakit, zâhiren ve bâtinen gece ve karanlık kalmaz.

چون نماید ذره پیش آفتاب همچنانست آفتاب اندر لباب

589. *Güneşin önünde zerre nasıl görünürse lübâbda güneş öyledir.*

"Lübâb", *Müntehabü'l-Lügâ't* da her bir şeyin hâlis ma'nâsıdır. Şu halde "lübâb"dan murâd, nûr-i hâlis olan nûr-i ilâhîdir. Ya'ni, "Zâhirî güneşin

önünde zerreler nasıl küçük ve ehemmiyetsiz bir halde görünürse, nûr-ı sâf-ı ilâhînin önünde de o zâhirî güneş zerre mesâbesinde kalır."

Hind nüshalarında bu ikinci mısra' *خور چنان باشد در آن انوار و تاب* *sûretindedir* ki, ma'nâsı "O envâr ve tâb içinde güneş öyle olur" demektir.

آفتابی را که رخشان می شود دیده پیشش کند و حیران می شود

590. *Bir güneş ki parlayıcı olur, göz onun önünde kamaşık ve hayrân olur.*

^[588] Zâhirî güneş ki, âfâkda parlayıcı olur, his gözü o güneşin önünde kamaşık ve hayrân bir halde kalır ve ona bakmağa kâdir olamaz.

همچو ذره بینش در نور عرش پیش نور بی حد موفور عرش

591. *Arşın nûrunda arşın hadsiz mevîr olan nûrunun önünde onu zerre gibi görürsün.*

Sen o göz kamaşturan zâhirî güneşi, nûr-ı sâf ve hâlis olan arşın nûrunda, arşın hadsiz çok olan nûrunun önünde zerre gibi görürsün.

خوار و مسکین بینی او را بقرار دیده را قوت شده از کردگار

592. *Göze Kirdigâr'dan kuvvet olup, onu bî-karâr olarak zelîl ve miskîn görürsün.*

Bu beyt-i şerîf, suâl-i mukadderin cevâbıdır. Birisi çıkıp diyebilir ki: "Zâhirî güneşe bakmağa beşerin tâkatı yoktur; ondan pek çok şedîd ve kavî olan hakikat güneşinin rû'yeti nasıl kâbil olur ki, göz onun indinde zâhirî güneşin zerre mesâbesinde kaldığını görebilsin?" Cevâben buyururlar ki: "Beşerin gözüne fâil-i hakikî tarafından fevkalâde bir kuvvet ihsân olunur; o kuvvet sâyesinde göz, o zâhirî güneşi bî-karâr, ya'ni kendi mihveri etrâfında lâ-yenkati' devr edici olarak zelîl ve miskîn bir halde görür."

کیمیایی که ازو یک مأثری بر دخان افتاد گشت آن اختری

593. *Bir kimyâger ki, ondan duman üzerine bir eser düştü, o bir yıldız oldu.*

"Me'ser", masdar-ı mîmîdir, "eser" ma'nâsındır. "Kimyâyî"deki "yâ", isbât-ı san'at için kimyâcı ve kimyâger demektir. "Kimyâger"den murâd, Hak'dır. Ve bu beyt-i şerîfde, şu hadis-i şerîfe işâret buyrulur: ان الله تعالى خلق درة بيضاء فظفر الجلال و الهية فذابت حياء و صار نصفها ماء و نصفها نارا فحصل منها دخان فخلق الماء ya'ni "Allah Teâlâ bir büyük inci yarattı,

Celâl ve heybeti ile nazar etti, hayâdan eridi. Onun yarısı su ve yarısı ateş oldu; ondan bir duman hâsıl oldu, semâvâtı dumandan ve arzı onun köpüğünden halk eyledi. İmdi onun arşı su üzerinde vâki' oldu." Manzûme-i şemsiyyemizin teşekkülü hakkında 1896 sene-i milâdisinde Laplace tarafından ileri sürülen nazariye, bu hadîs-i şerifin tefsir ve izâhından başka bir şey değildir. Bu nazariyyeye göre, manzûme-i şemsiyyenin menşei, sehâbe hâlinde gaz ve buhârdan mürekkebe yek-vücûd bir kütle olup, hey'et-i umûmiyyesiyle birlikte kendi etrâfında dönmekte idi. Yavaş yavaş bu kütle soğumuş ve tekâsûf etmiş ve bu tekâsûfı ta'kib eden takallus sebebiyle gittikçe daha fazla bir sür'at sâhibi olmuş; vasat kısmı güneşi teşkil etmiş ve bundan kopan ve ayrılan parçalar güneş etrâfında ve kendi etrâflarında dönmekte devâm etmişlerdir. Binâ-enaleyh arz ve güneş ve sâir seyyârât, dumandan ibâret olan sehâb-ı muziden peydâ olmuşlar ve ba'dehû buhâr-ı nâriden, mâyi'-i nârîye inkılâb edip tasallub etmişlerdir. Velhâsıl yıldızların menşe'i duman, ya'ni sehâb-ı muzidir ve (Fussilet, 41/11) ya'ni "Ba'dehû vücûd-ı mutlak-ı Hak semâya istivâ etti, halbuki o duman idi. İmdi semâya ve arza tav'an veyâ kerhen geliniz! buyurdu. Onlar dahi: Biz itâat edici olarak geldik, dediler" âyet-i kerîmesinde de bu ma'nâya işâret buyurulur. Bu bâbda daha ziyâde tafsîlât, fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem'e* yazılan şerhin mukaddimesinde zikr edilmiştir.

تا در اکسیری که از وی نیم تاب بر ظلامی زد بگیرش آفتاب

594. *Acâb bir iksîr ki, ondan yarım pertev bir karanlık üzerine vurdu, onu güneş kıldı.*

Bu beyt-i şerifte dahi من نوره ثم رشح عليهم ان الله خلق الخلق في ظلمة ثم رشح عليهم "Allah Teâlâ halkı zulmette yarattı, sonra onların üzerine nûrundan saçtı" hadîs-i şerifine işâret buyurulur. "Zalâm", gece ibtidâsının karanlığı ma'nâsıdır.

Ehl-i hey'et indinde ma'lûmdur ki, fezâ-yı bî-nihâye, ayn-ı vücûd olmakla nûr-ı siyâh hâlinde. Bu vücûd hiçbir vasıf ile mevsûf ve na't ile men'ût değildir; ve bu mertebe "kenz-i mahfî" mertebesidir. Eltaf-ı latîf olan vücûd-ı vâhid-i hakîkî, kendi kemâlâtını, zevk-i şuhûdî ile bilmeğe ve gayriyyet-i itibâriyye yüzünden bilinmeğe muhabbet ettiğinden, muhît olduğu fezâ-yı bî-nihâyede hubb-i zuhûrun harâreti ile, nefes-i rahmânîsini tenfis ve irsâl eyledi. Bu tenfis netîcesinde fezâ-yı lâ-yetenâhîde, ya'ni kendi vücûd-ı latîfinde öbek öbek inbisât eden nefes-i rahmânî, avâlim-i bî-nihâyenin heyûlâsı oldu. Ve nefesin şiddet-i irsâlinde, hareket hâsıl oldu. Ehl-i hey'et indinde bu

madde-i ûlâya “sehâb-ı müzî” ta'bîr olunur. Nitekim yukarıki beytin îzâhında bir mikdâr beyân olundu. Velhâsıl vücûd-ı hakîkinin yarım bir tecellî-i nûrîsi, bir karanlık üzerine çarptı, onu güneş yapıverdi.

بو العجب میناگری کز یک عمل بست چندین خاصیت را بر زحل

595. Çok acıb bir mînâ-gerdir ki, bu amelden bu kadar hâssıyyeti Zühâl üzerine bağladı.

“Mînâ”, Hind lisânından me'hûz olup, Fârisî'de altın veyâ bakır üzerinde yapılan bir nevi' nakış ma'nâsında müsta'meldir ki esâsı billûrdan ibârettir. Ve bir nevi' mâî ve lâciverdî taş ki, onunla ma'deniyât üzerinde envâ'-ı nakış icrâ olunur; ve sırça ve billûr ve sürâhî ve şişe denilen kap ve gökyüzü ma'nâlarına da gelir. “Kimyâ” ma'nâsında da müsta'meldir. Burada “kimyâ-ger” ma'nâsını vermek münâsib olur.

“Bir amel”den murâd, tecellî-i vâhidden ibârettir. İlm-i nücûma göre Zühâl'in hâssıyyetleri şunlardır: Evvelen Zühâl nahs-i ekber addolunur. Türkçe'de “en büyük uğursuzluk” demek olur. Ve arzda bu seyyâreye mensûb olan şeylerden ba'zıları numûne olarak zikr olundu:

Ma'deniyâtan: Demir pasları ve kara ve sert taşlar.

Hubûbattan: Karanfil, karabiber, zeytin, ekşi nâr, mercimek ve keten.

Ağaçlardan: Mazî, helîle, ceviz, zeytin, bâdem ve yemişlerinin kabukları sert olan ağaçlar.

Hayvanâtan: Öküz, keçi, deve ve sincap, samur, kedi, fâre, büyük kara yılan ve akrep.

Tabâî' ve ef'âl ve ahvâlden: Çok fikir, vehim, hayret, uzlet, fîsk ve hîle, fakr-ı şedîd, buhl ile berâber servet ve hıyânet ve hıkd.

باقی اخترها و جوهرهای جان هم برین مقیاس ای طالب بدان

596. Bâkî yıldızları, ve cânın cevherlerini dahi, ey tâlib bu mikyâs üzere bil!

Zühâl'den gayri olan seyyârâta dahi, Zühâl gibi birtakım hâssıyyetler verilmiştir ki, onların ba'zıları yukarıda zikr olundu. Ey tâlib-i ma'rîfet, sâir yıldızların teşekkülâtını dahi bu kıyâs üzere bil ve zâhirdeki yıldızlar nasıl bir hâssıyyet sâhibi iseler, rûhun cevherleri dahi, ma'nâda böyle hâssıyyet ve te'sîrât sâhibidir.

دیدہء ربانی جو و بیاب

دیدہء حسی زبون آفتاب

597. Hisse mensûb olan göz, güneşin zebûnudur; bir rabbânî gözü iste ve bul!

Bu zâhirî cismî göz, zâhirî olan güneşin zebûnu ve mağlûbudur. Çünkü bu unsurî olan göz, unsurî olan güneşe bakamaz, derhal kamaşır. Fakat Rabb'in nûruyla münevver olan kalb ve rûh gözü, böyle nârî olan ışıklar ile aslâ kamaşmaz. Binâenaleyh böyle bir göz iste ve bul!

تا زبون گردد پیش آن نظر شعاعات آفتاب با شرر

598. *Tâ ki şererli olan güneşin şa'saaları, o nazar önünde zebûn olsun!*

Tâ ki şererli ve nârî olan güneşin şa'saaları ve huzemât-ı ziyâiyyesi, o bulduğun rabbânî gözün nazarı ve bakışı önünde zebûn olsun!

کآن نظر نوری و این ناری بود نار پیش نوریش ناری بود

599. *Zîrâ o nazar nûra ve bu nâra mensûb olur; nâr onun nûrunun önünde karanlık olur.*

Zîrâ o kalb ve rûhun nazarı, nûr-ı ilâhîye ve bu his gözü ise harâret-i garîziyyenin te'sîriyle fa'âl olduğundan nâra mensûb olur. Binâenaleyh nâr, rûh gözünün nûrunun önünde sönük ve karanlık ve zebûn olur.

کرامات و نور شیخ عبد الله المغربی قدس الله روحه

Şeyh Abdullah Mağribî'nin (kaddesallâhu rûhahû)
kerâmâtı ve nûru

گفت عبد الله شیخ مغربی شصت سال از شب ندیدم من شبی

600. [598] *Şeyh Abdullah Mağribî dedi: "Altmış yıl ben gecedan bir gece görmedim."*

Nefehâtü'l-Üns'de Mevlânâ Câmî (k.s.) Şeyhu'l-İslâm hazretlerinden naklen buyurur ki: شیخ الاسلام گفت عبد الله مغربی هرگز تاریکی ندیده بود آنجا که خلق را تاریکی بودی و یرا روشنی بودی ya'ni "Şeyhu'l-İslâm buyurdu: Abdullah Mağribî aslâ karanlık görmemiş idi, oradaki halk için karanlık olurdu; onun için aydınlık olurdu."

من ندیدم ظلمتی در شصت سال نی بروز و نی بشب نی ز اعتلال

601. "Ben altmış yıl içinde ne gündüzde ve ne de gecede ne i'tilâl cihetinden zulmet gördüm."

"i'tilâl", illetlenmek ma'nâsına; burada aydınlık menba'ı olan güneşin küsûfuna ve ayın husûfuna işâret buyurulur. Abdullah Mağribî hazretleri buyururlar ki: "Ben altmış yıl içinde ne gündüzde bir karanlık yere girdiğimde ve ne de gecede ve ne de aydınlık menba'ı olan güneşin küsûfu ve ayın husûfu cihetinden, bir zulmet görmedim." Ba'zı nüshalarda از اعتدال yerine نی ز اعتلال vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ: "Benim için hâsıl olan i'tidâl tab'ı cihetinden ve-yâhud gece ve gündüzün müsâvî olmasından" demek olur.

صوفیان گفتند صدق قال او شب همی رفتیم در دنبال او

602. Sûfiler onun sıdk-ı hâlini dediler: "Gece onun arkasında gider idik."

Sûfiler o hazretin bu husûstaki beyânını tasdîkan dediler ki: "Biz gece karanlığında, onun arkasında gider idik."

در بیابانهای پر از خار و گُو او چو ما را بدر ما را پیش رو

603. "Dikenlerden ve çukurlardan dolu olan sahrâlarda o mâh-ı bedir gibi bize pîşrev idi."

"O hazret dikenli ve çamurlu sahrâlarda ayın on dördü gibi karanlıklarda bizim önümüzde aydınlık vererek gider idi."

روی پس نا کرده می گفתי بشب هین گو آمد میل کن در سوی چپ

604. "Gece arkaya teveccüh etmeyip, derdi: "Âgâh ol, çukur geldi, sol tarafa meyl et!"

باز گفתי بعد يك دم سوی راست میل کن زیرا که خاری پیش ماست

605. "Bir dem sonra yine der idi: "Sağ tarafa meyl et, zîrâ ki önümüzde bir diken vardır!"

روز گشتی پاش را ما پای بوس گشت و پایش چو پاهای عروس

606. "Gündüz olurdu; biz onun ayağını ayak öpücü olmuş idik ve onun ayakları gelin ayağı gibi idi."

نی ز خاک و نی ز گل بروی اثر نه از خراش خار و آسیب حجر

607. "Ne topraktan ve ne çamurdan, ne diken tırmalamasından ve taş çarpmasından onun üzerinde eser var idi."

Ya'ni o hazretin ayağında hiçbir ârıza yok idi.

مغربی را مشرقی کرده خدای کرده مغرب را چو مشرق نورزای

608. *Hudâ Mağribî'yi bir maşrık edip, mağribi maşrık gibi nûr doğdurucu eylemiştir idi.*

Hak Teâlâ Mağrib diyânna mensûb olan Abdullah hazretlerinin vücûd-ı şerîfini, nûr-ı ilâhîsinin tulû'u için bir maşrık yapıp, onun rûhunun mağribi olan cismini maşrık gibi nûr doğurucu etti.

نور این شمس شُوسِ فارسست روز خاص و عام را او حارسست

609. *Bunun nûru binici olan güneşlerin güneşidir; hâs ve âmmın gündüzünü, o hârisdir.*

"Güneşler"den murâd ervâh-ı mü'minînin nûrudur. "Onların güneşi"nden murâd, rûh-ı kâmilin nûrudur. Ya'ni, "Abdullah Mağribî hazretlerinin nûru, ecsâd merkeblerine binici olan ervâh-ı mü'minîn güneşlerinin güneşidir; hâs ve âmmın eyyâm-ı rûhâniyyelerini hıfz edicidir."

Bu beyt-i şerîfde şurrâh-ı kirâmın muhtelif mütâlaâtı vardır; fakîrin anladığı budur. Ankaravî hazretleri birinci mısra'ın ibâresini şöyle yazmışlardır: "Bu şemûsa mensûb olan şemsin nûru fârisdir." "Şemûs", şînin fethi ile, serkeş ve harûn ve mütekebbir ma'nâsına dahi gelir. Nitekim "feres -i şemûs" derler, serkeş at demektir. "Recûl-i şemûs", serkeş ve mütekebbir adam demektir. Ya'ni, "Bu âlî-kadirliğe mensûb olan felek-i velâyet güneşinin nûru, meydân-ı aşk ve muhabbette fârisdir; ve avâm ve havâssın eyyâmını o kâmilin nûru hârisdir."

چون نباشد حارس آن نور مجید که هزاران آفتاب آرد پدید

610. *O nûr-ı mecîd nasıl hâris olmasın ki, binlerce güneş zuhûra getirir.*
[608]

Kâmilde işrâk eden o nûr-ı ilâhî, nasıl hâris ve hâfiz olmasın ki, o fezâ-yı bî-nihâyede binlerce güneş ve manzûmeler zuhûra getirir.

در میان اژدها و کژدمان

تو بنور او همی رو در امان

611. *Sen onun nûruyla ejderhâlar ve akrebler arasında emân içinde gitt!*

"Yılanlar ve akrebler"den murâd, sıfât-ı nefsânîyyedir; zîrâ kâmilin nûru sâyesinde sâlik, zulmet-i tabîat içinde gizlenmiş olan bu nefsin sıfatlarına muttali' olup tevakkî eder ve kâmilin nûru onu bunlardan hıfz ve emân içinde bulundurur.

می کند هر رهزنی را چاک چاک

بیش پیشست می رود آن نور پاک

612. *O pâk olan nûr senin önünde ileri gider, her bir rehzeni parça parça eder.*

Ma'lûm olsun ki, tarîk-ı Hakk'a teveccüh eden sâliklerin yollarını vurucular birkaç nevi'dir. Birincisi nefis, ikincisi şeytan, üçüncüsü idrâk-i hakâyika isti'dâdı olmayan insanlardır. İdrâk-i hakâyika isti'dâdı olmayan insanlar dahi iki nevi'dir. Ya müteşerri'dir, ya fâsıktır. Müteşerri' olanlar Kî-tâb ve sünnetin zâhirine bakıp lûbbünden ve hakikatinden gâfil olanlardır. Fâsiklar ise, nefsânî kimseler olduklarından, tarîk-i Hakk'a teveccüh etmek, onların hiç işlerine gelmez ve teveccüh edenleri de yollarından alıkoymağa çalışırlar. İşte bu yol vuruculardan sâlik kurtarabilecek olan ancak kâmilin rûh-ı pâkinin nûrudur. Bu nûr sâlike rehberlik edip, bu gibi rehzenlerden korur.

نورِ یسعی بین آیدیهیم بخوان

یومَ لا یُخزى النبی را راست دان

613. *"Yevme lâ yühzi'n-nebî"yi doğru bil; "Nûri yes'â beyne eydihim"i oku!*

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Tahrîm'de olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: *یومَ لا یُخزى الله النبی و الذین آمنوا معه نورهم یسعی بین ایدیهم و بایمانهم یقولون ربنا اتمم لنا* نورنا واعفر لنا انک علی کل شیء قدير (Tahrîm, 66/8) Ya'ni "Allah Teâlâ nebiyi ve onunla berâber îmân edenleri yevm-i kıyâmette rûsvây etmez, onların nûru, onların önlerinde ve sağ yanlarında koşar. Derler ki: Ey bizim Rabb'imiz, bizim nûrumuzu itmâm et ve bizi mağfîret et; muhakkak sen her şeye kâdirsin." Ya'ni, "Peygamberin nûruna tâbî olanları Allah'ın rûsvây etmeyeceğini doğru bil ve o nûrun mü'minlerin önlerinde ve sağ yanlarında koştuğunu âyet-i kerîmeden oku!"

از خدا اینجا بخواهید آزمون

گرچه گردد در قیامت آن فزون

614. *Gerçi kıyâmette o nûr ziyâde olur; Hudâ'dan burada tecrübe isteyiniz!*

Gerçi nebînin ve ona tâbî' olanların nûru kıyâmette ziyâde olur; ya'ni Hak Teâlâ رَبَّنَا آتِنَا نُورَنَا (Tahrîm, 66/8) ["Bizim nûrumuzu tamamla!"] duâsını kabûl buyurup, bu nûrun kuvvetini çoğaltır; fakat bu hayât-ı dünyeviyyede dahi bu nûru kendi nefsinizde zevkan bulmak ve vicdânen tecrübe etmek üzere Hak'dan isteyiniz!

نور جان والہ اعلم بالبلاغ کو ببخشد ہم بمیغ و ہم بمیغ

615. *Zîrâ o hem buluta ve hem sise can nûru bağışlar; ve Allah belâğını en çok bilicidir.*

"Mîğ", bulut ve siyâh ma'nâlarına gelir. "Mâğ"ın üç ma'nâsı vardır: 1.Sis, 2.Siyâh renkli su kuşu, 3. Siyâh ve beyaz güvercin. Burada "sis" demektir. "Bulut"tan murâd, nefs-i emmâre ve "sis"ten murâd, nefs-i levvâme ve mülhîmedir. Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretleri lutuf ve inâyeti ile hem kesif bulut mesâbesinde olan nefs-i emmâre ve hem de sis mesâbesinde bulunan nefs-i levvâme ve mülhimeye can nûrunu bağışlayıp, nefs-i mutmainne mertebesine getirir; ve Allah Teâlâ nûr-ı cânı kime îsâl edeceğini ve bu nûru kabûle kimin müstaid olduğunu en çok bilicidir."

باز گردانیدن سلیہ... سلیہ السلام رسولان بلقیس را با آن ہدیہا کہ باز
آہ ہ بودند بسوی بلقیس

Süleymân (a.s.)'ın Belkîs'in resûllerini o hediyeler ile berâber geri çevirmesidir ki Belkîs tarafına geri getirmiş olsunlar

باز گردید ای رسولان خجل زر شما را دل بمن آرید دل

616. "Ey utanan elçiler, geri dönün, altın sizin olsun, bana gönül getirin gönül!"

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Neml'de olan ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلْ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَدْلَٰةً وَهُمْ صَاغِرُونَ (Neml, 27/37) ya'ni "Onlara geri dön, biz elbette bir ordu ile geliriz ki, onlar o orduya mukabele edemezler; biz elbette onları zelîl ve hakîr oldukları halde memleketlerinden çıkarınız" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

- این زر من بر سر آن زر نهید
کورئ تن فرج استر را دهید
617. "Benim bu altınımı, o altın üzerine koyunuz; tenin körlüğüne katırın fercine veriniz!"

"Belkîs tarafına dönerken, benim kırk menzillik arâzi üzerine yayılmış olan altınlarımı da, o bana hediye olarak getirmiş olduğunuz altınlar üzerine koyup götürünüz. Altına harîs ve mâil olan cismin körlüğüne, katırın fercine veriniz!" Katır hâmile olduğu vakit helâk olur, onu haml ve helâkten muhâfaza ve erkek hayvan tarafından mukârenet vâkî' olmamak için fercine bir kilit koyarlar. Zenginler bu kilidi evâilde altın halka olarak koyarlar imiş. Cenâb-ı Pîr efendimiz ehl-i dünyânın muhabbet ettiği altını tahkîr için lisân-ı Süleymânî'den bu ma'nâyı beyân buyururlar.

- فرج استر لایق خلقه زرست
زر عاشق روی زرد و اصفرست
618. Katırın ferci altın halkanın lâıyıkıdır; âşıkın altını sarı ve asfar yüzüdür.

Kalb-i insânî, muhabbet-i ilâhiyye mahallî olmağa lâıyık iken, ona altın ve mal ve dünyâ muhabbetini koymak, o kalbi katır ferci derekesine indirmek demek olur. Binâenaleyh böyle sefil bir derekeye indirilmiş olan kalbe de, altın halka ve bağ lâıyıktır. Ammâ kalbinde muhabbet-i ilâhiyye meknûz olan âşıkın altını, onun sapsarı olan yüzüdür.

- که نظر گاه خداوندست آن
کز نظر انداز خورشید ست کان
619. Zîrâ ki o Hudâvend'in nazargâhıdır, zîrâ ma'den, güneşin nazar-endâzlığındandır.

Zîrâ ki o âşıkın kalbi Hakk'ın nazar eylediği mahaldır; zâhirde arzdaki altın ma'deninin menba'ı, nasl zâhirî güneşin nazar atıcılığından husûle gelirse, hakikat güneşi olan nazar-ı ilâhînin kalb-i âşıkı tecellîsi dahi, onun altından daha kıymetli olan yüzünde sarılık peydâ olur. Nitekim bir gazellerinde Hz. Pîr şöyle buyururlar. Beyit:

- بمن نگر بدو رخسار زغفرانی من
بگونه گونه علامات آن جهانی من
- "Bana ve benim zağferân gibi sapsarı olan iki yanağıma, benim o cihâna mensûbluğumun türlü türlü alâmetlerine bak!"

- کو نظر گاه شعاع آفتاب
کو نظر گاه خداوند لباب
620. Güneş şua'ının mahall-i nazarı nerede! Lûbâb sâhibinin mahall-i nazarı nerede!

Ya'ni, "Zâhiri güneşin şua'nın mahall-i nazan olan altın ma'deninin menba'ı nerede; akılların mutasarrıfı ve sâhibi olan Hakk'ın mahall-i nazan bulunan kalb-i âşik nerede!" İkisinin arasında mertebe i'tibârıyla azîm farklar mevcûddur.

از گرفت من ز جان اسپر کنيد گرچه اکنون هم گرفتار منيد

621. "Her ne kadar şimdi dahi benim giriftârım iseniz de, benim giriftîmden candan siper ediniz!"

Ma'lûmdur ki, Süleymân (a.s.) Belkîs'a yazdığı mektûbda *أَلَا تَعْلَوْنَ عَلَيَّ وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ* (Neml, 27/31) ya'ni "Benim üzerime yükselmeyiniz ve bana müslimîn ve münkâd olarak geliniz!" buyurmuş ve onları tebaiyyete da'vet etmiş idi. Bu ma'nâya binâen buyurur ki: "Benim sizi giriftîmden ve ahzîmden, can ve ma'nâ cihetinden siper ve kalkan ittihâz ediniz! Zîrâ benim zâhîren sizi tutmam ve esîr etmem ve sizin üzerinizdeki tahakkümüm, hakîkatte canınıza müteveccih olan azâb-ı ilâhîye karşı bir kalkandır. Ve ben tasarruf-ı sûrî ve ma'nevî sâhibi bir peygamber olduğum cihetle, siz şimdi de benim giriftânım ve esîrimsiniz."

مرغ فتنه دانه بر بامست او پر گشاده بسته دامست او

622. *Dânenin meftûnu olan kuş o dam üstündedir; kanat açıp, o tuzağın bağlanmışdır.*

Bu beyit ve âtideki beyt-i şerîfler, yukarıki beytin ikinci mısra'nı müeyyid olan bir misâldir. Ya'ni, "Sizin şimdi fiilen benim giriftânım olmayıp da ma'nen giriftânım olmanız şuna benzer ki, bir kuş dam üstünde serbest bir halde durur; fakat bâtını dânenin meftûnudur. Zâhirde kanadı açık ve serbest olmakla berâber, ma'nâda o dânenin tuzağına tutulmuştur."

چون بدانه داد او دلرا بجان نا گرفته مر ورا بگرفته دان

623. *Mâdemki o cân ile kalbini dâneyle verdi, tutulmamış iken, muhakkak onu tutulmuş bil!*

"Mâdemki o kuş canı ve ma'nâsı ile kalbini dâneyle rabt etti, o tutulmamış ve serbest bir halde iken, sen onun âkîbetine bak da tutulmuş bil!" Sizin hâliniz de bu kuşun hâline benzer; zîrâ sizin melikeniz olan Belkîs resûllerinin ne ile geri döneceklerini anlamak için, benim tarafıma nâzırdır. O her ne ka-

dar zâhirde taht-ı hükümrânîsinde serbest ise de, mâdemki onun nazarı, benim tarafımadır, onu benim kaydım altına girmiş ve tutulmuş bil!

آن نظرها که بدانه میکند آن گره دان کو بپای می زند

624. O nazarları ki, dâneye eder, onu düğüm bil ki, o ayağa vurur.

Kuşun nazarları dâne tarafına oldukça, onun o nazarlarını bilâhare ayağına bağlanacak olan düğüm bill!

دانه گوید گر تو می دزدی نظر من همی دزدم ز تو صبر و مفر

625. Dâne der: "Eğer nazar çaldın ise, ben de senden sabır ve firâr çaldım."

"Mefer" masdar-ı mîmîdir, "firâr" ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "makar" vâki'dir, o da "karâr" ma'nâsına olur. Ya'ni, "Dâne lisân-ı hâl ile kuşa der ki: "Eğer sen nazar çaldın, ya'ni bana olan nazarı gizledin ve içinden bana harîsâne nazar ettiğin halde, dışarıdan lâkayd göründün ise, ben de senden sabır ve firâr çaldım; ya'ni gizlice sabır ve firâr yolunu tuttum." Ya'ni sen bana olan gizli nazarından dolayı ve benim vâsıtla imân tuzağına tutuluncaya kadar, sûret-i zâhirede sabrı ve senden firân ihtiyâr ettim.

چون کشیدت آن نظر اندر بیم پس بدانی کر تو من غافل نیم

626. "Mâdemki o nazar seni benim arkama çeker, binâenaleyh bilirsin ki ben senden gâfil değilim."

"Mâdemki o gizli nazar nihâyet seni benim tarafıma çeker ve bana tâ-bi' kılar, binâenaleyh sen o vakit, benim senden gâfil olmadığını anlarsın." Belkîs'in gizli nazarı budur ki: Hediyelerini Süleymân (a.s.)a gönderdiği vakit dedi ki: "Eğer hediyeleri kabûl ederse pâdişahdır, biz ona mukâbeleye muktedir oluruz; ve eğer kabûl etmezse peygamberdir, o halde biz ona mukâbele edemeyiz." Bu beyitlerin zübde-i ma'nâsı budur ki: "Ey ehl-i Se-be', sizin hakîkatinizin nazarı benim nübüvvetim tarafınadır; ve sizin her ne kadar zâhiriniz şimdi mahlûka tapar ise de, bâtınınız ve hakîkatiniz Hakk'a tapıcıdır. Mâdemki hakîkatinizin nazarı benim tarafımadır ve benim rûhum, sizin rûhlarınızın imâmıdır, sonunda benim tuzağıma tutulmanız muhakkaktır ve tuzağıma tutulduğunuz vakit, benim sizden gâfil olmadığınızı anlarsınız."

قصه عطاری که سنگ ترازوی او گل سر شوی بود
و دزدیدن مشتری گل خوار

Bir attârın kissasıdır ki, onun terâzîsinin dirhemi baş
yıkayıcı kil idi ve kil yiyici olan müşterinin çalması

پیش عطاری یکی گل خوار رفت تا خرد ابلوج و قند خاص و زفت

627. *Toz şeker ve hâs ve iri nebât şekerini satın almak için, bir attârın önüne bir kil yiyici gitti.*

"Eblûc", beyaz şeker ve döğülmüş şeker ma'nâlarıdır; ve "kand", nebât şeker; "gil", çamur ma'nâsıdır. Burada, hamamlarda baş yıkadıkları "kil" ta'bîr olunan bir sarı madde-i tayyibedir ki, Haleb'in kili güzel kokulu olduğundan makbûldür. Bu kili yemeğe alışmış olan bir kimse, şeker almak için attâr dükkanına gitti.

پس بر عطار طرار دو دل موضع سنگ ترازو بود گل

628. *İmdi iki gönüllü tarrâr olan attârın nezdinde terâzînin dirhemi yerinde kil var idi.*

Attârın "iki gönüllü" olması, müşterinin hesâbına başka ve kendi hesâbına başka türlü düşünmesi; ve "tarrâr" yankesici demek ise de, burada terâzîyi eksik tartıp, müşterinin hakkını çalmaktan kinâye olur. "Kil yemeğe alışmış olan kimse zikir olunan vasıflı attârın nezdine gitti ki, terâzîsinin dirhem mahallinde bir kil parçası var idi."

گفت گل سنگ ترازوی منست گز ترا میل شکر بخريدنست

629. *Dedi: "Eğer sen şeker almağa meylin var ise, benim terâzîmin dirhemi kildir."*

Attâr o müşteriye dedi: "Eğer sen şeker satın almak ister isen, benim terâzîmin dirhemi kildir, alacağın şeker bu kil ile tartacağım, râzı olursan al!"

گفت هستم در مهمی قند جو سنگ میزان هر چه خواهی باش گو

630. *Dedi: "Bir mühimde şeker isteyici oldum, terâzînin dirhemi her ne istersen ol de!"*
[628]

Müşteri dedi: "Bir mühim ihtiyâç içinde şeker isteyici ve arayıcı oldum. Te-râzînin dirhemi ister ma'denden ve ister taştan ve isterse kilden olsun, bana acele şeker lâzımdır."

گفت با خود پیش آنکه گل خورست سنگ چه بود گل نکو تر از زرست

631. *Kendi kendine dedi: "Kil yiyici olan o kimsenin indinde dirhem ne olur, kil altından daha iyidir!"*

Müşteri kendi kendine içinden dedi ki: "Benim gibi kil yemeğe alışmış olan bir kimsenin indinde dirhem ne ehemmiyeti vardır! Kil altından daha kıymetlidir."

همچو آن دلاله که گفت ای پسر نو عروسی یافتم همچون قمر

632. *O kılavuz gibi ki, dedi: "Ey oğul, ay gibi birini gelin buldum."*

"Dellâle", mübâlağa ile, "delâlet edici kadın" demek olup, gençlerin teehhülünde kılavuzluk eden kadın ma'nâsınadır. Ya'ni, "Attârın müşteriye terâzisinin kilden olduğunu söylemesi, bir kılavuz kadının bir delikanlıya, "Sana güzel bir kız buldum!" demesine benzer." Hind nüshalarında نو عروسی یافتم بس خوب و فر sūretinde vâki'dir "Pek güzel ve parlak bir yeni gelin buldum" demektir.

سخت زیبا لیک هم یک چیز هست کآن ستیره دختر حلوا گریست

633. *"Pek yakışıklıdır, lâkin bir şey daha vardır ki, o mestûre helvacının kızıdır."*

Bu beyit dahi kılavuzun tavsiffindendir.

گفت بهتر اینچنین خود گر بود دختر او چرب و شیرین تر بود

634. *Dedi: "Eğer muhakkak böyle ise pek iyidir; onun kızı daha yağlı ve tatlı olur!"*

Kılavuzun tavsifini işiten delikanlı dedi: "Eğer bu kız dediğin gibi ise, pek iyidir; helvacının kızı daha yağlı ve tatlı olur!"

Attâr ile müşteri arasındaki dirhem tavsifi mükâlemesi dahi buna benzedi de, müşteri attâra dedi:

گر نداری سنگ و سنگت از گلست این به و به گل مرا میوه دلست
635. "Eğer dirhemin yok ise, senin dirhemin kilden ise, bu iyi ve iyidir; kil benim gönlümün meyvesidir."

"Eğer dirhemin yok ise iyidir ve eğer senin dirhemin kilden ise, helvacı kız gibi daha iyidir; zîrâ kil benim zevk duyduğum bir şey olduğu için gönlümün meyvesidir."

اندر آن کفه ترازو ز اعتداد او بجای سنگ آن گل را نهاد
636. Terâzînin o kefesi içine hazırdan, o dirhem yerine o kili koydu.

Terâzînin o dirhem kefesi içine o attâr, dirhem yerine, hazırladığı kili koydu.

پس برای کفه دیگر بدست هم بقدر آن شکر را می شکست
637. Sonra diğer kefe için eliyle, o kadar da şeker kııardı.

Kili terâzînin kefesinde bırakıp, diğer kefeye kil ağırlığında, eliyle şeker kırmakla meşğul oldu.

چون نبودش تیشه او دیر ماند مشتری را منتظر آنجا نشاناد
638. Onun keseri olmadığundan geç kaldı, müşteriıi orada muntazır oturttu.

Attârın şeker kitlesini kıracak çekici veyâ keseri olmadığundan, eliyle parçalayıncaıa kadar müşteriıi dükkânında oturtup bekletti.

رویش آن سو بود و گلخور نا شکفت گل ازو پوشیده دزدیدن گرفت
639. Onun yüzü o tarafa idi ve kil yiyici sabırsız olarak kili ondan gizli çalmağa başladı.

Attârın yüzü şeker tarafına müteveccih idi; kil yiyici müşteri ise, kile sabır ve tahammül edemeyip, attârdan gizli kil parçalarını çalmağa başladı.

ترس ترسان که نباید ناگهان چشم او بر من فتد از امتحان
640. "Olmaya ki ansızın onun gözü, imtihan cihetinden benim üzerime düşsün!" diye korka korka.
[638]

Bu beyt-i şerif, yukarıki beyt ile bir cümle teşkil eder. Ya'ni, "Attârın yüzü şeker tarafına müteveccih idi; kil yiyici müşteri ise, olmya ki ansızın attârın gözü, benim hareketimi tarassud ve imtihan cihetinden benim, üzerine

düşsün diye korka korka, terâzînin kefesindeki kil parçalarını attârdan gizli çalmağa başladı.

دید عطار آن و خود مشغول کرد که فروتر دزد هین ای روی زرد

641. *Attâr onu gördü ve: "Ey sarı yüzlü, âgâh ol ve daha ziyâde çal!" diye kendini meşgûl etti.*

Attâr meselâ bir okka ağırlığı i'tibârıyla terâzînin kefesine koyduğu kilin müşteri tarafından çalınıp, tenkîs edildiğini gördü ve hoşuna gidip, görme-mezliğe geldi; çünkü attârın tab'ında tarrârlık var idi. Derdi ki:

گر بدزدی وز گل من می بری رو که هم از پهلوی خود میخوری

642. *"Eğer çaldın ise ve benim kilimden götürürsen, yürü ki yine kendi yanından yersin!"*

"Kendi yanından yemek", kendi malından yemek ma'nâsınadır.

تو همی ترسی ز من لیک از خری من همی ترسم که تو کمتر خوری

643. *"Sen benden korkuyorsun, lâkin eşeklikten; ben ise sen az yersin diye korkuyorum!"*

"Sen, görürse yedirmez diye benden korkuyorsun, fakat senin korkun ahmaklıktandır; ben ise, az yersin de, dirhem tarafı ağır kalır ve şeker çok gider diye korkuyorum!"

گر چه مشغولم چنان احمق نیم که شکر افزون کشی تو از نیم

644. *"Gerçi meşgûlüm, öyle ahmak değilim ki, şekerî kamışumdan ziyâde çekesin!"*

Ya'ni, "Gerçi ben meşgûlüm, fakat şekerî, şekerin peydâ olduğu kamıştan fazlasıyla kaçırarak derecede bir ahmak değilim. Eğer senin fiiline ehemmiyet vermiyorum isem, senin zaranna ve benim fâideme olduğu içindir."

Ba'zı nüshalarda ikinci mısra'ın nihâyetindeki "neyem" yerine "peyem" vâki'dir. Bu halde ma'nâ "Öyle ahmak değilim ki, şekerî arkamdan ziyâde çekesin" demek olur.

چون ببینی تو شکر را آزمود پس بدانی احمق و غافل که بود

645. *"Uktâki sen şekerî tecrübe cihetinden görürsün, ondan sonra bilirsin ki ahmak ve gâfil kim olur?"*

"Sen benden çaldığın kil kadar noksan olan şekeri aldıktan sonra tecrübe ve muâyene edip, mikdânını görürsün ve noksânını anlarsın. Ondan sonra ahmak ve gâfil kim olduğunu bilirsin."

Ankaravî hazretleri bu beyitlerin ma'nâsındaki remzi şöyle tavih buyururlar: "Ba'zı kimseler zevk-i rûhânî şekerini almak için tarikat pazarnın atârân olan mürşid-i kâmil dergâhına gelirler. O şekeri alacakları esnâda, kil me-sâbesinde olan yeme ve içme kaydına düşerler. Ahmaklıklarından, mürşid kendi hallerinin farkına varmadı zannederler. Mürşid der ki: Bu hâli kendiniz için kârlı ve fâideli sanıyorsunuz, yevm-i kıyâmette imtîhân günü kimin zararlı olduğunu ve kimin gâfil olduğunu anlarsınız!"

مرغ از آن دانه نظر خوش می کند دانه هم از دور راهش می زند

646. *Kuş o dânededen nazarı hoş eder, dâne dahi uzaktan onun yolunu vurur.*

Bu beyt-i şerîfde yukarıda geçen, kuşun dâneye olan nazarı sebebiyle tuzağa tutulması hakkındaki beyâna rücû' olunup buyurulur ki: "Kuşun o dânededen nazarı hoşlanır, dâne dahi uzaktan te'sirini icrâ edip o kuşun yolunu vurur."

گر زناى چشم حظى مى برى نى كباب از پهلوى خود مى خورى

647. *Eğer nây-ı çeşmden bir haz götürürsen, kendi yanından kebâb yemez misin?*

"Nây", burada kasaba, boğaz ma'nâsındadır ve gırtlığa da denir. Nâyın çeşme izâfeti, müşebbehin, müşebbehün-bihe izâfeti kabilindendir. Ya'ni, göz yolundan vücûda gelen haz, boğazdan geçen me'kulât ve meşrûbâtın haz ve zevkine teşbîh olunmuştur. Göz boğazından gelen zevk ve hazz-ı nefsânî ise, nâmahreme şehvetle vâki' olan nazarlardır; ve eğer "zinâ", Arabî kelime-i vâhideden ibâret olursa, "ez" edâtı mahzûf olur ki, "ez zinâ-yı çeşm" takdirindedir. Bu sûrette ma'nâ: "Eğer göz zinâsından bir haz götürür isen" demek olur. عینان تریان ya'ni "Gözler: zinâ ederler" hadîs-i şerîfine işâret buyurulmuş olur.

این نظر از دور چون تیرست و سم عشقت افزون می شود صبر تو کم

648. *Bu nazar uzaktan ok ve zehir gibidir; aşkın ziyâde olur ve sabrın nâkıs!*

"Bu nâ-meşrû' olan nazar, uzaktan atılan bir ok gibi gelip kalbe saplanır ve zehir gibi vücûda te'sir eder; zîrâ bu nazar sebebiyle o nâmahrem tarafına aşkın ziyâde olur ve sabrın da nâkıs olup nihâyet fıska atılırsın!" Nitekim ha-

dîs-i şerîfde سهام الشيطان مسموم من نظر يا'ni "Nazar, şeytanın oklarından, zehirli bir oktur" buyrulur.

ملك عقبا دام مرغان شريف

مال دنيا دام مرغان ضعيف

649. *Dünyâ malı zayıf kuşların tuzağıdır; ukbâ mülkü şerîf kuşların tuzağıdır.*

Dünyâ malı ve dünyânın huzûzâtı zayıf rûhlu olan kuşların, ya'ni sâliklerin tuzağıdır; ve ukbâ, ya'ni âhîret mülkü ise şerîf rûhlu olan sâliklerin tuzağıdır. Birini dünyâ avlar, diğeri de âhîret avlar.

در شکار آرند مرغان شگرف

تا بدین ملکی که او دامیست ژرف

650. *Hattâ bu bir mülk sebebiyle ki, o bir büyük tuzaktır, azîm kuşları şikâra*
[648] *getirirler.*

Hattâ bu âhîret mülkü sebebiyle ki, bu da hakîkatte bir büyük tuzaktır ve bir büyük kayıddır; azîm kuşları ya'ni ervâh-ı kümmelîni avlarlar.

Bu iki beyt-i şerîfde الدنيا حرام على اهل الآخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا و هما حرامان ya'ni "Dünyâ âhîret ehline harâmdır ve âhîret dahi ehl-i dünyâyâ harâmdır ve her ikisi de ehlullâha harâmdır" mefhumu beyân buyrulur. Ya'ni dünyâ zayıf rûhlann tuzağıdır, onlar mâl-i dünyâ kaydında kalırlar; ve âhîret, şerîf rûhlann tuzağıdır, onlar da niam-ı uhreviyye ile mukayyed olup, bununla Hak'dan hicâba düşerler. Ve azîm kuşlar olan ehlullah ise, mülk-i ukbâ yemi ve dânesi sebebiyle dünyâ sahrâsından avlanırlar ve bilâhire o kayıddan dahi kurtulup, Hakk'a vâsıl olurlar. Binâenaleyh dâm-ı âhîret Hakk'a vusûl için bir berzah olur.

بلکه من برهانم از هرهلکتان

من سلیمانم نخواهم ملکتان

651. *"Ben Süleymân'ım, sizin mülkünüzü istemem, belki ben sizi her helâkten kurtarırım!"*

"Hülk", "hâ"nın harekât-ı selâsesiyle, helâk olmak ve ölmek ma'nâsındır. Ya'ni, "Ben sizin mülk-i zâhirînizi istemem, belki ben sizi helâk-i zâhîrî ve ma'nevîden kurtarırım!"

مالك ملك آنکه بجهد او ز هلك

کين زمان هستيد خود مملوک مٔلك

652. *"Zîrâ bu zaman siz muhakkak mülkün memlûküsünüz; mülkün mâlikî odur ki o helâkten sıçraya!"*

"Ey Sebe' ehli, siz bu hayât-ı dünyâda, dünyâ mülkünün kölesi ve esîri-siniz ve aslâ hürriyetinize mâlik değîlsiniz. Mülkün mâliki ve hürriyet sâhibi o kimsedir ki, sûf ve ma'nevî helâk olmaktan yakasını kurtarmuş ola!"

نام خود کردی امیر این جهان باز گونه ای اسیر این جهان

653. "Ey cihânın esîri, tersine olarak, kendi nâmını bu cihânın emîri ettin!"

Bu beyt-i şerîf Belkîs'a olan hitâb zımında, esîr-i dünyâ olan ümerâ-yı cihâna da şâmindir. "Ey dünyânın mülkünü kendisine efendi yapmış ve onun kölesi ve esîri olmuş olan kimse, sen hakîkatte köle ve esîr iken, adını tersine olarak bu cihânın hükümdân ve beyi olarak i'lân ettin!"

ای تو بنده این جهان محبوس جان چند گویی خویش را خواجه جهان

654. "Ey sen ki, canı mahbûs olarak bu cihânın bendesisin, kendine nice bir cihânın efendisi dersin?"

"Ey sen ki, haddizâtında hür olan canını, sıfât-ı nefsâniyye kuyûdâtı ile bağlayarak, bu dar olan karanlık dünyâ zindanında habs ettin ve bu cihânın kölesi oldun. Böyle bir hâl içinde ne vakte kadar kendini cihânın hâkimi ve efendisi sayıp duracaksın?"

دلدارى کردن و نواختن سليمان عليه السلام رسولان بلقيس را و رفع وحشت

از دل ايشان و عذر قبول نا کردن هديه شرح بايشان

Süleyman (a.s.)'ın Belkîs'in elçilerine dildârlık etmesi ve okşaması ve onların kalbinden vahşetin ref'i ve hediye-yi kabûl etmemesi özrünün onlara şerhi

ای رسولان می فرستمتان رسول رد من بهتر شما را از قبول

655. "Ey elçiler, sizi resûl olarak gönderdim, benim reddim, sizi kabûlden daha iyidir!"

"Ey elçiler, siz bana Belkîs tarafından gönderilmiş elçisiniz; fakat ben sizi şimdi kendi tarafımdan Belkîs'a elçi olarak gönderiyorum. Sizi ve hediyelerinizi reddimden dolayı müteessir olmayın; zîrâ benim sûret-i zâhirede olan reddim, hakîkatte hakkınızda hayırlıdır."

بیش بلقیس آنچه دیدید از عجب باز گوید از بیابان ذهب

656. "Belkîs'in önünde acebden, altın sahrâdan gördüğünüz şeyi açık söyleyiniz!"

"Belkîs'in huzûruna gittiğiniz vakit, benim huzûrumda gördüğünüz acıb ahvâlden ve altın döşenmiş sahrâdan açıkça bahs ediniz!"

تا بداند که بزر طامع نه ایم ما زر از زر آفرین آورده ایم

657. "Hattâ bilsin ki, biz altına tama' edeci değiliz; biz altını, altın yaratıcıdan getirmişiz!"

آنکه گر خواهد همه خاک زمین سر بسر زر گردد و در ثمین

658. "O ki, eğer isterse yeryüzünün bütün toprağı baştan başa altın ve kıymetli inci olur."

"O altın yaratıcı Allah Teâlâ ki, eğer isterse, yeryüzünün topraklarını baştan başa kâmilten altın ve kıymetli inci dâneleri yapar."

حق برای آن کند ای زر گزین روز محشر این زمین را نقره گین

659. "Ey altın ihtiyâr edici, Hak onun için mahşer gününde bu yeryüzünü gümüşlü eder!"

"Ey hayât-ı dünyeviyyesinde altına muhabbet edip, evkâtını onu kazanmağa sarf eden harîf, Hak Teâlâ hazretleri kuyâmet gününde تَبْدُلُ الْأَرْضَ غَيْرَ الْأَرْضِ (İbrâhîm, 14/48) ya'ni "O günde arz, arzın gayrine tebdîl olunur" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere arzın, ya'ni küre-i arzın sathını düz ve parlak gümüşlü bir hâle getirir ve mâl-i dünyânın kıymeti olmadığını anlatmak için, o gümüşü ehl-i mahşere çiğnettirir."

فارغیم از زر که ما بس پر فنیم خاکیانرا سر بسر زرین کنیم

660. "Altından fâriğiz, zîrâ ki biz çok fen doluyuz; toprağa mensûb olanları baştan başa altına mensûb ederiz."

"Bizim sûrî ve unsurî olan altın ile işimiz yoktur; çünkü biz sûret ve ma'nâ âlemlerinde tasarruf için sıfât-ı ilâhiyyeyi hâmilleriz, binâenaleyh biz hâkî ve

dişâhlık ve tasarruf edersin? Ya'ni sakalına bile hâkim olamayan kimsenin halk üzerine hâkimlik da'vâsı ayıp değil midir?

بی مراد تو شود ریش سفید شرم دار از ریش خود ای کز امید

665. *Senin murâdın olmaksızın sakalın beyâz olur, ey eğri ümîdli sakalından utan!*

Sakalının gençlikteki rengi değişip beyaz olmamasını istediğin halde, sakalın senin murâdına itâat etmeyip ağarıyor. Ey halk-ı âlemin murâdı üzerine dönmesini ve hareket etmesini isteyen eğri ümîdli hükümdâr! Senin murâdını hiçe sayan sakalına bak da, bu eğri olan ümidinden utan!

مالك الملكست هر کس سر نهد بی جهان خاک صد ملکش دهد

666. *Mâlikü'l-mülktür herkes baş koyar; toprak cihân olmaksızın ona yüz mülk verir.*

Mâlikü'l-mülk ancak mücid-i kâinât olan Hak Teâlâ hazretleridir ki, her kim O'nun emrine ve murâdına baş koyar ve itâat ederse, bu toprak ve unsurî olan cihân olmaksızın o mutî' olan kimseye, gözler görmedik ve kulaklar işitmedik birçok mülk verir.

لیک ذوق سجده پیش خدا خوش تر آید از دو صد دولت ترا

667. *Fakat Hudâ'nın önünde secdenin zevki, sana iki yüz devletten daha hoş gelir.*

Fakat sen itâatına mükâfât olarak Hakk'ın ihsânı olan niam-ı rûhâniyyenin zevkinden ziyâde, lutufkâr olan Hakk'ın huzûrunda ettiğin secdenin zevki sana hoş gelir ve başını secdeden kaldırmak istemezsin.

پس بنالی که نخواهم ملکہا ملک آن سجده مسلم کن مرا

668. *Binâenaleyh "Mülkleri istemem, bana o secde mülkünü müsellemler!" diye nâle ederdi.*

"Secde mülkü"nden murâd, kurb-i ilâhîdir. Nitekim âyet-i kerîmede وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19) ya'ni "Secde et ve yaklaşı!" buyurulmuştur.

Gerek mülk-i sûrî olsun ve gerek mülk-i rûhânî olsun, onlar mezâhir-i sıfât-ı ilâhiyye olduğundan perde-i zâttır. Vaktâki kurb-i ilâhî hâsıl olup, perdeler kalkar, bu hâl içinde abd, elbette tekrâr hicâbâta düşmek istemez ve abdiyyet-i mahza içinde kalmayı ister.

پادشاهان جهان از بدرگی بو نبردند از شراب بندگی

669. *Cihân pâdişâhları kötü damarlıktan, bendelik şarâbından koku götürmediler.*

"Reg", damar ma'nâsıdır, fakat burada tabiat ma'nâsındadır. "Bedregi", kötü tabiatlılık demek olur. Türkçe'de dahi "tabiatsız" ma'nâsına olarak "damarsız" derler. "Kötü tabiatlılıktan" murâd dahi, hodbînlik ve benlik ve tekebbürdür. Ya'ni, "Cihân pâdişâhları ve hükümdârları, benliklerinden ve enâniyetlerinden dolayı, kulluk şarâbının lezzetinden taâm ve koku alamadılar."

ور نه ادهم وار سر گردان و دنگ ملک را برهم زدندی بی درنگ

670. *Ve yoksa Edhem gibi hayrân ve bî-hûş olarak, mülkû teemmülsüz birbirine vururlar idi.*

Ve eğer o şarâbdan koku almış olsa idiler İbrâhîm b. Edhem hazretleri gibi hiç düşünmeksizin tâc ve tahtı terk ve mülkû birbirine vururlar [idi]. "Deng", dîvâne, bî-hûş ve yolunda hayrân olmuş kimseye derler; dîğer ma'nâları da vardır, burada "bî-hûş" ma'nâsı münâsibdir. "Dereng", teemmül ve tevakkuf ma'nâsıdır. "Bî-dereng", bilâ-tevakkuf ve lâ-teemmül demektir. İbrâhîm b. Edhem hazretleri Belh pâdişâhı idi. Cezbe-i ilâhî netîcesinde tâc ve tahtını terk etti. Dervişlerin kasâidinde ism-i şerîfi çok geçer; ve nitekim Yûnus Emre hazretleri şöyle buyurur. Beyit:

Koyup İbrâhîm Edhem tâc u tahtı
Ki ser-gerdân olubdur aşk elinden

Tercüme-i halleri *Nefehâtü'l-Üns*'de mündericidir.

لیک حق بهر ثبات این جهان مهرشان بنهاد بر چشم و دهان

671. *Fakat Hak bu cihân-ı sebâtı için, onların gözleri ve ağızları üzerine mühür koydu.*

Fakat Hak Teâlâ bu cihân-ı sûrî umûrunun sebâtı ve tahkîmî için onların dimâğına sûrî saltanat sevdâsını koydu ve saltanat-ı ma'nevînin debdebe ve ihtîşâmını görmemek için gözüne ve bendelik şarâbının lezzetini doymamak için de rûhunun ağzına mühür koydu.

تا شود شیرین بر ایشان تخت و تاج که ستانیم از جهانداران خراج

672. *Tâ ki onlara, cihân tutuculardan haraç alalım diye, taht ve tâc tatlı ola.*

"Cihândâr", hükümdâr; "harâc", hükümdârın şahsına mahsûs olarak, es-ki zamanlarda alınan vergi ma'nâlarıdır. Ya'ni, "Hak Teâlâ zâhirî hükümdârlara ma'nâ âlemini kapadı ve nizâm-ı âlem için onların kalblerine taht ve tâc muhabbetini ve hükümdarları mağlûb edip, onlardan vergi alarak şehin-şâh olmak emelini koydu."

از خراج ار جمع آری زر چو ریگ آخر آن از تو بماند مرده ریگ

673. *Eğer harâc'dan kum gibi altın toplasan, nihâyet o senden arkaya kalır.*

"Mürde-rîg", ölünün başından arta kalan eşyâ ma'nâsıdır. "Ey hükümdâr, eğer sen harâc'dan kum gibi altın toplasan, nihâyet öleceksin ve öldüğün vakit, onlar başından arta kalacaktır."

همره جانت نگرده ملک و زر زر بده سرمه ستان بهر نظر

674. *Mülk ve altın senin canının yoldaşı olmaz; altını ver, nazar için sürme al!*

Ey hükümdâr! Mâdemki senin için ölüm vardır ve topladığın altınlar ve mülk ve saltanat senin cânınla berâber gitmeyip başından arta kalır, o halde o altınları muhtâç olanlara bezl ve ihsân et de, onun mukâbilinde basar-ı basîretinin açılmasına hâdim olan irfân ve hikmet sürmesini al!

تا ببینی کن جهان چاهيست تنگ يوسفانه آن رسن آری بچنگ

675. *Tâ göresin ki, bu cihân dar bir kuyudur; o ipi Yûsuf gibi ele getiresin.*

Ya'ni, bu cihânın dar bir kuyudan ibâret olduğunu görmek için, irfân ve hikmet sürmesini al; basar-ı basîretine sür ve o irfân ve hikmet ipine, Yûsuf (a.s.)ın kuyuda, kervanın ipine sarıldığı gibi sarıl!

İkinci mısra', sûre-i Yûsuf'da olan kıssa-i meşhûreye işârettir; o âyet-i ke-rîme budur: وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّهُ بِضَاعَةً (Yûsuf, 12/19) Ya'ni "Bir kervân geldi, onların levâzımını tedârik edici olan kim-se, kuyuya kovasını sarkıttı; ve Yûsuf (a.s.) kovaya sarılıp yukarıya çıkınca, kovayı çeken kimse dedi ki: "Müjde bana! İşte bir köle!" Ve onu sermâye ola-rak sakladı." Kıssanın tafsîli tefsîr kitâblarında mûndericidir.

تا بگويد چون ز چاه آبی بام جانکه یا بشرای هذا لی غلام

676. *Tâ ki kuyudan bâma geldiğin vakit, cân: "Müjde, işte benim için bir kö-le!" desin.*

"Bâm", dam ve sakf ma'nâsına ise de, burada "kuyunun ağzı" murâd buyurulur. Ya'ni, misâl-i evvelden, misâl-i sâniye giden bu insan kervânının sefer ihtiyâcâtını te'mîne hâdim olan enbiyâ ve evliyânın, bu muzlim ve dar olan dünyâ kuyusuna sarkıttıkları ilim ve irfân ipine sarılıp, o kuyunun başına ve ağzına çıktığın vakit cân-ı sâf olan o nebi ve onun vârisi olan veliyy-i kâmil: "Bana müjde! İşte bir köle ve mutî'!" der ve onu Hak yolunun sermâyesi olarak saklar. Ya'ni onu da halkın irşâdına me'mûr eder.

هست در چاه انعکاسات نظر کمترين آنکه نمايد سنگ زر

677. *Kuyuda nazarın in'ikâsları vardır; en aşağısı odur ki, taş altın görünür.*

Gerçi beşer büsbütün nazarsız değildir; bu âlem-i tabiât kuyusunda da nazar-ı insânînin in'ikâsları vardır ki, o nazanın en aşağısı, taş altın görür. Ya'ni unsuriyâtтан her neyi kullanırsa altına kalb etmek için kullanır. Meselâ taş ocaklarından birçok zahmetler ile taş çıkarır ve demiri ateşlerde eritir ve diğer ma'denleri türlü türlü şekillere sokar. Bunlar hep altın kazanmak içindir. Binâenaleyh onun nazarında her şey altın görünür. Halbuki altın dahi diğerleri gibi topraktan çıkan bir maddedir; yalnız kıymeti ba'zı havâssında ve azlığındadır ve parlaklığı hissî nazarları teshîr eder.

وقت بازی کودکان را ز اختلال می نماید آن خرفها زر و مال

678. *Oyun vaktinde ihtilâlden, o hafezler çocuklara altın ve mal görünür.*

Bu beyt-i şerîfde *إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ* (Muhammed, 47/36) ya'ni "Hayât-ı dünyâ ancak oyun ve lehvdir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, ehl-i dünyâ çocuklar gibidir ve hayât-ı dünyâ ancak oyun ve eğlen-ce nev'inden olduğundan, akıllarının ihtilâlinden dolayı çocuklar nasıl boyalı ve yaldızlı tabak ve çanak parçalarını toplayıp altın ve mal nev'inden addedip eteklerine doldururlar ve birbirlerinden bu parçaları gasb ettikleri vakit, kavga ederlerse, ehl-i dünyâ dahi altın denilen ma'den parçalarını toplayıp, mal ve mülk diye sarılır; ve bunun için birbirlerini öldürürler. İşte nazanın en aşağısı budur.

عارفانش کیمیاگر گشته اند تا که شد کانه‌ها بر ایشان نژند

679. *Onun ârifleri kimyâger olmuşlardır; tâ ki menba'lar, onların indinde hakîr oldu.*

Hakk'ın ârifleri kimyâger olmuşlar ve onlar toprağı iksîr olan vücûd-ı şerîfleriyle altına kalb etmişlerdir. Hattâ onların bu kimyâgerlikleri te'sîriyle altın menba'ları, onların indinde hakîr oldu. Nitekim bir gazelinde Hz. Pîr efendimiz buyururlar. Beyit:

خاك چون در كف من زر شود و نقرهء خام چون مرا راه زند فتنه گر زر و درم
"Mâdemki benim avucumda toprak, altın ve gümüş oluyor; fitneci olan altın ve gümüş para nasıl benim yolumu vurur?"

دیدن درویش جماعت مشایخ را در خواب و در خواست کردن روزی حلال
 از ایشان بی مشغول شدن بکسب که از عبادت می مانم و ارشاد کردن
 ایشان او را و میوه‌های تلخ و ترش کوهی بر وی شیرین شدن
 بداد آن مشایخ

Bir dervîşin cemâat-i meşâyihî rû'yâda görmesi ve ibâdetten kalıyorum diye onlardan, kesbe meşgûl olmaksızın, helâl rızık niyâz etmesi ve onların onu irşâd etmesi ve dağlığın acı ve ekşi meyveleri o meşâyihin atâsı sebebiyle ona tatlı olması

آن یکی درویش گفت اندر سمر حضریانرا من بدیدم خواب در
 680. O dervîşin birisi gece sohbetinde dedi: "Ben rû'yâda Hızır'a mensûb
 [678] olanları gördüm."

"Semer", gece sohbeti ve gece vakti söylenen masal demektir. "Hızrîler"den murâd, ilm-i ledûn sâhibi olan evliyâ-yı kirâm hazerâtıdır. Ya'ni, bir dervîş gece sohbeti esnâsında kendi hâminden haber verip dedi ki: "Ben rû'yâda evliyâullâhı gördüm."

گفتم ایشانرا که روزی حلال از کجا نوشم که او نبود وبال
 681. Onlara dedim ki: "Helâl rızık nereden yiyeyim ki, o vebâl olmayı?"

مر مرا سوی کهستان راندند میوها زان بیشه می افشانند

682. "Beni dağlık tarafına sürdüler, o ormandan meyveler silktiler."

که خدا شیرین بکرد آن میوه را در دهان تو بهمتهای ما

683. (Dediler) ki: "Hudâ bizim himmetlerimiz ile o meyveyi senin ağzında tatlı yaptı."

هین بخور پاک و حلال و بی حسیب بی صداع و نقل بالا و نشیب

684. "Âgâh ol, temiz ve helâl ve hesâbsız ve baş ağrısız ve yukarı ve aşağı nakilsiz olarak ye!"

"Bu nızık hem helâl ve hem de zahmetsizdir; bunu hesâbsız ve tedârîki arkasında koşmaksızın râhatla ye!"

پس مرا زان رزق نطقی رو نمود ذوق گفت من خردها می ربود

685. "İmdi o rızıktan bana bir nutuk yüz gösterdi; benim sözümün zevki akılları kapar idi."

"Ben o helâl rızkı yemeğe başladıktan sonra, bende bir kudret-i kelâm zühûr etti ki, söz söylediğim zaman, dinleyenlerin akılları hayrette kalır idi."

گفتم این فتنه ست ای رب جهان بخششی ده از همه خلقتان نهان

686. Dedim: "Ey cihânın Rabb'i, bu fitnedir; bana bütün halâyıktan gizli bir bahşiş ver!"

Ben kelâmımın halk üzerindeki te'sirini görünce, nefsimin sıfâtından emîn olmadığım için dedim ki: "Ey cihânın Rabb'i, bende olan bu kudret-i kelâm fitnedir. Bana halkın muttali' olamayacağı gizli bir lutuf ve ihsân-ı bî-diriğ buyur!"

شد سخن از من دل خوش یافتم چون انار از ذوق می بشکافتم

687. "Benden söz gitti, hoş gönül buldum. Nâr gibi zevkten yarıldım."

"Münâcâtım ve tazarruum üzerine Hak Teâlâ hazretleri benden zuhûr eden müessir söz söylemek kudretini izâle buyurdu. Onu müteâkib zevkli bir gönül buldum, ya'ni kendi kalbimi zevk içinde buldum; zevkin tatlılığından olmuş bir nâr gibi çatladım."

گفتم ار چیزی نباشد در بهشت غیر این شادی که دارم در سرشت
688. *Dedim: "Eğer cennette, tab'ında tuttuğum bu şâdiden gayri bir şey olmasa."*

هیچ نعمت آرزو نآید دگر زین نپردازم بجوز و نیشکر
689. *"Hiç başka ni'met arzûsu gelmez; bundan dolayı ceviz ve şeker kamışı-na meşgûl olmam!"*

"Kalbime müstevlî olan bu zevkin lezzetinden kendi kendime dedim ki: "Eğer cennette şimdi tabiatumda mevcûd olan bu şâdiden ve sürûrdan başka bir şey olmasa, benim için başka bir ni'met aramağa hâcet kalmaz!" Bu zevk sebebiyle ceviz ve şeker kamışı ile meşgûl olmam. "Kalbin zevki" ile zevk-i rûhânî ve "ceviz ve şeker kamışı" ile sûretten gelen zevke işâret buyrulur.

مانده بود از کسب يك دو حبه ام دوخته در آستین حبه ام
690. *"Kazançtan cübbemin yeninde dikilmiş bir iki habbem kalmış idi."*
[688] "Habbe"den murâd, altın dâneleridir. Ya'ni "Evvelce yapmış olduğum ka-zançtan bir iki altın dânesi tasarruf edip cübbemin yenine dikmiş ve saklamış idim."

نیت کردن آن درویش که این زر بدهم بدان هیزمکش چون من روزی یافت
بکرامات مشایخ و رنجیدن آن هیزمکش از ضمیر و نیت او

O dervîşin, "Mâdemki ben meşâyihin kerâmâtı sebebiyle rızık buldum bu altını o odun taşıyana vereyim!" diye niyet etmesi ve odun taşıyanın onun zamîrinden ve niyetinden incinmesi

آن یکی درویش هیزم می کشید خسته و مانده ز بیشه در رسید
691. *O bir dervîş odun taşırdı, hasta ve âciz olarak ormandan erişti.*
پس بگفتم من ز روزی فارغم زین سپس از بهر رزقم نیست غم
692. *İmdi ben dedim: "Rızıktan fâriğim, bundan sonra rızıkım için gam yoktur."*

"Bundan sonra benim için çalışıp para kazanmak gamı yoktur, gıdâm hâzırdır."

میوه مکروه بر من خوش شدست رزق خاصی جسم را آمد بدست

693. "Mekrûh olan meyve bana hoş olmuştur; cisim için husûsî rızık ele gelmiştir."

"Dağlarda biten yabânî meyveler, evliyâullâhın himmeti ile bana hoş ve latîf olmuştur; cismimin kıvâmı için husûsî rızık ele gelmiştir."

چونکه من فارغ شدستم از گلو حبه چندست این بدهم بدو

694. "Mâdemki ben boğazdan fâriğ olmuşum, birkaç habbe vardır, bunu ona vereyim!"

"Mâdemki ben boğazımı doyurmak için çalışmak, para kazanmak kaydından fâriğ olmuşum, cübbemin yeminde bu husûs için sakladığım birkaç altın habbesi vardır, bunu o odun taşıyana vereyim!"

بدهم این زر را بدین تکلیف کش تا دو سه روزك شود از قوت خوش

695. "Bu altını, bu meşakkat çekene vereyim, tâ ki iki üç günceğiz gıdâdan hoş olsun!"

"Bu altın habbelerini meşakkat ile odun taşıyan bu fakîre vereyim; hiç olmazsa iki üç günceğiz gıdâ tedârîki cihetinden hoş olsun ve râhat etsin!"

خود ضمیرم را همی دانست او زانکه سمعش داشت نور از شمع هو

696. "Muhakkak o benim zamîrimi bildi, zîrâ ki onun sem'i Hû şem'inden nûr tutardı."

"O odun taşıyan muhakkak benim zamîrimi ve kalbimdeki niyeti bildi; zîrâ ki onun cânının sem'i, hüviyyet-i ilâhiyye şem'inden nûr tutardı; ya'ni nûr alırdı."

İkinci mısra'da âtîdeki sûretler de nüsha olarak gösterilmiştir:

1. Zânke semesh nur dâst az sem ho Ya'ni "Zîrâ ki onun cânının sem'i, sıfat-ı sem'iyet-i ilâhiyyeden nûr tutardı."

2. Zânke semesh nur dâst az sem ho Ya'ni "Zîrâ ki onun cânının şem'i, sıfat-ı sem'iyet-i ilâhiyyeden nûr tutardı."

3. Zânke semesh nur dâst az sem ho Ya'ni "Zîrâ ki, onun cânının şem'i, hüviyyet-i ilâhiyye şem'inden nûr tutardı."

چون چراغی در درون شیشهء

بود پیشش سر هر اندیشهء

697. "Onun önünde her bir endişenin sırrı, şîşe içinde bir çerâğ gibi idi."

O odun taşıyan velînin nazân önünde her bir düşüncenin sırrı ve hakîka-ti, şîşe içinde yanan çerâğ gibi âşikâr idi.

بود بر مضمون دلها او امیر

هیچ پنهان می نشد از وی ضمیر

698. "Ondan zamîr hiç gizli olmaz idi, gönüllerin mazmûnu üzerine o emîr idi."

"O odun taşıyan velîden bir kimsenin kalbindeki niyet ve düşünce aslâ gizli olmaz idi. Gönüllerdeki ma'nâ ve havâtûr üzerine o zât-ı şerîf hâkim ve emîr idi."

در جواب فکرتم آن بو العجب

پس همی منگید با خود زیر لب

699. "Binâenaleyh o bü'l-aceb benim düşüncemin cevâbında dudak altından kendi kendine mırıldanırdı."

"Bü'l-aceb", ziyâde acîb; "mengîd", "mengîden" masdarından mâzîdir, öfke ile homurdanmak ve mırıldanmak ma'nâsınadır. Ya'ni, "O velî benim düşünce-mi keşf edip ağzının içinde kendi kendine mırıldanarak cevâb verdi, dedi"

كَيْفَ تَلْقَى الرَّزْقَ إِنْ لَمْ يَرْزُقْكَ

که چنین اندیشی از بهر ملوک

700. [698] Ki: "Mülûk için böyle mi düşünüyorsun, eğer onlar sana rızık vermese-ler, rızka nasıl vâsıl olursun?"

"Ey gâfil, sen Hakk'ın âlem-i sûrette de tasarruf ihsân eylediği mülûk ve pâdişâhlar hakkında böyle mi düşünüyorsun? Ya'ni para vererek onların za-rûretlerini tahfîf etmek niyetinde misin? Bu helâl rızkı sana o mülûk verdiler de, cübbene dikili olan altın parçalarından kurtuldun; onlar bu rızkı sana ver-meseler idi, sen nasıl o rızkı eline geçirebilirdin?"

بر دلم میزد عتابش نیک نیک

من نمی کردم سخن را فهم لیک

701. "Ben sözü anlıyamadım; fakat onun itâbı benim kalbime iyiden iyiye çarptı."

"Fîlvâki' ben o velînin söylediği sözleri lâıyıkıyla işitip anlıyamadım; çün-ki ağzının içinde mırıldandı; fakat onun bu meâldeki itâbı, benim kalbime iyi-den iyiye, ya'ni şühbe bırakmıyacak sûrette aks etti." Bu hâl evliyâullâhın

şânındandır, terbiye ettikleri müridlerin kalbine sözlerini ve maksadlarını ilkâ ederler.

سوی من آمد بهیبت همچو شیر تنگ هیزم را ز خود بنهاد زیر

702. "Arslan gibi heybetle benim tarafıma geldi, odun dengini kendisinden aşağıya koydu."

"Bu sözü söyledikten sonra arslan gibi bir heybetle benim tarafıma gelip, arkasındaki odun yükünü aşağıya indirdi."

پرتو حالی که او هیزم نهاد لرزه در هر هفت عضو من فتاد

703. "Bir hâlin pertevi ki, o odunu koydu, benim her yedi uzvuma titreme düştü."

"O velînin arkasındaki odunu yere koyması hâlinin pertevi, benim vücûdumun a'zâlarını titretti." Ya'ni arkasındaki odunu yere heybetle bir indiriş indirdi ki, o hâlin heybetinden ben bilâ-ihityâr titremeğe başladım.

گفت یا رب گر ترا خاصان هیند که مبارک دعوت و فرخ ییند

704. Dedi: "Yâ Rab, eğer senin hâssların var ise ki, duâları mübârek ve izleri uğurludur."

Ankaravî hazretleri "Heyend", "hestend" lafzından muhaffefdir" buyururlar. Hind nüshalarında "heyend" yerine "hay end" yazılıdır. "Eğer senin hâssların diri ise" demek olur. Ve Hind şârihlerinden Muhammed Efdal hazretleri buyurur ki: "Mîr Cemâleddîn Hüseyin, kendi *Ferheng*'inde "hey" kelimesini "hest" ma'nâsına yazmıştır ve demiştir ki: Bu ma'nâ Derî ve Hindî lugatlarının her ikisinde de müsta'meldir. *Mesnevî-i Şerîf*'in bu beytini de sened olarak zikr etmiştir." Ya'ni, "O odun taşıyan velî dedi: "Yâ Rab, eğer senin duâları mübârek ve izleri uğurlu hâss kulların var ise, yâhud senin hâss kulların tasarruf sâhibi olarak diri ise" demek olur. Bu beyt-i şerîf şarttır, onun ce-zâsî âtîdeki beyittir; ya'nî bu beytin meâlî, âtîdeki beyit ile tamâm olur:

لطف تو خواهم که میناگر شود این زمان این تنگ هیزم زر شود

705. "Senin lulfunu isterim ki mînâger olsun; şimdi bu odun dengi, altın olsun!"

"Mînâger", "mînâ", *Ferheng-i Cihângîr*'de "kimyâ" ma'nâsına gösterilmiştir. *Bahâr-ı Acem*'de, diğer ma'nâları da vardır. Burada "mînâger", kim-

yâger ma'nâsındır. Ya'ni, "Yâ Rab, senin lutfun kimyâger olsun da, bu der-
vîşi irşâden şimdi bu odun yükü baştan başa altın olsun!"

در زمان دیدم که زر شد هیزمش همچو آتش بر زمین می تافت خوش

706. "Derhal gördüm ki, onun odunu altın oldu, yer üstünde ateş gibi latîf par-
ladı."

من در آن ببخود شدم تا دیر گه چونکه با خویش آمدم من از وله

707. "Ben o anda geç vakte kadar bî-hod oldum, vaktâki ben hayretten kendi-
me geldim;"

بعد از آن گفت ای خدا گر آن کبار بس غیورند و گریزند زاشتہار

708. Ondan sonra dedi: "Ey Hudâ, eğer o kibâr çok gayûr ve iştihârdan kaçır
iseler,"

Ya'ni, "Ben odun yükünün altına inkilâbını görünce, bir hayli vakit ken-
dimden geçtim, vaktâki ben hayretten fâriğ olup kendime geldim; ondan son-
ra o veliyy-i kâmil dedi ki: "Yâ Rab, eğer senin kibâr-ı beşer olan hâss kulla-
rın senin esrârını halk nazarından saklamak husûsunda gayûr ve kıskanç
olup, havânk ile halk arasında meşhûr olmaktan kaçarlarsa ise;"

باز تو این تنگ هیزم ساز زود بی توقف هم بر آن حالی که بود

709. "Sen tekrâr bunu çabuk odun dengi, yine bî-tevakkuf olduğu o bir hâl üze-
rine yap!"

Bu beyt-i şerîf dahi, yukarıki beytîn cezâsıdır ve cümleyi itmâm eder.
Ya'ni, "Yâ Rab, yine bu yükü çabuk altınlıktan çıkar da odun dengi yap ve
bilâ-tevakkuf yine evvelki hâline çevir!" demek olur.

در زمان هیزم شد آن اغصان زر مست شد در کار او عقل و نظر

710. Derhal o altın dalları odun oldu, onun kârında akıl ve nazar sarhoş oldu.
[708]

"Ağsân", ağaç dalı ma'nâsına olan "gusn"ün cem'idir. Odun, ağaç dallarından ibâret olduğundan altına inkilâb edince, ağaç dalları şeklinde oldu; bu münâsebetle "ağsân-zer" buyurulmuştur. "O altın dalların tekrâr odun dalları olduğunu gördüğü vakit, akıl ve nazar sarhoş oldu ve ahlaklaştı."

بعد از آن بر داشت همزم را و رفت سوی شهر از پیش من او تیز و تفت

711. "Ondan sonra odunu kaldırdı ve benim önümden, şehir tarafına hızlı ve harâretli gitti."

خواستم تا در پی آن شه روم پرسم از وی مشکلات و بشنوم

712. "İstedim ki ondan müşkilât sormak ve dinlemek için o şâhın arkasında gideyim!"

Ya'ni, "Hak yolunda tesâdüf ettiğim müşkilâtı sorup anlamak için o şâhın arkasından gitmek istedim, fakat gidemedim!"

بسته کرد آن هیبت او مرا پیش خاصان ره نباشد عامه را

713. "Onun heybeti beni bağladı; hâssların huzûruna âmmeye yol olmaz!"

"Çünkü onda zâhir olan Hakk'ın heybeti, benim ayaklarımı bağladı; zîrâ Allah Teâlâ'nın hâss kullarının huzûruna, avâm tâifesinin yolu olmaz!" Ya'ni avâm kendi irâdeleriyle onların huzûruna gidemez; eğer giderse, onların da'vet-i ma'neviyyeleri üzerine gider. Nitekim Şeyh Galib-i Mevî'î buyurur:

Gelenler âsitân-ı evliyâyâ
Bütün da'vetlidir Galib safâyâ
Sakın sûrette kalma aldanırsın
Komazlar, yoksa sen gitmem sanırsın!

ور کسی را ره شود گو سر فشان کآن بود از رحمت و از جذبان

714. "Ve eğer bir kimseye yol olursa, baş fedâ et de! Zîrâ o onların rahmetinden ve cezbinden olur.

Ve eğer bir kimse veliyy-i Hakk'ın huzûruna yol bulup girerse, ey ârif sen o kimseye "Bu lutfâ mukâbil, sen başını bile fedâ et!" de! Zîrâ onların huzûruna yol bulmak, yine o Hakk'ın velîlerinin rahmetinden ve cezb ve da'vetinden olur.

پس غنیمت دار آن توفیق را چون بیایی صحبت صدیق را

715. "Binâenaleyh siddâkın sohbetini bulduğun vakit, o tevfiği ganîmet tut!"

نی چو آن ابله که یابد قرب شاه سهل و آسان در فند آن دم ز راه

716. "O ahmak gibi değil ki, şâhın kurbünü suhûletle ve kolay bulur, o dem yol-dan düşer.

Avâmın, huzûr-ı evliyâyâ takarrubu, tevfik-ı ilâhiye mütevakkıftır. Ba'zı kimseler bu saâdete nâil ve kolaylıkla huzûr-ı evliyâyâ dâhil olurlar; fakat bir mîrâs yedi kolaylıkla bulduğu bir servetin kadir ve kıymetini bilmeyip, bil-âhare nasıl bir fakr u zarûrete düçar olursa, böyle kolaylıkla huzûr-ı evliyâyâ dâhil olan ba'zı humekâ dahi, sohbet-i velînin kadrini bilmez ve onu sâir âhâd-ı nâsın sohbetine kıyâs eder ve elindeki devleti kaçıır. Ey sâlik sen böyle bir ahmak gibi olma; huzûr-ı velînin kadrini bil!

چون ز قربانی دهندش بیشتر پس بگوید ران گاوست این مگر

717. *Vaktâki bir kurbandan ona pek ziyâde verirler, sonra, "Bu ancak öküzün bududur!" der.*

Meselâ bir ahmağa kurbandan pek ziyâde et verdikleri vakit, o bu atânın çokluğunun farkına varmayıp, "Koca bir öküz kurban ettikleri halde, bana verdikleri ancak bir buttan ibârettir!" der ve azımsar.

"Kurban" nzâ-yı Hak için kesilen hayvan ma'nâsına olduğuna göre, tercüme böyle olur: Eğer "yakınlık" ma'nâsına olursa: "Huzûr-ı velîye kolaylıkla dâhil olan bir ahmağa ziyâde iltifât-ı ma'nevî vâki' olursa, bunu, bir öküzün budu kadar az bir şeydir diye hakîr görür ve bu görüşünden dolayı sohbet-i velîden istifâde ve terakkî edemez."

نیست این از ران گاو ای مفتری ران گاو می نماید از خری

718. *Ey müfterî, bu öküzün budundan değildir; eşeklikten sana öküzün budu görünür.*

Ey iftirâ eden, bu sana verilen ve rûhunun gıdâsına mahsûs olan maârif-i ilâhiyye, bu nefis öküzünün budundan ve onun ilkââtından değildir, sana ahmaklığından dolayı öküzün budu, ya'ni ilkâât-ı nefsâniyyeden doğan ilim görünür.

بذل شاهانه ست این بی رشوتی بخشش محض است این از رحمتی

719. *Bu bir rüşvetsiz, bezl-i şâhânedir. Bu bir rahmetten sâf bahşıştır.*

"Bu maârif ve hakâyık, senin zannettiğin gibi hakîr bir şey değildir; belki mülk-i ma'nevî pâdishâhlarına lâayık, rüşvetsiz bezl ve ihsândır. Bu rahmet-i ilâhiyyeden kopan sâf bir bahşîş ve atâdır. Ba'zı nüshalarda "şâhâne est" yerine "şâhân est" vâki'dir; "şâhlân bezli" demek olur.

تقریض سلیمان علیہ السلام مر رسولانرا بر تعجیل هجرت بلقیس بهر ایمان

Süleymân (a.s.)'ın elçileri, îmân için Belkîs'in
hicretinin ta'cîline teşvîki

همچنانکه شه سلیمان در نبرد جذب خیل و لشکر بلقیس کرد

720. *Nitekim şâh Süleymân cenkte Belkîs'in leşkerini ve haylini cezb etti.*
[718]

Rüşvetsiz bezl-i şâhânenin misâli budur ki, saltanat-ı zâhiriyye ve ma'nevîyyeyi cem' etmiş olan Süleymân (a.s.) Sebâ hükümdârı olan Belkîs ile vâki' olan cihâdda o Belkîs'in piyâde askerini ve süvârisini kendi tarafına cezb etti, dedi

که بیایید ای عزیزان زود زود که بیامد موجهها از بحر جود

721. *Ki: "Ey azîzler geliniz, çabuk çabuk, zîrâ kerem denizinden dalgalar geldi!"*

Süleymân (a.s.) Belkîs'a ve tebaasına hitâben buyurdu ki: "Ey insân sûtinde yaratılıp, mahlûkât-ı sâir üzerine mağrûr olan kimseler, çabuk çabuk! geliniz, zîrâ kerem-i ilâhî denizinden füyûzât dalgaları koptu!"

سوی ساحل می نشاند بی خطر جوش موجش هر زمانی صد گهر

722. *"Onun dalgasının kaynayışı her bir zamanda sâhil tarafına hatarsız yüz güher saçar."*

"O denizin dalgasının kaynayışı, her bir zamanda vücûdât-ı kesîfe sâhiline birçok tehlikesiz ilim ve irfân gevherleri saçar. Ya'ni o gevherler kolaylıkla toplanır, hiç zahmet çekilmez."

العصلا گفتیم ای اهل رشاد کین زمان رضوان در جنت گشاد

723. *"Ey ehl-i reşâd, es-salâ dedik; zîrâ bu zaman Rıdvân cennet kapısını açtı!"*

"Reşâd", doğru yol; "es-salâ", bir husûsa da'vet için vâki' olan nidâ; "Rıdvân", lügatte, hoşnûd olmak demektir ve "cennet kapıcısı"nın ismidir.

"Ey doğru yol ehli, ya'ni ehl-i saâdet, es-salâ diye sizi îmân tarafına da'vet ettim. Eğer îmân ederse[niz], Allah Teâlâ sizden râzı olur; zîrâ bu zaman cennetin kapıcısı olan Rıdvân, ya'ni rızâ-yı Bârî cennet kapısını açtı, cennetliklerin vürûduna muntazırdır."

پس سلیمان گفت ای پیکان روید سوی بلقیس و بدین دین بگروید

724. *Ba'dehû Süleymân dedi: "Ey peykler, Belkîs tarafına gidiniz ve bu dîne i'timâd ediniz!"*

"Peyk" kelimesinin birkaç ma'nâsı vardır, burada, mektûb getirip götürmeğe me'mûr olan ve hâdim ma'nâsındır. Ya'ni, Süleymân (a.s.) o elçilere dedi ki: "Ey peykler, haydi çabuk Belkîs tarafına gidiniz ve sizi da'vet ettiğim bu dîn-i Hakk'a inanınız ve i'timâd ediniz!"

پس بگویدش بیا اینجا تمام زود که ان الله يدعوا بالسلام

725. *"Binâenaleyh ey elçiler ona, "Tamâmen çabuk buraya gel!" deyiniz; zîrâ Allâh selâma da'vet eder."*

(Yûnus, 10/25) Ya'ni "Al-lâh Teâlâ dâr-ı selâma da'vet eder ve dilêdiği kimseyi sırât-ı müstakime hidâyet eyler" âyet-i kerîmesine işâret buyurur. "Dârü's-selâm"dan murâd, ism-i Selâm'ın dâire-i tecellisine da'vettir ki, o da mahall-i selâmet olan cennettir.

هین بیا ای طالب دولت شتاب که فتوحست این زمان و فتح باب

726. *Ey devlet tâlibi âgâh ol! Acele gel, zîrâ bu zamân fütûh ve feth-i bâb vardır.*

"Ey ma'nevî devleti isteyen kimse, gaflet uykusundan uyan, acele insân-ı kâmil tarafına gel; zîrâ insân-ı kâmilin zuhûru zamânında türlü türlü kapılının fetihleri vardır ve en büyük kapı olan Hakk'a vusûl kapısının açılması vardır." Bu beyân-ı âlî, Hz. Pîr efendimiz tarafından umûm mü'minlere hitâbdır ve huzûr-ı şerîflerine da'veti mutazammındır.

ای که تو طالب نه تو هم بیا تا طلب یابی ازین یار وفا

727. *Ey kimse ki, sen tâlib değilsin, sen dahi gel, tâ ki bu yâr-ı vefâdan taleb bulasın!*

Ey Hakk'a vusûl talebi aklına bile gelmeyen kimse, huzûrumuza sen dahi gel ki, sûret-i insâniyyede mahlûk olan kimselere karşı bir vefâkâr dost

olan insân-ı kâminden kalbinde taleb duygusu hâsıl olsun. Zîrâ insân-ı kâmi-
lin huzûru, gâfilin kalbini Hakk'a tevcih eder.

Hz. Pîr efendimiz âtîdeki rubâîlerinde dahi bu da'veti yaparlar:

بازآ بازآ هر آنچه هستی بارآ گر کافر و گبر و بت پرستی بازآ
این در گه ما در گه نومیدی نیست صد باره اگر توبه شکستی بازآ

"Yine gel, yine gel, her ne isen yine gel! Eğer kâfir ve mecûsî ve putperest isen yine gel! Bu bizim dergâhımız, ümitsizlik dergâhı değildir; eğer yüz kerre tövbeni bozdun ise, yine gel!"

سبب هجرت ابراهيم بن ادhem قدس الله سره العزيز و ترك ملك حراسان

İbrâhîm b. Edhem (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz)in sebeb-i
hicreti ve Horasan mülkünü terki

ملك بر هم زن تو ادhem وار زود تا بیایی همچو او ملك خلود

728. Çabuk sen Edhem gibi mülkü birbirine vur, tâ ki onun gibi mülk-i hulûdu bulasın.

Ey Hak yolunun sadâkatlı tâlibi! Çabuk sen de İbrâhîm Edhem hazretleri gibi fânî olan dünyâ mülkünü altüst et; tâ ki bâkî ve ebedî olan âhiret mülkünü bulasın!

خفته بود آن شه شبانه در سریر حراسان بر بام اندر دار و گیر

729. O şâh geceleyin tahtında yatmış idi; bekçiler dam üzerinde kavgada idiler.

Belh sultânı İbrâhîm b. Edhem hazretleri saraydaki odasında tahtı üzerinde gece vakti yatmış idi. Kale tarzında olan saray binâsının burçları ve damı üzerinde bekçileri uyanık olup gürültü ve patırdı ederler ve rebâb ve saz çalılıp, uykularını def' edip, vazife-i muhâfazayı ifâ ederler idi.

قصده شه از حارسان هم آن نبود که کند زان دفع دزدان و رنود

730. *Bekçilerden şâhın kasdı da o değil idi ki, ondan hırsızları ve rindleri def*
[728] *etsin.*

“Şâhın, bekçileri saray üstünde ikâmesinden maksûdu, oradan hırsızları ve müfsidler def etmek değil idi.” “Rünûd”, rindin cem'idir ve “rinûd” kesr ile; münkir ve mütemellik ve muhîl olan kîmseye derler ki, maksad “müfsidler” demektir.

او همی دانست کو کان عادلست فارغست از واقعه ایمن دلست

731. *O bilirdi ki o âdildir. Vâkıyadan fâriğdir, gönlü emîndir.*

Çünkü İbrâhîm b. Edhem hazretleri kendisinin âdil olduğunu bildiğinden, idâresi altında râhat yaşayan halk tarafından, kendisine karşı bir fesâd yapılmayacağından gönlü emîndir; binâenaleyh bir vâkıa zuhûru fikrinden fâriğdir.

عدل باشد پاسبان کامها نی شبب چوبک زنان بر بامها

732. *Murâdların bekçisi adl olur; gecede damlar üzerinde sopacık vuranlar değil!*

Taht-ı saltanatda müsterihâne hüküm sürmek murâdının bekçisi, ancak tebaaya karşı icrâ -yı adâlet etmektir. Yoksa dam üzerinde eli sopalı adamlar değil.

لیک بد مقصودش از بانگ رباب همچو مشتاقان خیال آن خطاب

733. *Fakal onun rebâb sesinden maksûdu, müştâklar gibi o hitâbın hayâlidir.*

“Semâ”, “sîn'in fethi ve kesriyle, herkesin mesmû'u olacak zikr-i cemîl ve sıyt-ı hasen ma'nâsına müsta'mel olur. (Kâmûs'dan hulâsa.) Güzel ses ile vâki' olan tegannî ve terennüm hakkında birçok kıyl ü kâl vardır. Abdülganî Nâblusî hazretleri *İzâhu'd-Delâlat fi Semâi'l-Âlât* isimindeki arabîyyu'l-ibâre risâlesinde semâ'ı “mendûb”, “mübâh” ve “harâm” nevi'lerine ayırmıştır. “Mendûb”, zikrullâh meclislerinde vâki' olup, ehl-i zikrin kalblerindeki şevkin izdiyâdına sebep olan tegannî ve terennümdür. “Mübâh”, bir kimsenin kendi evinde def-i gam ve celb-i sürûr için yaptığı terennüm ve tegannîdir. “Harâm”, fîsk u fücûr meclislerinde yapılan tegannî ve terennümdür ki, ehl-i fîskın kalbindeki hiss-i tuğyânı artırır. Binâenaleyh hüsn-i savt ile tegannî ve sazlar ile terennüm hakkındaki hüküm ahvâlin tahavvülüyle muhtelif olur.

Bu beyt-i şerîfde beyân buyurulan rebâb çalgısının sesini dinlemek “mendûb” olan kısımdandır. Ve “mendûb” ıslâh-ı şer’iden olup, işlemesi şer’an câiz ve iyi olan şey ma’nâsınadır. Beyt-i şerîfdeki “hitâb”, âlem-i ervâhda vâki’ olan اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A’râf, 7/172) ya’ni “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?” hitâb-ı ilâhîsidir. Bu âlem-i süflîdeki ehl-i zikir, o hitâbın hayâlinin müstâkıdır. Nerede bir nağme-i mûsikî işitirlerse, rûhları o hitâbın lezzet-i hayâlîyle mütelezviz olur. İbrâhîm b. Edhem hazretlerinin rebâb çalgısını dinlemekten maksûdu da bu idi.

چیز کی ماند بدان نافر کل

نالء سرنا و تهدید دهل

734. *Zurna sadâsı ve davulun tehâdî, birazcık o nâkûr-ı külle benzer.*

“Tehdîd”, burada, savt-ı galîz ma’nâsına olan “hedde” ve “hedede”den müstaktır. “Nâkûr” ağız ile üfürülen boru ve “çenk” denilen saz ma’nâsınadır. İsrâîl (a.s.)ın sûru ma’nâsına da gelir. Nitekim âyet-i kerîmede فَادَا نَفَرٌ فِي النَّافُورِ (Müddessir, 74/8) [“O sûra üfürüldüğü zaman”] buyrulur. Beyt-i şerîfde “nâkûr-ı küll” ta’bîrîyle bu sûra işâret buyrulur. Ya’ni, “Sûr-ı İsrâîl’in sadâsı nasıl ölülerin dirilmesine sebep olur ise, zurnanın sadâsı ve davulun âhenkdâr olan savt-ı galîzi de, bu âlem-i kesâfette ölü hâline gelmiş olan ervâhı diriltip, harekete getirir.”

از دوار چرخ بگرفتیم ما

پس حکیمان گفته اند این لحنها

735. *Binâenaleyh hakîmler demişlerdir ki: “Bu lahnleri, biz çerhin devirlerinden aldık.”*

می سرایندش بطنبور و بخلق

بانگ گردشهای چرخست این که خلق

736. *“Feleğin dönüşlerinin sesidir bu ki, halk tanbûr ile ve boğaz ile onu te-gannî ederler.”*

Ya’ni, hükemâ, mûsikîdeki yedi perdeyi, yedi seyyâreden aldıklarını söylemişlerdir ki, bunlar notada:

Sol	La	Si	Do	Re	Mi	Fa
Rast	Dügâh	Segâh	Çârgâh	Nevâ	Hüseynî	Evc

perdelidir.

Ve on iki makâmı da on iki burca mukâbil tutmuşlardır ki, onlar da:
Makâm isimleri:

Rast	İsfahân	Irâk	Kûçek	Büzürk	Hicâz	Bûselik	Uşşâk	Hüseynî	Zengüle	Nevâ	Rehâvî
Hamel	Sevr	Cevzâ	Seretân	Esed	Sünbûle	Mizân	Akreb	Kavs	Cedy	Delv	Hût

burc isimleri[dir].

Bunlardan başka yirmi dört sâat mukâbilinde de, yirmi dört şu'be ihtirâ' etmişlerdir ki, tafsili edvâr kitâblarında mündericdir. Hükemânın beyânına göre "Bu halkın tanbûr ve sâir sazlar ile ve hançereleriyle tegannî ettikleri lahinler ve sadâlar feleğin dönüşlerinin sesidir." Cenâb-ı Pîr bu beyitlerde hükemânın kavlini beyân ile iktifâ buyurmuşlardır.

مؤمنان گویند کاتار بهشت نغمه گردانید هر آواز زشت

737. *Mü'minler derler ki: "Cennetin eserleri her çirkin sadâyı, latîf etti."*

Ya'ni, "Mü'minlerin hakîkati, ism-i Hâdî'nin mazhan olup, ehl-i cennet-tirler. Binâenaleyh cennete mensûb olan onların hakikatlerinin te'sîri, bu âlem-i kesâfetin her çirkin olan sadâsını latîf yaptı; ve kezâ bunun aksi olarak, ehl-i şekâvetin hakikatleri cehenneme mensûb olduğundan, onların hakikatlerinin te'sîri de bu âlem-i unsuriyyâtın latîf sadâlarını çirkin yaptı." İş-te mü'minlerin sözünün remzi budur.

ما همه اجزای آدم بوده ایم در بهشت آن لحنها بشنوده ایم

738. *"Biz hep Âdem'in eczâsı olmuş idik, cennette o lahinleri işitmiş idik."*

"Biz hep Âdem'in, ya'ni Âdem-i hakîkî olan rûh-ı küllînin eczâsı olmuş idik ve cennet-i zâtta o lahinleri, ya'ni hitâb-ı ilâhî lahinlerini dinlemiş idik."

گرچه بر ما ریخت آب و گِل شکی یادمان آمد از آنها چیزی کی

739. *"Her ne kadar bizim üzerimize su ve çamur şek döktü ise de, onlardan bizim yâdımıza birazcık geldi."*

"Her ne kadar biz şimdi unsuriyât âlemine geldik ve bu unsuriyât âlemi ezeldaki mesmûâtımıza hicâb olup, bizi bir zanna ve şekke düşürdü ise de, bu âlemde latîf nağamâtı dinlediğimiz vakit, o lahinlere ve nağmelere bir mik-dârcık olsun rûhumuz âşînâ olup, kulak kabarttı."

لیک چون آمیخت با خاک کَرَبُ کی دهند این زیر و این بم آن طرب

740. "Fakat mâdemki bu gam verici toprağa karıştı, bu zîr ve bu bem ne vakit
[738] o tarabı verir?"

"Zîr", istilâh-ı mûsikîde kaba perdeye ve "bem", tîz perdeye derler. "Kereb", gamlı olmak ma'nâsınadır. Burada murâd, "gamlı edici" demektir. Ya'ni, "Bu lahinler, âlem-i ervâhın letâfetlerindendir, fakat mâdemki o ervâh, bu gam verici toprağa ve unsuriyât âlemine karıştı; onun letâfetleri de berâberce bu toprak âlemine karışmış oldu. Binâenaleyh o âlem-i ervâhdaki tîz ve kaba perdeler, kendi âleminde verdiği tarabı ve şevki, bu âlem-i kesâfette veremez."

آب چون آمیخت با بول و گمیز گشت ز آمیزش مزاجش تلخ و تیز

741. Su vaktâki bevl ve kazûrâta karıştı, karışışından dolayı onun mizâcî acı ve keskin oldu.

Meselâ sâf olan su, bevl ve kazûrât ile karıştığı vakit, o sâfiyetini gâib eder ve bu karışmadan dolayı onun mizâcî bozuk olur. Bu unsurî ve uzvî cesede taalluk eden elhân ve nağamâtın safveti dahi böyledir. "Gimîz", bevl ve gâit ma'nâsınadır; ve kâf-ı Arabî'nin zammı ile "kümîz" dahi lügattir, [bir yığın toprak ve kum ma'nâsına gelir.]

چیزکی از آب هستم در بند بول گیرش آتشی را می کشد

742. Onun cesedinde birazcık sudan vardır; onu bir ateş söndürür bevl tut!

Âdem'in cesed-i unsurîsinde, su gibi saf olan o âlem-i ervâhın nağamâtından birazcık vardır. Sidik ile kağan sâf su, bir ateşi nasıl söndürürse, o cesed-i unsurîdeki birazcık elhân ve nağamât dahi öylece gam ve hüznü ateşlerini söndürür.

گر نجس شد آب این طبعش بماند کاتش غم را بطبع خود نشانند

743. Eğer su necis oldu ise, onun bu tab'ı kaldı ki, âteş-i gamı kendi tab'ı ile söndürdü.

Eğer su gibi sâf olan o nağamât-ı latife uzvu ve kokmuş olan cesede karıştığı için necis ve mülevves oldu ise, onun gam ateşini söndürmesi tabiatı kalmıştır; onun bu tabiatı bozulmamıştır.

پس غداى عاشقان آمد سماع
که درو باشد خیال اجتماع

744. 'Binâenaleyh semâ' âşıkaların guldâsı oldu; zîrâ onda hayâl-i ictimâ' vardır.

Bu beyt-i şerîfin şerhinde, kırk sene cenâb-ı Pîr efendimizin hizmet-i âlîlerinde bulunmuş olan Sultân Alâeddîn Selçûkî'nin seraskeri Ferîdun ibn Ahmed Sipehsâlâr hazretlerinin menâkıbında semâ' hakkında beyân buyurulan mütâlaâtı hulâsaten zıkr etmeyi münâşib gördüm; onlar buyururlar ki:

"Hz. Hüdâvendigâr'ımız ibtidâ-yı hallerinde, peder-i âlîleri Hz. Mevlânâ Bahâeddîn el-Veled efendimizin tarîk ve sîretleri üzere ders okutmuş ve va'z etmek ve mücâhede ve riyâzet eylemek gibi ahvâl ile meşgûl olurlar idi ve aslâ semâ' etmemişler idi. Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî (k.s.) hazretleriyle vâkı' olan sohbetleri esnâsında o hazret buyurdular ki: "Semâ'a gir ki, aradığın semâ'da ziyâde olacaktır. Semâ'ın halka harâm oluşu, onların hevâ-yı nefis ile meşgûl olmalarından nâşîdir. Onlar semâ' edince o mezmûm ve mekrûh olan hâl ziyâdeleşir ve hareketler lehv ve batâr sebebiyledir. Şübhesiz semâ' böyle tâife üzerine harâm olur. O tâifenin muhâlifî ve âşık-ı Hak olan zümrenin ise, o aşk ve taleb hâlî ziyâde olur ve o vakitte onların nazârına Allâh'ın gayri bir şey görünmez. Binâenaleyh böyle bir zümre üzerine semâ' mübâh olur." Bunun üzerine cenâb-ı Mevlânâ efendimiz semâ'a girdiler ve âhir ömürlerine kadar bu siyâk üzere amel edip, onu tarîk ve âyîn ittihâz eylediler; ve meşâyih ve urefâ-i sâhib-i vecdin semâ' ettikleri mervîdir. Ve semâ'ın aslı budur ki, bir gün A'râbînin biri necdde güzel ses ile bu beyitleri okur idi:

تَبَكَّ عَيْنِي بدمع مشتاقی	كل صبح و كل اشراقی
لا طيب بها و لا راقی	لَسَعَتْ حَيَّةُ الْهُوَى كَبْدَى
عنده رقبتي و ترياقی	الا الحبيب الذى شغفت به

Nazmen tercüme:

"Her sabah her zamân-ı işrâkda
Çeşmimi iştîyâk eder ibkâ
Sînemi hayye-i hevâ soktu
Rukye-hân u tabîb yoktur ona
Beni meşgûf eden habîbimde
Bulunur yalnız bu derde devâ"

Resûl-i zîşân Efendimiz bu beyitleri işittikleri vakit, kalb-i münevverlerindeki ma'rîfet ve muhabbet ve şevk deryâlan cûşa gelip, bu beyitleri tekrâr etmesini A'râbiye işâret buyurdular; ve zât-ı hazret-i risâlet-penâhileri gayet-i şevkten dest-i mübâreklerini açarak hareket-i anîf eylediler, o vech ile ki, rîdâ-yı mübârekleri üzerinden düştü. İbâhat-ı semâ'ın beyânına dâir ehlullâh pek çok risâle tasnif etmişler ve ehl-i tahkîk onu câiz görmüşlerdir. Hz. Hüdâvendigâr'ımız hakâyık-ı semâ' hakkında kelimât-ı âliye inşâ buyurmuşlardır." Hz. Sipehsâlâr bu beyânâtta sonra *Mesnevî-i Şerîf*'in bu beytini zikr etmişlerdir.

Hulâsa-i ma'nâ bu olur ki: "Semâ', âşıkânın rûhunun gıdâsıdır; çünkü onda ictimâ' hayâli vardır." İctimâ'ın hayâli budur ki, sâlik-i tarîk-ı Hak, kalbinde hâsıl olan şevkin sevkîyle semâ'a başladığı vakit, müteferrik hayâllerden kurtulup, ma'sûku olan Hak ile ictimâ' ettiğini tahayyül eder ve hayâlinin kuvveti derecesinde tecellî-i Hakk'ın kabûlüne isti'dâd hâsıl olur. Bu hal-lerin envâ'ını Sipehsâlâr hazretleri *Menâkıb*'inde beyân buyurmuştur. Fakîr tarafından tercüme olunan işbu *Menâkıb*'in 69. sahifesine mürâcaât buyurulsun. Velhâsıl semâ' hakkında gerek ulemâ-yı zâhirenin ve gerek ulemâ-yı bâtunenin birçok mütâlaaları vardır; ve Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (kaddesallâhu sirrahû) semâ' hakkındaki hükümlerini *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin 280 ve 558. bâblarında ve *et-Tedbirâtü'l- İlâhiyye fî Islâhi Memleketi'l-İnsâniyye* nâmındaki kitâb-ı şeriflerinin 28. bâbında beyân buyurmuştur. Burada onların beyânı uzar. Hulâsası Sipehsâlâr hazretlerinin beyânât-ı aliyyesi gibidir.

بلکه صورت گردد از بانگ و صغیر

قوتی گیرد خیالات ضمیر

745. *Zamîrin hayâlâtı bir kuvvet tutur; belki sadâdan ve safîrden sûret olur.*

Mûsikînin mevzûn sadâlarını dinleyen kimselerin kalblerinde merkûz olan hayâlât kuvvetlenir ve nihâyet o sadâlardan kalbdeki hayâller ve niyetler a'zâ ve cevârih-i beşerden fiilen zâhir olup, bir sûret bağlar. Meselâ kalbinde bir mahbûbeye muhabbeti olan kimsenin muhabbeti ziyâde olup nihâyet o sadâ onu o mahbûbeye mülâkâta sevk eder ve bu sûretle o hayâl, mülâkât-ı fiiliye inkılâb eder. Ve kezâ müstemi'in kalbinde Hakk'ın aşk ve muhabbeti mevcûd ise, o tegannî ve terennûm onun rûhunu hicâb-ı mâsivâdan tecrîd edip âlem-i ulvîye tevcih eder. Binâenaleyh semâ' hakkındaki hüküm, şahsa göre değişir. Nitekim Şeyh Sa'dî (k.s.) *Bostân*'ında şöyle buyurur:

بگویم سماع ای برادر که چیست
اگر مستمع را بدانم که کیست
گر از اوج معنی پر و طیر او
فرشته فرو ماند از سیر او
و گر مرد لهو ست و بازی و لاغ
قوی تر شود دیوش اندر دماغ

"Ey birâder, eğer dinleyen kimsenin kim olduğunu bilirsem, semâ'nı ne olduğunu söylerim. Dinleyen kimsenin kanadı ve uçuşu ma'nâ evcinden ise, onun seyrinden melek âciz kalır; ve eğer müstemi' eğlence ve oyun ve mizâh adamı ise, onun dimâğında şeytanı daha kuvvetli olur."

آتش عشق از نواها گشت تیز
آنچنانکه آتش آن جوز ریز

746. *Aşkın âteşi o ceviz dökücünün âteşi gibi nevâlerden şedîd oldu.*

Semâ' eden âşkın kalbindeki aşk âteşi, âtîdeki kıssada zikr olunan ceviz dökücünün âteş-i muhabbeti gibi, sadâlardan şedîd ve keskin oldu.

حکایت آن مرد تشنه که از سر جوزین جوز می ریخت در جوی آب که
در گو بود و باب نمی رسید تا بافتادن جوز بانگ آب بشنود و او را
چو سماع خوش بانگ آب اندر طرب می آورد

O susamış adamın hikâyesidir ki, ceviz ağacının üzerinden
çukurda olan su ırmağına ceviz dökerti ve suya erişemezdi;
tâ ki cevizin düşmesiyle suyun sesini işitsin ve onu latîf
semâ' gibi, suyun sesi taraba getirsin.

در نغولی بود آب آن تشنه راند
بر درخت جوز جوزی می فشاند

747. *Su bir çukurda idi, o susamış ceviz ağacına tırmandı, çok ceviz silkti.*

"Negül", lügatte gece koyunların bannması için yaptıkları geniş kuyu ma'nâsınadır. Burada "derin bir çukur" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Su, derin bir çukur içinde akar idi; bir susamış adam dahi suya inemediği cihetle o çukurun

kenârındaki ceviz ağacına sürdü ve tırmandı, ağaç üzerinden bir çok ceviz silkti." "Cevzî"deki "yâ", kesret içindir.

می فناد از جوزین جوز اندر آب بانگ می آمد همی دید او حَبَابْ

748. *Ceviz ağacından su içine ceviz düşerdi, ses gelirdi; o su kabarcıklarını görürdü.*

"Cevz-bün", ceviz ağacı; "habâb", su üzerindeki kabarcıklar. Ya'ni, "Susuz adam ağaçtan su içine cevizleri attıkça cum cum diye ses çıkardı ve suyun satında ceviz dânelerinin şiddet-i sukûtundan kabarcıklar peydâ olurdu; o su-samış hem bu sesleri işittir, hem de suyun bu kabarcıklarını temâşâ ederdi."

عاقلی گفتش که بگذر ای فتی جزوها خود تشنگی آرد ترا

749. *Bir âkul ona dedi ki: "Ey delikanlı, bırak! Cevizler muhakkak sana susuzluk getirir!"*

Akul ile mukayyed olan bir kimse o susamışa dedi: "Ey delikanlı, bu ceviz silkmekten vazgeç, zîrâ bu meşgale senin vücûduna harâret getirip, seni susatır. Halbuki su pek uzaktır, ona vâsıl olamazsın ki, susuzluğunu izâle edebilesin!"

بیشتر در آب می افتد ثمر آب در پستیست از تو دور تر

750. *"Meyve daha ziyâde suya düşüyor, su senden pek uzak alçaklıktadır."*
[748]

"Bu meşgale ile hem susayacaksın, hem de cevizleri derin suya inip topalayamıyacaksın ve suyu da içemiyeceksin."

تا تو از بالا فرو آبی بزور آب جویش برده باشد تا بدور

751. *"Sen yukarıdan zor ile aşağıya gelinceye kadar, ırmağın suyu onu uzağa kadar götürmüş olur."*

"Bilfarz sen ağacın tepesinden müşkilât ve zor ile aşağıya ininceye kadar ırmağın suyu o düşen cevizleri alıp uzaklara kadar götürmüş olacaktır."

گفت قصدم زین فشاندن جوز نیست تیزتر بنگر برین ظاهر میست

752. *Dedi: "Bu silkmekten benim kasdım ceviz değildir; pek keskin bak bu zâhir üzerinde durma!"*

O susamış olan kimse cevâben dedi ki: "Ey akıl mertebesinde bağlanıp kalmış olan kimse, benim bu silkmeden kasdım ceviz toplamak değildir. Sen aklının zâhir gözüyle bakıyorsun; aklının bâtın gözünü de kullan da, benim ef'âlîme keskin bir nazar ile bak, zâhirde durma!"

قصہ من آنست کآید بانگ آب ہم بینم بر سرآب این حباب

753. "Benim kasdım odur ki, suyun sesi gelsin, hêm de su üzerinde bu kabarcıkları göreyim!"

"Ben susamışım, mâdemki suyun kendisine vâsıl olamıyorum, hiç olmazsa onun şuûnâtından olan sesini his kulağım ile işitmek ve onun vücûdundaki kabarcıkları da his gözüm ile temâşâ etmek zevkinde bulunayım!"

تنه را خود شغل چه بود در جهان گرد پای حوض گشتن جاودان

754. Cihânda susamışın şıgılı muhakkak ne olur? Dâimâ havuzun basamağı etrâfını dolaşır.

Ya'ni, "Susamış bir kimsenin bu cihânda işi gücü ancak dâimâ su havuzunun basamakları etrâfında dolaşmak olur." "Su" ile vücûd-ı hakikiye ve "onun basamağı" ile esmâ ve sıfâta ve "havuz" ile insân-ı kâmile işaret buyrulur.

گرد جوی و گرد آب و بانگ آب همچو حاجی طائف کعبه صواب

755. İrmağın etrâfını, suyun ve suyun sesinin etrâfını Kâ'be-i savâbı tavâf edici hacı gibi.

"Susamışın meşgalesi, hacının Kâ'be-i savâbı tavâf ettiği gibi, dâimâ ırmağın etrâfını, suyun ve suyun sesinin etrâfını tavâf etmektir." "Susamış"dan murâd âşık-ı Hak, "ırmak"dan murâd, ism-i Zât'ın mazharı olan insân-ı kâmil ve "su"dan murâd, Zât-ı Hak ve "suyun sesi"nden murâd sıfât ve esmâyı ilâhiyye ahkâm ve âsândır. Ya'ni Hak âşıkının işi ve gücü, hacının ism-i Zât'ın mazharı olan Kâ'be-i savâbın etrâfını tavâf ettiği gibi, kezâ ism-i Zât'ın mazharı olan insân-ı kâmilin ve onun zımnında Zât-ı Hakk'ın etrâfını ve sıfât ve esmâyı ilâhiyye ahkâm ve âsânın etrâfını tavâf etmektir.

همچنان مقصود من زین مثنوی ای ضیاء الحق حسام الدین توی

756. Nitekim benim bu Mesnevî'den maksûdum, ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsameddîn, sensin!

مثنوی اندر فروع و در اصول جمله آن تست کردستی قبول

758*. *Mesnevî fîrû'da ve usûlde hep senin ânındır, kabûl ettin.*

"Bu *Mesnevî-i Şerîf*, fîrû'da, ya'ni elfâzda, ve usûlde, ya'ni ma'nâda hep senin isti'dâd-ı ezelinin kabûl ettiği hüsün ve letâfettir"; yâhud "Bu *Mesnevî'nin fîrû'u* olan kıssalar ve hikâyeler ve onların zımındaki ma'nâlar hep senindir ki, kabûl ettin."

در قبول آرند شاهان نیک و بد چون قبول آرند نبود بیش رد

759. *Şâhlar iyiyi ve kötüyü kabûle getirirler, kabûle getirdikleri vakit, artık merdûd olmaz.*

Sen âlem-i ma'nâ şâhısın; şâhlar iyiyi ve kötüyü kabûl ederler ve kabûl ettikten sonra, reddetmezler; binâenaleyh sen dahi kabûl ettiğin bu fîrû' ve usûlünü emînim ki reddetmezsın.

چون نهالی کاشتی آبش بده چون گشادش دادهء بگشا گره

760. *Mâdemki bir fidanı ekdin, ona su ver; mâdemki ona açılma vermişsin*
[757] *düğümü çöz!*

Mâdemki bu *Mesnevî* fidanını âlem-i sûret bostanına diktin, ona vâsi' olan isti'dâdınla su ver, ya'ni onu cezb et ki büyüsün; ve mâdemki ona bâ-tından zâhire açılma salâhiyeti vermişsin, düğümünü çöz de, serbestçe zuhûr etsin!

قصدم از الفاظ او راز توست قصدم از انشایش آواز توست

761. *Onun elfâzından kasdım, senin râzındır; onun inşâsından kasdım, senin âvâzındır.*

Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in elfâzından ve zâhirî kıssalarından maksûdum, senin onların zımında olan sırrındır; ve onun beyitlerinin inşâsından maksûdum da, senin canının âvâzı ve na'ralandır.

بیش من آوازت آواز خداست عاشق از معشوق حاشا که جداست

762. *Benim indimde senin âvâzın, Hudâ'nın âvâzıdır; hâşâ ki âşık ma'sûk-dan cüdâ olsun.*

Burada bir numara, yâni 757 atlanmıştır.

Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın kurb ve ittisâli iki nevidir. Birine "kurb-i nevâ-fil" ve diğeri "kurb-i ferâiz" derler. Kurb-i nevâfil, "fenâ-fillâh" mertebesi olup, Hak bu mertebede . . . كُتِبَ لَهُ سَمْعًا وَبَصَرًا وَلِسَانًا وَيَدَا الْخ . . . ["Onun işitmesi, görmesi ve dili ve eliyim"] hadis-i kudsîsi mücibince, abde âlet olur. Binâenaleyh abd Hak'la söyler ve Hak'la işitir ve Hak'la görür ve Hak'la tutar ilh. Bu sûrette Hak abdin fiillerinin fâili olur. "Kurb-i ferâiz", bekâ-billâh mertebesi olup, bu mertebede abd, Hakk'a âlet olur. Binâenaleyh bu mertebede abd, Hakk'ın fiillerinin fâili olur; ve Hak sıfat-ı Kelâm ile zâhir olduğu vakit, o abdin lisânını kullanır. Nitekim hadis-i şerîfde سمع الله لمن حمده ya'ni "Allâh Teâlâ kulunun dili ile, semiallâhu limen hamideh! der" buyrulur.

İmdi bu beyt-i şerîfde Çelebi Hüsameddîn (k.s.) hazretlerinin bu kurb-i ferâiz mertebesine nâiliyetlerine işâret buyrulur. Ya'ni, "Ey Hüsameddîn'im senin lisânınla Hak mütekellimdir; âşık bir mertebeye eriştiği vakit, âşık ile ma'sûk arasında ayrılık kalmadığı için, benim şuhûdumda senin âvâzın Hakk'ın âvâzıdır." Binâenaleyh bu müşâhede içinde ma'sûk, ayn-ı âşiktur; ve âşıkın âlâtı, ya'ni a'zâ ve kuvâsı, ma'sûkun âlâtıdır.

هست رب الناس را با جان ناس

اتصالی بی تکلیف بی قیاس

763. *Nâsın Rabb'inin, nâsın canına keyfiyetsiz ve kıyâssız bir ittisâli vardır.*

"İttisâl", birbirinden başka olan iki şeyin birbirine bitişip birleşmesine derler. Halbuki nâsın Rabb'inin, nâsın canına ve ma'nâsına olan ittisâli bu kabilden değildir; ta'rîfe ve keyfiyete ve kıyâsa sığmayan bir ittisâldir; zîrâ vücûdda vahdet vardır ve kesret i'tibârîdir. Bu hâl bir misâl ile bir dereceye kadar akla takrîb olunabilir. Meselâ su ile buz arasında bir ittisâl vardır. Birbirine muhâlif olan iki şeyin birleşmesi veyâhud birbirinin içine girmesi kabîlinden değildir; belki buz, sudan başka bir şey değildir. Aralarında ancak taayyün ve suver perdesi vardır. Zât-ı Hak ile eşyâ arasındaki ittisâl dahi وَهُوَ مَعَهُمْ إِنَّمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) "Nerede olursanız, O sizinle berâberdir" (Kâf, 50/16) وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ "Ve biz o kimseye şah damarından daha yakınız" (Vâkıa, 56/85) وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ "Biz o kimseye sizden daha yakınız velâkin siz görmezsiniz" âyet-i kerîmeleri mücibince böyle bir ittisâlden ibâret ise de, su ile buzun ittisâli ta'rîfe ve kıyâsa sığar; çünkü su ma'lûmdur, fakat Hakk'ın zâtı ve hakîkati meçhûl olduğundan, onun eşyâ ile bu kabilden vâki' olan ittisâlini ta'rîf ve kıyâs ile anlatmak mümkün değildir. Bunu zevkan anlamak için, evvelâ kişi kendi

rûhuna zevkan vâkıf olmak ve ondan sonra vukûf-ı zevkî ve vicdânî ile rûhuna Hakk'ın ittisâlini idrâk eylemek lâzımdır.

لیک گفتم ناس من نسناس نی ناس غیر جان جان اشناس نی

764. *Fakat ben nâs dedim, nesnâs değil! Nâs cânın cânını tanıyanın gayri değil.*

"Nesnâs"ın ma'nâsı hakkında muhtelif rivâyetler vardır. *Kâmûs*'da bir ma'nâsı da "insan sûretinde bir nevi' mahlûktur ki, insandan hâric ve ahvâl-i kesîrede insana muhâliflerdir. Lisânımızda bunlara "yaban adamı" derler" denilmiştir. Ve târîh-i tabîde maymun cinsinin bir nev'ine itlâk olunur. Ebû Hüreyre hazretlerinin rivâyet buyurduğu hadîs-i şerîfde النسناس و بقى الناس ya'ni "Nâs gitti ve nesnâs kaldı" buyurulmuştur ki, sûreti insân olan mahlûkattan ma'nâ-yı insâniyet gitti ve hayvâniyet bâkî kaldı" demek olur. Ya'ni "Ben yukarıki beyitte "nâs" dedim, "nesnâs" demedim; çünkü "nâs" cânın cânı olan Hakk'ı zevkan ve vicdânen ve irfânen tanıyan kimsenin gayri değildir; tanımayanlar ise, sûret-i insâniyyede nesnâs denilen hayvandır ki, dimâğları henüz tekemmül edememiştir."

ناس مردم باشد و کو مردمی تو سر مردم ندیدیستی دمی

765. *Nâs adam olur; ve hani bir adam? Sen adamın başını görmedin, kuyruksun!*

Ya'ni, "Nâs, Kur'ân-ı Kerîm'de, hakkında وَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ, 17/70) ya'ni "Biz benî-Âdem'i mükerrem kıldık" buyurulan adam olur. Hani o mükerrem olan adam? Ey gâfil, sen sûretine bakıp, adamım diye geziyorsun. Sen adamın başı olan rûh-ı menfûh-ı ilâhîyi görmedin, yalnız adamın kuyruğu olan cisimsin ve rûh-ı hayvânî ile dirisin." Ankaravî hazretleri bu beyt-i şerîfdeki "ser" kelimesinin "sır"; ve "düm" kelimesinin "dem" olması ihtimâline binâen, ikinci bir ma'nâ daha veriyor: "Sen adamın sırrını bir an görmedin" ya'ni "Sen adamın nefh-i ilâhî olan rûh-ı insânîsini bir an bile görmedin, nasıl âdemlik da'vâsında bulunabilirsin?" demek olur ki, bu da evvelki ma'nâyı müeyyid olur.

ما رمیت اذ رمیت خواندهء لیك جسمی در تحری ماندهء

766. *"Mâ rameyle iz rameyle"yi okumuşsun; fakat cisimsin, taharrîde kalmışın.*

Ya'ni sûre-i Enfâl'de olan وَمَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'ni "Ve yâ habîbim, attığın vakit sen atmadın velâkin Allah attı" âyet-i kerîme-

sini okuyorsun, fakat henüz mertebe-i cismiyyette bulunduğun için, ma'nâsı apaçık olan âyet-i kerîmeyi te'vîl edip, Hakk'ı aramakta kalmışsın."

762 numaralı beyitte izâh olunduğu üzere, "kurb-i ferâiz" mertebesinde abdin Hakk'a âlet olduğunu ne zevkan ve vicdânen ve ne de irfânen anlıyamamışsın. Tenzîh-i vehmî sebebiyle sırr-ı vücûddan gâfil olmuşsun.

ملك جسمت را چو بلقیس ای غبی ترک کن بهر سلیمان نبی

767. *Ey gabi, cisminin mülkünü Belkîs gibi, Süleymân nebî için terk et!*

"Gabi", akılsız, anlayışsız demektir. "Hak ile senin aranda hicâb olan cisminin mülkünü ve tasarrufât-ı akliyyeni, vaktinin Süleymân nebîsi olan insân-ı kâmil için terk et!" Binâenaleyh Kur'ân'a ve ahâdis-i şerîfeye, tahmînât-ı akliyyen ile birtakım te'vîlât yapmaktan vazgeç, o insân-ı kâmilin gösterdiği ilim ve irfânı ve îmânı kabûl et!

من کنم لا حول نی از گفت خویش بلکه از وسواس آن اندیشه کیش

768. *Ben "lâ havle" ediyorum, kendi sözümden değil, belki o düşünce mezhebinin vesvâsından.*

Ben bir mecliste bu maârif ve hakâyıkı söylerken "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ" ["Havl ve kuvvet yüce ve azîm olan Allâh'a mahsûstür"] deyiveriyorum; fakat bunu kendi sözümün uygunsuzluğundan söylemiyorum; belki dinleyenlerin arasındaki o düşünce mezhebli olan kimsenin vesvesesinden dolayı böyle "lâ havle" diyorum.

کو خیالی می کند در گفت من در دل از وسواس و انکارات و ظن

769. *Zîrâ o bizim sözümüz hakkında, kalbinde vesveselerden ve inkârlardan ve zandan bir hayâl ediyor.*

Ya'ni, o düşünceyi, ya'ni nazar-ı fikrîyi kendine mezheb ittihâz eden kimse, bizim esrâr ve hakâyık-ı ilâhiyyeye dâir söylediğimiz sözlerin butlâmı hakkında, kendi zan ve tahmînât-ı akliyyesi sebebiyle bir hayâl yapıyor ve bînetîce inkâr ediyor.

می کنم لا حول یعنی چاره نیست چون ترا در دل بضمدم گفتیست

770. *"Lâ havle!" ediyorum, ya'ni mâdemki senin gönlünde benim zıddıma bir söylemek vardır, çâre yoktur.*

Ey kendi düşüncesine i'timâd eden kimse, ben lâ havle diyorum ve bu söz ile mâdemki senin kalbinde benim sözümün zıddı olan fikirler ve ma'nâlar vardır, artık senin ma'rifette doğru yolu bulmana çâre yoktur, demeyi murâd ediyorum.

چونکہ گفت من گرفت در گلو من خمش کردم تو آن خود بگو

771. *Mâdemki benim sözüm senin boğazını tuttu, ben sustum; sen kendi lâyı-kını söyle!*

Ey münkir, mâdemki benim bu esrâr ve hakâyika müteallık olan sözüm, senin isti'dâdının boğazını tuttu ve sıkı, bunları yutup hazm edemedin; o halde ben sustum, sen kendi isti'dâdının lâyı-kını söyle, bakalım ma'rifet nâ-mına ne cevherler dökeceksin?

آن یکی نایی که خوش نی می زدست ناگهان از مقعدش بادی بیجست

772. *O bir nâyî ki, latîf ney çalmıştır, ansızın onun mak'adından bir yel sıçradı.*

Yukarıki beyit ile, bu beyit arasında Hind nüshalarında şöyle bir ünvân ya-zılmıştır: در بیان نایی که از مقعدش بادی بیجست نی را بر زمین نهاد که اگر تو از من بهتر می زنی بگیر Ya'ni, "Bir ney çalanın beyânındadır ki, onun mak'adından bir yel fırladı. "Eğer sen benden daha iyi çalıyor isen, al! diye neyi yere koydu." Bu ünvân Ankara-vî'de yoktur.

نای بر مقعد نهاد او که ز من گر تو بهتر می زنی بستان بزن

773. *"Eğer sen benden daha iyi çalıyor isen, al, çal!" diye nâyî mak'adına koydu.*

Cenâb-ı Pîr kâmilin huzûrunda içinden onun sözlerine i'tirâz eden ve ken-di fikrini doğru gören kimsenin bu vesveselerini nây çalanın mak'adından çı-kıralana teşbîh ve onu bu teşbîh ile te'dîb buyururlar.

ای مسلمان خود ادب اندر طلب نیست الا حمل از هر بی ادب

774. *Ey müslüman, muhakkak talebde edeb, her edesizden hamlin gayri değildir.*

Ey tarîk-ı Hakk'ın sâliki olan müslüman, talebde ya'ni sülûk esnâsında edeb budur ki, her edesiz olan kimselerin, sözlerine ve fillerine ve halle-rine tahammül edip sabır ve sükût etmektir. Ve onlar ile mübâhase ve mü-nâzaraya girişmeyip, ancak kendi hâlini ıslâha gayret etmektir. Nitekim أَتَا مَرُوءَ النَّاسِ بِأَبْرِ وَتَسُونُ أَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/44) ya'ni "Nefsinizi unuttunuz da,

nâsa birr ve takvâ ile mi emr ediyorsunuz?" âyet-i kerîmesi, henüz nefsinin sıfâtından kurtulmadan halkı ıslâha sa'y edenleri tevbih buyurur.

هر کرا بینی شکایت می کند که فلان کس راست طبع و خوی بد

775. *Her kimi görürsen ki, "Falan kimsenin tabîatı ve huyu kötüdür!" diye şikâyet ediyor.*

این شکایتگر بدان که بد خوست که مرآن بد خوی را او بد گو ست

776. *Bil ki, bu şikâyetçi kötü huyludur; zîrâ ki o kötü huylu için, o kötü söyleyicidir.*

Ya'ni, her kim birinin huyunun kötülüğünden bahs ederse, onun aleyhinde söylüyor ve şer'an harâm olan gıybeti icrâ ediyor; binâenaleyh bil ki, bu şikâyet ve gıybet eden kimsenin kendisi kötü huyludur, eğer iyi huylu olsa idi, onun kötü huylanına karşı sabr edip sükût edecek idi.

زانکه خوشخو آن بود کو در حُمُولُ باشد از بدخو و بد طبعان حَمُول

777. *Zîrâ iyi huylu o olur ki, gümânlık içinde, kötü huylu ve kötü tabiatlılardan hamûl olur.*

"Humûl" (حمول), bir kimsenin kendisini halkın nazarından düşürmesi ve ismini ve resmini meçhûl bırakarak şöhretten tevakkîsi demektir. Ya'ni, "İyi huylu olan kimse, halk arasında bî-nâm ve nişân olarak yaşar ve kötü huyluların ef'âlini ve akvâlini ve ahvâlini tenkîd etmez; onların fenâ huylarına karşı sabır ve tahammül eder."

لیک در شیخ آن گله زامر خداست نی پی خشم و ممارات و هواست

778. *Fakat şeyhte o şikâyet emr-i Hak'dandır, öfke ve husûmet ve hevâ için değildir.*

Bu beyt-i şerîf, suâl-i mukaddere cevâbdır. Ya'ni, "Eğer dersen ki, şeyh ba'zı mürîdlerin sû-i hallerinden şikâyet ediyor; bu şikâyet gıybet olmaz mı?" Cevâben deriz ki: "Şeyh kendi nefsinde fânî ve Hak'la bâkîdir; binâenaleyh o "kurb-i ferâiz" mertebesinde ve Hakk'ın âletidir. Eğer bir mürîdin sû-i hâlini söylerse, kendi nefsinin sıfatları olan gazabını ve içindeki husûmetini ve hevâsını tatmîn için değildir." "Mümârât", husûmet ve mücâdele ve münâzaa ma'nâsındır.

آن شکایت نیست هست اصلاح جان چون شکایت کردن پیغمبران

779. O şikâyet değildir, peygamberlerin şikâyet etmesi gibi islâh-ı cândır.

Binâenaleyh şeyhin şikâyeti, her ne kadar zâhirde şikâyet görünürse de, hakikatte şikâyet ve gybet değildir. Peygamberlerin ümmetlerinden şikâyet etmeleri gibi, onların cânlarının islâhıdır.

نا حمولی انبیا از امر دان و ر نه حمالست بدرا حلمشان

780. [777] Peygamberlerin tahammülsüzlüğünü emirden bil ve yoksa onların hilmi kötünün hammalıdır.

Bî-edeblerin edesizliklerine karşı peygamberlerin tahammülsüzlüğünü Hakk'ın emrinden bil de, i'tirâz etme! Onların ve vârisleri olan evliyâ-yı kirâ-mın tahammülsüzlükleri de bu kabildendir; yoksa gerek enbiyânın ve gerek vâris olan evliyânın hilimleri ve yumuşaklıkları, kötülükleri yüklenicidir ve tahammül edicidir.

طبع را کشتند در حمل بدی نا حمولی گر بود هست ایزدی

781. Tabiâtı kötülüğü hamilde öldürdüler; eğer tahammülsüzlük olursa, Hâlık'a mensûbdur.

Bu enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ, nefsânî olan tabiatlarını, halkın kötülüklerine tahammül etmek husûsunda öldürdüler. Onların tabiatlarında kötülüklerle karşı sabırsızlık ve tahammülsüzlük hâli kalmadı. Eğer onlardan nâ-hamûllük ve tahammülsüzlük vâki' olursa, o ancak Hâlık Teâlâ hazretleri tarafından vâki' olur. Zîrâ onlar Hakk'ın âletleridir; binâenaleyh onların gazabı, Hakk'ın gazabı ve hilmi Hakk'ın hilmidir.

ای سلیمان در میان زاغ و باز حلم حق شو با همه مرغان بساز

782. Ey Süleymân, karga ve doğan arasında, Hakk'ın hilmi ol, bütün kuşlar ile uyuş!

"Süleymân"dan murâd, cenâb-ı Pîr efendimizin zât-ı şerifleridir. "Karga"dan murâd, bilir bilmez söze kaşan ve aklı ermediği halde çene çalan kimselerdir. Ve "doğan"dan murâd, ulemâ-yı zâhirdir. Ve "hep kuşlar"dan murâd, sâliklerdir. Ya'ni, "Ey zamânın Süleymân'ı olan Mevlânâ, karga ve doğan meşrebinde olan kimselerin arasında Hakk'ın Halîm ism-i şerifine mülâbis olarak zâhir ol; bilcümle sâlikler ile uyuş ve onların mertebe-i idrâklerine göre konuş!"

- ای دو صد بلقیس حلمت را زبون که اهد قومى انهم لا يعلمون
783. *İki yüz Belkîs senin hilminin zebûnudur, ey "Kavmime hidâyet et, zî-râ onlar bilmiyorlar!" diyen!*

Ey, "Yâ Rab, benim kavmime hidâyet et, zîrâ bilmiyor!" diye Hakk'a yalvaran Fahrü'l-mürselîn (s.a.v.) Efendimiz'in vârisi olan kâmil! Belkîs meşrebinde olan pek çok kimseler senin hilminin zebûnu ve mağlûbudur.

Bu beyt-i şerîfde Uhud gazâsında Resûl-i Ekrem'in mübârek dişleri düşman okunun darbesinden kınldığı vakit buyurdukları hadîs-i şerîfe işaret buyrulur. Server-i âlem Efendimiz'in yüzleri yaralanıp, dişleri kınldığı vakit, ashâb-ı kirâm çok mahzûn oldular ve: "Düşmanlar aleyhine duâ et yâ Resûlallâh!" dediler. O Fahr-i cihân Efendimiz buyurdular ki: "انى لم ابعث لعانا و لكنى يا'ni "Ben koğucu olarak gönderilmedim ve da'vet edici ve rahmet olarak ba's olundum! Ey benim Allâh'ım kavmime hidâyet et, zîrâ onlar bilmiyorlar!"

تهدید فرستادن سليمان عليه السلام ييش بلقيس که اصرار
میندیش بر شرك و تأخير مکن

Süleymân (a.s.)'ın "Şirk üzerinde ısrârı düşünme ve te'hîr etme!" diye Belkîs'in önüne tehdîd göndermesidir

- هين ييا بلقيس ورنى بد شود لشكرت خصمت شود مرتد شود
784. *"Ey Belkîs, âgâh ol, gel! ve yoksa fenâ olur; senin askerin senin hasmın olur, mürted olur!"*

Süleymân (a.s.) Belkîs'in elçileriyle haber gönderip buyurdu ki: "Ey Belkîs, gafletten uyan da, bizim tarafımıza imân ederek gel, aksi halde işin fenâ olur, güvendiğin askerin senin hasmın olur ve sana itâattan irtidâd eder!"

- پرده دار تو درت را بر کند جان تو با جان تو خصمى کند
785. *"Perdedârın kapını koparır; cânın, senin cânın ile düşmanlık eder."*

"Ey Belkîs, bana muhâlefet edersen, senin makâm-ı saltanatında istihdâm ettiğin perdedârın sana düşman olup, kapını yıkar. Senin en aziz bildiğin cânın bile, rûh-i hayvânîne düşmanlık eder ve onun benliğini ve enâniyetini yıkar."

لشكر حقد گاه امتحان

جمله ذرات زمین و آسمان

786. *İmtihân vaktinde bütün yerin ve göğün zerreleri Hakk'ın ordusudur.*

Hak Teâlâ hazretleri insan sûretinde yarattığı bir mahlûk-ı müdriki, hayvâniyet sâhasında serbest bir halde bırakmaz. Nitekim âyet-i kerîmede *يَخْسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَتْرَكَ سُدًى* (Kıyâmet, 75/36) ya'ni "İnsan başıboş bırakılmış hayvan gibi terk olunmuş olduğunu mu zanneder?" buyrulur. Binâenaleyh bu mahlûk dâimâ imtihanât-ı ilâhiyyeye ma'rûzdur. İmtihân vakti geldiği zaman bütün yerin ve göğün zerreleri Hakk'ın askeridir. Nitekim âyet-i kerîmede *وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* (Fetih, 48/4-7) ya'ni "Göklerin ve yeryüzünün orduları Allâh'ındır" buyrulur.

باد را دیدی که بر عادان چه کرد آب را دیدی که در طوفان چه کرد

787. *Rüzgârı gördün ki Âdlar'a ne yaptı? Suyu gördün ki tûfanda ne yaptı?*

Eğer yerin göğün ordularının ne olduğunu anlamak istersen, bak gör ki, rüzgâr Allâh'ın emriyle Âd kavmine ne yaptı ve onları nasıl helâk etti; ve suya bak ki, Nûh (a.s.)a muhâlefet eden kavmi o su tûfan içinde nasıl berbâd etti? Bunların şehirlerinin harâbeleri ve müstahâseleri bugün göz önündedir.

آن چه بر فرعون زد آن بحر کین و آنچه با قارون نمودست این زمین

788. *O şeyi ki, o kin denizi Fir'avn üzerine vurdu ve o şeyi ki, Kârûn'a bu zemîn göstermiştir.*

"Ân çi", "ân çi dîdî" takdîrindedir. Ya'ni, "O şeyi gördün ki, o bahr-i kîn, ya'ni Bahr-i Ahmer, Mûsâ (a.s.)a muhâlefet eden Fir'avn üzerine hücum ederek onu boğdu. Ve yine o şeyi gördün ki, kezâ Mûsâ (a.s.)a muhâlefet eden Kârûn'a, bu yeryüzü göstermiştir." Ya'ni Kârûn'un yere battığını gördün. Nitekim bunların kıssaları Kur'ân-ı Kerîm'de munderîçdir.

و آنچه پشه کلهء نمروء خورد

و آنچه آن بabil با آن پیل کرد

789. *Ve o şeyi ki, o Ebâbil o file yaptı ve o şeyi ki, sivrisinek Nemrûd'un kellesini yedi.*

Ve yine o şeyi gördün ki, o Ebâbîl kuşları, Kâ'be'yi yıkmaya gelen Ebrehe'nin filini ne yaptıklarını Kur'ân'da كَيْفَ تَرَىٰ (Fil, 105/1) "Elem tere keyfe" sûre-i şerifinde okuyup gördün ve İbrâhîm (a.s.)a muhâlif olan Nemrûd'un beynini sıvrısınağın nasıl kemirdiğini de Kısas-ı Enbiyâ'da okudun ve gördün.

وآنکه سنگ انداخت داودی بدست گشت ششصد پاره و لشکر شکست

790. *Ve onu ki, bir Dâvud eliyle taş etti, altı yüz parça oldu ve orduyu bozdu.*
[787]

Ve onu da gördün ki, Dâvud (a.s.) قَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ (Bakara, 2/251) ["Dâvûd da Câlût'u öldürdü"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere eliyle düşman askerine taş attı ve altı yüz parça olup o askeri bozdu ve mağlûb etti.

سنگ می بارید بر اعدای لوط تا که در آب سیه خوردند غوط

791. *Lût'un düşmanları üzerine taş yağardı, hattâ ki kara suya daldılar.*

Lût (a.s.)a muhâlefet eden kavim üzerine şehirleriyle berâber kara su içine dalıp helâk oluncaya kadar taş yağardı. Nitekim sûre-i Hûd'da buyrulur: فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْعُودٍ (Hûd, 11/82) Ya'ni "Vaktâki bizim emrimiz geldi; onların şehirlerinin üstünü altına getirdik ve onların üzerine lavlardan müteşekkil taşlar yağdırdık". Bu âyet-i kerîmeye göre, Lût kavminin bulunduğu mahalde bir bürkân zuhûr edip, bu volkanın yağdırdığı lavlar ile berâber şehrin zelzeleler ile göçerek yerinde elyevm Bahr-i Lût denilen pis kokulu bir su çıktığı anlaşılmakta; bu suda krom ma'deni ve kibrit-i karbon bulunup bu pis kokuları vücûda getirdiği rivâyet olunur. Velhâsıl kuvâ-yı tabîyye ve anâsır-ı maddiyye Hakk'ın emrine tâbi' askerlerdir.

گر بگویم از جمادات جهان عاقلانه یاری پیغمبران

792. *Eğer cihânın cemâdâtından peygamberlerin âkilâne yardımını söylersem,*

Eğer bu unsurî olan cihânın cemâdlarından, âkil olan zî-rûhlara gibi, peygamberlere ne gibi yardımlar vâki' olduğunu söylersem,

مثنوی چندان شود که چل شتر گر کشد عاجز شود از بار بر

793. *Mesnevî o kadar olur ki kırk deve çekerse, yük götürücülüktен âciz olur.*

دست بر کافر گواهی می دهد لشکر حق می شود سر می نهد

794. *El, kâfir üzerine şehâdet verir, Hakk'ın leşkeri olur, baş koyar.*

الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (Yâsîn, 36/65)
 Ya'ni "O günde onların ağızlarını mühürleriz, bize kazandıkları şeyi elleri söyler ve ayakları şehâdet eder" âyet-i kerîmesi mûcibince, kâfirlerin benim-
 dir diye sandıkları kendi vücûdları, aleyhlerine hücum eden Hakk'ın leşkeri
 olur ve Hakk'ın emrine itâat ederler.

ای نموده ضد حق در فعل درس در میان لشکر اویی بترس

795. *Ey fiilde Hakk'ın zıddını ders göstermiş, onun leşkeri arasındasın, kork!*

Ey Hakk'ın enbiyâsı vâsıtasıyla kullarına tebliğ buyurduğu evâmîr ve ah-
 kâma fiilen muhâlefet edip, bu muhâlif olan fiili, muhîtime ders olarak göster-
 miş ve ta'lîm etmiş olan kimse! Sen gerek kendi vücûdunda ve gerek vücû-
 dunun hâricinde her an Hakk'ın emrine müheyyâ olan askerlerin içindesin,
 bu muhâlefetten kork!

جزو جزوت لشکر او در وفاق مر ترا اکنون مطیعند از نفاق

796. *Senin cüz'ün cüz'ü, onun leşkeridir; vîfâkda muhakkak şimdi sana nîfâk
 cihetinden mutî'dirler.*

İnsanın cüz'ünün cüz'ü, her bir uzvunu teşkil eden hüceyrât ve vücû-
 dunda mevcûd olan fâideli ve fâidesiz mikroblar ve anâsır-ı erbaadan her bi-
 ridir. Bunlar senin emr-i ilâhîye muhâlif olarak sarf ettiğin irâdene tâbî' olup
 sûrette muvâfakattadırlar; fakat onların bu itâat ve muvâfakatlari, şimdi bu
 hayât-ı dünyeviyyede nîfâk cihetindendir.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-ı insânîyi teşkil eden anâsır, cemâddırlar; ve ce-
 mâd ise *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de Hz. Şeyh-i Ekber tarafından be-
 yân ve izâh buyurulduğu üzere, a'ref-i billâhdır ve Hakk'a mutî' olup, onun
 tasarrufuyla inkılâb içindedirler. Binâenaleyh emr-i ilâhîye muhâlif hareket
 eden insanın vücûdunu teşkil ettikleri cihetle, her ne kadar ona mutî' iseler
 de, nîfâk cihetinden mutî'dirler.

گر بگوید چشم را کو را فشار درد چشم از تو برآرد صد دمار

797. *Ue eğer göze der ise ki: "Onu sık!" göz ağrısı senden yüz intikâm getirir.*

"Demâr", helâklık ve intikâm ma'nâsınadır. Ya'ni, senin vücûdunun a'zâ-
 sı, Hakk'ın emri altındadır. Sen her ne kadar kendinin olup, istediğin gibi em-
 rine itâat ettireceğini zanneder isen de, eğer Hak Teâlâ senin kullandığın gö-

ze: "Onu sık!" diye emr ederse, göz ağrısı dediğimiz maraz, senin vücûdun-
dan yüz intikâm almağa kıyâm eder ve o zaman anlarsın ki, onun sana mu-
vâfakatı nifâk içinde imiş.

در بدن دان گوید او بنما و بال پس بینی تو ز دندان گوشمال

798. *Ve eğer o dişe "Sıklet göster!" derse, binâenaleyh sen dışından kulak bur-
mast görürsün.*

Ve eğer Hak Teâlâ hazretleri sana ni'met olarak verdiği dişe: "Onun vücû-
duna ağırlık ver !" diye emr ederse, sen emrine tâbi' olduğunu zannettiğin
[dışın], sana azâb olduğunu görürsün.

"Gûşmâl" kulak çekmek ve te'dîb etmek ma'nâsındır.

باز کن طب را بخوان باب العلل تا بینی لشکر تن را عمل

799. *Tıbbî aç, illetlerin bâbını oku, tâ ki ten leşkerinin amelini göresin!*

Tıb kitabını aç, illetlerden bahs eden bâbı oku da, cismindeki cünûd-ı ilâ-
hiyyenin yaptığı işleri gör! Husûsiyle tabâbet-i hâzırada küreyvât-ı hamrâ ve
mikroplar bahsi, vücûddaki cünûd-ı ilâhiyyenin muhârebâtını açık bir sûret-
te tasvîr etmektedir.

چونکه جان جان هر چیزی ویست دشمنی با جان جان آسان کی ست

800. *Mâdemki her bir şeyin cânının cânı O'dur, cânının cânına düşmanlık ne
[797] vakit kolaydır?*

Ya'ni, âlemin hey'et-i mecmûası sıfât ve esmâ-yı ilâhiyyenin mazharları
olup, cemâdda meknûz ve nebâtta mahsûs ve hayvânda zâhîr ve insanda
azhar olan hayât, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının pertevidir. Binâenaleyh Hak her
bir şeyin cânının cânıdır ve her şeyin Kayyûm'udur. Böyle olunca cânının
cânı ve her şeyin Kayyûm'u olan Hakk'a muhâlefet ve husûmet kolay olur
mu?

خود رها کن لشکر دیو و پری کز میان جان کندم صفدری

801. *"Şeytan ve peri askerini bırak ki, cân arasından bana saf-derlik ederler."*

"Ey Belkîs, şeytanların ve perilerin benim emrim altında bulunup, düş-
manlara karşı bana cânan pehlivânlık ettiklerini düşünerek korkmak sûre-
tiyle bana tâbi' olma, onları zihninden çıkar; zîrâ bunların hepsi âlem-i mülk-

tendir ve onların mâlikî Hak'dır; ve o Mâlik-i hakîkî benî halîfe ve nâib olarak gönderdi; binâenaleyh ancak niyâbet-i Hak'ı hâiz olduğum için bana tâ-bî' ol!"

ملك را بگذار بلقیس از نخست چون مرا یابی همه ملك آن تست

802. "Ey Belkîs, ibtidâdan mülkû bırak, vaktâki benî bulasın, mülk senin lâ-yıktındır."

"Ey Belkîs, evvelen âlem-i mülkû bırak ve mâlikîyet da'vâsından vazgeç! Mâlik-i hakîkînin nâibi olan zâtum tarafına gel, benî bulduğun vakit, nefsinî anlarsın ve nefsinî anladığın vakit, mülk senin lâ-yıkın olur!"

خود بدانی چون بر من آمدی که تو بی من نقش گرما به بدی

803. "Uktlâki benim nezdime gelesin, muhakkak bilirsin ki, sen bensiz hamâm nakşî idin."

"Ey Belkîs, sen benim nezdime gelip sohbetimden müstefid olarak kendini anlar isen, muhakkak bilirsin ki, sen bensiz, ya'ni benim sohbetime gelmezden evvel, hamâmların duvarlarına nakş edilmiş olan sûretler gibi cansız ve ma'nâsız idin."

نقش اگر خود نقش سلطان یا غنیست صورتست از جان خود بی چاشنیست

804. Nakış gerek sultanın, yâhud ganînin nakşî olsun, kendi cânından çeşni-siz sûrettir.

Ya'ni, duvarlardaki nakış, gerek muayyen bir sultânın veyâhud bir zengin kimsenin nakşî olsun, mâdemki kendisine mensûb olan sultânın veyâ o zengin kimsenin cânından bir çeşni ve zevk sâhibi değildir, o kupkuru bir sûrettir. Bunun gibi, cisimlere taalluk eden rûh-ı insânînin zevkinden ve çeşnîsinden bî-haber olan kimseler, ister sultân olsun, ister diğer bir zengin olsun, ancak bir sûrettir.

زینت او از برای دیگران باز کرده بیهوده چشم و دهان

805. Onun zîneti başkalarından dolayı beyhûde göz ve ağız açmıştır.

"O sûretin süsü ve nizâmı başkaları içindir, kendi için değildir. Boş yere göz ve ağız açmıştır." Ya'ni o nakşın kendinden haberi yoktur, onu başkala-nî temâşâ eder. Nitekim nefsinî ârif olmaksızın ağız açıp, halka hakâyıktan

söz söyleyen kimselerin kelâmları beyhûdedir ve onların kendi tahmînât-ı akliyyeleriyle gördükleri şeyler hatâ-âlûddur.

ای تو در پیکار خود را باخته دیگرانرا تو ز خود نشناخته

806. *Ey sen ki, cenkte kendini oynamışsın; sen başkalarını kendinden tanıma-mışsın.*

Ey sen ki, bu hayât-ı dünyâ cidalinde kendini oynamış ve nefsinle meş-gûl olmuşsun; başkalarını kendinden, ya'ni kendinde müstağrak olmaktan dolayı tanımamışsın ve her husûsta kendi nefsinin varlığını görmüş ve baş-kalannın varlığından gâfil kalmışsın.

تو بهر صورنکه آیی بیستی که منم این و الله آن تو نیستی

807. *Sen her sûrette ki, "Bu benim!" diye gelsen, dursan, vallâhi o sen değilsin!*

Halbuki seri, sen misin? Her sûrette "Bu benim!" diye gelsen ve o sûrette dursan, vallâhi o sûret sen değilsin; zîrâ insan, sûret-i cismâniyye ile sûret-i ahvâlden ibârettir; ve sûret-i cismâniyye dâimâ mütebeddildir ve sûret-i ah-vâl ise, aslâ sâbit değildir. Gâh kabz ve gâh bast ve gâh gam ve gâh sürûr gelir, gider. Binâenaleyh bu suver-i cismâniyye ile, suver-i ahvâlden bir hâl içinde durup, "Bu benim!" desen, aslâ doğru olmaz. Çünkü o zâildir; ondan sonra gelene de, yine "Benim!" diyemezsin. Bu hâl mütemâdiyen böyle gi-der. Senin senliğin böyle olduğu gibi, başkalarının benlikleri de böyledir.

یک زمان تنها بمانی تو ز خلق در غم و اندیشه مانی تا بخلق

808. *Sen bir zaman halktan tenhâ kalsan, boğazına kadar gam ve endîşede ka-lırsın.*

Kendi nefsinin ve başkalarını tanınamış olmanın alâmeti budur ki, sen bir zaman halktan ayrılıp yalnız kalsan, için sıkılır ve boğazına kadar gam ve düşünce içinde kalırsın. Eğer kendi nefsinin ve başkalarını bilse idin, bu kese-râtın, vücûd-ı vâhid-i hakîkîde olduğunu anlar ve O'nda müstağrak olmak zevkiyle mütezevvık olur idin.

این تو کی باشی که تو آن اوحدی که خوش و زیبا و سرمست خودی

809. *Ne vakit bu, sen olursun ki, sen evhadsin ki, kendinin sermesti ve zîbâsı ve hoşusun.*

"Evhad", vahdetten ism-i tafdildir, mübâlağa ile "bir olan" demektir. Ya'ni sen "Bu benim!" demek ile, sen olamazsın. Senin benliğin vehminden mütevelliddir. Sen âbid ile ma'bûdun ayrı ayrı vücûd-ı müstakilleri vardır zannedersin; halbuki Hak sende ve senin gayrinde kendi vahdeti ile zâhirdir. Bu ta'ayyünâtın ve şuûnâtın kesreti, Hakk'ın vahdet-i zâtîyyesine kadh vermez. Senin mevhûm olan senliğin, o vahdet-i zâtîyye içinde mütekevvîn olup, sen kendinin sarhoşu ve kendinin yakışıklısı ve hoşu olmuşsun, ya'ni ancak kendini beğenmişsin.

Reşehâr'da mezkûrdur ki Ubeydullâh Ahrâr (k.s.) hazretleri buyururlar: "Şuhûdun iki ma'nâsı vardır: Biri Zât-ı mukaddesi, libâs-ı mezâhir ile zuhûrdan muarrâ müşâhede etmektir; ve biri dahi oldur ki: O Zât-ı mukaddesi birlik ve ferdâniyet na'tıyle, hemelik vasfı olmaksızın, perde-i mezâhîrde müşâhede etmektir. Sûfiyye (kaddesallâhu ervâhahüm) bu şuhûda "Şuhûd-i aha-diyyet der-kesret" derler. Hz. Risâlet-penâh (s.a.v.) bi'setinden sonra bu şuhûdda idiler." Ve yine buyurdular ki: "Halk tasavvur ederler ki, kemâl "ene'l-Hak!" demekte. Kemâl odur ki, "ene"yi, ya'ni "ben"i ortadan kaldırıp, aslâ benliği anmamaktır."

مرغ خویشی صید خویشی دام خویش صدر خویشی فرش خویشی بام خویش

810. *Kendinin kuşusun, kendinin avısın, kendinin tuzağısın; kendinin sadrı-*
[807] *sın, kendinin ferşisin, kendinin bâmısın.*

Ey bu âlem-i kesîfde müteayyin olan insan! Senin ilm-i Hak'da şey'iyyetin vardır ve o şey'iyyetin Hakk'ın "Kün!" emri üzerine, ancak kendi nefsinin, kendi icâd etti; velâkin Hak'la ve Hak'da icâd etti. Ve o şey'iyyetin bir ismin mazhan olup, sen vücûd-ı hakikî semâsında uçan bir kuşsun ve bilcümle mevtında avlayacağın şeyler bu ismin hazînesinde meknûz olan şeylerdir; ve senin için hakikatının dâiresinden çıkmak imkânı olmadığından, sen kendinin tuzağısın. Hayırdan sana isâbet eden şeyle kendinin sadrısın ve şerden isâbet eden şey sebebiyle kendinin ferşisin. Ve gerek hayır ve gerek şer sana kendi hakikatından geldiği cihetle, sen kendinin bâmı ve şakîsisin. Nitekim hadis-i şerîfde *من وجد خيرا فليحمد الله ومن وجد غير ذلك فلا يلومن الا نفسه* ya'ni "Kim ki hayır bulursa Allâh'a hamd etsin ve onun gayrini bulan kimse dahi, ancak nefesine levm etsin!" buyurulmuştur. Bu ma'nânın tafsili *Fusûsü'l-Hikem*'de Fass-ı Sâlihî'de "Tekvîn" bahsindedir.

پیدا کردن سلیمان علیه السلام بلقیس را که خالصا لامر الله جهدست در ایمان
تو يك ذره غرض نیست مرا نه در نفس تو و حسن تو و ملك تو خود
بینی چو چشم باز شود بنور الله عز و جل

Süleymân (a.s.)'ın "Senin îmânın hakkında hâlis olarak emr-i ilâhî için benim ceahdim vardır. Ne senin nefsinde ve ne hüsnünde ve ne mülkünde benim bir zerre garazım yoktur. Allâh (azze ve celle)'nin nûruyla gözün açıldığı vakit kendin görürsün" diye Belkîs'a izhâr etmesi

- هين بيا كه من رسولم دعوتى چون اجل شهوت كُشم نى شهوتى
815. "Âgâh ol, ben da'vete mensûb resûlüm, şehvete mensûb değil; ecel gibi şehveti öldürücüyüm!"

"Ey Belkîs, ben seni nefsimde da'vet eden bir hükümdâr değilim; belki seni Hakk'a da'vet eden bir peygamberim. Zîrâ ben cismimin şehvetine ve lezzetlerine mensûb değilim; bu lezzetler ile alâkam kalmamıştır. Ben hâdimü'l-lezzât olan ölüm gibi, cisimlerdeki şehveti ve lezzetleri öldürücüyüm ve bu ateşleri söndürücüyüm!"

- ور بود شهوت امير شهوتم نى اسير شهوت و روى بتم
816. "Ve eğer şehvet olursa da, şehvetin emâriyim; şehvelin ve putun yüzünün esîri değilim."

"Ve eğer cismiyyetimin ve unsuriyyetimin i'tibârıyla bende şehvet olursa da, bu o cism-i unsurîmin îcâbı olan şehvete hüküm ederim; zîrâ ben o şehvetin emîri ve hâkimiyim ve şehvet benim kölemdir. Yoksa ben şehvetin esîri ve kölesi değilim; ve put gibi güzel yüzlü ve "Venüs heykeli gibi mütenâsibü'l-endâm" olan mahbûbelerin bendesi ve esîri değilim."

Ma'lûm olsun ki, bu cism-i unsurî gerek enbiyâda ve gerek evliyâda şehvetten muâf değildir. Onlar da nikâh ile kadın alıp çocuk çocuk sâhibi olurlar

ve şehvetlerini ancak emr-i ilâhî dâiresinde isti'mâl ederler ve emr-i ilâhî hâricinde vâki' olacak takâzâyâ aslâ kulak vermezler ve şehvetlerine hüküm ederler. Ve kazâ-yı şehvet hâlinde de onlar Hakk'ı müşâhede ederler; ve o müşâhedede müstağrak olurlar. Yoksa mahbûbenin ve kadının sûretinde de-ğil. Bu bâbdaki îzâhât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'dedir.

بت شکن بودست اصل اصل ما چون خلیل حق و جمله انبیا

817. "Bizim aslınızın aslı, Hakk'ın Halîl'i ve cümle-i enbiyâ gibi put kırıcı olmuştur."

"Birinci asıl"dan murâd, hakikat-ı muhammediyye (s.a.v.)dir ki, hadîs-i şerîfde الطین و الماء و آدم بن نیا و كنت نیا ya'ni "Ben Âdem su ile çamur arasında iken peygamber idim" buyururlar. Binâenaleyh bilcümle enbiyânın aslı, (S.a.v.) Efendimiz'dir. "İkinci asıl"dan murâd, vücûd-ı unsurîde İbrâhîm Halîlullâh (a.s.) hazretlerine işâret buyurulur. Resûl-i Ekrem Efendimiz Kâ'be'deki putları kırdıkları gibi, İbrâhîm (a.s.) dahi kezâlik Nemrûd'un hükümdarlığı zamânında putları kırdı. Tafsîlâtı *Kısas-ı Enbiyâ*'da mezkûrdur.

گر در آیم ای رهی در بتکده بت سجود آرد نه ما در معبد

818. "Ey esîr, biz puthâneye gelsek, ma'bedde put bize secde getirir, biz değil!"

"Rehî", esîr ve köle ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Belkîs, eğer biz puthâneye girsek, putlar bize secde ederler, yoksa biz putlara secde etmeyiz."

احمد و بو جهل در بتخانه رفت زین شدن با آن شدن فرقیست زفت

819. *Ahmed ve Ebû Cehil puthâneye gitti; bu gitmekten, o gitmeğe kadar azîm fark vardır.*

Bu beyitlerde mezkûr olan put, zâhirî putlar ma'nâsına olduğu gibi, suver-i âleme de işâret buyurulur. Zîrâ bu dünyâ bir puthânedir ve ondaki mevcûd olan sûretlerin her birisi birer puttur ve o sûretlere muhabbet edenlerin her biri birer putperesttir. Ya'ni, "Ahmed (a.s.v.) Efendimiz ile, Ebû Cehil bu puthâne olan dünyâyâ geldiler; fakat her ikisinin bu gelişinde pek büyük fark vardır."

این در آید سر نهد او را بتان آن در آید سر نهد چون امتان

820. *Bu gelir, putlar ona baş koyar; o gelir, ümmetler gibi baş koyar.*

Ahmed (a.s.) ve onun vârisleri olan evliyâ bu dünyâ puthânesine gelirler, bu suver-i âlem onların emri altında olup, onlara baş koyar ve itâat ederler;

ve onların her biri eşyâda tasarruf ederler. Fakat Ebû Cehil ve onun meşrebinde olanlar gelirler, bu suver-i âlemin kölesi ve esîri olurlar.

این جهان شهوتی بتخانه ایست انبیا و کافران را لانه ایست

821. *Bu şehvete mensûb olan bu cihân bir puthânedir. Enbiyânın ve kâfirlerin yuvasıdır.*

Bu şehvete ve lezzât-ı cismâniyyeye mensûb olan bu dünyâ bir puthâne-dir. Bu puthâneye enbiyâ ve evliyâ cism-i unsurî ile gelirler; zîrâ bu cihân-ı şehvet, her iki tâifenin yuvası ve mekânıdır.

لیک شهوت بندهء پاکان بود زر نسوزد زانکه نقد کان بود

822. *Fakat şehvet, pâklerin bendesi olur; altın yanmaz, zîrâ ki kânın nakdidir.*

“Fakat bu şehvet âleminde şehvet, ezelde pâk ve temiz olanların bendesi ve esîri olur. Onlar bu şehvet âteşi içinde yanıp mahv olmazlar. Nitekim altın ateşe girdiği halde yanmaz; çünkü ma'den menba'ının hâlisidir ve kâmilidir.” Kimyâgerler indinde altına gelinceye kadar tabiâta mevcûd olan ma'deniyyât hastadır ve ma'lûldür. Onlardaki illetler ve marazlar zâil olmadıkça, altına inkulâb etmezler. Kiminin marazı az olur, iksîre temâs edince o maraz gidip derhal altın olur; ve kiminin marazı çok olur. Iksîre mukârin olmakla altın olmaz. Kendisinden daha az illetli olan başka bir ma'dene inkulâb eder. Ba'zıları da aslâ iksîrden müteessir olmaz.

کافران قلبند و پاکان همچو زر اندرین پوته درند این دو نفر

823. *Kâfirler kalpturlar ve pâkler altın gibidir; bu iki tâife bir pota içindedir.*

Ezelde ism-i Mudill'in mazharı olan kâfirler ve münkirler, iksîre temâs etmekle aslâ altına inkulâb edemeyen ma'denler gibidir; ve ezelde ism-i Hâdî'nin mazharı olan mü'minler ise, altın gibidirler. Bu iki tâife bir pota içinde ve şehvet ateşi üstündedirler.

قلب چون آمد سیه شد در زمان زر در آمد شد زری او عیان

824. *Kalp ateşe geldiği vakit derhal kara oldu; altın geldi, onun altınlığı âşikâr oldu.*

Ezelde ilm-i ilâhîde mü'minin ve kâfîrin hakikatleri müttehid olduğu gibi, bu âlem-i sûrete geldikleri vakit dahi cisimde ve sûrette dahi müttehidîrler; fakat kalp olan kâfirler, şehvet ateşine ma'rûz kaldıkları vakit, derhal kara-

rı, kalp oldukları meydana çıkar; fakat altın gibi olan mü'minler bu ateşe girdikleri zaman, altın gibi parlak bir halde çıkarlar. Binâenaleyh sûrette ittihâd da'vâsında bulunan kâfirlerin mâhiyetleri şehvet ateşi içinde belli olur.

دست و پا انداخت زر در پوته خوش در رخ آتش همی خندد ز غش

825. *Altın, elini ve ayağını potaya hoş attı, letâfetten nâsî ateşin yüzüne güler.*

Altın mesâbesinde olan enbiyâ ve evliyâ, şehvet ateşi üstünde bulunan bu cisim potasına hoş ve iyi bir sûrette el ve ayak attı; kendisinin letâfet-i bâtiyyesi hasebiyle bu şehvet ateşinin yüzüne güler.

Hind nüshalarında bu beyt-i şerif şu sûrette munderiçdir:

دست و پا انداخت اندر پوته زر در رخ آتش همی خندد چو خور

"*Altın potaya el ve ayak attı; ateş yüzüne güneş gibi güler.*"

Bu nüsha dahi aynı ma'nâdadır. "Geş", hoşluk ve letâfet ve güzellik ve kemâl ma'nâsındır.

جسم ما رو پوش ما شد در جهان ما چو دریا زیر این که در نهان

826. *Cismimiz cihânda bizim bekâmız oldu. Biz bu samanın altında gizlide deryâ gibiyiz.*

Cismimiz ve sûretimiz, bizim ma'nâmızın yüz örtüsü ve nikabı oldu. Cisim saman ve ma'nâ deniz gibidir. Biz bu cisim samanının altında gizlenmiş olan deryâ gibiyiz. Sûrette cisimiz, fakat ma'nâda deryâyız.

شاه دین را منگر ای نادان بطن کین نظر کردست ابلیس لعین

827. *Ey câhil dînin şâhına çamur sebebiyle bakma, zîrâ bu nazarı İblîs-i lâîn yapmıştır.*

Ey câhil, dînin şâhı olan enbiyâ ve evliyâyâ topraktan mahlûk olan cisimleri sebebiyle hakîr bakma; zîrâ dergâh-ı Hak'dan matrûd olan İblîs, Âdem'e bu nazar ile bakarak خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (A'râf, 7/12) ya'nî "Beni ateşten ve onu çamurdan yarattın" demiş ve bakış sebebiyle bâtın gözünün kör olduğu meydana çıkmıştır.

کی توغن اندود این خورشید را با کف گل تو بگو آخر مرا

828. *Bu güneşi ne vakit bir avuç çamur ile swamak mümkün olur, nihâyet sen bana söyle!*

Enbiyâ ve evliyânın ma'nâları ve bâtınları birer güneştir; bu güneşler bir avuç topraktan ibâret olan cisim ile örtülebilir mi? Ve koca bir güneş, bir avuç çamur ile sıvanabilir mi?

گر بریزی خاک و صد خاکسترش بر سر نور او بر آید بر سرش

829. *Eğer ona, nûrun başı üzerine toprak ve yüz kül dökersen, onun başı üzerine çıkar.*

Meselâ bir yere aks eden güneşin nûru üzerine toprak dökersen veya birçok kül dökersen, o güneşin nûru o toprakların ve küllerin altında kalmaz, üstüne çıkar. Bunun gibi enbiyânın ve evliyânın cisimlerine aks eden rûh-ı küllî güneşinin nûru onların o toprak cisimleri altında kalmaz, o cisimlerin üstüne çıkar; bu sebeble onların cisimleri rûh hükmünü alır.

که که باشد کو بپوشد روی آب طین که باشد کو بپوشد آفتاب

830. *Saman kim olur ki, o suyun yüzünü örtsün; çamur kim olur ki, güneşi örtsün?*
[827]

Ya'ni, enbiyâ ve evliyânın ma'nâları sâf ve berrâk bir su ve cisimleri ise saman gibidir. Saman suyu örtebilir mi? Ve kezâ onların ma'nâsı güneş ve cisimleri topraktır, toprak güneşi örtebilir mi?

خیز بلقیسا چو ادهم شاه وار دود ازین ملک دو سه روزه بر آر

831. *"Ey Belkîs, Edhem şâh gibi kalk, bu iki üç günlük mülkten duman çıkar!"*

"Ey hükümdâr olan Belkîs, Belh pâdişâhı olan İbrâhîm b. Edhem hazretleri gibi kendi mevhûm olan varlığının mezbelesinden kalk; bu iki üç günlük mülk-i fânîyi yakıp, dumanını savur!"

بقیه قصه ابراهیم بن ادهم رحمة الله علیه

İbrâhîm Edhem (rahmetullâhi aleyh) kıssasının bakıyyesi

بر سر تختی شنید آن نیک نام تفتی و های و هوئی شب ز بام

832. *O iyi adlı ve taht üzerinde gece damdan, bir tak tak ve hây u hây işitti.*

İbrâhîm b. Edhem hazretleri gece üzerinde iken damdan bir gürültü ve paturdı işitti.

گفت با خود اینچنین زهره کرا گامهای تند بر بام سرا

833. *Sarayın damı üstünde sert adımlar. Kendi kendine dedi: "Kimin böyle mecâli vardır?"*

Dam üstünde işittiği tak tak ve hây u hûy dahî sert adımlardan vâki' olan gürültü idi. Kendi kendine dedi ki: "Böyle gece vakti pâdişâh sarayının damı üstünde gürültü, paturdı etmeğe kimin tâkatı vardır? Bu cesâretinden korkmaz mı?"

بنائک زد بر روزن قصر او که کیست این نه باشد آدمی مانا پریست

834. *"Köşkün penceresi üzerinde kimdir o? Bu âdemî değildir, benzer ki peridir!"*

Cenâb-ı İbrâhîm köşkünün penceresi üzerine çıkıp, dama doğru teveccüh ederek: "Kimdir o? Bu gürültü edenler benî-Âdem olmamalı, periye benziyorlar!" diye bağırdı.

سر فرو کردند قومی بو العجب ما همی گردیم شب بهر طلب

835. *Çok acı bir tâife başlarını eğdiler: "Biz taleb için gece dolaşıyoruz!" (dediler).*

هین چه می جوید گفتند اشتران گفت اشتر بام بر که جست هان

836. *"Âgâh olun, ne istiyorsunuz?" Dediler: "Develeri!" Dedi: "Âgâh olun, dam üzerinde kim deve aradı?"*

Hz. İbrâhîm onlara hitâben dedi: "Kendinize gelin, damda ne anyorsunuz?" Onlar da: "Develeri anyoruz," dediler. Cenâb-ı İbrâhîm cevâben: "Yâ-hû! dam üzerinde kim deve aradı ki, siz de deve aramak için dama çıktınız ve dam üzerinde devenin ne işi vardır?"

پس بگفتندش که تو بر تخت و جاہ چون همی جویی ملاقات اله

837. *Sonra ona dediler ki: "Taht ve câh üzerinde Allâh'ın mülâkâtını nasıl arıyorsun?"*

O acı olan tâife, Hz. İbrâhîm'e dediler ki: "Bize damda deve aranmaz diyorsun, ya sen taht ve hükümdârlık rütbesi üstünde, nasıl Allâh'a kavuşmak

talebinde bulunuyorsun? Senin bu hâlin de, damda deve aramak kabîlinden değil midir?”

خود همان بد دیگر او را کس ندید چون پری از آدمی شد نا پدید

838. *Muhakkak ancak o oldu, artık onu kimse görmedi; peri gibi âdemîden nâ-pedîd oldu.*

Muhakkak ancak o sebep oldu ki, İbrâhîm (k.s.) hazretleri terk-i saltanat buyurdu ve ondan sonra artık onu kimse görmedi; peri gibi benî-âdemlerin nazarında gizlendi.

معنیش پنهان و او در پیش خلق معنیش کی بیند غیر ریش و دلخ

839. *Onun ma'nâsı gizli ve o halkın önünde; halk ne vakit sakal ve delkın gay-rini görürler?*

“Delk”, dervîşlere mahsûs eski libâs. Ya'ni, “İbrâhîm Edhem hazretlerinin ma'nâsı ve bâtını halk nazarında gizli idi ve fakat onun sûreti ve cismâniyeti halkın önünde idi. Zâhir-bîn olan avâm-ı halk sakaldan ve dervîşlere mahsûs olan eski libâsdan başka bir şey göremezler; onların aslâ bâtuna ve ma'nâya nüfûz-ı nazarları mümkün değildir.

چون ز چشم خویش و خلکان دور شد همچو عنقا در جهان مشهور شد

840. *Vaktâki akrabâsının ve halâikın gözünden uzak oldu, cihânda ankâ gibi meşhûr oldu.*

“Hîş”, akrabâ ve taallukât ma'nâsına geldiği gibi, “kendi” ma'nâsına da gelir. Ya'ni, “Vaktâki İbrâhîm (k.s.) hazretleri akrabâsının ve halâikın gözünden uzaklaştı, ankâ kuşu gibi kendisi nazarlardan gâib iken, adı herkesin dilinde destân oldu.” Veyâhud “Vaktâki kendi gözünden ve halâikın gözünden uzak oldu; ya'ni makâm-ı saltanatta kendi nefsinı görücü ve benliğinin hükümünü sürücü idi ve halkın nazarında da heybetli bir hükümdâr idi; terk-i saltanat etmekle hem kendi nazarından ve hem de halkın nazarından uzaklaştı, ankâ kuşu gibi dillerde destân oldu.”

جان هر مرغی که آید سوی قاف جملهء عالم از و یابند لاف

841. *Her bir kuşun canı ki, Kâf'dan gelir, âlemin cümlesi ondan lâf bulurlar.*

“Kuş”dan murâd, sâlik-i tarîk-ı Hak; “Kâf”dan murâd rûh-ı küllîdir ki, bîcümle ervâhı muhîttir. Ya'ni, “Tarîk-ı Hak sâlikinin rûhu, rûh-ı küllî tarafın-

dan gelince, ehl-i âlemin cümlesi, onun hakkında haddenden fazla söz bulurlar ve onu medh ve senâ ederler." Hind nüshalarında "Yâbend lâf" yerine "Lâ-fend lâf" vâkî'dir ki, "Meşhûr ve ma'rûf kılardılar" ma'nâsınadır.

چون رسید اندر سبا این نور شرق غلغلی افتاد در بلقیس و خلق

842. *Vaktâki şarkın bu nûru Sebâ'ya erişti, Belkîs'a ve halka bir gulgule düştü.*

Vaktâki Süleymân (a.s.)'ın haberi Sebâ şehrinê erişti, gerek Belkîs'da ve gerek halkta, î mân duygusu ve Hak tarafına bir meyil vücûda getirdi.

روحهای مرده جمله پر زدند مردگان از گور تن سر بر زدند

843. *Ölmüş rûhlar hep kanat vurdular; ölüler ten mezarından baş kaldırdılar.*

Rûh-ı hayvânîlerinin tagallübü altında ezilen ve ölmüş olan rûh-ı izâfîler hep âlem-i ulvîye uçmak için kanatlandılar; ölü olan o rûhlar, cisim mezarından baş kaldırdılar.

یکدیگر را مژده می دادند هان نک ندایی می رسد از آسمان

844. *"Âgâh olun, işte gökten bir nidâ erişiyor!" diye birbirine müjde verirler idi.*

Rûh-ı izâfîlerin kanatlanması ve dirilmesi, da'vet-i enbiyâ ve evliyâyâ kulak kabartması olduğundan, ehl-i Sebâ dahi bu hâl içinde olup, birbirlerine bu da'veti müjdelerler idi.

ز آن ندا دینها همی گردند گبز شاخ و برگ دل همی گردند سبز

845. *O nidâdan dinler kavî olurlar; kalbin dalı yaprağı yeşil olurlar.*

O enbiyâ ve evliyânın da'veti nidâsından dinler, ya'nî Hakk'a olan inkı-yâdlar ve teslîmiyetler kuvvetlenir, kalb-i insânînin neşv ü nemâsi ve tarâ-veti husûle gelir.

"Gebz", kavî ve kalın ma'nâsınadır.

از سلیمان آن نفس چون نفخ صور مردگانرا واهانید از قبور

846. *Süleymân'dan olan o nefes, nefh-i sâr gibi, ölüleri kabirlerden kurtardı.*

Bir nebiyy-i zîşân ve halîfe-i Hak olan Süleymân (a.s.)'dan sâdır olan o nefes-i rahmânî, İsrâfîl (a.s.)'ın yevm-i ba'sde üfledeği sâr gibi, cisim kabirlerinde ölü bir halde olan rûhları kurtardı. Süleymân-ı zamân olan insân-ı kâ-millerin nefesleri de böyledir.

مر ترا بادا سعادت بعد ازین این گذشت الله اعلم بالیقین

847. *Bundan sonra muhakkak saâdet rûzgârı senin olsun, bu geçti. Allâh yakîni en çok bilicidir.*

Ey hakikat tâlibi, hâdisât-ı kevnîyyeden birisi olan Süleymân (a.s.)'ın veyâ İbrâhîm b. Edhem hazretlerinin devirleri geçti. Bundan sonra saâdet senin için olsun ki, biz vâris-i kâmiliz ve sen bizim sohbetimizde bulunmak sûretiyle müstefid oluyorsun. O geçen devirlerdeki ahvâlin tafsîlâtını yakînen en çok bilen Allâh Teâlâ'dır, biz bu kıssada içmâlen söyledik.

بقیه قصه اهل سبا و نصیحت و ارشاد سلیمان علیه السلام آل بلقیس را
هر یکی را اندر خور خود و مشکلات دین و دل او و صید کردن هر جنس
مرغ ضمیری بصغیر آن جنس مرغ و طعمه او

Ehl-i Sebâ kıssasının bakıyyesi ve Süleymân (a.s.)'ın âl-i Belkîs'in her birine kendi lâyıkinda nasihat ve onun dînin ve kalbinin müşkilâtını irşâd etmesi ve zamîre mensûb olan her cins kuşu, o cins kuşun safîri ve onun tu'mesi sayd etmesi

قصه گویم از سبا مشتاق وار چون صبا آمد بسوی لاله زار

848. *Müştâk gibi Sebâ'dan kıssa söylerim, çünkü lâlezâr tarafına sabâ geldi.*

"Sabâ"dan murâd, nefes-i rahmânî ve "lâlezâr"dan murâd, cenâb-ı Pîr efendimizin kalb-i şerîfleridir. Ya'ni, "Maârif ve hakâyık-ı ilâhiyye lâlezân olan kalbime nefes-i rahmânî estîği için, müştâkâne ve âşıkâne mâzideki Sabâ kıssasını söylüyorum ve onun zımnında da, hâle işâret ediyorum.

لَا قَتَ الْأَشْبَاحُ يَوْمَ وَصَلِهَا عَادَتِ الْأَوْلَادُ صَوْبَ أَصْلِهَا

849. *Eşbâh, kendilerinin vaslî gününe mülâkî oldu; evlâd kendi asılları tarafına avdet etti.*

Cisimler, bu âlem-i hicâbda insân-ı kâmilî bulmağa Hakk'a vasılları gününe mülâkî oldu. Ervâh-ı külliyyenin evlâdı mesâbesinde olan, ervâh-ı cüz'îyye, insân-ı kâmilî bulmakla, kendi asılları tarafına avdet etti. Nitekim *يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أَنَسٍ بِإِمَامِهِمْ* (İsrâ, 17/71) ya'ni "O günde biz nâsın kâffesini imâm-larına da'vet ederiz" âyet-i kerîmesinde, bu asıllara da'vete işâret buyrulur.

أُمَّةُ الْعَشِيقِ خَفِيَ فِي الْأَيْمِ مِثْلُ جُودِ حَوْلِهِ لَوْمُ السَّقَمِ

850. Ümmetler içinde gizli olan aşkın ümmeti, cûd gibidir ki, onun havlinde
[847] sakamın levmi vardır.

Ebu'l-Cennâb Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri *Usûl-i Aşere* ismindeki kitaplarında buyurur ki: "Allâh'a yol, halâikın nefesleri adedince. Tarîklar kesret-i adediyle berâber üç nev'e münhasırdır. Birisi ma'lûmât-ı şer'îyye erbâbının tarîkıdır ki, kesret-i savm ve salât ve tilâvet-i Kur'ân ve hac ve cihâd ve bunların gayri a'mâl-i zâhire ile mukayyed olur. Bu, "tarîk-ı ahyâr" dır. Bu tarîk ile uzun zamanda Hakk'a vâsıl olanlar azın da azıdır. İkinci as-hâb-ı mücâhedât ve riyâzât tarîkıdır ki, tebdîl-i ahlâka ve tezkiye-i nefse ve tasfiye-i kalbe ve tecliye-i rûha ve imâret-i bâtına müteallik olan şeye çalışırlar. Bu da "tarîk-ı ebrâr"dır. Bu tarîkla Hakk'a vâsıl olanlar, evvelki ferîk-den daha çoktur; lâkin onlardan bu tarîkla vâsıl olanlar da nevâdirdendir. Üçüncüsü Allâh'a seyr edenlerin tarîkıdır. Bu da ehl-i muhabbetten "tarîk-ı şüttâr"dır. Bu tarîk ile, ya'ni aşk ve muhabbet ile seyr ü sülûk edenlerin bi-dâyetlerinde vuslatları, onların gayrilerinin nihâyetlerinde olan vuslatlarından daha çoktur."

İmdi cenâb-ı Pîr'in tarîkat-ı aliyyeleri "tarîk-ı şüttâr" olduğundan, buyururlar ki: "Aşk tâifesi, sâir tâifeler arasında mahfidir. Onlar zâhirlerini ve bâtınlarını aşk-ı ilâhînin zebûnu ve mağlûbu kıldıklarından, tavir ve hareketleri nizâm üzere değildir. Bundan dolayı nizâm ve intizâm ehlinin melâmetine ma'rûz kalırlar. Nitekim cömertlik, buhl ve imsâk sakâmetinin levmine ma'rûz kalır. Ya'ni Hak yolunda akl-ı maâşın tavri, illet ve sakâmettir; binâ-enaleyh ehl-i aşkın etrâfında, akl-ı maâş ile sakîm olan ehl-i dünyânın levmi vardır. Bunun gibi, cömert kimselerin etrâfında da buhl ve imsâk ile sakîm olanların levmi vardır."

ذُلُّ الْأَرْوَاحِ مِنْ أَشْبَاحِهَا عِزُّ الْأَشْبَاحِ مِنْ أَرْوَاحِهَا

851. Ervâhın zilleti, cisimlerindendir; cisimleri izzeti rûhlarındandır.

Ecsâm, âlem-i süflîdendir ve âlem-i süflî "Müzill" ism-i şerîfinin mazhanıdır. Eğer ervâh, ecsâmın ahkâmı altında zebûn olursa zelîl olur; ve ervâh, âlem-i ulvîdendir ve âlem-i ulvî "Muizz" ism-i şerîfinin mazhanıdır; eğer ci-simler rûhlânın ahkâmına tâbî' olursa, azîz olurlar.

أَيُّهَا الْعُشَّاقُ السَّقْيَا لَكُمْ أَنْتُمْ الْبَاقُونَ وَالْبَقِيَّةُ لَكُمْ

852. Ey âşık-lar, sukyâ size mahsûstur; siz bâkîlersiniz, bekâ size mahsûstur.

Ey âşık-lar رُبُّهُمْ شَرَّابًا طَهُورًا (İnsân, 76/21) ya'ni "Rableri onlara temiz şarâb içirdi" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan aşkın tahûr olan şarâbı size mahsûstur, onu ancak siz içebilirsiniz; siz bâkî olan ma'sûk-ı hakîkînin vuslatıyla bâkîsiniz; ve hâl-i bekâ ancak size mahsûstur. Beyit:

"Sekâhum Rabbühüm" hamrın içen âşık-lar ey Nakşî
Erer ma'sûkuna onlar mekândan lâ-mekân söyler

Bu şarâb hakkında Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz اِنَّ لِلّٰهِ شَرَابًا اَعَدَّ لاوليائه اذا شربوا سكروا و اذا سكروا طابوا و اذا طابوا صامتوا ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ'nın evli-yâsi için hazırladığı bir şarâb vardır ki, içtikleri vakit sarhoş olurlar ve sarhoş oldukları vakit tyb ve neş'edâr olurlar ve tyb oldukları vakit sâmit ve sâkit olurlar" buyurur.

أَيُّهَا السَّالُونَ قَوْمُوا وَاعْشِقُوا ذَاكَ دِيحٍ يُوسُفَ وَاسْتَنْشِقُوا

853. Ey gamdan boş olanlar, kalkınız ve âşık olunuz! Bu Yûsuf'un kokusu-dur, koklayınız!

Ey kalbleri dünyâ gamından boşalmış ve âhirete müteveccih olmuş olan ahyâr ve ebrâr tâifesi, kalkınız! Tarîk-ı şüttâra intisâb ediniz ve âşık olunuz. Bende ma'sûk-ı hakîkînin kokusu vardır, koklayınız!

Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr, cism-i şerîflerini Hz. Yûsuf'un gönlüne teş-bih buyurmuşlardır. Ve filhakîka insân-ı kâmilde ma'sûk-ı hakîkî olan Hakk'ın tecelliyât-ı mütenevviasi vardır ve bu tecelliyât-ı esmâiyye "koku"-ya teşbih buyurulmuştur:

بَانِكْ هَر مَرغِي كِه آيد مِي سَرَا مَنْطِقُ الطيرِ سَلِيمَانِي يَا

854. Ey Süleymân'a mensûb olan kuş dili, gel! Her bir kuşun sesi, ki gelir, onu terennüm et!

"Kuş dili"nden murâd, maârif-i ilâhiyyeye ve hakâyika dâir olan sözlerdir. "Kuş"dan murâd, efrâd-ı beşerdir. Ve efrâd-ı beşerden her birinin isti'dâ-

dı muhtelif olduğundan, ma'rifetteki mertebe-i idrâkleri de muhtelifdir. Binâ-enaleyh insân-ı kâmil her bir kimsenin ma'rifetdeki mertebelerine göre söz söyler. Bu hitâb, Hz. Pîr tarafından nefis-i nefislerine ve onun zımında bilumûm insân-ı kâmilleredir. Ya'ni, "Ey bu *Mesnevî-i Şerîf*'de ma'rifet-i ilâhiyyeye ve hakâyık-ı rabbâniyyeye dâir söz söyleyen Mevlânâ, her sınıf insanın isti'dâdına göre bu *Mesnevî-i Şerîf*'de ibzâl-i maârif et! Herkes kendi isti'dâdının kabûl edeceği ma'rifeti alsın!"

لحن هر مرغی بدادستت سبق

چون بمرغانت فرستادست حق

855. *Uaktâki Hak seni kuşlara gönderdi, her bir kuşun nağmesini sana ders verdi.*

Hak Teâlâ seni efrâd-ı beşerin irşâdına memur ettiği vakit, sana her bir ferdin isti'dâdının kabûl edebileceği maârifi de ta'lîm buyurdu.

مرغ پر اشکسته را از صبر گو

مرغ جبریرا زبان جبر گو

856. *Cebrî kuşuna cebir dilinden söyle; kanadı kırılmış kuşa, sabırdan söyle!*

"Cebir" iki nevi'dir. Birisi cebr-i mezmûm, diğeri cebr-i mahmûddur. Cebirler, kullar ef'âlinde mecbûrdur, muhtâr değildir diyerek şerâtı ta'tîl eden tâ'ifedir ki bu cebir, cebr-i mezmûmdur. Cebr-i mahmûd, Ehl-i Sünnet'in ihtiyâr ettiği cebr-i mutavassıttır. Bu cebirler hakkında I. cildin 625 numaralı beyti-ne müsâdif olan ابن نه جبرست معنی جباريست ["Bu cebir değildir, Cebbârlığın ma'nâsıdır."] beytinde izâhât verilmiştir. Ya'ni "Cebr-i mezmûma kâil olanlara cebr-i mahmûdu anlat!" demek olur. Eğer "zebân" yerine "ziyân" olursa, "Cebr-i mezmûmun zararını ve ziyânını söyle!" demek olur.

İkinci mısra'daki "kanadı kırılmış kuş" ile de "Kaderî" tâifesine işâret buyrulur. Zîrâ Kaderîler, Cebirîler'in zıddı olarak, kendilerinde irâdeyi bi'l-istiklâl isbât edeler ve bu irâdenin insanlar arasında istiklâlini tahayyül etmek, hayâtta beşerin yekdiğerine karşı sabırsızlığını ve şikâyetini mücib olur. Ehl-i Sünnet hem Hakk'ın irâdesini ve hem de kulun irâdesini isbât ettikleri cihetle, onlar tarîk-ı Hak'da bu iki kanat ile uçarlar. Kaderî'nin bir kanadı kırkıktır, binâ-enaleyh Kaderî'ye Hakk'ın irâdesindeki istiklâl isbât edip, kendi irâdesi hâricinde vâki' olan hâdisâta sabır tavsiyesi lâzımdır.

مرغ عنقا را بخوان اوصاف قاف

مرغ صابر را تو خوش دار و معاف

857. *Sabr edici kuşu sen hoş ve muâf tut, ankâ kuşuna Kâf'ın vasıflarını oku!*

"Sabr edici kuş"tan murâd, ahyâr ve ebrârdan olan kimselerdir ki, onların halleri yukarıda izâh olundu. "Ankâ kuşu"ndan murâd, şüttârî olan ehl-i aşk-tır. "Kâf"dan murâd, zât-ı Hak'dır. Ya'ni, "Ahyâr ve ebrâr tâifesini kendi tavır ve meşreplerine hoş ve ma'zûr tut! Ehl-i aşka dahi ma'sûkları olan zât-ı Hakk'ın evsâfından bahs et!"

مر کبوتر را حذر فرما ز باز باز را از حلم گو و اختراز

858. *Güvercin için doğandan hazer buyur; doğana hilimden ve ihtirâzdan söyle!*

"Güvercin"den murâd, mübtedî olan sâlikler ve dervîşlerdir. "Doğan"dan murâd, ulemâ-yı zâhirdir ki, onlar dervîşlere ve erbâb-ı tarîkate ta'n ederler ve fenâ muâmeleler yaparlar. Meselâ bir Mevlevî dervîşinin semâ'ına, ulemâ-yı zâhirden her biri mu'terizdir ve fırsat buldukça şerîatı vesîle ittihâz ederek o dervîşi incitirler. Ya'ni, "Ey mürşid-i kâmil, mübtedî bir dervîş için ulemâ-yı zâhirden hazer et, zirâ onu yolundan alıkoyarlar; ve ulemâ-yı zâhireye de hilmi ve dervîşlerden ihtirâzı tavsiye et!"

و آن خفاشی را که ماند او بی نوا می کنش با نور جفت و آشنا

859. *Ve o bir yarasa kuşu ki, o bî-nevâ kaldı; onu nûr ile eş ve âşinâ et!*

"Yarasa kuşu"ndan murâd maârif ve hakâyık-ı evliyâyı, kendi anlayışına göre, şeriate muhâlif görüp inkâr eden kimselerdir ki, bunlar ebrâr ve ahyâr arasında ve mü'minlerin her sınıfında bulunurlar. "Ey mürşid-i kâmil, maârif ve hakâyıktan bî-nevâ ve bî-nasîb kalan ve nûr-ı ma'rifetten gözleri kamaşan bu gibi yarasaları bu nûr-ı ma'rifete mahrem ve âşinâ et!"

کبک جنگی را بیاموزان تو صلح مر خروسانرا نما اشراط صبح

860. *Husûmete mensûb olan keklige sen sulh öğret, horozlara subh âlâmetleri-ni göster.*

"Cenge mensûb olan keklük"ten murâd, bahis ve münâzaraya mübtelâ olan sâliklerdir. Zirâ henüz nefislerinin sîfatından kurtulamamış olan sâlikler için bahis ve münâzara, safâ-yı kalbe mâni' olur. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'de mezkûrdur ki: "Âriflerden birisi meclis-i urefâda bir mesele hakkında mübâhaseye tutuşur ve bahis kızıdır. Ondan sonra o zât meclisten münfailen kal-kar; bir müddet sonra avdet edip bahs ettiği kimselerin başlarını öperek on-lardan afv diler. Hâzîrûndan ba'zılan derler ki: "Bu bahiste hak senin idi, ne-den mağlûb vaziyetini ihtiyâr ettin?" Cevâben der ki: "Vaktâki meclisten

kalktım, o şöyle dedi, ben böyle dedim diye kalbim havâtür içinde kaldı. Herkes ne fikirde olursa olsun, bana kalbimin safveti lâzımdır.”

Kekliklerin âdeti dâimâ birbiriyle cenk etmek olduğundan bahhâs olanlar keklîğe teşbîh buyurulmuştur. Ve “horoz”dan murâd, hakîkat güneşinin tecellîsi sabâhı[nı] idrâke müstaid olan tâliblerdir. Ya’ni, “Ey mürşid-i kâmil, bahs ve cidâle alışımsız olan kimselere sulh tarîkını öğret ve onlara anlat ki, mutlakan bâtül olan bir i’tikâd yoktur. Her bir bâtül i’tikâdın, hak olan i’tikâda bir vechi vardır. Meselâ Cebrîliğin ve Kaderliğin bâtül cihetleri olduğu gibi, hak olan cihetleri de vardır, nitekim yukarıda îzâh olundu. Ve hakîkat güneşinin tecellîsi subhunu idrâke isti’dâdı olan tâliblere, o subhun nişânlarını ve alâmetlerini göster ve onları ayn-ı sâbitelerinin kemâline erîştir de, bu sabâhı, ehil olanlara i’lân etsinler!”

همچنان می روز همد تا عقاب ره نما و الله اعلم بالصواب

861. *Hüdhüdden tavşancıla kadar böyle git, yol göster; ve Allâh doğruyu en çok bilicidir.*

“Hüdhüd”den murâd, sâhib-i hidâyet ârif. “Ukâb”dan murâd, pençesiyle âriflerin eteklerine sarılıp, onları taklîd eden kimselerdir. Ya’ni, “Ey mürşid-i kâmil, sâhib-i hidâyet olan âriflerden tut da, mukallidlere varıncaya kadar yol göster; ve Allâh Teâlâ فَرِّكُمُ اعْلَمُ بَيْنَ هُوَ اَهْدَى سَبِيلًا (İsrâ, 17/84) [“Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir”] âyet-i kerîmesi mücibince Allâh Teâlâ doğru yolu kime göstereceğini bilir.

آزاد شدن بلقیس از ملک و مست شدن او از شوق ایمان و التفات همت او
از همه ملک دنیا منقطع شدن وقت هجرت الا از تخت

Belkîs’in mülkten âzâd olması ve onun şevk-ı îmândan sarhoş olması ve vakt-i hicrette onun himmetinin tahtından gayri mülk-i dünyânın hepsinden munkatî’ olmasına iltifâtı

چون سلیمان سوی مرغان سبا يك صفيري كرد بست آن جمله را

862. *Uaklâki Süleymân Sebâ kuşları tarafına bir safîr etti, o cümlesini bağladı.*

"Safir", ıslık çalmak ve kuş sadâsına derler. Burada "kuş sadâsını takliden ıslık çalmak" demektir ki, murâd, Süleymân (a.s.)'ın, ehl-i Sebâ'nın anlıyabileceği lisânla onlara hitâb buyurmasından kinâye olur. Ya'ni, "Süleymân (a.s.) Sebâ ehlini anlıyacakları lisân ile îmâna da'vet buyurdu; bu safir, onların hepsini bağladı."

جز مگر مرغی که بُد بی جان و پر یا چو ماهی گنگ بود از اصل کر

863. *Meğer bir kuşun gayri ki, cansız ve kanatsız idi, yâhud balık gibi aslında dilsiz ve sağır idi.*

"Güng", dilsiz ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfin her bir mısra'ı, ilm-i ilâhîde hakikatleri şekâvetle sâbit olan tâifenin birer misâlidir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin da'vetinden müteessir olmayanlar cansız ve kanatsız kuşa benzerler ve yâhud esâs-ı hilkatte dilsiz ve sağır olan balıklara benzerler."

نی غلط گفتم که کر گر سر نهد پیش وحی کبریا سمعش دهد

864. *Hayır, galat söyledim; zîrâ sağır, eğer vahy-i Kibriyâ önüne baş koyarsa ona sem' verir.*

Hayır, bu tâîfeyi his kulağı sağır olana teşbîh etmekle yanlış söyledim; çünkü his kulağı sağır olan kimse, eğer vahy-i ilâhîye itâat ederse, Hak Teâlâ hazretleri ona can kulağıyla işitmek hassasını bahş eder ve bu ihsân-ı ilâhî sebebiyle hakâyıkı ve maânîyi idrâk eder.

چونکه بلقیس از دل و جان عزم کرد بر زمان رفته هم افسوس خورد

865. *Vaktâki Belkîs gönülden ve cândan azm etti, gitmiş zamân üzerine de efsûs yedi.*

Vaktâki Sebâ melîkesi olan Belkîs, Süleymân (a.s.) tarafına cândan ve gönülden azm ve teveccüh etti. Süre-i Neml'de vâki' olan رَبِّ اِنِّی ظَلَمْتُ نَفْسِی وَ اَسْلَمْتُ مَعَ سُلَیْمَانَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ (Neml, 27/44) ya'ni "Yâ Rab, nefsimi zulmettim ve Süleymân ile berâber âlemlerin Rabb'ine inkıyâd ettim" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere küfür içinde geçirmiş olduğu zamâna da teessüf etti.

ترک مال و ملک کرد او آنچنان که بترک نام و ننگ عاشقان

866. *Öyle ki, o mâl ve mülkû, âşıkların nâmı ve ârı terkîyle, terk etti.*

Koca bir hükümdâr olan Belkîs, Süleymân (a.s.)a öyle bir inkıyâd etti ki, âşıklar sıyt ve şöhreti ve kibir ve azameti ve ân nasıl terk ettilerse, Belkîs da hi mâl ve mülkü öylece terk etti.

آن غلام و آن کنیزان بناز پیش چشمش همچو پوسیده پیاز

867. O köleler ve o nazlı câriyeler, onun gözünün önünde çürümüş soğan gibi oldu.

باغها و قصرها و آب رود پیش چشم از عشق گلخن می نمود

868. Bağlar ve köşkler ve akarsu, aşktan nâşî gözû önünde külhân göründü.

عشق در هنگام استیلا و خشم زشت گرداند لطیفانرا بچشم

869. Aşk istilâ ve hiddet vaktinde, latîfleri göze çirkin yapar.

Aşk-ı ilâhî kalbi kaplar ve hiddetle hücum ederse, bu dünyânın latîf olan sûretlerini göze çirkin gösterir ve kalbi onlara meyilden soğutur.

هر زمره را نماید گندنا غیرت عشق این بود معنی لا

870. Aşkın gayreti her zümürdû pırasa gösterir, lâ'nın ma'nâsı budur. [867]

"Aşkın gayreti, kıymetli taşlardan olan her bir yeşil zümürdü, yeşil pırasa gibi kıymetsiz gösterir. "Lâ ilâhe illâllâh" kelimesindeki nefyin, ya'ni lâ'nın ma'nâsı ancak budur." Zîrâ aşk, müstevlî olan bir kalbde kendisinden başka bir şey bırakmaz; ve "aşk" kelimesi "sarmaşık" ma'nâsına olan "aşeka" (عشق) dan me'hûzdür; ve sarmaşık, sanıldığı bir ağacın yeşilliklerini kurutup, ancak kendi yeşilliğini bırakır. Aşk da böyledir. Kelime-i tevhîddeki "lâ" ile muvahhid, mevhum olan varlıkları nefy edip, ancak Hakk'ın varlığını isbât eder.

لا اله الا هو اینست ای پناه که نماید مه ترا دیک سیاه

871. "Lâ ilâhe illâ Hû" budur. Ey penâh, ki ay sana kara çömlek görünür.

"Ey penâh" ibâresinde şârihlerin ihtilâfı vardır; fakîre lâyih olan ma'nâ budur ki: "Ey", edât-ı nidâ olmayıp, Arabî'de "ya'ni" ma'nâsına olan "ey" kelimesidir. Ve "penâh", melce' ve sığınacak mahal demektir. Şu halde ma'nâ, "Lâ ilâhe illâ Hû budur, ya'ni penâhdır ki, ay sana kara çömlek gibi görünür." Bu beyt-i şerîfde انی انا الله لا اله الا انا من يقول بالتوحيد دخل حصنی و من دخل فی حصنی امن ya'ni "Muhakkak ben öyle Allâh'ım ki, benden başka ilâh yoktur; tev-

hîdini söyleyen kimse benim kal'ama girer ve benim kal'ama giren kimse dahi, azâbımdan emîn olur" hadîs-i kudîsîne işâret buyrulur. Ya'ni, "Lâ ilâhe illâ Hû'yu kavlen ve fiilen ve hâlen demek vücûd-ı mecâzî azâbından çıkıp, vücûd-ı hakîkî kal'asına ve penâhına dâhil olmak demektir ki, bu hâl içinde sana bu vücûd-ı mecâzî âlemindeki ay, kara bir çömlek gibi görünür."

هیچ مال و هیچ مخزن هیچ رخت می درغش نآمد الا جز که تخت

872. *Hiç mâl ve hiç hazîne, hiç eşyâ, tahtından gayri ona dirîğ gelmedi.*

"Vaktâki Belkîs, Süleymân (a.s.) tarafına müteveccih oldu, malını ve hazînesini ve eşyasını terk ettiğine aslâ müteessif olmadı ve bunları terk ettiği için kalbinde gam duymadı. Ancak tahtından ayrıldığına müteessif oldu." Ya'ni sâlik vaktâki Hakk'a müteveccih olup, mürşid-i kâmil huzûruna gelir, her şeyden kat'-ı alâka eder, fakat kolay kolay rûhunun tahtı olan cisminde ve nefsinden ayrılmaz.

پس سلیمان از دلش آگاه شد کز دل او تا دل او راه شد

873. *Bînâenaleyh Süleymân onun kalbinden âgâh oldu, zîrâ onun kalbinden, onun kalbine kadar yol oldu.*

Süleymân (a.s.) Belkîs'in kalben her şeyden geçip, tahtından geçemediğine vâkıf oldu; çünkü sâlikin kalbinden, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfine yol vardır.

آن کسی که بانگ موران بشنود هم فغان سر دوران بشنود

874. *O bir kimse ki, karıncaların sesini işitir, uzakların sırrının figânını da işitir.*

O Süleymân (a.s.) ki, قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّملُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَخْتَمِنُكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ . فَتَشْتَمُ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا (Neml, 27/18-19) ya'ni "Karıncadan bir karınca dedi ki: "Ey karıncalar, meskenlerinize girin, bilmiyerek Süleymân ve ordusu sizi ezmesin!" Bunu müteâkib Süleymân (a.s.) karıncanın sözünden müteaccib olarak tebessüm etti" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere, karıncaların sözlerini işitirdi. Uzaklarda olan kimselerin bâtınlarının figânını da işitir; zîrâ Hak, insân-ı kâmilin sem'i olunca, işitmek için uzak ve yakın, gizli ve âşikâr onun indinde müsâvîdir.

آنکه گوید راز قَالَتْ نَمْلَةٌ هم بداند راز این طاق کهن

875. *O kimse ki "Kalet nemletün" sırrını söyler, bu eski takın sırrını da bilir.*

"Kâlet nemletün" ile karıncanın his kulaklarından gizli olan sözüne işaret buyurulur. "Eski tâk"dan murâd, manzûme-i şemsiyyemizdir. Ya'ni, "O in-sân-ı kâmil ki, his kulaklarından gizli olan sözlerini sem'-i ilâhî ile işitip söy-ler; elbette bu manzûme-i şemsiyyemizin sırrını ve bâtınını da bilir."

دید از دورش که آن تسلیم کیش تلخش آمد فرقت آن تخت خویش

876. *O, o teslîm mezhebliyi uzaktan gördü ki, ona 'o kendi tahtının ayrılığı acı geldi.*

"Dûreş"deki zamîr, Süleymân (a.s.)a râcî' olmak lâzım gelir. Ya'ni, "Süley-mân (a.s.), o kendisine teslîmiyeti mezheb ittihâz eden Belkîs'ı uzaktan gör-dü ki, onun teslîmiyetinde eksiklik vardır; [ve] o noksan dahi kendi taht-ı hü-kümârânisini terk etmesi nefsine acı ve ağır gelmesidir."

گر بگویم آن سبب گردد دراز که چرا بودش بتخت آن عشق ساز

877. *Eğer o sebebi söylersem ki, o niçin tahtına aşk düzücü oldu? Uzun olur.*

Ya'ni "Eğer Belkîs'in her şeyden gönlünü geçirip de, tahtına merbût kalma-sının sebebini söylersem uzun olur." "Aşk-sâz" vasf-ı terkibîdir. Hind nüshala-rında "aşk" ile "sâz" arasında "vâv" vardır; bu sûrette "sâz", muvâfakat ma'nâ-sına gelir. Ya'ni "Onun tahtına aşkı ve muvâfakatı niçin oldu?" demek olur.

گر چه این کَلک قلم خود بی حسیت نیست جنشش کاتب او را مونسیست

878. *Gerçi bu kâmiş kalem, muhakkak hissizdir, onun cinsi değildir; kâtib ona bir mûnisdir.*

"Kîlk", kâmiş kalem ma'nâsıdır. Ve "kalem", mutlakan âlet-i tahrîr de-mektir ki, âlet-i tahrîr her cins şeyden olabilir. Ya'ni canlı olan Belkîs'in, can-sız olan tahtına aşkının nazîrleri bu âlemde çoktur. Meselâ kalem cansızdır ve hissizdir, kâtib canlıdır; fakat bu kalem kâtibin dâimâ mûnisi olduğu için, kâtibin kendi cinsinden olmadığı halde, o kâtibin bu kaleme aşkı vardır. Bu-nun gibi, rûhun dahi hadd-i zâtında câmid ve hissiz olan bu cism-i unsuriye birçok zamanlar vâkî' olan ünsiyetinden dolayı aşkı ve onun ahkâmına mu-vâfakatı vardır.

همچنین هر آلت پیشه وری هست بی جان مونس هر جانوری

879. *Her bir san'atkârın âleti böyledir, cansızdır, her bir canlının mûnisidir.*

Her bir san'at sâhibinin kullandığı cansız âletler de böyledir; ya'ni âletler cansızdır ve san'atkârlar canlıdır. Bu cansız âletler canlı olan san'atkârların mûnisidir.

این سبب را من معین گفتمی گر نبودی چشم فهمت را نمی

880. *Eğer senin fehim gözünün nemi olmasa idi, ben bu sebebi muayyen olarak*
[877] *söyledim.*

"Nem", yaşlık ve rutûbet ma'nâsınadır. Ya'ni, "Canlının cansız olan âlet tarafına meyil ve aşkının sebebini muayyen ve âşikâr olarak söylerim; fakat basar-ı basîreti ma'lûl ve yaşarmakta ve bu yaşlık, görmelerine mâni' olmakta olan kimselerin yanlış anlamaları ihtimâline binâen söylemedim." Bu sebep hakkında Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm ve İmâdullâh (kaddesallâhu sırrahümâ) buyururlar ki: "Her san'at sâhibine Hak Teâlâ âlât mukarrer kılmıştır ve o san'at sâhibi kendi san'atını itmâm için bu âlât tarafına muhtâcdır. Âletin bir taayyün-i hâssı vardır ki, Hak onunla zâhir olmuş ve âlet tarafına ihtiyâcını, kendi tarafına ihtiyâc kılmıştır. Ve zâhir olan Hak, bu san'atta, sâhib-i san'atın işini itmâm eder. Binâenaleyh bu cihede san'at sâhibi, âlet tarafına muhtâc olur ve âlet ile ünsiyet tutar; ve bu ihtiyâc hakîkatte, âlette zâhir olan Hak tarafınadır. Nitekim Allâh Teâlâ *انتم الفقراء إلى الله* (Fâtur, 35/15) ["Allâh'a muhtâc olan sizsiniz"] buyurur. Böyle olunca Allâh'ın gayri tarafına fakr u ihtiyâc müntefidir; ve zâhirdir ki biz âlât ve esbâb tarafına muhtâcız; binâenaleyh bu fakr u hâcet o âlât ve esbâbda zâhir olan Allâh Teâlâ hazretleri tarafınadır." Bu mukaddime, vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın cemî'-i eşyâda sereyânını kabûl etmek demektir. Halbuki ulemâ-yı zâhir eşyâda Hakk'ın yalnız ihâta-i ilmiyyesini kabûl edip, ihâta-i zâtiyyesini dar olan fikirlerine sığdıramazlar ve bu sebeble ehl-i hakîkate i'tirâz ederler. Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz bu sebebdan dolayı bu husûsdaki îzâhâtı burada terk buyurmuş oluyorlar. Rûhun, câmid olan cisme taassûku sebebi dahi, ehl-i fitnat tarafından bu mukaddime üzerine düşünülebilir.

از بزرگی تخت کز حد می فزود نقل کردن تخت را امکان نبود

881. *Tahtın büyüklüğünden ki, hadden ziyâde idi, tahtı nakl etmeye imkân*
olmadı.

Belkîs Süleymân (a.s.) gelirken bütün malını terk etti, fakat tahtını terk etmeğe bir türlü gönlü râzı olmadı; ve onu berâberce nakl etmek istedi, fakat

tahtın hadden ziyâde büyük olmasından dolayı, o zamanki vesâit-i nakliyyeye göre o tahtın berâberce nakline imkân olmadı.

خرده کاری بود و تفریقش خطر همچو اوصال بدن با همدیگر

882. *Bedenin birbiriyile olan vasılları gibi, ince işlenmiş idi; onu ayırmak tehlike idi.*

Ya'ni, Belkıs'ın tahtı çok büyük olmakla berâber, gâyet musanna' ve küçük küçük parçalar birbirine yapıştırmak sûretiyle yapılmış ince bir iş idi. Parçaların birbirlerine bitştirilmesi, cism-i insânîdeki damarların ve sinirlerin ve adalâtın birbirine bitişmesine benzer idi. Binâenaleyh onu ayırmak ve eczâsını tefrik etmek, musanna' olan hey'eti için tehlike idi. Bu sebeble yerinden kımıldatmak câiz değil idi.

پس سلیمان گفت گرچه فی الآخر سرد خواهد شد برو تاج و سریر

883. *İmdi Süleymân dedi: "Gerçi sonunda onun üzerine tâc ve taht soğuk olacaktır!"*

Süleymân (a.s.) kendi kendine dedi ki: "Gerçi sonunda Belkıs'ın üzerine tâc ve taht dahi soğuk olacak ve kalbinde onların da alâkası kalmıyacaktır!"

چون ز وحدت جان برون آرد سری جسم را با فرّ او نبود فری

884. *Cân, vahdetten hârice bir baş getirdiği vakit, onun ferri ile cisme bir fer olmaz.*

Sâlikin cânı, sıfât-ı beşeriyye kaydından kurtulup, sıfât-ı ilâhiyye ile mutasîf olduğu ve bu hâl içinde keserât âleminden intikâl ve vahdet-i Hak'dan baş çıkardığı vakit, o vahdet-i Hakk'ın ferri ve nûru ile, kesret âleminden olan cismin, aslâ ferri ve revnakı kalmaz ve nazarında altın ile taş müsâvî olur.

چون برآید گوهر از قعر بحار بنگری اندر کف و خاشاک خوار

885. *Denizin dibinden gevher çıktığı vakit, köpüğe ve çörçöpe hakîr bakarsın.*

Vahdet-i Hak "deryâ"ya ve onun ferri ve revnakı "inci"ye ve suver-i eşyâ "köpük"e ve "çörçöp"e teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Denizin dibinden inci çıktığı vakit, nazarlar onunla meşgûl olup, deniz sathındaki köpüğe ve çörçöpe ehemmiyetsiz bir nazar ile baktığı gibi, vahdet-i Hak deryâsının incisi olan nûr-ı vahdet zâhir olduğu vakit, o deryânın sathında yüzen köpükler ve çörçöpler mesâbesinde olan suver-i eşyâyı hakîr görürsün."

Hind nüshalarında “be-nigerî” yerine nûn-ı nâfiye ile “ne-nigerî” vâkî’dir. Bu sûretle ma’nâ istihâm ile “Denizin dibinden gevher zuhûra geldiği vakit, köpüğe ve çörçöpe hakîr nazar etmez misin?” demek olur.

سر برارد آفتاب با شرر دم عقرب را که سازد مستقر

886. *Kıvılcımlı olan güneş baş çıkarırsa, akrebin kuyruğunu kim müstakar kılar?*

Bu beyt-i şerîf dahi bir misâldir. Ya’ni, “İnsan karanlıkta akrebi görmez, onun zehirli olan kuyruğuna yaklaşır ve onu mahall-i karâr ittihâz eder. Fakat huzemât-ı ziyâyyesiyle her tarafı aydınlatan güneş baş çıkardığı vakit, kim akrebin yanına yaklaşır?” Burada vahdet-i Hakk’ın nûru “güneş”e ve suver-i âlem, insanı sokan “akrebin kuyruğu”na teşbîh buyurulmuştur.

لیک خود با این همه بر نقد حال جست باید تحت او را انتقال

887. *“Fakat muhakkak bunun hepsi ile berâber, nakd-ı hâl üzere, onun tahtına intikâl istemek gerek!”*

“Nakd-i hâl”, şimdi ve acele demektir. Ya’ni, Süleymân (a.s.) kendi kendine buyurdu ki: “Belkîs her şeyden soğudu, fakat tahtının muhabbetinden geçemedi; bu böyle olmakla berâber, hemen şimdi onun tahtının buraya intikâl etmesini istemek lâzım geliyor!”

تا نگردد خسته هنگام لقا کود کانه حاجتش گردد روا

888. *“Tâ ki mülâkât hengâmında hasta olmasın, onun çocukça olan hâceti revâ olsun!”*

“Belkîs mülâkât hengâmında tahtından ayrılmış olduğundan dolayı, hasta ve mağmûm olmasın, onun tahtına olan çocukça ihtiyâcı revâ olsun!”

هست بر ما سهل و او را بس عزیز تا بود بر خوان حوران دیو نیز

889. *“Bizim üzerimize hâkîrdir ve onun için çok azîzdir; nihâyet hûrîlerin sofrası üzerinde şeytan olsun!”*

“Onun tahtına olan ihtiyâcı, bizce hakîr ve ehemmiyetsizdir; halbuki onun için bu ihtiyâc çok büyük ve azîzdir. Binâenaleyh biz onun tahtını buraya getirelim; varsın hûrîlerin sofrasında şeytan dahi bulunsun!” Süleymân (a.s.)’ın huzûr-ı âlîsi, “hûrîlerin sofrası”na ve Belkîs’in tahtı ise, “şeytan”a teşbîh buyurulmuştur.

عبرت جانش شود آن تخت ناز همچو دلق و چارقی پیش ایاز

890. O nâz tahtı, *Ayâz*'ın önünde delk ve çarık gibi, onun cânına ibret olsun.
[887]

"Ayâz", Sultân Mahmûd-ı Gaznevî'nin kuranâsından birinin ismidir. Mû-mâileyh bidâyet-i hâlinde eski esvabı ve ayağı çarıklı bir köylü imiş. Vaktâ-ki Sultân Mahmûd'a takarrub ederek, onun sâyesinde servet ve ihtişâm sâhibi olmuş. Bu debdebe ve ihtişâm kendisine gurûr getirmemek ve eski hâlini hatırlamak için, köylülük zamanındaki o pejmürde libâsını ve çanklarını saklayıp, her ân ziyâret eder ve bununla nefsindeki gurûru keser edemiş.

Bu kıssa, bu *Mesnevî-i Şerif*'in V. cildinde gelecektir. Ya'ni, "Belkîs bizim huzûrumuza gelip, feyz-i ma'nevîye mazhar ve devlet-i hakîkiyeye nâil olduğu vakit, evvelki sülfi olan hâlini ve muhabbetini mukâyese edip, ibret almak için, üzerinde oturup nazlandığı tahtını ihzâr edelim. Nitekim Ayâz, nâil-i devlet olduğu vakit eski libâsından ve çarğından ibret alırdı."

تا بداند در چه بود آن مبتلا از کجاها در رسید او تا کجا

891. "Tâ ki o, yine mübtelâ olduğunu, o nerelerden, nereye kadar eriştiğini bilsin!"

"Evet, onun tahtını mutlakâ ihzâr edelim; o Belkîs evvelce ne gibi bir hâl-i sülfiye mübtelâ olduğunu ve şimdi nasıl bir hâl-i ulvîye nâil olduğunu ve binâ-enaleyh nasıl bir makâmdan, nasıl bir makâma terakkî ettiğini bilsin!"

خاك را و نطفه را و مُصَنِّعه را پیش چشم ما همی دارد خدا

892. *Toprağı ve nutfeyi ve mudgayı Hudâ bizim gözümüzün önünde tutar.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz "ibret-i cân" ta'bîrinden, umûm-ı ahvâl-i beşere in-tikâlen buyururlar ki: "Ey insan, sen de evvelki hâline ve şimdiki hâline bakıp da ibret al! Zîrâ sen evvelen toprak idin. Sonra babanın sulbünde nutfeye olup, ananın rahmine munsab oldun, sonra orada pıhtılaşmış kan hâline geldin ve sonra da et parçası oldun. Doğdun, büyüdün, mütenâsibü'l-a'zâ cisim ve idrâk sâhibi bir insan oldun. Evvelki toprak hâlini ve sonra bir idrâr deliğinden, diğer bir idrâr deliğine akan birkaç katre suyun parçası olduğunu, Ayâz'ın palasları ve çankları gibi dâimâ gözünün önünde tut da, zekâvetin ve sûrî güzelliğin ve servetin ile nazlanma ve azamet satma!" Nitekim Hak Teâlâ hazretleri bizim mevhûm olan kibrimizi ve enâniyetimizi kırmak için bu evvelki hallerimizi, Kur'ân-ı Kerîm'de gözümüzün önünde tutup, sûre-i

Mü'minûn'da buyurur ki: *وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَّوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ* (Mü'minûn, 23/12-14) Ya'ni "Biz insanı çamurdan olan sülâleden yarattık; sonra o sülâleyi nutfeye yapıp, bir karargâhda mekîn kıldık; sonra nutfeyi uyuşmuş kan yaptık; müteakiben uyuşmuş kanı et parçası yaptık; et parçasını dahi kemik yaptık; sonra kemiğe et giydirdik, sonra onu diğer bir halk olarak inşa ettik."

کز کجا آوردمت ای بدنیت که از آن آید همی خفیهت

893. *Ki "Ey bed-niyet, seni nereden getirdim! Ondan sana bir kerâhet gelir."*

"Hufrik", hı'nın zammı ve "hafrik", fethi ile çirkin ve kötü huyluluk ve bedbaht ve iğrenç ma'nâlarıdır. Ya'ni Hak Teâlâ buyurur ki: "Ey fenâ niyetli ve fikirli olan insan! Ben seni nereden çıkarıp, böyle mütenâsibü'l-a'zâ bir hey'ete getirdim? Sen bidâyetini düşünürsen, sana ondan iğrenmek gelir. Zîrâ bugün senin aslın olan nutfeye eline bulaşsa yıkarsın; mütemekkin olduğun rahmin kanı bir tarafına bulaşsa, iğrenerek yıkarsın. Halbuki ana rahminde sen o kanı içerdin."

تو بدان عاشق بدی در دور آن منکر این فضل بودی آن زمان

894. *"Onun devrinde sen ona âşık idin; o zaman bu fazlî münkir idin!"*

"Sen o iğrendiğin ve süflî gördüğün şeylerin devrinde ve mertebesinde bulunduğun zaman, insan mertebesine gelmek fazlını ve ziyâdeliğini lisân-ı hâlinle inkâr ederdin. Ve: "Ben toprağım, sulb-i pederde nasıl nutfeye olurum?" Ve nutfeye olduktan sonra da, yine inkârına devâm edip: "Ben şimdi birkaç katre suyum, sudan nasıl insan olurum?" der durur idin!"

این کرم چون دفع آن انکار تست که میان خاک می کردی نخست

895. *Bu kerem nasıl senin o inkârının def'i ise ki, toprak ortasında ibtidâ ettin.*

Ya'ni Hakk'ın şimdiki halde seni mükemmel bir insan yapmak keremi, senin henüz toprak ortasında iken başladığın inkâr hâlinin def'i olduğu gibi.

حجت انکار شد انشار تو از دوا بدتر شد این بیمار تو

896. *Senin inşârın, inkârın hücceti oldu; senin bu hastalığın devâdan daha fenâ oldu.*

Senin bu sûretle ihyân, öldükten sonra dirilmek hakkındaki inkârının hücceti oldu. Ya'ni sen cemâd hâlinde iken böyle bir zî-rûh olacağını hâlen mün-

kir idin; fakat bu inkâr hâline rağmen birçok istihâlâtın sonra, sen sûret-i insâniyyeye geldin. İşte senin bu insan sûretine gelmen, hâlen o inkânın def'i olduğu gibi, insan olduktan sonra, tarîk-ı idrâk ile kavlen haşr-ı ecsâdı inkâr etmenin aleyhine de fiilen ve hâlen bir hüccet ve bir burhân-ı celf oldu. Ve senin cemâd hâlinde, lîsân-ı hâl ile vâki' olan inkânın bir hastalık idi; Hak Teâlâ hazretleri bu inkâr hâlinin zevâli için seni insan mertebesine getirip bu istihâlâtı tasdik etmen için sana akıl ve idrâk ilâcını verdi. Fakat senin inkâr hastalığın, bu ilâc-ı idrâk yüzünden daha beter, daha fenâ bir hâle geldi. "Öldükten sonra hiç insan dirilir mi?" dedin.

Bu beyt-i şerifler haşr-ı ecsâdı münkir olanlara hitâbdır. Nitekim hükemâdan Meşşâiyyûn tâifesi haşr-ı ecsâdı inkâr ederler; ve Ebû Ali Sînâ dahi *Mebde'* ve *Maâd* isimindeki kitabında der ki: "Nutfede nümüvv isti'dâdı vardır, sûret kabûl eder; vaktâki a'zâ sûret bağlarlar, nefsin bedene taallukuna müsta'id olurlar. Binâenaleyh nefis peydâ olup, bedene taalluk eder ve onunla kalır. Ölüm geldiği vakit, bedende kabiliyyet ve isti'dâd-ı taalluk kalmaz. Eğer kabiliyyet-i taalluk kalırsa mevt ânız olmaz ve bedene nefsin taalluku zâil olmaz. Binâenaleyh mevtten sonra eczâ dağılırlar ve aslâ onda taalluk-ı nefis isti'dâdı kalmaz. Böyle olunca, nefsin bu eczâya taalluku ve bu eczânın suver-i a'zâ bağlaması muhâldir. Zîrâ nefsin taalluku ve suver-i a'zâ ile tasavvuru, isti'dâd olmaksızın muhâldir." İşte görüldüğü ki, Ebû Ali Sînâ gibi cemâd mertebesinde, insan mertebesine gelip, akıl ve zekâ ilâc ile evvelki inkâr hallerinin tedâvîsi kâbil iken, bu ilâç onların evvelki inkâr hastalıklarını tezyîd etmiştir.

خاك را تصوير اين كار از كجا نطفه را خصمى و انكار از كجا

897. *Toprağa bu işin tasviri neredendir, nutfeye düşmanlık ve inkâr neredendir?*

Ya'ni, haşr-ı ecsâdı inkâr eden hükemâ, toprağa ve cemâda bu insan mertebesine gelmenin ve insan sûretini iktisâb etmenin nereden olduğunu ve âciz bir nutfeye, istihâleler geçirip insan şekline girdikten sonra, hakîkate karşı düşmanlık ve inkâr nereden olduğunu düşünememişlerdir.

Bu beyt-i şerifte *أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ وَ ضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَ نَسِيَ* (Yâsîn, 36/77-79) ya'ni "İnsan görmez mi ki, biz onu muhakkak nutfeden yaratmış; ondan sonra o apaçık düşmandır. Kendi yaratılışını unuttuğu halde: "O çürümüş kemigi kim diriltir?" diye bize mesel darb etti. Ey Peygamberim de ki: Onu evvelki def'ada inşa eden diriltir ve O, yaratmanın hepsini ziyâde bilicidir!" âyet-i kerimesine işaret buyrulur.

Bir gün Resûl-i zîşân Efendimiz'in huzûrunda Kureyş'in büyükleri bulunduğu bir sırada Âs ibn Vâil veya Ebû Cehil veya Übey ibn Halef, elinde çürümüş bir kemik bulunduğu halde gelip: "Bu çürümüş kemikleri kim diriltir?" dedi. Cenâb-ı Peygamber Efendimiz bu âyet-i kerîme ile ona cevâb verdiler.

Ma'lûm olsun ki, her bir ferd-i insânînin ilm-i ilâhîde bir hakikatı vardır; o hakikat zâhir olmak için kesâfet âleminde bir mazhar ister ve kesâfetle zuhûr dahi ancak madde ile mümkün olur ve madde ise dâimâ istihâlât kabûl eder. Emr-i ilâhî o hakikatın kesâfet âleminde zuhûruna taalluk ettiği vakit, ona giydirilecek olan unsurî ve maddî merkeb, cemâd ve nebât ve hayvân mertebelerini kat' ederek "ahsen-i takvîm" üzerine insan mertebesine gelir. Vaktâki ölüm gelir, o merkebin eczâları yine, bu âlem-i kesâfet içinde dağılır; fakat o ölen insanın hakikatı berzahda doğar. Mevân değiştiğinde Hak Teâlâ o hakikate o mevânın mâyesine muvâfık diğer bir merkeb verir. Binâenaleyh insanı maddeden ibâret zannedenler, zarûrî haşr-ı ecsâdî inkâr semtine giderler.

چون دران دم بی دل و بی سریدی فکرت و انکار را منکریدی

898. *Vaktâki o demde kalbsiz ve sırsız idin, fikrete ve inkâra münkir idin.*

Ey insanlık mertebesine gelip, öldükten sonra haşır ve cem' yoktur diyen kimse! Sen toprak ve nutfе hâlinde iken, kalbsiz ve sırsız, ya'ni rûhsuz idin. Binâenaleyh o mertebelerin hâl dili ile "Toprak ve nutfede düşünmek olmaz ve inkâr ve ikrâr gibi haller bende olamaz" derdin ve düşünmeyi ve efkân inkâr ederdin. Zîrâ düşünmek ve inkâr etmek için kalb ve rûh ve di-mâğ lâzımdır.

از جمادی چونکه انکارت برُست هم برین انکار حشرت شد درست

899. *Vaktâki senin inkârın cemâdlıktan bitti, bu inkâr üzerine dahi senin haşrın sâbit oldu.*

Vaktâki topraktan mahşûr oldun ve akıl ve idrâke geldin, bu akıl ve idrâk sebebiyle sende, gelecek haşrın fikr-i inkân neşv ü nemâ buldu. Böyle olunca senin bu inkârından dahi haşır sâbit oldu. Zîrâ senin hiçten böyle düşünebilecek bir hâle gelmen, evvelki inkârını ibtâl etti; ve bu inkârının ibtâli, gelecek haşrın delilidir. Mâdemki senin evvelki inkârın, mahşûr olman ile mün-defi' oldu, gerek bu haşır ve gerek gelecek haşırda bir fark yoktur ve senin inkârın ayn-ı ikrâr oldu.

پس مثال تو چو آن حلقه ز نیست کر درونش خواجه گوید خواجه نیست

900. *Binâenaleyh senin misâlin halka-zen gibidir ki, efendi içeriden ona, "Efendi yoktur!" der.*
[897]

Bu teşbîhde nazar-ı i'tibâre alınacak, müşebbehün-bih ancak inkârın, ayn-ı ikrâr olmasıdır. Ya'ni, "Bir kimse bir efendinin evine gidip kapısını çalıyor. Efendinin kendisi içeride olduğu halde: "Efendi evde yoktur!" diye kendinin varlığını inkâr ediyor." Efendinin kendi vücûdunu inkân, burada ayn-ı ikrârdır. Bunun gibi insan mertebesinde iken, münkir-i haşr olan kimsenin, kendi başından geçen haşr ü cem'i inkâr etmesi, efendinin kendisini inkâr etmesi kabîlinden olup, inkârı, ayn-ı ikrâr olmuş oluyor.

حلقه زن زین نیست در یابد که هست پس ز حلقه بر ندارد هیچ دست

901. *Halka-zen bu "yoktur" dan anlar ki vardır; binâenaleyh elini aslâ halka-dan kaldırmaz.*

Ya'ni, bu misâlde kapıyı çalan kimse, efendinin bu inkârının, ayn-ı ikrâr olduğunu anlar ve bilir ki, efendi mevcûddur; binâenaleyh inkâra ehemmiyet vermez ve elini de halkadan kaldırmaz. Ya'ni, "Efendi inkâr etme! buradasın, kapıyı aç!" diye ısrâr eder.

Ya'ni cemâd hâlindeki inkâr-ı hâlisinin, ayn-ı ikrâr olduğunu anlayan mü'minler, haşr-ı ecsâdı inkâr etmezler ve bu kapıyı çalmakta ısrâr ederler.

پس هم انکارت مبین می کند کر جماد او حشر صد فن می کند

902. *Böyle olunca senin inkârın dahi âşikâr eder ki, o cemâddan yüz fen haşr eder.*

"Binâenaleyh senin inkârın âkıl olan kimseler indinde, Hak Teâlâ hazretlerinin cemâddan yüz fen haşr u cem' edeceğini mübeyyen ve âşikâr kılar." Zîrâ suver-i âlem maddiyâtandır ve mâddiyyât cemâddır. Binâenaleyh Hak Teâlâ kemâl-i hikmeti ile bu suver-i eşyâda türlü türlü eşkâl zuhûra getirir ve insanı da cemâddan akıl ve zekâ mertebesine gelebilecek bir sûrette tasvîr bu yurur.

چند صنعت رفت ای انکار تا آب و گل انکار زاد از هل اتی

903. *Ey inkâr, su ve çamur "Hel etâ!" dan, inkâr doğurucuya kadar ne kadar san'at vâki' oldu!*

Bu beyt-i şerîfde *هَلْ آتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً* (İnsân, 76/1) ya'ni "Muhakkak insan üzerine uzun zamandan bir vakit geldi ki, zikr olunmuş bir şey olmadı" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bir şahsiyet farzıyla inkâra hitâben buyurur ki: "Ey inkâr, su ve çamur, ya'ni cemâd, "Hel etâ"dan, ya'ni hiçten insandaki inkârın şahsiyyetini doğurunca-ya kadar, ne kadar san'at-ı ilâhî vâki' oldu. Nitekim bu san'atlar, bu [IV.] cildin evâhîrine doğru: بیان اطوار و منازل خلقت آدمی از ابتدا ["İbtidâ cihetinden Âdem'in hilkatının tavırlar ve menzilleri"] sûrh-i şerîfde şöyle buyurulmuştur:

آمده اول باقلیم جماد	وز جمادی در نباتی او فتاد
سالها اندر نباتی عمر کرد	وز جمادی یاد نآورد از نبر
وز نباتی چون بحیوانی فتاد	نآمدش حالی نباتی هیچ یاد
باز از حیوان سوی انسانیش	می کشد آن خالقی که دانیش

Bu ebyâtın tercümesi ve izâhlânı inşâallâhu Teâlâ orada beyân olunacaktır.

آب و گل می گفت خود انکار نیست بانگ می زد بی خبر کاخیار نیست

904. *Su ve çamur, "Muhakkak inkâr yoktur!" derdi; ihbâr yoktur diye habersiz bağırır idi.*

Bu beyt-i şerîfde şurrâh-ı kirâmın muhtelif sözleri vardır. Ankaravî hazretleri "Ağmez-i ebyâtıdandır!" buyurur. Filhakıka birinci mısra'daki "inkâr" Arabî olarak, ikrânın zıddı ma'nâsına alındığı vakit, beyt-i şerîfde gâmlılık zuhûra gelir. Zîrâ cemâd ve su ve çamurun hâlen inkâr içinde olduğu beyân buyurulmuş idi; burada inkâr yoktur, demelerine ma'nâ vermek müşkil olur; fakat eğer "engâr" kâf-ı Fârisî ile, "tasavvur etmek ve zannetmek" ma'nâlarına olan "engâşten" ve "engârden" masdarlarından müstak olursa, tasavvur ve pindâr ma'nâlarına gelip, beyt-i şerîfdeki gâmlılık bertaraf olur. Ve bu sûrette beyt-i şerîf, yukarıda beyân buyurulan ma'nâların ve misâlin hulâsası olur. Ya'ni, "Velhâsil su ve çamur, ya'ni cemâd rûhsuz bir hâlde iken, insanlık mertebesine gelmek tasavvuru ve engân yoktur derdi. Ve bu mertebeye geleceğini istib'ad ederdi. Nitekim insâniyet mertebesine gelen münkirler dahi اِذَا مَتَّأَوْ كُنَّا تَرَابًا ذَٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ (Kâf, 50/3) ya'ni "Biz öldükten ve toprak olduktan sonra, haşır olur muyuz? Bu rücû' uzaktır" derler. Ve bu cemâd, efendinin içinden, "Efendi yoktur!" diye vâki' olan ihbân gibi haberi olmaksızın

bağırır idi. Halbuki efendinin kendisini inkârı, ayn-ı ikrâr olduğu gibi, suyun ve çamurun kendilerinden haberleri olmaksızın hâl dili ile vâki' olan inkârları da, ayn-ı ikrâr idi ve vâki' olan ihbârlarına, ihbâr değildir, derler idi. İşte cessedî sudan ve topraktan mürekkebe olan insanın, vukû'unu istib'âd ettiği insan mertebesine geldikten sonra dahi, haşrı inkâr etmesi, efendinin kendisini inkâr etmesine benzer.

من بگویم شرح این از صد طریق لیک خاطر لغزد از گفت دقیق

905. *Ben bunun şerhini yüz yoldan söylerim; fakat hâtır ince sözden kayar.*

Ya'ni, ben bu haşrı ecsâdın ve öldükten sonra tekrâr vücûda gelmenin şerhini birçok vecihler ile söyler ve isbât eylerim; fakat akıllar ve idrâkler muhtelifür; söyleyeceğim ince sözleri yanlış anlıyarak, başka ma'nâlara kayarlar; bu sebeble dalâlete düşmelerine sebebiyet verilmiş olur.

چاره کردن سلیمان علیه السلام در احضار تحت بلیس از سبا

Belkîs'in tahtının Sebâ'dan ihzârı hakkında
Süleymân (a.s.)'ın tedbîr etmesi

گفت عفریتی که تختش را بفن حاضر آرم تا تو زین مجلس شدن

906. *İfrit dedi ki: "Onun tahtını fen ile sen bu meclisten gidinceye kadar hâzır getiririm!"*

Ma'lûm olsun ki, Süleymân (a.s.)'ın da'veti üzerine Belkîs, pek ziyâde sevdiği tahtını metîn bir yere koyup, kilitliyerek, askeriyle berâber Süleymân (a.s.) tarafına müteveccih oldu. Onlar gele dursunlar, bu tarafta Süleymân (a.s.) meclisde hâzır olanlara hitâben buyurdular ki: يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا (Neml, 27/38) Ya'ni "Ey nâs, Belkîs ve kavmî gelip müslîmân olmazdan evvel onun tahtını bana hanginiz getirirsiniz?" قَالَ عَفْرَيْتُ مِنَ الْجِنِّ (Neml, 27/39) ya'ni "Cin tâifesinden bir ifrit dedi: Sen makâmından kalkmadan evvel o tahtı ben sana getiririm, ben bunu icrâya kâdirim ve kudretime emniyetim vardır."

"İfrît," cin tâifesinin habîs olan kısmına denir. İfrîtin tahtı ihzâr etmesi fenn-i sihir ile olacağı aşağıda beyân buyurulmuştur; ve fenn-i sihir, tahyîlâta müstenid olduğundan, Süleymân (a.s.) ifrîtin hizmetini makbûl görmeyip, sükût buyurdu.

گفت آصف من باسم اعظمش حاضر آرم پیش تو در یکدمش

907. *Âsaf dedi: "Ben onu "ism-i a'zam" ile senin huzûruna bir anda hâzır getiririm!"*

Süleymân (a.s.)ın sükûtü üzerine o hazretin vezîri olan Âsaf b. Berhiyâ: أَنَا أَنِيكَ بِهِ قِيلَ أَنَّ يَرْتَدُّ إِلَيْكَ طَرَفًا (Neml, 27/40) ya'ni "Ben o tahtı, nazarın senin cânibine rûcû'dan evvel getiririm" dedi. Bunun üzerine Süleymân (a.s.) o tahtı derhâl yanında durur gördü.

گرچه عفرید او استاد سحر بود لیک آن از نفخ آصف رو نمود

908. *Gerçi ifrît sihrin üstâdı idi, lâkin o Âsaf'ın nefhinden yüz gösterdi.*

Gerçi ifrît sihrin üstâdı olduğundan o tahtı tahyîlen huzûr-ı Süleymânîye ihzâr edebilirdi. Lâkin o tahtın gelmesi hakîkî bir sûrette olmak icâb ettiğinden, Âsaf hazretlerinin nefh-i ma'nevîsinden yüz gösterdi.

Ve "ism-i a'zam"dan murâd, cem'iyet-i esmâiyyeye mazhariyyetle, tasarruf-ı eşyâya kudret husûlüdür. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de tahtın huzûr-ı Süleymânîye ne sûretle geldiğini îzâh buyururlar: ya'ni, "Bizim indimizde Belkîs'in tahtı tarfetü'l-ayn içinde ve ittihâd-ı zamân ile Sebe' şehrinde, Süleymân (a.s.) ın mekânına intikâl etmedi, zîrâ intikâl için mutlakâ araya az çok zaman girmek lâzımdır. ve sür'atle göz açıp kapamak dahi bir zamân içinde vâkî' olur, ancak bunda ittihâd-ı zamân vardır. Zîrâ basarın görülen şey tarafına hareketi için geçen zamân, basarın görülen şeye taalluk etmesi zamânının ayıdır. Halbuki Âsaf hazretleri "Ben tahtı göz açıp kapamadan evvel getiririm" dedi. Binâenaleyh tahtın bir mekândan bir mekâna ittihâd-ı zamân ile intikâl ettiği mülâhazası vârid olamaz; zîrâ mürûr-ı zamân vâkî' değildir. Bu hâl ancak tahtın Sebâ şehrinde i'dâmı ve Süleymân (a.s.)nın mekânında îcâdı sûretiyle vâkî' oldu. Ve bu îcâd ve i'dâm keyfiyeti bir haysiyetle oldu ki, buna hiçbir kimsenin vukûfu ve şuûru olmadı. Bu keyfiyeti ancak ân-ı vâhidde i'dâm ve îcâdı bilen ve her ân içinde halk-ı cedîdi müşâhede eden kimse bilir."

حاضر آمد تحت بلقیس آن زمان لیک ز آصف نه از فن عفریتان

909. *Belkîs'in tahtı o zamân hâzır geldi; fakat Âsaf'dan, ifrîte mensûb olanların fenninden değil!*

Belkîs'in tahtı, Âsaf b. Berhîyâ hazretlerinin: "Ben o tahtı göz açıp kapamadan evvel getiririm!" demesiyle berâber, derhâl huzûr-ı Süleymânide hâzır oldu.; fakat o Âsaf'ın tasarrufundan dolayı hakikaten ve teceddüd-i emsâl sûretiyle hâzır oldu. İfrîte mensûb olanların tahyile mensûb olan fenninden değil!

گفت حمد لله برین و صد چنین که بدیدستم ز رب العالمین

910. *"Rabbü'l-âlemîn'den gördüğüm, bunun ve yüz bunun gibi üzerine elhamdülillâh!" dedi.*

Süleymân (a.s.) tahtın derhâl meclisinde hâzır olduğunu görünce "Rabbü'l-âlemîn olan Hak Teâlâ hazretlerinden gördüğüm bu lutf ve bunun gibi daha birçok lutuflara ve ni'metlere hamd ve şükür olsun!" dedi. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: *فَلَمَّا رَأَوْهُ مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَعْلِي رَبِّي* (Neml, 27/40) Ya'ni "Vaktâki Hz. Süleymân o tahtı kendi indinde müstakar gördü: "Bu benim Rabb'imîn fazlındandır!" dedi." Benî-Âdem ile cinnin ma'rifetdeki farkları ve Süleymân (a.s.)'ın, tahtın gelmesinde bizzât tasarruf etmeyip, bu bâbdaki tasarrufu Âsaf'a bırakmasının sebebi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de mezkûrdur, burada zikri uzun olur.

پس نظر کرد آن سلیمان سوی تخت گفت آری گول گیری ای درخت

911. *Sonra Süleymân taht tarafına baktı, dedi: "Ey ağaç, çok ahmak tutucusun!"*

Süleymân (a.s.) huzûruna gelen tahta bakıp dedi: "Ey oymalı ve nakışlı ağaç parçası, sen bu süslü hey'etin ile çok ahmakları aldaup, kendine bende edersin!"

پیش چوب و پیش سنگ نقش کند ای بسا گولان که سرها می نهند

912. *Tahtanın ve güzel nakışlı taşın önünde ey, çok ahmaklar baş koyarlar.*

"Nakş kend", "nakş-ı Kande-hâr"ın muhaffefidir; ve "nakş-ı Kande-hâr" güzel nakıştan kinâyedir. Ya'ni, "Süslü tahtaların ve güzel nakışlı taşların önünde, hey gidi hey!.. çok ahmaklar secde ederler ve onları kendilerine ma'bûd ittihaz edip taparlar!"

ساجد و مسجود از جان بی خبر دیده از جان جنبشی و اندک اثر

913. *Sâcid ve mescûd cândan habersizdir; cândan bir cûnbûş ve az eser görmüştür.*

Süslü putlara secde eden kimse, kendinin rûh-ı insânîsinden habersiz olmakla, secde olunan put gibi cemâd hükmündedir ve her ikisi de menfûh-ı ilâhî olan cândan bî-haberdir. Puta tapan kimse cândan ancak bir kımıldayış ve görme ve işitme ve cüz'iyât-ı umûru anlama gibi az bir eser görmüştür. Müslümanların taştan ma'mûl olan Kâ'be'ye secde etmeleri, cânın cânı olan Hakk'ın zâtunadır; yoksa Kâ'be'nin taşına toprağına değildir. Beyt-i *Gülşen-i Râz*:

اگر کافر ز بت آگاه گشتی کجا در دین خود گمراه گشتی

"Eğer kâfir puttan âgâh olsa idi, kendi dîninde nerede gümrah olurdu?"

• دیده در وقتی که شد حیران و دنگ که سخن گفت و اشارات کرد سنگ

914. *Taşın söz söylediğini ve işaret ettiğini görmüş olduğu bir vakitle hayrân ve bî-hûş oldu.*

"Deng", dîvâne ve bî-hûş ve hayrân kalmış, demektir. Bu beyt-i şerîfin ve âtîdeki kussanın sırrı lâyıkıyla anlaşılacak için bir mukaddimeye lüzûm vardır.

Ma'lûm olsun ki, suver-i eşyâdan her bir sûret, bir ism-i ilâhînin mazharıdır ve o şeyin rabb-i hâssı ya'nî mürebbîsi o mazhar olduğu isimdir. O mazhardan bu ismin hazînesinde meknûz olan ahvâl zâhir olur. Fakat her bir ism-i ilâhîde bilcümle esmâ mündemicdir. Meselâ "Rezzâk" ismini alalım. Rezzâk, Hay olmalı ki, rızık verebilsin; ve Semî' olmalı ki, rızık isteyen işitsin; ve Basîr olmalı ki, mahall-i rızıkı görsün; ve Alîm olmalı ki rızık ve merzûku bilsin. Sâirleri de buna kıyâs olunsun. Böyle olunca her bir ismin mazharında sıfat-ı Hayât'tan ve sıfat-ı Kelâm'dan dahi mutlaka bir hisse bulunmak lâzım gelir. Şu kadar var ki, bu sıfatların âsân gizlenmekte ve meydana çıkmakta o şeyin taayyününe tâbî'dir; ve eğer o şeyin taayyünü bu sıfatların zuhûruna müsâid ise, zâhir olur, aksi halde bâtında kalır.

İmdi eğer zât-ı Hakk'ın meşîyyeti, bâtındaki sıfatın zuhûruna taalluk ederse, o Hayât ve Kelâm, zuhûrlarına taayyünleri müsâid olmayan, taştan ve topraktan ve nebâtın ve Kelâm dahi zî-hayât olan hayvandan zâhir olur. Şu kadar ki, akı gözünde olan insân-ı câhil bu hakîkatten gâfil olup, bu sıfatların ancak insanda mevcûd olabileceğine kâni' olduğundan, kanâatı hilâfında olarak, bu sıfat-ı bâtînin taştan ve ağaçtan ve hayvandan zuhûrunu gör-

düğü vakit hayrette kalır. Dalâlette bulunan bir kavme Hak Teâlâ hazretleri hidâyet bahş etmek murâd eylediği vakit enbiyâsına ve evliyâsına, o kavmin görmeğe alıştığı ahvâl hilâfında, ba'zı haller göstermelerine müsâade buyurur. Bu hârikalar, onlardan isti'dâdı olanları îmân tarafına çeker; ve dalâlette kalmalarını murâd ettiği bir kavme de, yine âdet hilâfında cemâddan ve hay-yândan ba'zı sıfatlar izhâr eder; ve taşlardan ve ağaçlardan söz zuhûrunu gören câhillere şaşırırlar.

نرد خدمت چون بنا موضع بیاخت شیر سنگین را شقی شیری شناخت

915. *Şakî hizmet oyununu vaktâki nâ-mahal yere oynadı, taş mensûb arslanı bir arslan tanıdı.*

"Nerd", tavla oyunu demektir. Dünyâ tavla çekmecesine ve kazâ-yı ilâhî zara ve abdin vücûdu tavla pullarına teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Şakî ve ehl-i dalâlet, hizmet ve ibâdet oyununu mahalline oynamadı ve taştan yontulmuş bir puta taptı ve taş arslanı, ya'ni ma'bûd-ı batılı, ma'bûd-ı hakîkî olarak tanıdı."

از کرم شیر حقیقی کرد جود استخوانی سوی سگ انداخت زود

916. *Hakîkî arslan kereminden cûd etti; köpek tarafına çabuk bir kemik attı.*

"Hakîkî arslan, ya'ni zât-ı Hak keremi ve ihsânı hazînesinden cömertlik etti, köpek tarafına çabuk bir kemik attı." "Köpek"ten murâd, hizmet ve ibâdet oyununu yerinde oynamayan putperest ve "kemik"ten murâd, o câmid putun bâtınındaki Hayât ve Kelâm sıfatlarından cüz'î bir şey izhândır ki, ey-yâm-ı Câhiliyyet'te Arap'ların putlarında bu gibi hârikalar vâkî olmuş ve atılan kemikten mahzûz olan köpekler gibi mesrûr olmuşlardır.

گفت اگر چه نیست آن سگ بر قوام لیک ما را استخوان لطیفست عام

917. *Dedi: "Gerçi o köpek kıvâm üzerinde değildir, fakat bizim için kemik bir lutf-ı âmmîdir."*

Ya'ni, Hak Teâlâ buyurdu ki: "Gerçi o köpek mesâbesinde olan putun âbîdi, kıvâm üzerinde, ya'ni insanlığın icâbı olan nizâm-ı akul üzerinde değildir; fakat bizim için köpeklere, onların isti'dâdına münâsib kemik atmak lutf-ı umûmîdir." Zîrâ yed-i Feyyâz'da buhl yoktur. Her şeye isti'dâdı nisbetinde ihsân-ı ilâhî olmak O'nun keremi iktizâsındandır.

قصه یاری خواستن حلیمه از بتان چون عقیب فطام مصطفی صلی الله
 علیه و سلم را گم کرد و لرزیدن و سجدهء بتان و گواهی دادن
 ایشان بر عظمت کار مصطفی علیه السلام

Mustafâ (s.a.v.)'i memeden kesilmesi akabinde gâib ettiği
 için Halîme'nin putlardan muâvenet istemesi ve putların
 sarsılması ve secdesi ve onların Mustafâ (a.s.)'ın azamet-i
 kârı üzerine şehâdet etmesi kıssası

قصه راز حلیمه گویم تا زدايد داستان او غمت

918. *Sana Halîme'nin kıssasının sırrını söylüyeyim, tâ ki onun destânı senin gamını silsin.*

Bu kıssa, yukarıdaki 916 numaralı *کرد جو* ["Hakîkî arslan kereminden cûd etti..."] beyt-i şerîfine merbûttur. Halîme (radiyallâhu anhâ) vâlidemiz, Resûl-i zîşân (s.a.v.) Efendimiz'in sût nineleridir ki, Benî Sa'd kabîlesine mensûb idi. Âtîde beyân buyurulacağı üzere, Nebiyy-i zîşân Efendimiz'i Kâ'be'de gâib etmiş ve feryâdı üzerine, ihtiyar bir adam onu putları olan "Uz-zâ" tarafına tazarru' etmek üzere götürmüş ve putlardan sadâ zuhûr etmiş idi. Bu sadâ, köpeklerin önüne mahzûz olmaları için kemik atmak kabîlinden idi.

مصطفی را چون ز شیر او باز کرد بر کفش بر داشت چون ریحان و ورد

919. *Uktâki o Mustafâ'yı sûtten geri etti, onu elinin üzerinde reyhân ve gül gibi tuttu.*

"Reyhân", feslegen dedikleri kokulu yapraklar; "verd", gül demektir. Hz. Halîme, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i sûtten kestiği vakit, onu elinde feslegen ve gül demeti gibi kıymetli bir halde tutardı.

می گریزانیدش از هر نیک و بد تا سپارد آن شهنشه را بجد

920. *O şehinşâhı ceddine teslim edinceye kadar, onu her iyiden ve kötüden ka-*
 [917] *çırdı idi.*

چون همی آورد امانت را ز بیم شد بکعبه و آمد او اندر حطیم

921. *Vaktâki korkudan emâneti getirdi, Kâ'be'ye gitti ve Hatîm içine geldi.*

"Hatîm". Hind şârihlerinden Veli Muhammed Ekberâbâdî, "Kâ'be'nin garb tarafına müteveccih olan duvar-ı hâricîsidir" diyor. Ankaravî hazretlerinin beyânına göre, Harem-i Şerîf'in içinde bir mevzi'-i mübârekin ismidir, Kâ'be'nin şimdiki binâsından mukaddem, bu mevzi' binânın müstemilâtından imiş ve el-ân hüccâc bu mevzi'i de berâberce tavâf etmekte imişler. Ya'ni "Halîme hazretleri Resûl-i zîşân Efendimiz'de görülen hârikulâde ahvâl üzerine korktu ve Server-i âlem Efendimiz'i ceddine teslim etmek üzere getirip Kâ'be'ye girdi ve Hatîm denilen mevzi'-i mübâreke geldi."

از هوا بشنید بانگی کای حطیم تافت بر تو آفتاب بس عظیم

922. *Havadan bir ses işitti, derdi ki: "Ey Hatîm, senin üzerine çok büyük güneş doğdu!"*

ای حطیم امروز آید بر تو زود صد هزاران نور از خورشید جود

923. *"Ey Hatîm, bugün senin üzerine cûd güneşinden çabuk, yüz binlerce nûr geliyor!"*

ای حطیم امروز آرد در تو رخت محتشم شاهى که پیک اوست بخت

924. *"Ey Hatîm, bugün senin üzerine bir muhteşem şâh eşyâ getirir ki, onun peyki bahttır!"*

"Raht âverden", eşyâ getirmek demektir ki, nüzûl etmekten kinâyedir. Ya'ni, "Ey Hatîm, senin üzerine bugün muhteşem bir şâh nüzûl eder ki, onun etrâfında dolaşan hizmetçi[nin] bahtı saîddir!"

ای حطیم امروز بی شک از نوى منزل جانهای بالایی شوی

925. *"Ey Hatîm bugün şübhesiz bir yeniden, bâlâya mensûb olan cânların menzili olursun!"*

Ya'ni, "Bugün bir yeni Peygamber-i zîşândan dolayı âlem-i ulvîye mensûb olan ervâh-ı mukaddesenin menzili olursun ki, onlar o Peygamber'in ümmetinden olan ehass-ı evliyâdır."

جان پاکان طلب طلب و جوق جوق آیدت از هر نواحی مست شوق

926. *"Pâklerin cânı gürûh gürûh ve fevc fevc her nâhiyelerden şevkın mesti olarak sana gelir."*

"Talb talb", yâhud "telb telb", gürûh gürûh; ve "cevk", fevc ve bölük ma'nâsınadır. "Cân-ı pâkler"den murâd, umûm-ı ümmet-i Muhammed (s.a.v.)dir. Ya'ni, "Ey Hatîm, şarktan ve garbdan ve her taraftan gürûh gürûh ve bölük bölük ümmet-i Muhammed, şevk-ı îmânın mesti olarak sana gelip tavâf ederler."

گشت حیران آن حلیمه زان صدا نی کسی در پیش نی سوی قفا

927. *O Halîme o sadâdan hayrân oldu; ne önde, ne arkada bir kimse yok!*

شش جهت خالی ز صورت وین ندا شد پیایی وین ندا را جان فدا

928. *Altı cihet sûretten hâlî ve bu nidâ biribiri arkasına ve bu nidâya cân fedâ.*

Ya'ni, "Önde, arkada, sağda, solda, yukanda ve aşağıda hiçbir insan sûreti yok idi. Böyle iken bu sadâ birbiri ardınca gelirdi ki, bu latîf sadâya cân fedâ olsun!"

مصطفی را بر زمین بنهاد او تا کند آن بانگ خوش را جست و جو

929. *O latîf sadâyı araştırmak için, Mustafâ'yı o yer üzerine koydu.*

Halîme hazretleri bu meçhûl taraftan gelen sadânın menşeiini araştırmak için kucagında olan Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'i yer üzerine bıraktı.

چشم می انداخت آدم سو سو که کجا است این شه اسرار گو

930. *O demde "Bu sır söyleyici şâh nerededir?" diye taraf taraf göz atar idi.*

[927]

کانچنین بانگ بلند از چپ و راست می رسد یارب رساننده کجاست

931. *(Derdi) ki: "Âlî ses soldan ve sağdan erişiyor, yâ Rab, eriştirici nerededir?"*

چون ندید او خیره و نومید شد جسم لرزان همچو شاخ بید شد

932. *Uaktâki görmedi, o bî-hûş ve ümîdsiz oldu, cismi sөгüt dalı gibi titreyici oldu.*

Vaktâki Halîme hazretleri bu sesin menşeiini görmedi, bî-hûş ve hayrân oldu ve bu sesin alelâde bir şahıs tarafından geldiğinden ümidini kesti; ve binâenaleyh menşei meçhûl olan bu sesteki korkup sөгüt ağacının dalı gibi titredi.

مصطفی را بر مقام خود ندید

باز آمد سوی آن طفل رشید

933. *O reşîd olan çocuğun yanına geldi, Mustafâ'yı kendi makamı üzerinde görmedi.*

Ya'ni, Hz. Halîme o sâhib-i rüşd olan çocuğun yanına geldi, Mustafâ (s.a.v.)'i bıraktığı yerde göremedi.

گشت بس تاریک از غم منزلش

حیرت اندر حیرت آمد بر دلش

934. *Onun kalbine hayret içinde hayret geldi; onun menzili gamdan çok karanlık oldu.*

Ya'ni Hz. Halîme gelen sesin menşei'ni bulamadığı için zâten hayrette idi, Resûl-i Ekrem'i koyduğu yerde bulamayınca, bu hayretin içinde iken, ikinci bir hayrete düştü. Onun menzili, ya'ni bulunduğu Hatîm mevzi'i gamdan karanlık oldu.

تا که بر دُرّ دانه ام غارت گماشت

سوی منزلها روید و بانگ داشت

935. *Menziller tarafına koştu. "Benim inci dânem üzerine kim gâret havâle etti?" diye bağırıldı.*

O civârdaki evler tarafına koştu. "Benim inci dânesi gibi olan çocuğumu kim kaptı?" diye bağırıldı.

ما ندانستیم کالجا کودکیست

مکیان گفتند ما را علم نیست

936. *Mekkeliler dediler ki: "Bizim ilmimiz yoktur; biz orada bir çocuk olduğunu bilmedik."*

Evler tarafında oturan Mekkeliler dediler ki: "Bizim, senin çocuğundan haberimiz yoktur; biz senin gösterdiğin yerde çocuk olduğunu bile bilmiyoruz."

که ازو گریان شدند آن دیگران

ریخت چندان اشک کرد او بس فغان

937. *O, o kadar göz yaşı döktü, çok figân etti ki, ondan başkaları da ağlayıcı oldular.*

کاختران گریان شدند از گریه اش

سینه کوبان آنچنین بگریست خوش

938. *Göğüs döğerek öyle çok ağladı ki, onun gıryesinden yıldızlar ağıladılar.*

Hız. Halîme'nin göğüs döğerek ağlamasından felekte yıldızlar müteessir oldular. Yıldızların ağlaması sûret-i zâhirede mübâlağa-i şâirâne görünür ise de, bâtında bir sırâ işâret buyurulur ki, o da bilcümle eşyânın bâtını bir hakikatten ibâret olmasıdır.

حکایت آن پیر عرب که دلالت کرد حلیمه را باستعانت بتان

Halîme'yi putların istiânesine delâlet eden o
ihtiyar Arab'ın hikâyesidir

پیر مردی پیش آمد با عصا کای حلیمه چه فتاد آخر ترا

939. *Bir ihtiyar adam asâ ile öne geldi dedi ki: "Ey Halîme nihâyet sana ne vâki' oldu?"*

که چنین آتش ز دل افروختی این گجرها را ز ماتم سوختی

940. *"Ki gönülden böyle ateş parlattın, mâtemden bu ciğerleri yaktın?"*
[937]

گفت احمد را رضیع معتمد پس بیاوردم که بسپارم بجد

941. *Dedi: "Ahmed'in mu'temed sût ninesiyim; imdi getirdim ki, ceddine teslim edeyim."*

Halîme hazretleri ihtiyar Arab'a cevâben dedi ki: "Ben Ahmed (a.s.)'ın sût ninesiyim; cedit olan Abdülmuttalib'e teslim etmek üzere getirdim."

چون رسیدم در خطیم آوازا می رسید و می شنیدم رازها

942. *"Uaktâki Halîm'e eriştim, sadâlar erişirdi ve sırlar işitir idim."*

من چو آن الحان شنیدم از هوا طفل را بنهادم آن جا ز آن صدا

943. *"Uaktâki ben havadan o elhânı işittim, o sadâdan dolayı çocuğu oraya koydum."*

تا بینم این ندا آواز کیست که ندایی بس لطیف و بس شهیست

944. *"Tâ ki bu nidâ kimin âvâzıdır, göreylim, zîrâ çok latîf ve çok tatlıdır."*

“Şehî”, her tatlı ve mergûb olan şey ma'nâsınadır.

نه از کسی دیدم بگرد خود نشان نی ندا می منقطع شد يك زمان

945. “*Kendi etrâfında ne bir kimseden nişân gördüm, ne bir zaman nidâ munkatı’ oldu.*”

“Mî munkatı’ şud”, “munkatı’ mî şud” takdîrindedir. Ef’âle dâhil olan “mî”, zarûret-i vezinden dolayı “munkatı” kelimesinden evvel zikr olunmuştur.

چونکه وا گشتم ز حیرتهای دل طفل را آنجا ندیدم وای دل

946. “*Vaktâki gönül hayretlerinden geri döndüm, çocuğu orada görmedim; vay benim kalbime!*”

گفتش ای فرزند تو آنده مدار که نمایم مر ترا يك شهریار

947. *Ona dedi: “Ey evlâdım, sen gam tutma ki, sana bir şehriyâr göstereyim!”*

Ya’ni, o ihtiyar asâli adam, Hz. Halîme’ye dedi ki: “Endûh, ya’ni gam tutma; zîrâ ben sana bir kuvvet sâhibi göstereyim!” İhtiyarın “şehriyâr” demesinden murâd, kendilerinin taptığı “Uzzâ” ismindeki puttur.

که بگوید گر بخواهد حال طفل او بداند منزل و ترحال طفل

948. “*Ki, eğer isterse çocuğun hâlini söyler, çocuğun menzîlini ve irtihâlîni o bilir.*”

“Tirhâl”, göç etmek ve nakl-i mekân etmek ma’nâsınadır. “O sana göstereğim şehriyâr eğer isterse, çocuğun ne olduğunu söyler, çünkü çocuğun nüzûl ettiği mahallî ve nakl-i mekân etmesini o bilir.”

پس حلیمه گفت ای جامم فدا مر ترا ای شیخ خوب و خوش ندا

949. *Ba’dehû Halîme dedi: “Ey kimse, cânım sana fedâ olsun! Ey güzel ve latîf nidâlî ihtiyar!”*

هین مرا بنمای آن شاه نظر کش بود از حال طفل من خیر

950. “*Âgâh ol, o nazar şâhım bana göster ki, benim çocuğumun hâlinden onun haberi olur.*”

Şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: “Bizim i'tikadımız, Hz. Halîme'nin müşrik olmadığı ve puta tapmadığı merkezindedir. Binâenaleyh

"O nazar şâhını bana göster " demesinden murâd put değildir. Zâhirde çocuğun gittiği yeri bilen bir şahs-ı kerfimi anlamıştır."

برد او را پیش عزّی کاین صنم هست در اخبار غیبی مغتنم

951. Onu *Uzzâ'nın önüne götürdü, dedi ki: "Bu put ihbâr-ı gaybîde ganîmet olunmuştur.*

"Muğtenem", "iğtinâm"dan ism-i mef'ûl olup, ganîmet olunmuş ve ganîmet sayılmıştır demek olur. O ihtiyar Arab, Halîme hazretlerini Uzzâ ismindeki putun önüne götürdü de dedi ki: "Bu putun vücûdu ahvâl-i gaybiyyeyi haber vermek husûsunda bizim için bir ganîmet sayılmıştır!"

ما هزاران گم شده زو یافتیم چون بخدمت سوی او بشتافتم

952. "*Biz hizmet ile onun tarafına koştuğumuz vakit, binlerce gâib olmuşu ondan bulduk.*"

İhtiyar sözüne devâm ile dedi ki: "Biz gâib ettiğimiz pek çok şeyleri bu putun hizmetine ve ibâdetine koştuğumuz vakit bulduk."

پیر کرد او را سجود و گفت زود ای خداوند عرب ای بحر جود

953. *İhtiyar hemen ona secde etti ve dedi ki: "Ey Arab'ın hudâvendî, ey cûd denizi!"*

"Hudâvend", "Hudâ" ile "vend"den mürekkebtir. "Hudâ", kendinden olan, "vend" edât-ı nisbettir; "Ey vücûdu kendinden olana mensûb!" demektir.

گفت ای عزه تو بس اکرامها کردهء تا رسته ایم از دامها

954. *Dedi: "Ey Uzza, sen çok ikrâmlar etmişsin; hattâ tuzaklardan kurtulmuşuz!"*

بر عرب حقست از اکرام تو فرض گشته تا عرب شد رام تو

955. "*Senin ikrâmından Arab üzerinde hak vardır; farz olmuştur ki nihâyet Arab sana münkâd oldu.*"

این حلیمهء سعد از امید تو آمد اندر ظل شاخ بید تو

956. "*Bu Sa'd'ın Halîme'si senin ümîdinden, senin söğüt dalının gölgesine geldi.*"

Söğüt ağacı, yemişsiz bir ağaç olup, sûret-i zâhiresi yeşil ve latîf olduğu gibi bunların dahi bâtunları boş ve zâhirleri süslü olduğuna işâret vardır. Ya'ni, "Bu Benî Sa'd kabilesine mensûb olan Halîme, hâcetine kazâsını senden ümîd ederek, senin sâyene ilticâ etti."

که ازو فرزند طفلی گم شدست نام آن کودک محمد آمدست

957. "Zîrâ ondan bir erkek çocuk zâyi' olmuştur; o çocuğun adı Muhammed gelmiştir."

"O Halîme hazretlerinin bir erkek çocuğu gâib olmuştur, onun adı da Muhammed (s.a.v.)dir."

چون محمد گفت آن جمله بتان سرنگون گشتند ساجد آن زمان

958. "Vaktâki "Muhammed" dedi, bütün o putlar, o zaman baş aşağı secde edici oldular.

که برو ای پیر این چه جست و جوست آن محمد را که عزل ما ازوست

959. (Dediler) ki: "Git ey ihtiyar, o Muhammed'i ne arayıştır ki, bizim azlimiz onandır."

Putlar secde etmekle berâber, onların bâtunlarında olan sıfat-ı kelâm zuhûra başlayıp dediler ki: "Ey ihtiyar, o Muhammed (a.s.)ı ne arar durursun! Bizim makâm-ı izzetten ve râğbetten azlimiz onun yüzündendir."

ما نگون و سنگسار آیم ازو ما کساد و بی عیار آیم ازو

960. "Biz ondan altüst ve mercûm geliriz; biz ondan revâşsız ve ayârsız geliriz."

[957] "Biz putlar, o Resûl-i zîşânın dîn-i âlisinden dolayı altüst oluruz ve insanlar tarafından taşlanınız; binâenaleyh biz o zât-ı pâkin zuhûru sebebiyle kalp ve ayârsız ve kıymetsiz bir hâle geliriz."

آن خیالانی که دیدندی زما وقت فترت گاه اهل هوا

961. "O bir hayâlâtı ki, ehl-i hevâ ara sıra fetret vaktinde bizden görürler idi."

"Fetret", "fâ"nın fethi ile iki peygamber arasında kalan zamân-ı câhiliyyet ma'nâsınadır. Ya'ni "Hevâ-yı nefsânîlerine tâbi' olan insanlar, ara sıra bizden birtakım hayâller görürler idi ve bu hayâlâtın zuhûru da zamân-ı fetret ve câhiliyyete mahsûs idi."

Bu beyt-i şerîf 917 numaralı beyte merbûttur. Ya'ni "Putlardan böyle hayâlât zuhûru, onlara tapan köpek meşrebindeki insanlara Hakk'ın bir kemik atması kabîlinden idi."

گم شود چون بارگاه او رسید آب آمد مر تیمم را درید

962. "Onun bâriğâhı eriştiği vakit, gâib olur; su geldi, muhakkak teyemmümü yurttı."

"O Muhammed (a.s.)'ın dîvân-ı âlisi kurulduğu vakit, bizden zâhir olan o hayâlât gâib olur; çünkü onun dîni ile putperestlik su ile toprağa benzer; su geldiği vakit, toprak ile teyemmüm bâtul olur. جاء الحق و زهق الباطل (İsrâ, 17/81) Ya'ni "Hak geldi, bâtul gitti."

دور شو ای پیر فتنه کم فروز هین ز رشک احمدی ما را مسوز

963. "Ey ihtiyar uzak ol, fitneyi az parlat, sakın Ahmed'e mensûb olan gayret ateşinden bizi yakma!"

دور شو بهر خدا ای پیر تو تانسوزی ز آتش تقدیر تو

964. "Ey ihtiyar, Allâh için sen uzak ol, tâ ki âteş-i takdîrden yandırmayasın!"

"Ey ihtiyar, ism-i Mudil hazretinin galebesi ve saltanatı, ism-i Hâdî hazretinin yed-i kudretine intikâl etmek üzeredir ve Ahmed (aleyhissalâtü ve's-selâm) hazretleri ism-i Hâdî'nin mazhar-ı etemmidir; binâenaleyh onun gayreti ateşinden bizi yakma, Allâh için bizden uzak ol! Tâ ki takdîr-i ilâhî âteşi bizim ile berâber seni de yakmasın!"

این چه دم اژدها افشردنست هیچ دانی چه خبر آوردنست

965. "Bu ne ejderhâ kuyruğunu sıkıkmaktır, hiç bilir misin, ne haber getirmektedir?"

Ya'ni, putlara göre, (S.a.v.) Efendimiz'in ahvâlinden bahs etmek, ejderhânın kuyruğunu sıkıkmak mesâbesindedir; çünkü putların helâki ve izmihlâli o hazretin yüzündendir.

زین خبر جوشد دل دریا و کان زین خبر لرزان شود هفت آسمان

966. "Bu haberden deryânın ve ma'denin içi kaynar, bu haberden yedi gök titreyici olur."

"Deryâ"dan murâd, vücûd-ı hakîkîdir ve "ma'den"den murâd, vücûd-ı izâfîdir. Ya'ni, Resûl-i Ekrem Efendimiz Zât-ı ahadiyyede mebtûn ve meknûz olan bilcümle esmâ ve sıfâtın mazhan olduğundan, onun zuhûru haberinden vücûd-ı hakîkî deryâsının bâtını ve vücûd-ı izâfî âleminin içi kaynar ve yedi gök titreyici olur; çünkü "hakikat-ı muhammediyye" yedi göğü muhittir. Onun vücûd-ı izâfî âleminde zuhûru, bir kıyâmettir.

چون شنید از سنگها پیر این سُخُنْ پس عصا انداخت آن پیر کُھُنْ

967. *Uaktâki ihtiyar, taşlardan bu sözü işitti, derakab o ihtiyar asâyı attı.*

پس ز لرزه و خوف و بیم آن ندی پیر دندانها بهم بر می زدی

968. *Binâenaleyh titremeden ve o nidânın korkusundan ve ürküntüsünden, ihtiyar dişlerini birbirine vurur idi.*

آنچنان کاندِر زمستان مرد عور او همی لرزید و می گفت ای بُورْ

969. *Kış vaktinde çıplak adam gibi o titrer idi ve der idi: "Ey helâk!"*

"Sübûr", se'nin zammı ile helâk olmak ve ziyân çekmek ve vâveylâ demek ma'nâsıdır.

چون درین حالت بدید آن پیر را زان عجب گم کرد زن تدبیر را

970. *Uaktâki o ihtiyarı bu hâl içinde gördü, o taaccübden kadın tedbîrini gâib etti.*

Putların bu kelâmı ve ihtiyarın bu hâli, Halîme hazretlerini taaccübe düşürdü ve bu taaccübde istiğrâkı hasebiyle, gâib olan Server-i âlem Efendimiz'i bulmak husûsundaki tedbîrini gâib etti.

گفت پیرا گرچه من در محنتم حیرت اندر حیرت اندر حیرتم

971. *Dedi: "Ey ihtiyar, gerçi ben mihnet içindeyim, hayret içinde, hayret içinde hayretteyim!"*

Halîme hazretleri buyurdu: "Ey ihtiyar, gerçi ben bu dakikada çocuğumu gâib ettiğim için mihnet içindeyim; ve bir def'a havadan ses işittiğim için ve ikinci def'a ortada hiçbir kimse yok iken çocuğumu gâib ettiğim için ve üçüncü def'a dahi taştan olan putların hitâbını işittiğim için hayretteyim!"

ساعتی بادم خطیبی می کند ساعتی سنگم ادیبی می کند

972. "Bir müddet bana hava hatîblik eder; bir müddet taş bana edîblik eder."

"Bir müddet Hatîm civârında hava bana hatîblik eder; bir müddet dahi taş-tan olan putlar bana edîblik ve muallimlik eder."

باد با حرفم سخنها میدهد سنگ و کوهم فهم اشیا میدهد

973. "Hava bana harfler ile sözler verir; taş ve dağ bana eşyânın fehmini verir."

"Hava bana lisân-ı kâl ile sözler söyler; dağ ve taş ya'ni cemâd âlemi bana eşyânın bâtûrındaki esrârı anlatır." Bundan anlaşılır ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in berekâtıyla Halîme hazretleri cemâdlık mertebesinde, canlar ve ma'nâlar âlemine girmiştir. Nitekim III. cildde: غلغل از جمادی عالم جانها روید از اجزای عالم بشنوید ya'ni "Cemâdlıktan cânlar âlemine gidiniz, eczâ-yı âlemin gul-gulesini işitiniz!" buyurulmuş idi.

گاه طفلم را ربوده غیبیان غیبیان سبز پوش آسمان

974. "Ğâh çocuğumu gaybîler, göğün yeşil örtücü gaybîleri kapmıştır."

Halîme hazretleri Resûl-i zîşân Efendimiz'i emzirdiği esnâda, birtakım hârikalar müşâhede etmiştir. Bu beyt-i şerîfden anlaşıldığına göre Resûl-i Ekrem Efendimiz'i yeşil libâşlı âlem-i gaybîye mensûb olan zevâtın Halîme hazretlerinin gözünün önünde kaptıkları ve sonra getirdikleri anlaşılır. Ankaravî hazretleri şakk-ı sadr vak'asına işâret olduğunu beyân buyurmuşlardır.

از که نالم با که گویم این گله من شدم سودایی اکنون صد دله

975. "Kimden feryâd edeyim ve bu şikâyeti kime söyleyeyim; ben şimdi yüz gönüllü sevdâyî oldum!"

"Sevdâ", burada hayâl ma'nâsınadır. "Sad dile" yüz gönüllü ma'nâsına olup, "perişân olmak"tarı kinâyedir. Ya'ni, "Ben gördüğüm hârikulâde ahvâl yüzünden, hayâle mensûb olarak gönlü perişân oldum."

غیرتش از شرح غیم لب بیست این قدر گویم که طفلم گم شدست

976. "Onun gayreti, gaybın şerhinden benim dudağımı bağladı; bu kadar söyle-rim ki, çocuğum gâib olmuştur."

"Benim o çocuğumun gayreti, gördüğüm ahvâl-i gaybiyyenin şerhinden ve nâmahrem olanlara ifşâsından benim ağzımı bağladı; binâenaleyh söyleyemem. Şu kadar söyleyebilirim ki, benim o çocuğum gâib olmuştur."

گر بگویم چیز دیگر من کنون خلق بندندم بزنجیر جنون

977. "Eğer ben şimdi başka şey söylersem, halk beni delilik zincirine bağlarlar."

"Eğer ben şimdi halkın görmeğe alıştıkları şeylere muhâlif olan gördüğüm şeyleri ve hârikaları söylersem, halk beni, deli oldu diye zincire bağlarlar."

گفت پیرش کای حلیمه شاد باش سجدهء شکر آرد رورا کم خراش

978. *İhtiyar ona dedi: "Ey Halîme, mesrûr ol, şükür secdesi getir ve yüzünü tırmalama!"*

تو مخور غم که نه گردد باده او بلکه عالم یاده گردد اندرو

979. "Sen gam yeme ki, o gâib olmaz, belki âlem onda zâyî' olur!"

Bu beyt-i şerîf putperest olan ihtiyarın mertebe-i tefekküründen olursa, demek olur ki: "Putların müjdesinden ma'lûm oldu ki, o gâib ve zâyî' olmaz; belki onun ahvâlindeki fevkalâdelik sebebiyle bütün âlem onun hakkında kendilerini gâib edip, hayrân olurlar."

Fakat, mertebe-i hakîkatten olursa, demek olur ki: "Senin çocuğunun hakîkati bir deryâ-yı azîm ve âlem o deryânın muvâçehesinde bir katre gibidir; binâenaleyh o âlemde gâib olmaz; belki âlem onun hakîkatinde nâbûd olur."

هر زمان از رشک و غیرت پیش و پس صد هزاران پاسبانست و حرس

980. "Her zaman reşk ve gayretten önde ve arkada yüz binlerce bekçi ve hâfız vardır."

"Her an o çocuğu kuskandıkları ve onun hakkında gayret hissettikleri için, onun önünde ve arkasında âlem-i gaybın pek çok bekçileri ve hâfızları vardır."

آن ندیدی کان بتان ذو فنون چون شدند از نام طفلت سر نگون

981. "Onu görmedin mi ki, o fûnûn sâhibi olan putlar, o senin çocuğunun adından nasıl baş aşağı oldular?"

این عجب قرنیست بر روی زمین بیر گشتم من ندیدم جنس این

982. "Yeryüzünde bu acib bir karndır; ihtiyar oldum, ben bunun cinsini görmedim!"

"Karn", muayyen birkaç seneye derler ki, mikdârı ihtilâf-ı örf ile muhtelif olur. Ulemâ-yı müteahhirînin fetvâsına göre, yirmi senedir. İhtiyar der ki: "Bu içinde bulunduğumuz karn, taaccüb olunacak bir karndır. Ben bu kadar yaş yaşadım, böyle hârikalar görmedim!"

زین رسالت سنگها چون ناله داشت تا چه خواهد بر گنہکاران گماشت

983. *Bu risâletten taşlar nâle tuttu; acabâ günahkârlar üzerine ne havâle olacaktır?*

Bu ve âtûdeki diğer iki beyit, cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından zâhir ve bâtın putlarına tapanları irşâden beyân buyurulur. "Ey suver-i fâniye ve mevhûmeye tapanlar! Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in risâlet-i seniyyelerinden taşlar müteessir olup, feryâd etti; acabâ onun şerîat-ı mutahharasına muhâlefet edenlerin başlarına ne felâketler gelecektir!" "Tâ", taaccüb içindir.

سنگ بی جرمست در معبودیش تونه مضطر که بنده بودیش

984. *Taş kendinin ma'bûdluğunda kabâhatsizdir; sen muztar değilsin ki ona bende oldun.*

Taş kendi irâdesi ve ihtiyârı ile ma'bûdluk da'vâsına kıyâm etmediği için o kabâhatsizdir. Ey putperest, senin irâden ve ihtiyârın var idi; binâenaleyh ona kulluk etmek için ıztırâr sâhibi değilsin, ona kendi ihtiyârın ile taptın ve o biçâre taş parçasını ma'bûd yapan dahi senin ihtiyârın oldu.

او که مضطر اینچنین ترسان شدست تا که بر مجرم چها خواهند بست

985. *O ki muztardır, böyle korkucu olmuştur; acabâ mücrim üzerine neler bağliyacaktıdır?*

O putlar ki, irâde sâhipleri olmayıp, muztar bulundukları halde, böyle korkucu olmuşlardır; acabâ irâde ve ihtiyâr sâhibi oldukları halde, şerîat-ı Ahmediyye hilâfında olarak vücûdda Hakk'a şerik ittihaz eden mücrimlerin üzeri-ne nasıl bir hüküm verilecektir?

خبر یافتن جد مصطفی عبد المطلب از گم کردن حلیمه محمد را صلی الله علیه و
سلم و طالب شدن او گرد شهر و نالیدن او بر در کعبهء مکرمه
و از حق در خواستن و یافتن

Muhammed (s.a.v.)'i Halîme'nin gâib etmesinden
Mustafâ'nın ceddî olan Abdülmuttalib'in haber bulması ve
onu şehir etrafında araması ve onun Kâ'be-i mükerreme
kapısı üzerinde nâle etmesi ve Hak'dan istemesi ve bulması

چون خبر یابید جد مصطفی از حلیمه وز فغانش بر ملا
986. *Uaktâki Mustafâ'nın ceddî, Halîme'den ve onun nâs arasında figânın-
dan haber buldu.*

"Melâ", âşikâr ve sahrâ ma'nâsınadır; ve "melâ" (ملاء) cemâat-i nâs de-
mektir. Burada her iki ma'nâ da câiz olur. Ya'ni, "Vaktâki Halîme hazretleri-
nin âşikâr olan veyâhud nâsın kalabalığı arasında vukû' bulan figânından,
Mustafâ (s.a.v.)'in ceddî bulunan Abdülmuttalib haberdâr oldu.

وز چنان بانگ بلند نعرها که بمیلی میرسد از وی صدا
987. *Ve öyle na'raları yüksek olan ses ki, ondan sadâ bir mîle erişirdi.*

"Mîl", tûlu her memlekete göre muhtelif olan mesâfe ölçüsü demektir ki,
o zamanki ehl-i Mekke indinde mîlin mikdârı en yüksek sesin vâsıl olduğu
mesâfe imiş. Ya'ni, "Halîme hazretlerinin na'raları öyle yüksek bir ses idi ki,
şehrin en uzak mahallerine kadar gider idi."

زود عبد المطلب دانست چیست دست بر سینه همی زد می گریست
988. *Abdülmuttalib çabuk bildi ki nedir, elini göğsü üzerine koydu ve ağladı.*

Abdülmuttalib bu yüksek sesli na'raların ne olduğunu bittahkîk anladı ve
torununun gâib olmasından müteessir olup, elini göğsüne vura vura ağladı.

- آمد از غم بر در کعبه بسوز کای خبیر از سر شب وز راز روز
 989. *Ğamdan Kâ'be kapısı üzerine harâretle geldi, (dedi) ki: "Ey gecenin sırrından ve gündüzün sırrından habîr!"*

"Gece"den murâd, burada âlem-i gayb ve "gündüz"den murâd, âlem-i şehâdetdir. Ya'ni, "Abdûlmuttalib gamından dolayı Kâ'be'nin kapısına kemâl-i harâretle gelip Hak Teâlâ'ya hitâben münâcâta başlayıp: "Ey gayb ve şehâdet âlemlerinin sırrından, ilm-i zevkî ile haberdâr olan Hâlik'ım!"

- خویشتن را من نمی بینم منی تا بود همراه تو همچون منی
 990. *"Ben kendimi fenne mensûb görmüyorum, tâ ki benim gibisi, senin hem-râzın ola!"*
 [987]

"Ben kendimde bir kemâl ve ma'rîfet görmüyorum, tâ ki benim gibi böyle fensiz ve kemâlsiz bir kimse senin hem-râzın ve sırdaşın olup, seninle mükâleme ve muhâtaba selâhiyetini hâiz olsun!"

- خویشتن را من نمی بینم هنر تا شوم مقبول این مسعود در
 991. *"Ben kendim için hüner görmüyorum, tâ ki bu mes'ûd kapının makbûlü olayım."*

- یا سر و سجده مرا قدری بود یا باشکم دولتی خندان شود
 992. *"Ya benim başımın ve secdem bir kadri olsun, yâhud göz yaşım ile bir devlet handân olsun."*

"Bende senin ind-i Kibriyâ'nda makbûl olan bir hünerim olmalı idi ki, ya benim yere eğdiğim başımın ve secdem bir kadri olsun, yâhud göz yaşım sebebiyle bir devletin ve saâdetin yüzü benden tarafa tebessüm etsin; binâ-enaleyh benim secdem ve göz yaşımın aslâ kıymeti yoktur."

Hind nüshalarında ikinci mısra'daki "devletî" yerine ""dü lebî" vâki'dir, ma'nâsı "Yâhud göz yaşım sebebiyle bir iki dudak, ya'ni bir ağız gülücü olsun" demek olur.

- لیک در سیمای آن در یتیم دیده ام آثار لطف ای کریم
 993. *"Fakat o dürr-i yetîmin sîmâsında, ey kerîm senin lutfunun eserlerini görmüşüm!"*

"Fakat o inci gibi olan oğlum Abdullâh'ın yetîminin sîmâsında, ey kerîm olan Hâlik'ım, senin lutfunun eserlerini görüyorum!"

که نمی ماند بما گر چه ز ماست ما همه میسیم و احمد کیمیاست

994. "Zîrâ her ne kadar bizden ise de, bize benzemez; biz hep bakırız ve Ahmed kîmyâdır."

"Zîrâ o yetîm her ne kadar cismen bizim sulbümüzden ve kabîlemizden ise, o âsâr-ı lutfâ bakılırsa bâtunen hiç de' bize benzemez. Bizim zâhirimize ve bâtunımıza bakılırsa, hep bakır hükmündeyiz; o hazretin bâtını ve zâhiri ise, bakırları altın yapar kîmyâdır ve iksîrdir."

آن عجایبها که من دیدم برو من ندیدم بروی و بر عدو

995. "O acîbeleri ki, ben onun üzerinde gördüm, ben onları dostta ve düşmanda görmedim."

"O yetîmin üzerinde gördüğüm ahvâl-i acîbeyi ve hârikaları ne dostta ve ne de düşmanda görmedim."

آنکه فضل تو درین طفلیش داد کس نشان ندهد بصد ساله جهاد

996. "Onu ki, senin fazlın ona çocukluğunda verdi, yüz senelik cihâd ile kimse nişân veremez."

"Yâ Rab, fazl u keremin ile o yetîme çocukluğunda vermiş olduğun şeylerden, bir büyük adam yüz sene nefsiyle mücâhede ve riyâzet etse, hiçbir eser ve nişân gösteremez."

چون یقین دیدم عنایتهای تو بروی او دریست از دریای تو

997. "Uktâki üzerinde senin inâyetlerini yakînen gördüm, o senin deryândan bir incidir."

"O çocuğun üzerinde senin inâyetlerini aynel-yakîn müşâhede ettiğim vakit, senin deryâ-yı inâyetinden çıkmış bir inci dânesi olduğunu anladım."

من هم او را می شفیع آرم بتو حال او ای حال دان با من بگو

998. "Ben dahi onu sana şefî' getiriyorum, ey hâl bilici, onun hâlini bana söyle!"

"Ben dahi o gâib olan yetîmi, kendisinin bulunması emrinde, sana şefâatçı getiriyorum. Ey kulların hâlini bilici olan Rabb'im, onun ne halde olduğunu bana söyle!"

جواب آمدن جد مصطفیٰ علیہ السلام عبد المطلب را از درون کعبه

Mustafâ (a.s)ın cediti Abdülmuttalib'e Kâ'be'nin
içinden cevâb gelmesi

از درون کعبه آمد بانگ زود که هم اکنون رخ بتو خواهد نمود

999. *Kâ'be'nin içinden çabuk ses geldi ki, "Şimdi sana yüz gösterecektir!"*

"Şimdi sana o gâib olan çocuk yüz gösterecektir!" diye derhal Kâ'be'nin içinden ses geldi ve âfûdeki beyânât müteselsilen devâm etti.

با دو صد اقبال او محظوظ ماست با دو صد طُلب مَلَكْ محفوظ ماست

1000. *"O iki yüz ikbâl ile bizim mahzûzumuzdur; iki yüz melek bölüğü ile bizim mahfûzumuzdur."*

"Tulb", yâhud "tûlb" (تُلب) bölük ma'nâsınadır.

ظاهرش را شهرهء گیهان کنیم باطنش را از همه پنهان کنیم

1001. *"Onun zâhirini cihânın meşhûru ederiz; onun bâtınını cümleden gizli yaparız."*

Onun zâhiri nübüvvet olup, halka taalluk ettiği için, cihân halkı indinde meşhûr kılar; devletler onun nâm-ı şerîfini dostlukla ve muhabbetle anarlar ve ehl-i şekâvetten olan düşmanları onun nâm-ı şerîfini adâvet ve inkâr ile zikir ederler. Velhâsıl وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ (İnşirâh, 94/4) ya'ni "Biz senin zikrini yükselttik" âyet-i kerîmesi mücibince, onun nâm-ı şerîfi ve zâhiri, şarkta ve garbta meşhûr olur ve onun bâtını velâyet olup, Hakk'a taalluk etmekle ehl-i cihân-dan gizli ve mestûr olur.

زرکان بود آب و گل ما زرگریم که گهش خلخال و گه خاتم بریم

1002. *"Su ve çamur menba'ın altını idi; biz kuyumcuyuz ki, ona gâh halhâl ve gâh yüzûk keseriz."*

"Su ve çamur, ya'ni anâsır-ı maddiyye kânın ve menba'in altını idi; biz de o altını işleyip türlü türlü sûretlere koyan kuyumcuyuz. Öyle ki o altını gâh ayaklara takılan halhâl ve gâh parmaklara takılan yüzük olmak üzere keseriz." Ya'ni topraktan yarattığımız insanların bir kısmını sâfil ve bir kısmını âlî yaparız demek olur. Nitekim hadîs-i şerîfde النّاس كعادن الذهب والفضة ya'ni "Nâs altın ve gümüş ma'denleri gibidir" buyrulur ki, kimi altın, kimi kıymette âlî ve kimi gümüş gibi kıymetçe altından aşağı demek olur.

گاه بند گردن شیرش کنیم

گاه حمائلهای شمشیرش کنیم

1003. "Gâh kılıcın hamâilleri yaparız; gâh onu arslanın boynuna bağ yaparız."

"Hamâil", "humâle" ve "hamîle"nin cem'idir. Omuzdan aykırı asılan kılıç ve nişan bağı, boyuna asılan muskâ ma'nâlarıdır. Ya'ni, "Altını ba'zan kılıcın bağları ve ba'zan arslanın boynuna tasma yaparız." "Hamâil"den murâd, erbâb-ı hükûmet, "kılıç"dan murâd hükûm-i şerîat, "arslan"dan murâd, yirtıcı bir müfsid olan efrâd-ı beşer. "Tasma"dan murâd, ülü'l-emr olan hükümdârın vücûdudur. Zîrâ erbâb-ı hükûmet, hükümdârın kullandığı, şerîat ve kânûn-ı ilâhî kılıcının hamâilidir. Ve hükümdârın vücûdu, yirtıcı arslan gibi saldıran müfsidlerin boynunun tasmaıdır ki, onlar ülü'l-emrin vücûdu ile zabt olunurlar. Ya'ni altın gibi olan topraktan biz bunları yaparız demek olur.

گاه تاج فرقه‌های ملک جو

گاه تَرُنُج تخت بر سازیم ازو

1004. "Gâh ondan tahtın turuncunu, gâh mülk isteyicilerin tepelerinin tâci yaparız."

"Turunç", portakal familyasından ma'lûm bir meyvenin ismidir. Burada altından tahtın köşelerine yapılan başlıklar demektir. Ya'ni, "Biz topraktan altın yapıp, altından da hükümdârların oturdukları tahtın turunç şeklindeki başlıklarını ve başlarına giydikleri tâc yaparız."

زانکه افتادست در قعداء رضا

عشقها داریم با این خاک ما

1005. "Biz bu toprak ile, aşklar tutarız, zîrâ ki rızâ ka'desinde vâki' olmuştur."

"Biz bu topraktan olan küreye muhabbetler ederiz ve bilcümle esmâ ve sıfâtımızın mezâhirini ondan çıkarırız; zîrâ o toprak dâimâ rızâ-yı hâlî içinde oturmuştur." Yukarıya atılsa, aşağıya sukût eder. Tevâzu' o toprağın hâlî icâbindandır, ateş gibi değildir; ateş dâimâ isti'lâyâ mâildir. Dâimâ üste çıkmak ister; binâenaleyh tevâzu' onun şânından ve isti'dâdından değildir. Biz tevâ-

zu'-ı hâlisinden dolayı onu yükseltiriz. Hadîs-i şerîfde de الله رفعه الله من تواضع لله رفعه الله ya'ni "Allâh için tevâzu' eden kimseyi Allah Teâlâ yükseltir" buyrulur.

که هم او را پیش شه شیدا کنیم گه چنین شاهی ازو پیدا کنیم

1006. "Gâh ondan böyle bir şâh ızhâr ederiz ki, onu da şâhın önünde deli ederiz."

"Gâh o topraktan biz Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) gibi böyle sûrî ve ma'nevî tassaruf sâhibi olan bir şâh çıkarırız ki, onu da, kendi hakikati olan biz şâh-ı hakîkinin huzûrunda aşk ve muhabbetle deli ederiz. O zübde-i cihân ve Server-i âlem, bizim aşkımız ile şûrîde olur."

صد هزاران عاشق و معشوق ازو در فغان و در نفیر و جست و جو

1007. "Ondan yüz binlerce âşık ve ma'sûk, figân ve feryâd ve cüst ü cû için dedir."

"Arzdaki mezâhir-i ilâhiyyenin cümlesi arzın cinsindendir; ve onların arasında yüz binlerce âşık ve ma'sûk bulunur ve her bir âşık kendi ma'sûku için feryâd ü figân eder ve onu arar."

Ma'lûm olsun ki, bu âşık ve ma'sûk yalnız insanlardan olmaz. Cemâdât arasında da vardır ki, onların aşk-ı hâlîleri imtizâcât-ı kimyeviyyeleri esnâsında görülür ve bu imtizâc neticesinde de onlardan bir netice ve veled zuhûr eder; nebâtâtta ve hayvânâtta zâhirdir. Nev'-i benî-beşerde ise azhardır. Bunların cümlesi de topraktandır ve bu keserâtın menşei, vahdettir.

کار ما اینست در کورئ آن که بکار ما ندارد میل جان

1008. "Bizim işimiz onun körlüğüne budur ki, bizim kârımıza meyl-i cân tutmaz."

"Ân" zamîrinin merci'i, bu keserâtın menşei, vahdet olduğunu görmeyen ve basar-ı basîretleri kör olan kimselerdir. Ya'ni, "Bizim bir topraktan bu kadar muhtelif eşyâ çıkarmamız, bizim emrimize ve şânımıza canının meyli olmayan kimselerin körlüğüdür ki, biz bu ef'âlimiz ile vahdet-i vücûdumuzun misâlini her an göstermekteyiz." "Ân" zamîrinin merci'i, ateşten mahlûk olmak i'tibâriyle, mütekebbir olan İblîs olmak dahi câizdir.

این فعلیت خاک را زآن رو دهیم زآنکه نعمت پیش بی برگان نهیم

1009. "Bu fazîleti toprağa o yüzden veririz, zîrâ ki ni'meli azıksızlar önüne koyarız."

"Bu kadar fazâilî toprağa vermemiz, onun mütevâzî' ve müflis ve azıksız olmasından nâşîdir. Zîrâ biz, ni'metimizi muhtâç ve azıksız olanların önüne koyarız, mütekebbir olanların önüne değil!"

زآنکه دارد خاک شکل آغبری وز درون دارد صفات انوری

1010. "Zîrâ ki toprak, ağbere mensûb olan şekli tutar ve içinden nûrlara mensûb sıfatlar tutar."
[1007]

"Ağber", toza bulaşmış demektir ki, burada bulanık ve münkedir renkli ma'nâsınadır. Ya'ni, "Toprağın zâhiri bulanık ve münkedir bir haldedir; hat-tâ birinin üstüne sürülse, o kimse silker; fakat toprağın içi, nûrlara mensûb olan sıfatlara mâliktir." Güller ve gülistanlar ve ağaçlar ve meyveler ve latîf çiçek kokularının menba'ıdır.

ظاهرش با باطنش گشته بجنک باطنش چون گوهر ظاهر چو سنگ

1011. "Onun zâhiri, bâtını ile cenkle olmuştur; onun bâtını gevher gibi, zâhiri taş gibidir."

"Toprağın zâhiri bâtınına muhâlefettedir. Zâhiri abûs ve bâtını beşûştur; çünkü onun bâtını cevher gibidir ki, gayet güzel yüzlü insanlar ve latîf renkli çiçekler çıkarır ve dökülen necâsetleri ve muzahrefâtı onun bâtını tahlîl edip lezîz yemîşlere ve latîf sebzelere tahvîl eder; ve zâhiri taş gibi sâkit ve hare-ketsiz görünür."

ظاهرش گوید که ما اینیم و بس باطنش گوید نگو بن پیش و پس

1012. "Onun zâhiri "Biz ancak buyuz!" der. Onun bâtını "Önü ve arkayı iyi gör!" der."

"Toprağın zâhiri, "Biz ancak böyle yenmez ve içilmez ve ayaklar altında çiğnenir ve üstüne her türlü levsiyât atılır ve defn olunur kıymetsiz bir mad-deyiz!" der. Bâtını ise, "Bizim hâl ve şânımızın ibtidâsını ve sonunu nazar-ı teemmül ile gör!" der."

ظاهرش منکر که باطن هیچ نیست باطنش گوید که بنماییم بست

1013. "Onun zâhiri "Bâtin hiçbir şey değildir!" diye münkedir; onun bâtını der ki: "Dur göstereyim!"

ظاهرش با باطنش در چالشند لا جرم زین صبر نصرت می کشند

1014. "Onun zâhiri onun bâtını ile cenktedirler; şühbesiz bu sabırdan nusret çe-kerler."

"Çalış", cenk ve nizâ' ve mütekebbirâne yürümek ve nâz ma'nâlanıdır. Burada "cenk" ma'nâsı münâsibdir. "Toprağın zâhiri ve sûreti, bâtını ve ma'nâsı ile dâimâ cenk ve nizâ' içindedirler; zirâ mevsim-i bahârda toprağın bâtını zâhirine galebe edip, her türlü kemâlâtını izhâr edip, güller ve çiçekler ve yeşillikler çıkar; ve o madde-i hâkîden güzel güzel insanlar ve envâ'-ı hayvânât peydâ olur; fakat kış mevsiminde toprağın zâhiri gülleri ve çiçekleri ve meyveleri ve yaprakları mahv edip, kendi sûret-i zâhiresine kalb eder ve ale'd-devâm çıkardığı güzel sûretli insanların ecsâdını yutup, hazm eder. Ve bu cenge sabırları yüzünden hem zâhir ve hem de bâtın kendi hükümlerini infâz için Hak'dan tasarruf ve yardım çekerler." Hind nüshalarında "nusret" yerine "nefret" vâki' olmuştur. Bu sûrette ma'na, "Zâhir ile bâtının hükümleri birbirlerine muhâlif olduğundan ale'd-devâm yekdiğeriden nefret çekerler" demek olur.

زین ترش رو خاک صورتها کنیم خنده پنهانش را پیدا کنیم

1015. "Bu ekşi yüzlü topraktan sûretler yaparız; onun gizli gülüşünü izhâr ederiz."

"Sûret-i zâhiresi sevimsiz ve ekşi yüzlü olan topraktan türlü türlü nebât ve hayvan ve insan sûretleri yapanız, onun bâtınındaki letâfetini ve gizli gülüşlerini meydana çıkarırız."

زآنکه ظاهر خاک اندوه یکاست در درونش صد هزاران خندهاست

1016. "Zîrâ ki toprağın zâhiri gam ve bükâdır; onun bâtınında yüz binlerce gülüşler vardır."

کاشف السریم و کار ما همین کین نهانها را بر آریم از زمین

1017. "Sırrı keşf ediciyiz ve işimiz ancak budur ki, gizlileri yerden çıkarırız."

گرچه دزد از منکری تن می زند شخنه آن از عصر پیدا می کند

1018. "Gerçi hırsız münkirlikten sükût eder; polis onu sıkmaktan izhâr eder.

"Ten zeden", sâkit olmak ve "şihne", eski zamanda "subaşı", "şehir zâbiti", "zâbıta me'mûru" ma'nâlarıdır ki, zamânımızda "polis" demek olur. "Asr", sıkmak ma'nâsıdır. Ya'ni, "Her ne kadar hırsız, çaldığı malın kendi yedinde mahfûz olduğunu inkâr için sükût ederse de, zâbıta memûru onu sıkmak ve tazyîk etmek cihetinden meydana çıkartır."

ما مقر آريشان از ابتلا

فضلها دزديده اند اين خاکها

1019. "Bu topraklar fazıllar çalmışlardır; biz onları ibtilâdan ikrâr edici getiririz."

"Fazl" kelimesi muhtelif ma'nâlarda müsta'meldir; ma'nâ-yı lügavîsi "naks"ın zıddı olan ziyâdelik ve artıklık, meziyet ma'nâlarıdır. Kerem, inâ-yet, ihsân, ilim, hüner ve irfân ma'nâlarına gelir.

Bu toprak bizim vücûdumuzun ve varlığımızın hazînesinden meziyetler ve hünerler ve ma'rifetler çalmışlardır. Mertebe-i cemâdiyyette tabakâtü'l-arz ilminde tafsîl olunan muhtelifü'l-eşkâl billûrâtı ve envâ-ı maâdini ve ahcân; ve mertebe-i nebâtâtta lâ-yuad ve lâ-yuhsâ fasîleleri ve hayvânât âleminde türlü türlü hayvanları; ve mertebe-i insanda da ırk-ı ebyaz ve asfar ve esved ve ahmeri ızhâr ederler. Biz o toprakları kuvâ-yı muhtelif-e-i tabiât altında ibtilâya ve imtîhâna çekip, bizden çaldığı fazılları ikrâr ettiririz. Meselâ güneşle kızdırırız ve zemheri ile dondururuz ve yağmurlar ile ıslatırız; velhâsıl türlü türlü ibtilâlara ma'rûz kılarız."

ليك احمد بر همه افزوده است

بس عجب فرزند کبر را بوده است

1020. "Onun çok acib evlâdı olmuştur, fakat Ahmed cümle üzerine ziyâde olmuştur."^[1017]

"Çok acib evlâdlar"dan murâd, enbiyâ-yı sâlife hazarâtıdır; ya'ni, "O topraktan çok acib tecelliyâtın mazharları olan enbiyâ zâhir olmuştur; ve bu zâhir olan evlâdlar arasında Ahmed (a.s.v.) hepsinin üzerine mufazzal olmuştur."

که چنین شاهی ز ما دو جفت زاد

شد زمین و آسمان خندان و شاد

1021. "Yer ve gök, biz iki çiftten böyle bir şâh doğdu, diye handân ve şâd oldu."

İki çift, ya'ni "zevc ve zevce"den murâd, yer ve göktür; gök "zevc" ve yer "zevce" mesâbesindedir. Nitekim hükemâ felekiyâta "âbâ"; ve unsuriyâta "ümmühât"; ve cemâdât ve nebât ve hayvânâta, "mevâlid-i selâse" derler.

خاك چون سوسن شده ز آرايش

می شکافت آسمان از شاديش

1022. "Gök onun sürûrundan açılır; toprak onun âzâdeliğinden susam çiçeği olmuştur."

"Doğan bu veled-i latîf ve şerîfden dolayı gök sevincinden gonca gibi açılır; toprak onun âzâdeliğinden ve kuyûd-ı mâsivâdan hürriyetinden dolayı

susam çiçeği gibi olmuştur." Ya'ni Ahmed (aleyhissalâtu vesselâm)ın zuhûruyla âlem-i ma'nâ göğü gonca gibi açılır ve âlem-i sûret dahi onun şerîat-ı mutahharasıyla susam çiçeği gibi ter ü tâze olur.

ظاهرت با باطنت ای خاک خوش چونکه در جنگند اندر کش مکش

1023. "Ey latîf toprak, senin zâhirin ile bâtının cenkte ve ıztırâb içindedir."

هر که با خود بهر حق باشد بجنگ تا بود معنیش خصم بو و رنگ

1024. "Her kim onun ma'nâsı kokunun ve rengin hasmı olmak için, kendisiyle Hak için cenkte olursa;"

İkinci mısra'daki "tâ", ta'lîl içindir. Ya'ni, toprağın zâhiri ve bâtını olduğu ve zâhiri ile bâtını yekdiğeriyle cenkte bulunduğu gibi, ondan mütevellid olan âdemin dahi zâhiri ve bâtını vardır. Her kimin ma'nâsı ve bâtını, kokunun ve rengin, ya'ni âlem-i sûretin hasmı olmak için, kendi nefsi ile ve zâhiriyle Allâh için cenkte ve mücâhedede olursa;" Hind şârihlerinden ba'zıları "tâ"yı "elbette" ma'nâsına alıp, şu ma'nâyı verirler: "Her kim Hak için kendisiyle cenkte olur, elbette onun ma'nâsı kokunun ve rengin hasmı olur."

ظلمتش با نور او شد در قتال آفتاب جانش را نبود زوال

1025. Onun zulmeti, onun nûruyla kütâlde oldu; onun canının güneşine zevâl olmaz.

O mücâhede eden kimsenin zulmet olan cismi ve nefsi, onun nûr olan ma'nâsı ve rûhu ile kütâlde oldu; ve bu mücâhedeye sabır neticesinde Hakk'ın nusretini ve yardımını çekici olduğundan, onun güneş gibi cânı gâlib olur ve ona aslâ zevâl olmaz.

هر که کوشد بهر ما در امتحان پشت زیر پایش آرد آسمان

1026. Her kim bizim için imtihânda çalışır, gök onun ayağının altına arkasını getirir.

Ya'ni, Hak Teâlâ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (Ankebût, 29/69) ya'ni "O kimseler ki bizim hakkımızda mücâhede ederler, biz elbette onlara doğru yollarımızı gösteririz" buyurur; ve Hakk'ın doğru yol gösterdiği kimseler, âlem-i ulvîye ayak basarlar.

ظاہرت از تیرگی افغان کنان باطن تو گلستان در گلستان

1027. *Senin zâhirin bulanıklıktan efgân edicidir, bâtının gülîstân içinde gülîstândır.*

"Senin zâhirin ve cismâniyetin kesâfetten dolayı kıvrancı ve efgân edicidir, bâtının ve rûhâniyetin ise, gülîstân içinde gülîstândır." "İkinci gülîstân"dan murâd, "rûh-ı küllî"dir; ve "birinci gülîstân"dan murâd "rûh-ı cüz'î-i mü'min"dir.

قصداو چون صوفیان رو ترش تا نیامیزند با هر نور کش

1028. *Onun kasdı, ekşi yüzlü sūfîler gibidir, tâ ki her nûr söndürücü ile karışmayalar.*

"Senin cismâniyetinin kasdı, her nûr söndürücü olan nâmahrem kimse ile ihtilât etmemek için, ekşi yüzlü ve somurtkan sūfîler gibidir." Ya'ni sūfîler nasıl ki kendi cinslerinin gayri ile ihtilât etmemek için, somurtkan bir halde durup, onları yanlarından kaçırmaları ise, senin topraktan olan cismin ve zâhirin dahi, nûr-ı rûha karşı öylece somurtkan ve ekşi yüzlüdür; binâenaleyh cismânî olan kimseler, rûhânî ve nûrânî olan kimseler ile ihtilât etmek istemezler.

عارفان رو ترش چون خارپشت عیش پنهان کرده در خار درشت

1029. *Ekşi yüzlü ârifler kirpi gibidir, sert diken içinde ayısı gizli etmiştir.*

Onun için ârifler, cismânîlere karşı ekşi yüzlü ve somurtkandır; onlar kirpi gibidir. Kirpiler nasıl kendilerini sert dikenli olan postları içinde saklarlar ise de, onlar da nûrânî ve zevkî olan rûhânî yaşayışlarını, bu kirpi dikenini gibi olan cismin somurtkanlığı içine saklarlar.

باغ پنهان گرد باغ آن خار فاش کای عدو دزد زین زر دور باش

1030. *Bag gizlidir, bağın etrafında o diken âşîkârdır, der ki: "Ey düşman olan hırsız, bu üzüm asmasından uzak ol!"*

Meselâ bağ, kendi etrafına dizilmiş olan diken yığınları içinde gizlidir; o meydanda ve zâhir olan dikenler, hâl dili ile derler ki: "Ey düşman olan hırsız, bu üzüm asmalarından uzak ol!" Hind nüshalarında "rez" yerine "der" vâki'dir. "Bu kapıdan uzak ol" demek olur.

خارِ پشته خار حارس کردهء سر چو صوفی در گریبان بردهء

1031. *Ey kirpi, dikenî muhâfız etmişsin; başını sûfî gibi yakanın içine götürmüşsün!*

"Kirpi"den murâd, ekşi yüzlü ve somurtkan olan ârif-i billâhdır. Binâenaleyh hitâb ârifedir. Ve "sûfî"den murâd, tâlib-i ma'rifet olan sâliktır ki, kese-râttan mücteniben başını yakasının içine çekip, dizinin başında vahdete müteveccihen murâkib bir hâlde oturur. Ârif ise cemî'-i murâkabâtı geçip, kese-râtta vahdeti müşâhede etmekte olduğundan, onun nâmahremlerden tesettürü ancak, ahvâl-i cismânîyyesi sebebiyle vâki' olur. Ya'ni, "Ey ârif, sen kirpinin dikenî gibi olan ekşi yüzlülüğü ve somurtkanlığı, ahvâl-i bâtinene muhâfız ve bekçı yapmışsın, başını tâlib-i ma'rifet olan sûfî gibi, libâs-ı cisminin yakasına götürmüşsün."

تا کسی در چار دانگ عیش تو گم شود زین گلرخان خار خو

1032. *Tâ ki senin aysının dânginin dâcârı olan diken huylu gül-ruhlardan bir kimse gâib ola.*

Ankaravî hazretleri bu beytin ağmez-i ebyât-ı *Mesnevî*'den olduğunu beyân buyurmuş ve müteaddid vecihler ile, ma'nâyı tavzihe mecbûr kalmıştır. Fakîr, Hind nüshalarında bu beyti: گم شود زین گلرخان خار جو تا کسی در چار دانگ عیش تو گم شود زین گلرخان خار جو şeklinde gördüm. Bu sûrete göre beyitte gâmilik yoktur ve yukanki ma'nâ-lara rabtı da gâyet kolaydır. Fakat İsmâîl-i Ankaravî hazretleri gâyet müdakkik bir zât olduğundan, bu iki şekilden hangisinin daha müreccah olduğunda tereddüd hâsıl oldu. Nihâyet meseleyi Konya Âsâr-ı Atika Müzesi müdür-i muhteremi Mehmed Yûsuf beyden mektupla sordum, aldığım cevâb şudur: "Müzedde mevcûd olup, Hz. Mevlânâ'nın vefâtından beş sene sonra, nüsha-i asliyyeden istinsâh edilip Sultan Veled ve Hüsameddîn Çelebi efendilerimiz hazarâtı tarafından mukâbele ve ba'zı yerleri tashîh buyurulmuş olan 677 târihli *Mesnevî-i Şerîf*'e baktım, tekrâr tekrâr okudum, şu neticeye vâsıl oldum: (Sa-hîfe 329, satır, 26.) گم شود زین گلرخان خار جو beyt-i şerîf aynen böyledir. Bu tedkîke nazaran Hind nüshaları, nüsha-i asliyyeye muhâlif olmuş oluyor. Binâenaleyh bu nüshaya göre îzâh zarûridir. Birinci vecih: "Dâcâr", iki kimsenin nâgâh ve habersiz, birbirine mülâkî olması. "Dâng", bir dînârın altıda biri. "Gül-ruhlardan"dan murâd vech-i bâtını parlak ve ayn-ı sâbite-si saîd olan kimselerdir. "Hâr-hû"dan murâd, sîfât-ı nefsânîyye ile ittisâfî mu'tâd olan kimselerdir.

Bu beyt-i şerîfde, vücûdun cemî'-i merâtibini câmi' olan insân-ı kâmil "dî-nâr"a teşbîh buyurulmuş ve onun altıda biri ile, sûret-i beşerîyyesine işâret edilmiş oluyor. Zîrâ insân-ı kâmil, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın merâtib-i tenez-zülâtından altıncı mertebedir ki, ahadiyyet, vahdet, vâhidiyyet, rûh ve misâl ve âlem-i şehâdetdir. Ve insân-ı kâmilin sûret-i beşerîyyesi mertebe-i şehâdet-tendir. Hulasa-i beyit: "Sifât-ı nefsânîyye ile ittisâfî kendilerine huy ve âdet etmiş olan ehl-i saâdetten bir kimse, senin dînâr gibi olan vücûdunun yaşayışının dângine, ya'ni, altıda biri olan beşerîyetine ansızın mülâkî olduğu va-kit, kendiliğinden ve sifât-ı nefsânîyyesinden gâib ola."

İkinci vecih: "Dü çâr-ı dâng" ta'bîrinde "dü", iki ma'nâsınadır; ve "Tâ kesî dü" "tâ ki bir iki kimse" demek olur. "Çâr dâng", *Gıyâsü'l-Lügât*'ın beyânına göre "dört kısım" ve "dört köşe" ve "dört taraf" ma'nâsınadır. Nitekim "Çâr dâng-i Hindûstân" derler. Bu "çâr dâng"den murâd, makâm-ı nefis, makâm-ı rûh, makâm-ı kalb ve makâm-ı sır olmak münâsib görünür. Nitekim Şeyh Abdüllatîf Makdisî hazretleri *Kitâb-ı Tuhfe*'sinde bu makâmâtı beyân etmiştir. "Gül-ruhân-ı hâr-hû" ya'ni "diken huylu gül-ruhlar"dan murâd, âriflerdir. Bu veche göre, yu-kariki beyte merbûtan hulâsa-i ma'nâ şöyle olur: "Ey kirpi gibi olan ârif, sen di-ken gibi olan ekşi yüzlülüğü bekçi yapmışsın, tâ ki senin gibi diken huylu olan gül-ruhlardan ve âriflerden bir iki kimse, senin ayşının etrâf-ı erbaasında gâib ve müstağrak olsunlar." Ya'ni nâmahremler senin yaşayışına iştirâk etmesinler ve musâhib olmasınlar. Mahrem olanlar, senin makâmâtının zevk ve hâlinde müs-tağrak olsunlar diye diken bekçi yapmışsın, demek olur. (Vallâhu a'lem!)

تافل تو گرچه که کودک خو بدست هر دو عالم خود طفیل او بدست

1033. "Senin çocuğun her ne kadar ki çocuk huylu olmuştur, her iki âlem onun tufeyli olmuştur."

Ma'lûm olsun ki, üslûb-ı *Mesnevî-i Şerîf* acıdır. Cenâb-ı Pîr gâh isneyniyet ve gâh vahdet yüzünden söylerler. İsneyniyet yüzünden söyledikleri vakit, li-sanları Hakk'ın âlet-i tekellümü olur ve ondan Hak söyler. Nitekim hadîs-i kudside . . . لسانا الخ . . . buyurulmuştur. Meselâ biraz yukarıda mezkûr olan [1024 nolu] beyti isneyniyet cihetinden; ve onun biraz aşağısındaki [1026 nolu] beyti, vahdet cihetinden vâki' olmuştur. Bu ve âtideki beyt-i şerîfde yine vahdet ci-hetinden intikâlen buyurulur ki: "Ey Halîme, senin gâib olan çocuğun sûret i'ti-bâniyle gerçi çocuk huyludur; fakat dünyâ ve âhîret onun ma'nâsının ve hakî-katinin tufeyli olmuştur!"

- ما جهانى را بدو زنده كنيم چرخ را در خدمتش بنده كنيم
1034. "Biz cihâna mensûb olanları onunla diri ederiz; çerhi onun hizmetinde bende ederiz."

"Biz Azîmü's-şân âlem-i kesâfetin ahkâmında müstağrak olanları, âlem-i latîfin nûruyla diri ederiz; eflâki onun emrine tâbî' kılarız; o gökte kameri şak-keder."

- گفت عبد المطلب كين دم كجاست اى عليم السر نشان ده راه راست
1035. *Abdûlmuttalib dedi ki: "Bu dem nerededir? Ey sır bilici doğru yolun ni-şânını ver!"*

Münâcâtta bulunan Abdûlmuttalib bu hitâbları Kâ'be'den işitince dedi ki: "Ey sırları bilen Hâlik'im, gâib olan çocuğum şimdi nerededir? İnâyeten bize doğru yolun nişânını ve âlâmetini göster!"

نشان خواستن عبد المطلب از موضع محمد صلى الله عليه و سلم كه كجاست
يام و جواب آمدن از درون كعبه و نشان يافتن

"Onu nerede bulayım?" diye, Muhammed (s.a.v.)'in mevziinden Abdûlmuttalib'in nişân istemesi ve Kâ'be'nin içinden cevâb gelmesi ve nişân bulması

- از درون كعبه آوازش رسيد گفت اى جويندهء طفل رشيد
1036. *Kâ'be'nin içinden ona âvâz erişti, dedi: "Ey reşid olan çocuğuy arayan!"*
در فلان واديست زير آن درخت پس روان شد زود پير نيك بخت
1037. *"Falan vâdide o ağacın altındadır!" Mûteâkiben iyi bahıtlı olan ihtiyar çabuk revân oldu.*

Ya'ni, Kâ'be'nin içinden Abdûlmuttalib'e ses gelip dedi ki: "Ey rüşd sâhi-bi olan çocuğuy arayan! O şimdi falan vâdide ve falan ağacın altındadır!" Bu hitâbı mûteâkib, iyi tâlihli ihtiyar, ya'ni Abdûlmuttalib hemen o tarafa gitti.

زانکه جدش بود ز اعیان قریش

در رکاب او امیران قریش

1038. *Kureyş'in beyleri onun rikâbında idi, zîrâ ki onun ceddî Kureyş'in a'yânından idi.*

Abdülmuttalib, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i aramağa giderken, onun rikâbında Kureyş'in beyleri dahi berâber idi; çünkü Resûl-i zîşân Efendimiz'in cedd-i âlîleri bulunan Abdülmuttalib Kureyş'in a'yân ve eşrâfından idi.

مہتران بزم و رزم و ملحمہ

تا پیشت آدم اسلافش ہمہ

1039. *Âdem'in zahrına kadar onun bütün eslâfı, bezmin ve rezmin ve melhamenin en büyüklüğü idi.*

Ebu'l-beşer olan Hz. Âdem'in sulbüne kadar Resûl-i Ekrem'in bütün eslâfı, cem'iyet-i beşeriyenin ve harb ve kâtâlin reisleri idi. Nitekim hadîs-i şerîfde فاهبطنی اللہ الی الارض فی صلب آدم و جعلنی فی صلب نوح و قدف بی فی صلب ابراهیم ثم لم یزل یزل یقلنی من الاصلوب الکریمۃ و الارحام الطاهرۃ حتی اخرجنی بین ابوی لم یلتقیا علی سفاح قط ya'ni "Allâh Teâlâ beni sulb-i Âdem'de arza indirdi ve beni sulb-i Nûh'da kıldı ve beni sulb-i İbrâhîm'e kazf etti; sonra beni dâimâ aslâb-i kerîme ve erhâm-i tâhireden nakl etti, hattâ aslâ zinâ üzerine iltikâ etmeyen ebeveyn arasından beni çıkardı" buyurulmuştur.

این نسب خود پوست او را بوده است کز شهنشاهان مہ پالوده است

1040. *Bu neseb ise onun postu olmuştur ki, büyük şehinşâhlardan süzülmüştür.*
[1037]

Bu neseb, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in cism-i şerîflerine âit olup, bir post ve kabuk mesâbesindedir ki, bu post dahi büyük şehinşâhlar olan enbiyâ (aleyhimü's-selâm) nesillerinden süzülmüştür.

معز او خود از نسب دورست و پاک نیست جنش از سمک کس تا سمک

1041. *Onun mağzı ise nesebden uzak ve pâktir; semekten Simâk'e kadar kimse onun cinsi değildir.*

"Mağz", iç "semek", balık ma'nâsınadır. Burada esfelden kinâyedir. "Simâk", iki parlak yıldızın ismidir ki, birine "Simâk-ı A'zel", diğerine "Simâk-ı Râmih" derler. Burada a'lâdan kinâye olur. Ya'ni, "Resûl-i Ekrem'in kabuk mesâbesinde cism-i şerîfleri, enbiyâ neslinden süzülmüş gelmiştir; onların

mağzı ve içi ise aslâ neseb ile alâkadâr değildir. Âlem-i esfelden, âlem-i a'lâ-yı kadar, hiçbir kimse onun cinsi ve nazîri değildir."

نور حق را کس نجوید زاد و بود خلعت حق را چه حاجت تار و بود

1042. *Hakk'ın nûru için kimse doğma ve olma arayamaz; Hakk'ın hil'atı için târ u pûda ne hâcet!*

Ya'ni, "Hakk'ın nûru doğmadan ve nesebden münezzehtir. Hiçbir kimse o nûr için bir mebbe' arayamaz. Hakk'ın kullanna giydirdiği nübüvvet ve velâyet hil'at ve libâsları için eniş [anış] ve argaca ya'ni nesce hâcet yoktur." "Bûd", vücûd, varlık ve olma; "hil'at" pâdişâhlar tarafından teşrîfen ve ikrâmen verilen libâs; "târ u pûd" kumaşın alt ve üst örgüleri ki, eniş [anış] ve argaç denir.

کمترین خلعت که بدهد در ثواب بر فزاید بر طراز آفتاب

1043. *En aşağı hil'at ki sevâbda verir, güneşin tırâzı üzerine ziyâde olur.*

"Tırâz"ın müteaddid ma'nâları vardır, burada elbise kenarlarına dikilen sirmadan çiçekler ve nakışlar demek olup, güneşin huzemât-ı ziyâiyyesinden kinâye olur. Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretlerinin sevâb husûsunda en aşağı verdiği hil'at-ı ikrâm, güneşin huzemât-ı ziyâiyyesinden daha ziyâde parlak ve latîf olur."

بقیه قصه دعوت بلقیس بر حمت

Belkîs'ı rahmete da'vet kıssasının bakıyyesi

خیز بلقیسا بیآ و ملک بین بر لب دریای یزدان در بچین

1044. *"Ey Belkîs, kalk gel ve mülk gör! Hâlık'ın deryâsının kenârında inci toplâ!"*

"Mülk"den maksûd, mülk-i ma'nevîdir. "Leb-i deryâ-yı Yezdân"dan murâd, âlem-i rûhânî ve hakikat-ı insânîdir. "İnci"den murâd, esrâr-ı ma'ri-

fettir. Hitâb, zâhiren Süleymân (a.s.)dan Belkîs'a ve zımnen Hz. Pîr efendimiz tarafından bilcümle mâlikîyyet da'vâsında bulunan nüfûsadır. Ya'ni, "Ey Belkîs, oturduğun çöplük ve mezbele üstünden kalk da gel, bizim indimizde mülk-i ma'nevîyi gör ve Hakk'ın deryâsının kenârı olan rûhâniyet âleminde ve hakîkat-ı insâniyye sâhasında, esrâr-ı ma'rifet-i ilâhiyye inci-lerini topl!"

خواهرانت ساکن چرخ سنی تو برداری چه سلطانی کنی

1045. "Senin kız kardeşlerin âlî olan çerhin sâkinidir; sen bir murdar ile niye sultanlık edersin?"

"Nefis" müennes olduğu için, cenâb-ı Pîr efendimiz nüfûs-ı sâlihaya "kız kardeş" ta'bîr buyururlar. "Ey Belkîs ve ey nefis-i mağbûn, senin sâlih olan kız kardeşlerin, âlem-i ulvînin sâkini olmuşlardır, sen niçin bir murdar ve cî-feden ibâret olan bu dünyâ ile sultanlık ediyorsun?" Nitekim hadîs-i şerîfde البديهة الدنيا جيفة و طالبها كلاب ya'ni "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibi köpeklerdir" buyurulmuştur.

خواهرانترا ز بخششهای راد هیچ می دانی که آن سلطان چه داد

1046. "Hiç biliyor musun ki, o sultân-ı azîm, senin kız kardeşlerine bahşîşlerden ne verdi?"

"Râd", cömert ma'nâsına olup "bahşîşhâ-yı râd", cömert bahşîşler ve atâlar demek olur ki, mebzûl ve azîm bahşîşlerden kinâyedir. Ba'zı nüshalarda "râd" yerine "zâd" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Azık bahşîşlerinden ne verdi?" demek olur. Ve "azık"tan murâd, âhiret azığı olduğu zâhirdir.

تو ز شادی چون گرفتی طبل زن که منم شاه و رئیس گلخن

1047. "Sen külhânın şâhı ve reîsi benim diye sürûrundan niçin davul çalıcı tuttun?"

"Külhan"dan murâd, şehvet-i dünyâdır. Nitekim yukarıda bu cildde 240 numarada cenâb-ı Pîr efendimiz که از حمام تقوی روشن است ["Dünyânın şehveti külhân misâlidir ki, ondan takvâ hamamı rûşendir"] buyurmuşlar idi. Ya'ni, "Ey Belkîs, dünyâ ve şehvet-i dünyâ külhân misâli iken, sen bu külhânın şâhı ve reîsi olduğundan dolayı niçin sevindin de, sarayının kapısında davulcular ve mızıkacılar tuttun?"

مثل قانع شدن آدمی بدنیا و حرص او در طلب و غفلت او از دولت روحانیان که
ابنای جنس ویند و نعره زنان که «یا لیت قومی یعلمون»

Âdemînin dünyâya kâni' olmasının ve talebde onun hırsının
meseli ve onun rûhânîlerin devletinden gâfleti ki, onun ebnâ-yı
cinsidirler; ve: "Ne olaydı kavmim bilseler idi!" diye na'ra
vuruculardır

Ya'ni, insanın dünyâya ve dünyânın huzûzâtına kanâat etmesi ve bu huzûzâtı taleb ve tahsîl emrinde vâki' olan onun hırsı hakkında ve mesel îrâdî ve bu insanın kendi ebnâ-yı cinsinden olan ve Yâsîn-i şerîf sûresinde beyân buyurulduğu üzere: "Ne olaydı kavmim benim ne saâdet ve devlet içinde bulunduğumu bilseler idi!" (Yâsîn, 36/26) diye na'ra vuran rûhânî insanların devletinden gâfil bulunması.

آن سگی در کو گدای کور دید حمله می آورد و دلکش می درید

1048. *O bir köpek mahallede kör dilenciği gördü, hamle etti ve onun eski libâsını yırttı.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıda va'd buyurulan meselin îrâdîdır. "Delk", fukarânın giydikleri eski ve yamalı yırtık pırtık libâs.

گفته ایم این را ولی بار دیگر شد مکرر بهر تأکید خیر

1049. *Bunu diğer def'a demiş idik, fakat haberin te'kîdi için mükerrer oldu.*

II. cildde bu meseli bir kere îrâd etmiş idik; fakat gönüllerde bu ma'nânın te'kîd ve tesbîti için burada mükerrer oldu. Fâidesi vardır, zararı yoktur.

کور گفتش آخر آن یاران تو بر کُهنَد این دم شکاری صید جو

1050. *Kör ona dedi: "Nihâyet senin o arkadaşların şimdi dağda av arayan avcılardır."*
[1047]

- قوم تو در کوه می گیرند گور در میان کوی می گیری تو کور
1051. "Senin kavmin dağda yaban eşeği tutuyorlar, sen mahalle ortasında kör tutuyorsun!"

"Gür", yaban eşeği dedikleri hayvandır ki, avcılar indinde makbûl bir avdır. Ve bu temsilden murâd ne olduğu âtîde beyân buyurulur.

- ترك اين تزوير كن شيخ نفور آب شوری جمع کرده چند کور
1052. Ey nefret edici şeyh, tezvîri terk et; birkaç körü cem' etmiş acı susun!

"Tezvîr", kizb ve hîle etmek. "Kör"den murâd ilm-i hakikî ile ilm-i taklîdî-yi temyîze muktedir olamayan kimseler. "Acı su"dan murâd taklîdî ve tahmî-nî olan ilim. Ya'ni, "Ey ehl-i hâlin yokluğundan ve mücâhedesinden nefret edici olan şeyh-i müzevvir, yalan ve hîle ile halka kendini satmayı terk et! Sen etrâfına birkaç temyîzsiz kimseleri toplamış bir acı su mesâbesindesin. O toplanan kimseler senden o acı suyu içerler ve sen lisân-ı hâl ile dersin"

- کين مريدان من و من آب شور می خورند از من همی گردند کور
1053. Ki: "Bu mürîdlerimdir ve ben acı suyum; benden içerler ve kör olurlar!"

Avâmı başına toplayan ve onların mallarına ve hürmetlerine tama' edip evliyâlık taslayan müzevvir şeyhlerin hâlleri, dâimâ bu hitâbda bulunur; fakat onların hallerinden bu hitâbı avâm anlıyamazlar, pervâne gibi etrâfında dolaşırlar.

- آب خود شیرین کن از بحر لدن آب بد را دام این کوران مکن
1054. Kendi suyunu ledün denizinden tatlı et, fenâ suyu bu körlerin tuzağı etme!

"Fenâ su"dan murâd ulûm-ı taklîdiyye ve nazariyyedir. "Bahr-ı ledün"den murâd, ulûm-ı yakîniyye ve zevkiyyedir. Ya'ni, "Ey şeyh-i müzevvir, halka ulûm ve ma'rifet bahş etmek bahânesiyle kendini satma; ve acı ve fenâ su mesâbesinde olan ulûm-ı taklîdiyye ve nazar ile iftîhâr etme; ve bu ulûmu körleri avlamak için tuzak yapma!" Eğer halkı irşâd hevesinde isen, o taklîdî ilimleri, ulûm-ı yakîniyye ve zevkiyyeye tahvîl et!

- خير شیران خدا بين گورگیر تو چو سگ جونی بزرقی کورگیر
1055. Kalk, yaban eşeği tutucu olan Hudâ'nın arslanlarını gör; sen köpek gibi niçin zerk ile kör tutucusun?

"Hudâ'nın arslanları"ndan murâd, insân-ı kâmillerdir. "Yaban eşiği"nden murâd, henüz kuyûd-ı nefsâniyye ile mukayyed olan tâlib-i sâdik; "kör"den murâd temyizsiz olan ahmak kimselerdir. "Zerk", riyâ. Ya'ni, "Ey şeyh-i müzevvir, içinde yuvarlanmakta olduğun nefsâniyet mezbelesinden kalk, ehl-i zekâ olan tâlib-i sâdikları avlayan, insân-ı kâmilleri gör! Sen niçin böyle köpek gibi, zerk ve riyâ ile ahmakları kandırıp, etrâfına toplayıcı olmuşsun?"

گور چه از صید غیر دوست دور جمله شیر و شیر گیر و مست نور

1056. *Yaban eşiği nedir! Dostun gayrisinin saydından uzaktır. Hepsî arslan-
dır ve arslan tutucu ve nûrun sarhoşudur.*

Biz kâmillere gür, ya'ni yaban eşiği tutucudur dedik; fakat bu, yaban eşiği tutmak onların indinde ehemmiyetsiz bir şeydir, onun ne kıymeti vardır! O kâmiller, dost-ı hakikî olan Hakk'ın gayrisinin saydından uzaktır. Hepsî arslandır ve hakikat arslanını tutucudur ve hepsi Hakk'ın nûrunun sarhoşudur.

در نظاره صید و صیادى شه کرده ترك صید و مرده در وله

1057. *Şâhın avı ve avcılığının nezzâresinde, saydı terk etmiş ve hayret içinde
ölmüşlerdir.*

Ya'ni, "Kâmiller, şâh-ı hakikî olan Hakk'ın avını ve avcılığını temâşâda, tâlib-i sâdikları avlamayı terk etmişlerdir ve bu temâşâda hayret içinde ölmüşlerdir." Ya'ni Hak'da fânî olmuşlar ve bu avcılığı Hak'dan görmüşlerdir. Bu beyt-i şerifde "kurb-i ferâiz"e işâret buyrulur; zîrâ ibâddan zâhir olan ef'âlde, fâil Hak'dır ve ibâd Hakk'ın âletidir. Ve bu hâl kâmilin meşhûdudur; binâenaleyh veliyy-i kâmil müridin saydını, ya'ni irşâdını hep Hak'dan görür ve kendini Hakk'ın âleti bilir.

همچو مرغ مرده شان بگرفته یار تا کند او جنس ایشان را شکار

1058. *O onların cinsini avlamak için yâr, onları ölmüş kuş gibi tutmuş.*

Bu beyt-i şerif, yukarıdaki ma'nânın misâlidir. Ya'ni, "Meselâ avcı ölmüş bir kuşu elinde tutar, bu ölmüş kuşun cinsini avlamak için, bu hâl avcının bir tedbîridir. Yâr-i hakikî olan Hak dahi kendinde fânî olmuş ve varlığından ölmüş olan bir kâmil, o kâmilin cinsini avlamak için yed-i kudretinde tutar." Binâenaleyh sûrette avlayan ölü kuş mesâbesindeki kâmil görünür ise de, hakikatte avlayan Hak'dır.

مرغ مرده مضطر اندر وصل و بین خواندهء القلب بین الاصعین

1059. *Ölmüş kuş vasılda ve firkatde muztardır. "El-kalbü beyne'l-isbaayn" okumuşsun.*

"Ölmüş kuş"tan murâd, Hak'da fânî olan insân-ı kâmilidir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmil, nazarından halkı gâib edip, Hakk'ın vaslında müstağrak olmakda veyâ-hud irşâd için vasl hâlinden, halka rücû' etmekte muztardır. Onların irâdeleri, Hakk'ın irâdesinde mahv ve müstehlektir. القلب بين اصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء ya'ni "Kalb, Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, nasıl dilerse onu döndürür" hadis-i şerifini okumuş isen, bu ma'nâyı anlamışsındır."

مرغ مردش را هر آنکه شد شکار چون ببیند شد شکار شهریار

1060. *Her o kimse ki, onun ölmüş kuşuna şikâr oldu, gördüğü vakit, şehriyâr-ın şikârı oldu.*
[1057]

Ya'ni, "Her bir kimse ki, kurban-ı ferâiz mertebesinde olan bir kâmilin şikârı oldu ise, o kâmilin ahvâlini basar-ı basîretle gördüğü vakit, şehriyâr-ı hakîkî olan Hakk'ın şikâr olur ve anlar ki, kendi dahi bu ölmüş kuşun cinsindendir ve Hak kendisini bu ölmüş kuş ile avlamıştır."

هر که او زین مرغ مرده سر بتافت دست آن صیاد را هرگز نیافت

1061. *Her kim bu ölmüş kuştan baş döndürürdü, o avcının elini aslâ bulmadı.*

Ya'ni, "Bu ölmüş kuş mesâbesinde olan insân-ı kâmil, avcı mesâbesinde olan Hakk'ın yed-i kudretinde idi; her kim bu ölmüş kuştan, ya'ni insân-ı kâmilden yüz çevirdi ve onu hiçe saydı ise, o kimse avcının ya'ni Hakk'ın yed-i kudretini bulamadı." Hak onu tabîatın terbiyesine bıraktı. O tabîat, ayn-ı cehennemdir.

گوید او منگر بمرداری من عشق شه بین در نگه داری من

1062. *O der ki: "Benim murdarlığuma bakma, benim nigâhdârlığımda şâhın aşkını gör!"*

"Murdarlık"dan murâd, insân-ı kâmilin cismi ve sûretidir. Ya'ni, "Hakk'ın yedinde ölmüş kuş gibi olan ve insân-ı kâmil, zâhir-perest olan kimseye der ki: "Sen benim cism-i unsurîme bakıp, i'tirâz etme; benim muhafızlığımda şâh-ı hakîkinin aşkını gör!" Zîrâ ben şâhın âlet-i saydığım; sayyâdın âletini hıfz etmeğe aşkı ve muhabbeti vardır.

من نه مردارم مرا شه کُشته است صورت من شبه مرده گشته است

1063. "Ben murdâr değilim, beni şâh öldürmüştür; benim sûretim ölmüşe müşâbih olmuştur."

"Gerçi alelümûm ecsâm ve suver murdârdır; fakat ben aşk-ı ilâhî ile ölmüş ve beni şâh-ı hakikî öldürmüş olduğundan, ben murdâr ve pis değilim. Benim sûretim ve cismâniyetim ölüye müşâbih olmuştur." Yoksa hakikatte ölü değildir; zîrâ cismim rûhâniyet hükmünü iktisâb etmiştir.

جنشم زین پیش بود از بال و پر جنشم اکنون ز دست دادگر

1064. "Bundan evvel benim hareketim bâl ü perden idi; şimdi benim hareketim âdilin elindendir."

"Ben kemâle gelmezden mukaddem benim bu hayât-ı dünyeviyyedeki hareketim, nefsimin gazab ve şehvet kanatlarından idi. Binâenaleyh nefs-i zâlimin hükmüyle hareket eder idi; şimdi ise o zâlim olan nefsim öldü; artık benim hareketim pâdişâh-ı âdil olan Hakk'ın yed-i kudretiyledir."

جنش فانیم بیرون شد ز پوست جنشم باقیست اکنون چون ازوست

1065. "Benim fânî olan hareketim posttan dışarıya gitti; şimdi benim hareketim bâkîdir, çünkü O'ndandır."

"Benim fânî ve nefsânî ve rûh-ı hayvânî sebebiyle olan hareketim artık bu cisim postundan ve kabuğundan dışarıya çıktı. Şimdi benim hareketim bâkî olan rûh-ı sultânî ile dir; ve rûh-ı sultânî ise, Hak'dan menfûh olan rûhdur, binâenaleyh bâkîdir."

هر که کژ جنبد پیش جنشم گرچه سیمرغست زارش می کشم

1066. "Her kim benim hareketimin önünde eğri hareket ederse, her ne kadar sîmurg ise de onu zâr olarak öldürürüm!"

"Ben Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ı ile kâimim; binâenaleyh benim harekâtım Hak'dandır. Her kim Hakkânî olan benim hareketimin önünde, eğri ya'nî nefsânî hareket ederse, isterse cismâniyet âleminin sîmurgu ve en kuvvetlisi olsun, onu zayıf bir halde olarak öldürürüm!"

هین مرا مرده مبین گر زندهء در کف شاهم بگر گر بندهء

1067. "Eğer diri isen, sakın beni ölü görme; eğer bende isen, bana şâhın keffinde bak!"

"Eğer dirilere mahsûs olan idrâkin var ise, beni cismânîler gibi fânî ve ölü görme; eğer Hakk'ın kulu isen ve nefsin kulu değil isen, bana şâh-ı hakîkînin avcunda bak!"

مرده زنده کرد عیسی از کرم من بکف خالق عیسی درم

1068. "İsâ kerem cihetinden ölüyü diri etti; ben İsâ'nın Hâlîk'ının keffindeyim."

"İsâ (a.s.) Hakk'ın keremi cihetinden, nübüvvet-i âlîsini te'yîd için ölüyü diriltti. Ben ise, İsâ (a.s.)'ın Hâlîk'ının avcundayım."

Bu beyt-i şerîf velînin, nebî üzerine fazlını beyân değildir, belki bir kıyâs-ıdır. Ya'ni, İsâ (a.s.) kul iken, onun elinde ölü diri oldu; ben ise İsâ (a.s.)'ın Hâlîk'ının elindeyim, nasıl ölü olurum? Nitekim âtîde buyurulur:

کی بمانم مرده در قبضه خدا بر کف عیسی مدار این هم روا

1069. "Ben Hudâ'nın kabzasında ne vakit ölü kalırım? Bunu İsâ'nın keffi üzerinde bile câiz tutma!"

عیسی ام لیکن هر آن کو یافت جان از دم من او بماند جاودان

1070. "İsâ'yım; lâkin her o kimse ki, benim nefsimden cân buldu, o câvidân kalır."
[1067]

شد ز عیسی زنده لیکن باز مرد شاد آن کو جان بدین عیسی سپرد

1071. "İsâ'dan diri oldu, lâkin tekrâr öldü; şâd o kimse ki canı bu İsâ'ya teslim etti."

Bu iki beyt-i şerîfin zâhirine bakılırsa, velî nebî üzerine tafdîl edilmiş gibi görünür, fakat öyle değildir. Velî hiçbir vakit nebinin mertebesine vâsıl olamaz. Burada İsâ (a.s.)'ın mu'cize-i nebeviyyesi ve hârîka-i kevnîyyesi ile cismânî olan ölüleri diriltmesine işâret buyrulur. Ya'ni, "İsâ (a.s.) ölmüş bir cesede, emr-i Hak'la rûh-ı hayvânî bahş etti; fakat rûh-ı hayvânîde bekâ olmadığı için, o cesedin rûh-ı hayvânîsi yine söndü." Yoksa İsâ (a.s.) kendi zamân-ı saâdetlerinde hayât-ı ma'neviyye ile insanları diriltmedi demek değildir.

İsâ (a.s.) hiç şübhe yok ki, hem hayât-ı sûriyye ve hem hayât-ı ma'neviyye ifâzasına kâdir idi. Evliyâ-yı kirâm ise, kerâmât ve havârik-ı kevnîyyeden müctenibdirler, onların her biri bir peygamberin kalbi ve meşrebi üzerine olup, bu peygamberlerin hâiz oldukları velâyetin zevki üzerinedir ve bi'l-verâse beşerin müstaidlerine hayât-ı ma'neviyye ve ebediyye ifâza ederler.

من عصام در کف موسی خویش موسیم پنهان و من پیدا به پیش

1072. "Ben kendi Mûsâ'mın elinde asâyım; benim Mûsâ'm gizlidir ve ben önde zâhirim."

Burada "Mûsâ"dan murâd Hak'dır. Ya'ni, insân-ı kâmil der ki: "Ben kendi Mûsâ'm olan Hakk'ın yed-i kudretinde asâyım ve onun ef'âlini icrâda âletiyim; fakat benim Mûsâ'm olan zât-ı Hak, sûret perdesi arkasında gizlidir ve benim sûretim önde zâhirdir." Halk beni görürler, benim asâ-yı vücûdumu tahrik eden Hakk'ı görmezler.

بر مسلمانان پلِ دریا شوم باز بر فرعون اژدرها شوم

1073. "Müslümanlar üzerine deryânın köprüsü olurum; Fir'avn üzerine tek-râr ejderhâ olurum."

"Ben müslümanlar üzerine, tabîat deryâsı üzerinde rûhâniyet âleminde geçmek için köprü olurum. Nefsânî Fir'avn üzerine, kâhir bir ejderhâ olurum.

این عصا را ای پسر تنها مبین که عصای کف حق نبود چنین

1074. "Ey oğul, bu asâyı yalnız görme; zîrâ ki Hakk'ın eli olmaksızın asâ böyle olmaz!"

"Ey hakikat-i hâlden gâfil olan çocuk mesâbesindeki insan! Bu asâ-yı cismimi yalnız başına hareket eder bir halde görme; zîrâ bu cismim asâsında gördüğün acıb ahvâl, Hakk'ın eli olmaksızın böyle zâhir olmaz."

موج طوفان هم عصا بد کو ز درد طعنۀ جادو پرستان را بخورد

1075. "Tûfânın dalgası dahi asâ idi ki, o dertten sihirbazlara tapanların kerr ü ferri ni yedi."

"Derd", ağrı, sızı, maddî ve ma'nevî nâhoşluk. "Tantana", kerr ü fer ve âlâyış. "Tûfân"dan murâd, Fir'avnlere karşı fâsılalı beliyyelerden olan tû-fândır. Nitekim sûre-i A'râf'da buyrulur: فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ (A'râf, 7/133) Ya'ni "Biz onların üzerine tûfân ve çekirge ve kurbağa ve kan âyât-ı mufassalalarını gönderdik." Tafsîli tefsîr kitaplarındadır. Ya'ni, "Fir'avnilerin Mûsâ (a.s.)a karşı yaptıkları nâhoş mu-âmelelerden dolayı Hak Teâlâ'nın gönderdiği tûfân dalgaları dahi asâ mâhi-yetinde idi; o asâ Fir'avn'ın sihirbâzlarına tapanların âlâyışı ve kerr ü ferri ni yedi, yuttu."

زرق این فرعونیان را بر درم گر عصاهای خدا را بشمرم

1076. "Eğer Hudâ'nın asâlarını saysam, bu Fir'avnîlerin zerkını yırtarım!"

"Fir'avnîler"den murâd, nefsânî ve münkir-i evliyâ olan kimselerdir. "Zerk", riyâ ve gösteriş demektir. Ya'ni, "Ulemâ kisvesinde bulunup, halkı ri-yâlarıyla ve gösterişleriyle aldatan kimselerin perdelerini Hak Teâlâ'nın asâ mâhiyetinde olan azâblarını ve belâlarını saymak sûretiyle yırtarım!" demek olur.

لیک زین شیرین گیاهی زهرمند ترک کن تا چند روزی می چرند

1077. "Fakat bırak, birkaç gün bu zehirli tatlı ottan olulasınlar!"

"Fakat huzûzât-ı nefsâniyelerine mağlûb olan bu ri-yâkârları kendi halle-rinde bırak, varsınlar dünyânın zâhiri tatlı görünen ve bâtını zehirli olan lez-zetlerinden istifâde etsinler." Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Hicr'in ibtidâ-sında buyrulur: ذُرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَمْتَعُوا وَيُلْهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (Hicr, 15/3) Ya'ni "Onlar bırak yesinler ve temettu' etsinler ve emel onları meşgûl etsin! Yakın-da bilirler."

از کجا باید جهنم پروری گر نباشد جاه فرعون و سری

1078. Eğer Fir'avn'ın mansıbı ve ri-yâseti olmasa idi, cehennem-perverliği ne-rededen bulurdu?

Bu beyt-i şerîfde murâd buyrulmuş şey Fir'avn'ın şahsı değildir, zîrâ Fir'avn'ın garktan evvel tövbe edip îmân ettiğine Kur'ân-ı Kerîm şâhiddir. Ve Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî (k.s.) gerek *Fusûs-u'l-Hikem*'de Fass-ı Müse-vî'de ve gerek *Fûtûhât-ı Mekkiye*'lerinin müteaddid bâblarında Fir'avn'ın îmânını tasrîh ve izâh buyurmuştur. Ve yukarıki beyt-i şerîfde "Fir'avnîler" buyurulduğuna nazaran cenâb-ı Pîr efendimizin kasd-ı âlîleri dahi Fir'avn'ın îmândan evvelki hâli içinde bulunan her asırdaki mütekebbir ve mağrûrlardır. "Bunlar kendi mansıplarının ve makâmlarının îcâbı olan kuvvete istinâden ibâdullahı tahkîr ve kahr ederler ve bu sıfatları yüzünden cehennem ta'bir olu-nan mahall-i kahrın sermâye-i azâbı olurlar ve cehennemi beslemiş olurlar."

فرهش کن آنگهش کُش ای قصاب زآنکه بی برگند در دوزخ کلاب

1079. Ey kasab onu semiz et, ondan sonra onu öldür; zîrâ ki köpekler cehen-nemde azıksızdır.

"Kasab"dan murâd, Fir'avnîlere mahsûs câh ve mansıbdır ki, evvelen onların kibir ve gurûr ile besler ve semirtir, sonra da kahr eder. Nitekim birçok mütekebbir ve mağrûr hükümdarların sû-i âkıbetleri târihlerde mufasssalar mezkûrdur. "Köpekler"den murâd, suver-i hayvâniyyede zâhîr olan ahlâk-ı rezîledir ki, bunlar mahall-i kahr-ı ilâhî olan cehennemde sâhiblerinin etrâfını ihâta edip didiklerler.

گر نبودی خصم و دشمن در جهان پس بمردی خشم اندر مردمان

1080. *Eğer cihânda hasım ve düşman olmasa idi, binâenaleyh âdemlerde olan*
[1077] *öfke söner idi.*

Ya'ni, "Hasımın ve düşmanın vücûdu âdemlerde öfkenin vücûduna sebep olur. Eğer bir kimsenin cihânda hiçbir düşmanı olmasa, o kimsedeki öfkelenmek hâssası ölmüş ve sönmüş olurdu."

دوزخ آن خشمست و خصمی بایدش تا زید و نه رحیمی بکشدش

1081. *Cehennem o öfkedir ve ona bir düşman lâzımdır, tâ ki yaşasın; ve yoksa onu bir rahîm söndürür.*

Ya'ni, Hak Teâlâ zât-ı ulûhiyyetini وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ (Fetiğ, 48/6) ["Allâh onlara gazab etmiş"] âyet-i kerîmesinde, düşmanlarına karşı gazab ile ve وَرَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ (Beyyine, 98/8) ["Allâh kendilerinden hoşnûd olmuş"] âyet-i kerîmesinde de, dostlarına karşı rızâ ile vâsf etmiştir. Gazab intikâmî ve rızâ ikrâmî icâb eder. Mahall-i intikâm cehennem ve mahall-i ikrâm ise cennettir. Binâenaleyh cehennem Hakk'ın gazabıdır ve sıfat-ı gazabın muattal olmaması için ona düşman lâzımdır, aksi halde rahmet-i rahîmiyye sıfatı onu söndürürdü.

پس بماندی لطف بی قهر و بدی پس کمال پادشاهی کی بدی

1082. *Binâenaleyh lutf kahırsız ve fenâlıksız kalır idi; böyle olunca pâdişâh-
lûğın kemâli ne vakit olur idi?*

Bu hakîkate binâen aks-i hâlde sıfat-ı lutf ve rahmetin âsârı mevcûd olur ve sıfat-ı kahırın ve intikâmın âsârı ma'dûm olur idi. Halbuki herhangi bir isim alınsa, onda cemî-i esmâ mündemiç olduğundan, birinin fikdânı, diğerlerinin dahi fikdânını iktizâ eder. Bu ise, kemâl-i ulûhiyyetine mugâyirdir. Meselâ ism-i Hâdî, ehl-i hidâyetin vücûdunu ve ehl-i hidâyetin vücûdu dahi

Mün'im ve Latîf isimlerinin vücûdunu ve bu isimlerin vücûdu dahi, mahall-i in'âm ve ikrâm olan cenneti iktizâ eder. Ve kezâ Mudill ismi dahi ehl-i şekâvet ve dalâletin vücûdunu ve ehl-i şekâvetin vücûdu da Müntakim ve Kâhir isimlerinin vücûdunu ve bu isimlerin vücûdu dahi, mahall-i intikâm ve kahr olan cehennemın vücûdunu iktizâ eder.

Binâenaleyh bir sıfat ve ismin ahkâmı muattal olsa, hepsinin ahkâmı muattal olmak îcâb eder; ve bundan da câmi'-i cemî'-i esmâ olan ulûhiyetin kemâlâtı zâhir olmamak lâzım gelirdi. Beyt-i şerîfde "bî-kahr" kelimesine "bî-dî" terdif buyurulmuştur; çünkü kahr fenâlığın ve seyyienin cezâsıdır. *مثلاً* جَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةً (Şûrâ, 42/40) ["Kötülüğün cezâsı, onun gibi bir kötülüktür"] âyet-i kerîmesi mücibince, fenâlığın cezâsı, onun gibi bir fenâlıktır.

ریشخندی کرده اند آن منکران بر مثلها و بیان ذا کران

1083. O münkirler vâizlerin beyânı ve meselleri üzerine rîş-hand etmişlerdir.

"Rîş-hand", müstehziyâne bir sûrette gülmek. Ya'ni, "Büyük menâsîb-ı dünyeviyyede nefislerinin hazzına dalmış olan kimseler, vâizlerin ve nâsihlerin birtakım meseller îrâdiyle, münkirlerin ahvâl-i uhreviyyesini beyân etmelerine karşı, mütebbih olmayıp, bil'akis istihzâ ile gülmüşler ve hazz-ı nefislerine devâm etmişlerdir." Bu beyt-i şerîfde *مثلاً* مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا (Bakara, 2/26) ya'ni "Ve kâfirlere gelince, derler ki: Allâh bu misâller ile neyi murâd eder?" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

تو اگر خواهی بکن هم ریشخند چند خواهی زیست ای مردار چند

1084. Eğer sen dahi istersen rîş-hand et, ey murdâr, ne kadar yaşayacaksın?

Ey bizim *Mesnevî*'mizdeki nasâyihî ve meselleri dinleyen münkir! İstersen sen dahi geçmiş gitmiş olan emsâlin gibi istihzâ ile gül; nihâyet bu dünyâ mezbelesinde ne kadar yaşayacaksın ve ne kadar müddet daha hazz-ı nefsinle meşgûl olabileceksin? Sonunda feryâd edecek değil misin?

شاد باشید ای محبان در نیاز بر همین در که شود امروز باز

1085. Ey muhibler, niyâzda mesrûr olun bu kapı üzerine ki, bugün açık olur!

"Muhibler" ta'bîrî, umûma hitâb olduğuna göre, "Ey mü'minler, bugün açılmış olan va'z ve nasihat kapısının önünde mesrûr olup niyâzda olun!" demek olur. Ve havâssa hitâb olduğuna göre cenâb-ı Pîr efendimizin tarikat-ı

aliyyelerine sâlik olup, hulûs ile bu *Mesnevî-i Şerîf*'in mütâlaasıyla meşgûl olanlardır. Ve "açık olan kapı"dan murâd dahi, bu *Mesnevî-i Şerîf*'dir.

هر حیویتی باشدش کردی دیگر
در میان باغ از سیر و کبر

1086. *Bağ içinde sarmısaktan ve keberden her bir sebze için başka bir ocak vardır.*

"Havîc", umûmen sebze ma'nâsınadır. *Bahâr-ı Acem*'de bu lügatin, kü-tüb-i arabîyye ve fârisiyyenin müsâadesi olmadığı halde, nereden alınmış olduğunun ma'lûm olmadığı beyân ediliyor. "Kürd", kâf-ı Arabî ile, bostanlarda kabak, patlıcan ve domates gibi sebzelerin her bir nevi'leri için, ayrı ayrı yapılmış ocaklar ve çukurlar ma'nâsınadır. "Sîr", sarmısak ve "keber", kâf-ı Arabî ile turşusunu kurdukları bir nevi' sebzedir ki, "kebere" derler. Ya'ni, "Âlem bostân gibidir; her bir sebzenin ayrı bir ocağı olup ve o ocaklarda terbiye bulunduğu gibi, insanların hâli de böyledir, her birinin terbiye ve neşv ü nemâ bulduğu ocak başkadır."

هر یکی با جنس خود در کرد خود
از برای پختگی نم می خورد

1087. *Her biri kendi cinsi ile kendinin ocağında olmuşluk için rutûbet içer.*

Ya'ni, "Sebzelerin her bir nev'i, kendi cinslerine mahsûs olan ocaklarda ve tarlalarda olmak ve pişmek üzere su içerler ve rutûbet cezbe ederler." Bunun gibi, efrâd-ı beşer dahi muhtelif esmâ-i ilâhiyyenin mazhandırlar. Her birerleri kendilerine âid isimlerin terbiyesi altında neşv ü nemâ bulurlar.

تو که کرد زعفرانی زعفران
باش و آمیزش مکن با دیگران

1088. *Sen ki za'ferân ocağısın, za'ferân ol ve başkalarıyla ihtilât etme!*

Ey sâlik sen mâdemki esmâ-i cemâliyyeden birinin mazhan olan za'ferân ocağısın, o ism-i latîfin terbiyesinde ol ve esmâ-i celâliyyenin mazhan olan muhâlifler ile ihtilât ve sohbet etme!

آب می خور زعفرانا تا رسی
زعفرانی اندران حلوا رسی

1089. *Ey za'ferân, su iç, tâ ki yetişesin; za'ferân'sın o helvaya erişirsin!*

Ey mazhar-ı ism-i Hâdî olan sâlik, sen mâdemki mühtedâsın, maârif-i ilâhiyye ve ulûm-i ledünniyye suyunu iç ki kemâle gelesin; ve za'ferân olmak, ya'ni mazhar-ı ism-i Hâdî olmak i'tibâriyle isti'dâdın bulunduğu için, za'fe-

rân zerde tatlısına eriştiği gibi, sen de tatlı ve latîf olan makâm-ı ittihâda erişsin.

در مکن در کرد شلغم پوز خویش که نگردد با تو او هم طبع و کیش

1090. *Kendi ağzını şalgam ocağına koyma ki, o seninle hem-tab' ve hem-mez-*
[1087] *heb olmasın!*

"Şalgam", ehl-i dünyâdan kinâyedir ki, onlar "şel-i gam"dır, ya'ni gam-ı dünyânın çolaklarıdır. Elleri ulûm-ı enbiyâ ve evliyâ tarafına erişmez. Ya'ni, "Ey hakikat yolunun sâlikî! İdrâkinin ağzını ehl-i dünyânın ocağına ve oradaki ulûm-ı istidlâliyyeye koyma ki, o seninle hem-tab' ve hem-mezheb görünüp seni iknâ'a çabalamasın; zîrâ böyle yaparsan o seni yavaş yavaş çalar." Nitekim *Mesnevî-i Şerif*'de buyurulmuştur:

اندک اندک آب را دزدد هوا همچن دزد هم احمق از شما

"Hava o suyu azar azar çalar; ahmak dahi sizden böyle çalar."

تو بکردی او بکردی مودعه زآنکه ارض الله آمد واسعه

1091. *Sen bir ocağa, o bir ocağa tevdi' olunmuştur; zîrâ ki Allâh'ın arzı geniş gelmiştir.*

Ey sâlik seni bir terbiye ocağına, onu da diğer bir terbiye ocağına komuşlardır. Her biriniz aynı aynı isimlerin te'siri altında neşv ü nemâ bulursunuz. Varsın o, bu âlemin bir bucağında, kendi meşrebinde yaşasın; sen de kendi meşrebinde diğer bir bucakta yaşa; zîrâ efrâd-ı beşeriyyeye nazaran Allâh Te-âlâ'nın arzı ve dünyâsı geniştir.

خاصه آن ارضی که از پهنآوری در سفر گم می شود دیو و پری

1092. *Husûsiyle o bir arz ki, genişliğinden dolayı, şeytan ve peri seferde gâib olmuştur.*

Bu beyt-i şerifdeki "arz"dan murâd, misâl-i mutlak âlemdir. Ma'lûm olsun ki, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın merâtibi vardır. Her bir mertebe, diğerinden daha vâsi' ve ekberdir. Mertebe-i şehâdet, ya'ni dünyâ, âlem-i misâlden dardır; ve âlem-i misâl, âlem-i ervâhdan ve âlem-i ervâh hakikat-i insâniyye mertebesi olan vâhidiyyet mertebesinden ve vâhidiyyet mertebesi, hakikat-ı muhammediyye mertebesi olan mertebe-i vahdetden ve mertebe-i vahdet, mertebe-i ahadiyyetden dardır. Ve mertebe-i ahadiyyet ise "vücûd-ı mutlak"

olup nâmütenâhîdir. Misâl-i mutlak âlemi, bu mertebe-i şehâdetteki sûretlerin nazâirini câmi' olduğu gibi, bu âleme sığmayan sûretleri de hâizdir. Letâfeti i'tibâriyle, âlem-i ervâha ve sûretleri ihtivâ etmek i'tibâriyle de âlem-i ec-sâma müşâbihdir. Binâenaleyh âlem-i ervâh ile, âlem-i ecsâm arasında bir berzahdır. Âlem-i şehâdet ve ecsâm yalnız bizim arzımızdan ibâret olmayıp, fezâ-yı bî-nihâyede mevcûd olan âlemler dahi âlem-i ecsâmdan olduğundan, misâl-i mutlakda o lâ-yuad ve lâ-yuhsâ olan avâlimin sûretleri de mündemcidir. Binâenaleyh ecsâm-ı latifeden olan şeytanlar ve periler bu âleme sefer et-seler, fart-ı vüs'atından dolayı gâib olurlar.

اندر آن بحر و بیابان و جبال منقطع می گردد اوهام و خیال

1093. *O deryâda ve sahrâda ve dağlarda, evhâm ve hayâl munkatı' olur.*

Ya'ni, o misâl-i mutlakın deryâlarında ve sahrâlarında ve dağlarında ev-hânt ve hayâl munkatı' olur; zîrâ o âlemde bizim bu dünyâda gördüğümüz sûretlerin hâricinde sûretler vardır, bizim evhâm ve hayâlâtımız ise gördüğümüz sûretlerin dâiresinden ileriye geçemez.

آبِ استاده که سیرستش نھان تازه تر خوشتر ز جوهای روان

1094. *Durmuş su ki, onun gizli seyri vardır, akıcı ırmaklardan daha tâze, daha latiftir.*

Bu beyt-i şerif, yukarıda 1089 numaradaki *سیر زعفراناً تارسی* ya'ni "Ey za'ferân, neşv ü nemâ bulmak için su iç!" beyt-i şerifine merbûttur ve ârif-i rabbânînin hâline intikâldir. Ya'ni, "Ey za'ferân, muhâliflerin ocaklarından ve tarlalarından kaçmak için ne âlem-i şehâdet ve ne de âlem-i misâlde sefere hâcet yoktur. Senin neşv ü nemân için durgun su hâlinde olan ârif-i rabbânînin huzûru kâfidir; zîrâ onun âb u irfânında gizli bir cereyân ve seyr vardır ki, gizlice kalblere câri olur ve elfâz ve kelâm ile akıcı olan ilim ve ma'rifet su-larından daha latîf ve daha tâzedir."

کو درون خویش چون جان و روان سیر پنهان دارد و پای روان

1095. *Zîrâ o cân ve revân gibi kendi bânında gizli seyr ve yürüyücü ayak tutar.*

"Cân" ile, rûh-ı hayvânîye ve "revân" ile, rûh-ı insânîye işâret buyrulur. Ya'ni, "Ârifin kendi bânında vücûddaki rûh-ı hayvânî ve kalbe alâkası olan rûh-ı sultânî gibi gizli seyri ve yürüyen ayağı vardır."

مستمع خفته ست کوته کن خطاب ای خطیب این نقش کم کن تو بر آب

1096. *Müstemi' uyumuştur, hitâbı kısa et, ey hatîb, sen bu nakşı su üzerine az yap!*

Dinleyen kimse, gaflet uykusundadır, binâenaleyh bu zemîndeki hitâbı kısalt ve ihtisâr et; ey hatîb-i maârif-i ilâhiyye olan Mevlânâ, bu elfâz ve keli-mât nakışlarını su üzerine az yap, ya'ni kelâmı zâyî' etme!

بقیهء دعوت سلیمان بلقیس را که فرصت غنیمت است

Süleymân (a.s.)'ın "Fırsat ganîmettir" diye
Belkîs'ı da'vetinin bakıyyesi

خیز بلقیسا که بازار است تیز زین خسیسان کساد افکن گریز

1097. *"Kalk ey Belkîs, zîrâ revâçlı bir pazar vardır; bu kesâd bırakıcı hasîslerden kaç!"*

"Ey Belkîs meşrebinde olan nefisler, çöküp kaldığınız bu sûret âleminden kalkınız; zîrâ ârif-i billâhın revâçlı bir ma'rifet pazanı vardır, o ma'rifet pazanına kesâd bırakıcı olan alçak tabîatlı müddeilerden kaçınız!"

خیز بلقیسا کنون با اختیار پیش از آنکه مرگ آرد گیرو دار

1098. *"Ey Belkîs şimdi ihtiyârın ile kalk, ondan evvel ki, ölüm cenk getirir!"*

"Ey Belkîs, bu hayât-ı dünyeviyyede, bu sûret mezbelesinden ihtiyârınla kalk ve onun muhabbetini irâdenle terk et; zîrâ önünde lezzetleri yıkıcı ölüm vardır; o ölüm ansızın geldiği vakit, seni çöktüğün bir mezbeleden cebren ve ızırâren götürür, fakat hayât-ı uhreviyyede sana cenk ve nizâ' belâları getirir."

بعد از آن گوشت کشد مرگ آنچنان که چو دزد آبی بشخنه جان کنان

1099. *"Ondan sonra ölüm senin kulağını öyle çeker ki, polis ile, cân çekişerek hırsız gibi gelirsin."*

"Polis, hırsız nasıl sürükleye sürükleye götürürse, ölüm de seni öylece amellerinin hesabını vermek üzere, çeke çeke mahkeme-i kübrâ huzûruna götürür."

زین خران تا چند باشی نعل دزد گر همی زردی یآ و لعل دزد

1100. "Ne zamâna kadar bu eşeklerden nal çalıcı olursun; eğer çalar isen gel,
[1098] la'l çal!"

"Eşekler"den murâd, halkı Hakk'a da'vet ediyoruz diye kendilerine hürmete da'vet eden ve ma'rifet da'vâsında bulunan yalancı ve riyâkâr şeyhlerdir. Ve "nal"dan murâd, onların zevksiz olan ma'rifetleridir; ve "la'l"den murâd, ulûm-ı enbiyâ ve evliyâdır. Ya'ni, "Yalancı ve riyâkâr müddeilerden ne zamâna kadar eşek nalı mesâbesinde olan kıymetsiz ve zevksiz ma'rifet çalarsın; eğer çalar isen kıymetli ve zevkli olan ulûm-ı enbiyâ ve evliyâyı çal!"

خواهرانا یافته ملک خلود تو گرفته ملک کور و کبود

1101. "Senin hemşirelerin ebedî mülkü bulmuşlardır; sen iğrenç mülkü tutmuşsun.

"Senin hemşirelerin olan birtakım nefisler, insân-ı kâmilin huzûrunda ebedî olan mülkü bulmuşlar ve bekâ âleminde müsterîf olmuşlardır; sen ise henüz bu fânî olan dünyânın mülküne kanâat edip kalmışsın."

ای خنک آنرا که زین ملک بیجست که اجل این ملک را ویران گریست

1102. "Ey saâdet ona ki bu mülkten sıçradı, zîrâ ecel bu mülkü harâb edicidir."

"Saâdet o kimseyedir ki, bu fânî olan mülk-i dünyâyâ meyil ve muhabbetten kurtuldu, zîrâ ecel bu mülk-i fânîyi âkabet harâb edicidir."

Ma'lûm olsun ki, mülk-i dünyâdan sıçramak, hayât-ı dünyâda ölümler gibi hiçbir şeye mâlik olmamak değildir; zîrâ temellük-i sûrî bu hayât-ı fânîye icâbıdır; yaşamak için mâl ve mülk lâzımdır, mâlsız ve mülksüz içtimâî hayâtın devâmına imkân yoktur. Burada cenâb-ı Pîr'in maksûd-ı âlîleri mâl ve mülke hasr-ı muhabbetten nehydir; zîrâ mâl ve mülke hasr-ı muhabbet, Hak'dan ve hayât-ı uhreviyyeden gafleti icâb eder. Nitekim I. cildde چیست چیش دنیا nedir? Hudâ'dan گافل غافل بدن نی فماش و فقره و فرزند و زن gâfil olmaktır; yoksa kumaşlar, gümüşler, çoluk çocuk ve kadın değildir!" buyurmuşlardır.

ملکت شاهان و سلطانان دین

خیز بلقیسا بیاً باری بین

1103. "Kalk ey Belkîs gel, bir kere şâhların ve din sultanlarının mülkünü gör!"

"Şâhlar ve din sultanları"ndan murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtıdır.

ظاهراً حادى میان دوستان

شسته در باطن میان گلستان

1104. "Bâtında gülîstân içinde oturmuşlardır, zâhiren dostlar arasında hâdîdir."

"Hâdî", "hady"den ism-i fâil olup, "devesini tegannî ve terennûm ile süren deveci" ma'nâsına gelir. Ya'ni, "Din sultanları olan enbiyâ ve evliyâ, bâtında gülîstân-ı hakikat ve ma'rifet içinde oturmuşlardır; zâhirde dostları arasında develerini terennûm ve tegannî ile süren deveciler gibi, o dostlarını la-tîf va'z ve nasihatlar ile, âlem-i hakikat tarafına sürerler."

Bu ma'nâ Ankaravî nüshasına göredir. Hind nüshalarında ikinci mısra' bostânıdır, "Zâhirde dostlar arasında âhâd-ı nâsdan biridir" demek olur. Ya'ni, "Enbiyâ ve evliyâ bâtında hakikat ve ma'rifet gülîstânı içinde oturmuşlardır; halk onların bâtınlarına muttali' değildir; çünkü onlar zâhirde dostlar arasında âhâd-ı nâsdan biri sûretindedirler ve kendi bâtınlarını bu vech ile gizlerler." Diğer bir nüshada dahi "hâzî" (حاذى) vâki'dir ki, "Zâhirde dostlar ile berâber oturucudur" demek olur.

لیک آن از خلق پنهان می شود

بوستان با او روان هر جا رود

1105. "Bostân onunla revân olarak her yere gider; fakat o halktan gizli olur."

Ya'ni, "Hakikat ve ma'rifet bostânı, o dîn sultanı ile berâber yürür ve her tarafa gider; fakat halk o bostandan ve bostanın onunla berâber yürüdüğünden haberdâr değildir."

آب حیوان آمده کز من بخور

میوها لابه کنان کز من بچر

1106. Meyveler, "Benden otlâ!" diye yalvarıcıdır; âb-ı hayât, "Benden iç!" diye gelmiştir.

Ârifin bâtınındaki bostanın ma'rifet-i ilâhiyye meyveleri, "Beni kopar, rûhunun ağzına at!" diye yalvarır; ulûm-ı ledünniyye âb-ı hayâtı akıp "Benden iç!" diye önüne gelmiştir.

طوف می کن بر فلک بی پروا بال همجو خورشید و چو بدر و چون هلال

1107. *Güneş gibi ve bedir gibi ve hilâl gibi felek üzerinde kanatsız tavaf et!*

“Âlem-i mülkûn feleği ve fevki olan âlem-i melekûtta, güneş, bedir ve hilâl âfâk-ı mülkte nasıl tavâf eder ve döner ise, sen de öylece dön!” Güneş, bedir ve hilâl ile, sâlikin merâtib-i terakkiyâtına işâret buyrulur. Ya’ni, “hilâl” ile mübtedîlere, “bedir” ile mütevassıtlara ve “güneş” ile müntehîlere işâret buyrulur.

چون روان باشی روان و پای نی میخوری صد لوت لقمه خای نی

1108. *Revân gibi revân olursun, halbuki ayağın yoktur; yüz taâm yersin, halbuki lokma çiğneyici yoktur.*

Birinci “revân”, rûh-ı izâfî ve ikinci “revân”, “reften” masdarından ism-i fâil olup “gidici” ma’nâsınadır. Ya’ni, âlem-i melekûta cismâniyet ile girilmez, sûret-i misâliyye ile girilir. Bu sûret-i misâliyyenin cismâniyet ile, rûhâniyet arasında berzah olduğu, yukarıda beyân edilmiş idi. Ya’ni, “Âlem-i melekûta sûret-i misâliyye ile rûh-ı izâfî gibi gidici olursun; fakat cismânî ayağın yoktur. O âlem-i melekûtun türlü türlü taâmlarını yersin, fakat lokma çiğneyici olan cismânî dişlerin yoktur.”

نی نهنگ غم زند بر کشتیت نی پدید آید ز مردن زشتیت

1109. *Gam timsâhı senin geminin üzerine çarpmaz; ölmekten senin çirkinliğin zâhir olmaz.*

Gam timsâhı senin vücûdunun gemisine çarpıp, seni tehdîd etmez. Kalbin selîm ve bâtının latîf olduğu için, zâhiri, bâtına kalb eden ölüm, senin çirkinliğini değil, bâtınındaki letâfeti izhâr eder.

هم تو شاه وهم تو لشکر هم تو تخت هم تو نیکو بخت باشی هم تو بخت

1110. *Şâh da sen, leşker de sen, taht da sen, iyi talihli de sen, baht da sen olursun!*

Vaktâki sûret âlemini terk edip, ma’nâ âlemine daldın ve ma’nâ âleminde makâm-ı cem’e gelip, nazarından Hakk’ın gayri görünen eşyâ zâil oldu ve senin senliğin dahi deryâ-yı vahdette eridi ve anladın ki, senin hakikatın Hak’dır; binâenaleyh şâhlık ve leşkerlik ve taht ve iyi tâlihlik ve baht ve tâlih nisbetleri hep senin hakikatinde birleşti.

گر تو نیکو بختی و سلطان زُفت تخت غیر تست روزی بخت رفت

1111. *Eğer sen iyi tâlihli ve sultân-ı azîm isen, taht senin gayrindir; bir gün baht gitti.*

Eğer sen cismâniyet âleminde iyi tâlihli olup bu tâlihin iktizâsı olarak sultân-ı azîm isen, üzerinde oturup hükm ettiğin taht-ı sûrî senin gayrindir; çünkü sen ma'nâ-yı vahdeti müdrik olduğun için, nazarında ikilik ve keserât sâbittir ve bu keserât-ı mevhumê ise fânîdir. Ve tâlihin ve tahtın ise, bu hâyât-ı fâniye ile kâimdir. Bir gün gelir ki, muhakkak sûrette baht gider.

تو بمانی چون گدایان بی نوا دولت خود هم تو باش ای مجتبی

1112. *Sen dilenciler gibi bî-nevâ kalırsın; ey mütebâ, kendi devletin dahi sen ol!*

Taht gittiği vakit sen âlem-i ma'nâda dilenciler gibi bî-nevâ kalırsın. Ey mütebâ, gel, sen kendi devletinin "ayn"ı ve zâtı ol ve kendinin aynı ve zâtı olan devleti bul; zîrâ bu sûrî devlet ve baht ve tâlih, senin gayrin olduğu için elbette bir gün fânî olur.

چون تو باشی بخت خود ای معنوی پس تو که بختی ز خود کی گم شوی

1113. *Ey ma'nevî, vaktâki sen kendi bahtın olursun, imdi sen ki bahtsın, kendinden ne vakit gâib olursun.*

Ey ma'nâ âleminde makâm-ı cem'e gelen sâlik, vaktâki sen Hakk'ın şe'ni olan baht olduğun vakit, bahtın aynı olmak i'tibâriyle ne vakit kendinden gâib olursun. Zîrâ eşyâ, Hakk'ın mezâhir-ı sıfâtıdır ve baht ve tâlih, şuûnât-ı Hak'dan bir şe'ndir ki, senin vücûdunun aynasında zâhir olmuştur. Aynadaki sûret-i mün'akiseyi nazardan kaldıınca, âkis olan sıfat kalır ve sıfat ise zâtle müttehidir.

تو ز خود کی گم شوی ای خوش خصال چونکه عین تو ترا شد ملک و مال

1114. *Ey hoş-hisâl, sen ne vakit kendinden gâib olursun? Mâdemki senin gaybın sana mülk ve mâl oldu.*

Ey huyları iyi olan sâlik, senin zâtın ve gaybın sana mülk ve mâl oldukça, sen ne vakit kendinden gâib olursun. Makâm-ı cem'in hâl-i zevkî-si budur.

بقیہ قصہء عمارت کردن مسجد اقصا را سلیمان علیہ السلام بتعلیم
و وحی خدا جهت حکمتہایی کہ او داند و معاونت ملائکہ
و دیو و پری و آدمی آشکارا

Süleymân (a.s.)'ın Mescid-i Aksâ'yı Hudâ'nın ta'lîmi ve vahyi ile O'nun bildiği hikmetler için imâret etmesi ve âşikâr olarak melâikenin ve şeytanların ve perilerin ve insanların muâvenet etmesi kıssasının bakıyyesi

ای سلیمان مسجد اقصا بساز لشکر بلقیس آمد در نماز

1115. "Ey Süleymân Mescid-i Aksâ'yı yap, Belkîs'in askeri namaza geldi!"

Bu kıssanın zâhiri Süleymân (a.s.)'ın Mescid-i Aksâ'yı binâ buyurmasıdır; fakat iç yüzü her bir zamanda vâki' olan tecellî-i Hakk'a işârettir. Ya'ni, "Süleymân"dan maksûd, insân-ı kâmilidir. "Mescid-i Aksâ"dan murâd, sâliklerin kalbidir. "Belkîs"dan murâd nefisdir. Ve "Belkîs'in ordusu"ndan murâd, vücûd-ı sâlikteki kuvâ-yı muhtelifedir ki, bu kuvânın "akıl" gibi sâlihi ve "emîr-i hevâ" gibi fâsidi vardır. Bunlar hakkındaki tafsilât cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) hazretlerinin *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhi'l-Memleketi'l-İnsâniyye* ismindeki kitâb-ı şeriflerinin on birinci ve on ikinci bâblarında münderiçdir ve fakîr tarafından bu kitâba yazılmış olan şerhin o bâblarında âcizâne îzâh edilmiştir, burada tafsilî uzun olur.

چونکہ او بنیاد آن مسجد نهاد جن و انس آمد بدن در کار داد

1116. "Uaktâki o, o mescidin bünyâdını koydu; cin ve ins geldi bedeni kâra verdi.

Süleymân (a.s.) o Mescid-i Aksâ'nın temelini kurduğu vakit, cinler ve insanlar geldiler ve bedenlerini o Mescid'in binâsıyla meşgûl ettiler. "Cin" ile kuvâ-yı bâtune ve "ins" ile kuvâ-yı zâhireye işâret buyurulur. Ya'ni, "İnsân-ı kâmil sâlikin kalbinin temelini kurduğu vakit, havâss-i zâhire ve bâtunesi dahi o kalbin binâsına meşgûl oldular.

يك گروه از عشق و قومی بی مراد همچنان که در ره طاعت عباد

1117. *Bir gürüh, aşk cihetinden, bir kavim murâdsız olarak, tâat yolundaki kullar gibi.*

Ya'ni, "Hz. Süleymân Mescid-i Aksâ'nın temelini kurduğu vakit ins ve cinden bir tâife aşk ve muhabbet cihetinden o mescidin binâsına meşgûl oldular ve bir tâife dahi isteksiz olarak zor ile binâ-yı Mescid'in hizmetinde bulundular. Nitekim Hakk'a itâat ve emr-i ilâhîye tebaiyet yolundaki kullar da böyledir." Kimisi Hakk'ın emrini seve seve yaparlar ve kimi de maa'l-kerâhe ve istemiyerek yaparlar. İnsân-ı kâmilin hizmetinde tasfiye-i kalb ile meşgûl olan sâlikler de böyledir. Bir kısmı mürşid-i kâmilin verdiği vazifeyi seve seve icrâ ederler ve evrâd ve ezkârlarına muntazaman devâm eylerler; bir kısmı da sîfât-ı nefsâniyyelerinin galebesiyle istemiyerek o vazifeyi yaparlar, hattâ terk ve müsâmaha cihetine de giderler.

خلق دیوانند و شهوت سلسله می کشد شان سوی دکان و غلّه

1118. *Halk şeytanlardır ve şehvet zincîrdır, onları dükkân ve galle tarafına çeker.*

"Dükkân", iş ve ticâret mahalli ve "galle", zahîre ve mahsûl ma'nâsına-dır. Burada şeddesiz okunması, zarûret-i vezn içindir. "Divânend" kelimesinde iki ihtimâl vardır: Birisi "divâne end" in muhaffefidir, "Halk delidirler ve şehvet-i nefsânî o delîlerin boyunlarında zincîrdır" demek olur. Yâhud şeytan ma'nâsına olan "div" in cem'idir. Ma'nâsı, "Halk şeytanlardır ve nefsânî şehvetler onların boyunlarında zincîrdır ki, onları çeke çeke iş ve ticâret mahallerine ve mahsûl ve zahîre tarafına götürür." Fakat "divâne end" ma'nâsı daha münâsib görünür. Zîrâ bu halk, mebde' ve maâdını idrâk edemiyecek derecede şehvât-ı nefsâniyyelerinde müstağraktır ve bu şehvât zincîrlarına bağlı oldukları halde, çılgınlık gösterirler.

هست این زنجیر از خوف و ولّه تو مبین این خلق را بی سلسله

1119. *Bu zincîr korkudan ve hayrettendir; sen bu halkı zincîrsiz görme!*

Bu zincîr korkudan ve hayretten ma'mûldür, zîrâ ahvâl-i âtiye meçhûldür ve meçhûl bir âti ise korku ve hayret tevlîd eder. Binâenaleyh sen bu halkı ma'nen korku ve hayret zincîri ile bağli gör; onların zâhirine bakıp serbest ve zincîrsiz görme!

می کشاند شان سوی کسب و شکار می کشاند شان سوی کان و بحار

1120. *Onları keşb ve şikâr tarafına çeker, onları kân ve bihâr tarafına çeker.*
[1118]

Bu korku ve hayret zinciri onları kazanç ve şikâr tarafına [çeker]; ve âti-de fakr u zarûret âteşine düşmemek korkusuyla çalışırlar. Ve bu zincir onları kân, ya'ni ma'den menba'larındaki kuyularda çalışmak ve dağlar gibi dalgalı denizlerde ticâret etmek tarafına çeker.

می کشد شان سوی نیک و سوی بد گفت حق فی جیدها حبلٌ مَسَدٌ

1121. *Onları iyi tarafa ve kötü tarafa çeker, 'Hak buyurdu: "Onun boynunda hurma lifinden ip vardır."*

Ma'lûm olsun ki, bu korku ve hayret zinciri sırr-ı kaderin her bir ferdinde meçhûl olmasından neş'et eder. Birçok mahallerde de izâh olunduğu üzere sırr-ı kader her ferdin ayn-ı sâbitesinin lisân-ı isti'dâd ile Hak'dan vâki' olan talebi üzerine, Hakk'ın hüküm ve kazâsıdır. Efrâd-ı beşer kendi tedbiri ile bu hayât-ı dünyeviyyede dâimâ keşmekeş içindedir; fakat onu iyi ve kötü tarafına çeken hep kazâ-yı ilâhî bağıdır. Bu bağ, her bir kimsenin mazhar olduğu ism-i hâssın ahkâmıdır; ve bu ahkâm onun hakikatının boynunda iptir. O bağın liften örülmüş olması, vücûd-ı mevhumuna işârettir; zîrâ hakikatte vücûd Hakk'ındır, vücûd-ı keserât ise mevhumdur. İşte "Tebbet yedâ" sûre-i şerifesindeki *فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدٍ* (Tebbet, 111/5) ["Boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip vardır."] âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı işârisinden birisi de budur; ve bu âyet-i kerîmenin tefsîr-i işârisi III. cildin 1659, 1660 numaralı beyitlerinde bir mikdâr tafsîl olundu. Ve işâri olan ma'nâlarından diğeri biri de inşâallâh VI. cildde *آن هنر فی جیدها حبل مَسَد روز مردن نیست زان فنها مدد* ya'ni "O hüner nefsin boynunda hurma lifinden örülmüş bir iptir, ölüm gününde o fenlerden meded yoktur" beyt-i şerifinde gelecektir.

قَدْ جَعَلْنَا الْحَبْلَ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأَتَّخَذْنَا الْحَبْلَ مِنْ أَخْلَاقِهِمْ

1122. *"Biz onların boyunlarında muhakkak ip kıldık ve ipi onların ahlâkından ittihaz ettik."*

Ya'ni, Hak Teâlâ Yâsîn sûre-i şerifesinde dahi *إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ* (Yâsîn, 36/8) ya'ni "Biz onların boyunlarında zincirler kıldık ki, o zincirler çenelerine kadar sanlmıştır; binâenaleyh onlar başları yukarıya kalkmış ve gözleri yumulmuş bir haldedirler" buyurur.

Birinci mısra'da bu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur; ikinci mısra' "ağ-lâl" kelimesinin lisân-ı Hak ile tefsîridir. Âyet-i kerîme her ne kadar münkirler hakkında ise de, yukarıki beyt-i şerîfde îzâh olunduğu üzere bu "ağ-lâl" iyi ve kötü olan bilcümle efrâd-ı beşerin boynundadır; zîrâ her bir ferдин bir rabb-i hâssı vardır ki, o rabb-i hâs o ferдин ayn-ı sâbitesinin mazhar olduğu bir ism-i ilâhîdir; ve bilcümle mevâtunda o fertten zâhir olan ahvâl, bu ismin hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsârdır, binâenaleyh o ismin hâssıyyeti, o ferдин hulku ve tabîatıdır. Meselâ Dârr isminin mazharı olan bir ferдин tab'ı, zarar îrâsıdır; böyle bir kimse fâide îrâsını kâsd etse bile, zımında zarar hâsıl olur. Ve kezâ Nâfi' isminin mazharı olanın tab'ı, menfaat îrâsıdır; böyle bir kimse zarar îrâsını kâsd etse bile, zımında menfaat hâsıl olur. Bu bahiste daha pek çok sözler vardır, fakat tafsîli uzun olur. İmdi fenâ ahlâk iki nevî'dir, birisi aslî ve diğeri ârızîdir. Hulk-ı aslî terbiye ile zâil olmaz, zîrâ kalb-i hakâyık mümkün değildir ve hulk-ı ârızî terbiye ile zâil olur.

قَطُّ الْطَّائِرُ فِي عُنُقِهِ

لَيْسَ مِنْ مُسْتَقْدِرٍ مُسْتَنْقِهٍ

1123. *Müstakzirden, müstenkîhden hiçbirî yoktur, illâ ki onun boynunda bir tâir vardır.*

"Müstakzır", istifâl bâbından ism-i fâildir, sülâsîsi "kazer"dir. "Pek pis" ma'nâsınadır ki, günâhla pis olandan kinâyedir. "Müstenkîh", Ankaravî hazretlerine göre kezâlık istifâl bâbından ism-i fâildir, sülâsîsinin masdarı "nekâhet"dir; sıhhat ve ifâkat sâhibi ma'nâsınadır ki, günâh hastalığından, sıhhat ve ifâkat bulandan kinâyedir. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî'ye göre "istinkâ"dan ism-i fâildir ki, sülâsîsi "nekâ"dir, temiz ve pâk olmak ma'nâsınadır. "Müstenkîh" kelimesinin aslı "müstenkî"dir; "yâ"nın hazfiyle "hâ" ilâvesi, zarûret-i kâfiye içindir. Bahru'l-Ulûm hazretleri her iki şikka göre de ma'nâ vermişlerdir. Beyt-i şerîfin ma'nâsı budur ki: "İyiden ve kötüden ve pisten ve temizden hiçbir kimse yoktur ki, onun boynunda rabb-i hâssının hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsâr zâhir olmasın!" Eğer ism-i Hâdî'nin mazharı ise, onun boynuna bu ismin iktizââtına göre ve eğer Mudill isminin mazharı ise, kezâlık bu ismin icâbâtına göre hükümler yükletilir ve bu yükler o kimselerin isti'dâdına göre kendilerine ağır gelmez. "Tâir"den murâd, ayn-ı sâbitesinin mazhar olduğu ism-i hâssın hazînesinden uçup, bu âlem-i kesâfette kendi mazharı olan şahsın boynuna konan ahkâmdır.

Bu beyt-i şerifde sûre-i Benî İsrâîl'de olan وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلَمْنَاهُ طَائِفَةً فِي عَقْبِهِ وَنُخْرِجُهُ عَنْ بَيْتِهِ وَنَجْعَلُ لِكُلِّ فِتْنَةٍ مَخْرَجًا (İsrâ, 17/13) ya'ni "Her bir mükellef olan insana, onun tâîrini boynuna lâzım kıldık; biz yevm-i kıyâmette onun için bir kitâb çıkarırız, yayılmış olarak ona mülâkî olur" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

حرص تو در کار بد چون آتشست اخگر از رنگ جوش آتش خوشست

1124. *Senin hırsın kötü işte ateş gibidir; kor, ateşin hoş olan renginden hoştur.*

Ma'lûm olsun ki, hırs hakîkî, bâkî ve sâbit olan bir sıfattır, aslâ tebeddül etmez. İnsan kendinde olan bu hakîkati iyiye ve kötüye tevcih edebilir. Lezâ-iz-i dünyeviyye tahsiline tevcih olunan hırs fenâ ve maârif-i rabbâniyyeye ve tâata ve rızâ-yı bârîye tevcih olunan hırs iyidir. Bu husûstaki ma'lûmât-ı mu-fassala Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretlerinin *Et-Tedbîrâtü İllâhiyye* ki-tâbının on ikinci bâbında ve âcizleri tarafından bu kitâba yazılan şerhte mün-dericidir. Bu ma'nâya binâen, beyt-i şerifde hırs, "kötü işte" kaydıyla takyîd buyurulmuştur. İmdi gerek iyi ve gerek kötü olsun, her bir fiilin bir hakîkati vardır. Şer'in takbîh ettiği ef'âl, rûha birtakım zulmânî ve elem verici hakâyık-tır ki, bu hakâyık dünyâda ef'âl sûretiyle zâhir olur. Havâss-i beşer bu hakâyı-kın zulmâniyyetini idrâk edemediğinden parlak ve lezzetli görür ve dâimâ bu lezzetlerin tahsiline harîs olur. Beşer ölüm vâsıtasıyla bu havâsden kurtulup, âlem-i berzaha intikâl ettiği vakit, bu hakâyıkın zulmâniyeti ve elem vericili-ği münkeşif olur. Dünyâda bu çirkin hakâyıkı parlak ve süslü gösteren hırsır.

Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra bu ve âtîdeki beyitlerin zevkine varı-lır. Ya'ni, bu çirkin ef'âlin hakâyıkı kara kömür gibi ve hırs dahi bu kara kö-müre ânz olan alevli ateş gibidir ki, nazarlarda bu çirkin fiilleri nûr hâlindeki ateş gibi, parlak ve latîf manzaralı gösterir ve senin hırsın, nefsin zevk-âver ve latîf görünür; fakat hırsının teveccüh ettiği çirkin fiil, o hırsın zevkinden daha latîf ve daha zevk-âver gelir. Meselâ birinin parasını çalmak ve gasb et-mek, çirkin bir fiildir. Ve farz edelim ki, bir kimse dahi bu çirkin fiilleri icrâya harîsdir; bu hırs ona zevkli gelir; vaktâki o fiili icrâ edip, paraları elde eder. O paraların manzarası nefsinin gözüne, kor ateşi gibi latîf gelir; fakat bu fiilin zulmânî olan hakîkati rûhu te'lîm eder.

آن سیاهی فحم در آتش نهان چونکه آتش شد سیاهی شد عیان

1125. *O kömürün siyâhlığı ateş içinde gizlidir; vaktâki ateş gitti, siyâhlık zâhir oldu.*

"O kötü fiilin karalığı, hırs ateşi içinde gizlidir. Hırs ateşi zâil olduğu vakit o kötü fiilin karalığı zâhir olur." "Âteş-i hırsın gitmesi," âlem-i zâhirde, ya'ni dünyâda birkaç vecih ile olur; ve âlem-i bâtında ölüm ile olur. Dünyâda bilfarz zinâya harîs olan kimse, şiddetli bir firengiye veya diğer bir hastalığa tutulup, o hastalığın şiddeti altında zebûn olduğu vakit, zinâya harîs olmak değil, adını bile anmaktan istikrâh eder veyâhud vücûduna ihtiyârlik ilel ve emrâzı müstevlî olur. Gençliğinde harîs olduğu fiil-i zinânın kerâhati nazann-da zâhir olur. Ölüm hâlinde ise, havâs zâil ve o kötü fiilin çirkinliği ve elem vericiliği âşikâr olur.

اخر از حرص تو شد فحم سياه حرص چون شد ماند آن فحم تباہ

1126. *Kara kömür senin hırsından kor oldu; hırs gittiği vakit, o berbâd kömür kaldı.*

Kara kömür mesâbesinde olan o kötü fiilin hakîkati, senin-hırsından dolayı, kor gibi latîf renkli göründü; hırs zâil olduğu vakit, o berbâd ve kapkara kömür hâlinde kaldı.

آن زمان آن فحم اخگر می نمود آن نه حسن کار نار حرص بود

1127. *O zaman o kömür kor göründü, o işin güzelliği değil, hırsın ateşi idi.*

Kötü fiilin sana kor ateş gibi parlak ve latîf renkli görünmesi, o fiilin güzelliği ve letâfeti değil, hırsın alevli ateşi idi.

حرص کارت را بیارایده بود حرص رفت و ماند کار تو کبود

1128. *Hırs senin işini süslemiş idi; hırs gitti ve senin işin kebûd kaldı.*

"Kebûd", mâî rengen derler ve mâî renk ehl-i Fûrs indinde alâmet-i mâtemdir. (Enfâl, 8/48) *و زين لهم الشيطان اعمالهم* (Enfâl, 8/48) Ya'ni "Onların amellerini şeytân süsledi" âyet-i kerîmesi mücibince şeytan senin hırsını tahrîk etti ve hırs vâsıtasıyla kötü amelini süsledi, imdi şeytanın vâsıta-i tesvîli olan hırs gitti ve senin işin mâtem libâsını giydi.

غوره را که بیاراید غول پخته پندارد کسی که هست گول

1129. *Bir koruğu ki, şeytan süsledi, bir kimse olmuş zanneder ki, ahmadır.*

"Şeytanın süslemiş olduğu bir koruğu, ancak ahmak olan bir kimse olmuş zanneder." Bu beyt-i şerîf, bir temsildir. Ham bir koruğu şeytân-ı vehmîn tes-

vîli üzerine olmuş zanneden kimse nasıl ahmak ise, kötü işleri de şeytân-ı vehmin hırsı tahrîk etmek sûretiyle süslü göstermesinden dolayı iyi zannetmek hamâkattır. Ankaravî nüshasında "güre" yerine "gavle" vâki'dir; ve Şârih hazretleri buyurur ki: "Gavle" ham ve nâ-puhte bir acı ve eksi ottur, onu bir kimse çiğnediği vakit, dişlerini kamaşınır." Fakîr Hind nüshalarındaki "güre"yi daha münâsib gördüm.

آزمایش چون نماید جان او کند گردد ز آزمون دندان او

1130. *Vaktâki onun canı tecrübe gösterir, onun dışı tecrübeden kamaşır.*
[1128]

"Koruğu olmuş zanneden kimse vaktâki koruğu yer ve onun canı tecrübe gösterir, bu tecrübeden dışı kamaşır". Kötü fiili de iyi görenin hâli dahi buna benzer.

از هوس آن دام دانه می نمود عکس غول حرص و آن خود دام بود

1131. *Hırs gûlünün aksi, hevesten nâsi o tuzağı dâne gösterdi, halbuki o muhakkak tuzak idi.*

Gulyabânî gibi olan hırsın aksi, sende kötü fiili icrâya bir heves uyandırır ve bu heves sebebiyle o hakikatı zulmânî ve seni te'lîm edici olan fil-i kabîhi sana latîf bir dâne gösterdi; halbuki o gösterdiği letâfet ve lezzet muhakkak sûrette senin murg-ı rûhunun tuzağı idi.

حرص اندر کار دین و خیر جو چون نماند حرص باشد نغز رو

1132. *Hırsı dîn işinde ve hayırda iste; vaktâki hırs kalmaz, latîf yüzlü olur.*

Yukanda 1124 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere, hırsın bâkî ve sâbit olan bir hakikatı vardır ki, aslâ değişmez. Ancak onu iyi ef'âle tevcih etmek lâzımdır. Binâenaleyh hırsı din işinde ve hayırda iste; vaktâki ölüm sebebiyle havâssin zâil ve hırsın fânî olur, arazdan ibâret olan senin fiilin latîf yüzlü bir sûret olarak sana zâhir olur.

خیرها نغزند نی از عکس غیر تاب حرص از رفت ماند تاب خیر

1133. *Hayırlar latîftirler, gayrin aksinden değil; hırsın harâreti gitse, hayrın revnakı kalır.*

Hayırların ve güzel fiillerin hakikatleri latîf ve hoşurlar; onların letâfeti kendi zâtındandır; başka bir latîfin hâriçten vâki' olan aksinden değildir. Bi-

nâenaleyh eğer bu dünyâda vâki' olan hırsın harâreti, ölüm vâsıtasıyla gitse, âlem-i berzahda o güzel filin revnakı ve parlaklığı kalır ve o parlaklık senin sûret-i misâliyyenin enîsi olur.

تاب حرص از کار دنیا چون برفت فحم باشد مانده از اخگر بفت

1134. *Dünyâ işinden hırsın harâreti gittiği vakit, harâretli kordan kömür kalmış olur.*

Bu fânî olan hayât-ı dünyeviyyede, dünyâ umûruna ve lezzât-ı cismâniyye tahsiline tevcih olunan hırsın harâreti, ölüm sebebiyle gittiği vakit, parlak ve harâretli kor mesâbesinde olan o kötü ef'âlin kömür gibi kapkara kaldığı münkeşif olur; ve bu boş ve dipsiz meş'aleye tevcih olunan hırs sebebiyle hasret ve nedâmet çekilir.

کودکانرا حرص می آرد غرار تا شوند از ذوق دل دامن سوار

1135. *Gurâr, çocuklara hırs getirir, nihâyet gönül zevkından dâmen-sûvâr olurlar.*

"Nitekim noksanlık çocuklara oyun hırsı getirir ve nihâyet bu hırs sebebiyle gönüllerinde bir zevk hâsıl olur ve bu zevk sebebiyle entâriyelerinin arka eteklerini bacakları arasından, önlerine çekip, ata binmiş olduklarını zannederek koşarlar." Bu koşmadan vücûdlarına ancak beyhûde bir yorgunluk ânz olur. "Gırâr", "kitâb" veznindedir, müteaddid ma'nâları vardır; burada "noksan" ma'nâsındır. Zîrâ çocuklar cismen ve aklen noksan olduklarından onlarda oyun hırsı hâsıl olur.

چون ز کودک رفت آن حرص بدش بر دگر اطفال خنده آیدش

1136. *Vaktâki çocuktan o fenâ olan hırs gider, diğer çocuklar üzerine ona gülme gelir.*

Vaktâki çocuk büyür, o fenâ ve âdî bir şey olan oyun hırsı gider, başka çocukları öyle oynar bir halde gördüğü vakit güler de der

که چه می کردم چه می دیدم درین خل ز عکس حرص بنمود انگین

1137. *Ki: "Ne yapar idim, bunda ne görür idim, hırsın aksinden sirke, bal göründü?"*

Ya'ni, çocukların öyle dipsiz ve ma'nâsız oyunlarını gördüğü vakit der ki: "Çocukluğumda ben de bunlar gibi yapardım; fakat bu yaptığım ne idi ve

bu ma'nâsız meşgûliyet içinde ne gibi bir fâide görür idim. Oyun hırslının aksinden, sirke gibi ekşi olan bu harekât, beyhûde bana bal gibi tatlı göründü." İşte Hak'dan gâfil ve dünyâ umûruna harîs olan insân-ı nâkıs dahi, mertebe-i kemâle geldiği vakit, ehl-i dünyânın hâline bakıp güler ve böyle söyler; zîrâ bu hayât-ı dünyâ laib ve lehvden ibârettir. Nitekim âyet-i kerîmede اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّ لَهْوٌ (Muhammed, 47/36) ya'ni "Hayât-ı dünyâ ancak laib ve lehvdür" buyrulur.

آن بنای انبیای حرص بود ز آن چنان پیوسته رونقها فزود

1138. O peygamberlerin binâsı hırssız idi; ondan dolayı böyle revnaklar ziyâde oldu.

Ehl-i dünyâdan birisi çıkıp derse ki: "Dünyâ umûruyla meşgûliyetin oyuncağ ve boş olduğundan bahs olunur; halbuki peygamberler dahi birtakım dünyâ işiyle meşgûl olup kimi Mescid-i Aksâ'yı ve kimi Kâ'be'yi binâ etti ve kimi mescid ve ma'bed yaptı; ve hayât-ı dünyâyâ lâzım şeyleri tahsile sa'y ettiler?" Biz cevâb veririz ki: "Evet öyle oldu, fakat onların sa'yleri dünyâların, sûret-i dünyeviyyenin kendilerini tahsile harîs olarak değil idi; belki onların hırsları, umûr-ı uhreviyyeye tevcîh buyurulmuş idi. Ve hiçbirisi yaptığı bir işte Hak'dan gâfil değil idi; binâenaleyh onların hırsları yukarıda 1132, 1133 numaralı beyitlerde izâh olunan nevi'den idi ve onların amel-i dünyevîleri pek büyük bir kasd-ı ilâhiye müstenid idi. Binâenaleyh o binâların revnakları ve parlaklıkları inde'n-nâs ziyâde oldu.

ای بسا مسجد بر آورده کرام لیکن نبود مسجد اقصا نام

1139. Ey kimse, kerîm olanlar çok mescid binâ etmişlerdir, fakat onun adı Mescid-i Aksâ olmaz.

Ey ibret almak isteyen kimse, bu âlemde birçok kerem sâhipleri çok mescid yaparmışlardır; fakat o mescidlerden hiçbirinin adı Mescid-i Aksâ değildir ve nâs arasında bir peygamberin binâ ettiği Mescid-i Aksâ kadar parlaklığını muhâfaza edememiştir. Bu hâl, ibret alınacak bir şeydir; zîrâ hiçbir ferdin ihlâsı, bir peygamberin ihlâsı derecesinde sâf değildir.

کعبه را که هر دمى عزى فزود آن ز اخلاصات ابراهيم بود

1140. [1138] Kâ'be'nin her bir dem izzeti arttı; o ihlâsât İbrâhîm'den idi.

Kâ'be ilk evvel İbrâhîm (a.s.) tarafından binâ olundu. Kıyâmete kadar ehl-i İslâm indinde izzeti dâimâ ziyâde olmakta ve şarktan ve garbdan fevc fevc tavâf ve ziyâret olunmaktadır. Kâ'be'nin böyle izzetinin tezâyüdü İbrâhîm (a.s.)'ın ihlâslarının kuvvetinden ve safvetinden idi.

فضل آن مسجد ز خاک و سنگ نیست لیک در بنّاش حرص و جنگ نیست

1141. *O mescidin fazlı topraktan ve taştan değildir, fakat onun bânîsinde hırs ve cenk yoktur.*

"Bennâ", çok binâ yapıcı ma'nâsına mübâlağa ile ism-i fâildir ve "mi'mâr" ma'nâsına da gelir. Ya'ni, "O Mescid-i Aksâ'nın ve Mescid-i Harâm'ın sâir mescidler üzerine fazlı, toprağından ve taşından değildir. Onun mi'mârları enbiyânın nefislerinde hırs ve nizâ' sıfatları olmamasındandır." Zîrâ onların nefislerinin bidâyeti, "nefs-i mutmainne"dir.

نی کتبشان مثل کتب دیگران نی مساجدشان نه کسب و خان و مان

1142. *Onların kitâbları, başkalarının kitâbları gibi değildir; ne mescidleri, ne kesbleri ne hânûmânları.*

"O peygamberlerin kitâbları vahy-i ilâhî olmak i'tibârıyla, başkalarının yazdıkları kitâblara benzemez; mescidleri ve hayât-ı dünyeviyyede kesbleri ve hânûmânları ya'ni ehl ü iyâlî ve mâmeleki ve evi barkı, başkalarınınkine benzemez. Zîrâ onların kesblerindeki safvet, başkalarının kesblerinde bulunamaz." Zîrâ enbiyâ hakâyık-ı eşyâyı görürler ve gördüklerini bilirler ve bildiklerini söylerler; başkalarının kitâbları ise akıl ve vehmin te'sîri altındadır; ve kesblerinde cehil hasebiyle şübheli mevâdd kanşık olur ve hânûmânların da teşettüt ve teferruk bulunur.

نی ادبشان نی غضبشان نی نکال نی نَعاسُ و نی قیاس و نی مقال

1143. *Ne edebleri, ne gazabları, ne ukûbetleri, ne uykuları ve ne kıyâs ve ne makâlî.*

"Nekâl", ukûbet ve azâb; "nuâs" uyku demektir. Bu beyt-i şerîf, yukarıki beytin mâba'didir. Ya'ni, "Enbiyânın bu halleri de başkalarınınkine benzer demek olur. Zîrâ onların bu hallerinde zerre kadar riyâ ve süm'a gibi sıfât-ı nefsâniyyeden bir şey bulunmaz. Başkalarının edebleri muhîtlarına hoş görünmek sûretiyle vikâye-i nefis içindir; gazabları ve ukûbetleri, uykuları nefsânîdir ve kıyâsları ve makâlleri nef'-i nefisleri mülâhazasıyla vâki' olur."

هر یکی شانرا یکی فر دگر مرغ جانشان طائر از پر دگر

1144. *Onların her birinin bir başka ferri vardır; onların can kuşu başka kanat-tan uçucudur.*

Ya'ni, enbiyâ-yı izâm hazarâtından her birinin bir başka revnakı ve parlak-lığı vardır; her biri ism-i Hâdî'nin mazhar-ı kâmilî olmakla berâber, rabb-i hâss-ları i'tibârıyla aralarında tefâzul vardır. Nitekim âyet-i kerîmede فَصَّلْنَا نَبْلَكَ الرَّسُلُ فَصَّلْنَا (Bakara, 2/253) ya'ni "Bu resûllerin ba'zısını, ba'zısı üzerine taf-dîl ettik" buyrulur. Bu rabb-i hâsslarının te'sîriyle kimi tenzîhe ve kimi teşbî-he ve kimi kâh tenzîhe ve kâh teşbîhe ve kimi teşbîhde tenzîhe ve tenzîhde teşbîhe da'vet ederler. Binâenaleyh her birinin rûh-ı âlîsi başka kanattan uçar.

دل همی لرزد ز ذکر حالشان قبله افعال ما افعالشان

1145. *Onların hâlinin zikrinden gönül titrer; onların fiilleri, bizim fiillerimi-zin kiblesidir.*

Enbiyânın hallerinin zikrinde gönül titremesinin sırrı budur ki, insân-ı kâ-mil, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın son libâs ile tecellîsinden ibârettir; ve enbiyâ (aleyhimüsselâm)ın her birerleri bi'l-asâle birer insân-ı kâmilîdir. Evliyâ-yı kümmelînin kemâlleri ise bi'l-verâsedir. Binâenaleyh bi'l-asâle insân-ı kâmil olan enbiyânın zikr-i ahvâlî, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın etvâr-ı tecelliyâtını be-yân olur ki, bundaki azamet, muhtâc-ı îzâh değildir. Bu azametin önünde tit-remek tabiidir. Bu ma'nâ-yı Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İlyâsî'de رُسُلُ اللَّهِ أَلَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ (En'âm, 6/124) ya'ni "Allâh'ın re-sûlleri, Allâh'dır. O risâletini nerede kılacağını daha ziyâde bilir" âyet-i kerîme-sinin bir vechi olarak beyân buyururlar. Tafsîlî fakîr tarafından yazılan bu fas-sın şerhindedir; ve cenâb-ı Pîr efendimizin bu ma'nâdaki "Müstezâd"ını bura-da zikr etmek erbâb-ı irfân için fâideden hâlî değildir. Şî'r-i müstezâd:

هر لحظه بشکلی بت عیار بر آمد دل برد و نهان شد

هر دم بلباس دگران یار بر آمد گه پیر و جوان شد

گه نوح شد و کرد جهانرا بدعا غرق خود رفت بکشتی

گه گشت خلیل و بدل نار بر آمد آتش گل از آن شد

یوسف شد و از معسر فرستاد قمیعی روشنگر عالم

از دیده یعقوب چو انوار بر آمد تا دیده عیان شد

حقا که هم او بود که اندر ید بیضا	می کرد شبانی
در چوب شد و بر صفت مار بر آمد	زان فخر کبار شد
می گشت دمی چند برین روی زمین را	از بهر تفرج
عیسی شد و بر کنبد دوار بر آمد	تسیح کنان شد
بالجمله هم او بود که منی آمد و می رفت	هر فرد که دیدی
تا عاقبت از شکل عرب وار بر آمد	دارای جهان شد
نی نی که هم او بود که می گفت انا الحق	در صورت بلهی
منصور نبود آن که در آن دار بر آمد	نادان بگمان شد
رومی سخن کفر بگفته است نگوید	منکر مشویدش
کافر بود آنکس که بانکار بر آمد	از دوزخیان شد

"Kesîrî 't-tecellî olan ma'sûk-i hakîkî her lahzada bir şekil ile zâhir oldu; gönül kaptı ve gizlendi. Yâr-i hakîkî her dem başkalarının libâsıyla zâhir oldu; gâh ihtiyar ve gâh delikanlı oldu. Gâh Nûh oldu ve cihânı duâsı ile suya gark etti. Kendisi gemiye gitti. Gâh İbrâhîm Halîl oldu ve ateş içinde zâhir oldu, ateş ondan gülîstân oldu. Yûsuf oldu ve Mısır'dan âlemin rûşen-geri olan bir gömlek gönderdi. Ya'kûb'un gözünden nûrlar gibi zâhir oldu. Nihâyet gözü âşikâr oldu; muhakkak Mûsâ (a.s.)'ın yed-i beyzâsından olan dahi O idi. Çobanlık ederdi, asâya gitti, yılan sıfatı üzerinde zâhir oldu. Ondan büyüklerin fahri oldu; nice bir dem, teferrûc cihetinden bu yeryüzü üzerinde dolaştı. İsâ oldu ve dönücü kubbe-i felek üzerinde zâhir oldu; tesbîh edici oldu. Gelip gittiğini gördüğün her ferd dahi hep O idi. Nihâyet şekl-i Arabî'den zâhir oldu, cihânın dârâsı oldu; hayır hayır ki, bir sâf-derûn sûretinde "ene'l-Hak" diyen dahi O idi. O dârağacında zâhir olan Mansûr değil idi; câhil olan şübhede oldu. Mevlânâ-yı Rûmî küfür sözünü söylememiştir, söyleyemez, ona münkir olmayınız! Kâfir o kimse olur ki, inkâr ile zâhir oldu, cehennemliklerden oldu."

İmdi bu izâhâtta bu beyt-i şerîfdeki "titreme"nin ve "enbiyânın fiilleri, bizim fiillerimizin kublesi olması"nın sırrı ve ma'nâsı anlaşılır.

مرغشانرا بیضا ز رین بدست نیم شب جانیشان سحر گه بین شدست
 1146. Onların kuşlarının yumurtaları altından olmuştur; onların canı gece yarısında seher vaktini görücü olmuştur.

Ma'lûm olsun ki, ervâh-ı mücerrede, mertebe-i sıfâttadır; vaktâki ecsâda taalluk ederler, mertebe-i ef'âle gelirler ve "ef'âl," rûh kuşlarının yumurtaları mesâbesinde bulunur. Enbiyânın ef'âli, aslâ nefsin sıfâtı karışmamış bir halde bulunduğundan, altın gibi kıymetlidir. Zîrâ onların rûhları pek karanlık ve kesif olan tabîat ve cismâniyet âleminde hakikat güneşinin nûrunu gösteren seher vakti gibi olmuştur.

هر چه گویم من بجان نیکوی قوم نقص گفتم گشته ناقص گوی قوم

1147. *Ben kavmin iyiliğini cân ile her ne söylersem, eksik söyledim, kavmin eksik söyleyicisi olmuştum.*

"Ben enbiyâ tâifesinin, iyilikleri hakkında her ne söylersem, eksik söylemiş olurum; binâenaleyh ben o tâife-i aliyenin eksik söyleyicisi olmuştumdur." Zîrâ nübüvvet hâlî, zevkî ve vîcdânîdir; ve nübüvvetle muttasıf olmayan kimsenin Nebbiyy-i zîşân hakkındaki sözleri ilm-i zevkî ve hibret üzerine olmaz, böyle olunca da o söz nâkis olur. Meselâ pâdişâh olmayan kimsenin, pâdişahlığın zevkî hakkındaki sözleri tamâm olmaz.

مسجد اقصی بسازید ای کرام که سلیمان باز آمد والسلام

1148. *Ey kerîmler, Mescid-i Aksâ yapınız, zîrâ tekrâr Süleymân geldi ve's-selâm!*

"Ey rûhlanna karşı kerîm olanlar, Aksâ mesâbesinde olan kalbinizi binâ ediniz; zîrâ verâset-i Süleymânîyi hâiz olan insân-ı kâmil geldi ve vâris ile mûris şahs-ı vâhid hükmünde bulunduğundan, Hz. Süleymân yine gelmiş oldu." Hz. Süleymân cihet-i nübüvveti ile zâhiren Mescid-i Aksâ'yı ve cihet-i velâyeti ile bâtunen kalbleri binâ etti. İnsân-ı kâmil ise cihet-i velâyeti hasebiyle kalbleri ma'mûr eder. Binâenaleyh i'mâr-ı kalb husûsunda Süleymân-ı zamânın emrine tâbi' olunuz. Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr efendimiz "Süleymân" ile zât-ı şerîflerine işâret buyururlar.

ورازین دیوان و پریان سر کشند جمله را املاک در چنبر کشند

1149. *Ve eğer bu dîverlerden ve perîlerden baş çekerlerse, melekler hepsini çenbere çekerler.*

Ve eğer kuvâ-yı şehevîyye ve gazabîyye ve vehmîyye ve ucûb ve kibir ve hased gibi şeytanlar ve perîler, bu kalb Mescid-i Aksâ'sının i'mârından baş çekerler ve imtinâ' ederlerse, melekler idâdında olan insân-ı kâmilin kuvâsî onları çenbere ve bukağıya çekerler.

دیو یکدم کڑ رود از مکر و زرق نازیانه آیدش بر سر چو برق

1150. *Şeytân mekr ve riyâdan bir dem eğri giderse, onun başı üzerine şimşek*
[1148] *gibi kamçı gelir.*

Eğer nefis şeytanı mekr ve riyâdan dolayı, bu i'mâr-ı kalb husûsunda eğri hareket ederse onun başı üzerine insân-ı kâmilin şimşek gibi tasarruf kamçısı gelir.

چون سلیمان شو که تا دیوان تو سنگ برُند از پی ایوان تو

1151. *Süleymân gibi ol, tâ ki senin şeytanların senin binân için taş getirsinler.*

Binâenaleyh ey sâlik, sen ihlâs husûsunda Süleymân gibi ol, tâ ki senin sıfât-ı nefsânîyye şeytanların, senin binâ-yı kalbin için güzel ahlâk taşlarını getirsinler!

چون سلیمان باش بی وسواس و ریب تا ترا فرمان برد جنی و دیو

1152. *Süleymân gibi vesvesesiz ve hilesiz ol, tâ ki cin ve şeytân senin fermânını götürsün!*

Süleymân (a.s.) gibi sâhib-i ihlâs olup, umûrunda vesvesesiz ve hilesiz ol; tâ ki cin ve şeytân mesâbesinde olan vücûdundaki kuvâ sana mutî' olup fermânını icrâ etsinler!

خاتم تو این دلست و هوش دار تا نگردد دیو را خاتم شکار

1153. *Senin mührün bu gönüldür ve ayık ol, tâ ki mührün şeytana şikâr olmasın!*

Ey sâlik, senin kuvânda tasarrufuna sebep olan mühür, senin bu gönülündür; aklını başında tut ve müteyakkız ol ki, sebep-i tasarruf olan o mührü şeytana kaptırmayasın! Eğer kaptırır isen, senin vücûdunun mülkünde mu-tasarruf olan ancak şeytan olur.

پس سلیمانی کند بر تو مدام دیو با خاتم حذر کن والسلام

1154. *Böyle olunca şeytan senin üzerine dâimâ Süleymânlık eder; hazer et, vesselâm!*

آن سلیمانی دلا منسوخ نیست در سر و سِرِّت سلیمانی کُنِست

1155. *Ey gönül, o Süleymânlık mensûh değildir; senin başında ve sırrında Süleymânlık edicilik vardır.*

“Süleymânî”deki “yâ” masdariyet, “Süleymânî kün” vâsf-ı terkîbî, “kü-nî”de “yâ” kezâ masdariyettir. Ya’ni, “Ey gönül, eğer nefis şeytânı mührünü kapar ve senin mülk-i vücûdunda tasarruf ederse me’yûs olma; zîrâ o Süley-mânîlik mensûh değildir. İnsan olmak i’tibârıyla senin başında ve bânında ya’ni rûhunda Süleymânîlik edicilik isti’dâdı vardır, nefis şeytanında ise bu isti’dâd yoktur.

دبو هم وقتی سلیمانی کند لیک هر جولا هه اطللس کی تند

1156. *Şeytan dahi bir vakit Süleymânîlik eder; fakat her çulha ne vakit atlas dokur?*

Nefis şeytânı dahi vücûd-ı beşerde bir vakit Süleymânîlik edip, mutasarrıf olur; fakat bu tasarrufu ile Süleymân olması lâzım gelmez; çünkü her çulha-nın dokuduğu kumaş, kıymetli atlas olamaz.

دست جنباند چو دست او و لیک در میان هر دو فرقی هست نیک

1157. *O, onun eli gibi el kılmıştır ve fakat her ikisinin arasında çok bir fark vardır.*

Ya’ni, “Rûh-i hayvânî sâhibi olan nefis dahi, rûh-i izâffînin eli gibi el kılmıştır ve vücûdda mutasarrıf olur; ve fakat rûh-i hayvânînin tasarrufu ile, rûh-i izâffînin tasarrufu arasında çok fark vardır.

قصهء شاعر وصله دادن شاه و مضاعف کردن وزیر ابو الحسن نام

Şâirin kıssası, şâhin ihsân vermesi, Ebu’l-Hasan
adlı vezîrin muzâaf kılması

شاعری آورد شعری پیش شاه بر امید خلعت و اکرام و جاه

1158. *Bir şâir hil’at ve ikrâm ve mansıb ümîdi üzerine şâhin huzûruna bir şiir getirdi.*

شاه مکرم بود و فرمودش هزار از زر سرخ و کرامات و نثار

1159. *Şâh mükrim idi; o ona kızıl altından bin ve kerâmetler ve nûsâr emr etti.*

"Nûsâr", nûnun zammi ile teşriflen ve ikrâmen bir kimsenin başına serpi-len şey ma'nâsınadır. Ya'ni, "Şâh ikrâm edici bir zât idi, şâirin şüirine mükâ-fât olarak başı üzerine bin kızıl altın saçılmak sûretiyle ikrâm edilmesini emr etti."

پس وزیرش گفت کین اندک بود ده هزارش هدیه وا ده تا رود

1160. *Müteâkıben onun vezîri dedi ki: "Bu az olur; gilmek için ona on bin hediye ver!"*
[1158]

Adı Ebu'l-Hasan olan vezîr pâdişâha dedi ki: "Emir buyurduğın bu bin al-tın azdır, memnûnen gitmesi için ona on bin altın hediye ve ihsân ver!"

از چون او شاعرِ نُس از تو بحر دست ده هزاری که بگفتم اندکست

1161. *"Onun gibi şâir-i akl için, sen deryâ elliden, on bin ki dedim, azdır."*

"Ez çûn"deki "ez", ta'lîl içindir. "Nûs", burada hûş ve şuûr ve akıl ma'nâ-sınadır. "Ez tu bahr-dest"deki "ez", intizâ' içindir. "Bahr-dest", "deryâ elli" cömertlikten kinâyedir. Ya'ni, "Öyle kemâl-i akıl sâhibi olan bir şâir için, se-nin gibi bir kerîm ve cömert olan pâdişâhdan, söyledigim on bin altın bile az-dır!" demek olur.

قصه گفت آن شاهرا و فلسفه تا بر آید عشر خرمن از کفه

1162. *O, o şâha kıssa ve felsefe söyledi, tâ ki kefedен harmanın ösrü gele!*

"Felsefe", ilm-i hikmet; "kefe" harmanda döğen ile döğülmemiş buğday ve arpa başakları ma'nâsınadır. Ya'ni, "Vezîr Ebu'l-Hasan pâdişâhu ihsâna teşvik için geçmiş zamanlardaki cömert pâdişâhların kıssasını ve sehâvetin fazâilîne âid ilm-i hikmet söyledi; tâ ki döğülmemiş buğday cinsinden har-manın onda biri tahsîl edilmiş olsun!" Ya'ni şâire dediği derecede bir ihsân verilsin.

ده هزارش داد و خلعت در خورش خانهء شکر و ثنا کرد آن سرش

1163. *Ona on bini ve onun lâıyıkında hil'al verdi, onun o sırrını şükür ve senâ evi yaptı.*

Vezîrîn teşvîki üzerine şâh o şâir-i mâhire on bin altın ihsân etti ve kendisine lâıyk derecede elbise-i fâhire de verdi; şâirîn bâtunını şükür ve medih menba'ı yaptı.

پس تفحص کرد کین سعی که بود شاه را اهلیت من که نمود

1164. *Binâenaleyh "Bu kimin sa'yi idi, benim ehliyetimi şâha kim gösterdi?" diye tefahhus etti.*

İkrâm-ı vâki' üzerine şâir: "Acabâ bu ikrâm ve ihsân kimin gayreti ile vâki' oldu ve pâdişâha benim şiirdeki mahâretimi ve ehliyetimi gösteren kim idi?" diye tecessüs ve tefahhus etti.

پس بگفتندش فلان الدین وزیر آن حسن تام و حسن خلق و ضمیر

1165. *Binnetîce ona dediler ki: "Filânüddîn vezîr, o adı Hasan ve hulku ve zamîri hasen!"*

Şâirîn tefahhusu ve suâli üzerine cevâben dediler ki: "Senin ehliyetini pâdişâha gösteren vezîrîn adı Hasan'dır; ve huyu ve kalbi hasendir ve güzeldir; ve lakabı da "Filâneddîn"dir." "Filâneddîn" ta'bîriyle o zamanda lakablara izâfe olunan "ed-dîn" kelimesinin mu'tâd olmasına işâret buyurulur. Meselâ Celâleddîn, Nûreddîn, Sadreddîn, Bedreddîn, Bahâeddîn gibi isimler kullanılması, evvelki zamanlarda âdet olmuş idi. Zamânımızda nedret üzere müs-ta'meldir.

در ثنای او یکی شعری دراز بر نیش و سوی خانه رفت باز

1166. *Onun medhinde uzun bir şiir yazdı ve tekrâr hâne tarafına gitti.*

Şâir vezîrîn lutfunu anlayınca şâhın medhinde değil, o vezîrîn medhinde uzun bir şiir yazdı ve hânesi tarafına döndü.

بی زبان و لب همان نعمای شاه مدح شه می کرد و خلعتهای شاه

1167. *Şâhın ni'metleri ve şâhın hil'alları, dilsiz ve dudaksız olarak şâhı medh ederdi.*

Çünkü şâhın kendisini lafzan ve lisânen medhe hâcet yok idi; ancak onun ni'metleri ve hil'atları ve ihsânları, dilsiz ve dudaksız, ya'ni elfâza ve lisâna hâcet olmaksızın şâhı medh ediyor idi.

باز آمدن شاعر بعد سالی چند بامید همان صله و هزار دینار فرمودن
 شاه بر قاعدهء خویش وزیر نو هم حسن نام شاهرآ گفت که این سخت
 بسیارست و ما را خرجهاست و خزینه خالیست و من او را
 بده يك آن خوشنود كنم

Şâirin yine ihsân ümidi ile birkaç sene sonra tekrâr gelmesi ve şâhın kendi kâidesi üzere bin dînâr emr etmesi. Hasan adlı yeni vezîrin dahi şâha: "Bu pek çoktur ve bizim masraflarımız vardır ve hazîne boştur ve ben onu, onun onda birine hoşnûd ederim!" demesi

بعد سالی چند بهر رزق و گشت شاعر از فقر و عوض محتاج گشت
 1168. *Birkaç sene sonra şâir fakr ve killetten nâşî rızık ve dolaşmak için muhtâc oldu.*

Birinci mısra'daki "geşt" dolaşmak ve ikinci mısra'daki "geşt" ise "oldu" ma'nâsınadır. Ankaravî nüshasında ikinci mısra'da "avaz" vâkı'dir. Hazret bu kelimeye "killet" ma'nâsını vermiştir. Fakîr *Kâmûs*'da bu kelimeye tesâdüf edemedim. Hind nüshalarında "avez" (عَوَز) yazılmıştır, *Kâmûs*'da "ihtiyâç ve fakr" ma'nâsına olduğu mezkûrdur.

گفت وقت فقر و تنگی دو دست جست و جوی آزموده بهتر ست
 1169. *Dedi: "Fakr ve el darlığı vakti, tecrübe olunmuşun cüst ü câsu çok iyidir."*

Şâir kendi kendine dedi ki: "Fakr ve el darlığı vaktinde fâidesi tecrübe olunmuş olan şeyin taharrîsi çok iyidir."

در گهی را کآز مودم در کرم حاجت نو را همان جانب برم
 1170. *"Bir dergâhı ki, keremde tecrübe ettim, yeni hâceli de o tarafa götürürüm."*
 [1168]

"Yeni ihtiyâcı dahi, keremini tecrübe etmiş olduğum bir dergâh tarafına arz edeyim."

يُولِهُونُ فِي الْحَوَائِجِ هُمْ لَدَيْهِ معنی الله گفت آن سببونه

1171. *O Sıbeveyh Allâh'ın ma'nâsını, "Havâyicde onlar Onun indine ilticâ eylerler" dedi.*

Sıbeveyh nahiv âlimlerinin refsidir. Bu zât "Allâh" lafzının ma'nâsını lügat i'tibâriyle beyân edip "Mahlûkâtın kendi ihtiyâçlarını Hak Teâlâ tarafına arz etmeleridir" demiştir.

Ma'lûm olsun ki, "Allâh" ism-i şerifinin istikâkında ulemânın ihtilâfı vardır, bu ihtilâfât ilm-i lügata âit bir mesele olduğundan bunların birer birer buradaki zikir mücib-i tatvîl olur. Sıbeveyh'in kavli budur ki: Bu isim "eleh"den müştaktır, aslı "veleh"dir; binâenaleyh "Allâh" aslında "ülühe ileyhi" ya'ni "kendisine ilticâ olunan" olmuş olur. Bu şekilden birinci "hâ" ile, ikinci hemzeyi hâz ve lâmu lâma idgâm ve "yâ" harfini de elife tebdîl ettiler, "Allâh" oldu.

گفت آلہنَا فِي حَوَائِجِنَا إِلَيْكَ فَالْتَمَسْنَاهَا وَجَدْنَاهَا لَدَيْكَ

1172. *Dedi ki: "Biz hâcetlerimizde sana ilticâ ettik, imdi biz onları iltimâs eyledik; onları senin indinde bulduk."*

Sıbeveyh "Allâh" lafzının istikâkını, yukarıdaki vecih ile beyân ettikten sonra, ma'nâsını izâhen dedi ki: "Yâ Rab, biz hâcetlerimizde sana ilticâ ettik ve onları senden iltimâs ve niyâz ettik ve o hâcetlerimizi senin ind-i rubûbiyetinde bulduk."

صد هزاران عاقل اندر وقت درد جمله نالان پیش آن دیان فرد

1173. *Yüz binlerce âkil, dert vaktinde o Ferd olan Deyyân'ın önünde feryâd edicidir.*

"Deyyân", cezâ verici ve muhâsib ma'nâsınadır. Ya'ni "Yüz binlerce âkil def' ve izâlesi, beşerin yed-i kudretinden hâriç olan dert ve belâlar vaktinde, kullarının ef'âlini muhâşebe edip cezâlarını verici olan o Hakk-ı Ferd'in hü-zûrunda feryâd ederler ve "Amân yâ Rab, bu belâyı üzerimizden def' et!" diye yalvanırlar."

هیچ دیوانه قلبی این بکند بر بخیلی عاجزی گدیه تند

1174. *Hiçbir ahmak deli bunu yapar mı? Bir bahâl bir âciz üzerinde tese'ül etsin!*

"Felif", beyhûde ve fâidesiz ve ahmak ma'nâsına olup, dîvânenin sıfatıdır. Ya'ni "Allâh hâcetlerin melcei olmasa idi, binlerce âkiller O'na sıkıntı vak-tinde niyâz etmezler idi; zîrâ hiçbir ahmak deli bile, bir bahîl ve âciz olan kim-senin kapısına gidip hâcetini arz etmez."

گر نینیدی هزاران بار بیش عاقلان جان کی کشیدندیش پیش

1175. *Eğer binlerce kereden ziyâde âkiller görmeseler idi, ne vakit onun huzûruna can çekerlerdi?*

Eğer âkiller yüz binlerce kereden ziyâde Hakk'ın rahmetini ve mevhibesini görmeseler idi, ne vakit onun huzûruna canlarını pışkeş çekerler idi?

بلکه جمله ماهیان در موجها جمله پرندگان بر او جها

1176. *Belki cümle balıklar dalgalarda, kuşların hepsi yukarılarda.*

پیل و گرگ و حیدر اشکار نیز اژدهای زفت و مور و مار نیز

1177. *Fil ve kurt ve av arslanı dahi, iri ejderhâ ve karınca ve yılan dahi,*

بلکه خاک و باد و آب و هر شرار مایه زو یابند هم دی هم بهار

1178. *Belki toprak, hava ve su ve her kıvılcım, hem kışta, hem bahârda ondan mâye bulurlar.*

Allâh'a arz-ı ihtiyâç eden yalnız âkıl olan benî-âdem değil, belki denizde-ki balıklar, havada uçan kuşlar, ormanlarda ve dağlarda gezen filler ve kurtlar ve av avlayıcı haydar ya'ni arslan, cesîm ejderhâlar ve küçük karıncalar ve her nevi' yılanlar gibi zî-rûh olanlar ve cemâd nev'inden olan toprak ve hava ve su ve ateş cinsinden olan her kıvılcım, ya'ni ateş ve elektrik kıvılcımları her mevsimde ondan mâye bulurlar ve tabiatlarına mülâyim olan ihtiyâçlarını Hak'dan alırlar.

هر دمش لابه کند این آسمان که فرو مگذارم ای حق یک زمان

1179. *Bu gök her dem, "Ey Hak, beni bir zamân aşâyuya bırakma!" diye ona yalvarır.*

استن من عصمت و حفظ توست جمله مطوی بچین آن دو دست

1180. *"Benim direğim, senin ismetin ve hıfzındır; hepsi o iki elin kuvvetinin bükülmüşüdür."*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Zümer'de vâki' وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ (Zümer, 39/67) ya'nı "Gökler onun yed-i kudretinde bükülmüşlerdir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "İki el"den murâd, "esmâ-i cemâliyye" ve "celâliyye"dir. Esmâ-i cemâliyyeden kuvve-i câzibe ve esmâ-i celâliyyeden kuvve-i dâfiâ hâsıl olur. "Yemîn" lügatte sağ el ma'nâsınadır, Burada kuvvet ve kudret ma'nâsında müsta'meldir. "Üstun", direk ma'nâsına olan "sütûn"un muhaffefidir.

این زمین گوید که دارم بر قرار ای که بر آیم تو کردستی سوار

1181. *Ve bu arz der ki: "Beni karâr üzerine tut, ey zât ki, beni su üzerine sûvâr etlin!"*

Ve bu yeryüzü der ki: "Ey beni su üzerine bindiren Zât-ı eccl ve a'lâ, beni dağıtma da karâr üzerine tut!" Ma'lûmdur ki, denizler sath-ı arzın tahmînen-onda yedisini işgâl eder. Denizlerin mesâha-i sathıyyesi 383 milyon kilometre murabba'ı ve karaların mesâha-i sathıyyesi de 136 milyon kilometre murabba'ı hesâb edilmiştir. Diğer taraftan karalarda akan sular da vardır ki, bunlar da yüksek dağlardaki karların ve cümûdiyyelerin erimesinden ve yer altında vâki' cereyanların tevlîd ettiği menba'lardan ve sellerden hâsıl olur. Velhâsıl karalar, su üzerine bindirilmiştir; ve bu kadar su içinde karalar suların te'sîrâtına mukâvemet edip dağılmaz ve karâr üzerinde durur; ve sûre-i Neml'de vâki' olan âyet-i kerîmede اَمَّنْ جَمَلَ الْاَرْضِ قَرَارًا (Neml, 27/61) ["Yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan mı?..."] buyurulmasıyla bu karâra işâret buyrulur.

جملگان کیسه ازو بر دوختند دادن حاجت ازو آموختند

1182. *Hepsi keseyi ondan diktiler, hâcet vermeyi ondan öğrendiler.*

"Kîse ber dûhten", keseyi doldurmaktan kinâyedir. Zîrâ bilcümle mevcûdât mezâhir-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyedir. Varlıktan ve sıfât-ı mütenevviadan onlarda olanların hepsi Hakk'ın varlığının ve sıfâtının aksidir. "Hâcet vermek" dahi sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfattır. Binâenaleyh bu halk, "hâcet verme"yi de Hak'dan öğrendiler.

هر نبی زو بر آورده برات استعینوا منه صبرا او صلات

1183. *Her bir nebî ondan berât getirmiştir: "Ondan sabır ile yâhud salât ile yardım isteyin!"*

"Berât", lügatte "mektûb" demektir; burada "fermân" ve "emirnâme-i ilâhî" demek olur. "Sabır", kişi nefsini ceza' ve feza'dan habs etmektir. "Salât", duâ ma'nâsıdır. Ya'ni "Her bir peygamber Allâh Teâlâ tarafından emir ve fermân getirmiştir ki, o emirnâmede: "Ey insanlar, sabır ve duâ ile Hak Teâlâ'dan istiâne edin!" buyurulmuştur. Bu beyt-i şerifde *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ* (Bakara, 2/153) ya'ni "Ey îmân eden insanlar, sabır ve duâ ile istiâne edin! Muhakkak Allâh Teâlâ sabr ediciler ile berâberdir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, abdin havâyici her mevtında kendi rabb-i hâssının hazînesinden nâzil olur ve bu nüzûl def'î değildir, ânen-fe-ânen vâki' olur; nitekim âyet-i kerîmede de *وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ أَلْعَنَّا خَزَائِنَهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ* (Hicr, 15/21) ya'ni "Hiçbir şey yoktur, illâ ki bizim indimizde onun hazîneleri vardır ve biz onu ancak mikdâr-ı ma'lûm ile indiririz" buyrulur. Bu nüzûl her mevtında abdin isti'dâdî tekevvün ettikçe iner; isti'dâd-ı mec'ûlünün tekevvününden mukaddem inmez. Nitekim bir çocuk doğduğu vakit konuşamaz; fakat mürûr-ı zamân ile bünyesine isti'dâd geldikçe konuşmağa başlar; binâenaleyh abd, bu isti'dâd-ı mec'ûlünün tekevvününe intizâren, nefsini ceza' ve feza'dan habs etmek ve sabr etmek lâzımdır. Bununla berâber *أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ* (Gafir, 40/60) ["Bana duâ edin, kabûl edeyim"] âyet-i kerîmesindeki emre imtisâlen duâ-yı lafzî dahi lâzımdır; çünkü duâ ve taleb abdiyyetin şânıdır.

هين ازو خواهيد نه از غير او آب ازيم جو مجو از خشك جو

1184. *Âgâh olun, ondan isteyin, onun gayrinden değil! Suyu denizden iste, kuru ırmaktan isleme!*

"Binâenaleyh âgâh olun, havâyicinizi Rabbü'l-erbâb olan Allâh Teâlâ'dan isteyin; taayyün cihetiyle Hakk'ın gayri olan erbâb-ı müteferrikadan istemeyin!" Nitekim âyet-i kimde *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خَيْرٌ لَّكُمْ الْوَّاحِدُ الْقَهَّارُ* (Yûsuf, 12/39) ya'ni "Müteferrik olan rabler mi hayırlıdır, yoksa Vâhid-i Kakhâr olan Allâh mı hayırlıdır?" buyrulur. Zîrâ müteferrik olan erbâbın mezâhîrine imdâd, Rabbü'l-erbâb olan Allâh'dan gelir. Rabbü'l-erbâbı bırakıp, erbâb-ı müteferrikadan havâyicini talep etmek, denizi bırakıp, bir kuru ırmaktan su istemek kabîlinden olur.

ور بخواهي از دگر کس او دهد بر کف ميلش سخا هم او نهده

1185. *Ve eğer başka kimseden istersen, O verir; onun meylinin keffine sehâveti O koyar.*

Ve eğer Onun gayri i'tibâr olunan kimseden ihtiyâcını istersen ve o da sana verirse, yine Allâh Teâlâ verir; zîrâ o başkasının meyil eline sehâveti ve cömertliği yine Allâh Teâlâ koyar.

آنکه معرض را ز زر قارون کند رو بدو آری بطاعت چون کند

1186. *O ki i'râz edeni altından Kârûn eder, eğer yüzü tâat ile ona getirirsen nasıl yapar?*

O zât-ı Hak ki, kendisinden yüz çeviren kimseyi, altın cinsinden ni'metlere gark edip, Kârûn ismindeki şahıs gibi-zengin eder; ve kendi düşmanı-na bu sûretle lutuf ile muâmele eyler; eğer yüzünü Hakk'a döndürüp, onun emrine imtisâl edersen, sana nasıl lutuflar ve ni'metler ihsân eder var kı-yâs et!

Kârûn, Mûsâ (a.s.) zamânında yaşayan ve o hazrete muhâlefet eden bir şahsın ismidir ki, kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdur.

بار دیگر شاعر از سودای داد روی سوی آن شه محسن نهاد

1187. *Şâir atâ sevdâsından dolayı diğer def'a yüzünü o ihsân edici şâhin tarafına koydu.*

Ya'ni, "Şâir, ihsân-ı pâdişâha nâil olmak sevdâsıyla, tekrâr o pâdişâh tarafına geldi ve yeni yapmış olduğu şiirini getirdi."

هدیهء شاعر چه باشد شعر نو سوی محسن آرد و بنهد گرو

1188. *Şâirin hediyesi ne olur? Yeni şiir; muhsin tarafına getirir ve rehin koyar.*

"Rehin" ta'bîri, istiâre tarîkıyla mezkûrdur. "Rehin", bir borç mukâbilinde bir malı habs etmek demektir. Şâirin şiiri gûyâ bir mal olup, pâdişâhın verdiği ihsân mukâbilinde habs edilmiş addedilmektedir.

محسنان باصد عطا و جود و بر زر نهاده شاعرانرا منتظر

1189. *Muhsinler yüz atâ ve cûd ve ihsân ile, altın koyup, şâirlere muntazırdılar.*

"Cûd", kerîmlik ve cömertlik; "bîr" hayır ve hasene ve iyilik ma'nâsına-dır. Ya'ni, "İhsân ediciler, birçok atâ ve cömertlik ve iyilik ile altınları önleri-ne, şâirlerin medhiyeler ile gelmelerini beklerler."

پیش شان شعری به از صد تنگ شعر خاصه شاعر کو گهر آرد ز قعر

1190. Onların önünde bir şiir yüz denk "şa'r"dan iyidir; husûsiyle ka'rdan
[1188] *gevher getiren şâir.*

"Şa'r", kıl ve ipekten ma'mûl libâs ma'nâsına gelir. "Teng" kelimesinin on kadar ma'nâsı vardır, burada "denk" ta'bîr olunan "eşyâ yükü" demektir. Ya'ni, "İhsân edici olan şâhların nezdinde medhiyeyi mutazammın olan bir şiir, yüz denk ipekli libâstan daha makbûldür; husûsiyle deryâ-yı maânînin dibinden ma'rîfet incilerini çıkarp getiren bir şâirin şahsı pek mu'teberdir."

آدمی اول حریص نان بود زانکه قوت و نان ستون جان بود

1191. *Âdem, evvelen ekmeğin harîsi olur; zîrâ gıdâ ve ekmeğin canın dizginini olur.*

Âdemoğlu bu hayât-ı dünyeviyyede evvelen ekmeğin ve gıdânın harîsi olur; çünkü gıdâ ve ekmeğin rûh-ı hayvânînin dizginini ve muharrikini olur.

سوی کسب و سوی غصب و صد حیل جان نهاده بر کف از حرص و امل

1192. *Kesb tarafına, gasb ve yüz hîleler tarafına, hırs ve emelden olan keş üzerine can koymuştur.*

Âdemoğlu gıdâsını ve ekmeğini kazanmak tarafına ve bu kazancı te'mîn için de gasb-ı emvâl ve türlü türlü hîleler tarafına, hırs ve emel ellerinin üzerine canını koymuş ve can fedâsını gözüne almıştır.

چون بنادر گشت مستغنی زنان عاشق نامست و مدح شاعران

1193. *Uktâki nâdir sebebiyle ekmekten müstağnî oldu, nâmin ve şâirlerin medhinin âşıkudur.*

"Nâdir", az ma'nâsınadır; ve bundan murâd hükümdârlık, vezâret gibi makâmât ve menâsıbdır ki, milyonlarca nüfûsdan mürekkeb olan bir hükûmette bu makâmları pek az kimseler ihrâz edebilir ve bu makâmlara nâil olanlar bittabî te'mîn-i maîşet gamundan kurtulup, kendilerini medh edecek şâirler ve edîbler ve hatîbler isterler; ve iyi nâm almak için şâirlerin medhiyelerine âşık olurlar.

تا که اصل و فصل او را بر دهند در بیان فضل او منبر نهند

1194. *Tâ ki onun asl u faslına meyve vereler, onun fazlının beyânı hakkında minberler koyalar.*

“Asl”dan murâd, baba ve ecdâd; “fasl”dan murâd, mensûb olduğu kavim. Hind nüshalarında “fasl” yerine “nesil” vâki’ olmuştur. “Ber dehend”de iki ihtimâl vardır. “Ber”, meyve ma’nâsına olduğuna göre, medh olunan kimsenin asl u faslının bu medh sebebiyle iyi ve memdûh bir meyve verdiğini göstermek olur. “Ber”, yüksek ma’nâsına olduğuna göre, bu medh sebebiyle memdûhun aslı faslını yükseltmek olur. Ya’ni, “Maîşet derdinden müstağnî olan hükümdârlar ve vezîrler, asılları ve nesilleri yükselmiş ve kendileri gibi iyi bir meyve vermiş olduğu ızhâr edilmiş olmak ve fazl u hünerlerinin i’lânına hâdim minber kurulmak için şâirlerin medhiyelerinin âşıkırlar.”

تا که کرو فر و زر بخشی او همجو عنبر بو دهد در گفت و گو

1195. *Tâ ki onun altın bağışlayıcılığının kerr ü ferî, güft ü gûda anber gibi koku vere!*

Tâ ki o hükümdârlar veyâ vezîrlerin altın vericiliklerinin kerr ü ferî ve tantanası, şâirlerin güft ü gûlanında ve medhiyelerinde, anber kokusu gibi halk arasına yayılsın!

خلق ما بر صورت خود کرد حق وصف ما از وصف او گیرد سبق

1196. *Bizim hulkumuzu Hak kendi sûreti üzerine yaptı; bizim vassfımız, O'nun vassfından sebak tutar.*

“Bizim huyumuzu Hak Teâlâ hazretleri kendi sıfât-ı aliyyesi üzerine yaptı.” Nitekim hadis-i şerîfde *خلق آدم علی صورته* ya’ni “Muhakkak Allâh Teâlâ Âdem’i kendi sûreti üzerine yarattı” buyrulur. Ve cenâb-ı Pîr efendimiz, “sûret”i “sıfât” ile tefsîr buyurdular; zîrâ sıfatlar zâtun zâhiri olmak i’tibâriyle, onlara “sûret” denebilir. “Ve bizim sıfatlarımız Hakk’ın sıfatlarından sebak tutar ve ders alır.” “Sebak”, lügatte, at yarışında ileri geçene verilecek öndül ve mükâfât ma’nâsıdır; ve bu mükâfâtı, bu müsâbakayı tertîb eden verir. Bunun gibi, bizim sıfatlarımızın yekdiğerine vâki’ olan müsâbakalarında da bu sıfât öndül ve mükâfâtını Hak verir, demek olur. Zîrâ müdebbirü’l-umûr kâinâtta ancak Hak’dır ve vücûd-ı eşyâ O’nun sıfatlarının mezâhîridir.

چونکه آن خلاق شکر و حمد جوست آدمی را مدح جویی نیز خوست

1197. *Çünkü o Hallâk şükür ve hamd isteyicidir; âdem için dahi medh isteyicilik huydur.*

Mâdemki o Hallâk-ı cihân olan Hak Teâlâ hazretleri, kullarından şükür ve hamd ve senâ isteyicilik sıfatını hâizdir ve kulların sıfatı dahi Hakk'ın sıfatlarından muktebestir, binâenaleyh elbette benî-âdemde dahi medh isteyicilik huyu ve sıfatı vardır.

خاصه مرد حق که در فضلست چیست پر شود زان باد چون خیک درست

1198. *Husûsiyle Hak âdemi, ki fazıl-da çeviktir; o havâdan sağlam tulum gibi dolu olur.*

“Husûsiyle merd-i Hak, ya'ni ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallik olan insân-ı kâmil fazl u kemâlde çeviktir.” ان الله يحب المدح ya'ni “Allâh Teâlâ medhi sever” hadîs-i şerîfî mücibince, Hak Teâlâ nasıl medhi severse, o insân-ı kâmil dahi öylece medihten hoşlanır ve medih havâsından Hakk'a şükür ile dolar; “ve sağlam bir tulum havadan şişip dolduğu gibi, o da Hakk'ın sıfatlarından bir sıfatın kendinde zuhûruna karşı hamd ve şükür rüzgârlarıyla şişer ve dolar.”

ور نباشد اهل زآن باد دروغ خیک بدريد ست کی گيرد فروغ

1199. *‘Ve eğer ehil olmazsa, o yalan havadan yırtılmış tulumdur; ne vakit fûrûğ tutar?’*

“Ve eğer medh olunan kimse o medhe ehil olmazsa, o medih yalan olur ve ehliyetsiz kimse dahi, yırtık tulum gibidir; o yalan medihden parlaklık tutmaz.” Nitekim yırtık tulum havadan şişip, sathı gerginlikten dolayı parlak olmaz; zîrâ medh olunan kimse kendisinde o evsâf-ı memdûhanın bulunmadığını bilir, her ne kadar zâhiren hoşlanır ise de o medihleri içinden kendisine mâl edemez. “Hik”, kâf-ı Arabî ile, “büyük siyâh tulum” demektir ki, Arablar “râviye” derler.

این مثل از خود نگفتم ای رفیق سر سری مشنو چو اهلی و مفیق

1200. *Ey refik, bu meseli kendimden söylemedim, ehil ve müfik isen serseri dinleme!*
[1198]

“Serseri”, ma'nâsız ve bî-teveccüh; “müfik”, ifâkattan ayık ve hastalığı iyiliğe dönücü demektir. Ya'ni, “Bu yukarıda söylediğim tulum meselini ve medihden hoşlanmak mes'elesini kendi içtihadımdan söyledim zannetme! Eğer bu ma'nâyı kavramağa ehil ve ayık isen, bu sözleri ma'nâsız olarak dinleme!”

این پیغمبر گفت چون بشنید قدح که چرا فربه شود احمد بمدح

1201. "Ahmed medh ile niçin semiz oluyor!" diye kadhi işittiği vakit, bunu Peygamber dedi.

Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz hakk-ı âlîlerindeki medihten hoşlanırlar idi. Müşrikler bunu görünce dediler ki: "Peygamber, bende hazz-ı nefis yoktur, diyor, halbuki medihten göğsü kabanyor ve hoşlanıyor!" Cenâb-ı Peygamber müşriklerin bu kadhini işittiği vakit صورتہ علی صورتہ ya'ni "Allâh Teâlâ Âdem'i kendi sûreti üzerine yarattı" buyurdu. Zîrâ Hak Teâlâ hamd ve şükürü sever, kullar dahi sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhiri olduklarından, onlarda da elbet bu sıfatın eseri zuhûr eder, demek olur. Diğer taraftan Resûl-i zîşân Efendimiz ashâbdan Hassân (r.a.)'ın şiirlerini dinler ve روح القدس مع حسان ya'ni "Muhakkak Rûhü'l-Kuds Hassân ile berâberdir" buyururlardı. Ve Hassân hazretleri Resûl-i Ekrem'i medh eder ve hicv edeni de hicv eylerdi. Müşrikler bu hâli bildikleri için Peygamber'e ta'n ederlerdi. Beyt-i şerîfde bu hal-lere işâret buyurulur.

رفت شاعر سوی آن شاه و ببرد شعر اندر شکر و احسان کآن نبرد

1202. Şâir o şâh tarafına gitti ve ölmeyen şükür ve ihsân hakkındaki şiiri götürdü.

Velhâsıl şâir ölmeyen şükür ve ihsânı beyân eden şiirini alarak şâh tarafına gitti.

محسنان مردند و احسانها بماند ای خنک آنرا که این مرکب براند

1203. İhsân ediciler öldüler ve ihsânlar kaldı; ey saâdet o kimseye ki, bu merkebi sürdü.

İhsân edici olan kimselerin sûretleri ölüm sûretiyle fânî oldu ve ma'nâları olan ihsânlar bâkî kaldı. Ne mutlu o kimseye ki, bu ihsân merkebi üzerine bindi ve saâdet-i ebediyye iklimine bu merkebi sürdü.

ظالمان مردند و ماند آن ظلمها وای جانی کو کند مکر و دها

1204. Zâlimler öldüler ve o zulümler kaldı; vay bir câna ki o mekr ve hile eder.

Zâlimler dahi, muhsinler gibi öldüler; fakat muhsinlerden indallâh ve inde'n-nâs makbûl olan ihsân kaldı ve zâlimlerden ise indallâh ve inde'n-nâs

mezmûm ve mebgûz olan zulûm kaldı. Mekk ve hîle ile zulm eden bir cânın
vay hâline!

گفت پیغمبر خنک آترا که او شد ز دنیا ماند ازو فعل نکو

1205. *Peygamber buyurdu: "Saâdet ona ki, o dünyâdan gitti, ondan iyi bir fi-
il kaldı!"*

Bu beyt-i şerîfde من سن فی الاسلام سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها من بعده من غير ان ينقص من اجورهم شيء و من سن فی الاسلام سنة سيئة كان عليه وزرها و وزر من عمل بها من بعده ان ينقص من اجورهم شيء ya'ni "Bir kimse İslâm'da iyi bir âdet ittihâz etse, onun için bunun ecir vardır ve o kimseden sonra, onların ecirlerinden bir şey eksilmeksizin, onunla amel eden kimse için de ecir vardır. Ve bir kimse İslâm'da kötü bir âdet vaz' etse, onun günâhı o kimse üzerinedir ve o kimseden sonra, onların günâhından bir şey eksilmeksizin, onunla amel eden kimseye günâh vardır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ve طوبى لمن طال عمره و حسن عمله ya'ni "Saâdet o kimsedir ki, ömrü uzun oldu ve ameli de güzel oldu" hadîs-i şerîfinde dahi bu ma'nâya işâret vardır.

مرد محسن ليك احسانش نمرّد نزد يزدان دين و احسان نيست خرد

1206. *Muhsin öldü, fakat onun ihsânı ölmedi; Hâlık'ın nezdinde dîn ve ih-
sân küçük değildir.*

Hâlık'ın indinde dînin, ya'ni inkıyâdın ve ihsânın kıymeti vardır; zîrâ âyet-i kerîmede إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (Bakara, 2/195) ya'ni "Muhakkak Allâh muhsinleri sever" buyurur.

وای آنکو مرد و عصيانش نمرّد تا پنداری برگ او جان ببرد

1207. *Uay o kimseye ki o öldü ve onun isyânı ölmedi, tâ zann etmeyesin ki
ölüm ile o cân götürdü.*

Usâtın ölmesinde iki muhtemel ma'nâ vardır: Biri, tövbe etmemek sebebiyle isyânın mağfired olunmaması; ve diğeri, bir kimse kötü bir âdet vaz' ederek, yukarıda zikr olunan hadîs-i şerîf mücibince kendisi öldükten sonra o kötü âdetin günâhı bâkî kalmasıdır; böyle bir kimsenin vay hâline! O kimse, ölüm ile canının azâbından ve elemenden kurtulduğunu zannetmesin!

این رها کن زانکه شاعر بر گذر و امدارست و قوی محتاج زر

1208. *Bunu bırak, zîrâ ki şâir geçit üzerinde borçludur ve altının pek muhtâcudur.*

Ya'ni, "Yâ Mevlânâ, bu hasene ve seyyie bahsini bırak, çünkü îzâh ve tafsîli çok uzun sürer ve bu bahis uzadıkça şâirin kıssası gecikir; halbuki şâir borçludur ve borcunu ödemek için pek ziyâde altına muhtâcdır."

برد شاعر شعر سوی شهریار بر امید بخشش و احسان پار

1209. *Şâir şiiri, bahşîş ve geçen senenin ihsânı ümîdi üzerine şehriyâr tarafı-na götürdü.*

"Pâr" kelimesinin birkaç ma'nâsı vardır; burada "pâr-sâl", geçmiş sene ma'nâsıdır. Ya'ni "Şâir geçen sene aldığı ihsânı almak ümidiyle şiirini pâ-dişâh tarafına götürdü."

نازنین شعری پر از درُ درست بر امید و بوی اکرام نخست

1210. *Sağlam incilerden dolu olan bu şiiri evvelki ümîd ve ikrâmın kokusu üzerine.*

Bu beyt-i şerîf yukarıki beyte merbûttur ve onun te'kididir. Ya'ni, "Şâir sağlam ve sahih olan ma'nâ incileri ile dolu zarîf ve nâzenin bir şiiri evvelce aldığı on bin altını yine almak ümidi ve o evvelki ikrâmın kokusu üzerine pâ-dişâhın huzûruna götürdü."

شاه هم بر خوی خود گفتش هزار چون چنین بد عادت آن شهریار

1211. *Şâh yine kendi huyu üzerine ona bin dedi; çünkü o şehriyârın âdeti böyle idi.*

Şâir şiirini pâdişâha takdîm etti, pâdişâh dahi yine kendi huy ve âdeti üzerine o şâire bin altın ihsân verilmesini emr etti; çünkü pâdişâhın ikrâmı i'tiyâd eylediği hadd-i ihsân böyle idi. Fazlasını emr etmek âdeti değil idi.

لیک این بار آن وزیر پر ز جود بر بُراقِ عز ز دنیا رفته بود

1212. *Fakat bu def'a cömertlikten dolu olan o vezîr, izzet burâkı üzerinde dünyâdan gitmiş idi.*

"Burâk", merâkib-i ma'neviyyeden bir merkebin ismidir, "şimşek" ma'nâsına olan "berk"dan müştaktır. Ervâh bu merâkibe binip, âlem-i ulvîye sür'atle urûc ederler. Ya'ni, "Pâdişâh şâire on bin altın verilmesini emr ettiği bu def'ada, evvelki cömert vezîr yok idi, o zâatın rûh-ı şerîfi izzet burâkına binip, âlem-i süflîden, âlem-i ulvîye gitmiş idi."

بر مقام او وزیر نو رئیس گشته لیکن سخت بی رحم و خسیس

1213. *Onun makâmı üzerinde yeni vezîr reîs olmuş, lâkin pek merhametsiz ve hasîs idi.*

گفت ای شه خرجها داریم ما شاعریرا نبود این بخشش جزا

1214. *Dedi: "Ey şâh, bizim masraflarımız vardır; bu şâire bu kadar bahşîş mü-kâfât olmaz."*

Bu yeni vezîr pâdişâha hitâben dedi ki: "Umûr-ı memleketin tedvîri için ihtiyân zarûrî olan masraflarımız vardır; bu şâire bahşîş olarak bin lira mü-kâfât i'tâsı çoktur."

من بریغ عَشْرِ این آن مَغْتَنَمُ مرد شاعر را خوش و راضی کنم

1215. *"Ey mağtenem, ben bunun onda birinin dörtte biri ile şâir olan adamı hoş ve râzı ederim!"*

"Ey lutfu çok olmakla ganîmet ilâhı olan şâh, ben bunu bin altının, onda biri olan yüz altının, dörtte biri olan yirmi beş altına râzı ederim, o da mem-nûn olup gider," dedi.

خلق گفتندش که او از پیش دست ده هزاری زان دلاور برده است

1216. *Halk ona dediler ki: "O evvelki sadırdan, o dilâverden bir on bin götür-müştür."*

"Halk"dan murâd, yeni vezîrin yanında bulunan erbâb-ı menâsıb. "Dest" kelimesinin dokuz kadar ma'nâsı vardır, burada "sadr" ve "vezîr" ma'nâsı-nadır. Ya'ni "Vezîrin bu sözü üzerine, orada hâzır olan erkân-ı hükûmet ve-zîre dediler ki: "O şâir, evvelki sadrın ve vezîrin tedbîri cihetinden o dilâver pâdişâhdan on bin altın ihsân alıp götürmüştür."

بعد شکر کلک خایى چون کند بعد سلطانی گدایی چون کند

1217. *"Şekerden sonra kamış çiğneyiciliği nasıl yapar? Sultanlıktan sonra di-lenciliği nasıl yapar?"*

Bu beyt-i şerîf temsîldir. Ya'ni, "Evvelce aldığı on bin altın, şeker ve şim-diki aldığı yirmi beş altın, kuru kamış gibidir. Ve kezâ evvelki ikrâma nâiliyet sultânlıktır; sonraki yirmi beş lira ikrâmı kabul, dilenciliktir."

- گفت بفشارم ورا اندر فشار
تا شود زار و تزار از انتظار
1218. *Dedi: "Onu sıkış içinde sıkarım, âkubet intizârdan nâle edici ve zayıf olur."*

Vezîr onlara cevâben dedi: "Ben o şâiri bir tazyîk içinde sıkarım ve o tazyîk dahi onu uzun bir zaman ihsân intizârında bırakmaktır. Binâenaleyh o âkubet bu intizârdan feryâd edici ve zebûn bir hâle gelir; bu elemenden bir an evvel kurtulmak ister."

- آنگه ار خاکش دهم از راه من
در ریاید همچو گلبرگ از چمن
1219. *"Ondan sonra eğer ona yoldan toprak versem, çemenden gül yaprağı gibi kapar."*

"Bu bekleme sıkıntısından sonra, ona yerden toprak alıp versem, çemendenden koparıp verilmiş bir gül gibi elimden kapar."

- این بمن بگذار کاستادم درین
گر تقاضاگر بود هم آهین
1220. *"Bunu bana bırak; zîrâ takâzâcı, demir gibi olsa dahi bunda üstâdım!"*
[1218]
- Ya'ni, "Şâiri yirmi altın ile râzı etmek keyfiyyetini bana bırakın! Zîrâ alacağını isteyen kimse demir gibi kavî olsa bile, ben onu zebûn kılmakta üstâdım." "Takâzâ", taleb-i deynde sıkıştırmak demektir.

- از تُریّا گر ببرد تا تُرا
نرم گردد گر ببیند او مرا
1221. *"Eğer Süreyyâ'dan serâyâ kadar uça, o beni görürse yumuşak olur."*
- "Süreyyâ", Ülker denilen top yıldızlar ki, altı adeddır; "serâ" toprak ve nemli toprak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Alacak talebinde olan kimse bilfarz Süreyyâ'dan, ya'ni semâdan arza uça ve ehl-i semâdan olmak i'tibârıyla kavî olsa, beni gördüğü vakit tabîatı yumuşar."

- گفت سلطانش برو فرمان تراست
لیک شادش کن که نیکو گوی ماست
1222. *Sultân ona dedi: "Git, fermân senindir, fakat onu mesrûr et, zîrâ bizim iyi söyleyicimizdir!"*

Vezîrîn şâh ve diğer erkân muvâcehesinde böyle sözler söylemesi üzerine pâdişâh ona dedi: Pekâlâ "Git, sana istediğin gibi hareket etmek salâhiyetini verdim, fermân senindir; fakat bizim hakkımızda iyi sözler söyleyip bizi medh eden o şâiri mesrûr et!"

گفت او را و دو صد امید لیس تو بمن بگذار و این بر من نویس

1223. *Dedi: "Onu ve iki yüz ümîd yalayıcıyı sen bana bırak ve bunu benim üzerime yaz!"*

Yeni vezîr tekrâr pâdişâha cevâben dedi: "O şâiri memnûn etmek meselesini ve onun gibi birçok ihsân ümîdi yalayıcı olan kimseleri, sen benim tedbîrime bırak ve bu işi benim üzerime farz et!"

پس فکندش صاحب اندر انتظار شد زمستان و دى و آمد بهار

1224. *Böyle olunca sâhib onu intizârda bıraktı; kış gitti ve bahâr geldi.*

"Sâhib", musâhib ve vezîr ma'nâsına müsta'meldir. "Zemistân" ve "dey" kış ma'nâlarına gelip vezin için yekdiğerinin mürâdifi olarak zıkr buyurulmuştur. "Bu mükâleme bittikten sonra yeni vezîr şâiri ihsân intizânında bıraktı; ve şâiri reddetmediği için ümitsizlik kışı ve soğukluğu gitti ve bahâr gibi ılık olan ümîd bahân geldi."

شاعر اندر انتظارش پیر شد پس زیون این غم و تدبیر شد

1225. *Şâir onun intizârında ihtiyar oldu, binâenaleyh bu gamın ve tedbîrin zebânı oldu.*

"İhtiyar olmak", çok vakit geçmesinden kinâyedir. Ya'ni, "Şâir o ihsânı beklemekte ihtiyar oldu ve çok vakit bekledi; hiçbir haber çıkmadığı için bu intizâr gamının ve vezîrin tedbîrinin zebûnu ve mağlûbu oldu."

گفت اگر زرنی که دشنام دهی تا رهد جاتم ترا باشم رهى

1226. *Dedi: "Eğer altın yoksa ki, bana dūšnâm veresin, tâ ki canım kurtula, sana köle olayım!"*

Şâir vezîre hitâben dedi: "Eğer bana ihsân buyurulacak altın yoksa, bana söv ve ağzını boz, ya'ni ya menfi veyâ müsbet cevâb ver, tâ ki canım bu beklemeye eleminden kurtulsun!"

انتظارم کشت باری گو برو تا رهد این جان مسکین از گرو

1227. *"İntizârım öldürdü, bâri git de! Tâ ki bu miskin canı rehinden kurtulsun!"*

"İhsân ümîdi ile beklemek beni üzdü ve öldürdü bâri menfi bir cevâb ver, git de! Tâ ki bu fakîrin canı bu ümîde rehin ve mahbûs olmaktan halâs olsun!"

بعد از آنش داد ربع عشر آن ماند شاعر اندر اندیشه گران

1228. *Ondan sonra ona onun onda birinin, dörtte birini verdi; şâir ağır düşünce de kaldı.*

Şâirin müsbet veyâ menfî bir cevâb-ı kat'î istemesi üzerine, yeni vezîr ona yirmi beş altın verdi, şâiri derin bir düşünce aldı ve kendi kendine dedi

کآن چنان نقد و چنان بسیار بود این که دیر اشگفت دستهء خار بود

1229. *Ki: "O öyle nakid ve öyle çok idi, bu ki geç açıldı diken destesi idi.*

"O evvelki ihsân on bin liralık bir nakid idi ve o kadar çok idi. Bu kadar bekledikten sonra gelen bu ihsân demeti ise, bir gül demeti değil, diken demeti idi."

پس بگفتندش که آن دستور راد رفت از دنیا خدا مزدت دهداد

1230. *Müteakiben ona dediler ki: "O cömert vezîr, dünyâdan gitti, Hudâ sana ecir versin!"*

"Dehâd"ın aslı, "dâden" masdarnın emr-i gâibi olan "dehed"dir; "hâ" ile "dâl" arasına ilâve olunan "elif", duâ içindir. Binâenaleyh "dehâd", sîga-i duâiyye olur.

که مضاعف زو همی شد آن عطا کم همی افتاد بخشش را خطا

1231. *"Zîrâ o atâ ondan muzâaf olurdu, bahşişe hatâ az vâki' olurdu."*

"Zîrâ o pâdisâhın atâları ve ihsânları, eski vezîrin tedbîrinden ve hüsn-i ahlâkından kat kat olurdu; binâenaleyh bahşişlerde ve ihsânlarda az hatâ ve kusûr vâki' olurdu."

این زمان او رفت و احسان را بیرد او بمرد الحق بلی احسان نمرد

1232. *"Bu zamân o gitti ve ihsânı götürdü, elhak o öldü, evet onun ihsânı ölmedi."*

Hind nüshalannda "bêlî" yerine "velî" vâki'dir; bu sûretle ma'nâ: "Elhak o cömerd vezîr öldü; fakat onun ihsânı ölmedi" demek olur.

رفت از ما صاحب راد و رشید صاحب سلاخ درویشان رسید

1233. *"Cömerd ve reşîd olan musâhib bizden gitti, fakîrlerin derisini yüzen musâhib erişti."*

"Cömert ve akıl ve rûşt sâhibi olan evvelki musâhib aramızdan gitti; onun yerine, fakîrlerin derisini yüzen bir vezîr geldi." "Sellâh", mübâlağa ile ism-i fâil olup, hayvanların derisini yüzen kimseye derler.

رو بگیر این را وزینجا شب گریز تا نگیرد با تو این صاحب ستیز

1234. "Git bunu al ve buradan gece kaç! Tâ ki bu vezîr seninle inâd tutmasın!"

"Ey şâir-i mâhir, haydi git, o verilen yirmi beş altın ihsânı al ve buradan geceleyin kaç! Tâ ki bu vezîr seninle inâd ve husûmete başlayarak başına belâlar getirmesin; zîrâ alçak tabîatlı adamların işleri böyledir."

ما بعد حیل ازو این صله را بستیم ای بی خبر از جهد ما

1235. "Ey bizim sa'yimizden bi'haber olan, biz bu ihsânı ondan yüz hîle ile aldık."

"Sıla", burada "bahşış, câize" ma'nâsındır, cem'i "sîlât" gelir. "Biz bu yirmi beş altın bahşışı dahi birçok tedbîr ve hîle ile kopardık, senin bizim bu husustaki sa'yimizden haberin yoktur."

رو بایشان کرد و گفت ای مشفقان از کجا آمد بگوید ای عَوَّان

1236. Yüzünü onlara çevirdi ve dedi: "Ey müşfikler, söyleyin bu avvân nereden geldi?"

"Avvân", bilhassa zâbta me'mûru ve burada "hükûmet me'mûru" ma'nâsındır. Şeddesiz isti'mâli zarûret-i vezinden dolayıdır. Ya'ni "Şâir, kendisine nasîhat edenlere hitâben dedi ki: "Ey müşfikler, bu hükûmet me'mûru olan yeni musâhib ve vezîr nereden geldi?"

چیست نام این وزیر جامه کن قوم گفتندش که نامش بوالحسن

1237. "Bu esvâb soyucu vezîrin adı nedir?" Kavim ona dediler ki: "Onun adı Bü'l-Hasan dır."

"Kavm"den murâd, şâirin mükâleme ettiği kimselerdir.

گفت یارب نام آن و نام این چون یکی آمد دریغ ای رب دین

1238. Dedi: "Yâ Rab, onun adı ve bunun adı nasıl bir geldi? Yazık ey Rabb-i dîn!"

Şâir bu ismi işitince dedi: "Yâ Rab, o giden vezîr ile, bu gelen yeni vezîrin adları nasıl oldu da bir geldi; ey Rabb-i dîn, eğer bu yeni vezîrin adını zikr ederek bir hicviye söylesem, hangisine âit olduğu anlaşılmayacak, yazıklar olsun!"

آن حسن نامی که از یک کلک او صد وزیر و صاحب آید جود خو

1239. "O *Hasan* adlı ki, onun bir kaleminden, cömert huylu yüz vezîr ve sâhib gelir."

"Adı Hasan olan o evvelki cömert vezîrin bir kaleminden, ya'ni bir ifâde-i tahrîriyyesinden birçok cömert vezîrler zâhir olurdu; zîrâ onun ifâde-i tahrîriyyesi sâir vüzerâyı sehâvete ve cömertliğe teşvîk ve tahrîk edip, onları cömert yapardı."

این چنین کز ریش زشت این حسن می توان بافید ای جان صد رسن

1240. [1238] "Bu böyledir ki, bu *Hasan*'ın çirkin sakalından, ey cân yüz ip bükmek mümkündür."

"Bu, söylediğim gibidir ki, bu adı Hasan olan yeni vezîrin kaba sakalından yüz ip bükmek mümkündür; kendisi başka bir işe yaramaz, ancak sakalından ip yapılabilir."

تا چنین صاحب چو شه اصفا کند شاه و ملکش را ابد رسوا کند

1241. "Hattâ vaktâki şâh böyle sâhibi dinleye, şâhu ve onun mülkünü ebedî rûsvây eder."

"Hattâ pâdişâh böyle bir hasîs ve seciyesi alçak olan bir vezîrin sözünü dinleyip, onunla amel ettiği vakit, o vezîr, hem şâhi ve hem de onun mülkünü ve saltanatını halk nazarında rezîl ve rûsvây eder."

مانستن بد رأییء این وزیر دون در افساد مروت شاه بوزیر فرعون یعنی هامان

Bu alçak vezîrin, şâhın mürüvvetini ifsâd husûsundaki kötü re'yliliği, Fir'avn'ın vezîrine ya'ni Hâmân'a benzemesi

چند آن فرعون می شد نرم و رام چون شنیدی او ز موسی این کلام

1242. O *Fir'avn*, *Mûsâ*'dan bu kelâmı işittiği vakit, ne kadar yumuşak ve râm olur idi.

O Mısır hükümdârı olan Fir'avn, Mûsâ (a.s.)dan dîn-i Hakk'a da'vete dâir olan latîf ve ma'kul sözleri işittiği vakit, ne kadar yumuşak ve münkâd olur idi.

آن کلامی که بدادی سنگ شیر از خوشی آن کلام بی نظیر

1243. *O kelâmı ki taş, o bî-nazîr olan kelâmın letâfetinden süt verir idi.*

Mûsâ (a.s.)ın vahy-i ilâhî olan o kelâmı ki, kemâl-i letâfetinden ve hüsni-te'sîrinden dolayı katı taştan bile süt çıkarır idi.

چون بهامان که وزیرش بود او مشورت کردی که کینش بود خو

1244. *Hâmân ile olduğu vakit ki, o onun vezîri idi, meşveret ede idi ki, onun huyu kîn idi.*

Fir'avn, vezîri olan Hâmân ile berâber olduğu vakit, Mûsâ (a.s.)ın da'veti hakkında onunla meşveret ede idi ki, o Hâmân'ın huyu ve tabîatı Mûsâ (a.s.)a karşı kîn tutmak idi.

بس بگفتی تا کنون بودی خدیو بنده گردی زنده پوشی را بریو

1245. *Bînâenaleyh derdi ki: "Şimdiye kadar hidv idin, hileli bir jende-püşa bende mi olursun?"*

"Hidv", pâdişâh, efendi, vezîr ma'nâlarına gelir. "Jende-püş" eski, püşkü, yamalı esvâb giyen fakîr kimse demektir. "Rîv", mekr ve firîb ve hîle ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hz. Mûsâ'nın sözlerinden kalbi yumuşayan Fir'avn'a vezîri olan Hâmân derdi ki: "Şimdiye kadar pâdişâh ve efendi idin, bundan sonra eski püşkü, yamalı esvâb giyen hilekâr bir fakîre köle mi olacaksın?"

همچو سنگ منجینی آمدی این سخن بر شیشه خانه او زدی

1246. *Bir mancınık taşı gibi gelirdi, bu söz onun şîşe-hânesine vururdu.*

"Mancınık", top ve barut îcâdından evvel kale ve düşman ordusu üzerine büyük taş atmak için kullanılan âlet. "Şîşe-hâne"den murâd, hafif bir darbe-i fikr ile münkesir olan kalbdır. Ya'ni, "Hâmân'ın fikr-i fâsidi ve kavli-bâtılı, mancınıktan atılan bir taş gibi gelirdi. Bu kavli-bâtıl Fir'avn'ın kalb-i zaîfine vurur ve münkesir kılardı."

هر چه صد روز آن کلیم خوش خطاب ساختی در یکدم او کردی خراب

1247. *Her neyi ki, o hoş-hitâb olan Kelîm yüz günde düze idi, o bir demde harâb ederdi.*

Mûsâ (a.s.)'ın birçok zamanda yumuşatıp islâh ettiği kalb-i Fir'avn'ı, vezîr olan Hâmân bir anda harâb eder ve bozardı.

عقل تو دستور و مغلوب هواست در وجودت رهزن راه خداست

1248. *Aklın, vezîr ve hevânın mağlûbudur; senin vücûdun da Hudâ'nın rehzenidir.*

"Düstûr", burada vezîr ma'nâsınadır. "Ey sâlik, vücûdun bir memleket, rûhun şâh ve aklın dahi o şâh-ı rûhun vezîridir; fakat vezîr olan aklın hevâyı nefsinin zebûn ve mağlûbudur; binâenaleyh senin vücûdunun memleketinde Hakk'ın rehzenidir ve yol vurucusudur."

ناصر ربانیء پندت دهد آن سخن را او بفن طرحی نهد

1249. *Bir nâsih-i rabbânî sana nasihat verir; o, o söze fen ile bir tarh koyar.*

"Nâsih-i rabbânî"den murâd, nebî veya velîdir. "Fen", müteaddid ma'nâsı vardır; burada "hîle" demektir. "Tarh", atmak ve tertîb etmek ma'nâsına-dır. Ya'ni, "İlmen ve amelen Rabb'e mutî" ve mensûb olan bir nasihatçı sana nasihat verir. O hevânın mağlûbu olan akıl ise, o nâsihin sözüne hîle ile bir tertîb yapar da der"

کین نه بر جایست هین از جا مشو نیست چندان با خود آشیدا مشو

1250. *Ki: "Bu yerinde değildir, sakın yerinden gitme, o kadar değildir, kendine gel, deli olma!"*
[1248]

Bu nasihatçının sözünü mağlûb-i hevâ-yı nefis olan akıl işittiği vakit, memleket-i vücûdun hâkimi olan şâh-ı rûha der ki: "Bu söz yerinde ve muvâfık değildir. Sakın bulunduğun makâmı ve vaziyeti terk etme; zîrâ bu sözün kıymeti, vaziyetini terk edecek kadar değildir; kendine gel, hurâfâta aldanma ve deli olma!"

وای آن شه که وزیرش این بود جای هر دو دوزخ پر کین بود

1251. *Vay o şâha ki, onun vezîri bu olur; her ikisinin yeri kîn dolu cehennem olur.*

Vay o zâhirî hükümdânın hâline ki, onun vezîri Hâmân meşrebinde olur; ve kezâ vay o şâh-ı rûhun hâline ki, onun vezîri olan akıl, hevâyı nefsânîsinin mağlûbu olur. Binâenaleyh öyle şâhın ve vezîrinin yeri mahall-i in-tikâm-ı ilâhî olan cehennem olur.

شاد آن شاهی که او را دستگیر باشد اندر کار چون آصف وزیر

1252. *Sürûr o şâha ki, işde Âsaf gibi vezîr ona destgîr olur.*

Sevinsin o şâh ki, işlerinde Süleymân (a.s.)'ın vezîri Âsaf b. Berhîyâ hazretleri gibi bir vezîr ona yardımcı olur.

شاه عادل چون قرین او شود نام آن نور علی نور این بود

1253. *Âdil olan şâh onun karîni olduğu vakit, o "nûr üzerine nûr" un nâmı bu olur.*

Âdil olan şâh, böyle Âsaf gibi bir vezîrin karîni olduğu vakit, bu iki zât "nûrun alâ-nûr" ya'ni "nûr üzerine nûr" ma'nâsının timsâl-i mücessemi olur ve bu ta'bîrin nâmı ve şânı, şâh-ı âdil ile vezîr-i âkılın birleşmesi olur.

چون سلیمان شاه چون آصف وزیر نور بر نورست و عتبر بر عتبر

1254. *Süleymân gibi şâh, Âsaf gibi vezîr, nûr üzerine nûr ve anber üzerine anberdir.*

"Anber", ma'rûf güzel koku. "Kaşalo" (cachalot) ya'ni "anber balığı" denilen balığın, mevâdd-ı gayr-i münhazimesinden ibârettir. Ekseriyâ "güzel koku" ma'nâsında isti'mâl olunur. "Abîr", hoş kokulu otlardan terkîb edilen bir nevi' itnyât.

شاه چون فرعون و هامانش وزیر هر دو را نبود ز بد بختی گزیر

1255. *Fir'avn gibi şâh ve Hâmân gibi de ona vezîr, her ikisine bedbahtlıktan çâre olmaz.*

Ya'ni böyle iki menhûs, birbirine karîn olursa her ikisi de bedbahtlıktan kurtulamaz.

پس بود ظلمات بعض فوق بعض نه خرد یار و نه دولت روز عرض

1256. *Binâenaleyh zulmetlerin ba'zısı ba'zısının fevkinde olur; arz günü ne akıl, ne devlet yârdır.*

Bu beyt-i şenîfde sûre-i Nûr'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: *أَوْ ظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لِّجَى يَفْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٍ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ* (Nûr, 24/40) Ya'ni "Kâfirlerin amel-leri derin denizde olan karanlıklar gibidir; o denizi dalga ve onun üstünden

bir dalga ve onun üstünden bulut yürür ve örter. Onların ba'zısı ba'zısının üstünde zulmetlerdir; o amelin sâhibi elini çıkarsa, onu görmeğe yaklaşılamaz. O kimse için ki, Allâh Teâlâ ezelde nûr kılmıya; imdi onun için bu dünyâda nûr yoktur." Ya'ni, hükümdâr-ı zâlimin zulmü bir zulmet ve vezîr-i fâsidi, o zulmetin üzerinde diğer bir zulmettir. Onlar bu zulmetler arasında basdıkları yeri göremez bir hâle gelirler ve neticede bir intikâm-ı ilâhî çukuruna düşerler.

من ندیدم جز شقاوت در لقا
گر تو دیدستی رسان از من سلام

1257. *Ben leîmlerde şekâvetten gayri görmedim; eğer sen gördün ise, benden selâm eriştir!*

Ben alçak kimselerin ef'âlinde şekâvetten başka bir şey görmedim. Ey müstemi', eğer sen bu şekâvetin gayri olan bir saâdet eseri gördün ise, o kimse şakilikten saâdet mertebesine teveccüh etmiştir, binâenaleyh benden ona selâm söyle!

همچو جان باشد شه و صاحب چو عقل
عقل فاسد روح را آرد بنقل

1258. *Şâh cân gibi ve musâhib akıl gibi olur; fâsîd olan akıl rûha nakl getirir.*

Zâhirî memleketlerde hâkim olan şâh ve hükümdâr, beden-i insânîde olan "cân" ve onun vezîri dahi "akıl" gibi olur. Beden-i insânîde fâsîd ve hevâ-yı nefse mağlûb olan akıl, sâlih olan rûhu taraf-ı fesâda nakl ettiği gibi, vezîr-i fâsîd dahi, şâh-ı sâlihî öylece zulme ve fesâda nakl eder.

آن فرشتهء عقل چون هارون شد
سحر آموز دو صد طاغوت شد

1259. *O akıl meleği, Hârût gibi oldu, iki yüz tâgütun sihir öğreticisi oldu.*

"Tâgüt", kâhin ve put ve şeytân ma'nâlarıdır. "Hârût", beşeriyetle Bâbil şehrine nüzûl eden iki melekten birinin ismidir ve diğerinin ismi "Mârût"dur. Nitekim sûre-i Bakara'da vâkî' olan âyet-i kerîmede beyân buyrulur: *وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَМАَارُوتَ وَمَا يَعْلَمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ قُتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ* (Bakara, 2/102) Ya'ni "Ve Bâbil şehrinde vâkî' Hârût ve Mârût isminde iki meleğe tâbî' oldular ve o iki melek bir kimseye sihir ta'lîm etmezlerdi, meğer ki o kimseye ta'lîmden evvel, biz Hak tarafından halka fitneyiz; sen sihir ile amel edip kâfir olma, derlerdi." Bu Hârût ve Mârût kıssası I. cildin 3361 ve 3385 ve III. cildin 799 numaralı beyitlerinde geçti. Ya'ni, "O melek gibi olan akıl, nef-sâniyet mertebesine teveccüh ettiği vakit, Hârût ve Mârût ismindeki melekler gibi oldu; iki yüz, ya'ni birçok insan şeytanlarına hîle ve mekr öğretici oldu."

عقل جزوی را وزیر خود مگیر عقل کل را ساز ای سلطان وزیر

1260. *Akl-ı cüz'îyi kendinin vezîri tutma, ey sultân, akl-ı küllü vezîr yap!*
[1258]

"Akl-ı cüz'î"den murâd, akl-ı maâşdır ki, rûhu dâimâ telezzüzât-ı cismâ-niyye ve huzûzât-ı âcile tarafına çeker. Ve "akl-ı küll"den murâd, ukûl-i en-biyâ ve evliyâdır ki, rûhu âlem-i hakîkate ve telezzüzât-ı rûhâniyye ve huzûzât-ı âcile tarafına çekerler. "Sultân"dan murâd, rûh-ı izâfîdir. Ya'ni, "Ey rûh-ı izâfî, seni nefsâniyet ve hayvâniyet mertebesine çeken akl-ı cüz'îyi kendine vezîr yapma, belki seni âlem-i hakîkate çeken akl-ı küllü vezîr itti-hâz et!"

مر هوا را تو وزیر خود مساز که بر آید جان پاکت از نماز

1261. *Hevâyı sen kendinin vezîri yapma, zîrâ senin pâk olan canın namaz-dan yukarı gelir.*

Ey sâlik, sen hevâ-yı nefsânîyi kendine vezîr ve musâhib yapma, zîrâ o hevâ senin hadd-i zâtında pâk olan cânını, huzûr-ı Hakk'a teveccühden ibâret olan namazdan dışarıya çıkarır ve seni huzûzât-ı âcile-i dünyeviyye tarafına tevcih eder. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: *وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ* (Sâd, 38/26) Ya'ni "Hevâya tâbi" olma, akibinde seni Âllâh'ın yolundan şaşır-tır" ve hadîs-i şerîfde *يعصم والهو فان الهوى يعصم* ya'ni "Hevâ-yı nefsâniden sakının, zîrâ hevâ kör ve sağır yapar." Ya'ni hevâ-yı nefsine tâbi' olanın gö-züne Hak ve hakikat görünmez ve kulağı doğru sözü işitmez olur.

کین هوا پر حرص و حالی بین بود عقل را اندیشهء یوم دین بود

1262. *Zîrâ bu hevâ hırs dolu ve hâle mensûbu görücü olur; akla yevm-i dînin endîşesi olur.*

Ya'ni, bu hevâ-yı nefsânî ve hevânın mağlûbu olan akl-ı maâş pek harîs-tir ve hâl-i hâzıra mensûb olan ezvâk-ı âcileyi ve telezzüzât-ı cismâniyyeyi görücü olur. Der ki: "Ben yarını düşünemem, zevk ve hazzımı istifâ için şu dakikada elimde fırsat vardır, niçin istifâde etmiyeyim?" Fakat akl-ı külle tâ-bi' olan akl-ı maâd ise der ki: "Ezvâk-ı fâniyyeyi, ezvâk-ı bâkiyeye fedâ etmek lâzımdır, binâenaleyh âlem-i bâkînin ma'mûriyetine âid ameale râğbet ede-rim." Beyt-i Mısırî Niyâzî hazretleri:

*İç ol zehri ki bal ola sonunda
Sonunda zehr olan balı nidersin?*

عقل را دو دیده در پایان کار بهر آن گل میکشد او رنج خار

1263. *Aklın iki gözü işin sonunadır; o gül için, o diken zahmetini çeker.*

Akl-ı maâdın iki gözü, zamân-ı hâle değil, müstakbele ve işin sonuna bakar. Binâenaleyh o akıl, müstakbeldeki gül için, hâl-i hâzırdaki o sabır ve mücâhede dikeninin zahmetini çeker ve telezüzât-ı cismâniyyeye ve huzû-zât-ı 'âcileye kulak asmaz.

که نه فرساید نه ریزد در خزان باد هر خرطوم اخشم دور از آن

1264. *Sonbahârda ne solar, ne dökülür; her ahşemin hortûmu ondan uzak olsun!*

"Ahşem", burnu koku almayan kimse demektir. "Hortûm", aslında fil burnuna derler; burada mutlak "burun" ma'nâsında müsta'meldir. Ya'ni, "Akl-ı maâd hakikat gülü için bu âlem-i fenânın diken gibi sabır ve meşakkatlerini çeker, o hakikat gülü sonbahârda ya'ni cismin fenâsı hâlinde ne solar, ne de dökülür. Bu gülün kokusunu almayan her bir kimsenin burnu, o gülden uzak olsun!"

نشستن دیو بر مقام سلیمان علیه السلام و تشبیه کردن او بکارهای سلیمان

علیه السلام و فرق ظاهر میان هر دو سلیمان و دیو

خویشتن را سلیمان کردن

Cinnin Süleymân (a.s.)ın makâmına oturması ve onun Süleymân (a.s.)ın işlerine teşbîh etmesi ve Süleymân ile cinnin her ikisinin arasında fark zâhir olması ve cinnin kendisini Süleymân yapması

Ba'zı müverrihlerden avâmın lisânına düşen hurâfâtandır ki, bir gün bir ifrît, Süleymân (a.s.)ın yüzüğünü eline geçirdi, kendini Süleymân (a.s.)ın sûretine koydu ve onun tahtına oturup, "Ben Süleymânım!" diye hüküm etmeğe başladı. Bu uzunca bir masaldır, hakikat-ı hâlde bu iftirâdır. Ve cenâb-ı Pîr efendimizin *Mesnevî-i Şerîf*'de bu ve emsâli kıssaları zikir buyurmalanı, onla-

nın sıhhatlerine i'timâden değildir; zîrâ o hazretin âdet-i seniyyeleri hurâfât içinde ibret alınacak noktaları göstererek, halkı irşâd buyurmaktır.

ور چه عقل هست با عقل دگر یار باش و مشورت کن ای پدر

1265. *Ey peder, her ne kadar aklın olsa da, diğer akıl ile yâr ol ve meşveret et!*

Ey sinni kemâli bulup baba makâmına gelmiş olan kimse, her ne kadar çok yaşamış ve tecrübeler ile aklın parlamış ise de, kendin gibi diğer bir kim-
senin aklı ile yâr ve refik ol ve umûrunda onunla meşveret et! Zîrâ Resûl-i
zîşân Efendimiz a'kal-i nâs oldukları halde kendilerine وَالشَّاورُهُمْ فِي الْأَمْرِ (Âl-i
İmrân, 3/159) ya'ni "İşlerde ashâb-ı kirâm ile meşveret et!" emri geldi. Ve her
işte ashâb-ı kirâm ile müşâvere buyurmak âdet-i seniyyeleri idi.

با دو عقل از بس بلاها واهی پای خود بر فرق گردونها نهی

1266. *İki akıl ile çok belâlardan kurtulursun, kendi ayağını feleklerin tepesi üzerine koyarsın.*

İki aklın mahsûlü daha müessir olur, binâenaleyh dünyâ umûrunda diğer
bir âkul ile müşâvere etmen, seni birçok belâlardan kurtarır ve âhiret umûrun-
da bir mürşid-i kâmilin aklının gösterdiği yola gidersen, ayağını feleklerin üs-
tüne koyar ve âlem-i ulvîye terakkî edersin.

دیو گر خود را سلیمان نام کرد ملک برد و مملکت را رام کرد

1267. *Gerçi cin kendisine Süleymân adını yaptı, mülkü götürdü ve memleketi râm etti.*

Cin gerçi hikâye ettikleri gibi, kendisini cenâb-ı Süleymân'ın sûretine ko-
yup, "Ben Süleymân'ım!" dedi ve bu hîle ile saltanat-ı sûriyyeyi aldı ve mem-
leket halkını kendine râm ve münkâd etti.

صورت کار سلیمان دیده بود صورت اندر سر دیوی می نمود

1268. *Süleymân'ın işinin sûretini görmüş idi; sûret içinde şeytanlık sırrı göründü.*

Şeytanın cinsinden olan cinnin işi, ma'nâ ile değil, sûret ile idi, binâena-
leyh o Süleymân (a.s.)'ın şahsının ve işlerinin ancak sûretini görmüş idi,
ma'nâsından gâfil idi. Bu gafletine binâen o güzel sûretler içinde, kendisinin
ma'nâsı olan şeytanlık sırrı görünürdü. Onun şeytanlıklarını o güzel sûretler
setr edemez idi.

او چو بيدار يست اين همچون وسن همچنان كه آن حسن با اين حسن

1269. *O bir uyanık gibidir, bu uyku gibidir; o Hasan'ın, bu Hasan ile olduğu gibi.*

"Vesen", uyku ma'nâsınadır. Ya'ni, "Süleymân (a.s.), işlerinin başında uyanık bir şahıs gibi ve bu cin ise bir uyku gibidir. Aralarındaki fark, şâire on bin altın ihsân ettiren vezîr Hasan ile, bin altının onda birinin dörtte birini, ya'ni yirmi beş altın veren hasıs Hasan gibidir."

ديو می گفتی كه حق بر شكل من صورتی كردست خوش بر اهرمن

1270. *Dîv derdi ki: "Hak benim şeklim üzere Ehrimen üzerinde hoş bir sûret yapmıştır.*

Müverrihler tarafından beyân olunan bu hurâfede Süleymân (a.s.)ın yüzüğünü gasb edip, yerine oturan mahlûkun tâife-i cinden olduğu beyân edildiği halde, ebyât-ı şerifede "dîv" ya'ni "şeytân" ta'bîri mezkûrdur. Zîrâ İblîs cin cinsindendir. Nitekim onun sûre-i Kehf'de mezkûr olan اسْجُدُوا (Kehf, 18/50) ya'ni "Vaktâki biz melâikeye, Âdem'e secde ve serfûrû edin dedik, müteâkıben secde ettiler, ancak İblîs etmedi ki, cin cinsinden idi; binâenaleyh Rabb'inin emrinden hurûc etti" âyet-i kerîmesinde tasrîh buyurulmuştur. "Ehrimen", şeytân ve fenâ yola sevk eden ma'nâsınadır. Ya'ni, "Süleymân (a.s.)ın yüzüğünü gasb edip şekl-i Süleymânî'de yerine oturan şeytân, asıl Süleymân (a.s.) hakkında derdi ki: "Bakınız Hak Teâlâ hazretleri şeytanı benim sûretime koymuş ve benim sûretim vech ile şeytanın üzerine latîf bir sûret yapmıştır. O benim sûretimdedir, sakın onu Süleymân zannetmeyin!"

ديو را حق صورت من داده است تا نيندازد شمارا او بشست

1271. *"Hak şeytana, benim sûretim vermiştir, tâ ki sizi tuzağa atmıya!"*

Ya'ni, "Meydanda Süleymân sûretinde iki kimse görüyorsunuz, onun birisi şeytândır; zîrâ Hak şeytâna benim sûretim vermiştir, dikkat edin ki sizi hîle ile tuzağa düşürmesin!"

گر پديد آيد بدعوى زينهار صورت او را مداريد اعتبار

1272. *Eğer da'vâ ile zâhir gelirse, sakın onun sûretine i'tibâr tutmayın!*

Ya'ni, "Eğer ben Süleymân'ım, bana tâbî' olun, diye da'vâ ile zuhûr ederse, sakın onu Süleymân sûretinde görüp, i'tibâr etmeyin ve onun sûretine aldanmayın!" Ma'lûm olsun ki, bu kıssada "Süleymân-ı hakîkî"den murâd, mürşid-i kâmil ve "şeytân"dan murâd, mürşid-i kâmil sûretinde zâhir olup, halkı kendisine da'vet eden yalancı şeyhlerdir. Birçok zamandan beri bu yalancı şeyhler safdil olan halkı aldatmışlardır. Hüsn-i niyyetle müesses olan tekyeler, ilim ve ma'rifet ve edeb menba'ı olmak lâzım gelirken, tenbelhâne-ye dönmüş ve nefsânî ve câhil şeyhler yüzünden, bir menba'-ı cehâlet olmuştur ve nihâyet kahr-ı ilâhî gelmiştir.

دیوشان از مکر این می گفت لیک می نمود این عکس در دلہای نیک

1273. *Dev onlara mekr cihetinden bunu der idi; fakat iyi gönüllerde bu aks görünürdü.*

"Süleymân sûretinde olan şeytân, hîle ve mekr yüzünden halka böyle der idi; fakat onun bu sözleri iyi ve temyîz sâhibi olan gönüllerde ters ve aks görünürdü" ve ehl-i temyîz onun hîlesinin farkına varırlar idi.

نیست بازی با ممیز خاصه او که بود تمیز و عقلش غیب گو

1274. *Mümeyyize oyun yoktur, husûsiyle o kimse ki, onun temyîzi ve aklı gayb söyleyici ola.*

Temyîz sâhibi olan kimselere karşı, müfsidlerin oynayacakları oyunun ve hîlenin aslâ te'sîri yoktur; husûsiyle temyîzi ve aklı âlem-i gaybın esrârına nüfûz edip bu âlemden söz söyleyici olan evliyâ-yı Hakk'a karşı, hiçbir hîle ve oyun müessir olamaz.

هیچ سحر و هیچ تلیس و دغل می نبندد پرده بر اهل دول

1274*. *Devletler ehlî üzerine hiç sihir ve hiç telbîs ve hîle perde bağlamaz.*

"Düvel", devletin cem'idir. "Devlet", burada saâdet-i uzmâ ma'nâsıdır. "Ehl-i düvel"den maksad, saâdet-i uzmâ sâhibleri olan evliyâ-yı Hak'dır. "Sihir", gözbağcılık, büyüculük. "Telbîs", tahlîl edip karıştırmak, sûret-i Hak'dan görünüp aldatmak. "Degal", hîle ve habâset. "Perde-besten", saklamaktan kinâyedir. Ya'ni "Saâdet-i uzmâ sâhibleri olan evliyâ-yı Hak üzerine gözbağcılık ve sûret-i Hak'dan görünüp aldatmak ve hîle aslâ mestûr kalmaz demek olur."

* Bu numara mükerrerdir.

پس همی گفتند با خود در جواب باز گونه می روی ای کز خطاب

1275. *Böyle olunca cevâbda kendi kendilerine: "Ey eğri hitâblı, ters gidiyorsun!" dediler.*

Ya'ni, Süleymân sûretinde olan şeytânın hitâbına cevâben ehl-i temyîz kendi içlerinden dediler ki: "Ey eğri hitâblı, söylediğin sözler tamâmen aksinedir, Süleymân sûretinde görünen Ehrimen, o değil sensin!"

باز گونه رفت خواهی همچنين سوى دوزخ اسفل اندر سافلين

1276. *"Esfel-i sâfilinde cehennem tarafına böyle ters gideceksin."*

"Ey eğri sözlü, bugün nasıl doğruya eğri diyor ve ma'nâda tersine gidiyor isen, yannki günde de, esfel-i sâfilin içinde dâr-ı intikâm olan cehennem tarafına öylece tersine gideceksin." Bu beyt-i şerîfde اَقَمْنِ يَمْشِي مُكِبًا عَلَى وَجْهِهِ اَعْدَى (Mülk, 67/22) ya'ni "Yüz üstü sürünerek yürüyen kimsé mi ehdâdır, yoksa doğru yol üzerinde dosdoğru yürüyen kimse mi?" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

او اگر معزول گشتست و فقير هست در پيشانيش بدر منير

1277. *Eğerci ma'zûl ve fakîr olmuştur, onun alnında bedr-i münîr vardır.*

Cenâb-ı Süleymân gerçi tasarruf-ı zâhiriden ma'zûl ve zâhiren fakra dūçâr olmuştur; fakat onun alnında gâyet parlak tasarruf-ı ma'nevî ayı vardır.

Bu beyit, bir düstûr-ı hakîkîdir. Meselâ hükûmet-i zâhirede bir müfsid câhil, hîle ile bir sâlih âlimin mansıbını gasb eder, o sâlih olan âlim her ne kadar o mansıbdan ma'zûl olur ve sûret-i zâhirede fakra dūçâr olur ise de, onun alnında salâh ve ilim ayı parl parl parlar; ve halk nazarında makbûl ve mu'teber olur. Ammâ müfsid câhil her ne kadar mansıbının verdiği kuvvet sayesinde halk üzerinde tasarruf ederse de, halkın menfûru olur; çünkü onun alnında fesâd ve cehil zulmeti zâhirdir.

تو اگر انگشتت را بردهء دوزخی چون زمهریر افسردهء

1278. *Gerçi sen bir yüzüğü götürmüşsün, cehennemsin, zemherîr gibi donmuşsun.*

Ey müfsid, gerçi sen hîle ile bir tasarruf yüzüğünü hâmil olmuşsun; fakat halk nazarında cehennem gibi menfûrsun ve zemherîr gibi soğuk ve donmuşsun.

تا بېوش و عارض و طاق و طرنبُ سو کجا که خود همی نهیم سنب

1279. *Biz, azamet ve leşker-i azîm ve tumturâk ile, baş nerede ki, muhakkak hayvân tırnağı bile koymayız.*

"Bevş", azamet; "ânız" müteaddid ma'nâları vardır, burada "büyük ordu;" "tâk u turenb" kerr u fer ve âlâyiş ma'nâsıdır. "Senb", hayvan tırnağı. Ya'ni, "Ey müfsid, biz hâlimizin azameti ve leşker-i ma'neviyâtımızın büyük-lüğü ve bu kadar tumturâk ve âlâyiş ile senin önüne baş koymamız ve itâat etmemiz nerede! Baş değil, senin önüne hayvan tırnağı bile koymayız!"

ور بغفلت ما نهیم او را جبین پنجهء مانع بر آید از زمین

1280. *Ve eğer gafletle ona alın koyar isek, yerden bir mâni'in pençesi zâhir olur.*
[1280]

Ve eğer biz gaflet ile öyle bir müfside alın koyar ve baş eğer isek, bizi ona itâatten men' edici olarak yeryüzünden bir pençe zâhir olur da der

که منه آن سر مرین سر زیر را هین ممکن سجده مرین ادبیر را

1281. *Ki: "O başı bu ser-nigûna koyma, sakın bu bedbahta serfûrû etme!"*

"Ser-zîr", ser-nigûn ve baş aşağı ma'nâsıdır. "İdbîr", aslı "idbâr"dır, müdbir ve bedbaht demektir. Ya'ni, "Yeryüzünden zâhir olan bir pençe der ki: "Hakîkatte ve ma'nâda başı aşağı dönmüş olan o müfside ve bedbahta serfûrû ve itâat etme!"

کردمی من شرح این بس جانفزا ور نبودى غیرت و رشک خدا

1282. *Ve eğer Hudâ'nın gayreti ve reşki olmasa idi, ben bunun şerhini çok can-fezâ olarak şerh ederdim.*

"Can-fezâ", tâze hayât veren ve inşirâh-ı kalbe bâis olan; "gayret", lügatte ikdâm etmek, ayak basmak, mücidd olmak ve şecâat ve kasd ma'nâlarına gelir; "reşk", kıskanmak. Ankaravî hazretleri "can-fezâ"yı kıssanın sıfatı olarak almıştır, bu sûrete göre: "Ben çok inşirâh-ı kalbe bâis olan bu kıssanın şerhini söyledim" demek olur. Ve eğer "can-fezâ" şerhin sıfatı olursa: "Ben bu kıssanın şerhini çok can-fezâ olarak söyledim; fakat ne yapayım ki Hakk'ın gayreti vardır ve esrârın ifşâsını kıskanır, müsâade buyurmaz" demek olur. Ve meskût bırakılan şerh, kötülerin hâli ile, iyilerin hâli ve onların ef'âlidir. Bu şerh eşhâsı temeyyüz ettirir ve eşhâsın temeyyüzü ise bu dünyâ âleminde câiz değildir. (وَأَمَّا زَاوَا الْيَوْمَ إِنَّهَا الْمَجْرَمُونَ (Yâsîn, 36/59) ya'ni "Ey müc-

rimler ayrılın!" âyet-i kerîmesi mûcibince bu tefrîk, eşhâs-ı âhirete mahsûstur. Nitekim zamân-ı Peygamberî'de münâfıklar Resûl-i zîşân indinde ma'lûm iken ifşâ buyurmazlar idi, meğer ki izn-i ilâhî ola. Zîrâ izn-i ilâhî olduğu vakit bittabî gayret-i ilâhî mevzû'-ı bahs olamaz.

هم قناعت کن تو بپذیر این قدر تا بگویم شرح این وقتی دگر

1283. *Sen bu kadarı dahi kabûl et, kanâat et, tâ ki bunun şerhini başka vakit söyleyeyim.*

Ey sâmi' sen bu bahisteki esrârın söylediğimiz mikdârını kabûl et ve bununla kanâat et; biz münâsib düştükçe başka bahislerde bu esrârın şerhini söyleriz.

Burada bir suâl vârid olur. "Mâdemki bu esrâr burada gayret ve reşk-i ilâhî sebebiyle terk buyuruluyor, başka vakit şerh buyurulmakla bu gayret-i ilâhiyye yine vâkî' olmaz mı?" Cevâb budur ki: "Hakk'ın tecelliyâtı isti'dâda tâbî'dir, binâenaleyh adem-i isti'dâda mebnî bir vakitte keşf ve şerhi câiz olmayan esrâr, diğer bir vakitte isti'dâd husûsuna mebnî muvâfık olur ve gayret-i ilâhiyye nâmahreme vâkî' olan keşfe mebnîdir, vaktâki nâmahremde kabûl-i esrâra isti'dâd hâsıl olur, o vakit mahrem olur ve artık gayret-i ilâhiyye mevzû'-ı bahs olamaz; ve bu vakit, kâşif-i esrâr olan zât, cânib-i Hak'dan me'zûn olur.

نام خود کرده سلیمان نبی روی پوشی میکند بر هر صبی

1284. *Kendinin adını Süleymân-ı nebî etmiş, her bir sabîye rû-pûşluk eder.*

"Velhâsıl müfsid şeytân, cenâb-ı Süleymân sûretine girip adını da Süleymân peygamber diye i'lân etmiş, sabî idrâkinde olan her bir kimseye yüz örtücülük eder ve onları kandırır." Bunun gibi müfsid ve riyâkâr olan birtakım kimseler dahi kendilerini ehl-i irfân sûretine koyup, adını vaktin mürşidi diye i'lân etmiş ve her çocuk meşrebinde olan sâf dilleri kandırmakta bulunmuştur.

در گذر از صورت و از نام خیز از لقب و ز نام در معنی گریز

1285. *Sûretten geç ve nâmdan kalk, lakabdan ve nâmdan ma'nâya kaç!*

Ey tâlib-i hakîkat, mâdemki sûretlerde ve nâmlarda böyle telbisler ve kaşışıklıklar vâkî' oluyor, o halde tumturaklı lakablardan ve nâmlardan kaç ve hakîkat ehlini, lakab ve nâm sâhibleri arasında arama; sana ehl-i hakîkattendir diye gösterilen kimsenin ma'nâsına ve bâtınına nazar et!

پس پیرس از حد او و فعل او در میان حد و فعل او را بجو

1286. *Binâenaleyh onun haddinden ve onun fiilinden sor, onu had ve fiil arasından iste!*

“Hadd”in, müteaddid ma’nâsı vardır, burada “derece ve mertebe” ma’nâsıdır. Ya’ni, birisi mürşidlik da’vâsında bulunursa, sen onun mertebesine bak. Rûhâniyet mertebesinde midir, yoksa nefsâniyet mertebesinde midir, buna dikkat et; ve onun ef’âline bak, eğer rûhâniyet mertebesinde ise, onun ef’âli de sâika-i rûhâniyetle vâki’ olur ve eğer nefsâniyet mertebesinde ise, onun ef’âli de, sâika-i nefsâniyyet ile zâhir olur; zîrâ mertebe-i rûhâniyyenin iktizâsı olan ef’âlde tevâzu’ ve hilim ve afv ve tahammül gibi ahvâl zâhir olur; ve mertebe-i nefsâniyyenin iktizâsı olan ef’âlde ise kibir ve ucûb ve gazab ve intikâm gibi ahvâl peydâ olur. Bunlar ise bir adamın haddini ve mertebesini ve ma’nâsını gösterir.

در آمدن سلیمان هر روز در مسجد اقصی بعد از تمام شدن جهت عبادت
و ارشاد عابدان و معتکفان و رستن عقاقیر در مسجد

Tamâm olduktan sonra her gün Süleymân’ın ibâdet ve âbidlerin ve mu’tekiflerin irşâdî için Mescid-i Aksâ’ya gelmesi ve mescidde akâkîr bitmesi

“Akâkîr”, kâfın teşdîdi ile “akkâr”ın cem’idir. “İlâçların aslı ve kökü olan nebât” ma’nâsındır.

هر صبحی چون سلیمان آمدی خاضع اندر مسجد اقصی شدی

1287. *Süleymân her bir sabâh geldiği vakit Mescid-i Aksâ’da hâzî’ olurdu.*

“Hâzî”, “huzû”dan ism-i fâildir; ve “huzû”, a’zâ ve cevârih ile vâki’ olan tevâzu’ ma’nâsındır. Ya’ni, “Her bir sabâh Süleymân (a.s.) Mescid-i Aksâ’ya geldiği vakit, orada huzûr-ı Hak’da bilcümle a’zâ ve cevârihi ile mütevâzî’ bir vaziyette bulunur idi.”

نو گیاهی رسته دیدی اندرو پس بگفتی نام و نفع خود بگو

1288. *Onda yeni bitmiş bir ot göre idi, müleakıben derdi ki: "Adını ve nef'ini söyle!"*

Süleymân (a.s.) Mescid-i Aksâ'da yeni bitmiş bir ot görür görmez o ota, "İsmin nedir ve fâiden nedir?" diye sorardı.

تو چه دارویی چتی نامت چه است تو زیان که و نفعت بر کیست

1289. *"Sen ne ilâçsın, nesin, adın nedir, sen kimin ziyânusun ve senin fâiden kimedir?"*

"Ey ot, sen nasıl bir ilâçsın, mâhiyetin nedir ve adın nedir, zararın kime ve fâiden kime olur?" Ya'ni hangi tabîatteki adamlara zararsın ve hangi tabîatteki adamlara fâidesin?

پس بگفتی هر گیاهی فعل و نام که من آنرا جانم و این را حمام

1290. *İmdi her bir ot fiilini ve adını derdi ki: "Ben ona cânım ve buna ölüm."*

"Himâm", kesr-i hâ ile ölüm ve sıtma ma'nalarına gelir. Ya'ni, "Süleymân (a.s.)'ın suâli üzerine otlar cevâb verip derlerdi ki: "Ben falan tabîatta olan kimselere hayât veririm ve fâideliyim; ve falan tabîatta olan kimselere de ölüm veyâ sıtma îrâs ederim ve zararlıyım."

من مرین را زهرم و اورا شکر نام من انیست بر لوح از قدر

1291. *"Ben buna zehirim ve ona şekerim; kader cihetinden benim nâmım levh üzerinde budur."*

Ma'lûm olsun ki, bilcümle eşyâ zî-rûhdur. Çünkü hepsi mezâhir-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir. Şu kadar ki sıfat-ı Hayât, eşyanın ba'zılarında bâtın ve ba'zılarında mahsûs ve ba'zılarında zâhir ve ba'zılarında azhardır. Ve sıfat-ı Kelâm ile diğer sıfatlar dahi böyledir. Binâenâleyh eşyanın bâtınına nüfûz edebilen insân-ı kâmillerin cemâd ve nebât ile mükâlemeleri müsteb'ad değildir; ve Süleymân (a.s.)'ın nebâtât ve hayvânât ile vâki' olan mükâlemeleri bu kabûldendir. Cenâb-ı Süleymân'ın suâli üzerine nebâtât, ilm-i ilâhîde sâbit olan hakikatleri ne ise, ondan haber verirler ve kime zehir, ya'ni zarar ve kime şeker, ya'ni nâfi' olduklarını söylerler idi.

پس طیبیان از سلیمان زآن گیا عالم و دانا شدندی مقتدا

1292. *Binâenaleyh tabîbler Süleymân'dan o otun cinsinden âlim ve dâna ve muktedâ olurlar idi.*

Süleymân (a.s.) zamânındaki tabîbler, o hazretin keşfinden istifâde ederek, o otun cinsinden, ya'nî fâidesinden ve zararından âgâh olup, ona göre hastalara ilâç yaparlar ve bu sebeble hastaların muktedâsı olurlar idi.

تا کتبهای طبیعی ساختند جسم را از رخ می پرداختند

1293. *Hattâ tabîblık kitâbını tertîb ettiler, cismi marazdan hâlî kıldılar.*

"Hattâ bu keşifler üzerine o zamânın tabîbleri müfredât-ı tubba müteallık kitâblar te'lîf ettiler ve bu sâyede hasta olan cisimlere şifâ-bahş oldular." "Perdâhten" in yedi ma'nâsı vardır: 1. Hâlî kılmak, 2. Teveccüh etmek, 3. Saz çalmak ve 4. Tegannî etmek, 5. Kaldırmak, 6. Fâriğ olmak, 7. Nihâyete erişmek, 8. Tutmak ve 9. Kaptmak. Burada birinci ma'nâyadır.

این نجوم و طب وحی انبیاست عقل و حس را سوی بی سوره کجاست

1294. *Bu nücûm ve tıb enbiyânın vahyidir; aklın ve hissın tarafsız olan tarafa yolu nerededir?*

"Nücûm" dan maksad, ilm-i nücûmdur, ilm-i hey'et değildir. "İlm-i hey'et" ulûm-ı zâhire ve mahsûsedendir; "ilm-i nücûm" ise ulûm-ı bâtunedendir ve ulûm-ı bâtune keşf tarîkıyla anlaşılır. "İlm-i tıbb" ın bahs ettiği edviyenin dahi ilm-i zâhîrîsî ve ilm-i bâtûnîsî vardır. İlm-i zâhîrîsî tecrübe ile ve ilm-i bâtûnîsî keşf ile. Zîrâ ulûm-ı bâtune eşyânın hakâyıkına müsteniddir. Meselâ man-zûme-i şemsiyyemizi teşkil eden seyyârelerden her birinin arz üzerine ve arz üzerindeki mahlûkâun terbiyesine olan te'sîrî, esâsî keşfe müstenid olan ilm-i nücûm ile bilinir. Hükemâ bu ilm-i nücûmu mekşûf olan kavâid-i esâsiyye-sine bakıp, istidlâlât-ı akliyye ile tevsî' ve tafsîl ettiler ve bu ilme onların zan ve tahminleri karıştı. Bu sebeble ilm-i nücûm ile istihrâç edilen ahvâl ve hâ-disât-ı gaybiyyeden bir kısmı vâkı'a mutâbık çıkmamaktadır. "İlm-i cifir" ve "ilm-i reml" dahi böyledir. Şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: "Hadîs-i şerîfde کذب یوافق صدق و من لم یوافق خطا فمن وافق خطه صدق و من لم یوافق کذب یوافق صدق" ya'ni "Peygamberlerden bir peygamber bir çizgi çizdi ki, ondan gâib ve gelecek olan hüküm ma'lûm olur. İmdi ashâb-ı nücûm ve reml ve cifirden bir kimse-nin çektiği çizgi, eğer peygamberin hattına tevâfuk ederse, istihrâç ettiği hü-

kümde doğru olur ve eğer çektiği hat, peygamberin hattına tevâfuk etmezse, çıkardığı hükümde kâzib olur," buyurulmuştur."

Tibda kullanılan edviye hakkında da aynı hâl vâki' oldu ve olmaktadır. Binâenaleyh ulûmun ibtidâsı vahiy ve irşâd-ı enbiyâdır, aklın ve hissin tarafsız olan ulûm-ı bâtuneye yolu yoktur; zîrâ ulûm-ı bâtune, tarafsız ve cihetsiz olan rûhun ilmidir ve ulûm-ı zâhire ise, cihât içinde mahsûr olan havâss-i cisman vâsıtasıyla tahsîl olunan ilmidir.

عقل جزوی عقل استخراج نیست جز پذیرای فن و محتاج نیست

1295. *Akl-ı cüz'î, akl-ı istihrâc değildir, fenni kabûl etmekten ve ta'lîme muhtâc olmaktan gayri değildir.*

Binâenaleyh havâss-i cisme tâbi' olan akl-ı cüz'î, ulûm-ı bâtuneyi gayb-dan çıkarabilecek bir akıl değildir; hattâ ulûm-ı zâhireyi de kendi kendine bulup çıkaramaz. Bidâyette mutlak bir muallime muhtâc olur. O akl-ı cüz'î, ancak gösterilen bir yolu ve fenni ta'kîb eder. Ve her bir şeyde bir üstâdın ta'lîmine muhtâc olur.

قابل تعلیم و فهمست این خرد لیک صاحب وحی تعلیمش دهد

1296. *Bu akıl ta'lîmi ve fehmi kabûl edicidir; lâkin ona vahy sâhibi ta'lîm verir.*

Böyle olunca anlaşılır ki, bu akl-ı cüz'î bir muallimin ta'lîmini ve ta'lîm edilen şeyi anlamayı kabûl edici bir akıldır; lâkin ona vahy sâhibi ta'lîm eder.

جمله حرفتها یقین از وحی بود اول او لیک عقل آنرا فرود

1297. *Yâkîn budur ki, bütün hurfetler evvelen vahiyden oldu, fakat akıl onu ziyâde etti.*

"Hurfet", san'at demektir. Ya'nî, "Beyne'l-beşer ma'lûm olan san'atların ibtidâsı vahy ile oldu." Meselâ evvelen kalem ile yazı yazmayı İdrîs (a.s.) ta'lîm buyurdu; sonra efrâd-ı beşer kendi akıllarına göre bu yazının şekillerini ta'dîl ve tebdîl edip, türlü türlü harfler icâd ettiler. Ve kezâ iğne ile dikiş dikmeyi de, yine İdrîs (a.s.) ta'lîm buyurdu; zîrâ ibtidâi olan insanlar hayvan derilerine bürünürler idi, ukûl-ı beşer terakkî ede ede bu dikiş usûlünü mükemmel bir hâle getirdiler ve makineler icâd ettiler.

هیچ حرفت را بین کین عقل ما تاند او آموختن بی اوستا

1298. *Gör ki hiçbir san'atı bizim aklımız, üstâdsız öğrenmeğe kâdir olur mu?*

Bu yukanda söyledığımız hakîkatın delîlini istersen, bu günkü hâle bak! Hiçbir san'at bir üstâd tarafından ta'lîm edilmedikçe öğrenilebilir mi? Meselâ kunduracılık, terzilik mutlakâ bir üstâda hizmet etmekle öğrenilir.

گرچه اندر مکر مو اشکاف بد هیچ پیشه رام بی استا نشد

1299. *Gerçi hîle de kıl yarıcı oldu, hiçbir san'at üstâdsız râm olmadı.*

Gerçi akl-ı maâş hîlede ve tedbîrde kılı kırk yârar ve çok ince düşünür. O aklın bu hünerine rağmen hiçbir san'at üstâdın ta'lîmi olmaksızın o akla râm ve münkâd olmadı.

دانش پیشه ازین عقل ار بدی پیشه بی اوستا حاصل شدی

1300. *Eğer bu akıldan san'at bilgisi olaydı, üstâdsız bir san'at hâsıl olurdu.*
[1300]

Akl-i cüz'îden san'at bilgisi çıka idi, her bir ferd-i beşer, kendi kendine üstâdsız bir san'atı yapabiliirdi. Halbuki bir yemek pişirmek bile ta'lîme muhtâcdır.

آموختن گور کئی قابل از زاع پیش از آن که در عالم گور کئی نبود

Âlem-i ilimde mezar kazıcılık olmazdan evvel, Kâbil'in mezar kazıcılığı kargadan öğrenmesi

Ma'lûm olsun ki, evlâd-ı Âdem'den Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürdüğü vakit, kanla ve toprakla mülemma' olan cesedini nasıl saklıyacağını bir türlü bilemedi ve bir müddet düşünerek sırtında taşıdı; nihâyet Hak Teâlâ bir kargayı gönderdi ki, ağzında ölmüş bir karganın cesedi var idi. Kâbil'in gözünün önünde gagasıyla yeri kazdı ve ölü kargayı oraya defn etti. Nitekim bu vak'a Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Mâide'de vâki' şu âyet-i kerîmede beyân buyrulur: *فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِيهِ فَاصْبِرْ مِنَ النَّادِمِينَ* (Mâide, 5/231) Ya'ni "Kardeşinin lâşesinin nasıl setr olunacağını Kâbil'e göstermek için Allah Teâlâ bir kargayı gönderdi ki, arzı kazardı. Kâbil dedi: Yazık bana ki, bu karga gibi olmaktan âciz mi oldum ki, kardeşimin cesedini örte idim. İmdi nâdim olarak sabahladı."

Ma'lûm olsun ki, "vahy", lügatte, "kelâm-ı haff" ma'nâsıdır. Bu ma'nâ-ya göre her mahlûk-ı zî-rûhun bâtunına vârid olan ilkâ, vahiydir. Nitekim âyet-i kerîmede وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (Nahl, 66/68) ya'ni "Rabb'in bal arısına vahy etti" buyrulur. Vê vahyin bir ma'nâ-yı hâssı da vardır ki, o da enbiyâ-ya vâki' olan ta'lîm-i ilâhî ve tefhîm-i rabbânîdir ki, ba'zısı Hz. Cibrîl'in sûret-i melekiyyeden hey'et-i beşeriyyeye tenezzül ve temessülü ile ve ba'zısı da Cibrîl'in bir sûret-i temsîlî olmaksızın, kalb-i şerîf-i nebeviye [inzâlî ile] vâki' olur. Yukarıda 1297 numaralı beyitte "Bütün san'atlar vahiyden oldu" buyurulmasıyla, vahyin hem ma'nâ-yı hâssına ve hem de ma'nâ-yı âmına işâret buyurulmuştur ve bu kıssada dahi yalnız ma'nâ-yı umûmisine işâret vardır.

کندن گوری که کمتر پیشه بود کی ز فکر و حیلہ و اندیشہ بود

1301. *Bir mezar kazmak ki, en aşağı san'at idi, ne vakit fıkirden ve endîşeden oldu.*

Akl-ı cüz'î en aşağı bir san'at olan mezar kazmak usûlünü, kendi kendine düşünüp bulamadı; binâenaleyh zarûrî olan akıl her îcâdın bidâyetinde bu kadar âcizdir. Bir muallim ona yol gösterirse, o yolda yürür ve o îcâdın tekâmülüne hâdim olur.

گر بدی این فهم مر قایل را کی نهادی بر سر او هایل را

1302. *Eğer Kâbil için bu fehîm olaydı, o ne vakit Hâbil'i başı üzerine koyardı.*

Eğer bidâyet-i hâlde evlâd-ı Âdem'den olan Kâbil'in akl-ı cüz'isinde bu anlayış olaydı, o öldürmüş olduğu kardeşi Hâbil'in cesedini başında taşır mı idi? Derdi

که کجا غائب کنم این کشته را این بخوان و خاک در آغشته را

1303. *Ki: "Bu ölmüşü, bu kan ve toprağa bulanmış nereden gâib edeyim?"*

Ya'ni, "Kâbil, Hâbil'in cesedini taşırken derdi ki: "Bu ölmüşü ve bu kana ve toprağa bulanmış nasıl yok edeyim ve gözlerden gâib edeyim?"

دید زاغی زاغ مرده در دهان بر گرفته تیز می آمد چنان

1304. *Bir kargayı gördü ki, ağzında ölmüş kargayı tutmuş, öyle hız ile geldi.*

از هوا می آمد و شد او بفن از بی تعلیم او را گور کن

1305. *Havadan geldi ve o fen ile ona ta'lîm için mezar kazıcı oldu.*

پس بچنگال از زمین انگیخت گرد زود زاغ مرده را دز گور کرد

1306. *Müteakiben pençesiyle yerden toz kopardı, hemen ölmüş kargayı mezar içine koydu.*

گفت قایل آه شه بر عقل من که بود زاغی ز من افزون بفن

1307. *Kâbil dedi: "Ah, tüh benim aklıma ki, bir karga san'atta benden ziyâde oldu!"*

"Şüh", nefret ve kerâhet mahallinde müsta'mel bir kelimedir.

عقل کل را گفت مازاغ البصر عقل جزوی می کند هر سو نظر

1308. *Akl-ı külle "Mâ zâga'l-basar" dedi; akl-ı cüz'î her tarafa nazar eder.*

"Akl-ı küll" ile "hakikat-ı muhammediyye"ye işâret buyurulur ki, Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in akl-ı şerifleridir ve nitekim Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Necm'de vâkı "مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى" (Necm, 53/17-18) ya'ni "Hâtem-i enbiyânın basarı hiçbir şeye meyl etmedi ve tecâvüz etmedi, muhakkak Rabb'inin pek büyük olan âyetlerini gördü" âyet-i kerîmesinde, Resûl-i zîşân Efendimiz'in akl-ı küllünün gözü, Hak Teâlâ'nın mülkü ve melekûtu ve sûrî ve ma'nevî âyetlerini gördüğü vakit hiçbirisine meyl edip kaymadı ve haddini tecâvüz edip, Hakk'ın gayrine nazar etmediğini gördü. Akl-ı cüz'înin gözü ise, mülkün ve melekûtun suver-i muhtelifesi tarafına bakıp hayrân olur ve maksûd-ı aslî olan Hak'dan gaflet eder.

عقل مازاغست نور خاصگان عقل زاغ استاد گور مردگان

1309. *Hâssların nûru akl-ı mâ-zâğdır; zâğ olan akıl, ölmüşlerin mezarının üstâdıdır.*

Hak Teâlâ'nın hâs kulları olan evliyânın akılları bi'l-verâse "مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى" (Necm, 53/18) ["Basarı hiçbir şeye meyl etmedi"] âyet-i kerîmesinin mazharıdır. Onların nûru bu akıldır; fakat karganın akı, ya'ni nefsin akı olan akl-ı maâş ve akl-ı cüz'î, ölmüşlerin mezarının üstâdıdır; ya'ni bu akıl, hâk-i bedende rûhun mezanını kazmayı öğretir.

جانکه او دنبالهء زاغان برد زاغ او را سوی گورستان برد

1310. *O cân ki, kargaların arkasından uçar, karga onu kabristan tarafına götürür.*
[1311]

"Kargalar"dan murâd, nefsin sıfatlarıdır; "kabristân"dan murâd, cisim ve âlem-i tabîattır. Ya'ni, "O cân ki, ya'ni sâlik ki, karga mesâbesinde olan nefsin sıfatlarının arkasında uçar; o tâbi' olduğu her bir karga ve her bir nefsin sıfatı onu cisim ve tabîat âlemine defn etmeğe götürür; veyâhud cîfe-i ecsâm tarafına götürür." "Cân" ta'biriyle sâlik-i tarîkata işâret buyrulur.

هين مرو اندر پی نفس چو زاغ کو بگورستان برد نی سوی باغ

1311. *Sakın karga gibi olan nefsin arkasında gitme; zîrâ o bağı tarafına değil, kabristana götürür.*

Ey sâlik, sakın lâşeye giden karga gibi olan nefsin arkasında gitme ve onun sıfatlarına tâbi' olma; zîrâ o seni bâğ-ı maârif-i ilâhiyye tarafına değil, cism kabristanına götürür.

گر روی رو در پی عنقای دل سوی قاف و مسجد اقصای دل

1312. *Eğer gidersen, gönül ankâsının arkasında, gönül Kâf'ının ve Mescid-i Aksâ'sının tarafına git!*

Ya'ni, "Ey sâlik eğer tâbi' olup gidersen, gönül, ya'ni rûh ankâsının arkasında git ve gönül Kâf'ının ve Mescid-i Aksâ'sının tarafına git!" "Kâf", meclûl'l-mekân meşhûr bir dağın ismidir. Latîfe-i kalb dahi, âlem-i ma'nâdan olduğundan Kâf'a teşbîh buyurulmuştur.

نو گیاهی هر دم از سودای تو می دمد در مسجد اقصای تو

1313. *Her dem senin sevdândan, senin Mescid-i Aksâ'nda yeni bir ot biter.*

"Sevdâ"dan murâd, burada aşk ve hırs ma'nâsınadır. "Giyâh"dan murâd, kalbe vârid olan havâtırdır ki, Hakkânî, melekî, şeytânî ve nefsânî olur. "Mescid-i Aksâ"dan murâd kalbdır. Ya'ni, "Her dem senin aşk ve hırsından kalbinde yeni yeni birtakım iyi ve kötü hâtıralar ve fikirler peydâ olur."

تو سلیمان وار داد او بده پی بر از وی پای رد بر وی منه

1314. *Sen Süleymân gibi onun hakkını ver, ondan iz götür, onun üzerine red ayağını koyma!*

Bu beyt-i şerif حاسبوا قبل ان تحاسبوا ya'ni " Muhâsebe olunmazdan evvel, nefsinizi muhâsebe ediniz" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, Mescîd-i Aksâ-yı kalbde biten havâtur otlarının kimi nâfî' ve kimi muzırdır. Hakkânî ve melekî olanlar nâfî' ve nefsânî ve şeytânî olanlar ise muzırdır. Bu havâturun hakkını vermek, Hakkânî ve melekî olanları tefrîk edip, sâha-i fiile getirmek ve icrâ etmekle olur. Ve kezâ nef-sânî ve şeytânî olanları da temyîz edip, icrâ etmemek ve muhâlefet etmekledir. Binâenaleyh kalbe gelen havâturun mâhiyetlerini tedkîk etmek ve her geleni reddedip, ehemmiyet vermemek doğru değildir. Velhâsıl muhâsebe lâzımdır.

باز گوید با تو انواع نبات

زآنکه حال این زمین با ثبات

1315. *Zîrâ ki sebâtî olan bu zemîn hâlini nebâtın nevi'leri sana açık söyler.*

Ya'ni, yerde biten nebâtâtın nevi'leri, o yerin mâhiyetini ve isti'dâdını gösterdiği gibi, zemîn-i kalbde biten havâturun envâ'ı dahi, kalbin isti'dâd-ı zâtîsini açıktan açığa gösterir.

ترجمان هر زمین نبت و است

در زمین گر نیشکر و خود نیست

1316. *Zeminde gerek şeker kamışı ve gerek âdî kamış olsun, her zemin kendi bitiminin tercümânıdır.*

Meselâ ba'zı arâzîde şeker kamışı ve ba'zı arâzîde de âdî kamış neşv ü nemâ bulur. Ve bu kamışlar bittikleri arâzînin isti'dâdını beyân eden birer tercümândır. Bunun gibi, eğer bir kalbde dâimâ havâtur-ı nefsânî ve şeytânî biter ve bunları fiile getirmek ve icrâ etmek sâhibinin zevki ve hazzı iktizâsından bulunursa, o kalbin isti'dâdı belli olur ve şekâvet-i asliyyesi anlaşılır. Bilakis bir kalbde havâtur-ı Hakkânî ve melekî biter ve bunları icrâ etmekten sâhibi zevk alırsa, saâdet-i zâtıyyesi zâhir olur.

فکرها اسرار دل را نمود

پس زمین دل که نبش فکر بود

1317. *İmdi gönül zemîni ki, onun nebtî fikir idi; fikirler kalbin sırlarını açık gösterdi.*

Mâdemki gönül zemîninin nebatları havâturdan ve fikirlerden ibâret idi, işte o havâtur ve efkâr, o kalbin sırlarını, ya'ni isti'dâd-ı ezelsini açık bir sûrette gösterir.

گر سخنکش یام اندر انجمن صد هزاران گل برویم در چمن

1318. *Eğer mecliste söz çekici bulursam, çemende yüz binlerce gül bitiririm.*

Ya'ni, gönül vardır ki, onda maârif-i ilâhiyye çiçekleri bitmek isti'dâdı vardır. Böyle bir kalb sâhibi bir ârifin huzûrunda bulunduğu vakit, çocuk memeden sütü çektiği gibi, ârifin kalb-i şerifinden ma'rifeti çeker ve emer. "Eğer mecliste böyle bir söz çekici bulursam, onun çemenistân-ı kalbinde, yüz binlerce maârif-i ilâhiyye güllerini bitiririm."

وز سخنکش یام آن دم زن بمزد می گریزد نکته از دل چو دزد

1319. *Ve eğer o demde söz öldürücü deyyûs bulursam, nûkteler gönülden hırsız gibi kaçır.*

"Zen be-müzd", karısını ücretle kullandıran kimseye derler ki, Arabî'de "deyyûs ve kavvâd" ve Türkçe'de "pezevenk" derler. Ya'ni, bir gönül de vardır ki, maârif ve hakâyık-ı ilâhiyyeye dâir olan sözleri kabûle aslâ isti'dâdı yoktur ve böyle bir kalbde neşv ü nemâ bulan fikirler dâimâ tezvîr ve fesâda ve ehl-i Hakk'ı inkâra müteallık olur. "Ve eğer meclis-i sohbetimde benim maârif-i ilâhiyyeye müteallık olan sözlerimi inkâr ile öldürücü bir pezevenk bulursam, benim gönlümden nûkteler hırsız gibi kaçır ve gelmez olur. Veyâ-hud söyledığım nûkteler o deyyûsun gönlünden hırsız gibi kaçır."

جنش هر کس بسوی جاذبست جذب صادق نی چو جذب کاذبست

1320. *Herkesin hareketi câzib tarafıdır; sâdıkın cezbi, kâzibin cezbi gibi de-*
[1321] *ğildir.*

Ya'ni, hareket için mutlakâ bir muharrik ve bir çekici lâzımdır; ve insanın muharriki ve çekicisi, onun fikri ve havâtundur ve havâturun menba'ı da sâdık ve kâzib olmak üzere iki nevî'dir. Havâtur-ı rahmânî ve meleki sâdık ve nef-sânî ve şeytânî olan havâtur ise kâzibdir. Zîrâ evvelki doğru yola ve ikinciler eğri yola çekerler. Binâenaleyh doğru ile eğri bir olmaz ve sâdıkın cezbi ile, kâzibin cezbi başka başkadır.

می روی گه گمره و گه در رشد رشته پیدا نی و آنکت می کشد

1321. *Gâh eğri yolda ve gâh doğru yolda gidersin, rişte ve o kimse ki çeker, zâ-hir değildir.*

"Ey sâlik, sana ba'zan havâtur-ı nefsânî ve şeytânî galebe edip, eğri yol-da gidersin; ve ba'zan havâtur-ı rahmânî ve melekî gâlib gelip doğru yolda gi-dersin. Sana bağlı olan ip ve seni çeken kimse zâhir ve meydanda değildir." "Riște"den murâd, sırr-ı kaderdir; ve sırr-ı kader, a'yân-ı sâbiteden her bir ay-nın vücûdda zâten ve sıfaten ve fiilen ancak kâbiliyyet-i asliyyesinin ve isti'dâd-ı zâtîsinin husûsiyeti mikdârınca zuhûru keyfiyetinden ibârettir. Binâ-enaleyh âlem-i kevnde her bir ferdin sıfatı ve fiilî kendi ayn-ı sâbitesine bağ-lıdır. Ayn-ı sâbitesinin isti'dâdı kâbil-i hidâyet ise, onu çeken bizzât Hak ve bi'l-vâsıta melektir; ve eğer kâbil-i dalâlet ise, onu çeken bi'l-vâsıta nefis ve şeytândır. Ve hakîkatte cümlesinin çekicisi Hak'dır. Ve bizzât ve bi'l-vâsıta çekenlerin hiçbirisi de zâhir değildir. İmdi insân, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın li-bâs-ı ahîr ile tecellîsinden ibâret olduğundan, cemî'-i esmânın mazharıdır. Bu mazhariyeti hasebiyle onda, gâh ism-i Mudill'in ve gâh ism-i Hâdî'nin ah-kâm ve âsân zâhir olur. Bu i'tibâr ile, hiçbir ferdin ef'âline nazaran şekâvet ve saâdet-i asliyyesi ma'lûm olamaz. Çünkü sırr-ı kader meçhûldür; ancak yukanda 1316 numaralı beyt-i şerîfin müfâdına göre, ahvâl-i kalbiyyesi hak-kında bir hüküm verilebilir.

اشتر كورى مهار تو امين تو كشش مى بين مهارت را مبین

1322. *Sen kör devesin, yuların emîndir, sen çekişi gör, yuları görme!*

"Yular"dan murâd, sırr-ı kaderdir ve sırr-ı kader tebeddülde ve inkılâb-dan emîndir. Binâenaleyh sen çekişi gör, yuları görme; çünkü sırr-ı kaderden ibâret olan bu yular, mestûr ve meçhûldür.

Ba'zı nüshalarda "emîn" yerine "rehîn" vâki'dir; ve "rehîn", lügatte sâbit ve dâim ma'nâsına da gelir. Bu sûrette ma'nâ: "Sen kör devesin, seni yula-rın çekip götürür; o bu yuların sırr-ı kaderden ibâret olup, dâim ve sâbittir ve tebeddülde ve inkılâbdan ârîdir," demek olur. Ve ba'zı nüshalarda dahi "me-tîn" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâsı: "Sen kör devesin, yuların olan sırr-ı kade-rin metîn ve kavîdir; hiçbir mevtunda düğümü senden çözülmez," demek olur.

گر شدی محسوس جذاب و مهار پس نمائی این جهان دار الغرار

1323. *Eğer çekici ve yular mahsûs olaydı, imdi bu cihân dârü'l-gırâr kalmaz idi.*

"Gırâr", *Kāmûs*'un beyânına göre "kitâb" vezninde, "noksân" ma'nâsına-dır. Binâenaleyh "dârü'l-gırâr", dâr-ı noksân demek olur. Çekici olan Hak ve yular olan sırr-ı kader, eğer bu âlem-i his ve şehâdetde mahsûs olaydı, bu ci-

hân-ı his ve şehâdet, "noksan evi" olarak kalmaz idi; zîrâ bu âlem-i dünyâ, âlem-i kesâfet olup, hakâyık-ı eşyânın perdesi ve hicâbıdır. Hakâyık ancak bu kesâfet zâil olduktan sonra zâhir olur. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ لَّقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ (Kâf, 50/21-22) Ya'ni "Her bir nefis kendisi ile berâber sâik ve şâhid olduğu halde gelir ve ona denir ki: "Sen bundan gaflette idin, biz senden perdeyi kaldırdık, bu günde senin basarın keskindir" buyurur.

گبر دیدی کو بی سگ می رود سخرهء دیو ستنه می شود

1324. *Mecûsî göre idi ki, o köpeğin arkasında gidiyor, kuvvelli olan şeytanın maskarası oluyor.*

"Sitenbe", burada inatçı ve serkeş ma'nâsınadır. "Eğer Mecûsî dergâh-ı Hakk'ın köpeği ve ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmi olan şeytanın arkasından gittiğini ve inatçı ve serkeş olan şeytanın maskarası olduğunu göre idi."

در پی او کی شدی مانند حیز پای خود را وا کشیدی گبر تیز

1325. *Pušt gibi ne vakit onun arkasında giderdi? Mecûsî acele ayağını geri çekerdi.*

"Me'fûl," fâilin arkasından gittiği gibi, Mecûsî de kendinin fâili olan şeytanın arkasından gider mi idi? Eğer hakikat-ı hâl, bu âlemde mekşûf olaydı, Mecûsî derhal şeytana tâbi' olmaktan vazgeçerdi.

گاو گر واقف ز قصابان بدی کی پی ایشان بدان دکان شدی

1326. *Eğer öküz kasaplardan vâkıf olaydı, ne vakit onların arkasından dükkânâna giderdi?*

Meselâ öküz, kasapların kendi hakkında verdikleri hükme vâkıf olaydı, hiç onların arkasında gider mi idi?

Bu beyt-i şerîfde Mecûsî "öküz"e ve şeytan "kasab"a teşbîh buyurulmuştur.

یا بخوردی از کف ایشان سپوس یا بدادی شیرشان از جابلوس

1327. *Yâhud onların elinden kepek yer mi idi? Yâhud onlara temelluk cihe-tinden süt verir mi idi?*

Ya'ni, "İnek, kasapların kendisini keseceğini bilse idi, onların ellerinden gîdâ yemezdi, yâhud onların okşamalarına ve temelluklarına aldanıp sütünü

vermezdi; bilakis tepme atar ve ellerinden kaçmağa çabalar idi." "Câblûs" ve "çâplûs", tatlı dil ile halkı aldatan kimsedir. "Sebûs" ve "sepûs", kepek ma'nâsındır.

ور بخوردی کی علف هضمش شدی گر ز مقصود علف واقف بدی

1328. *Ve eğer yiye idi, yem ne vakit ona hazm olurdu, eğer yemek maksâdundan vâkıf olaydı.*

"Alef", hayvan yemi demektir. Ya'ni, "Kasabın öküzü yem yedirmesinden maksadı semizletip kesmektir. Eğer öküz buna vâkıf olup da açlık ızdırânından dolayı onun verdiği yemi yiye idi, ölüm gamı ile bu yem hazm olur mu idi?"

پس ستون این جهان خود غفلتست چیست دولت کین دَوَادُو بالتست

1329. *Binâenaleyh bu cihânın direği muhakkak gaflettir; devlet nedir ki, bu devâdev let iledir.*

"Dev", koşmak ma'nâsına olan "devîden" masdarından emr-i hâzırdır. "Dev-â-dev", iki emr-i hâzırdan mürekkebe bir kelime olup, aradaki elife elif-i rabt ve ilsâk veyâhud elif-i mukâbele ve tevessül dahi derler ki, koşmak, koşmağa merbût ve mülâsık demek olur ki, Türkçe'ye tercümesinde "koş bire koş!" demek münâsib olur. "Nuş-â-nûş", "iç bire iç" dahi böyledir. "Let" döğmek ve darb etmek demektir. Sırr-ı kazâ ve kader efrâd-ı beşere meğhûl olduğu için bir dakika sonra başlarına ne geleceğini bilmezler; hayatları "koş bire koş" ta'bîrine mâsadaktır. Binâenaleyh bu cihânın temeli muhakkak cehil ve gaflettir. Esâsen devlet-i dünyâ nedir? "Dev" ile "let"den mürekkebdir. Bu da: "Koş, dayak ye!" demek olur Şu halde "dev-â-dev", "let" ile berâberdir.

اولش دَو دَو بآخر لَت بخور جز درین ویرانه نبود مرگ خر

1330. *Onun evveli koş, koştur, âhırinde dayak ye! Bu vîrânede eşek ölümünden başkası olmaz.*

O devletin evveli lafız i'tibâriyle "dev"dir, ya'ni "koş!"dur; ma'nâ i'tibâriyle de şiddetli sa'y ve mücâhededir ve ma'nevî koşmadır. Ve kezâ lafız i'tibâriyle bu kelimenin âhiri darbe ve dayak ma'nâsına olan "let"dir. Ma'nâ i'tibâriyle de devlet, dünyâ gurûru içinde darbe-i mevttir ki, böyle bir gurûr içinde vâkı' olan ölüm, eşek ölümünden başka bir şey değildir. Zîrâ böyle bir kimsenin hayvandan farkı yoktur.

تو بجد کاری که بگرفتی بدست عیش این دم بر تو پوشیده شدست

1331. *Sen cidd ile bir iş ki elde tuttun, onun aybı bu dem sana mestûr olmuştur.*

Sen nefsinin arzû ettiği umûr-ı dünyeviyyeden olan bir işi, kemâl-i ciddiyetle tuttuğun ve o işi icrâya çalıştuğun vakit, o işin âlem-i ma'nâdaki çirkinliği sana mestûr kalmıştır ve sen onun hakikat-ı hâlinde gaflettesin.

زآن همی تانی بدادی تن بکار که پوشید از تو عیش کردگار

1332. *Ondan dolayı işi kabûl edebilirsin ki, Kirdigâr senden onun aybını örttü.*

"Ten dâden", râzı olmak ve kabul etmekten kinâyedir (*Bahâr-ı Acem* ve *Burhân*). "Kirdigâr" fâil-i hakîki demektir. Ya'ni "Sen umûr-ı dünyeviyyeden nefsinin istediği bir işi mahzâ fâil-i hakîki olan Hak onun çirkinliğini örttüğü için kabûl edebilirsin ve onu icrâya râzı olursun. Eğer Hak Teâlâ o işin çirkinliği ve aybı üzerindeki perdeyi kaldırmış olsa, sen onu kabûl ve icrâdan tevakkî edersin."

همچنین هر فکر که گرمی درآن عیب آن فکرت شدست از تو نهان

1333. *Her fikir ki onda böyle harâret vardır, o fikrin aybı senden gizli olmuştur.*

Hak fikrinin gayri olan her bir fikir ki, onu icrâ husûsunda senin nefsinde bir harâret ve isti'câl vardır, o fikrin aybını ve çirkinliğini Hak Teâlâ hazretleri senden gizlemiştir; sen onu zâhirde güzel ve süslü gördüğün için icrâya sa'y edersin.

بر تو گر پیدا شدی زو عیب و شین زو رمیدی جانت بعد المشرقین

1334. *Eğer sana ondan ayb ve şeyn zâhir olaydı, senin canın ondan iki maşnık uzaklığı kadar ürker idi.*

"Şeyn", ma'nevî leke, noksân; "bu'du'l-maşnıkayn" ile *يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بَعْدَ* (Zuhruf, 53/38) ya'ni "Senin ile benim aramda iki maşnık uzaklığı mesâfe olaydı, ne olurdu. İmdi ne kötü arkadaşısın!" âyet-i kerimesine işâret buyrulur. "İki maşnık" ta'bîriyle mühim bir ma'nâ-yı fennîye işâret buyrulur. Ya'ni, mütemennî olan kimsenin bulunduğu noktaya nazaran önü maşnık ve arkası mağrıbdır. Halbuki mağrib aynı zamanda mütemennî olan kimsenin semt-i kademinin maşnıkıdır. Güneş gurûb ettiği noktadan, semt-i kadem tarafına tulû' eder, binâenaleyh mütemennî bulunduğu noktaya nisbeten, evvelen maşnık ve sâniyen mağrib mesâfesi kadar bir uzaklık istemiş olur.

Ya'ni, "Ey nefsinin arzûsuna tâbî' olan kimse, eğer nefsânî olan fikirlerinin aybı ve noksânı sana açıkça görüne idi, sen o fikirlerden, bulunduğun noktadan hem şarka ve hem de mağribe kadar mesâfe mikdân kaçır idin."

حال کا آخر زو پشیمان می شوی گر بود این حالت اول کی دوی

1335. *Bir hâl ki sonunda ondan pişmân olursun, eğer bu hâl sana evvel olaydı, ne vakit koşardın?*

Bu ve emsâli ebyât-ı şerîfe sırr-ı kader meçhûl olmasından dolayı dünyânın mahall-i gaflet olduğunu tavzîhen beyân buyurulur. "Hâl", her şeydeki vasf-ı mütegayyir, sıfat-ı mütegayyire, her şeyin içinde bulunduğu keyfiyet ma'nâsıdır. Burada, bir fikr-i vâridin icrâsı hâlidir. Ya'ni bir fikir vârid olur ve sen onu icrâ edersin, bu hâlin neticesinde o yaptığın işten pişmân olup, "Keşki yapmaya idim!" dersin. Eğer bu pişmânlık hâli sana o işi icrâdan evvel mekşûf ve zâhir olaydı, o işin icrâsı tarafına koşar mı idin? Seni o işe koşturan, âkibetin meçhûl olmasındandır. Mısrâ':

Eğer meçhûl ararsan her işin encâmı kalmıştır

پس بیوشید اول آن بر جان ما تا کنیم آن کار بر وفق قضا

1336. *Böyle olunca evvelâ onu bizim canımız üzerine örttü, tâ ki o işi kazâ vefkı üzerine yapalım.*

Böyle olunca Hak Teâlâ hazretleri ezeldeki kazâ-yı ilâhîsi ahkâmının bu âlem-i dünyâda infâzı için bizim ef'âlimizin hakikatini bizim canımız üzerine kesâfet-i nefsiyyemizi perde yaparak örttü; nihâyet biz dahi bizden zuhûru, kazâ-yı ilâhî iktizâsından olan o işi icrâ ettik.

چون قضا آورد حکم خود پدید چشم و اشد تا پشیمانی رسید

1337. *Vaktâki kazâ kendi hükmünü zâhire getirdi, göz açık oldu, nihâyet pişmanlık erişti.*

Vaktâki bizden zuhûru kazâ-yı ilâhî iktizâsından olan fiil-i nefsânî vukûa geldi ve kazâ bu âlem-i imkânda kendi eserini izhâr etti, bundan sonra gözümüz açılıp o fiilin çıkrınlığını gördük ve "Keşki yapmaya idim!" diye pişmân olduk.

این پشیمانی قضای دیگرست این پشیمانی بهل حق را پرست

1338. *Bu pişmânlık dahi kazâ-yı diğerdir; bu pişmânlığı da bırak, Hakk'a tap!*

Şimdiye kadar birçok mahallerde dahi îzâh olunduğu üzere “kazâ,” hük-m-i küllî-i icmâlîdir ve “kader” onun tafsîlidir, şöyle ki: A'yân-ı sâbite, iktizâ-yı zâtîleri olan isti'dâd ve kâbiliyetleri dâiresinde Hak'dan zuhûru taleb ederler; bu taleb lafzî değil, hâlîdir. Ve meselâ yaşamak için balığın vücûdu su ve insanın vücûdu havâ-yı nesîmi taleb etmek gibidir. İşte her bir “ayn,” iktizâ-yı zâtîsine göre, Zât-ı ulûhiyyetten tecellî talebinde bulundu; onların isti'dâd ve kâbiliyetleri ma'lûm-ı ilâhî oldukda, taleblerini is'âfen Hak ma'lûmiyetleri dâiresinde tekvînlerini murâd eyledi. Binâenaleyh Hakk'ın Irâde'si ilmîne ve ilmi de ma'lûm olan a'yân-ı sâbiteye tâbî oldu. İşte onların kâffe-i merâtibde isti'dâd ve kâbiliyetleri üzere zuhûrlarına Hakk'ın hük-m etmesi “kazâ-yı ilâhî”dir.

“A'yân-ı sâbite”ye gelince, onlar suver-i ilmiyye-i esmâiyyeden ibâret olduklarından, vücûd-ı hâricîleri yoktur ve onlar mec'ûl değildirler; zîrâ “ca'l” müessirin te'sîrinden ibârettir. A'yân-ı sâbite ise mahall-i te'sîr ve infîâl olmadıklarından, mec'ûliyetleri mevzû'-i bahs olamaz. Ya'ni bunlar yapılarak vücûda gelmiş şeyler değildir; çünkü şuûnât-ı zâtîyyeden ibârettir; ve şuûnât, zâtın iktizââtıdır ve zât ile berâber kadîmdir. Ve şuûnât-ı zâtîyye bir câilîn ca'li ile mec'ûlen mevcûd olmadıkları gibi, bir müessirin te'sîri tahtında da değildirler. Mâdemki zât-ı vücûd mevcûddur, elbette onlar da onunla berâber mevcûddur. İmdi a'yân-ı sâbite esmânın zilleri ve abdin her mevtündeki vücûd-ı izâffisi dahi, ayn-ı sâbitenin zillî olunca, onda zâhir olan bilcümle ahvâl, kazâ-yı ilâhî âsâr olur. Binâenaleyh abdin evvelen bir fiilî işlemesi, ayn-ı sâbitesinin ahvâlinde bir hâl olduğu gibi, işledikten sonra tab'ına gayr-i mülâyim gelince pişmân olması dahi, o birinci hâlî ta'kîb eden, ikinci hâl olur. Şu halde beyt-i şerîfin birinci mısra'ında bu zikr olunan hakîkate ve ikinci mısra'ında da şuûnât-ı zâtîyyeden kat'-ı nazar ile, sâhib-i şuûnât olan Zât-ı Hakk'a rücû'a işâret buyrulur.

ور کنی عادت پشیمان خور شوی زین پشیمانی تر شوی

1339. *Ue eğer âdet edersen pişmân yiğici olursun, bu pişmânlıktan daha pişmân olursun.*

Ya'ni eşyâ, mezâhir-i esmâ-i ilâhiyyedir ve onlardaki hük-m-i kazâ, bu esmânın hâssiyyetlerine müsteniden, onların müsemâmî olan Zât-ı Hak tarafından vâki' olmuştur ve senin vücûdun dahi eşyâdan bir şeydir. Sende cârî olan âsâr-ı kazâ dahi, Hakk'ın irâdesiyledir. İmdi senden bir fiil sâdır olup, neticesi tab'ına mülâyim gelmediği vakit, pişmân olursun. Halbuki o neticesi

tab'ına mülâyim gelmeyen kazâ-yı ilâhî zmnında vâki' olan mahfî fâidenin inkişâfî hâlinde bu pîşmânlığından dahi pîşmân olursun. Meselâ hareketi muayyen olan bir vapura binip, ticâret kasdıyla seyâhâti tasmûm edersen; sonra gitmemek dâiyesi zuhûr edip, gitmezsin; ve sonra kazanılması me'mûl olan menfaatin fevtime pîşmân olursun. Ba'dehû binmediğün vapurun garkına vâkîf olduğun vakit, bu pîşmânlığına dahi pîşmân olursun. İşte bu iki pîşmânlık dahi eser-i kazâdır ve senin hakikatinden sana nâzil olur.

نیم عمرت در پشیمانی رود نیم دیگر در پشیمانی رود

1340. *Ömrünün yarısı perîşanlık içinde gider; diğer yarısı da pîşmânlık içinde gider.*
[1341]

Eğer sen vech-i vahdete teveccühü terk edip, keserâtta müstağrak olursan, ömrünün yansı gaflet ve perîşanlık içinde geçer ve yansı da pîşmânlık içinde geçer.

ترك اين فكر و پشیمانی بگو حال و یار و کار نیکوتر بگو

1341. *Bu fikrin ve pîşmânlığın terkini söyle! Hâlin ve yârin ve işin daha iyisini iste!*

Binâenaleyh bu keserât ve gayriyet fikrini ve onun iktizâsı olan hicâbât sebebiyle sana ârız olan pîşmânlığı terk et; hâlin iyisi olan vasâyâ-yı ilâhiyyeyi ve yârin en iyisi olan zât-ı Hakk'ı ve işin daha iyisi olan ferâiz-i ilâhiyye ve sünen-i peygamberîyi iste!

ور نداری کار نیکوتر بدست پس پشیمانیت بر فوت چه است

1342. *Ve eğer elde işin iyisini tutmazsan, imdi senin pîşmânlığın nenin fevti üzerinedir?*

Eğer bu zikr olunan en iyi işlere teşebbüs etmezsen, neyi fevt ettiğine nâdim olursun? Zîrâ nedâmet iyi bir şeyin fevtinden dolayı vâki' olur; zîrâ bu iyi işlerin gayri olan işlerin fevti, pîşmânlık getirecek bir hâl değildir.

گر همی دانی ره نیکو پرست ور ندانی چون بدانی کین بدست

1343. *Eğer iyi yolu bilirsen tap ve eğer bilmezsen, nasıl bilirsin ki bu kötüdür?*

Eğer iyi yolu bilirsen, o yolda hizmet et ve yaptığın hizmetten ve ibâdetten pîşmân olma; eğer bilmezsen, onun zıddı olan kötüyü nasıl bilirsin de, yapmış olduğuna pîşmân olursun?

بد ندانی تا ندانی نیک را ضد را از ضد توان دید ای فتی

1344. *Yiyi bilmedikçe kötüyü bilmezsin, ey delikanlı zıddı zıddan görmek mümkündür.*

چون ز ترک فکر این عاجز شدی از گناه آنگاه هم عاجز بدی

1345. *Vaktâki bu fikrin terkinden âciz oldun, o vakit günâhdan da âciz oldun.*

Yukarıda, "Pişmânlık dahi diğer bir kazâ-yı ilâhîdir; binâenaleyh bu pişmânlığı bırak da Hakk'a tap!" buyurmuşlardı. Burada da vârid olan fikrin, kazâ-yı ilâhî eseri olduğuna işâret buyrulur. Ya'ni, "Vaktâki sana bir fenâ fikir vârid oldu ve sen de onun terkinden âciz oldun; zirâ bu fikrin infâzı, kazâ-yı ilâhî icâbındandır; binâenaleyh o vakit günâhdan dahi âciz oldun, ya'ni o terk edemediğin fikri, fiile getirmekle günâhın terkinden dahi âciz oldun."

چون بُدی عاجز پشیمانی ز چیست عاجزی را باز جو کر جذب کیست

1346. *Vaktâki âciz oldun, pişmânlık nedendir? Yine âcizliği ara ki kimin cezbindedir?*

"Vaktâki günâhın terkinden âciz oldun, bu acz içinde pişmânlık nedendir? Zirâ pişmânlık, terki kâbil olan bir şey hakkında olur; binâenaleyh bu âcizliğin dahi kimin cezbinden olduğunu ara!" Ya'ni, senin aczin eser-i kazâdır ve mukadder olan bir şeydir. Nitekim hadis-i şerîfde buyrulur: کل شیءٍ مقدر حتی العجز و الکيس Ya'ni "Her bir şey mukadderdir, hattâ acz ve kiyâset dahi."

عاجزی بی قادری اندر جهان کس ندیدست و نباشد این بدان

1347. *Cihânda bir kâdirsiz âcizlik, kimse görmemiştir ve olmaz, bunu bil!*

Ya'ni, "Nerede bir âcizlik varsa, onun karşısına mutlaka bir kâdir dikilir. Ve acz, kudret muvâcehesinde tahakkuk eder; binâenaleyh sen dahi herhangî bir şeyde aczini görürsen, bil ki, senin fevkinde olan bir kâdirin tasarruf ve kudretinden dolayı bu acz zuhûra gelmiştir." Bu bahiste cebir meselesi hâtıra gelir ve bu cebir meselesinin dekâyıkı dahi I. cildde جاریست معنی: جاریست. Bu ["Bu cebir değildir, Cebbârlığın ma'nâsıdır."] beytinde izâh olunmuştur. Bu beyit o cildin 625 numarasındadır.

همچنین هر آرزو که می بری تو ز عیب آن حجابی اندری

1348. *Her arzû ki böyle götürürsün, sen onun aybından bir hicâb içindesin.*

İşte bu hayât-ı dünyeviyyede böylece icrâ ettiğin ve fiile getirdiğin her bir arzûnun aybından ve kusûrundan hicâb ve perde içindesin; arzûn olmak i'ti-bâriyle senin nefsine hoş görünür. Onun zımnındaki nâhoşluklar bu hoşluklar ile örtülmüştür. Zîrâ bu âlem mezâhir-i esmâ-i ilâhiyyedir ve vücûh-i esmânın aynalarıdır. İcâbât-ı esmâiyye mutlakâ zuhûr edecektir; eğer sana sırr-ı kader mekşûf olsa, tab'ına mülâyim gelmiyeceğini gördüğün ef'âlden kaçarsın. Beyit:

*Hâkim-i hükm-i kazâ tenfiz için te'sîrini
Selb eder erbâb-ı aklın re'yini, tedbîrini*

خود رمیدی جان تو زان آرزو ور نمودی علت آن آرزو

1349. *‘Eğer o arzûnun illeti görüne idi, muhakkak senin canın o arzûdan ürker idi.*

“İlet” burada fenâlık ve maraz ma'nâsıdır. “Cân”dan murâd, rûh-ı hayvânîdir. Ya'ni, “Eğer senin o istediğinin fenâlığı ve illeti sana görüne idi ve sırr-ı kader sana mekşûf olaydı, muhakkak senin nefsini o arzûnun tab'ına mülâyim geleceğini gördüğü için ürker ve kaçır idi.”

کس نبردی کش کشان آن سو ترا گر نمودی عیب آن کار او ترا

1350. *Eğer o işin aybını o sana göstere idi, kimse seni çeke çeke o tarafa götürmez idi.*

Ma'lûm olsun ki, bir “kazâ” ve bir de “makzî” vardır. Kazâ-yı ilâhî ayn-ı hikmettir; binâenaleyh kazâya nızâ ve mutâvaat lâzımdır. Fakat makzîden firâr ve nefret zarûfîdir. Ve kazâ ile makzî aralarındaki fark ve bu husûstaki tedkîkât, III. cildin 1362 numaralı beyt-i şerîfinden 1365 numaralı beyt-i şerîfine kadar olan mahallerinde îzâh olundu; burada tekrâr îzâhı mücib-i tatvîl olur. Ya'ni “Hak Teâlâ hazretleri makzî olan o işin aybını ve çirkinliğini sana göstere idi, hiçbir kimse seni çeke çeke o fiil tarafına götürmez idi.”

و آن دگر کاری کزو هستی نفور ز آن بود که عیش آمد در ظهور

1351. *‘E o diğr bir işi ki, sen ondan nefret edici oldun, ondan dolayı olur ki, onun aybı zuhûra geldi.*

Makzî olan ba'zı işlerin aybını Hak Teâlâ senden gizledi, icrâ ettin; fakat ba'zı işlerin aybını ve çirkinliğini de senin aklının gözüne keşf etti, sen de o

filin kötülüğünü ve çirkinliğini gördün, o işten nefret edip kaçtın ve icrâ etmedin. İşte bundan anladın ki, sen bir kör deve gibisin, yularını nereye çekerler ise, oraya gidersin.

ای خدای راز دان خوش سخن عیب کار بد زما پنهان مکن

1352. *Ey hoş sözlü sır bilici Hudâ! Kötü işin aybını bizden gizli etme!*

Ey sıfat-ı Kelâm'ı latîf olup esrâr-ı kaderi bilici olan Hak Teâlâ, zâhiri hoş ve bâtını kötü olan fiilleri bizden gizleme; sûreti hoş görünen fiillerdeki aybı ve çirkinliği bizim aklımızın gözü önünde ızhâr et!

عیب کار نیک را منما بما تا نگریم از روش سرد و هبا

1353. *İyi işin aybını bize gösterme, tâ ki gidişden soğuk ve hebâ olmayalım.*

"Reviş", gidiş ve sülûk, tarz, tavır, üslûb; "hebâ" aslında güneşin huze-mât-ı ziyâiyyesi arasında uçuşan tozlar ma'nâsınadır; "isrâf ve telef ve berhevâ" ma'nâlarında müsta'meldir. Ya'ni bu âlemde sûret-i zâhiri nefse çirkin ve sûret-i bâtunesi latîf olan ameller olduğu gibi, sûret-i zâhiri nefse hoş gelen ve sûret-i bâtunesi gâyet çirkin olan ameller de vardır. Nitekim bu ma'nâya binâen Resûl-i Ekrem Efendimiz حَفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحَفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ ya'ni "Cennet mekrûhlar ile örtülmüştür ve cehennem şehvetler ile örtülmüştür" buyurmuşlardır. Ve yine bu ma'nâdan dolayı Resûl-i Ekrem Efendimiz يا أَيُّهَا النَّبِيُّ ارْزُقْنَا بِالْحَقِّ وَارْزُقْنَا بِاطْلَالِ الْبَاطِلِ وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَ الْإِثْمِ ارْزُقْنَا الْإِشْيَاءَ كَمَا هِيَ ya'ni "Ey benim Allâh'ım, bize hakkı hak olarak göster ve bizi ona uymak sûretiyle irzâk buyur ve bize bâtılı bätül olarak göster ve bizi onun ictinâbı ile irzâk buyur ve bize eşyâyı olduğu gibi göster!" diye münâcât buyururlar idi.

Bu beyt-i şerîf bu münâcât-ı nebevînin tefsîridir. Ya'ni, "Yâ Rab, birtakım iyi ve hayırlı ameller vardır ki, sûret-i zâhirede biz onu çirkin ve ma'yûb görürüz, o hayırlı işlerin çirkinliklerini, bizim nefsimizin gözüne gösterme, tâ ki bizim şeriat ve tarikat dâiresindeki gidişimiz berhevâ olmasın!"

هم برآن عادت سلیمان سنی رفت در مسجد میان روشنی

1354. *Âli olan Süleymân yine o âdet üzerine rûşenlik içinde mescide gitti.*

Bu beyitte kıssanın evveline rücû' buyurulur. Ya'ni, "Rûtbe-i aliyye sâhibi olan Süleymân (a.s.) sabah aydınlığı içinde, âdet-i seniyyeleri vech ile nasihat ve ibâdet etmek üzere Mescid-i Aksâ'ya gitti."

قاعدهء هر روز را می جست شاه که ببیند مسجد اندر نو گیاه

1355. *Şâh her günün kâidesini isterdi ki, mescidde yeni ot göre.*

Ya'ni, Süleymân (a.s.) her gün câri olan âdet üzere mescide giderken, ye-ni bitmiş bir ot görmek ve onun hâssiyetini sorup anlamak isterdi.

دل ببیند سر بدان چشم صفی آن حشایش که شد از عامه خفی

1356. *Gönül o safî olan göz ile sırrı görür; o haşâyîşi ki, âmmeden hafî oldu.*

"Süleymân (a.s.) her gün Mescid-i Aksâ'ya giderken nasıl yeni bir ot gö-rüp onun hâssasına vâkıf olur idi ise, ârif-i billâhın kalbi dahi öylece safî olan gözü ile avâmdan gizli olan o otları görür." "Otlar"dan murâd, zâhirî otlar olabileceği gibi, kalblerde biten havâtır-ı muhtelif otlarına da işâret olur. Ay-nı zamanda cenâb-ı Pîr efendimiz kendilerinin safî olan kalb-i şeriflerinin hâ-line de işâret buyurmuş olurlar.

قصه آن صوفی که در میان گلستان سر بزانو نهاده مراقب بود یارانش گفتند
که سر بر آور و تفرج کن بر گلستان و ریاحین و مرغان و آثار رحمة الله

O sūfînin kıssası ki, gülîstân içinde başını dizine koyup murâkib idi. Dostları ona dediler ki: "Başını yukarı kaldır, gülîstân ve reyâhîn ve kuşlar ve Allâh'ın rahmetinin eserleri üzerinde teferrüc et!"

صوفی در باغ از بهر گشاد صوفیانه روی بر زانو نهاد

1357. *Bir sūfî açılma için, bağ içinde yüzünü sūfîce dizi üzerine koydu.*

"Güşâd", kâf-ı Fârîsî ile, açma ve açılma demektir. Ya'ni, "Sūfînin birisi gönlü açılmak için, bir bağa gitti; ve o bağda sūfilere mahsûs olan tavır üze-re yüzünü dizi üzerine koydu."

پس فرو رفت او بخود اندر نغول شد ملول از صورت خوابش فضول

1358. *İmdi o kendinde derine, aşağıya gitti; onun uykusunun sûretinden fuzûl melûl oldu.*

"Nugûl", amîk ve derîn; "fuzûl", fodulluk, ya'ni hadden ve vazîfeden hâriç ef'âl ve akvâl; burada "ahmak" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Yüzünü dizine dayayıp, murâkûb oturan sûfî dalmış ve kendinin kendiliğinde derin olarak aşağıya gitmiş idi. Bağ içinde onun bu hâlini gören bir fodul ve ahmak, onun uyusunun sûretinden melûl oldu da dedi"

که چه خمسی آخر اندر رز نگر
این درختان بین و آثارِ خضر

1359. *Ki: "Ne uyursun, nihâyet asma çubuklarına bak, bu ağaçları ve âsâr-ı hudarı gör!"*

"Hudâr", hı'nın zammı ve dâd'ın fethi ile, "kökü derin olan ot" ma'nâsınadır.

امر حق بشنو که گفتست انظروا
سوی این آثارِ رحمت آرو

1360. *"Hakk'ın emrini dinle ki, "Unzurü!" buyurmuştur; bu âsâr-ı rahmet tarafına yüz getir!"*

Sûre-i Rûm'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ (Rûm, 30/50) Ya'ni "Allâh'ın rahmetinin eserlerine bak! Öldükten sonra arzı nasıl diriltir. İşte böyle muhakkak ölüleri dirilticidir ve O her şeye kâdirdir." Ya'ni, "Allâh Teâlâ'nın "Nazar et!" emrine tebean Allâh'ın rahmetinin eserleri olan bağın letâfetine ve arzın bahâr mevsiminde nasıl dirildiğine ve tarâvet kesb ettiğine bak da, ibret al!"

گفت آثارش دلمست ای بو الهوس
آن برون آثارِ آثارست و بس

1361. *Dedi: "Ey bü'l-heves, onun âsârı gönüldür; o hâriç olan ancak âsârın âsârıdır.*

"Bü'l-heves", akılsız, câhil ve budala olan kimseden kinâyedir. Murâkûb olan sûfî o ahmak kimseye cevâben dedi ki: "Ey bü'l-heves, Hakk'ın âsân gönüldür; zirâ kalb hakîkat-ı câmia-i insâniden ibârettir ki, mevcûdât-ı âlem onun mezâhir ve âsândır." O kalbin hâricinde olan yeşillikler ve güller ve türlü türlü çiçekler ve bağlar ve bostanlar ve sâir letâif ve suver bu gönül âsânın âsândır. Ya'ni gönül, âsâr-ı rahmet-i ilâhiyyedendir, bu umûr-ı hâriciyye ise onun âsândır. Ve burada "gönül"den murâd ârifin kalbidir. Bu hikmet-i kalbiyye, *Fusûsu'l-Hikem*'de, Fass-ı Şuaybî'de mezkûrdur, burada tafsîli uzun olur.

باغها و سبزه در عین جان بر برون عکسش چو بر آب روان

1362. *Bağlar ve yeşillikler ayn-ı cândadır; hâriç üzerinde onun aksi akıcı su üzerinde gibidir.*

Bu beyitlerin zevk-i ma'nâlarına vusûl için bir mukaddimecik lâzımdır: Ma'lûm olsun ki, esmâ-i ilâhiyye sûretleri, mertebe-i vâhidîyyet ta'bîr olunan, hakikat-ı insâniyye mertebesinde yekdiğerinden ayrıldı ve temeyyüz etti. Bu sûretlere "a'yân-ı sâbite" ve "suver-i ilm-i ilâhî" derler. Beyt-i şerîfdeki "âsâr"dan murâd, hakikat-ı insâniyye mertebesinde sâbit olup, yekdiğerinden temeyyüz eden bu sûretlerdir ve bu sûretler mertebe mertebe alâ-tarîki'l-aks mertebe-i şehâdete kadar nüzûl eder. İnsân ise, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın libâs-ı ahîr ile tecellîsinden ibâret olup, bilcümle merâtibi hâizdir; ve "insân"dan murâd, insân-ı kâmilidir, insân-ı nâkıs değildir. Ve "kalb"den murâd, dahi insân-ı kâmilin kalbidir; zîrâ insân-ı kâmilin kalbi bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsıdır. Nitekim hadîs-i kudside *يا'ني لا يسعني ارضي ولا سمائي ولكن يسعني قلب عبدی المؤمن التقى النقی* ya'ni "Ben yerime ve göğüme sığmadım; velâkin nakî ve takî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyrulur. Binâenaleyh ârif kendi kalbine teveccüh ettiği vakit, Hak Teâlâ'nın keşfi mikdân bu suver-i esmâiyyeyi, mertebe-i misâlde müşâhede eder. Vücûd-ı izâfî âlemi olan dünyâ ise, bu âlem-i misâlde olan sûretlerin aksinden başka bir şey değildir. Şu halde bu sûretler, âlem-i misâldeki âsârın âsârı olur. Vücûd-ı izâfî âlemi ise, âlem-i misâl gibi besâitden mükevven olmayıp, mürekkebâtan mahlûk olduğundan, dâimâ fenâ ve tagayyürât içindedir. Binâenaleyh âlem-i misâlden, âlem-i şehâdete aks eden sûretler, akan su üzerine aks eden sûretlere benzer. Su çalkandıkça, bu sûretler dahi çalkınır. Böyle olunca, âlem-i şehâdetin bağlarının ve yeşilliklerinin aslı cânın zâtındadır.

آن خیال باغ باشد اندر آب کو کند از لطف آب آن اضطراب

1363. *O su içinde olan bağın hayâlidir ki, o suyun letâfetinden o çalkanmayıp yapar.*

Ya'ni, "Bu âlemin bağları ve bostanları, su içinde olan bağın aksi ve hayâlidir. Suya aks eden suver-i hayâliyye, suyun letâfetinden dolayı nasıl çalkınır ve sâbit bir halde durmazsa, hey'et-i mecmûası a'râzdan ibâret olan bu âlem-i şehâdetin sûretleri dahi, iki zamanda bâkî kalamaz ve dâimâ tebeddül eder ve çalkınır durur."

باغها و میوها اندر دلست عکس لطف آن برین آب و گلست

1364. *Bağlar ve meyveler gönüldedir; onun letâfetine aksî bu su ve çamur üzerindedir.*

Bağlar ve meyvelerin aşl, ilm-i ilâhîdendir ve gönül gözü o âleme nâzırdır; o âlemin letâfetine aksî, âlem-i unsuriyâtta ibâret olan, bu âlem-i şehâdet üzerindedir.

گر نبودی عکس آن سرّ و سرور پس نخواندی ایزدش دار الغرور

1365. *Eğer o servin ve sürûrun aksî olmasa idi, binâenaleyh Hâlık ona "gurûr evi" demezdi.*

Eğer bu âlemin bağı kalbin servisînin ve sürûrunun aksî olmasa idi, Hâlık Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ (Âl-i İmrân, 3/185) ya'ni "Hayât-ı dünyâ nedir? Ancak gurûr metâ'idir" buyurmaz idi. "Gurûr", aldanma demektir, "dârü'l-gurûr", "aldanma evi" demek olur; ve aldanma ise ancak hayâle ve akse i'timâd ile olur.

این غرور آنست یعنی این خیال هست از عکس دل و جان رجال

1366. *Bu gurûr odur, ya'ni bu hayâl, ricâlin kalbinin ve canının aksinden mevcûddur.*

Bu gurûr ve aldanma, dünyâ bağlarının ve bostanlarının aksî ve hayâlî olmasıdır ki, bu akis ve hayâl dahi insân-ı kâmillerin kalblerinin ve canlarının bağlarından ve bostanlarından vâki' olmuştur. Nitekim yukanda 1362 numaralı beyitte izâh olundu.

جمله مغروران برین عکس آمده بر گمانی کین بود جنت کده

1367. *Bütün mağrûrlar bu akis üzerine gelmiş, bir zan üzerine ki, cennet mahalli bu ola.*

Bu hayât-ı dünyâyâ aldanmış olan nâsın hepsi, insân-ı kâmilin kalbinin bu aksî üzerine istinâd etmiş bir zan üzerindedir. Derler ki, "İşte cennetin mahalli ve zevk ve sürûrun yeri bu dünyâdır!"

می گیرند از اصول باغها بر خیالی می کنند آن لاغها

1368. *O bağların asıllarından kaçarlardı, o lâğları bir hayâl üzerine ederler.*

"Lâğ", latîfe, hezl ve şaka ma'nâsınadır. Ya'ni, "O aldanmış olanlar bu akislere ve hayâllere dâlıp o bağların asılan olan hakâyıktan kaçarlar. O hezliyyâtı bir hayâl üzerine, ya'ni bu anâsırdan mürekkeb olan âlem-i şehâdet üzerine mün'akis bulunan o hakâyıkın hayâlleri üzerine yaparlar."

چونکہ خواب غفلت آید شان بسر راست بینند و چه سودست آن نظر

1369. *Uaktâki onların gaflet uykusu uca gelir, doğru görürler, o nazar ne fâidedir?*

Ya'ni, "Bu dünyâda görülen sûretler, hayâlât-ı mün'akiseden ibâret olduğundan, uykuda görülen rü'yâ kabîlindendirler. Vaktâki gaflet uykusundan ibâret olan bu hayât-ı dünyeviyye uca gelir ve nihâyet bulur, bu hayâlâta dâlan kimseler uykudan uyanırlar, ondan sonra hakâyık-ı eşyâyı görürler; fakat bu görüşün onlara aslâ fâidesi olmaz." Çünkü kendilerini maksûd-ı aslîden uzak görürler. Nitekim hadîs-i şerîfde فانتهوا فانتھوا ya'ni "Nâs uykudalar, vaktâki ölürler, uyanırlar" buyrulur.

پس بگورستان غریو افتاد و آه تا قیامت زین غلط و احسرتاه

1370. *Böyle olunca, kabristanda giriv ve âh, bu galatdan kıyâmete kadar "Uâ hasretâ!" vâki' oldu.*

"Gûristân"dan murâd, âlem-i berzahdır. Rûh-ı insânî bu âlem-i sûretteki kalıbdan alâkasını keser kesmez, âlem-i berzahda kendisine tahsis olunan bir kalıba taalluk eder; hayât-ı dünyeviyyede sıfât-ı hayvâniyyeden hangisi gâlib ise, bu kalıb o sûrete münâsib olup, âlem-i unsuriyâtta mahbûs olur ve âlem-i illiyyîne urûc edemez. İşte kabir azâbı bu sıkıntılı hayât-ı berzahiyyedir. Binâenaleyh kabristanda bu sıkıntılı hayâtтан dolayı feryâdlar ve âhlar vâki' olur ve hayât-ı dünyeviyyedeki galat-ı rü'yet sebebiyle kıyâmete, ya'ni yevm-i ba'se kadar, "Vâ hasretâ!" diye teessüfler olunur.

ای خنک آنرا که پیش از مرگ مُرد جان او از اصل این رز بوی بُرد

1371. *Ey saâdet o kimseye ki, ölümden evvel öldü, onun canı bu asma çubuğunun aslından koku götürdü.*

Saâdet o kimseye ki, bu hayât-ı dünyeviyyede kendinin mevhûm olan varlığından geçti; gerek kendinin ve gerek mevcûdâtın sûretleri Hakk'ın zıllâl-i esmâiyyesinden ibâret olduğunu ilmen ve hâlen ve zevkan gördü ve bildi. Ve موتوا قبل ان تموتوا ya'ni "Ölmezden evvel ölü" hadîs-i şerîfine ittibâan

mevt-i ihtiyârî ile nefsini öldürdü ve insân-ı kâmil olup, onun canı bu âlemin bağındaki asma çubuklarının aslı olan Hakk'ın tecelliyât-ı esmâiyye ve sıfâtîyyesinden koku aldı.

قصه رستن خروب در گوشه مسجد اقصی و غمگین شدن سلیمان علیه السلام

Mescid-i Aksâ'nın köşesinde harrûb bitmesi ve Süleymân
(a.s.)'ın gamgîn olması kıssası

Arabî'si "harrûb" ve Fârisî'si "harnûb", keçi boynuzu dediğimiz nebâtur; Türkçe "harûb" dahi telaffuz olunup, ondan şerbet yaparlar ve "harûb şerbeti" derler.

پس سلیمان دید اندر گوشه نو گیاهی رسته همچون خوشه

1372. *İmdi Süleymân bir köşede salkımlı gibi bitmiş yeni bir nebât gördü.*

دید بس نادر گیاهی سبزتر می ربود آن سبزش نور بصر

1373. *Pek yeşil ve çok acı bir nebât gördü; onun yeşilliği gözün nûrunu kapadı.*

پس سلامش کرد در حال آن حشیش او جوابش گفت و بشگفت از خوشیش

1374. *Ba'dehû o ot derhâl ona selâm verdi, o ona cevâb söyledi ve onun hoşluğundan taaccüb etti.*

گفت نامت چیست بر گو بی دهان گفت خرو بست ای شاه جهان

1375. *Dedi: "Adın nedir? Ağızsız söyle!" Dedi: "Ey cihânın şâhı harrûbdur."*

Ağızsız söylemek, bâtından tekellüm etmek ma'nâsınadır. Nitekim her bir şeyin bâtınına sıfât-ı kelâmın sereyânı yukarılarda izâh edilmiş idi.

گفت اندر تو چه خاصیت بود گفت من رستم مکان ویران شود

1376. *Dedi: "Sende ne hâsiyet olur?" dedi: "Ben bittim, mekân vîrân olur."*

Süleymân (a.s.) o nebâta: "Senin ne hâssiyetin vardır?" diye sordu; o nebât dahi: "Benim bittiğim ve neşv ü nemâ bulduğum mekân vîrân olur; benim hâssiyetimde mekânların vîrânlığı vardır!" diye cevâb verdi.

من که خروٓبم خراب منزلم هادم بنیاد این آب و گلم

1377. "Ben ki harrûbım, menzilin harâbıyım, bu suyun ve çamurun temelini hâdimiyim."

Nebât sözüne devâm edip dedi ki: "Bana harrûb ağacı derler; mekânların harâblığına sebep olur[um], bu suver-i unsuriyye temellerinin yıkıcısıyım."

پس سلیمان آن زمان دانست زود که اجل آمد سفر خواهد نمود

1378. Binâenaleyh o zaman Süleymân hemen bildi ki, ecel geldi, sefer görüncektir.

Ya'ni, harrûbun bu cevâbları üzerine Süleymân (a.s.) kendisinin eceli geldiğini bildi.

گفت تا من هستم این مسجد یقین در خلل نآید ز آفات زمین

1379. Dedi: "Ben oldukça bu mescid yakinen yeryüzünün âfetlerinden halele gelmez."

Ya'ni, "Ben yaşadıkça bu Mescid-i Aksâ muhakkaktır ki, yeryüzünün her türlü âfetinden bir gûnâ bozukluğa uğramaz."

تا که من باشم وجود من بود مسجد اقصیٰ مخلخل کی شود

1380. "Tâ ki ben olurum, benim vücûdum olur, Mescid-i Aksâ ne vakit muhalhal olur?"

"Muhalhal", eczâsı birbirine güzelce yapışmamış ve bitişmemiş olan şeye denir (Gıyâsü'l-Lügât). Bu ma'nâ Kāmûs'da münderic değildir. Ya'ni, "Ben oldukça ve benim vücûdum bulunduğca, Mescid-i Aksâ'nın eczâsı bitişmemiş olmaz" demek olur. Ba'zı nüshalarda "muhalhal" yerine "muhallel" vâ-kî'dir ki, "halel-pezîr" ma'nâsınadır.

پس خراب مسجد ما بی گمان نبود الا بعد مرگ ما بدان

1381. "Binâenaleyh bizim mescidimizin harâbı şühhesiz ancak bizim ölümümüzden sonra olur."

مسجدست آن دل که جسمش ساجدست یار بد خروب هر جا مسجدست

1382. *Mesciddir o gönül ki, onun cismi sâciddir; kötü dost harrûbdur, her yerde ki, mescid vardır.*

Cismi secde eden gönül, o cismin kuvâsının secdegâhıdır; o cismin bütün temiz duyguları kalbde toplanıp secde ederler. O selîm olan kalbe tâbi' olurlar. Eğer bu duygular arasında kötü dostun muhabbeti bitmiş ve neşv ü nemâ bulmuş ise, o muhabbet harrûbdur, o mescidi harâb eder. Binâenaleyh mescid olan yerde, kötü dost harrûbdur.

یار بد چون رست در تو مهر او هین از او بگیریز کم کن گفت و گو

1383. *Uaktâki sende kötü dostun muhabbeti bitti, âgâh ol, ondan kaç, güft ü gû-yu az et!*

بر کن از ییخش که گر سر برزند مر ترا و مسجدترا بر کند

1384. *Onu kökünden kopar, zîrâ eğer baş yukarı vurursa, seni ve senin mescidini koparır.*

O kötü dostun muhabbetini kökünden kopar, eğer kalbinde yerleşip yukarı doğru sürerek zâhir olursa hem seni ve hem de senin mescidin olan kalbini yerinden koparır ve kalbinin selimliğini bozar.

عاشقا خروب تو آمد کزی همچو طفلان سوی کز چون می غزی

1385. *Ey âşık, eğrilik senin harrûbun geldi, çocuklar gibi eğri tarafına niçin sürtünürsün?*

"Gajîden", çocuklar gibi, oturduğu yerde sürtünerek gitmek ma'nâsınadır. "Âşık"dan murâd, tarîk-i Hak sâlikidir. Sâliklerin kalblerinde türlü türlü eğri havâtur olup, bu havâturun ahkâmuna tâbi' olurlar ve terakkiden geri kalırlar. Ve ba'dehû mürşidlerinin lutfuyla yine yürümeğe başlarlar. Velhâsıl bu eğri havâtur, tarîk-i Hak'da, çocuklar gibi sürtünerek gitmelerine sebep olur.

خویش مجرم دان و مجرم گو مترس تا نه دزد از تو آن استاد درس

1386. *Kendini mücrim bil ve mücrim söyle, korkma; tâ ki senden o üstâd ders çalmasın.*

"Üstâd"dan murâd, mürşid-i kâmilidir. Ya'ni, "Ey sâlik, tarîkate sülûk edip, bir iki vâkıât görmekle kendini mağfûrın zümresine ilhâk etme; kabâ-

hatlı ve günâhkâr bil ve günâhkârlığını i'tirâf et! Nâmûs-ı dervîşâneme dokunur diye korkma; tâ ki üstâdın olan mürşid-i kâmil senin i'tirâf-ı kusûruna merhameten sana fazla teveccüh ile ikrâm etsin! Kendini mağfûr bilme ki, mürşid senin gurûruna bakıp, sana vereceği ders-i hakâyıkı gizlemesin, verdiklerini de çalıp, kalbinden silmesin!" Zîrâ mürşid isterse verir ve isterse verdiklerini nez' eder.

چون بگوی جاهلم تعلیم ده ایچنین انصاف از ناموس به

1387. "Câhilim, ta'lîm ver!" dediğin vakit, böyle insâf nâmustan iyidir.

"Nâmûs", burada âr ve utanma demektir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin huzûrunda "Bilmiyorum, bana öğret!" demekten arlanma ve utanma; zîrâ bu hâl insâf yoludur ve insâf ise nefsin kibir ve enâniyetinden mütevellid olan âr ve nâmûsdan daha iyidir."

از پدر آموز ای روشن جبین ربا گفت و ظلمنا پیش ازین

1388. Ey alnı açık, babadan öğren; bundan evvel "Rabbenâ zalemnâ" dedi.

"Rûşen-cebîn", alnı açık demek olduğu gibi, görünmekten kinâyedir. "Ey olduğu gibi görünmek isteyen sâlik, Âdem babamızdan öğren! O bundan evvel nasıl Hakk'a karşı i'tirâf-ı kusûr etti de, رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا نَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ (A'râf, 7/23) ya'ni "Ey bizim Rabb'imiz, biz Havvâ ile berâber nefislerimize zulm ettik ve eğer sen bizi mağfîret etmezsen ve bize merhamet eylemezsen, biz elbette ziyânkârlardan oluruz" dedi.

نی بهانه کرد و نی تزویر ساخت نی لوائی مکر و حیل بر فراخت

1389. Ne bahâne yaptı ve ne tezvîr düzdü, ne mekir ve hîle bayrağını kaldırdı.

Ya'ni, "Hz. Âdem yaptığı kusûr için kendisini ma'zûr göstermek üzere Hakk'a karşı ne bahâne buldu ve ne de kusûrunu tervîc için fiilini haklı gösterecek sözler söyledi ve ne de mekir ve hîle bayrağını kaldırdı; belki olduğu gibi kusûrunu i'tirâf etti."

باز آن ابلیس بحث آغاز کرد که بدم من سرخ رو کردم زرد

1390. O İblîs de bahse başladı ki, "Ben kırmızı yüzlü idim, beni sarı ettin!" [1391]

İblîs'e gelince, o İblîs Hakk'a karşı bahs ve münâzaraya başlayıp dedi ki: "Yâ Rab, ben evvelce sana âbid bir kul idim ve aslâ kusûrum ve kabâhatum

yok idi ve yüzüm latîf ve kırmızı idi. Benim yüzümü, beni bu günâha sevk etmekle sararttı ve utandırdın!"

رنگ رنگ تست صباغم تویی اصل جرم و آفت و داغم تویی

1391. "Renk senin rengindir, benim boyacım sensin; kabâhatimin ve âfetimin ve dâğımın aslı sensin!"

Ma'lûm olsun ki, İblîs bu sözlerini hamâkatinden ve hakâyika olan cehlinden söylemiştir. Zîrâ vahdete nazaran vücûd ve şuûnât her ne kadar Hakk'ın ise de, isneyniyete nazaran tekvîn abdindir. Hakk'ın yalnız "Kün!" emri vardır. "Kün!" emri üzerine, isti'dâdına göre zuhûr abdindir ve zuhûrda Hakk'ın cebri yoktur. Vücûdda Hak cebbâriyeti ile bilcümle eşyâyı muhîttir. Cebir ancak abdin kendi hakikatinden, yine kendinedir. Bu babdaki tafsîlât, I. cildde 625 numaralı beyitte geçtiği gibi; bu tekvîn bahsi de *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Sâlihî'de mündericidir. Ve Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Bu fass-ı mü-nîfde bir misâl-i zâhirî ile bu hâli îzâh buyurmuşlardır: Bir kimse, bir nehir-den geçmek üzere tulumu şişirmiş ve ağzını da bağlamış, üstüne binip nehir-den geçerken yolda tulumun ağzı açılıp feryâda başlamış. Sâhilde bulunan birisi de فوك نفخ ya'ni "Ağzın üfürdü ve elin bağladı!" diye cevâb vermiş. Binâenaleyh İblîs'in Hak'dan şikâyeti, ancak cehlinden ve hamâkatin-den olmuş olur.

هين بخوان رب بما اغويتني تا نگردي جبري و کز کم تنی

1392. *Âğâh ol, "Rabbi bimâ aqveyteni"yi oku, tâ ki cebri olmayasın ve eğri-ye teveccüh etmiyesin!*

"Teniden" masdının altı kadar ma'nâsı vardır. *Gıyâsü'l-Lügât*'ın beyânına göre "teveccüh ve iltifât etmek" ma'nâsına da gelir. Burada o ma'nâ mü-nâsib görüldü. Ya'ni, "Ey ilm-i hakâyık ile meşgûl olan sâlik, kendine gel de, sûre-i Hicr'de olan رَّبِّمَا اغْوَيْتَنِي (Hicr, 15/39) ya'ni "Ey Rabb'im beni azdıran ve dalâlete atan sensin!" âyet-i kerîmesini oku; ve İblîs'in eğri fikrinden ibret al ve cebri olma; ve eğri fikre teveccüh ve iltifât etme!" Bu mesele vahdet-i vücûdun gâmız olan bir meselesidir. İhâta sâhibi olamayanların burada ayak-ları iblîsiyete doğru kayar. Neûzü billâh!

بر درخت جبر تا کی بر جهی اختیار خویش را یکسو نهی

1393. *Ne vakte kadar cebir ağıacına sıçrarsın, ihtiyârını bir tarafa koyarsın?*

Kazâ-yı ilâhî, abdin hakîkatının lisân-ı isti'dâd ile Hak'dan taleb ettiği şeyin Hak tarafından hükm olunmasından ibârettir. Vücûd-ı izâfî âleminde abdin irâdesi, bu kazâ-yı ilâhî ahkâmının infâzına taalluk eder. Binâenaleyh Hakk'ın fiili, abdin talebine ve irâdesine ifâza-i vücûddan ibâret olduğundan, Hak tarafından cebir yoktur. وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْلَمُونَ (Saffât, 37/96) ya'ni "Allâh Teâlâ sizi ve amellerinizi yarattı" âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya işâret buyrulur. Cebir abdin kendi hakîkatinden, yine kendinedir. Şu halde abdin intihâbı ve ihtiyân evvel ve âhir sâbittir. Bu hakîkate binâen beyt-i şerîfde buyrulur ki: "Ne vakte kadar cebir ağacına tırmanıp duracaksın ve kendi ihtiyâr ve intihâbını bir tarafa bırakacaksın da, "Ben ef'âlimde mecbûrum!" diyeceksin?"

همچو آن ابلیس و ذریات او با خدا در جنگ و اندر گفت و گو

1394. O İblîs ve onun zürriyeleri gibi, Hudâ ile cenkte ve güft ü güdasın.

Ya'ni, "Ne zamâna kadar kendinin nefsânî ve kötü olan ef'âlini, İblîs gibi ve İblîs'e tâbî' olan kimseler gibi Hakk'a isnâd edip, Hakk'a karşı kavgada ve dedikoduda olacaksın?" Ve ne zamâna kadar Hakk'ın مَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ (Nisâ, 4/79) ya'ni "Sana kötülükten bir şey işâbet ederse, senin nefsinden-dir" kelâmını tekzîb edip duracaksın?

چون بود اکراه با چندین خوشی که تو در عصیان همی دامن کشی

1395. İkrâh nasıl olur? Bu kadar hoşluk ile sen isyânda etek çekici olursun.

"Sen, bu yaptığım günâhlarda "Mükreh ve mecbûrum!" dersin. Hâlbuki sen eteğini beline toplayıp, günâhlar ile meşgûliyetle öyle bir zevk ve hoşluk ile dalmışsın ki, seni o zevkten kimse ayıramaz." Bu senin hâlin ikrâh ve icbâr olunan kimsenin hâline benziyor mu? Fisk ve fücûra, kemâl-i zevk ile can atan kimsenin "Ben bu işde icbâr ve ikrâh olunuyorum!" demesi gülünç bir hâl değil mi?

آنچنان خوش کس شود در مکرهی که چنان رقصان رود در گمراهی

1396. Mükrehlik içinde kimse öyle hoş olur mu ki, gümrahlığa öyle raksân olarak gitsin?

İkrâh ve icbâr hâli içinde hiçbir kimse öyle senin gibi hoş ve keyifli olur mu ki, öyle oynaya oynaya dalâlet ve fisk ve fücûr tarafına gitsin! İcbâr olunan kimse kederli olur ve ağlaya ağlaya ve sürüklene sürüklene gider.

بیست مرده جنگ می کردی در آن کت همی دادند پند آن دیگران

1397. *Onda yirmi adamlık cenk ederdin ki, sana o diğerleri nasihat verirler idi.*

Sen oynaya oynaya o ma'siyete giderken, sana başkaları: "Yapma, etme, günâhtır!" diye nasihat verdikleri vakit, o hâl içinde o nâsihlere karşı yirmi adam kuvveti ile cenk ve nizâ' ederdin de derdin

که صواب اینست و راه اینست و بس که زند طعنه مرا جز هیچ کس

1398. *Ki: "Doğru budur ve yol ancak budur, hiç olan kimseden başka bana kim ta'ne vurur?"*

"Benim yaşayışım ve ta'kib ettiğim yol doğrudur; bana ancak akıl ve id-râki hiç olan kimseler i'tirâz eder!" der idin. Bu söz ise ihtiyâr ve intihâb ma'nâsını ifâde eder.

کی چنین گوید کسی کو مکرهست چون چنین جنگد کسی کو بی رهست

1399. *Ne vakit böyle söyler bir kimse ki, o mükrehtir, nasıl cenk eder bir kimse ki o yolsuzdur?*

Ya'ni, bu yukandaki sözler icbâr ve ikrâh olunan kimsenin sözleri değildir. Ve meselâ bir seferde yolunu gâib edip, yolsuz kalmış olan kimseye birisi çıkıp: "Bu yol fenâdır ve tehlikelidir!" dese; o kimse: "Hayır ben bilirim, bu yol doğrudur!" der mi? Belki icbâr olunan kimseye i'tirâz olunduğu vakit o kimse: "Ben ne yapayım, beni bu yola zor ile götürüyorlar, ben ise aslâ istemiyorum, âh beni bu belâdan bir kurtaran olsa!" der.

هر چه نفست خواست داری اختیار هر چه عقلت خواست آری اضطراب

1400. *Her neyi nefsin istedi, ihtiyâr tutarsın; her neyi ki aklın istedi, ıztırâr getirirsin.*
[1401]

Ey cebrî, nefsinin lezzet bulduğu ve hoşlandığı her şeyde ihtiyânın vardır; seni o lezzetten ve hazdan geri çekmek isteyenler ile mücâdele edersin; fakat aklının ve rûhunun istediği ezvâk-ı ma'neviyyeye gelince, o tarafa yanaşmayıp: "Ne yapayım ibâdât ve tââtı bana yaptırmıyorlar, bu ezvâk-ı ma'neviyyeyi terk husûsunda muztarım!" dersin ve kendini ma'zûr göstermek için ze-kâvetin ve dirâyetin kadar feylesofâne kıyâsâta başlarsın.

داند او که نیکبخت و مردمست زیرکی ز ابلیس و عشق از آدمست

1401. *Bilir o kimse ki iyi bahtlı ve adamdır; zeyreklik İblîs'den ve aşk Âdem'dendir.*

Hakikat-ı mes'eleyi iyi bahtlı, ya'ni saâdet-i ezeliyye sâhibi ve Âdem meş-rebinde olan kimse bilir. İşin hakikati budur ki, bilcümle mezmûmâtın menşei, abdin vücûd-ı izâfîsidir. Meselâ katl-i nefis ve zinâ gibi ef'âl-i menhiyye, ancak abdin vücûd-ı kesîfine vâbestedir. Bu vücûd-ı kesîfe olmasa, bu ef'âl zuhûra gelmez, vücûd-ı izâfî âlemi ise, taayyün cihetiyle zât-ı Hakk'ın gayri-dir; binâenaleyh abdden bir fiil-i mezmûm zuhûra geldiği vakit, Zât-ı Hakk'a değil, nefis-i abdânisine izâfe etmesi pek açık bir meseledir. Fakat cebrîler bu kadar açık bir meseleyi tağlît edip derler ki: "Bu âlem-i kesâfet, vücûd-ı mutlakın merâtib-i tenezzülâtından bir mertebedir. Ve bu mertebede zâhîr olan ef'âlin menşei, eşyânın hakâyıkı ve a'yân-ı sâbitesidir; ve a'yân-ı sâbite ise sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin suver-i ilmiyyesidir; ve sıfât ve esmâ ise mevsûfun ve müsemmanın ayındır. Binâenaleyh bilcümle merâtib, vücûd-ı Hakk'ın merâtibi olup, cem'i-i mevâtında Hakk'ın irâdesinden başka bir irâde yoktur. Böyle olunca, abd, ef'âlinde mecbûrdur." Bu ifâde ile abdin gayriyeti nefy edilmiş oluyor ki, bu bir mağlata. Bu mağlata içinde azîm bir cehil ve gaflet de hâsıl olmuş oluyor ki, o da cebrînin kendisine vücûd verip, Hakk'a karşı mecbûr olduğunu beyân etmesidir; zîrâ cebir için "câbir" ile "mecbûr"un aynı vücûdları olmak lâzım gelir. Bakılırsa, bu ifâdeye göre cebrî, kendi vücûdunu nefy edip, ancak Hakk'ın vücûdunu isbât etmeli ve dedikoduları kaldırmalı idi. Halbuki böyle yapmadı da, Hakk'a karşı serkeşlik etti. İşte onun bu zeyrekliği ve zekâveti, İblîs'in zeyrekliği ve zekâveti cinsindendir; fakat İblîs kadar, Âdem dahi vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın tenezzülâtını bilir idi. Vücûd-ı izâfî âleminin zât-ı Hakk'a olan gayriyetini ve bilcümle mezmûmâtın bu gayriyete taalluku ve kendisinin aslı olan ma'sûk-ı hakîkiden ayrılık içinde olduğunu bildiği için: "Yâ Rab, nefsimize zulm ettik!" demekle iktifâ etti ve aşk-ı Hak onu i'tirâf-ı kusûra sevk etti. Binâenaleyh aşk-ı ilâhî ile i'tirâf-ı zûnûb keyfiyeti, Âdem'den evlâdına mîrâs kaldı.

زیرکی سباحی آمد در بحار کم رهد غرقست او پایان کار

1402. *Zeyreklik denizlerde yüzücülük geldi; az kurtulur, işin sonunda o garktır.*

"İlm-i hakikat gayet engîn bir deniz gibidir. Bu ilimde zekâvet-fürûşluk yapmak, engîn denizlerde yüzmeğe benzer. Bu ilm-i hakikat deryâsında, ken-

di zekâvetlerine güvenip yüzenlerden pek azı kurtulur. Çoğu sonunda boğulup helâk olur." Meselâ bir kısmı, "Bîlcümle merâtib Hakk'ın vücûdunun mertebeleridir; kim kime ibâdet edecektir?" diye ta'til-i şerâif eder; ve bir kısmı yukarıda izâh olunduğu üzere "cebrî" olur, bir kısmı mübâhî; velhâsıl birçok fırkalar peydâ olur ki, bunların kısm-ı a'zamı boğulup helâk-i ma'nevîye dûcâr olurlar. Nitekim hadîs-i şerîfde واحدة في النار الا سبعة فرقة كلهم في النار ya'ni "Benim ümmetim yakında yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır, birisi müstesnâ olmak üzere hepsi nârdadır" buyrulur.

هل سباحة را رها کن کبر و کین نیست جیحون نیست جو دریاست این

1403. *Yüzmeyi bırak, kibir ve kîni terk et; Ceyhûn değildir, ırmak değildir, bu deryâdır.*

Binâenaleyh bu ilm-i hakîkatte kendi akıl ve idrâkin ile yüzmeyi bırak ve mürşid-i kâmile karşı kibrini ve kînini terk et de, onun terbiyesine teslîm-i nefis eyle! Zîrâ yüzmek istediğin sâha-i hakikat Ceyhûn nehri gibi, mahdûd bir ırmak gibi dar bir sâha değildir, azîm deryâdır.

و آنگهان دریای ژرف بی پناه در ریاید هفت دریا را چو کاه

1404. *Ve ondan sonra derin penâhsız deryâdır, yedi deryâyı saman çöpü gibi kapar.*

Bu ilm-i hakîkat deryâsı, aynı zamanda gayet derin ve sığınacak bir sâhili görünmeyen bir deryâdır ki, âlem-i sûretin yedi engin denizlerini bir saman çöpü gibi yutar ve yok eder.

عشق چون کشتی بود بهر خواص کم بود آفت بود اغلب خلاص

1405. *Aşk havâs için gemi gibi olur, az âfet olur, ekseriyâ halâs olur.*

Aşk, ma'sûkun murâdı önünde, kendi murâdından geçmeyi iktizâ eder. Meydanda iki irâde kalmadığı vakit, nizâ' dahi kalmaz. Zîrâ nizâ' ve husûmet iki irâdenin çarpışmasından hâsıl olur. Binâenaleyh bu deryâ-yı hakikatte aşk-ı ilâhî Hakk'ın hâs kullanı için bir gemi gibi olur; ve bu aşk gemisi içinde az âfet olur. Ya'ni fenâ-fillâh makâmında kalan az olur; çoğu fenâ-fillâh-dan sonra "bekâ-billâh" mertebesine vâsıl olup, insân-ı kâmil olur.

زیرکی بفروش و حیرانی بخر زیرکی ظنست و حیرانی نظر

1406. *Zeyrekliği sat ve hayranlığı satın al; zeyreklik zandır ve hayranlık nazardır.*

"Zeyrekliği sat da, onun yerine hayranlığı satın al; zîrâ Hakk'ın ef'âli muvâcehesinde zeyreklik ve zekâvet kişinin kendi zan ve tahmininden ibârettir. Ve hayranlık ise, Hakk'ın tecellî-i esmâ ve sıfatını ve ef'âlini müşâhede etmektir." Ve hayret iki nevi'dir: Birisi, "hayret-i mahmûde"dir ki, bilmek ve bildiğini görmekten neşet eder. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in رب زدنی فیک تحیرا ya'ni "Yâ Rab, senin hakkındaki hayretimi ziyâdeleştirdi!" buyurması, bu hayrete işârettir. İkincisi, "hayret-i mezmûme"dir ki, bilmemek ve bilemediği şeyi görmekten neşet eder.

عقل حیران کن به پیش مصطفیٰ حسبی الله گو که الله ام کفی

1407. *Aklı Mustafâ'nın önünde hayrân et, "Allâh'ım kâfîdir!" diye "Hasbiyallâh!" de!*

Ey zeyrek ve zekî olduğunu iddiâ eden kimse, o da'vâyı bırak da aklını Sultân-ı enbiyâ hazretlerinin huzûrunda hayrân et ve onun gittiği yola git; zîrâ o Nebiyy-i zîşân çok iyi görür ve gördüğünü bilir ve bildiğini ve gördüğünü söyler. Sende ise o hiddet-i nazar yoktur; binâenaleyh o hazrete tâbi' ol, "Hasbiyallâh!" de ki, bu söz "Allâh'ım bana yetisiri!" demek olur. Hind nüshalannda "hayrân" yerine, "kurbân" vâkî'dir.

همچو کنعان سر ز کشتی وا مکش که غرورش داد نفس زیر کش

1408. *Ken'ân gibi gemiden baş çekme ki, onun zeyrek olan nefsi, ona gurûr verdi.*

Ken'ân, Nûh (a.s.)'ın oğlunun ismidir. Tûfân başladığı vakit Hz. Nûh, merhameten onu gemisine da'vet etti; o yüzme bildiğini ve bir dağın başına çıkıp kurtulabileceğini iddiâ ederek gemiye binmekten istinkâf etti. Onlar bu mükâlemeye iken, aralarına bir dalga gelip Ken'an'ı kapıp boğdu. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Hûd'da Ken'ân'dan naklen buyrulur: سَأُولِي الْجِبِلِ يَعْنِي مِنَ الْمَاءِ (Hûd, 11/43) Ya'ni "Ken'ân Hz. Nûh'a cevâben dedi: Ben yüksek bir dağa ilticâ ederim, beni sudan hıfz eder." İşte Ken'ân, bu gurûruna binâen, kendi kendine dedi

که بر آیم بر سر کوه مشید منت نوحم چرا باشد کشید

1409. *Ki: "Yüksek dağın başına çıkarım, bana Nûh'un minnetini çekmek niçin olsun?"*

“Sudan kurtulmak için niçin Nûh’a minnet edeyim! Benim akıl ve dirâyetim ve mehâretim vardır, yüksek bir dağın zirvesine çıkıp, kendimi bu belâdan kurtarayım!”

چون رمی از منتش ای بی رشد که خدا هم منت او می کشد

1410. *Ey bî-reşed, onun minnetinden niçin ürkersin ki, Hudâ dahi onun minnetini çeker.*

“Minnet”, burada imtinân ve nazlanmak demektir. “Minnetini çekmek” Türkçe’de, “nazını çekmek” demek olur.

Ma’lûm olsun ki, Hakk’ın kulları umûmen iki sınıftır. Birisi “ehl-i nâz” ve diğeri “ehl-i niyâz”dır. Ehl-i nâz, Hakk’ın mahbûb ve ma’sûklardır ki, onlar peygamberlerdir ve ehassu’l-havâs olan evliyâ-yı kirâmdır ki, onları ancak Hak Teâlâ bilir; ve Hak Teâlâ onların minnetini ve nâzını çeker; ve iki âlemi onların emitlerine âmâde kılmıştır. Nitekim Süleymân Efendi hazretleri *Mevlid-i Şerif*’inde Sultânü’l-ma’sûkîn Efendimiz hakkında Hak lisânıyla beyân eder. Beyit:

*Ben sana âşık olıcak ey şerîf
Senin olmaz mı dü âlem ey latîf*

Ve ehl-i niyâz, Hakk’ın âşıklandır. Onlar halk nazarında belli olan evliyâ-yı kirâm hazarâtıdır ve alâ-merâtibihim Hakk’ı tanıyan ve Hakk’a tapan kullardır.

Ya’nî, “Ey doğru yoldan gâfil olan kimse, sen peygamberlere serfûrû edip, onların nâzını çekmekten niçin ürküyorsun? Onlar Hak indinde mahbûb ve ma’sûk olduklarından Hâlik-ı kâinât hazretleri onların nâzını çekip, onları medh ve senâ buyurur.”

چون نباشد منتش بر جان ما چونکه شکر و منتش گوید خدا

1411. *Onun minneti nasıl bizim canımız üzerine olmasın, mâdemki Hudâ onun şükûr ve minnetini söyler.*

Hak Teâlâ’nın medh ve senâ ettiği ve nâzını çektiği kimsenin minnetini ve nâzını çekmek ve ona itâat ve serfûrû etmek nasıl olur da bizim canımızın üzerine terettüb etmez!

تو چه دانی ای غرارهء پر حسد منت او را خدا خود می کشد

1412. *Ey hased dolu olan mağrûr, sen [ne] bilirsin, onun minnetini muhakkak Hudâ çekiyor.*

"Garâre", gâfil ve tecrübesiz demektir ki, burada gâfil ve mağrûr murâd olunur. "Ey kendi zekâvetine ve ilmine mağrûr olup, mahbûb-ı ilâhî olan enbiyâ ve evliyâyâ hased eden gâfil, senin bildiklerin nedir ve onların ne kıymeti vardır ki, kendini beğenip o Allâh'ın ma'sûklarına tâbi' olmaktan istinkâf ediyorsun ve onlara minnet etmiyorsun; onların minnetlerini muhakkak Hak Teâlâ çekiyor, huzûr-ı ilâhîde sen kimsin?"

کاشکی کو آشنا ناموختی نا طمع در نوح و کشتی دوختی

1413. *Keşki o yüzücülük öğrenmiye idi, nihâyet Nûh'a ve gemiye tama' diye idi.*

Keşki Hz. Nûh'un oğlu Ken'ân, yüzücülük öğrenmese idi de, Hz. Nûh'dan ve onun gemisinden kendisini müstağnî bilmese idi; ve onlara tama' edip bağ eymiş ve itâat etmiş olsa idi.

کاشکی چون طفل او جاهل بدی تا چو طفلان چنگ در مادر زدی

1414. *Keşki o çocuk gibi câhil olaydı, tâ ki çocuklar gibi anasına pençe vura idi.*

Keşki o kendisini peygambere uymaktan müstağnî gören kimse, çocuk gibi câhil olup, kendisini mevki'-i aczde göre idi ve çocuklar aczleri hâlinde nasıl analarına koşup sarılır ve pençe vurursa, o da peygamberlerin ve âriflerin muvâcehesinde kendisini öyle hâl-i aczde görüp, onlara sanla idi.

یا بعلم نقل کم بودی ملی علم وحی دل ربودی از ولی

1415. *Yâhud ilm-i nakl ile az dolu olaydı; velâden gönül vahyinin ilmini kapa idi.*

"İlm-i nakl"den murâd, ulûm-ı nazariyye ve taklîdiyyedir. "Vahy-i dil"den murâd, evliyâullâhın kalbine vârid olan ulûm-ı ledünniyyedir. Ya'ni, "Vâris-i enbiyâ olan evliyânın kulûb-ı şerîfelerine vârid olan ulûm-ı ledünniyyeden istifâde için evvelen ulûm-ı nazariyye ve taklîdiyyeden boşalmak lâzımdır. Bu ilm-i taklîdî ile âlim olanlar, ulûm-ı ledünniyyeye eğri bakarlar. Keşki onlarda bu ilm-i taklîdî hiç olmasa veyâ az olsa idi!"

یا چنین نوری چو پیش آری کتاب جان وحی آسای تو آرد عتاب

1416. *Böyle bir nûr ile vaktâki kitâbı öne getiresin, senin vahy dinlendirici cennin itâb getirir.*

“Vahy”dan murâd, evliyânın kalblerine vârid olan ilhâmât-ı rabbâniyye-dir. Ya’ni, “Böyle ilhâmât-ı ilâhiyye ile kalbine ulûm-ı ledünniyye vârid olan bir velî, nûr-ı ilâhîdir. Böyle bir nûr-ı ilâhî huzûrunda bulunduğun vakit, onun vâridât-ı kalbiyyesini cerh için, taklîdî olan ulûmu hâvî bir kitâbî delîl olarak îrâd edersen, vahy-i Hak ile âsûde olan ve râhat eden cânın sana bâ-tınundan itâb eder.”

علم نقلی با دم قطب زمان

چون تیمم با وجود آب دان

1417. *İlm-i naklîyi, kutb-ı zamânın sözü ile, suyun vücûdu ile teyemmüm gi-bi bil!*

Ya’ni, “Su mevcûd iken toprak ile teyemmüm câiz olmadığı gibi, kutb-ı zamân olan bir velînin, ilhâmât-ı ilâhiyye olan sözü ve ilmi mevcûd iken, ilm-i naklînin hiçbir kıymeti kalmaz.”

“Kutb-ı zamân”, kalb-i Muhammedî üzere bulunan zât-ı şerîfdir ki, her asırda vücûdu bir olur ve kâffe-i mahlûkâta, isti’dâdlanna göre füyûzât-ı Hak onun kalbi vâsıtasıyla tevzî’ buyrulur. Bu mertebe ne ilim ile ve ne mücâhe-de ve riyâzet ile tahsîl olunamaz. Bu inâyet-i ezeliyye-i Hak’dır. İlm-i zâhirî ile münevver bir zâta ihsân olunduğu gibi, ba’zan ilm-i zâhirîden bî-behre ve basar-ı basîreti gayr-i mekşûf, âhâd-ı nâsdan birine dahi ihsân olunur. Nite-kim Bâyezîd-i Bistâmî gibi havâss-ı evliyâullâhdan bir zât-ı şerîfin zamânun-da, kutb-ı zamân ümmî bir demirci idi ki, bunun hâlini Azîz Nesevî hazretleri *Zübdetü’l-Hakâyık*’ında îzâh buyurur. Ve bu sırr-ı kutbiyyet, bilcümle beşeri kendi nefsine takdîm edip, onların âlâmını yüklenmek meşrebini hâiz olmak-tır ki, onlar “Nefsî, nefsi!” diyenler değil, “Ümmetî, ümmetî!” diyenlerdir.

رستگی زین ابلهی یابی و بس

خویش آبله کن تبع می رو سپس

1418. *Kendini ebleh yap, arkasına tâbî’ olarak git; kurtulmaklığı ancak bu eb-lehlikten bulursun.*

“Ebleh”, ahmak ve safderûn ma’nâsınadır; burada “sâfderûn” demektir ki murâd, dünyâdan gâfil ve Hak’dan âgâh olan kimsedir. Ya’ni, “Kendini tah-sîl ettiğin ulûm-ı dünyeviyyeden hâlî kıl ve kalbini ve dimâğını, seni mağrûr eden zekâvet ve dirâyetten sâf et! Böyle bir zât-ı şerîfin arkasına tâbî’ ol da, Hak yolunda yürü! Ma’nâ uçurumlarından kurtulmayı ancak böyle bir sâfde-rûn olmaktan bulabilirsin!” Senin ilmin ve zekâvetin seni o uçurumlardan kurtaramaz.

- اکثر اهل الجنة ابله ای پدر بهر این گفتست سلطان بشر
1419. *Ey پدر, "Ehl-i cennetin çoğu eblehtir" i Sultân-ı beşer bunun için buyurmuştur.*

Ya'ni, "Sultân-ı beşer (s.a.v.) Efendimiz ﷺ ehl-i cennetin çoğu eblehlerdir" hadîs-i şerîfini, bu vahy-i kalbiye tâbi' olan kimselerin kurtulduklarını beyân için buyurmuştur.

- زیرکی چون باد کبر انگیز تست ابلهی شو تا بماند دل درست
1420. *Zeyreklik mâdemki sana kibir koparıcı bâddır, bir ebleh ol, tâ ki gönül*
[1421] *dürüst kalsın!*

Akl-ı maâşın zeyreklîği ve zekâveti mâdemki senin arz-ı vücûdunda kibir tozunu koparıcı bir rûzgârdan ibârettir ve sen bu rûzgânın kopardığı kesif tozun hâil olması yüzünden, ehl-i hakîkatî görüp tâbi' olamıyorsun; binâenaleyh gel, bu kibir tozunu koparan zeyreklikten geç de, ebleh ol, tâ ki gönlün sağlam ve sâf kalsın ve bu safvet-i kalb sebebiyle ehl-i Hak'a tâbi' olasın!

- ابلهی نی کو بمسخرگی دو توست ابلهی کو واله و حیران هوست
1421. *Bir ebleh değîldir ki, o maskaralık ile iki kattır; bir eyle ki o "Hu"nun vâlih ü hayrânıdır.*

"Bizim "ebleh" dediğimiz kimse halkın ma'nâ-yı lügavîsi i'tibârîyle anladığı "ebleh" değîldir; zîrâ o ebleh halkın önünde akılsızlığı sebebiyle iki kat maskaradır, ya'ni pek maskaradır. Bizim murâdımız, eşyâda gördüğü esnâdan, müsemma'ya intikâl edip, hüviyyet-i ilâhiyyenin vâlih ü hayrânı olan kimsedir." Bu hayret hayret-i mahmûdedir; nitekim biraz yukarıda izâh olundu.

- ابلهاند آن زنان دست بر از کف ابله وز رخ یوسف نذر
1422. *O el kesici kadınlar eblehlerdir; el cihetinden ebleh ve Yûsuf'un yüzü cihetinden nüzûrdür.*

Ya'ni, Yûsuf (a.s.)'ın cemâl-i latîfini temâşâ için Züleyhâ'nın da'vet ettiği kadınların ellerini kestikleri Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Yûsuf'da hikâye buyurulmuştur. "İşte cemâl-i Yûsuf'u temâşâyâ dâhıp, ellerindeki meyveyi bıçakla keserken, ellerini de berâber kesen kadınlardır; ebleh ve gâfildirler. Fakat onların gafletleri elleri cihetindendir ve elleri hakkındadır. Yûsuf'un yüzü cihetinden nüzûrdürler." "Nüzûr" kelimesi hakkında şâirhler türlü türlü ma'nâ ver-

mişlerdir. En muvâfıkı İsmâîl-i Ankaravî hazretlerinin verdiği ma'nâdır. "Nü-zür", inzâr ma'nâsıdır ve "inzâr," korkudan ve dehşetten haber vermeğe ve bu korkuyu bildirmeğe derler. Binâenaleyh burada Yûsuf'un yüzünün dehşetinden ellerini kesmek fiiliyle haber verici oldular. Ya'ni, "O kadınların ellerini kestiklerini görenler, cemâl-i Yûsuf'un dehşetinden haberdâr oldular" demek olur. Bu beyt-i şerîf bir misâldir. "Cemâl-i Hakk'ın müşâhedesinde müstağrak olanlar bu cemâlin dehşetinden haber vericidirler ve kendi cisimlerinden ve vücûd-ı izâfîlerinden ve akıllarından ebleh ve gâfil olurlar" demektir.

عقل را قربان کن اندر عشق دوست عقلها باری از آن سویت کوست

1423. *Aklı, dostun aşkı önünde kurbân et, akıllar fi'l-cümle o taraftandır ki, o vardır.*

"Bânî", fi'l-cümle ma'nâsıdır. "Aklını dost-ı hakîkî olan Hakk'ın aşkında kurbân et, zîrâ yalnız senin aklın değil, cümlede olan akıllar, Hakk'ın varlığı cânibindendir ki, o cânibde ancak Hakk'ın vücûd-ı mutlakı vardır." Vücûd-ı mutlak-ı Hak kenz-i mahfidir ki, bütün akıllar o hazîneden çıktı ve o mertebede akıllar ancak O'dur.

عقلها آن سو فرستاده عَقُولُ مانده این سو که معشوقست گول

1324. *Akıl, akıllarını o tarafa göndermiştir; ahmak bu tarafa kalmıştır ki, ma'sûk değildir.*

"Ân sû"dan murâd, vahdet-i mutlaka tarafı; ve "akıl" sîga-i mübâlağa veyâ sıfat-ı müşebbehedir. "În sû"dan murâd, âlem-i süflî olan bu dünyâdır. Ya'ni, "Akı çok olan kimseler, akıllarını o vahdet-i mutlaka tarafına göndermiştir. Ahmak olan kimse ise, o vahdet-i mutlaka tarafına gönderebilecek akı olmadığı için, bu âlem-i süflî olan dünyâ tarafına yapışmış kalmıştır. Binâenaleyh o ma'sûk değildir." Ma'sûk değildir lafzı "în sû"ya râci' olursa, "Dünyâ ma'sûk değildir" ve eğer ahmağa râci' olursa, "Ahmak ma'sûk-ı Hak değildir" demek olur.

زین سر از حیرت گر این عقلت رود هر سر مویت سر و عقلی شود

1425. *Eğer hayretten nâşi senin aklın bu başdan giderse, senin her kılının başı bir baş ve bir akıl olur.*

Eğer bu hayretten dolayı, senin aklın bu sûrî başından gider ve fânî-fillâh mertebesine gelir isen, beka-billâh mertebesine nâiliyetle mükâfât olunursun.

Bu hâlde de senin her bir kılının ucu, akl-ı kâmil sâhibi bir baş olur ve vücûdunun her tarafı ile görür ve taakkul edersin.

نیست آن سو رخ فکرت بر دماغ که دماغ و عقل روید دشت و باغ

1426. *Zîrâ o tarafta dimâğ üzerinde fikir zahmeti yoktur; zîrâ çöl ve bağ, dimâğ ve akıl bitirir.*

Dost-ı hakîkinin aşkı tarafında, bu cismin dimâğı üzerinde uzun uzadıya düşünmek zahmeti ve it'âb-ı zihn etmek yoktur; o tarafta sen düşünmeksiz-
zin hakâyık ve esrâr-ı ilâhiyye ulûmu kalbine rüzgâr gibi eser; zîrâ o aşkın
çölü ve bağı, senin vücûdunda dimâğ ve akıl bitirir.

سوی دشت از دشت نکته بشنوی سوی باغ آبی شود نخلت روی

1427. *Çöl tarafında çölden nükte dinlersin; bağ tarafına gelirsin, senin nahlın suya kanıcı olur.*

"Çöl tarafı"ndan murâd, bu vücûd-ı izâfî âlemdir ki, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsıdır. "Bağ"dan murâd, ârifin kalbidir ki, onda bu meclâ-yı müşâhededen ma'rifet-i Hak gülleri neşv ü nemâ bulur. "Nahl"den murâd, ârifin vücûd-ı abdânîsidir. Ya'ni, "Esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsı olan bu vücûd-ı izâfî çölü tarafından, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye tecelliyâtının nüktelerini ve sırlarını dinlersin. Maârif-i ilâhiyye bağı olan kalbine teveccüh edersin. Senin nahl-i vücûdun ifrân suyuna kanıcı olur." "Revî", sıfat-ı müşebbehe-
dir, "suya kanıcı" demek olur.

اندین ره ترك كن طاق و طرب تا قلاوزت نجيب تو مجنب

1428. *Bu yolda tâk u turunbu terk et; kılavuzun kımıldamadıkça, sen kımıldama!*

"Tâk u turunb" ve "tâk u türunb" (طاق و ترنب) ve "tâk u turum", tumturak ve kerr ü fer ve hod-nümâlık, gösteriş, debdebe ve tantana ma'nâsına gelir. "Kılavuz" dahi Türkçe ve "rehber" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hak yolunda kendini göstermek duygusundan vazgeç. Zekâvet ve bilgililik da'vâsında bulunma; senin rehberin olan mürşid-i kâmilin ne yolda hareket eder[se], kendi hareketini ona tâbi' kıl!

هر که او بی سر بجنید دم بود جنبشش چون جنبش کزدم بود

1429. *Her kim o başsız hareket ederse, kuyruk olur, onun hareketi akrebin hareketi gibi olur.*

"Baş"tan murâd, Hak yolunun rehberi olan mürşid-i kâmilidir. Ya'ni, "Hak yolunda mürşidsiz hareket eden kimse, kuyruk gibi arkada kalır ve onun hayvan kuyruğundan farkı olmaz ve onun kendi başına olan hareketi dahi, akrebin hareketi gibi olur.

کژرو و شبکور و زشت زهرناک پیشه او خستن اجسام پاک

1430. Eğri gidici ve gece kör ve çirkin ve zehirli; ve onun san'atı temiz ci-
[1431] simleri sokmaktır.

Akrebin yürüyüşü eğridir ve gece vakti kördür ve hey'eti çirkindir ve zehirli ve onun san'atı ve ma'rifeti, sâlim olan cisimleri sokmaktır.

Hind nüshalarında birinci mısra' ve زهرناک و کور و زشت و کژروست ya'ni "Eğri gidicidir ve kördür ve çirkin ve zehirli" sûretindedir.

سر بکوب آنرا که سرش این بود خلق و خوی مستمرش این بود

1431. Onun başını ez ki, onun sırrı bu olur, onun huku ve huyu dâimâ bu olur.

Rehbersiz vâsıl-ı hakikat olmak niyetiyle kendi akıl ve zekâsına güvenen kimse nefsinin mağlûbudur; ve nefsinin mağlûbu olan kimsenin bâtını akreb tabiatındadır, onun ahlâkı ve huyu, dâimâ selâmet-i sadr sâhibi olan kimsele-ri incitmektir; binâenaleyh böyle bir kimsenin başını ez ve halkı onun dest-i zulmünden kurtar.

خود صلاح اوست آن سر کوفتن تا رهد جان ریزه اش ز آن شوم تن

1432. Onun başını ezmek, muhakkak onun salâhidir, tâ ki onun can kırıntısı o tenin uğursuzluğundan kurtulsun.

"Bu tabiatta olan kimsenin başını ezmek ve ona fırsat vermemek, onun hak-ında iyilik etmektir. Çünkü başı ezilmekle onun can kırıntısı olan rûh-ı hayvânîsi, cism-i unsurîsinin uğursuzluğundan kurtulmuş olur." "Can kırıntısı"ndan murâd rûh-ı hayvânîdir; zîrâ "rûh-ı hayvânî," cism-i unsurînin iktizâsı olan bir şe'ndir. Nitekim bu cildin evâilinde bu babdaki izâhât geçti. Bu rûhun hakikati, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının eşyâda sereyânıdır; ve her ferdin cism-i unsurîsi ayrı olduğu gibi, onların rûh-ı hayvânîleri dahi ayrı ayrıdır. Bu husûsdaki tafsî-lât yukarıda 412 numaralı beyt-i şerîfden i'tibâren yazılmıştır. "Rûh-ı insânî" ise, bir hakikatten ibâret olup, insân sûretindeki kalıplara aks eder. Can kırıntısı olan bu rûh-ı hayvânî, rûh-ı insânînin bir kesif perdesi ve hicâbıdır. Bu kesif per-de mevcûd olduğça, insan sûretindeki mahlûkun bir hayvandan farkı yoktur.

واستان از دست دیوانه سلاح تا ز تو راضی شود عدل و صلاح

1433. *Delinin elinden silâhı geri al, tâ ki adl ve salâh senden râzı olsun!*

Bir müfsidin sebep-i ifsâdı olan rûh-i hayvânisini izâle etmek, delinin elinden silâhı almağa benzer. Eğer böyle yaparsan, adâlet ve salâh ma'nâları senden râzı olur. Nitekim âyet-i kerîmede *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ* (Bakara, 2/179) ya'ni "Sizin için kısımda hayât vardır" buyrulur. Zîrâ bir cânînin cinâyet icrâsındaki birinci âleti, rûh-i hayvânîsi ve ikinci âleti de silâhıdır; rûh-i hayvânîsi olmasa, silâhı müessir olamaz. Binâenaleyh rûh-i hayvânîsi izâle edilmekle, birinci âlet-i fesâdı elinden alınmış ve hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyye onun taarruzundan muhâfaza edilmiş olmakla, hayât-ı beşeriyye idâme olunmuş olur.

چون سلاحش هست و عقلش نی بیند دست او را ورنه آرد صد گزند

1434. *Uaktâki onun silâhı vardır ve aklı yoktur, onun elini bağla ve yoksa yüz zarar getirir.*

Akılsız kimsenin elinde silâh bulunması tehlikelidir; binâenaleyh öyle bir kimsenin eli bağlan[malı] ve halka zarar getirmeyecek bir hâle konulmalıdır. İşte şerîatte kısâsın ve habsin hikmeti budur. Nitekim cem'îyyât-ı beşeriyye-yi idâre eden ukulânın cezâ kânunlarına vaz' ettikleri i'dâm ve hapis cezâları da bu düşüncelere müsteniddir.

بیان آنکه حصول علم و مال و جاه مرید گهر را فضیحت اوست همچون

شمشیر است افتاده بدست راه زن

Onun beyânındadır ki, kötü cevherli kimse için ilim ve mâl ve câh husulü onun fazîhatıdır. Yol vurucunun eline bir kılıç düşmüş gibidir

"Fazîhat" ve "fazâhat", rüsvâyılık ve kötülüğün açığa çıkması demektir. Ya'ni, tıyneti ve cevheri bozuk olan kimse ilim öğrenir veyâhud zengin olur

veyâ bir mansıb ve rütbe sâhibi olursa, bu ilim ve mâl ve mansıb, onun cibilliyetini ve emelinin bozukluğunu meydana çıkarıp rezâlete başlar. Bu ve-sâit, dağlarda yol kesen bir şakûnin eline geçen bir kılıca benzer.

بد گهر را علم و فن آموختن دادن تیغی بدست راهزن

1435. *Kötü cevherli kimseye ilim ve fen öğretmek, yol vurucunun eline kılıç vermektir.*

تیغ دادن در کف زنگی مست به که آید علم ناکس را بدست

1436. *Sarhoş zencinin eline kılıç vermek, iyidir ki, nâkesin eline ilim gele.*

Cevheri bozuk ve cibilliyetsiz bir kimsenin eline ilim geçmesinden ise, sarhoşun ve kapkara bir zencinin eline kılıç vermek daha ehvendir. Zîrâ zenci elindeki kılıçla nihâyet birkaç kişiyi harâb eder; halbuki bir müfsid, ilme müs-tenid olan tezvîrâtıyla bir cemiyeti perîşân eder ve koca mülkü harâb eder.

علم و مال و منصب و جاه و قرآن فتنه آمد در کف بد گوهران

1437. *İlim ve mal ve mansıb ve rütbe ve yakınlık, kötü gevherlilerin elinde fit-ne geldi.*

"Kırân", yakınlık ma'nâsınadır. Burada hükümdarlara yakınlık demektir. "Kötü gevherli olan kimselerin ellerinde ilim ve mal ve mansıb ve rütbe ve hükümdarlara yakınlık fitnedir ve âlet-i fesâddır."

پس غزا زین فرض شد بر مؤمنان تا ستانند از کف مجنون سنان

1438. *Binâenaleyh gazâ bundan dolayı mü'minler üzerine farz oldu, tâ ki mecnûnun elinden mızrağı aldılar.*

Mâdemki akılsızların eline silâh verilemiyor, binâenaleyh mertebe-i akla da'vet eden mü'minlerin üzerine silâhla hücum eden deli münkirlerin elinden bu silâhı almak için, o mü'minlere, bu deli münkirlere karşı gazâ etmek farz oldu.

جان او مجنون تنش شمشیر او واستان شمشیر را زآن زشت خو

1439. *Onun canı deli, onun teni onun kılıcıdır; o çirkin huyludan kılıcı geri al!*

Münkirin canı, ma'kulâtı idrâkten âciz olduğu cihetle delidir; ve cismini bu inkârının yolunda tahrîk ehl-i hak ve hakîkate zarar îrâs etmekte olduğun-

dan, o delinin elinde bir kılıçtır; binâenaleyh o bâtını çirkin olan bu kimsenin kılıç mesâbesindeki cismini muattal bırakmak lâzımdır.

آنچه منصب می کند یا جاهلان از فضیحت کی کند صد آرسلان

1440. *O şeyi ki mansıb fazîhattan câhillere eder, ne vakit yüz arslan edebilir?*
[1441]

Mansıbın ve yüksek makâmın câhillere yaptığı fazâhatı ve rezâleti, yüz yırtıcı arslan yapamaz.

عیب او مخفیست چون آلت بیافت مارش از سوارخ بر صحرا شنافت

1441. *Onun aybı mahfîdir, vaktâki o âlet buldu, onun yılanı delikten sahrâya acele etti.*

O müfsidin aybı ve fesâdı, sûret-i insâniyye altında gizlidir. İlim ve mâl ve mansıb gibi âlet-i fesâdı bulduğu vakit, onun yılan olan nefsi, saklandığı delikten hemen sahrâ-yı fiile çıktı ve kuvvede olan fesâdı, fiile geldi. "Mâr ber sahrâ şitâften", zuhûrdan kinâyedir.

جمله صحرا مار و کژدم پر شود چونکه جاهل شاه حکم مر شود

1442. *Câhil acı hükmün şâhı olduğu vakit, bütün sahrâ yılan ve akreple dolu olur.*

Câhil mevki-i iktidâra geçip acı ve zâlimâne hükümler verdiği vakit, onun maiyetindeki zâlimlerin nefsi-i emmâre yılan ve akrepleri faaliyeteye geçip, halkı sokmağa başlarlar. Binâenaleyh bütün etrâf ve eknâf, yılan ve akreple dolmuş bir hâle gelir.

مال و منصب ناکسی کآرد بدست طالب رسوائی خویش او شدست

1443. *Bir nâkes ki, mal ve mansıbı ele getire, o kendinin rûsvâlığını tâlib olmuştur.*

"Nâkes", alçak, denî ve zelîl ve hasıs ma'nâsınadır. Ya'ni "Alçak tabiatlı bir kimse malı ve mansıbı elde ettiği vakit, o kimse kendisinin rûsvâlığını istemiştir."

یا کند بخل و عطاها کم دهد یا سخا آرد بنا موضع نه

1444. *Yâ buhl eder ve atâları az verir, yâhut sehâveti nâ-mevzi'e koyar.*

Denî kimsenin rûsvâlıkı budur ki, ya ihsân olunacak mahalden ihsânını esirger ve verdiği vakit de, gâyet az bir şey verir; veyâhud sehâvet ızhâr etmek isterse de, bu sehâveti ehline ve lâyükına karşı yapmaz, bilakis lâyük olmayanlara karşı yapar.

شاه را در خانه بیدق نهد این چنین باشد عطا کاحق دهد

1445. *Şâhı beydak hânesine koyar, ahmağın verdiği atâ böyle olur.*

“Şâh”, burada şatranc oyununda müsta’mel “mühre”lerden, ya’nî taşlardan birinin ismidir. “Beydak”, piyâde demektir ki, bu da o oyunun taşlarından bir taşın ismidir. Bu oyunun icâbınca, şâhı piyâdenin yerine koymak câiz değildir. İşte mansıb sâhibi olan ahmak dahi ihsanlarında ve atâlarında şatranc oyununda şâhı piyâdenin yerine koyan acemiye benzer.

حکم چون در دست گمراهی فتاد جاه می پنداشت در چاهی فتاد

1446. *Vaktâki hüküm bir gümrâhın eline düştü, câh zannetti, çâha düştü.*

Hüküm bir azgın nefisli kimsenin eline düştüğü vakit, o kimse bunu mansıb ve bir makâm-ı âlî zannetti, halbuki ma’nâda kuyuya düştüğünden haberi yoktur.

ره نمی داند قلاووزی کند جان زشت او جهان سوزی کند

1447. *Yolu bilmez, kılavuzluk eder, onun çirkin olan canı cihân yakıcılık eder.*

“Gerek zâhirde ve gerek bâtında doğru yolu bilmeyen bir kimsenin kılavuzluk ve rehberlik etmesi çok muzır bir şeydir. Onun çirkin ve noksan ve sıfât-ı nefsâniyye ile mülevves olan canı, cihân yakıcılık eder.” Cihânı yakması budur ki, böyle bir kimse zâhirde kılavuz olursa, zulmü “adl” zannedip halâkı o yola sevk eder. Eğer bâtında rehber ve mürşid olursa, Hak yolunu bilmediği için mürîdlerini hazz-ı nefse ve fâsid i’tikâdâta sevk eder.

طفل راه فقر چون پیری گرفت بی روانرا غول ادبیری گرفت

1448. *Fakr yolunun çocuğu vaktâki pîrlik tuttu, peyrevleri idbâr gülü tuttu.*

“Fakr yolunun çocuğu”ndan murâd, fenâ-fillâh ve bekâ-billâh mertebelerini idrâk edememiş olan sâlikîdir. Daha kendisi bir mürşid-i kâmilin terbiyesine muhtâc iken, gördüğü ba’zı rû’yâ ve ahvâl üzerine kendini mürşid addedip, irşâd-ı ibâda kıyâm eder. “İdbîr”, “idbâr”ın imâle olunmuş bir sûretidir,

"müdbir" ma'nâsınadır. "Gül", yukarılarda dahi beyân olunduğu üzere sahrâlarda yollara temessül edip, yollarını şaşırtan bir nevi' cinnin ismidir. "İdbâr", geri gitmek ve bahtsız olup perişân olmak demek olduğundan, idbâr, güle teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Kendisi henüz sâlik iken, mürşid oldum zannıyla irşâd-ı nâsa kıyâm eden kimseye tâbi' olanları idbâr gulyabânîsi tutup yollarını şaşırttı ve hepsini helâk-i ma'nevî vâdisine sevk etti. Böyle kimseler nâsi irşâd ile iktifâ etmeyip, henüz nefsinin hükmü altında zebûn ve zâhirî terbiyeden bile ârî olan kimseleri de irşâda me'mûr ederler. Yûnus Emre hazretleri bu gibi mürşidlere remz ve işâretle buyururlar:

İplik verdim çulhaya sarıp yumak etmemiş

Becid becid ısmarlar gelsin alsın bezini

Ya'ni "Kalb-i perişânımı bir mürşid-i nâkîsa teslîm ettim; henüz makâm-ı cem' olan fenâ-fillâha getirmemiş, kemâl-i ciddiyetle bekâ-billâh' makamına geldin, gel hilâfetini al! diye da'vet eder de der"

ماہرا ہرگز ندید آن بی صفا

کہ ییآ تا ماہ بنمایم ترا

1449. Ki: "Gel, tâ ki sana ayı göstereyim!" O safâsız aslâ ayı görmedi.

"Ay"dan murâd, mürîdin hakîkatı olan ayn-ı sâbitesidir ki, bu hakîkat güneş gibi olan hakîkat-ı muhammediyye mertebesinden parlamıştır, zîrâ a'yân-ı sâbite vâhidiyet ve hakîkat-ı insâniyye mertebesinde müteayyin olurlar. Ve bu mertebe-i vahdetin, ya'ni hakîkat-ı muhammediyye mertebesinin tenezzülünden zuhûra gelmiştir. Ya'ni, "Henüz sıfât-ı nefsâniyyesinden kalbi sâf olmamış ve temizlenmemiş olan bu sâlik, kendi hakîkat-ı insâniyyesini görmediği halde, mürîd-i câhiline: "Gel, sana hakîkat-i insâniyeni göstereyim!" der."

عکس مہ در آب ہم ای خام غمر

چون نمای چون ندیدیستی بعمر

1450. ^[1451] Nasıl gösterirsin ey ham olan gâfil, mâdemki ayın aksini müddet-i ömründe su içinde dahi görmedin!

"Gumr", ahmak ve tecrübesiz kimse demektir. Cenâb-ı Pîr, mürşid-i nâkîsî hâzır farzıyla ona hitâben buyururlar ki: "Ey tarîk-i Hak'daki müşkilâtı ve geçitleri görüp, tecrübe etmemiş olan ahmak ve ey riyâzet ateşleri içinde pişmemiş olan gâfil! Sen o hakîkat-i insâniyyeyi nasıl gösterirsin? Mâdemki o hakîkatın aksini, müddet-i ömründe su mesâbesinde olan rûh-ı izâfinin içinde göremedin!"

Ma'lûm olsun, ki bu ayn-ı sâbite her bir ferdin rabb-i hâssı olan ism-i ilâ hîdir. Sâlikin tamâm-ı sülûkü, ayn-ı sâbitesinin kendisine inkişâfiyla olur vî mürşid-i kâmil mürîd-i müstaidlerini bu keşfe getirmekle mükelleftir. Nitekin Ebu'l-Hasan Şâzelî (kaddesallâhu sırrahu) hazretleri: Mürşid odur ki, san: و ربك يا'ni "İşte sen, işte Rabb'in!" diye, buyurmuşlardır.

احمقان سرور شدستند و ز بیم عاقلان سرها کشیده در گلیم

1451. *Ahmaklar server olmuşlardır ve âküller korkudan başlarını abâ içine çekmişlerdir.*

Cenâb-ı Pîr, hitâbdan hikâyeye rücû' edip buyururlar ki: "Ahmaklar server ve reîs olmuşlar; gerek zâhirde ve gerek bâtında nâsa hükm etmekte bulunmuşlardır. Bu hâli gören âküller ve kâmiller, onların bu uğursuzluklarının korkusundan başlarını abâ içine çekmişler ve nâsdan ihtifâ edip, meydanı o cehele gürûhuna bırakmışlardır."

تفسیر یا ایها الزمّل

"Yâ eyyühe'l-müzemmil!" âyet-i kerîmesinin tefsîri

Bu sûre-i şerîfenin sebeb-i nüzûlünde ulemânın ihtilâfı vardır. Cenâb-ı Pîr efendimizin zehâb-ı âlîlerine muvâfık olan sebebi İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazretleri şerh-i şerîfinde hülâsâ edip, şöyle buyururlar:

Peygamber Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleri ibtidâsında Kureyş kabîlesinin büyükleri kibir ve enânîyetleri sebebiyle Resûl-i Ekrem'in da'vetinden istin-kâf ettiler ve bir yere toplanıp müzâkerâta başladılar; içlerinden birisi dedi: "Siz bunu zemmederken mütenâkız sözler söylüyorsunuz. Kiminiz kâhin, kiminiz şâir, kiminiz deli, kiminiz yalancı diyorsunuz. Halbuki şimdiye kadar hiçbir kimse onun kehânet ve falcılık ettiğini ve şiir söylediğini görmemiştir; ve ondaki aklın kemâline ve bilcümle umûrundaki doğruluğuna herkes şehâdet eder. Binâenaleyh sizin bu sözlerinizi işitenler sâika-i garaz ve nefsanîyet ile iftîrâ ettiğinize hükm edip, aslâ ehemmiyet vermez; bâri işiten kimselerin kabûl edebileceği bir söz söyleyiniz!" Velîd b. Mugîre dedi ki: "Ben ona pek

ziyâde münâsebeti olan sihribâzlık vasfını düşündüm, ona sihribâz diyelim; zîrâ sihribâzın şânı, dostu dostan ayırmak ve birtakım hârikulâde ahvâl izhâr etmektir; bunda ise bu haller tamâmiyle mevcûddur." Hâzır olanların hepsi bu vasfı muvâfık bulup dağıldılar. Bu haber Sultân-ı kevineyn (s.a.v.) Efendimiz'e vâsıl olunca, kalb-i şerifleri mahzûn olup, hâne-i saâdetlerine gittiler ve bir kilim örtünüp yatılar. Hz. Cibrîl o anda bu âyet-i kerîmeyi getirdi. "Müzzemmil", "kilim örtünen ve esvâbına bürünen" demektir. يَا أَيُّهَا الْمَزْمُولُ (Müzzemmil, 73/1) ya'ni "Ey kilime veyâ esvâbına bürünen!" demek olur.

خواند مزمل نبی را زین سبب کہ برون آاز گلیم ای بو الہرب

1452. *Nebîye: "Ey Ebu'l-Hereb kilimden dışarıya çık!" diye bu sebebden müzzemmil okudu.*

"Bü'l-hereb", "hereb" kaçmak ve "bü'l-hereb", çok kaçıcı demektir ve "ih-tifâ sâhibi" demekten kinâye olur. Ya'ni, Hak "Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, ahmakların reis ve hüküm sâhibi olup âkullerin, onların uğursuzluklarından kilim içine örtünmeleri sebebinden dolayı, kilim içine örtünen Peygamber-i zîşânına: "Ey benim kilime bürünen Resûl'üm! O kilimden dışarıya çık!" diye hitâb buyurdu.

سر مکش اندر گلیم و رو میوش کہ جهان جسمیست سر گردان تو هوش

1453. *"Başını kilime çekme ve yüzünü örtme; cihân hayrân bir cisimdir ve sen akılsın!"*

"Cihân halkı bir cism-i câmid gibi akılsız ve anlayışsızdır, aslâ hakâyıkı müdrik değildirler; sen ise akl-ı tâmsın ve akl-ı külsün, halk-ı âleme senden anlayışlar ve idrâkler hâsıl olacaktır. Binâenaleyh dışarıya çık, yüzünü örtme!"

هین مشو پنهان ز تنگ مدعی کہ تو داری شمع وحی شعشی

1454. *"Sakın müddeînin ârından gizli olma; zîrâ sen şa'saaya mensûb olan vahyin şem'ini tutarsın!"*

"Şa'sa", parlamak ve yaldıramak; sonundaki "yâ" nisbet içindir. Vahy-i ilâhî şem'e teşbîh buyurulmuştur. "Şa'saî," bu şem'-i vahyin sıfatıdır. "Neng-i müddeî"den murâd, münkirlerin Resûl-i Ekrem'e tâbî' olmaktan arlanmaları ve tekebbür etmeleridir. Ya'ni, "Ey Resûl-i Ekrem'im, sen münkirlerin ve câhillerin kendilerini büyük görüp sana tâbî' olmaktan utandıklarından dolayı mahzûn olarak saklanma, dışarıya çık! Zîrâ sende parlamaklığa

mensûb olan benim vahyim projektörü vardır ki, onunla zulûmât-ı tabîyye âlemini aydınlatacaksınız!"

هین قم اللیل کہ شمعئ ای همام شمع اندر شب بود اندر قیام

1455. *Âgâh ol, gece kalk ki, ey hümâm şem'sin, şem' gecede kıyâmda olur.*

"Hümâm", büyük ve pâdişâh ve âlî-himmet kimse. "Şem'", her asra göre değişen âlet-i tenvîrdir. Eski zamanlarda bal mumundan yapılırdı ve şem' denilirdi; sonra petrol lambaları çıktı. Hâl-i hâzırda elektrik isti'mâl olunmağa başladı. Binâenaleyh "şem'" kelimesine âlet-i tenvîr ma'nâsı verilmek münâsib olur. Bu beyt-i şerifte *يَا أَيُّهَا الْمَرْمُلُ* (Müzzezzemmil, 73/1) âyet-i kerîmesinin mâba'di olan *قُمِ اللَّيْلُ إِلَّا قَلِيلًا نَعْفُهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* (Müzzezzemmil, 73/2-4) ya'nî "Gecenin bir sülüsünde veya iki sülüsünde kâim ol ve kelimât-ı kur'âniyyeyi vâzih bir sûrette oku!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'nî: "Ey âlî-himmet Resûl'üm, geceleri kalk, zîrâ sen âlet-i tenvîrim-sin, seninle zulûmât-ı tabîyyeyi izâle edeceğim; zîrâ âlet-i tenvîr karanlıklarda kâim olmak icâb eder."

بی فروغت روز روشن هم شبست بی پناهت شیر اسیر ارنبست

1456. *"Senin ziyân olmaksızın, aydınlık olan gündüz dahi gecedir; senin penâhın olmaksızın, arslan tavşanın esîridir."*

"Erneb", tavşan demektir. "Senin nûr-ı ma'nevîn olmaksızın, sûrî güneşin vücûda getirdiği aydınlık gündüz dahi, gece hükmündedir; zîrâ o aydınlık beşerin tab'-ı hayvânîsini izâle etmez, bilakis cismâniyetin zulmetini takviye eder. Senin penâhın ve himâyen olmaksızın, ma'nâ arslanları olduklarını iddiâ eden feylesoflar ve hakîmler, tavşan gibi hilekâr olan nefsin mağlûbudur."

Menkabe: Hükemâ-yı Yunâniyye zamânında gayet güzel ve meşhûr bir fâhişe varmış; bundan feylesofların hallerini sormuşlar cevâben demiş ki: "Ben onların ne düşündüklerini ve ne yaptıklarını bilmem, yalnız şunu bilirim ki, akşam olunca onlar da sâir insanlar gibi, bizim kapıyı çalıyorlar."

باش کشتیان درین بحر صفا که تو نوح ثانی ای مصطفی

1457. *"Bu safâ denizinde gemici ol, zîrâ sen ey Mustafâ, ikinci Nûh'sun!"*

Ya'nî, "Peygamberim olan Nûh, tûfân-ı sûrîde kesif olan sularda gemicilik yaptığı gibi, ey mahbûbiyetle muhtâr kıldığım Resûl-i Ekrem'im, sen dahi bu

safâ denizinde ve ilm-i ledûn deryâsında ikinci Nûh mesâbesinde bir gemici ol ve kullarımı zulûmât-ı tabîyye tûfânına karşı helâkten kurtar!"

Bu ma'nâ bu cildin 540 numarasına müsâdif olan بهر این فرمود پیغمبر که من همچو کشتی ام ز طوفان زمن مثل امتی سفینه نوح [“Bunun için Peygamber buyurdu ki: “Ben zamânın tûfânında geni gibiyim.”] beyt-i şerifinde de münderic olup ya'ni “Benim ümmetimin meseli, Nûh gemisinin meseli gibidir; ona temessük eden kimse necât buldu ve ondan tahallûf eden kimse boğuldu” hadîs-i şerifini îzâh buyurur.

هر رهی را خاصه اندر راه آب

ره شناسی می بیاید با لباب

1458. *Ukalâya her yol için, husûsiyle su yolunda bir yol tanıyıcı lâzımdır.*

“Lübâb”, her şeyin iyisi ve güzidesi ve hâlisi demektir ve “akıllılar” ma'nâsına da gelir. Burada ikinci ma'nâ münâsibdir. Ya'ni, “Zâhirde ve bâtında yol bilmeyen akıllılara rehberlik etmek üzere bir yol tanıyan kimse lâzımdır. Hele o yol zâhirde cisimler için tehlikesi çok olan deniz yolu olursa, mâhir bir kaptan ve bâtında rûhlara için tehlikesi ve geçitleri pek çok hak yolu olursa, muhakkak bir insân-ı kâmil lâzımdır.”

هر طرف غولیت کشتیان شده

خیز بنگر کاروان ره زده

1459. *“Kalk, yolu vurulmuş kervana bak! Her tarafta gemici olmuş bir gulyabânî vardır!”*

“Kalk, İblîs-i şakî tarafından yolları vurulmuş beşer kervânına bak! Her tarafta doğru yolu gösteriyorum diye beşerin idrâk-i hakikat yollarını şaşırtan görünen ve görünmeyen bir gulyabânî vardır.”

همچو روح الله مکن تنها روی

حضر وقتی غوث هر کشتی نوی

1460. *“Uaktin Hızır'ısın her geminin mededi sensin, Rûhullâh gibi tenhâ gıdıcılık etme!”*

Birinci mısra' hakkında şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: “Hızır” ta'biri, “ulûm-i ledûnniyye ifâza edici” ma'nâsından istiâre olunmuştur; binâenaleyh ma'nâ, “Bu vakitte ilim ifâza edici ancak sensin, başkası değildir!” demek olur. Yoksa maksad Server-i âlem (s.a.v.) hazretlerinin Hızır (a.s.)a teşbîhi değildir. Zîrâ a'lânın ednâya teşbîhi câiz olmaz.” Fakîr derim ki: *Kâmus*'un beyânına göre Hızır kelimesi “kef” vezninde “hazır” yeşil fida-na ve tâze ekine ve tâze sebze ve çayıra ve çimene itlâk olunur. Bu sûret-

te "Hazır-ı vakti", "Sen nübüvvetin tâze fidanısın!" ma'nâsına alınırsa tekel-lûfe ve a'lânın ednâya teşbîhine de mahal kalmaz. İkinci mısra'da "Rûhul-lâh"dan murâd İsâ (a.s.)dır. Bu mısra'nın ma'nâsı cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*lerinin 21. faslında şöyle tavzih buyururlar: "Peygamber (a.s.) "Lâ rehbanîyyete fi'l-İslâm" ya'ni "İslâm'da ruhbanîyyet yoktur" buyurdu. Ruh-bânlar için tarîk-ı halvet ve dağlarda sâkin olmak ve kadın almamak ve dün-yâyı terk eylemek vardır. Hak Teâlâ (azze ve celle) ince bir yolu Peygamber'e gizlice gösterdi; o da nedir? Cevirlerini çekmek ve onların muhâlâtını dinle-mek ve onun üzerine sa'y etmek ve kendini mühezzeb kılmak için kadın al-maktır." Ve yine o faslın bir fıkrasında da şöyle buyururlar: "İsâ (a.s.)ın tarî-kı, mücâhede ve halvet ve şehvetten ictinâbdır; ve tarîk-ı Muhammedî ise ka-dının ve erkeğin cevirlere çekmektir."

Beytin hülâsaten ma'nâsı: "Sen bu vakitte nübüvvetin tâze fidanısın ve bu vücûd-ı izâfî deryâsında tabîat ve nefsâniyet fırtınaları arasında yüzen, her bir cism-i beşer gemisinin yardımcısı sensin; zîrâ biz seni bilumûm beşe-rin selâmeti için gönderdik. Nitekim مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ (Sebe' 34/28) ya'ni "Biz seni ancak nâsın kâffesine gönderdik" buyrulur. Binâenaleyh sen İsâ (a.s.) gibi halveti ve nâsdan uzleti ihtiyâr etme!"

پیش ازین جمعی جو شمع آسمان انقطاع و خلوت آری را بمان

1461. Çünkü sen bu cem'iyetten evvel göğün şem'i idi; inkutâ' ve halvet getirir-ciliği bırak!

"Göğün şem'i"nden murâd, الطین و الماء و آدم کت نبیا و آدَم ya'ni "Ben nebî idim, halbuki Âdem su ile toprak arasında idi" hadîs-i şerifinde işâret buyurulduğu üzere, Resûl-i Ekrem'in âlem-i ervâhdaki nübüvvetleridir. Ya'ni "Sen bu âlem-i cismâniyyette efrâd-ı beşer cem'iyetine gelmezden evvel, âlem-i ervâh-da cem'iyet-i ervâhın şem'i ve nebîsi [idin]. Bu âleme geldikten sonra sana halktan inkutâ' ve kesilmek ve halvete çekilmek câiz değildir; bu hâli terk et!"

وقت خلوت نیست اندر جمع آی ای هدی چون کوه قاف و تو همای

1462. "Halvet vakti değildir, cem'e gel! Ey Resûl'üm hüdâ Kâf gibi ve sen hümâ gibisin!"

"Ey Resûl-i Ekrem'im, tenhâ yaşamak vakti değildir; cem'iyet-i beşeri-yeye kaş! Zîrâ benim isim-i Hâdî'min mazhar-ı etemmisin. Hidâyet Kâf da-ğı gibi ve sen Kâf dağının sâkini olan ankâ kuşu gibisin!" "Kâf dağı" eslâf ta-

rafından, dünyânın etrâfını kaplayan bir dağ olarak tahayyül ve ismi mevcûd, cismi ma'dûm olan ankâ kuşunun o dağda sâkin olduğu tevehhüm olunur idi. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu tahayyül ve tevehhüm üzerine, lisân-ı Hak'dan bir teşbîh yapmışlardır. Bu teşbîhdeki nûkte budur ki, Resûl-i Ekrem hazretlerinin zuhûruyla âfâk-ı âlemi hidâyet istilâ etmiş ve rahmet-i ilâhiyye kaplamıştır. Ve hakikat-ı muhammediyyeleri ankâ kuşu gibi, ehl-i cihân tafından lâyıkıyla idrâk olunamamıştır.

بدر بر صدر فلک شد شب روان سیر را نگذارد از بانگ سگان

1463. "Bedir, feleğin sadrı üzerine gece gidici oldu; köpeklerin bağırmasından seyri terk etmez!"

Meselâ "Ayın on dördü, arza nazaran evvelki felek üzerinde gece devr edici oldu; fakat onun devri esnâsında arz üzerindeki köpeklerin bağırmasından dolayı ay devrinden vazgeçmez." "Sadr" her şeyin evveline denir. "Sadr-ı felek", feleğin evveli demek olur ki, arzın peyki olduğuna işaret buyrulur.

طاعنان همچون سگان بر بدر تو بانگ می دارند سوی صدر تو

1464. "Senin bedr-i münîrine ta'n ediciler köpekler gibidir, senin sadrın tarafına bağırma tutarlar."

"Sadr" burada, yüksek mertebe ma'nâsındadır. "Senin bedr-i münîr mesâbesinde olan nübüvvetine ta'n edenler, aya karşı havlayan köpekler gibidir; senin o yüksek merteben tarafına ta'n ederler ve onların bu ta'nları köpeklerin av'avasıdır."

این سگان کردند ز امر انصتوا از سغه وع وع کنان بر بدر تو

1465. "Bu köpekler "Ensûtü!" emrinden sağırdılar. Senin bedrine sefâhet cihetinden hav hav edicilerdir."

Bu beyt-i şerîfde (A'râf, 7/204) وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ya'ni "Kur'ân okunduğu vakit, onu dinleyin ve susun, merhamet olunmanız me'mûldür" âyet-i kerîmesine işaret buyrulur. Ya'ni, "Köpek mesâbesinde olan bu ta'n ediciler, Hak Teâlâ'nın "Susun!" emrinden sağırdılar. Onların bu gibi emirler kulaklarına girmez, sefâhetleri ve akılsızlıkları cihetinden senin bedr-i nübüvvetine karşı hav hav diye bağırırlar."

- هين بمگذار ای شفا رنجور را تو ز خشم کر عصای کور را
1466. "Ey şifâ, sen sakın hastayı, sağırın öfkesinden dolayı, körün asâsını terk etme!"

"Ey vücûdu, emrâz-ı ma'neviyye ile hasta olan beşere ayn-ı şifâ olan Re-sûl-i Ekrem'im, sen sakın hasta olan beşeriyetin tedâvisinden vazgeçme ve sağır olan münkirilere karşı öfkenden dolayı Hak yolunda kör olan biçârelerin asâsı olan evâmîr-i ilâhiyyemi tebliğden çekinme!"

- نی تو گفستی قائد اعمی براه صد ثواب و اجر یابد از اله
1467. "Sen demedin mi ki, a'mâyı yola kâid olan, ilâhdan yüz sevâb ve ecr bulur!"

Bu beyt-i şerîfde منی ذنبه ما تقدم له اربعین خطوة غفر له ya'ni "Kim ki, bir gözü görmeyeni kırk adım yeder ve çekerse, onun geçmiş günâhları mağfiret olunur" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

- هر که او چل گام کوریرا کشد گشت آمرزیده و یابد رشد
1468. "Her kim bir körü kırk adım çekerse mağfûr olur ve reşed bulur."
"Reşed", hayır ve rahmet ve hidâyet demektir. Bu beyt-i şerîf, yukanda zikr olunan hadîs-i şerîfin nazmen tercümesidir.

- پس بکش تو زین جهان بی قرار جوقِ کورانرا قطار اندر قطار
1469. "Binâenaleyh sen bu karârsız cihândan, körlerin bölüğünü katar katar çek!"

"Cevk", bölük ve fevc ma'nâsınadır. "İmdi mâdemki sen âlem-i hakîkatin yolunu görür ve bilirsin, binâenaleyh her biri bu yolda birer kör olan efrâd-ı beşeri fevc fevc ve katar katar bu fânî olan cihândan, âlem-i hakikat tarafına çek!"

- کار هادی این بود تو هادی ماتم آخر زمانرا شادی
1470. "Hâdînin işi bu olur; sen hâdîsin, âhir zamânın mâtemine şâdisin!"
[1471]

"Ey habîbim, sen benim ism-i Hâdî'min mazhar-ı etemmisin, böyle bir mazhanımın işi, ancak halka hidâyet-bahş olmak olur. Ve sen dünyânın âhir ömründe meb'ûs oldun ve âhir zaman peygamberi olduğun için, hayât-ı maddiyye-i beşerin son günlerinin mâtemine sürûr-ü rûhânîsin!"

Ma'lûm olsun ki, Peygamber'imiz (s.a.v.) Efendimiz'in bi'set-i seniyyele-ri, alâmât-ı kıyâmettendir; ve zât-ı şerifleri "Hâtem-i enbiyâ"dır. Şimdiye kadar hiçbir peygamber zuhûr etmedi ve bundan sonra da zuhûr edecek değildir. Nitekim hadîs-i şerîfde انا والساعة كهاتين buyurulmuştur. Ya'ni Resûl-i zîşân Efendimiz şehâdet parmaklarıyla orta parmaklarını açıp: "Benim ile kıyâmet arası böyledir" buyurmuşlardır. Ve kıyâmetin ta'dâd buyurdukları küçük âlâmetlerinden ba'zılarını zikr edeyim: "Çocuklar analarına ve babalarına âsî olur, me'mûrlar arasında irtişâ çoğalır, içkiler mübâh sûrette kullanılır, rakslar çoğalır, halk arasında emniyet kalmaz, câmi'lerde Kur'ân-ı Kerîm kasîde okunur gibi cehren kırâat olunur. İlm-i dîne râğbet kalmaz; halk namaz kılmaz olur; fâizler mübâh hâline gelir, zulüm çoğalır ve zinâ ve fuhuş intişâr eder ve tüccâr hilekâr olur, erkekler kadın ve kadınlar erkek elbisesi giyerler. Kâfirlerle ve zâlimlere hürmet ve riâyet olunur. Çok yüksek binâlar yapılır ilh."

هين روان کن ای امام المتقين این خیال اندیشگانرا تا یقین

1471. "Ey müttakilerin imâmı, bu hayâl düşünücülerini yakîne kadar gidici et!"

"Takvâ", şerîata nazaran "âdâb-ı şerîatin muhafazası"dır; ve tarîkate nazaran "nefsin hazlarını terk"tir; ve hakîkate nazaran "Hak'dan uzaklaştıran her şeyden mücânebet"tir. Binâenaleyh takvânın en yüksek mertebesi, kalbî Allâh'ın gayrinden külliyyen kat' edip, gayr ile meşgûliyeti harâm-ı mahz bilmektir. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu üç nevi' takvânın imâmıdır. "Hayâl düşünücüler"den murâd, suver-i âleme gönül bağlayanlar ve Hakk'ın gayriyle meşgul olanlardır; zîrâ suver-i âlem baştan başa hayâlden ibârettir. "Yakîn"den murâd, vücûd-ı hakîki-i Hak'dır. Ya'ni, "Ey müttakilerin imâmı olan Resûl-i zîşânım, gönüllerini Hakk'ın gayrine rabt edenleri, Hakk'a gidinceye kadar teslîk et!"

هر که در مکر تو دارد دل گرو گردش را من ز من تو شاد رو

1472. "Her kim senin mekrinde gönlünü rehin tutarsa, onun boynunu ben vururum; sen mesrûr olarak git!"

"Her kim senin vazîfe-i nübüvvetine ve senin zâtına karşı, mekr ve hîle husûlüne gönlünü ve fikrini merhûn ve mahsûs tutarsa, kahnım ile onun boynunu ben vururum; sen vazîfe-i nübüvvetine şâd ve mesrûr olarak devâm et!" Nitekim Hak Teâlâ hazretleri انا كفيئناك المستهزئين (Hicr, 15/95) ya'ni "Muhakkak biz, seninle istihzâ edenlere kifâyet ederiz" ve لَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ (Zümer, 39/36) ya'ni "Allâh kuluna kâfi değil midir?" buyurur.

بر سر کوریش کوریا نهم او شکر بدارد و زهرش دهم

1473. "Onların kör başları üzerine körlükler koyarım; o şeker zanneder, halbuki ona zehir veririm."

"O münkirlerin ta'nları üzerine körlüklerini iki kat yaparım, seni görmezler. Nitekim âyet-i kerîmede وَ تَرِيَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَ هُمْ لَا يَبْصُرُونَ (A'râf, 7/198) ya'ni "Yâ Habîbim, sen onların sana bakıklarını görürsün, halbuki onlar görmezler" buyurulur. Onların körlükleri o mertebededir ki, ben onlara kahımla tecellî ederim ve zehir veririm, onlar ise bunu lutf ve şeker zannederler."

Menkabe: Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin müridlerinden birisi o hazretin kabrini ziyârete gitmiş, o sırada Sultân Mahmûd-ı Gaznevî dahi oraya gelmiş ve dervîşe: "Bu sizin şeyhiniz ne der idi?" diye sormuş. Dervîş cevâben demiş ki: "Bizim şeyhimiz, "Benî göreni cehennem ateşi yakmaz!" buyururdu." Sultân Mahmûd: "Acıb şey! Senin şeyhin Peygamber'den daha büyük mü idi? Ebû Cehil Peygamber'i gördü, halbuki onu cehennem ateşi yakacaktır," dedi. Dervîş cevâben dedi ki: "Hayır, Ebû Cehil Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'i görmedi, o ancak Abdülmuttalib'in yetimini gördü, eğer Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz'i göre idi, onu da cehennem ateşi yakmaz idi." Sultân Mahmûd dervîşin bu cevâbını tahsîn etmiştir. Münkirler Resûl-i Ekrem'in ancak sûretini görürler, ma'nâsını görmekten kat kat kördürler.

مکرها از مکر من آموختند

عقلها از نور من آموختند

1474. "Akıllarını benim nûrundan parlattılar, mekirleri benim mekrimden öğrendiler!"

Ya'ni, "Onların akılları, benim mertebe-i vahdetimin nûrundan parladı ki, o mertebeye "ulûhiyyet" ve "hakikat-i muhammediyye" ve "akl-ı kül" mertebesi derler. Ve münkirler mekirleri, benim mekrimden öğrendiler." Nitekim âyet-i kerîmede وَ مَكْرُواْ وَ مَكَرَ اللّٰهُ وَ اللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِيْنَ (Âl-i İmrân, 3/54) ya'ni "Ve onlar mekr ettiler, Âllâh da mekr etti ve Âllâh mekr edenlerin hayırlısıdır" buyurulur. Ve Hak (Sübhânehû ve Teâlâ) hazretlerinin sıfât-ı kevnîyye ile ittisâfının cevâzı hakkında âyât-ı kur'âniyye çoktur, ba'zıları şunlardır: اللّٰهُ يَسْتَهْزِءُ بِهِمْ (Bakara, 2/15) ya'ni "Âllâh Teâlâ onlar ile istihzâ eder." Ve انّ الذّٰين يُوْذُوْنَ اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهٗ (Ahzâb, 33/57) ya'ni "Allah ve Resûl'üne ezâ eden kimseler." Ve مَنْ يَشَاقِقِ اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهٗ (Enfâl, 8/13) ya'ni "Âllâh ve Resûl'üne meşakkat veren kimseler."

چيست خود الأچق آن تر کمان پيش پای نره پيلان جهان

1475. "Cihânın erkek fillerinin ayağı önünde o 'Türkmen'in ullaçuku nedir!"

"Cihânın erkek filleri"nden murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan ehass-ı evliyâdır. "Ullaçuk" sahrâlarda göçebe hâlinde bulunan Türkmenler'i kıldan yapılmış çadırları ve çergileri ma'nâsınadır. Bundan murâd, münkirlerin kudret-i tasarruflandır. Ya'ni, "Enbiyâ ve evliyânın kudret-i tasarruf-ı ma'nevîlerinin önünde, münkirin kudret-i tasarrufiyye-i zâhirelerinin ne hükmü olur!" demektir.

آن چراغ او پيش صرصرم خود چه باشد ای مہین پیغمبرم

1476. "Ey büyük Peygamber'im, onun o çerâğı, benim sarsarımın önünde ne olur!"

"Ey benim ulü'l-azm ve büyük Peygamber'im! O münkirlerin kendi çürük akıllarıncı nûr dedikleri bâtil fikirler, benim bâd-ı sarsar gibi olan nûr-ı vah-yimin önünde nedir; o bâtil fikirler bu şiddetli rüzgâra tahammül edebilir mi?"

خيز دردم تو بصور سہمناک تا هزاران مرده بر روید ز خاک

1477. "Kalk, sen korkunç olan sûra üfle, tâ ki binlerce ölü topraktan bitsinler!"

چون تو اسرافیل وقتی راست خيز رستخیزی ساز پيش از رستخيز

1478. "Çünkü sen muhakkak vaktin İsrâfil'inin, kalk, kıyâmetten evvel kıyâmet düz!"

"Sûr", kıyâmet-i kübrâda ihyâ-yı emvât için Hz. İsrâfil'in üfürdüğü bir bo-rudur ki, keyfiyetini Hak Teâlâ hazretleri bilir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hal-kı da'vet ve irşâdî sûr-ı İsrâfil'e teşbih buyurulmuştur. Bunun korkunç olma-sı, halkın alışıkları huzûzât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyeden ayrılmaları ken-dilerine acı gelmesinden kinâyedir. "Ölülerin topraktan bitmesi" budur ki, halk cehl içinde hâkî olan vücûd-ı unsurleri kabirlerinde ölü idiler, ulûm-ı vahy ile bu kabir içinde rûhları dirilip kalktılar. "Kıyâmetten evvel kıyâmet düzmek" budur ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleri envâ'-ı kıyâmetten bir nevi'dir; zirâ kıyâmet halkın haşr u cem'ini müstelzimidir; halkın ictimâiyâ-tında bir inkılâb-ı azîm vâki' olduğu gibi, kıyâmetin diğer nevi'leri de vâki' ol-muştur, şöyle ki: Resûl-i zîşân Efendimiz'in irşâd ve da'veti üzerine, ümmeti-nin havâssı arasında mevt-i irâdî ve ıztrârî vâki' olmuştur ki, bu mevt onla-

rın kıyâmetleridir. Onlar bu mevt ve kıyâmetten sonra, bu hayât-ı dünyeviy-
yede neş'e-i uhreviyye üzerine yaşarlar ve meyyite münkeşif olan ahvâl,
bunlara da münkeşif olur. Buna "kıyâmet-i suğrâ" derler. Ve diğer bir kıyâmet
daha vardır ki, bunlar ârifin-i billâh hazerâtına "fenâ-fillâh" ve "bekâ-bil-
lâh"dan sonra "vahdet-i tâmmе" ve "inkuhâr-ı keserât" hâlinin zuhûrudur.
Ârifin nefsinde vâki' olan bu tecellîye "kıyâmet-i kübrâ" derler. İşte bu kıyâ-
metler Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleriyle vâki' olmuştur.

هر که گوید کو قیامت ای صنم خویش بنما که قیامت نک منم

1479. "Her kim, hani kıyâmet? derse: Ey sanem işte kıyâmet benim, diye ken-
dini göster!"

"Sanem", burada mahbûb ve ma'sûk ma'nâsındır. Ya'ni, "Ey benim
mahbûbum olan Peygamber'im! Sana, "Kıyâmet hani?" diye soranlara: "İşte
kıyâmet benim vücûdumdur!" diyerek kendini göster!" Zîrâ Resûl-i zîşân
Efendimiz yukanda izâh olunan kıyâmetlerin envâ'ını câmi'dir.

در نگر ای سائل محنت زده زین قیامت صد جهان قائم شده

1480. "Ey mihnet-zede sâil, bak bu kıyâmetten yüz cihân kâim olmuştur!"
[1481]

"Ey Habîbim, o kıyâmeti soran kimseye de ki: "Ey cismâniyet ve kesâfet
âleminin mihnet-zedesi olan suâlci! Bak benim kıyâmetimin bir nev'i olan
bi'set-i seniyyemden birçok cihânlar kâim olmuştur. Onlardan ba'zılan budur
ki, mütâbeat-ı Resûlullâh sâyesinde, nefsin her bir mertebesinin peyderpey
kıyâmetleri kopar; ya'ni meselâ "nefs-i emmâre"nin kıyâmeti kopar, "nefs-i
levvâme" dirilir; ve nefs-i levvâmenin kıyâmeti kopar, "nefs-i mülhime" ha-
yât bulur; ve onun kıyâmeti kopar, "nefs-i mutmainne" dirilir; ve her bir mer-
tebedeki nefsin bi-nihâye sıfatlarından her birinin ayrı ayrı kıyâmetleri kopar
ve mukâbilinde birer cihân peydâ olur.

ور نباشد اهل این ذکر و قنوت پس جواب احمق ای سلطان سکوت

1481. "Ve eğer bu zikir ve kunûtun ehli olmazsa, imdi ey sultân, ahmağın ce-
vâbı sükûttur."

"Kunût", itâat etmek ve sâkit olmak ve duâ etmek ma'nâsındır. Burada
"itâat" ma'nâsı münâsibdir. "Zikir", "zâl"ın kesriyle, medh u senâdan lisân
üzlerine cân olan şey; ve "zâl"ın zammı ile ["zükr"], tefekkür ve tedebbür

ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Sultân-ı enbiyâ, kıyâmetten soran kimse, eğer bu kıyâmet ma'nâsını müdrîk ve sana itâat ehli olmazsa, o kimse ahmaktır; binâenaleyh onun cevâbı senin sükûtundur; zîrâ o kimse kemâl-i hamâkatından, senin vereceğin cevâbın idrâkinden âcizdir. Binâenaleyh kendini yormal!"

ز آسمان حق سکوت آید جواب چون بود جانا دعا نا مستجاب

1482. "Ey cân, duâ nâ-müstecâb olursa, *Hakk'ın âsumânından cevâb olarak sükût gelir.*"

"Âsumân"dan murâd, levh-i kazâ ve kaderdir ki, bu levhin ahkâmı, vücûd-ı izâfî arzına ânen-fe-ânen nâzil olur. Ma'lûm olsun ki, duânın müstecâb olmaması, abdin isti'dâdına muhâlif olan talebinden nâşîdir. Eğer duâsı ve talebi isti'dâdına muvâfık olursa, fiilen icâbet vâkî' olur, eğer muvâfık olmazsa, Hak tarafından kavlen "lebbeyk" ile icâbet olunup, ya isti'dâdına muvâfık bir şey verilir veyâhud isti'dâdın husûlüne te'hîr olunur. Bu suâl ve icâbet bahsi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şîsî'de tafsîl olunmuştur. Binâenaleyh Hak, cemî'-i mahlûkâtına isti'dâdlarına göre tecellî eder. Âkil ve zekî olan kul kendi isti'dâdını müdrîk olup, duâlarını bu isti'dâdına göre yapar. Meselâ abd, san'ata veyâ ilme olan isti'dâdını görüp, Hak'dan onları talep eder ve levh-i kazâ ve kader âsumânından cevâb-ı fiilî alır; ve san'atta mâhir ve ilimde mümtâz olur. Bunlara isti'dâdı olmayan bir kul, eğer bunları talep ederse, levh-i kazâ âsumânından cevâb olarak sükût-ı fiilî görür, ya'ni talebinin eseri sâha-i fiile gelmez.

Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 39. faslında terk-i cevâbın cevâb olduğunu beyânen buyururlar ki: "Âdemin her icrâ eylediği bir hareket suâldir ve onun karşısına ne çıkarsa, cevâbdır. Meselâ açlık, "Hâne-i tende bir hâlel vardır; bir kerpiç ve biraz çamur ver!" diye tabiatın suâlidir. Yemek, "Al!" diye cevâbdır. Ve yememek: "Henüz hâcet yoktur ve o siva henüz kurumamıştır, onun üstüne bir başka siva yakışmaz!" diye cevâbdır. Tabîbin nabzı tutması, suâldir ve damarın hareketi, cevâbdır. Kârûreye nazar, suâldir ve cevâbı kelâmsızdır. Çekirdeği yere dikmek, "Bana falan meyve lâzımdır!" diye suâldir; ve ağacın neşv ü nemâsı, kelâmsız cevâbdır. Ve eğer çekirdek çürüyüp çıkmazsa, hem suâl ve hem de "Benim mâyem yoktur. Ben ne vereyim?" cevâbdır. Onun terk-i cevâbı cevâbdır."

Beytin hulâsa-i ma'nâsı: "Ey Habîbim! hani kıyâmet? diye soran kimse, senin zuhûrundan hâsıl olan neticeyi ve semereyi görüp, idrâk etmemiştir. Binâenaleyh onun suâli isti'dâdının hilâfında olduğu için, cevâbı sükûttur.

Nitekim isti'dâdının hilâfında bir şey taleb eden kimselere, Hakk'ın kazâ ve kader levhi âsumânından cevâb olarak sükût vâki' olur."

ای دریغا وقت خرمنگاه شد لیک روز از بخت ما بیگاه شد

1483. *Eyvâh vakit harman vakti oldu, fakat bizim günümüz bahtımızdan vakihsiz oldu.*

Buraya kadar olan ebyât-ı şerîfe Hak tarafından Nebbiyy-i zîşânına hitâben vâki' olmuştur. Bu beyitten i'tibâren cenâb-ı Pîr efendimizin irşâdât-ı alıyyeleridir. "Vakt hirmen-gâh" terkîb-i izâfî değildir, bir cümle-i haberiyyedir, ona göre tercüme olunmuştur. Ya'ni, "Eyvâh vakit harman vakti oldu; Resûl-i zîşâna mütâbaat ve sünnet-i seniyyesiyle amel tohumunu ekenler biçtiler ve harmanlarıyla meşguldürler. Bizlere gelince, biz sû'-i isti'dâdımızın neticesi olarak mütâbaat ve amel tohumunu ekmedik, vaktimizi boş geçirdik. Harman vakti iki ellerimiz böğrümüzde kaldı." Cenâb-ı Pîr efendimiz başkalarını irşâden üslûb-ı hakîmâne üzere bu teessüfe zât-ı şerîflerini de ilhâk buyururlar.

وقت تنگست و فراخی این کلام تنگ می آید برو عمر دوام

1484. *Vakit dardır ve bu kelâm geniştir, ömr-i devâm onun üzerine dar gelir.*

Bu beyt-i şerîfde *قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكَلِمَاتُ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَ لَوْ جُنُودُ بَيْتِهِ مَدَدًا* (Kehf, 18/109) ya'ni "Ey habîbim, Râbb'inin kelimelerini yazmak için denizler mürekkebe olsa, Rabb'inin kelimeleri bitmezden mukaddem, deniz biterdi; eğer onun mislini meded olarak getirsen" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Zîrâ ârifin kelâmı, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîridir ve bu tefsîr, ilhâm-ı ilâhîdir. "Binâenaleyh dar olan vakitlere bu geniş kelâm sığmaz ve pek mahdûd olan ömr-i beşerin devâmı kifâyet etmez!"

نیزه بازی اندرین گوهای تنگ نیزه باز ترا همی آرد بتنگ

1485. *Mızrak oyuncululuğu bu dar çukurlarda, mızrak oyuncularını âra getirir.*

Bu beyit, yukanki beyt-i şerîfi îzâhen vâki' olan bir temsîldir. Ya'ni, "Vaktin dar ve kelâmın geniş ve uzun olması, mızrak oyuncularının dar çukurlar içinde karşı karşıya geçip, mızrak oynamalanna benzer. Ellerindeki mızraklar uzun ve çukur dar olduğu için, orada oyunlarını iyi oynayamazlar ve sıkılırlar ve vakitlerini boş yere zâyî ettiklerinden dolayı, kendilerine âr gelir." Ârif-i billâh olanların maârif ve esrâr-ı ilâhiyye mızraklarını dar vakitlere sığ-

durmağa çalışmaları da onların kendilerine mahsûs olan evrâdlarından alıkoyduğundan sıkılırlar. Nitekim ahvâl-i nâzîkî-i evliyâ hakkında cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhî Mâ Fîh*'lerinin 29. faslında şöyle buyururlar: "Evrâd-ı vâsılâna gelince, anlayacak kadar söyleyeyim, şöyle ki, sabahleyin ervâh-ı mukaddese ve melâike-i mutahhara ve لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ (İbrâhîm, 14/9) ["Onları Allâh'dan başkası bilmez"] mücibince, Hak Teâlâ'nın isimlerini mahfî tuttuğu halk, İslâm gayretinin şiddeti sebebiyle o vâsılların ziyâret ve selâmetine gelirler. Nitekim işâret buyurulur: وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ (Nasr, 110/2) ["İnsanların Allâh'ın dinine girdiklerini görürsün"] ve وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ (Ra'd, 13/23) ["Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır"]. Sen onların yanında oturmuş olduğun halde görmüyorsun ve onların kelâmlarını ve selâmlarını ve handelerini işitmiyorsun ve buna neden taaccüb ediyorsun? Hasta ölüm hâline karîb olunca birtakım hayâlât görür ki, yanında bulunan kimsenin haberi olmaz ve ne dediklerini işitmez; o hakâyık, bu hayâlâtın bin def'a latiftir ve hasta olmadıkça böyle hayâlâtı görmez ve bu hakâyıkı işitmez ve ölmeden evvel ölmedikçe o hakikatleri görmez; ahvâl-i nâzîkî-i evliyâyı ve onların azametini ve seher vakti onların huzûruna bu kadar sayısız melâike ve ervâh-ı mutahhara geldiğini bilen ziyâretçiler, böyle bir evrâd arasında dâhil olup, şeyhe zahmet vermemek için tevakkuf ve intizâr ederler."

وقت تنگ و خاطر و فهم عوام تنگ تر صد ره ز وقتست ای غلام

1486. Ey oğul, vakit dardır ve avâmın hâtırı ve fehmi ise, vakitten yüz merlebe daha dardır.

چون جواب احمق آمد خامشی پس درازی در سخن چون می کشی

1487. Mâdemki ahmağın cevâbı hâmuşluk geldi, binâenaleyh niçin sözde uzunluk çekersin?

Bu beyt-i şerîfde beyân buyurulan "ahmak"dan murâd, her bir asırda Resûl-i Ekrem Efendimiz'in nübüvvetleri semerâtını göremeyen ve Kur'ân-ı Kerîm'in ve ahâdis-i şerîfenin dekâyıkını idrâk edemeyip kendi tahmînât-ı akliyyelerine tâbî olan kimselerdir ki, bu husûsda onları iknâ' için söylenen esrâr ve maârif-i ilâhiyyenin aslâ te'sîri olmaz. Binâenaleyh temyîz sâhibi olmayan bu gibi ahmaklara cevâb olarak sükût ile mukâbele olunmak icâb eder. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz bir beyt-i şerîflerinde bu ahmaklar hakkında şöyle buyururlar:

اینچنین کس گر ذکی مطلقست چونکه این تمیز نبود احمقست

"Böyle bir kimse ulûm-ı zâhiriyyede zekiyy-i mutlak olsa da, mâdemki kendi-sinde bu matlûb olan temyiz yoktur, ahmaktır."

Cehilden mütevellid hamâkata gelince, bu hamâkat avâmın hamâkatıdır ki, ilim ile ve rahmet-i ilâhiyye ile ve cezbe-i rabbâniyye ile zâil olur. Âtîde-ki beyt-i şerdîfde bu ma'nâya işâret buyrulur.

از کمال رحمت و موج کرم می دهد هر شوره را باران و نم

1488. *Rahmetin kemâlinden ve keremin dalgasından her çorağa yağmur ve rutûbet verir.*

Hak Teâlâ'nın rahmetinden ümîd kesilmez; zîrâ Hak (Sübhânehû ve Teâlâ) hazretleri rahmetinin kemâlinden ve kereminin dalgalarından, maârif-i ilâhiyye yeşillikleri bitmeyen her bir çorak kalbe, o rahmet yağmurlarını yağdırır ve rutûbet verip, katı bir kalbi yumuşatır ve aşk ve muhabbetini ilkâ buyurur.

در بیان آنکه ترك الجواب جواب مقرر این سخن که جواب الاحق

سکوت شرح این هر دو درین قصه گفته می آید

Onun beyânındadır ki, cevâbın terki cevâbdır. "Ahmağın cevâbı sükûttur", bu sözün mukarriridir; bu kıssada bu her ikisinin şerhi söylenmiş gelir

Bu ünvân, yukanda geçen 1481 numaralı beyt-i şerîfe merbûttur. O beyt-i şerîfde سکوت سلطان ای سلطان سکوت پس جواب احمق ای سلطان سکوت buyurulmuş idi. Ya'ni bu bahiste "Cevâbın terki cevâbdır" sözü îzâh olunur ve "Ahmağın cevâbı sükûttur" sözü, bu "Cevâbın terki cevâbdır" sözünün mukarriri ve müekkidi; bu kıssada bu iki söz şerh olunur.

پادشاهی بود او را بنده مرده عقلی بود و شهوت زنده

1489. *Bir pâdişâh var idi, onun bir bendesi var idi, akli ölü ve şehveti diri idi.*

خردهای خدمتش بگذاشتی بد سگالی را نکو پنداشتی

1490. *Onun hizmetinin incelerini terk ederdi, kötü fikirliliği iyi zanneder idi.*
[1491]

گفت شاهنشہ جرأ اش کم کنید ور بجنگد نامش از خط بر زنید

1491. *Şahenşeh: "Onun ücretini eksiltiniz ve eğer cenk ederse, onun adını defterden çiniziz!" dedi.*

"Cırâ", vazîfe ve maâş ve ta'yîn ma'nâlarıdır. Ya'ni, "Pâdişâh o bendenin bu hâline gazab edip: Onun ücretini tenkîs ediniz; ve eğer ücretinin tenkîsinden dolayı nizâ' ederse, adını büsbütün me'mûrîn defterinden siliniz!" dedi.

عقل او کم بود و حرص او فزون چون چرا کم دید شد تند و حرون

1492. *Onun aklı nâkıs ve hırsı ziyâde idi; vaktâki ücretini noksan gördü, sert ve serkeş oldu.*

عقل بودی گرد خود کردی طواف تا بدیدی جرم خود گشتی معاف

1493. *Aklı olaydı, kendi etrâfını tavâf ederdi; âkıbet kendi kabâhatini görürdü, muâf olurdu.*

چون خری پابسته تندد از خری هر دو پایش بسته گردد از سری

1494. *Ayağı bağlanmış bir eşek, eşeklikten dolayı serkeş olursa, onun her iki ayağı başından bağlanmış olur.*

Ya'ni, "Bir kul, başına gelen belânın, kendi kusûr ve günâhından mütevellid olduğunu bilmeyip, Hakk'a karşı serkeşliğe ve nizâ'a kıyâm ederse, serkeşliğinden dolayı ayağını bağladıkları bir eşeğe benzer; eğer serkeşliğine ve nizâ'ına devâm edip, yine kendi kusûrunu görmezse, bu def'a onun her iki ayağını başından bağlarlar; ya'ni yeniden dîğer bir belâ verirler." Bu gibi hallerde kulun kendi kusûrunu bilip, afvı için Hakk'a yalvarması lâzımdır.

پس بگوید خر که يك بندم بستم خود میدان کآن دو ز فعل آن خستست

1495. *İmdi, eşek der ki: "Bana bir bağ yetişir. Muhakkak bilme ki, o iki, o alçağın fiilindendir.*

Eşek lisân-ı hâl ile der ki: "Bana bir bağ kâfi idi; bu iki bağ ne oluyor? Bu iki bağ, bana karşı bir zulümdür!" Ey âkıl, onun bu sözünü sen muhakkak bilme; zîrâ o iki bağ dahi o alçak eşiğin kendi kötü fiilinin netâyicindendir.

در تفسیر این حدیث مصطفی صلی الله علیه و سلم ان الله تعالی خلق الملائكة و ركب فيهم العقل و خلق البهائم و ركب فيهم الشهوة و خلق بنی آدم و ركب فيهم العقل والشهوة فمن غلب عقله شهوته فهو اعلی من الملائكة و من غلب شهوته عقله فهو ادنی من البهائم

Mustafâ (s.a.v.) in bu hadîsinin tefsîri hakkındadır ki, buyururlar: "Muhakkak Allâh Teâlâ melâikeyi yarattı ve onlarda aklı terkîb etti; ve hayvanları yarattı ve onlarda şehveti terkîb etti; ve benî-âdemi yarattı, onlarda aklı ve şehveti terkîb etti. İmdi kimin aklı şehvetine galebe etti ise, o meleklerden a'lâdır; ve kimin şehveti aklına galebe etti ise, o behâimden ednâdır!"

av · stü · ş · p · t · s · d · a · v · m · h · r · a · h · k · t · i · l · s · t · h · e · r · e · v · c · v · t · m · s · i · v · m · h · m · s · m · r · h · c · h · n · h · t · b · i · s · nin inceliklerini ihmâl eden bir bendenin fermân-ı pâdişâhî ile ücreti tenkîs edilmiş idi. Aklı nâkıs ve nefsinin arzûlarına harîs olan o bende, isti'fâ-yı kûsûr edeceği yerde, büsbütün serkeşlik etti; zîrâ onun nefsinin arzûsu ve şehveti, aklına gâlib idi. Binâenaleyh nefsine müteveccih olan bu belâdan müte-nebbih olmadı. Ma'lûm olsun ki, "Belâ-i nefis", muhtelif sebeblere müstenid-dir. 1. Ref'-i derecâta vesîle olmak içindir. Bu belâ Hakk'ın evliyâsına mah-sûstur ki, sûre-i Enfâlde: *وَلِيْلِي الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنٌ* (Enfâl, 8/17) ["Bunu, mü'minleri güzel bir imtihanla denemek için yaptı"] buyrulur. 2. Sâlikin nef-sini küstürüp, dünyâ muhabbetinden soğutmak içindir. 3. Muhâlif-i emr-i ilâ-hî olarak yaptığı huzûzât-ı nefsâniyyeyi kusturup, âhîret azâbını dünyâda çektiirmek içindir. 4. Küfrân-ı ni'mete mukâbil, cezâ olmak içindir. İşte yukarıki kıssada mezkûr olan bendenin hâli bu idi.

در حدیث آمد که یزدان مجید خلق عالم را سه گونه آفرید

1496. *Hadîsde geldi ki, mecîd olan Hâlık, âlemin halkını üç türlü yarattı.*

یک گروه را جمله عقل و علم و جود او فرشته ست او نداند جز سجود

1497. *Bir tâîfeyi hep akıl ve ilim ve cûd etti; o melektir, o sücûddan başkasını bilmez.*

"Cûd", kerem ve sehâ ma'nâsınadır. Melâike cemî'-i umûrda füyûzât-ı ulûhiyyetin halka tevzûine vâsita olduklarından, cûd sıfatı kendilerine izâfe buyurulmuştur. "Sücûd", serfûrû ve itâat ma'nâsınadır ki, meleklerin hâl-i dâimîsi budur. Nitekim âyet-i kerîmede onlar hakkında *وَلَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ* (Tahrîm, 66/6) ya'ni "Allâh'ın emr ettiği şeyde Allâh'a isyân etmezler" buyrulur.

نیست اندر عنصرش حرص و هوا نور مطلق زنده از عشق خدا

1498. *Onun unsurunda hırs ve hevâ yoktur; aşk-ı Hudâ'dan diri nûr-ı mutlak.*

"Unsur", asıl demektir. Ya'ni "Meleklerin asl-ı vücûdlarında nefsin hırsı ve hevâsı yoktur; onların her biri nûr-ı mutlak ve rûh-ı mücerred olup, gıdâlan aşk-ı ilâhîdir ve aşk-ı ilâhî ile diridirler."

يك گروه ديگر از دانش تهی همچو حيوان از علف در فريهی

1499. *Diğer bir gürûh, dânişden boştur, hayvan gibi alefden semizliktedir.*

او نه بيند جز كه اصطبل و علف از شقاوت غافلست و از شرف

1500. *İstabl ve alefden başkasını görmez; şekâvetten ve şereften gâfildir.*

"Alef", hayvan yemi; "istabl" ahır, hayvan hıfzına mahsûs mahal. Bu iki beyt-i şerîf hayvan cinsinin beyânına mahsûstur. Ya'ni, "Hak Teâlâ mah-lûkâtından bir tâife daha yarattı ki, onlarda ilim ve irfân nâmına hiçbir şey bulunmaz. Cisimleri yemden semirir. Bu tâife ancak yemi ve ahırın bilir; aslâ şekâvetten ve şeref ve saâdetten haberleri yoktur. Yemi bulduğu vakit, kimin malı olursa olsun dalar; dişiye buldu mu, kime mahsûs olursa olsun tanımaz, derhal aşar; edeb ve hayâ ve nâmuş ve vefâ bilmez."

این سوم هست آدمی زاد و بشر از فرشته نیم او نیمیش خر

1501. *Bu üçüncü Âdem oğlu ve beşerdir; onun yarısı melekten, onun yarısı eşeklendir.*

نیم خر خود مائل سفلی بود نیم دیگر مائل عقلی بود

1502. *Yarı eşek, muhakkak süflînin mâili olur; diğer yarısı da akla mensûb olanın mâili olur.*

Beşerin eşek cinsinden olan yarısı, süfliyâta mensûb olan huzûzât ve lez-zât-ı hayvâniyyeye meyl eder; melek cinsinden olan diğer yarısı da akla ve ilim ve hikmete mensûb olan şeylere meyl eder.

آن دو قوم آسوده از جنگ و حراب وین بشر با دو مخالف در عذاب

1503. *O iki kavim, cenkten ve muhârebeden âsûdedir; ve bu beşer iki muhâlîf ile azâb içindedir.*

O iki kavim, ya'ni melekler ve hayvanlar, kendi varlıklarında cenkten ve muhârebeden âzâdedirler; zîrâ gerek meleklerin ve gerek hayvanların ter-kiblerinde akıl ve nefis gibi birbirine zıd olan şeyler yoktur. İnsan ise akıl ve nefisten mürekkeb olduğundan, onun vücûdunda bu akıl ve nefis dâimâ birbiriyle mücâdele içindedirler ve cenâb-ı Pîr bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'in 18. faslında şöyle îzâh buyururlar: "Mahlûkât üç sınıftır. Bir kısmı melâikedir ki, onlar akl-ı mahzdırlar ve onların tâatı ve ibâdeti ve zikri, tabiatları ve gıdâ-ları ve taâmları ve hayâtıdır. Meselâ sudaki balıkların hayâtı sudandır; yatağı ve yastığı hep sudur. Onlar hakkında bunlar külfet değildir; çünkü şehvetten mücerred ve pâktırlar. Binâenaleyh eğer o pâk olup aslâ şehvete tâbi' değil ise, yâhud sâika-i nefis ile hevâyâ meyl etmez ise bir hüner mi olur? Çünkü bunlardan pâktır ve onun aslâ mücâhedesi yoktur. Eğer tâat ederse, onu tâat etmiş addetmezler; çünkü onun tabiâtı odur ve onsuz ola-maz. Ve sınıf-ı diğer behâimdir ki, onlar mahz şehvettirler; akl-ı zâcirleri ol-madığından, onlara teklîf vâki' olmamıştır. Kaldı, akıl ve şehvetten mürek-keb miskin âdemî. Onun yarısı melek, yarısı hayvan ve yarısı yılan ve ya-rısı balıktır. Balıklığı su tarafına, yılanlığı toprak tarafına çeker, keşâkeş ve nizâ' içindedir. Âdemîlerden ba'zıları, o kadar akla mütâbaat eylediler ki, külliyyen melek ve nûr-ı mahz oldular; onlar enbiyâ ve evliyâdırlar; ve havf ve recâdan kurtulmuşlardır. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de beyân buyurulur: لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ["...Onlara korku yoktur ve onlar üzölmeyecekler de."] Ba'zılarının akıllarına şehvet gâlib olduğundan, âkı-bet külliyyen hayvân hükmünü iktisâb eylediler. Ve ba'zıları münâzaada kaldılar; ve onlar o tâîfedir ki bâtınlarında bir derd ve renc ve hasret ve ef-gân zâhir olur ve yaşayışlarından râzî değildirler. Bunlar mü'minlerdir. Ev-liyâ onları kendi menzillerine erişirmek ve kendileri gibi yapmak için, on-lara muntazırdılar. Ve şeyâtîn dahi onları esfel-i sâfilîne, kendi taraflarına çekmek için muntazırdılar. Şiir:

ما ميخوايم ديگران ميخواهند تا بخت کرا بود کرا خواهد دوست

"Biz çağınıyoruz, başkaları da çağınıyorlar. Bakalım baht kimindir, kime yâr olacaktır?"

وين بشر هم ز امتحان قسمت شدند آدمی شکند و سه امت شدند

1504. *Ve bu beşer dahi imtihan cihetinden kismet oldular; Âdemî şekillerdir ve üç ümmet oldular.*

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاتَ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا (Mülk, 67/2) ya'nî "O öyle Al-lâh'dır ki, hanginizin ameli daha güzeldir diye sizi imtihan etmek için ölümü ve diriliği yarattı" âyet-i kerîmesi mücibince, hayvâniyet ile melekîyetten mürekkeb olarak yarattığı beşer, imtihan cihetinden kısım kısım oldular. Vâkıâ hepsi şeklen insan görünür; fakat ma'nâlan i'tibârıyla sûret-i umûmiyyede beşer üç ümmet ve tâife oldular ki, yukarıki beyitte zikr olunduğu üzere, birisi "akl-ı mahz" olan enbiyâ ve evliyâ ve diğeri şehvât-ı hayvâniyyesine tâbi' olan kimseler ve üçüncüsü de gâh akla ve gâh nefse tâbi' olup, akıl ve nefsi ile mücadele içinde bulunan insanlardır.

يك گره مستغرق مطلق شدست همجو عيسى با ملك ملحق شدست

1505. *Bir gürûh mutlakın müstağrakı olmuştur; İsâ gibi meleğe mülhak olmuştur.*

Birinci tâife nefis ve tabiatın bağlarından kurtulan rûh-ı mutlakın müstağrakı olup, İsâ (a.s.) gibi meleğe mülhak olmuştur ki, bunlar enbiyâ ve evliyâ-yı kirâmdır.

نقش آدم ليك معنى جبرئيل رسته از خشم و هوا و قال و قيل

1506. *Nakşî âdemdir, lâkin ma'nâsı Cebrâil'dir; hışım ve hevâdan ve kâl ü kuyılden kurtulmuştur.*

O enbiyâ ve evliyânın nakşî ve cismi, âdemdir; fakat ma'nâsı, mazhar-ı akl-ı küll olan Cebrâil'dir. Nefsin gazabından ve hevâ ve heveslerinden ve dedikodularından kurtulmuşlardır.

از رياضت رسته وز زهد و جهاد گویا از آدمی او خود نژاد

1507. *Riyâzetten ve zühâ ve cihâddan kurtulmuştur; gûyâ o, muhakkak âdemden doğmadı.*

Sıfât-ı nefsanîyyelerinden kurtulan zevât-ı kirâm, riyâzetten ve zühden ve mücâhededen dahi kurtulmuş olurlar; çünkü riyâzet ve mübâhâttan perhîz ve mücâhede, nefsi ıslâh etmek içindir. Bunlarda ise, nefsin sıfatları kalmamış ve rûh-ı mutlakın ahkâmında müstağrak olmuşlardır. Ve rûh ise Hak'da fânîdir ve ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallıktır; çünkü halife-i Hak'dır. Binâenaleyh onların zühd ve perhîzleri, ancak Hakk'ın nehy ettiği şeylere inhisâr eder. Nitekim Fahreddîn-i Irâkî hazretleri *Kitâb-ı Leme-â't*'inde bu ma'nâda şöyle buyurur: "Eğer muhibb, nâ-marzîde Hakk'ın vechini görse bile rızâ vermemelidir; zîrâ onun nâ-marzîde vechi, ona râzı olmamasıdır. (Zümer, 39/7) وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ (Zümer, 39/7) ["Kullarının küfrüne râzı olmaz!"] Bir muhib ki, Hakk'ı, Hak ile görür ve âlemi Hak görür, münkerâta Hak ile, Hak üzerine, Hak için inkâr eyler ve bu inkârda hüccetini ikâme edip, şer'an harâm olan her şeyde cemâl-i Hakk'ı görmez; şübhesiz ondan ictinâb eyler. Belki ona tab'an râğbeti olmaz. Burada bir şübhe müzâhame eyler, şöyle ki: "Muhib, mâdemki mahkûm-ı tecellîdir ve tecellî bütün eşyâyı şâmilidir, tecellîyi nazarından def' edebilir [mi?]" Buna cevâben deriz ki: "Tecellî iki nevi'dir: Tecellî-i zât ve tecellî-i esmâ ve sıfât. Tecellî-i zâtîyi kuvvet ve istilâsı hasebiyle def' edemez. Ammâ tecellî-i esmâ ve sıfâtı def'e kâdirdir. "Çünkü bu tecellî kuvve-i temeyyüz ve tasarrufu ref' edecek kuvveti câiz değildir." Tecellî-i kahrîyi, tecellî-i lutfî ile def' edebilir ve nâmeşrû' olan her şeyde kahr ve celâli ve marzî olan her şeyde de nişân-ı lutuf ve cemâli görür. Burada اعوذ برضاك من سخطك ya'ni "Senin gazabından, rızâna sığınırım!" der. Ve tecellî-i zâtîde اعوذ بك منك ya'ni "Senden sana sığınırım!" der. İmdi bu gibi kemâl-i irfâna vâsıl olan zevât, her ne kadar cis-miyet i'tibâriyle benî-âdemden ise de, gûyâ âdemden doğmamış olan bir melek hükmündedirler.

قسم دیگر با خران ملحق شدند خشم محض و شهوت مطلق شدند

1508. *Diğer kısım eşeklere mülhak oldular; hışm-ı mahz ve şehvet-i mutlak oldular.*

İnsanların bir kısmı tab'an eşeklere ve hayvanlara iltihâk etmiştir, tabiatları sâf ve hâlis gazab ve hiçbir kayd ile mukayyed olmayan şehvet esasları üzerine müstenid bulunmuştur. Hazz-ı nefislerine mâni' olan her bir şeyi gazab-ı şedîd ile eşekler gibi çifteler atıp mahv etmeğe çalışırlar ve her an nefislerinin şehveti ve hazzı arkasında koşarlar.

وصف جبریلی در ایشان بود و رفت تنگ بود آن خانه و آن وصف زفت

1509. *Onlarda Cibrillik vasfı var idi ve gitti; o hâne dar ve o vasıf cesîm idi.*

Sûret-i insâniyyede mahlûk olmak i'tibârıyla onlarda Cibrillik ve melekiyet vasfı var idi; tabiatlarına hayvâniyet galebe ettiği için o vasıf onlardan gitti. Çünkü hayvanlık evi dar ve o Cibrillik ve melekiyet vasfı ise büyük ve cesîm idi; bu büyük vasıf, o dar eve sığmadı.

مرده گردد شخص کو بی جان بود خر شود چون جان او بی آن شود

1510. *Cansız olan şahıs ölmüş olur; vaktâki onun canı ânsız ola, eşek olur.*
[1511]

"Ân", letâfet ve hüsn ve câzibe ma'nalarına gelir. Burada vâsf-ı Cibrilî ve akl-ı maâd ma'nâsını vermek münâsib olur. Ya'ni, "Ölmüş olan şahıs, rûh-i hayvânîsîz ve cemâd olur ve rûh-i hayvânî ile yaşayan bir şahsın bu rûhu ânsız, ya'ni akl-ı maâddan ve vâsf-ı Cibrilîden muarrâ olursa, o şahıs bir eşek olur." Bu beyt-i şerîfde beşerin üç mertebesine işâret vardır ki, onlar da: Cemâd, hayvân ve insândır. Ya'ni rûhsuz olan sûret-i beşeriyye cemâddır ve akl-ı maâddan ârî ve rûh-i hayvânî sâhibi olan sûret-i beşeriyye dahi hayvandır, ve akl-ı maâd ile muttasıf olan sûret-i beşeriyye de insandır.

زآنکه جانی کآن ندارد هست پست این سخن حقست صوفی گفته است

1511. *Zîrâ ki, ân tulmayan bir can alçaktır; bu söz hakdır, sûfî söylemiştir.*

Çünkü akli, mağlûb-ı şehvet olup ân ve letâfet sâhibi ol[may]an bir can alçaktır, zîrâ meyli âlem-i süflîyedir. Bu söz doğrudur ve bu sözü sûfî söylemiştir. "Sûfî"den murâd, sûfilerin sultânı olan (S.a.v.) Efendimiz olmak münâsib olur; çünkü bu sûrh-i şerîfdeki hadîs-i şerîfde *من غلب شهوته عقله فهو ادنى من البهائم* ve *من غلب شهوته عقله فهو ادنى من البهائم* ya'ni "Şehveti aklına galebe eden behâyimden ednâ ve alçaktır" buyurulmuş idi. Ve şehvetine mağlûb olan bir insanın ma'nâsında hüsn ve letâfet olmadığı meydandadır.

او ز حیوانها فزونتر جان کند در جهان باریک کاریها کند

1512. *O hayvanlardan daha ziyâde can çekişir; cihânda ince işçilikler yapar.*

"Bârik", ince ve "kâr", iş ma'nâsına olup, "bârik-kâr" vâsf-ı terkibîdir, "ince işçilik" demek olur. "Kârî"deki "yâ" masdariyettir. Ya'ni, "Şehveti ak-

lîna gâlib olan kimse hayât-ı dünyeviyyesinde, hayvândan daha ziyâde can çekişir; ya'ni mihnet ve zahmet çeker. Zîrâ cihânda te'mîn-i mâişet etmek ve hırsını tatmîn eylemek için birtakım ince işçilikler yapar." Ma'lûmdur ki, insan dahi hayvanın bir nev'idir. Sâir hayvânât arasında akıl ile mümtâz olmuştur. Aklın iki sıfatı vardır ki, birisi ebedî olan, maâdından âgâh ve fânî olan maâşından gâfildir; ve diğeri ebedî olan maâdından gâfil ve fânî olan maâşından âgâhdır. Evvelki vukûf ve gaflet memdûh ve ikinci gaflet ve vukûf ise mezmûmdur. Aklın evvelki sıfatı, rûhun hüsnü ve letâfetidir; çünkü ayn-ı zekâvet ve kiyâsettir; ve ikinci sıfatı, rûhun kubhu ve rezâletidir, çünkü ayn-ı hamâkattır. Fakat akl-ı maâd ile ittisâf-ı kâmil, her insanın kârı değildir; ancak inâyet-i Hak'dır. Ve maâddan gaflet dahi hikmet-i ilâhiyeye müsteniddir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 19. faslında cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyururlar: "Dünyâyı ma'mûr etmeleri için Hak Teâlâ bir kavmin gözlerini gaflet ile bağladı. Eğer bir kısmını gâfil kılmasa, hiçbir âlem ma'mûr olmaz. Gaflet ma'mûrluklara ve âbâdanlıklara bâisdir. Nihâyet çocuk gafletten büyür. Akıllı kemâle vâsıl olunca artık büyümeyiz olur. Binâenaleyh ma'mûrluğun sebeb ve mûcibi gaflettir ve harâblığın sebebi de hüsyârî ve intibâhdır."

آن ز حیوان دگر ناید پدید

مکر و تلبیسی که او داند تنید

1513. *Bir mekr ve telbîsi ki, o ızhâr etmeyi bilir, o başka hayvandan zâhir gelmez.*

"Telbîs", bir şeyi kanşık ve şübheli kılmak demektir ki, mekr ve hîlenin mürâdifidir. "Tenîden" masdanın müteaddid ma'nâsı vardır; burada "peydâ ve ızhâr etmek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "İnsan akl-ı maâş sıfatı ile öyle bir hîle ve teşvîşât peydâ etmeyi bilir ki, onları başka hayvanlar ızhâr edemez; zîrâ başka hayvanlarda bu sıfat yoktur."

دُرّها در قعر دریا یافتن

جامهای زر کشی را بافتن

1514. *Sırmacılığa mensûb libasları dokumayı, denizin dibinde incileri bulmayı bilir.*

با نجوم و علم طب و فلسفه

خرده کاریهای علم هندسه

1515. *İlm-i hendesenin ince işçiliklerini, nücûm ve ilm-i tıb ve felsefe ile be-râber bilir.*

که تعلق با همین دنیاستش ره بهفتم آسمان بر نیستش

1516. *Ki onun taalluku ancak bu dünyâyadır, onun nef'inin yedinci gök yolu yoktur.*

Ya'ni, "Akl-ı maâş sâhibleri sırmalı kumaşlar dokumayı ve denizin dibinden inciler çıkarmayı ve mühendisliğin ince işçiliklerini, ilm-i nücûmdan ahkâm istinbâtını, ilm-i tıbbi ve felsefeyi bilir ki, bunların hepsi ancak hayât-ı dünyânın zâhirine taalluk eder. Nitekim bunlar hakkında âyet-i kerîmede *يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ* (Rûm, 30/7) ya'ni "Onlar hayât-ı dünyâdan zâhir olanı bilirler, halbuki onlar âhiretten ve âlem-i bekâdan gâfildirler" buyrulur. İmdi bu ulûmun nef'i, ancak bu hayât-ı dünyevîyyeye taalluk eder; nefsin yedinci mertebesi olan "nefs-i sâfiye" ve "bâkiye" tarafına bu nef'in aslâ yolu yoktur." Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 4. faslında da bu ma'nâya dâir birçok hakâyık beyân buyurmuşlardır.

این همه علم بنای آخرست که عماد بود گاو و اشترست

1517. *Bu hep ahır binâsının ilmidir ki, öküzün ve devenin vücûdunun sütüdür.*

"Ahır"dan murâd, cism-i beşerin mahall-i tekevvün ve tefessûdü olan dünyâdır. Ve "öküz" ile "deve"den murâd, rûh-ı hayvânî sâhibi olan ec-sâm-ı beşeriyyedir. Ya'ni, "Bu yukarıda sayılan ilimlerin hepsi fânî olan dünyâyı binâ ve ma'mûr etmenin ilmidir ki, öküz ve deve mesâbesinde olan cism-i beşerin vücûdunun direğidir. Bu direkler olmazsa, vücûd-ı beşerin kıvâmı hâsıl olmaz."

بهر استبقای حیوان چند روز نام آن کردند این گیجان رموز

1518. *Birkaç gün hayvanın istibkâsı için, bu ahmaklar onun adını rumûz ettiler.*

Birkaç günlük hayât-ı hayvânîyyenin bekâsını taleb için, hayât-ı ebedîyyeden gâfil olan bu gibi ulûm-ı zâhiriyye erbâbı, kemâl-i hamâkatlarından dolayı, bu ilimlerin adını yekdîğeri arasında, birtakım rumûz ve işâretler vaz' etmek sûretiyle konuştular. Meselâ altın yapmakla meşgûl olan kimyâgerler, cıvaya ve nişadıra ve kükürt aksâmına ve zırnık envâ'ına "ervâh ve ân" derler. Altına ve gümüşe ve kurşuna ve demire ve bakıra "ecsâd" derler. Sahîhu'l-mizâc olan delikanlıların başlarındaki siyâh saç "hacer-i esved" derler

ki, iksîr i'mâlinde kullanılır. Bu kimyâgerler daha bunlar gibi birçok elfâz-ı rumûz vaz' etmişlerdir. Ve ilm-i tıb ve hendese ve nücûmun dahi böyle birçok ıstılâhât-ı işâirleri vardır ki, erbâbı kendi aralarında kullanıp, ızhâr-ı fazilet ettiklerini zannederler ve hayât-ı bâkıyelerine zerre kadar fâidesi olmayan bu ulûm ile iftihâr ederler.

صاحب دل داند آنرا یا دلش

علم راه حق و علم منزلش

1519. *Hak yolunun ilmini ve onun menziline ilmini, sâhib-i dil, yâhud onu, onun dili bilir.*

Hak yolunun ilmine ve o yolun menziline ilmine gelince, bu ilmi, gönül sâhibi bilir veyâhud o gönül sâhibinin gönlü bilir.

"Hak yolu"ndan murâd, kişinin mebd'e'ine rücû' yoludur ve bu yolun menzilleri الطرق الى الله بعدد انفس الخلائق ya'ni "Allâh'a yol mahlûkâtın nefesleri adedince" kavlince, her ferdin isti'dâdına nazaran gayr-i kâbil-i ta'dâddır. Ancak bu yolun kapısı Peygamber'in getirdiği şerîata ve onun ahvâline kemâliyle ittibâ'dır; ve şerîata ve ahvâl-i peygamberîye kemâliyle ittibâ' edenler, gönül sâhibi olup, bunlar da iki kısımdır: Birisi "ehl-i mükâşefe"dir ki, bu zevâtâ kalblerinin bildiği ahvâl mestûr olmaz; ya'ni kalblerinin bildiğini görür ve bilirler. Ve diğeri ehl-i mükâşefe olmadığından, kalbinin bildiğini görmez ve fakat kalbinin sevküyle hareket edip, bu sevkın sebebini, âlem-i zâhirde hâdis olduğu vakit, çeşm-i zâhir ile görür.. Nitekim III. cildde mezkûr olan "Abdâl-ı seb'a" ile, Şeyh Dekûkî hazretlerinin halleri bunun delîlidir. Bu ma'nâya göre beyt-i şerîfdeki "yâ" terdîd için olur.

آفرید و کرد یادانش الیف

پس درین ترکیب حیوان لطیف

1520. *İmdi bu terkîbde hayvân-ı latîf yarattı ve dânişe elif etti.*
[1521]

Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretleri akıl ile şehvetten ve melekiyet ile hayvâniyetten mürekkeb olmak üzere, bu âlem-i kevnde bir hayvân-ı latîf yarattı ki, o insandır. Ve ona "hayvân-ı latîf" buyurulması, latîf ile kesiften mürekkeb olmasından nâşîdir. Zîrâ hayvâniyeti, kesif ve melekiyeti latîftir. Ve bu hayvân-ı latîfi dânişe ve ilme dost ve elif yaptı." Zîrâ, ister zâhirî ve ister bâtınî olsun, bu her iki nevi' ilim ile tevaggule hâhişger olan ancak bu hayvân-ı latîftir. Şu kadar ki, ulûm-ı zâhiriyye ve dünyeviyye ile bütün ömrünü isrâf edip şehevât-ı tabîiyyesine mağlûb ve ulûm-ı bâtınîyye ve uhreviyyeden bîhaber kalan insanlar, yukarıda izâh olunduğu üzere hayvana mülhaktırlar.

زانکه نسبت کو یقظه نوم را

نام کالانعام کرد آن قوم را

1521. O kavmin adını "En'âm gibi" elli, zîrâ ki uykunun uyanıklığa nisbeti hani?

Bu hayvana mülhak olan insanlara Hak Teâlâ hazretleri sûre-i A'raf'da vâki' olan *وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ* (A'râf, 7/179) ya'ni "Biz insanların ve cinlerin çoğunu cehennem için yarattık; kalbleri vardır, idrâk etmezler; gözleri vardır, görmezler; kulakları vardır, işitmezler; işte onlar hayvânât-ı ehliyye gibidirler ve belki onlardan daha şaşkındırlar; onlar gâfildirler" âyet-i kerîmesinde "Ke'l-en'âm" ["Hayvanlar gibi"] adını taktı; zîrâ bu insanlar uyku içindedirler ve rü'yâ mesâbesinde olan bu dünyânın hayâlâtıyla meşguldürler ve akl-ı maâşlarını, akl-ı maâda tahvîl etmek lüzûmunu hissetmeyip, ulûm-ı dünyevîyyenin tahsiline hasr-ı ömr etmişlerdir. Ve rûh-ı insânîlerinden gaflet içindedirler. Velâkin akl-ı maâd sıfatını hâiz olan insanlar, bu dünyânın uyku hâlinden farkı olmadığını bildiklerinden, onlar uyanıktırlar. Bu iki tâife arasındaki nisbet, uyku ile uyanıklık arasındaki nisbetlere benzer. Hiç uyku hâli, uyanıklık hâline benzer mi? Bu zikr olunan âyet-i kerîme, II. cildin 3071 numaralı beytinde dahi *گرچه پر مکرست آن گنده بغل* "O kimse ki, en'âm gibi, belki onlardan daha şaşkın oldu, o koltuğu kokmuş her ne kadar mekr dolu ise de." sûretinde mürûr etti.

حسهای منعکس دارند قوم

روح حیوانی ندارد غیر نوم

1522. Rûh-ı hayvânî uykudan başkasını bilmez; kavm mün'akis hisler tutar.

Ya'ni "İnsanın rûh-ı hayvânîsi, âlem-i hakîkatin muvâcehesinde uykudan başkasını bilmez ve rü'yâ mesâbesinde olan suver-i âlemden başka, suver-i rûhânîyye olduğunu inkâr eder. Meselâ uykuda olan bir kimse ancak gördüğü rü'yâ ile meşgûl olur ve o sûretlerin müşâhedesinde müstağrak bulunur. Uyanıklık hâlindeki tarz-ı maişetinden ve evinden barkından ve san'atundan bî-haber kalır. Uyanıklık hâlinde denizde yürümek ve havada uçmak ve gâyet yüksek bir mahalden bir adımda aşağıya inivermek mümkün olmadığını bilirken, rü'yâ âleminde hiç çekinmeksizin bunları yapar. Binâenaleyh rü'yâsındaki hisleri, uyanıklık hâlindeki hislerinin aksi olur." Bunun gibi bu dünyâda rûh-ı hayvânîlerinin ahkâmına tâbi' olan kimseler dahi, âlem-i âhiret ve hakîkate nazaran mün'akis hislere mâliktirler. Meselâ rûh-ı hayvânînin ölü-

mü, hayâtür ve hayât-ı dünyeviyye ise ölümdür. Nitekim Hz. Pîr bir gazelle-
rinde şöyle buyururlar:

مرگ حیانتست و حیانتست مرگ عکس نماید نظر کافری
خانهء تن گر شکند هین منال خواجه یقین دان که بزندان دری

Nazmen tercüme:

"Mevt hayâtür ve hayâtür ölüm
Kâfir onun aksini eyler gümân
Ger yıkılırsa ten evi ağlama
Mahbesini yıktın efendi inan!"

Velhâsıl rûh-ı hayvânî ahkâmında müstağrak olanların sâir hisleri dahi
böyle mün'akisdır. Binâenaleyh hakikat-ı hâli müşâhede eden enbiyâ ve ev-
liyâ bu dünyânın ezvâkıdan müctenib olmuşlar ve zarûret mikdârıyla iktifâ
etmişlerdir.

بقظه آمد نوم حیوانی نمائد انعکاس حس خود از لوح خواند

1523. *Uyanıklık geldi, hayvanlık uykusu kalmadı; kendi hissinin in'ikâsını
levhden okudu.*

Uyanıklık iki sûretle olur. Birisi "mevt-i ihtiyârî" ile ve diğeri "mevt-i ızırârî" ile. Mevt-i ihtiyârî bilcümle hevâ-yı nefisden ve lezzât-ı cismâniyye ve müşteheyât-ı nefsâniyyeden ve muktezeyât-ı tabiat ve şehvetten fânî ol-
maktır. Mevt-i ızırârî, rûhun cisimden alâkasını kesmesidir. Havâss-ı beşer, mevt-i ızırârîden evvel uyanıp, bu âlemin rû'yâ olduğunu bilirler ve beşerin ehl-i gaflet olanları, mevt-i ızırârî ile uyanırlar; kendilerinde hayvanlık uy-
kusu kalkmayınca dünyâ, rû'yâsındaki hislerinin berzahdaki hislerin tamâ-
miyle aksi olduğunu, kendi hakikatının levhinde okur. Meselâ dünyâdaki sı-
fât-ı kibrin, âlem-i berzahda zillet ve zenginliğin, fakr olduğunu kendi nefsin-
de müşâhede eder.

همچو حس آنکه خواب آنرا ربود چون شد او بیدار عکسیت نمود

1524. *O kimsenin hissi gibi ki, onu uyku kaptı, vaktâki bîdâr oldu, aksliği gö-
ründü.*

Nitekim dünyâ uykusunda insan, hayât-ı dünyeviyyesindeki tarz-ı ma-
îşetinin aksi olan birtakım rû'yâlar görür. Fakîr iken, kendisini rû'yâsında

zengin bir halde veyâ hasta iken kendisini hâl-i sıhhatte müşâhede eder. Uyandığı vakit, gördüğü sûretlerin tamâmiyle tersine olduğunu anlar. Ez-cümle insan, "ahsen-i takvîm" üzere yaratılmış bir mahlûk iken, hayât-ı dünyeviyyesinde sîfât-ı insânîyye ile ittisâfî bırakıp, sîfât-ı hayvânîyyeyi ihtiyâr ettiğinden dolayı ölüm vâsıtasıyla uyandığı vakit, kendisini sûret-i insânîyyeden muarrâ ve hangi hayvanın sıfatı gâlib ise, o hayvanın sûretiyle mu-savver bulur. Nitekim II. cild-i *Mesnevî*'nin 1408 numaralı beyt-i şerifinde şöyle buyurulmuş idi:

سیرتی کآن بر وجودت غالبست هم بر آن تصویر حشرت واجبست

"Bir sîret ki, o senin vücûdunda gâlibdir, o tasvîr üzerine de haşrın vâcibdir."

Ve Hakîm Senâî hazretleri dahi *Zâdû's-Sâlikîn* ismindeki eser-i âlilerinde şöyle buyururlar:

گر فرشته صفت شوی اینجا با فرشته است حشر تو فردا
ور تو سنگ سیرتی بوقت نشور هم سگی خیزی از میانه گور

"Eğer bu dünyâda melek-sîfat isen, yarın senin haşrın melek iledir; ve eğer köpek köpek tabiatlı isen vakt-i nüşûrda dahi kabrın içinden bir köpek olarak kal-karsın."

لا جرم اسفل بود از سافلین ترك او كن لا احب الافلين

1524*. [Şühbesiz o, sâfillerden daha süflî olur; onu terk et! "Ben ufûl edenleri sevmem!"]

Böyle olunca o kimse isti'dâd-ı insânîsinin kıymetini bilmediği için, sâfil olan hayvanlardan daha süflî olur. Binâenaleyh insanlar arasından ufûl eden ve hayvanlar arasında zâhir olan böyle kimselerin sohbetini terk et; zîrâ ben ufûl edenleri sevmem.

Bu beyt-i şerifde, sûre-i Kehf'de vâki' بِالَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تَطْعَمُ مَنْ اغْوَيْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا (Kehf, 18/28) ya'nî "Sabah ve akşam Rab'lerinin vec-hini isteyip, Rab'lerini zıkr edenler ile nefsini habs et; hayât-ı dünyânın zîne-

* Şârih bu beytin sâdece izâhını yazmış, Farsçasını ve tercümesini yazmayı, belki de temize çekerken, atlamış. Atlanan bu beyit ve tercümesi tarafımızdan hazırlanıp mükerrer olarak 1524 ile numaralandırılmıştır. (Yayına hazırlayanlar)

tini taleb ederek onlardan gözlerini çevirme ve kalbini bizim zikrimizden gâfil kılan ve hevâsına tâbî' olan kimseye itâat etme, onun işi berbâddır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

در بیان تفسیر این آیت که وَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا
اِلٰى رِجْسِهِمْ و قوله تعالى يُضِلُّ بِهِ كَثْرًا وَيَهْدِيْ بِهِ كَثِيْرًا

Bu "Kalblerinde maraz olan kimselere gelince, o maraz onların murdarlıklarına murdarlık ziyâde eder" (Tevbe, 9/125) âyetinin tefsîri ve Hak Teâlâ'nın "Kur'ân sebebi ile çok kimseleri idlâl eder ve çok kimselere hidâyet verir" (Bakara, 2/26) kavlinin tefsîri beyânındadır

زانکه استعداد تبدیل و نبرد بودش از پستی و آثرا فوت کرد

1525. *Zîrâ onun tebdîl ve mücâhede isti'dâdı var idi ve onu alçaklığından dolayı fevt etti.*

Kalblerinde hayvanlık hastalığı olan kimselerin murdarlıklarının çoğalması ve dalâlete düşmeleri o sebebden vâkî' oldu ki, onlarda hayvâniyet sıfatlarını, mücâhede ile melekîyet sıfatına tebdîl etmek isti'dâdı var iken, tabiatlarına hayvanlık daha hoş geldi; bu isti'dâdlarını fevt ettiler ve dalâlete düştüler.

باز حیوان را چو استعداد نیست عذر او اندر بهیمی روشنیست

1526. *Hayvan için dahi, mâdemki isti'dâd yoktur, onun özü hayvanlık içinde pek rûşendir.*

Hayvanda melekîyet sıfatını iktisâb etmek isti'dâdı olmadığından, o hayvanlık içinde kalmakta ma'zûrdur.

زو چو استعداد شد کآن رهبرست هر غذایی کو خورد مغز خورست

1527. *Mâdemki rehber olan isti'dâd ondan gitti, o her bir gıdayı ki yer, eşek beynidir.*

"Eşek beyni yemek," dimâğın kuvvetini izâleye sebep olduğundan "mağz-ı har horden", aklı olmamaktan ve boş lâf söylemekten kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni "Hayvâniyet tarafını iltizâm eden kimsede selâmet-i fikrin rehberi olan isti'dâd-ı melekîyyet gitmiş olduğundan, artık ondan âkılâne fikir ve mütâlaa beklemek abes olur." Kur'ân'ı ve ahâdis-i nebevîyyeyi ve kelâm-ı evliyâyı yanlış ve tersine anlar. Meselâ evlîyâullâh şiiirlerinde "mey"den ve "mahbûb"dan bahs ederler; bunlarda hayvâniyet gâlib olduğundan, "mey"den murâd şarâb-ı maddîdir ve "mahbûb"dan murâd, sûrî güzellerdir diye iddiâ ederler. Velhâsıl bunların fikirleri fâsîd ve muhâkemeleri sakim olur.

گر بلاد خورده او افیون شود سخته و بی عقلیش افزون شود

1528. *Eğer belâdur yese, o afyon olur; ona sekte ve akılsızlık ziyâde olur.*

"Belâdur", bir ağacın meyvesidir ki, emrâz-ı bârîdede isti'mâl ederler. Bûrûdet dimâğa te'sîr ederek bî-huşluk hâdis olduğu vakit, belâdur ile tedâvî ederler. "Afyon" ma'lûm maddedir ki, uyku verir ve aklı izâle eder. "Sekte" bir hastalıktır ki, tecvîfât-ı dimâğa rutûbetin te'sîrinden hâdis olur. Bu sebeple tamâmiyle bedenin hissi ve hareketi gider. "Belâdur", bu hastalığa nâfi'dir. Ya'ni, "İsti'dâd-ı melekîyyetine sekte gelmiş olan bir rûh-ı hayvânî mağlûbuna "belâdur" mesâbesinde olan fikr-i müstakîm ilkâ olursa, afyon gibi onun gaflet uykusunu arttırır ve sektesini ve akılsızlığı çoğaltır."

ماند يك قسم دگر اندر جهاد نیم حیوان نیم حی با رشاد

1529. *Dîğer bir kısım, yarısı hayvan, yarısı reşâd ile diri olarak cihâdda kaldı.*

Yukanda izâh olunan üç sınıftan ikisinin hâli zikr olundu. Bir sınıf kaldı ki, melekîyyeti ile hayvâniyeti birbirine gâlib gelmek kasdıyla dâimâ münâzaa ve cihâd içindedir. Bu sınıf büsbütün hayvan hükmünde değildir; büsbütün melek hükmünde de değildir. Gâh huzûzât ve şehvât-ı nefsâniyyeye meyl eder ve gâh melekîyet tarafına nazar edip bu hayvâniyet hâlini takbîh eder. Ve reşâd ile, ya'ni doğru yolu bulup gitmek sûretiyle dirilik eseri gösterir; ve sonra yine galebe-i hayvâniyet ile yolunu şaşırır ve tekrâr uyanır, yine doğru yola teveccüh eder. Velhâsıl bu iki muhâlif sıfatın te'sîri altında mücâhede eder.

روز و شب در جنگ و اندر کش مکش کرده چالیش آخرش با اولش

1530. *Gece ve gündüz cenk içinde ve keşmekeştedir, onun âhiri, evveli ile nizâ' etmiştir.*
[1532]

“Âhir”den murâd, rûh-ı hayvânî ve “evvel”den murâd, rûh-ı insânî ve izâfidir. Ya’ni, “Bu üçüncü sınıfta bulunan insanların rûh-ı hayvânîleri, rûh-ı izâfîleriyle gece ve gündüz cenk ve nizâ’i içindedir.

چالیش عقل با نفس همچون تنازع مجنون با ناهه میل مجنون سوی حره

میل ناهه واپس سوی کره چنانکه گفت مجنون :

هوا ناقتی خلفی و قدامی الهوی وائی وایاها لمختلفان

Aklın nefis ile mücâdelesî, Mecnûn’un deve ile nizâ’ı gibi ki,
Mecnûn’un meyli hürre tarafına ve devenin meyli geriye,
yavru tarafınadır. Nitekim Mecnûn dedi: “Devemin
muhabbeti benim arkama ve benim muhabbetim önümedir.
Ben ve o, muhakkak ihtilâf edicilerdir”

Cenâb-ı Pîr efendimizin *Fîhi Mâ Fîh*’in 4. faslında bu sûrh-i şerîfî muvazzıh olan beyânât-ı aliyyeleri vardır ki, şöyle buyururlar: “Senin için âlemde bu hâb u hôr gıdâsından başka, nûr-ı Hak’dan bir gıdâ vardır ki, ایت عند ربی يطعمنی و یسقینی [“Ben Rabb’imin indinde gecelerim, beni yedirir ve içirir”] onun burhânıdır. Bu âlemde o gıdâyı unutmuş ve bu gıdâ ile meşgûl olmuşsun ve gece ve gündüz teni beslersin, nihâyet bu ten senin atındır ve bu âlem onun ahırındır; onun gıdâsı, yiyicinin gıdâsı olamaz. Onun meyli hâb u hôr ve tena’umadır. Sebebi odur ki, hayvanlık ve behîmelik sana galebe etmiştir. Sen onun üstünde, onların ahırında kalmışsın ve âlem-i bekânın pâdişâhları ve emîrlerinin sınıfında makâmın yoktur, gön-lün oradadır. Fakat sen gâlib olunca, tenin hükmüne girip ona esîr olmuşsun. Nitekim Mecnûn Leylâ’nın şehrine kâsd edip, akli başında oldukça devesini o tarafa sürdü. Vaktâki bir lahza Leylâ’ya müstağrak olup kendini ve devesini unuttu. Devesinin köyde bir yavrusu olduğundan, fırsat bulup geri döndü ve köye vâsıl oldu. Mecnûn kendine gelince, iki günlük yoldan geri dönmüş idi. Böylece üç ay yolda kaldı. Âkıbet “Bu deve benim belâmdır!” diye bağırıp, deveden aşağıya atladı ve mâşiyen gitti ve dedi:

هوئى ناقتى خلفى و قدامى الهوى و اناى و اياها مختلفان

Nazmen tercüme:

"Devemin arkadadır meyli, benimki önde
İki sevdâ-yı muhâlif arasında kaldım!"

همچو مجنونند و با ناقش يقين مى كشد آن پيش و اين واپس بكن

1531. *Mecnûn ve onun devesi gibidirler; yakînen o, öne ve bu, kîn ile geriye çeker.*

Ya'ni, "Rûh-ı insânî bir kişiyi Mecnûn gibi öne ve âlem-i aşk ve ma'rife-te; ve rûh-ı hayvânî dahi Mecnûn'un devesi gibi kîn ve gazab ile geriye ve âlem-i süflînin şehvâtı ve huzûzâtı tarafına çeker.

ميل مجنون پيش آن لیلی روان ميل ناهه پس یی کرهش دوان

1532. *Mecnûn'un meyli o Leylâ'nın önüne gidicidir; devenin meyli arkaya yavrusu için koşucudur.*

Mecnûn gibi olan rûh-ı insânînin meyli, Leylâ-yı hakîkî olan Hakk'ın huzûruna gidicidir; ve deve gibi olan rûh-ı hayvânînin meyli, yavrusu mesâbe-sinde olan kuvâ-yı nefsanî için, geriye ve âlem-i süflî tarafına koşucudur.

يك دم ار مجنون ز خود غافل بدی ناهه گردیدی و واپس آمدی

1533. *Eğer Mecnûn bir dem kendinden gâfil olaydı, deve dönerdi ve pek geriye gelir idi.*

عشق و سودا چونکه پر بودش بدن مى نبودش چاره از بیخود شدن

1534. *Onun bedeni aşk ve sevdâ dolu olduğundan, bî-hod olmaktan ona çâre ol-madı.*

O Mecnûn'un cismi aşk ve sevdâ dolu olduğundan, kendinden geçmek hâ-linden kurtulmak için ona çâre yok idi; zîrâ aşk ile dolu olan cismin hâli budur.

آنکه او باشد مراقب عقل بود عقل را سودای لیلی در ربود

1535. *O kimse ki murâkûb olur, akl idi. Aklı ise, Leylâ'nın sevdâsı kaptı.*

Vücûd-ı beşerde, efkâr ve ef'âlin murâkûbı akıl idi; halbuki aklı Leylâ'nın aşk ve sevdâsı kaptı; binâenaleyh murâkûb-ı efkâr ve ef'âl kalmadı.

لیک ناقه بس مراقب بود و چُست چون بدیدی او مهار خویش سست

1536. *Fakat nâka çok murâkib ve çevik idi, o yularını gevşek gördüğü vakit,*

فهم کردی زو که غافل گشت و دنگ رو سپس کردی بکره بی درنگ

1537. *Ondan anladı ki gâfil ve bî-huş oldu, bilâ-te'hîr, geriye yavruya teveccüh ederdi.*

"Deng", divâne ve bî-huş ve hayrân kalmış olan kimseye denir. Ya'ni "Mecnûn'un vücûdunda murâkib olan akıl, aşk-ı Leylâ ile zâil olmakla berâber, bindiği deve, yavrusu tarafına çok murâkib ve çevik bir halde idi. Mecnûn devenin yularını gevşek bıraktığı vakit, deve Mecnûn'un bî-huş ve gâfil olduğunu anlar ve hemen geriye, yavrusu tarafına teveccüh ederdi."

چون بخود باز آمدی دیدی ز جا کو سپس رفتست بس فرسنگها

1538. *Vaktâki yine kendine gelir idi, görürdü ki o yerinden çok fersahlar geriye gitmiştir.*

"Fersah ve ferseng", üç mil, ya'ni 7500 zirâ' uzunluğunda olan mesâfedir. Ya'ni, "Mecnûn o bî-hûşluk ve istiğrâk hâline kendine geldiği vakit, bulunduğu yerden birçok fersah mesâfelerce geriye gittiğini görürdü."

در سه روزه ره بدین احوالها ماند مجنون در تردد سالها

1539. *Üç günlük yolda bu ahvâller ile Mecnûn senelerce tereddüd içinde kaldı.*

"Ahvâlâ" kelimesi cem'ü'l-cemdir. Birçok hallerin müctemian tekerürü ma'nâsını beyân için isti'mâl buyurulmuştur. Ya'ni "Rûh-ı izâfî, merkebi olan nefsi ile, ma'sûk-ı hakîkî olan Hak tarafına teveccüh eder ve onun gafletini ve bîhuşluğunu anlayan nefis, hemen kendi kuvâsı tarafına döner. Sâlik üç günlük yolda senelerce tereddüd içinde kalır." "Üç günlük yol"dan murâd, fark ve cem' ve cem'u'l-cem' halleridir.

گفت ای ناقه چو هر دو عاشقیم ما دو ضد پس همراه نالایقیم

1540. *Dedi: "Ey deve, mâdemki her ikimiz âşıkız, biz iki zıddız, binâenaleyh lâıyksız yoldaşız."*

Ba'zı nüshalarda ikinci mısra'daki "pes" yerine "bes" vâkî'dir. Bu halde ma'nâ: "Biz iki zıddız; çok lâıyksız yoldaşız!" Ya'ni "Mecnûn devesinin mâ-

ni'-i vuslat-ı ma'sûk olduğunu görünce, devesine hitâben dedi: "Ey deve, ben Leylâ'ya âşıkım, sen de yavruna âşıksın. Benim teveccühüm ileriye, senin teveccühün ise geriyedir. Biz birbirimize zıd olan iki yolcuyuz, binâenaleyh birbirimize refâkatımız lâyük olmaz!"

نیست بر وفق من مهر و مهار گرد باید از تو صحبت اختیار

1541. "Senin muhabbetin ve yuların benim vefkım üzere değildir; senden sohbeti döndürmeyi ihtiyâr etmek lâzımdır."

"Senin muhabbetinin taalluk ettiği cihet ve seni çekip götüren yular, benimkilerine muvâfık değildir. Binâenaleyh senden sohbeti döndürmeyi ihtiyâr etmek icâb ediyor." "Gerd" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır; burada "dönmek ve döndürmek" ma'nâsındır.

این دو همراه یکدگر را راهزن گمراه آن جان گر فرو ناید ز تن

1542. *Bu iki yoldaş birbirinin yol vurucusudur; eğer tenden aşağıya gelmezse o can azgındır.*

Mecnûn ve deve misâli vech ile, rûh-ı izâfî ile rûh-ı hayvânî birbirinin yollarını vuran iki yolcudur. Eğer rûh-ı izâfî, devesi olan cismin hükmünden kurtulmaz ve onun sevkine tâbî' bulunur ise, o rûh azgındır ve şakîdir.

جان ز هجر عرش اندر فاقهء تن ز عشق خار بن چون ناقهء

1543. *Can arşın hecrinden fâka içindedir; ten diken ağacının aşkından deve gibidir.*

"Arş" kelimesinin birçok ma'nâları vardır, burada الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) ["Rahmân arşa istivâ etmiştir"] âyet-i kerîmesinde mezkûr olan "arş-ı Rahmân" murâd buyrulur ki, onun keyfiyetinin beyânı ve ta'rîfi şer'an câiz değildir. Çünkü arşa vusûl keyfiyeti zevkî ve vicdânîdir ve "cem'u'l-cem'" makâmıdır ve bu "mak'ad-ı sıdk"dır. Nitekim âyet-i kerîmede مَقْعَدُ صَدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِر (Kamer, 54/55) ya'ni "Muttakiler, muktedir olan melîk indinde mak'ad-ı sıdıkdadır" buyrulur. Ya'ni, "Cân böyle bir arşdan ayrıldığı için, ona vuslat ihtiyâcî içindedir. Ten ve cisim ise, diken ağacı mesâbesinde olan bu âlem-i kesîfin aşkıdan deve gibidir; ve deve, diken yemeyi sevdiği gibi, cisim de bu âlemin diken mesâbesinde olan ezvâkıyla mahzûz olur.

جان گشاید سوی بالا بالها در زده تن در زمین چنگالها

1544. *Cân yukarı tarafa kanatlar açar; ten zemîne pençeler vurmıştır.*

Cân, yüksek olan âlem-i ervâh tarafına kanatlar açar, cisim ise süflî olan arza yapışmıştır; aslâ o kesâfet ve süfliyetten ayrılmak istemez.

تا تو با من باشی ای مردهء وطن پس ز لیلی دور ماند جان من

1545. *"Ey vatanın mürdesi, sen benim ile oldukça, benim cânım Leylâ'dan uzak kalır!"*

"Mürde", lügaten "ölmüş" ma'nâsına ise de, burada "âşık ve firîfte" ma'nâsına gelir. Ya'nî, "Senelerce çalışıp makâm-ı "cem'u'l-cem'"e vusûl husûsunda nefsinin mümâneatını gören sâlik, nefsine hitâben der ki: "Ey âlem-i süflî olan bu dünyânın âşığı ve aldanmış! Bu seferde sen benim ile berâber oldukça, benim rûh-ı izâfîm, ma'sûk-ı hakîkiden uzak kalır."

روزگارم رفت زین گون حالها همچو تیه و قوم موسی سالها

1546. *"Bu türlü hallerden dolayı Tih ve kavm-i Mûsâ gibi, senelerce vaktim geçti!"*

"İkimizin arasında vâki' olan muhâlif hallerden dolayı, senelerce maksûduma vâsıl olmaksızın vaktim geçti. Benim hâlim Tih Sahrâsı'nda kırk sene hayrân ve perîşân bir halde kalan Mûsâ (a.s.) ın kavmine benzedi."

خطوتینی بود این ره تا وصال مانده ام در ره ز شست شصت سال

1547. *"Bu yol visâle kadar iki adım idi; senin tuzağından altmış sene yolda kaldım."*

Bu beyt-i şerîfde *الآخره و الآخرة* حرام علی اهل الدنيا و هما حرامان الدنیا Bu beyt-i şerîfde *الآخره و الآخرة* حرام علی اهل الدنيا و هما حرامان الدنیا *ya'nî* "Dünyâ, ehl-i âhirete harâmdır ve âhiret, ehl-i dünyâyâ harâmdır ve her ikisi ehlullâha harâmdır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Bî-nâenaleyh "iki adım"dan murâd, birisi dünyâdan geçmek ve diğeri de âhiretten geçmektir. Şiblî hazretlerine birisi: "Yâ Şeyh! abd ile Rab arasında kaç menzil vardır?" diye sormuş, o da: "İki adımdır, geçtiğin vakit vâsıl oldun" diye cevâb vermiştir. Emir Hüsrev dahi bu iki adımı bir beytinde şöyle beyân etmiştir:

يك قدم بر نفس خود نه ديگری در کوی دوست

هر چه بينی دوست بين با اين و با آن کار نیست

"Bir adım kendi nefsin üzerine, diğerini dostun mahallesine koy; her ne görür isen dostu gör, bununla ve onunla iş yoktur."

Fakat dikkat buyurulursa, iki sözün de ma'nâsı bir yola çıkar. Zîrâ gerek dünyâ lezzetini ve gerek âhiret ni'metini kişi hazz-ı nefsi için ister; binâena-lehy nefsinden geçmek, dünyâ ve âhiret lezzetlerinden ve ni'metlerinden geçmek demek olur ki, ikinci adım vuslat-ı Hak'dır. Gerek dünyâ ve [gerek] âhiret tâlib-i zât-ı Hak olanların hicâbıdır. Dünyâ, hicâb-ı zulmânî ve âhiret, hicâb-ı nûrânîdir. Bu iki hicâbdan geçenler ancak zât-ı Hakk'ın âşıklarıdır. Mertebe ve makâm tâlibleri olan sâlikler, hicâbât-ı nûrâniyye içindedirler. İmdi himmeti âlî olan sâlik der ki:

سیر گشتم زین سواری سیر سیر راه نزدیک و بماندم سخت دیر

1548. "Yol yakındır, halbuki ben pek geç kaldım; bu süvârîlikten doymanın to-ku olarak doyudum."

Ya'ni, "Ma'sûka giden yol, iki adımdan ibâret olarak pek yakın iken, ben pek geç kaldım; bu ten devesine olan binicilikten pek doydum ve bıktım."

Hakîm Senâî hazretleri dahi Zâdû's-Sâlikîn ismindeki risâlelerinde yolun yakınlığı hakkında şöyle buyururlar:

راه نزدیک شد سخن کوتاه در قدم بیش نیست اینهمه راه

وآن دگر بر درِ ودود نهی یکقدم بر سر وجود نهی

"Bu yolun hepsi iki adımdan ziyâde değildir; yol yakın oldu ve söz kısa. Bir adımı varlığın ve vücûdun başı üzerine korsun ve o diğer adımı da Hz. Ve-dûd'un kâşısına koyarsın."

"Süvâr", binici, "yâ" masdariyettir. "Süvârî" binicilik demek olur.

سرنگون خود را ز اشتر در فکند گفت سوزیدم ز غم تا چند چند

1549. Kendini deveden baş aşağı bıraktı, "Ne zamâna kadar, ne zamâna ka-dar gamdan yanarım?" dedi.

تنگ شد بر وی بیابان فراخ خویشتن افکند اندر سنگلاخ

1550. Geniş sahrâ onun üzerine dar oldu, kendisini taşığa attı.

[1552]

آنچنان افکند خود را سخت زیر که مُخَلَّلْ گشت جسم آن دلیر

1551. Kendisini öyle şiddetle aşağıya attı ki, o cesûrün cismi muhalhal oldu.

"Muhahal", "halhale" masdarından ism-i mef'ûl olup, kemik üzerindeki etin cümlesini sıyırmak ma'nâsındır. Ya'ni, "Mecnûn, vuslat-ı yâre mâni' olan devesinin üzerinden kendisini taşlık üzerine öyle şiddetle attı ki, cismi taşlara çarparak kemikleri üzerinde etler sıyrıldı."

چون چنان افکند خود را سوی پست از قضا آن لحظه هم پایش شکست

1552. Vaktâki kendisini öyle alçak tarafa attı, kazâ cihetinden o lahza onun ayağı da kırıldı.

Ya'ni, Mecnûn dört türlü mesâib ihtiyâr etti. 1. Baş aşağı düşmek. 2. Kendini taşlığa atmak. 3. Şiddetle atmak ve etleri sıyrılmak. 4. Ayağı kırılmak. Bunların her birisi Hak yolu sâlikinin ihtiyâr etmesi lâzım gelen haller-i işârettir. "Baş aşağı düşmek," rûh-ı râkibin, nefsin irâdesine muhâlefettir. "Taşlığa atlamak," nefse hoş gelmeyen mücâhedât ve riyâzâtıdır. "Şiddetle atılıp, etleri sıyrılmak," nefsin sıfatlarından soyunmaktır; ve "ayağı kırılmak," rûh-ı izâfînin âlet-i meşy ve hareketi olan rûh-ı hayvânînin kuvvetini kesr etmek ve onu mevt-i ihtiyârî ile öldürmektir.

پای را بر بست گفتا گو شوم در خَمِ چو گانش غلطان می روم

1553. Ayağını bağladı. "Top olurum, onun çevgânının kıvrımında yuvarlanarak giderim!" dedi.

"Gû", top ma'nâsına olan "gûy" kelimesinin muhaffefidir ki, bu top cirit oyununda çevgân ile çelinir. "Ham", büküm ve kıvrım ma'nâsındır. "Çevgân" üç bükümlü ve eğri bir sopadır ki cirit oyununda top bu eğri sopa ile çelinir ve yuvarlanır. Bu beyt-i şerîfde sâlikin ma'sûk tarafına olan seyr-i rûhânîsinе işâret buyrulur.

زین کند نفرین حکیم خوش سخن بر سواری بکو فرو ناید ز تن

1554. Hoş sözlü hakîm bundan dolayı nefrîn eder, bir süvâriye ki, o tenden aşağıya gelir.

Ya'ni, "Latîf sözlü olan Hakîm Senâî hazretleri Hadîka nâmında eser-i şerîfinde ten ve cisim merkebinden aşağıya inmeyen bir süvâriyi, bu yukanda zikr olunan sebepten dolayı, takbîh ve zemmeder." Nitekim o hazret-i Hakîm-i Rabbânî Zâdû's-Sâlikîn isimindeki eserinde şöyle buyrulur:

نفس بس کافرست اینست بس گر شدی با نفس زهی ناکس
چون تو محکوم نفس خود باشی یقین دان که نیک بد باشی
گر کنی قهر او نفیس شوی ور مرادش دهی حسیس شوی
تا که دیوت بود براه دلیل نکند با تو همسری جبریل
ترک یوسف کنی ز بی نظری همدم گرگ باشی اینت خری

"Nefis çok kâfirdir, işte bu söz yeter. Eğer nefis ile berâber oldun ise, ne kadar nâkessin. Eğer sen kendi nefsinin mahkûmu olursan, yakînen bil ki, pek kötü olursun. Eğer onu kahr edersen nefis olursun ve eğer onun murâdını verir isen alçak olursun. Senin dîv-i nefsin yola delîl oldukça, Cebrâîl seninle berâberlik edemez. Sen nazarsızlıktan dolayı Yûsuf'u terk ediyorsun da, kurdun musâhi-bi oluyorsun, işte eşeklik!"

عشق مولی کی کم از لیلی بود گوی گشتن بهر او اولی بود
1555. *Mevlâ'nın aşkı ne vakit Leylâ'dan nâkıs olur? Onun için top olmak evlâ olur.*

"Aşk-ı Hak ile top olarak seyr etmek evlâ olur" ta'biriyle "vuslat-ilallâh"ın cisim kaydından kurtulan rûh ile vâki' olacağına işâret buyrulur.

گوی شو می گرد بر پهلوی صدق غلط غلطان در خم چوگان عشق
1556. *Sıdk pehlûsü üzerinde, aşk çevgânının kuvarında yuvarlanıcı olarak top ol!*

"Galt-ı galtân", terkîb-i terâdüfidir, te'kid ma'nâsını mutazammındır. "Sıdk" ile "aşk" kelimelerinde kâfiye "kaf" harfleridir ki ehl-i kâfiye, bir ve iki harfin kâfiye olmasını câiz görmemişlerdir. Ya'ni "Ey sâlik, Mecnûn, aşk-ı Leylâ için ten ve cisim kaydıyla mukayyed olmayıp ma'sûku tarafına top gibi yuvarlanarak gitmeyi tasvîb etti. Hakk'ın aşkı, Leylâ'nın aşkıdan aşağı değildir. Binâenaleyh o ma'sûk-ı hakîkiye vuslat için cisim kaydından kâmil-kurtulmak ve top gibi yuvarlanarak rûh ile gitmek lâzımdır." Aşkta sadâkat bu hâli iktizâ eder.

کین سفر زین پس بود جذب خدا وآن سفر بر ناکه باشد سیر ما
1557. *Zîrâ bu sefer, bundan sonra Hudâ'nın cezbi olur ve o nâka üzerindeki sefer, bizim seyrimiz olur.*

Ma'lûm olsun ki, ehl-i îmân için cezb-i Hak iki nevi'dir: Birisi "cezb-i âmm," diğeri "cezb-i hâss"dır. Cezb-i âmm ile kulun kalbinde Hakk'a teveccüh duygusu hâsıl olur ve kulcağız Hakk'a teveccüh edip nefis ve tabiat kaydı arasında seyr eder. Gâh ileri gider ve gâh geriye düşer; vaktâki sebebsiz bir inâyet olarak cezb-i hâss-ı ilâhî vukû'a gelir, sâlikin benliği ve enâniyeti zâil olmakla ten ve cân kaydından geçer. Sâlikin cezb-i âmm üzerine vâki' olan seyrine, "seyr-ilallâh"; ve ikinci cezb üzerine vâki' olan seyrine de, "seyr-bil-lâh" derler *عمل الثقلين* توازی من جذبات الرحمن توازی ya'ni "Cezebât-ı Rahmân'dan bir cezbe ins ve cinnin ameline muvâzî olur" hadîs-i şerifinde bu cezbe-i hâssa işâret buyrulur. Hazret-i Mısri-i Niyâzî bu cezbeğe işâreten buyurur. Beyit:

*Aldın çü beni benden geçtim bu cân u tenden
Aklım dahi her vârim yağmadır alan alsın!*

Ve cenâb-ı Pîr efendimizin bir gazellerinde buyurdukları şu beyt-i şerîfde de kenzâlık bu cezbeğe işâret buyrulur:

قل تعالوا آیتست از جذب حق ما بيجذب حق تعالى می روم

"Kul teâlev" (En'âm, 6/151) ["De ki: Gelin!.."] âyet-i kerîmesi cezb-i Hak'dan nişândır; biz Hak Teâlâ'nın cezbi ile gidiyoruz."

اینچنین سیریست مستثنی ز جنس کآن فرود از اجتهاد جن و انس

1558. *Böyle bir seyr cinsden müstesnâdır; zîrâ o ins ve cinnin içtihadından ziyâdedir.*

Böyle cezb-i hâss-ı ilâhî üzerine vâki' olan bir seyr, diğer cezbler ile vâki' olan seyr cinsinden müstesnâdır; zîrâ böyle bir seyr *توازی من جذبات الرحمن* توازی *عمل الثقلين* ["Cezebât-ı Rahmân'dan bir cezbe, ins ve cinnin ameline muvâzî olur"] hadîs-i şerîfi mücibince ins ve cinnin amel ve içtihadından efdaldır.

اینچنین جذبیست نی هر جذب عام که نهادش فضل احمد والسلام

1559. *Böyle bir cezbe vardır, her âmmün cezbi değildir ki, onu fazl-ı Ahmed koydu vesselâm!*

Ma'lûm olsun ki, *الطرق الى الله بعدد انفس الخلائق* ya'ni "Allâh'a giden yollar mahlûkâtın nefesleri adedindedir" kavli mücibince, halâik sûret-i umûmiyyede, bilsin bilmesin, Hakk'a müteveccihen seyr ederler; zîrâ Hak, bilcümle mahlûkâtın nâsiyesinden âhizdir. Nitekim sûre-i Hûdd'a vâki: *مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا* (Hûd,

11/56) ya'ni "Hak Teâlâ'nın nâsiyesinden tutup çekmediği bir dâbbe yoktur" âyet-i kerîmesinde bu cezbe işâret buyrulur. Ve bu cezb-i âmm, her bir kimsenin rabb-i hâssı olan isim vâsıtasıyladır. Binâenaleyh mü'min ve kâfir hepsi Hakk'a müncezibdir ve hepsi seyr-ilallâhdır. Fakat ism-i Hâdî'nin cezb-i, ism-i Mudill'in cezb-i gibi değildir. İsm-i Hâdî cemâle ve ism-i Mudill celâle çeker. Her iki sınıf, kendi sırât-ı müstakîmleri üzerinde seyr ederler. Yukarıda izâh olunduğu üzere, ism-i Hâdî'nin mazhan olan ehl-i îmân arasındaki cezb dahi ya umûmî veyâ husûsî olur. Bu beyt-i şerîfdeki cezbler, bu umûmî ve husûsî cezblerdir. İmdi bu cezblerin hepsi, cezb-i ilâhî cinsinden ise de, ism-i Hâdî mezâhiri arasında vâki' olan bu cezb-i hâss-ı ilâhî üzerine vâki' olan seyr-billâh, diğer seyrlerin cinsinden müstesnâdır; çünkü ins ve cinnin amel ve içti-hâdından efdaldır; ve bu cezb-i hâss, sâir ümemin ehl-i îmânı arasında da vâki' olmamıştır. Çünkü o cezb-i, Ahmed (a.s.)'ın fazlî ızhâr eyledi. Nitekim bu fazla işâreten bu *Mesnevî-i Şerîf*'in II. cildinde vâki' 354, 355, 356 numaralı beyitlerde şöyle buyrulmuştur:

دور تست ایرا که موسی کلیم آرزو می برد زین دورت مقیم
چونکه موسی رونق دور تو دید کاندرو صبح تجلی می دید
گفت یا رب آن چه دور رحمتست آن گذشت از رحمت آنجا رؤیتست

[*"Bu devir senin devrindir, Mûsâ-yı Kelîm senin devrinde bulunmayı isterdi. Çünkü Mûsâ senin devrinin parlaklığını ve onda tecellî sabâhının zuhûra geleceğini gördü. De ki: "Yâ Rab, o nasıl bir rahmet devridir; hattâ o devir rahmeti de geçmiştir ki, onda rû'yet vardır!"*]

Bu fazl-ı ilâhî hakkındaki tafsîlât ve izâhât bu beyitlerde beyân olundu.

قصه نیشن آن غلام قصه شکایت بنقصان اجر سوی پادشاه

O gulâmin noksan ücret sebebiyle pâdişâh tarafına kıssa-i şikâyeti yazmasının kıssasıdır

Bu kıssa yukarıda 1489 numaralı beyt-i şerîfden i'tibâren beyân buyrulmuş kıssanın mâba'didir.

قصه کوتاه کن برای آن غلام که سوی شه بر نیشست او کلام

1560. *Kıssayı kısalt, o gulâm için ki, o pâdişâh tarafına kelâm yazmıştır.*
[1562]

Bu beyt-i şerif cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından zât-ı şerîflerine hitâben vâ-ki' olmuştur. Ya'ni, "Ey Mevlânâ, ücreti tenkîs edilmesinden dolayı öfkelenen gulâmın kıssasını beyân ederken, araya birçok hakâyıkın beyânı giriverdi. Bu hakâyıkı kısa kes de o gulâmın kıssasını itmâma başla ki, o gulâm pâdişâh tarafına, şikâyeti hâvî bir istid'â-nâme yazmıştır."

قصه پر جنگ و پر هستی و کین میفرستد سوی شاه نازنین

1561. *Kîn ile ve varlık ile ve cenk ile dolu bir kıssayı, nâzenîn olan pâdişâhın tarafına gönderdi.*

O gulâmın pâdişâha gönderdiği istid'â-nâmenin meâlî, nefsanî bir kîn ve enânîyet ve nizâ' ile dolu idi.

کالبد نامه است اندر وی نگر هست لایق شاه را آنگه بیر

1562. *Kâlbüd, nâmedir, onun içine bak, şâha lâyük müdür? Ondan sonra götür!*

"Kâlbüd" ve "kâlbéd", insan ve hayvânâtın bedeni ve kalıp ve şekil ve ci-sim ma'nâlarıdır. Ya'ni, "Âdemin bu kalıbı ve cismi, şâh-ı hakîkî olan Hakk'a hitâben yazılmış bir mektûbdur. Ve mektûbun sûreti ve ma'nâsı var-dır. Mektûbdan maksûd olan onun ma'nâsıdır ve mektûb mesâbesinde olan kalıb-ı insânînin ma'nâsı efkâr ve endişelerdir. İmdi ey Allâh'ın kulu olan in-san, senin cisminin mektûbunda şâh-ı hakîkîye arza lâyük efkâr var ise, onu huzûra götür!"

گوشه رو نامه را بگشا بخوان بین که حرفش هست در خورد شهان

1563. *Bir köşeye git, mektûbu aç, oku! Gör ki, onun kelâmı şâhlara lâyük mıdır?*

Mahfî bir köşeye çekil ve orada fikirlerini ve endişelerini tedkîk et, gör ki o düşüncelerin şâhlara, ya'ni enbiyâya ve onların vârisleri evliyânın huzûr-larına arza lâyük müdür? Zîrâ insan düşünceden ibârettir, nitekim II. cildin 275 numaralı beyt-i şerifinde ریشه ما بقى را استخوان و ریشه "Ey birâder sen ancak endişesin, bâkî olan şeyin kemik ve elyâfur" buyurulmuş idi.

گر نباشد در خور آنرا پاره کن نامه دیگر نویس و چاره کن

1564. *Eğer lââyık olmazsa onu parçala, başka bir mektûb yaz ve tedbîr et!*

Eğer o gûşe-i mahfide yaptığın tedkikât netîcesinde kalıbında şâhlara lââyık efkâr ve endîşeler olmadığını anlarsan, onları yırt ve bu fikirleri tarik-ı sedâd üzerinde değiştir ve bu lââyıksız fikirlerin tebdîli çârelerini araştıır!

لیک فتح نامه تن زب مدان ور نه هر کس سر دل دیدی عیان

1565. *Fakat ten mektûbunun açmasını kolay bilme; ve yoksa herkes gönül sırrını âşikâr görürdû.*

"Zeb", kolay ve bedâva ma'nâlarına gelen bir kelime-i Fârisî'dir. Ya'ni, "Mahfî bir köşeye çekilip, mektûbu okumak için açmak kolay değildir; veyâ-hud mektûbu açmak bilâ-bedel ve bedâva mümkün olmaz. Uzun uzadıya mücâhede ve riyâzet lâzımdır; ve bu mücâhede ve riyâzet bir mürşid-i kâmilin ve tabîb-i hâzıkın tertûbî dâiresinde olmak lâzım gelîr."

Ma'lûm olsun ki, insan, efkârının sakâmet ve istikâmetini kolay kolay ta'yîn edemez. Pek çok vâkî' olur ki, eğriyi doğru ve doğruyu da eğri görür. Zîrâ nefsinin sıfatlarından kurtulmamış olan kimseler, hakikat-i hâlden hicâb içindedirler ve muhâkemeleri bu sıfat-ı nefsânîyyelerinin ve enâniyet-i mevhûmelerinin te'sîrâtı altında vâkî' olduğundan ölçüleri bozuktur. Binâ-enaleyh kendi nefislerine insâfî takdîm edenler pek nâdirdir ki, bunlar da ancak sıfat-ı nefsânîyyelerinden tecerrüd etmiş olan insân-ı kâmillerdir.

نامه بگشادن چه دشوارست و صعب کار مردانست نه طفلان لعب

1566. *Mektûbu açmak ne güç ve müşkildir! Merdlerin işidir, oyun çocuklarının değil.*

"Mektûbu açmak, kişiye fikrinin mâhiyetini ta'yîn edebilmektir ki, bu pek güç ve müşkildir. Bunu ta'yîn etmek her kişinin kânı değildir. Bunu hakkıyla ta'yîn edebilenler ancak enâniyet-i mevhûmelerinden kurtulmuş olan insân-ı kâmillerdir, oyun çocukları değildir." "Oyun çocukları"ndan murâd, hayât-ı dünyânın zâhirine aldanan kimselerdir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de *وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ* (Ankebût, 29/64) ya'ni "Ve bu hayât-ı dünyâ nedir? Ancak lehv ve laibdir" buyurulur. Fikrin mâhiyetini ta'yîn edebilmek güç olduğuna misâl olarak *Fîhi Mâ Fîhi*'de mezkûr olan fıkralar kâfidir. Mezkûr kitâbın 22. faslında şu fıkralar mündericidir:

“Şeyh-i mahalle dedi: Evvelen müşâhede, ba’dehû söylemek lâzımdır. Nitekim sultânı herkes görür, velâkin hâss olan kimse, pâdişâhın tekellüm ettiği kimsedir.

Hız. Pîr-i destgîr cevâben buyurdular: Bu fikir eğridir, fezâhatır ve aksidir. Mûsâ (a.s.) söyledi ve dinledi ve rû’yet istedi. Makâm-ı kelâm Mûsâ (a.s.)’ın, makâm-ı rû’yet ise Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz’indir. Binâenaleyh söz nasıl doğru gelir?”

Velhâsıl efkâr ve havâtırın mâhiyetlerini ta’yîn etmek keserât-ı mev’hûme-ye ve suver-i fâniyeye bağlanmış kalmış olan çocuk tabîatlı insanların kânı değildir.

جمله بر فهرست قانع گشته ایم زآنکه در حرص و هوا آغشته ایم

1567. Cümlemiz fihrist üzerine kânî’ olmuşuz, zîrâ ki hırs ve hevâya bulaşmışız.

Bu beyt-i şerîf, bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya’ni, “Bir sâil der ki: Biz muhakkiklerin gösterdikleri esâs üzerine kalbimize gelen efkâr ve havâtırın menba’ı ve bu menba’a göre de mâhiyetini ta’yîn eder ve bu sûretle mektûbumuzu okuyabiliriz; ve biliriz ki havâtırın menbaı dörttür: Rahmânî, nefsânî, melekî ve şeytânîdir. Rahmânî olan havâtır hayra müteallık olarak kuvvetli gelir ve nefsânî olan havâtır dahi kezâlık kuvvetli olarak ve fakat şerre müteallık olur. Melekî olanlar hayra müteallık ve fakat zayıf olarak gelir ve şeytânî olanlar da kezâ zayıf ve şerre müteallık olur.”

Cenâb-ı Pîr, bu suâle cevâben buyururlar ki: “Bunlar bir kitâbın fihristi mesâbesindedir ve bunların her birisi bir bâb ve faslın ünvânıdır; biz ise fihristten ibâret olan bu ma’lûmâta kanâat etmişizdir. Çünkü her bir bâbın uzun uzadıya mütâlaasına mübtelâ olduğumuz hırs-ı dünyâ ve hevâ-yı nefis mâni’dir.”

Bu bahis bir menkabe ile tavazzuh eder: Hz. Attâr’ın *Tezkiretü’l-Evli-yâ*’sında mezkûrdur ki, Fudayl b. İyâz (k.s.) pek müsinn olmakla, farz namazları oturduğu yerde kılar imiş. Bir gün bulunduğu şehirde cihâd için seferberlik ilân edilmiş, Hz. Fuzayl, nefsinde cihâda iştirâk fikri kuvvet bulup gâzilere iltihâk etmek üzere ayağa kalkmış ve fakat bir fiil-i hayra teşvîkten ibâret olan bu fikrin tedkikine lüzûm görüp nefsinde hitâben demiş ki: “Ey nefis! Cihâd farz-ı kifâyedir, namaz ise farz-ı ayndır. Ben ihtiyarlığım ve kuvvetsizliğim hasebiyle bu farz-ı aynı oturduğum yerde edâ ederken, senin bu farz-ı kifâyeye iştirâke meylinin sebebi nedir? Eğer bunu bana izâh etmezsen, seni azîm bir riyâzet altına koyanım!” Nefsi cevâben demiş ki: “Ben ri-

yâzete tahammül edemem, bu meylimin sebebini söyleyeyim: Sen şimdi kılıcını alıp, gâzilere iltihâk için çıktığın vakit, halk seni görüp: "Bakınız şu Fuzayl'a ki, bu kadar ihtiyâr olduğu halde, gayret-i dîn ile gazâyâ iştirâk ediyor!" diye alkışlarlar. Ben bu alkışlardan son derece mağrûr ve mesrûr olurum." Hz. Fuzayl der ki: "Ey nefis, bu alkışlar nihâyet şehir içinde olur, şehirden dışarıya çıkınca herkes kendi başının derdi ile meşgûl bulunur ve sen âciz bir ihtiyarsın. Seninle kimse meşgûl olamaz. Nihâyet düşmanlara mülâkî olur ve maktûl olursun. Sana ölümden ne zevk olur?" Nefis cevâben der ki: "Ey Fuzayl sen beni her gün öldürmektesin, ben bu cihâd içinde ölüp, senin nefsin olmaktan kurtulmağa râzıyım; ve öldükten sonra da, Fuzayl mer-tebe-i şehâdeti ihrâz etmiştir, diye nâmum dillerde söylenir." Hz. Fuzayl bu-yurur ki: "Nefsimin sûret-i hakdan görünerek, ihlâsımı kökünden koparmak istediğini anladım ve cihâda iştirâkten vazgeçtim."

Havâtür ve ilkaât-ı şeytânî de böyledir. Şeytân ya büyük bir hayırdan men' için, küçük hayrı ilkâ eder; nitekim II. cilddeki Muâviye ile İblîs arasındaki kıssa bunun delîlidir; veyâhud zımında bir şer olan fikr-i hayrı ilkâ eder; veyâhud nefsi huzûzâtına ve şehvâtına teşvîk eder. İmdi yukarıdaki fihristi bilmekle bunlar temyîz olunamaz. Bunları anlamak ve okumak, Hz. Fuzayl gibi merdân-ı ilâhînin kâdırı.

تا چنان داند متن نامه را

باشد آن فهرست دامی عامه را

1568. O fihrist âmmeye bir tuzak olur, hattâ mektûbun metnini öyle bilirler.

Ma'lûm olsun ki, emr-i dînde fihristlerin envâ'ı çoktur. Bir nev'i yukarıda zikr olundu; bir nev'i de İslâm'ın binâsıdır ki, bu da oruç, namaz, hac, zekât ve kelime-i şehâdet'tir. Bunların her biri kitâb-ı İslâm'ın birer bâbının ünvânıdır; ve kezâ îman'ın altı şartından her biri dahi, kitâb-ı îman'ın birer bâbının ünvânıdır. Bunlar bu kitâbların fihristidir. Avâm bu fihristleri bilmekle bu kitâbların metnini bu kadarlık zanneder. Meselâ İslâm'ın binâsının birisi, "kelime-i şehâdet"tir; ve bu kelime "Lâ ilâhe illallâh" lafzını, ma'nâsını bilerek söylemek ve vücûd-ı Hakk'ı tevhit etmekten ibârettir; fakat vücûd-ı Hakk'ın vahdetini zevk-ı irfân ve vicdân ile idrâk etmeyenler, lisanları ile söyledikleri bu kelimenin ma'nâsına, birçok fikirleriyle ve fiilleriyle muhâlefet ederler ve bunun farkında bile olmazlar. Bununla berâber kendilerini muvahhid zannederler. Nitekim Aynü'l-Kuzât Hemedânî (k.s.) buyurur: "Lâ ilâhe illallâh" demek başka ve "lâ ilâhe illallâh"ı bilmek başka ve "lâ ilâhe illallâh" olmak başkadır." Meselâ avâm, başlarına bir felâket geldiği vakit, îman'ın şartlarından

birisi olan “Hayır ve şer Hak’dandır” düstûrunu unutup, bunu halktan bilirler ve Hak’dan gâfil olarak halk ile mücâdele ederler. Binâenaleyh İslâm’da ve imânda bu fihristler avâmın tuzakları olur ve avâm bunları bilmeyi kâfi addetmekle, tuzâğa tutulmuş bir kuş gibi bağlanıp kalır ve semâ-yı zevk-i irfân ve vicdâna doğru uçamaz.

زین سخن والله اعلم بالصواب

باز کن سرنامه و گردن بتاب

1569. *Sernâme’yi aç ve bu sözden boyun bük! ‘Ve Allâh Teâlâ doğruyu pek çok bilir.*

“Ey hakikat tâlibi olan kimse, kitâbın unvânını aç ve bu sözden ya’ni kemâl-ı unvândan boynunu çevir ve kalbini Hakk’a tevcih eyle! Ve o unvândan maksûd olan ma’nânın en doğrusunu Allâh Teâlâ hazretleri bilir!” Ve kemâl-i teveccühün hasebiyle Hak Teâlâ hazretleri o unvânın tafsîlini senin kalbine ilhâm ve ihsân eder.

Bu ma’nâ “be-tâb” kelimesi emr-i hâzır olduğuna göredir. Hind nüshalarında nehy-i hâzır sîgasıyla “me-tâb” yazılmıştır. Bu sûrette ma’nâ, “Sernâme’yi aç ve tedkik et ve bizim bu sözümüzden boyun çevirme ve Allâh Teâlâ doğruyu pek çok bilir; ve biz ise nâib-i Hak olduğumuzdan sözümüz Hakk’ın sözüdür, binâenaleyh söyledığımız doğrudur.”

متن نامه سینه را کن امتحان

هست آن عنوان چو اقرار زبان

1570. *O unvân, dilin ikrârı gibidir; mektûbun metni olan sîneni imtihan et!*
[1572]

“Unvân”dan murâd, ef’âl-i zâhiriyyedir. Ya’ni, “Unvân mesâbesinde olan ef’âl, dilin ikrân gibidir. Meselâ namaz kılmak bir fiildir, bu ikrâr-ı lisâna benzer ve kitâbın unvânı gibidir, bu kitâbın metni ise kalbde münderiçdir. İmdi bu namaz fiili, kalbde vâki’ bir ihlâsa mı müsteniddir, yoksa zâhiren ve bâtınen bir menfaat ümidiyle mi vâki’ olmuştur, bunu bir tecrübe et! Zîrâ sûri menfaat elde etmek için namaz kılanlar çok olduğu gibi, cennete girip yiyip içmek ve hûri kızlarını kucaklamak ümidiyle Hakk’a tapanların adedi de milyonlara bâlîğdir. Birinci sınıf imândan ârî olan münâfıklardır; ve ikinci sınıf ise, Hakk’a ibâdet perdesi altında amel eden gâfil mü’minlerdir. Hakk’a mahzâ azametinden dolayı tezellül edip tapanlar pek azdır.

Beyt-i şerifdeki “çü” edât-i teşbih olduğuna göre, ma’nâ yukarıdaki vech ile- dir. Edât-i illet olduğuna göre ma’nâ: “Çünkü o unvân, dilin ikrândır, bu unvân ile iktifâ etme, mektûbun metni olan kalbinin hâlini imtihan et!” demek olur.

که موافق هست با اقرار تو تا منافق وار نبود کار تو

1571. *Ki senin ikrârına muvâfık mıdır? Tâ ki senin işin münâfık gibi olmasın.*

Mektûbun unvânı ile metnini imtîhân et ki, o metn-i kalbî, senin ikrâr lis-ânına tevâfuk ediyor mu? Tâ ki a'mâl-i zâhiriyyen münâfıkların amellerine benzemesin!

چون جوالی بس گرانی می بری زآن نیاید کم که در وی بنگری

1572. *Çok ağır bir çuvalı götürdüğün vakit, ondan vazgeçmezsin ki, ona bakasın.*

"Kem âmeden", *Bahâr-ı Acem*'in beyânına göre "güzâşten", ya'ni terk et-
mek ve vazgeçmek ma'nâsınadır. "Ağır çuval"dan murâd, efkâr ve havâtır-ı
muhtelifle ile dolu kalbdır. Ya'ni, "Zâhirde ağır bir çuvalı taşıdığın vakit, için-
de ne olduğunu anlamak için bakmaktan vazgeçmezsin."

که چه داری در جوال از تلخ و خوش کر همی ارزد کشیدن را بکش

1573. *Ki acıdan ve hoştan çuval içinde nen vardır? Eğer taşımağa değerse taşı!*

O ağır çuvalın içinde acıdan ve tatlıdan nen vardır diye bakmaktan
vazgeçmezsin. Binâenaleyh ağır bir çuval mesâbesinde olan kalbine dikkatle
bir bak, îmândan ve inkârdan ve sakîmden ve müstakîmden ne fikirlerin var-
dır. Eğer bu fikirleri, kalbde taşımağa değerse ve bunların bir kıymeti varsa
taşı ve huzûr-ı Hakk'a götür!

ور نه خالی کن جوال از سنگ باز خر خود را ازین پیکار و ننگ

1574. *Ve yoksa çuvalını taştan boşalt, kendini bu cenk ve ârdan kurtar!*

"Bâz harîden", bir şeyden kendini halâs etmek ve kurtarmak ma'nâsına-
dır. "Peykâr", cenk ve cîdâl ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "bî-kâr" vâki'dir.
Ma'nâsı, "işsiz" demektir. Ya'ni, "Kendini işe yaramaz ve ayb olan bu hamal-
lıktan kurtar" demek olur. Efkar-ı vâhiye ve bâule bu beyt-i şerîfde "taş" a
teşbîh buyurulmuştur.

در جوال آن کن که می باید کشید سوی سلطانان و شاهان رشید

1575. *Çuval içine onu koy ki, reşîd olan sultanların ve şâhların tarafına taşı-
mak lâzım ola.*

"Sultanlar ve şâhlar"dan murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ ha-
zarâtıdır. Ya'ni, "Ahvâl-i kalbe vâkîf olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtının huzûr-

lanına fenâ fikirleri taşıma! Zîrâ onlar senin kalb çuvalının içinde neler olduğunu görürler." Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir gazel-i şeriflerinde şöyle buyururlar:

چنانکه از رنگ رنجوران طیب از علت آگه شد ز رنگ رو و چشم تو بدینت پی برد بینا
بیند حال دین تو بداند قهر و کین تو ز رنگت لیک پوشاند نگرداند ترا رسوا
نظر در نامه می دارد ولی با لب نمیخواند همی داند کزین حامل چه صورت آیدش فردا

Nazmen tercüme:

"Reng-i rencûru görünce illeti anlar tabîb
Böylece renginden anlar dînini bînâ olan
Hâl-i dîn ü kînini gördükte renginden bilir
Setr eder lâkin seni etmez o rûsvây-ı cihân
Gözleri mektûbdadır etmez kırâat lebleri
O bilir ferdâ bu hâminden ne sûrettir doğar"

حکایت آن فقیه با دستار بزرگ و آنکه بر بود دستارش و بانگ می زد که
باز کن بین چه می بری

O büyük sarıklı fakîhin ve onun sarığını kapalı kimsenin ve "Aç da gör, ne götürüyorsun!" diye onun bağırmasının hikâyesidir

یک فقیهی ژندها در چیده بود در عمامه خروش در پیچیده بود
1576. *Bir acib fakîh eskiler toplamış idi; kendi sarığına sarmış idi.*
"Yek fakîhî"de "yâ" taaccüb içindir; "bir acib fakîh" demek olur.

تا شود زفت و نماید آن عظیم چون در آید سوی محفل در حطیم
1577. *Tâ ki cesîm ola ve o, hatîmde mahfil tarafına geldiği vakit büyük görüne!*

Ya'ni, "İlm-i fıkha vâkıf olan acib bir kimse, câmi'deki mahfilde va'z için tefrik olunan bir mahalde, başındaki sank halka cesîm ve azîm görünmek

için, sarıñ içinde birçok eskiler sıkıştırmış idi." *Kāmūs*'un beyânına göre "hâtîm" kelimesi hakkında muhtelif rivâyetler vardır. Hulâsası beyt-i şerîfden muhrec ve müfrez bir mahallin ismidir. Burada câmi'deki mahfilde bir mahal murâd buyurulduğu anlaşılır.

ظاهر دستار از آن آراسته

ژندها از جامها پیراسته

1578. *Elbiselerden eskileri tertîb etmiş, sarıñ zâhirini önden süslemiş idi.*

Ya'ni, o fakîh eski elbise parçalarını tertîb ve tanzîm edip, sarıñ zâhirini onlardan süslemiş idi.

چون منافق اندرون رسوا و زشت

ظاهر دستار چون حلهء بهشت

1579. *Sarıñ zâhiri cennet hullesi gibi, içerişi münâfık gibi rûsvây ve çirkin idi.*

Ya'ni sarıñ dış tarafı eski elbiselerin temiz parçalarından tanzîm ve tertîb edilerek sarılmış olduğundan, cennet hullesi gibi süslü ve parlak idi; içerişi ise birtakım paçavralar ile doldurulmuş olduğundan, bir münâfığın kalbi gibi rûsvây ve çirkin idi.

در درون آن عمامه بد دین

پاره پاره دل و پنبه و پوستین

1580. *Parça parça eski ve pamuk ve postekiler o sarıñ içinde gömülmüş idi.*

[1582]

تا بدین ناموس یابد او فتوح

روی سوی مدرسه کردی صبح

1581. *O bu nâmûs ile fütâh bulmak için sabahleyin medrese tarafına teveccüh etti.*

"Nâmûs", vakâr ve sâhib-i sır ma'nâsıdır. "Subûh", sabah vakti demektir. "Fütûh", bir şeyin kendisinden ümîd olunmayan bir şeyin husûlû ma'nâsıdır. Burada parça ve sâir menâfi'-i mâddiyye murâd olunur. Ya'ni, "O fakîh koca sanki ile takındığı vakâr yüzünden bir menfaat-i maddî ele geçirmek için sabahleyin erkenden medrese tarafına teveccüh etti."

منتظر بود ایستاده بهر فن

در ره تاریک مرد جامه کن

1582. *Karanlık yolda elbise soyucu adam, fen için muntazır durmuş idi.*

"Fenn", müteaddid ma'nâsı vardır; burada bir adamı muâmelede aldatmak ve renc ve zahmet ma'nâları münâsibdir.

در ربود او از سرش دستار را پس دوان شد تا بسازد کار را

1583. *O onun başından sarığı kaptı, akabinde iş yapmak için koşucu oldu.*

“O soyucu adam fakîhin sanğını kapar kapmaz, iş yapmak, ya'ni satıp para kazanmak için, koşucu oldu.” Ba'zı nüshalarda “devân” yerine “revân” ya'ni “gidici” vâki'dir.

پس فقیهش بانگ بر زد کای پسر باز کن دستار را آنگه بیر

1584. *'Ba' dehû fakîh ona: "Sarığı aç da, ondan sonra götür ey oğul!" diye bağırdı.*

اینچنین که چار پره می بری باز کن آن هدیه را که می بری

1585. *"Böyle ki, dört kanatlı uçuyorsun, o hediyeyi aç, kime götürüyorsun?"*

İkinci mısra'daki “ki”, kâf-ı mevsûle olduğuna göre ma'nâ: “Götürdüğün o hediyeyi aç!” demek olur.. “Çâr perre”, “dört kanatlı” ta'bîri, sür'atle koşmaktan kinâye olur.

باز کن آنرا بدست خود بمال و آنگهان خواهی بیر کردم حلال

1586. *"Onu aç, kendi elin ile siva, ondan sonra istersen götür, helâl ettim!"*

چونکه بازش کرد آنگه می گریخت صد هزاران زنده اندر ره بریخت

1587. *Uaktâki onu açtı, ondan sonra kaçtı; birçok eski, yola döküldü.*

Fakîhin bağırması üzerine hırsız, sanğın bumber dolması gibi doldurulmuş olan içini açtı, ondan sonra işi anlayıp kaçtı ve birçok eski kıyıntılar yola dökülüp saçıldı.

زان عمامه زفت نا بایست او ماند يك گزر کهنهء در دست او

1588. *Onun nâ-bâyest olan cesîm sarığından, bir arşın bir eski onun elinde kaldı.*

“Nâ-bâyest”, lâzım olmaz ve işe yaramaz ma'nâsınadır.

بر زمین زد خرقه را کای بی عیار زین دغل ما را بر آورده ز کار

1589. *"Ey ayârsız, bu hileden nâşî bizi işten alıkoydun!" diye eski bezi yere çarptı.*

"Bî-ıyâr", terâziye ve dirheme gelmeyen demektir ki, "kıymetsiz" ma'nâsı murâd olunur. Burada ahlâkı, mîzân-ı ahlâka tevâfuk etmeyen kimse demektir. "Degal", hîle ve mekr ma'nâsınadır.

گفت بنمودم دغل لیکن ترا از نصیحت باز گفتم ماجرا

1590. Dedi: "Hîle gösterdim, fakat nasihat cihetinden sana mâcerâyı açık
[1592] söyledim."

Bu sanki kıssasının yukarıya ve aşağıya rabtı budur ki, yukarıda 1567 numaralı beyitte "Cümlemiz fihrist üzerine kâni' olmuşuz, zîrâ ki hırs ve hevâ-ya bulaşmışız" buyurulmuş idi. Bu kıssada "dünyâ," büyük sanki fakîhe; ve "dışı müzeyyen içi bozuk olan sanki", dünyânın müzeyyenâtına ve suver-i cemilesine; ve "harîs-i dünyâ olan kimseler" dahi sarığı kapana teşbîh buyurulmuştur. Nitekim âtîdeki sûrh-i şerîfde îzâh buyurulur.

نصیحت دنیا اهل دنیا را بزبان حال و بی وفایی خود را نمودن بویا طمع
دارند گانرا ازو

Dünyânın, ehl-i dünyâyâ lisân-ı hâl ile nasîhatı ve ondan vefâ tutuculara kendinin vefâsızlığını göstermesi

همچنین دنیا اگر چه خوش شگفت بانگ هم زد بی وفایی خویش گفت

1591. Bunun gibi gerçi dünyâ latîf açıldı, fakat hem de bağırdı, kendi vefâsız-
lığını söyledi.

Dünyâ dahi fakîhin sarığı gibi süslü ve latîf bir sûrette açıldı ve zâhir oldu; fakat onun suver-i cemîlelerine ve lezzâtına yapışanlara bağırdı ve fiilen kendi vefâsızlığını söyledi.

اندرین کون و فساد ای اوستاد آن دغل کون و نصیحت آن فساد

1592. "Ey üstâd, bu kevn ü fesâd içinde, o hîle kevnidir ve nasîhat o fesâddır."

"Ey ilm-i zâhîrîde üstâd olan kimse, bu dünyâ sûretlerinin tekevvünü ve peyderpey vücûda gelmesi ve bir taraftan bozulması halleri içinde, o "tekev-vün-i suver," hîle ve onun "bozulma"sı, o sûretlerin meftûnlarına ve âşıkla-rına nasîhattır.

کَوْنِ مِی گوید بیا من خوش یم و آن فسادش گفته رو من لاشیم

1593. *Kevn, "Gel ben hoş izliyim!" der ve onun o fesâdı, "Git ben lâ-şeyim!" demiştir.*

Dünyânın peyderpey tekevvün eden güzel sûretleri lisân-ı hâl ile: "Ben la-tîf izliyim, gel beni ta'kîb et!" der; ve o sûretlerin bozulması dahi, yine lisân-ı hâl ile: "Git, boş yere arkamdan koşma, ben lâ-şeyim ve hiçbir!" der.

ای ز خوبی بهاران لب گزان بنگر آن سردی و زردی خزان

1594. *Ey bahârın güzelliğinden dudak ısırtıcı, sonbahârın o soğukluğuna ve sarılığına bak!*

روز دیدی طلعت خورشید خوب مرگ او را یاد کن وقت غروب

1595. *Gündüz güneşin cemâlini güzel gördün, gurûb vaktinde onun ölümünü de gördün!*

بدر را دیدی برین خوش چار طاق حسرتش را هم بین اندر مُحاق

1596. *Bedri bu hoş çâr-tâk üzerinde gördün, onun hasretini de muhâkda gör!*

"Çâr-tâk", Türkçe'de "çardak" dediğimiz şeydir, Burada teşbîh tarîkıyla "gök" murâd buyrulur. "Muhâk", Arabî ayların sonunda ayın kâmilten gör-ünmez bir hâle gelmesidir. Meşhûru mîmin zammıyladır. Üç hareke ile de te-laffuzu câizdir: "Muhâk, mihâk" ve "mehâk".

کودکی از حسن شد مولای خلق بعد فردا شد خرفِ رسوای خلق

1597. *Bir çocuk güzelliğe halkın efendisi oldu, yarından sonra bunak ve hal-kın rüsvâyı oldu.*

Ter ü tâze bir şâbb-ı emred çocuk, letâfet-i cemâli hasebiyle halk tarafın-dan hürmet ve riâyet görür; fakat onun bir kere de âtisine bak! Yaşadıkça o güzellik peyderpey zâil olur ve dimâğı zayıf olup bunak bir hâle gelir ve saç-ma sapan söylemeğe başlayıp, halk indinde rüsvây olur. "Harîf", feth-i hâ ve kesr-i râ ile "bunak ihtiyar" ma'nâsınadır.

بعد پیری بن تنی چون پنبه زار گر تن سیمین تنان کردت شکار

1598. *Eğer seni sîmîn-tenlerin teni şikâr etti ise, ihtiyarlıktan sonra pamuk tarlası gibi ten gör!*

Ey sûret-perest olan kimse, eğer seni cisimleri gümüş gibi beyâz ve parlak olan güzellerin teni avladı ve meftûn kıldı ise, onların sonraki hallerine bak! O güzeller ihtiyarladıktan sonra yüzleri gözleri buruşur ve saçları ağarp, vücûdları pamuk tarlasına döner.

ای بدیده لوتهای چرب خیز فصله آنرا بین در آبریز

1599. *Ey yağlı taâmlar görmüş olan, kalk onun fuzlasını helâda gör!*

"Çerb", yağlı ve lezîz; ve "lût", taâm ve gıdâ; "fuzla", bir şeyin artığı demektir. Burada gıdânın bağırsaklardan çıkan artığı, murâd olunur. "Âb-rîz", su dökülecek mahal demektir ki, helâ murâd olunur.

مرحبّت را گو که آن خوبیت کو بر طبق آن نغز و آن ذوقی و بو

1600. *O habîse de ki: "Senin o güzelliğin hani? Tabak üzerindeki o letâfet ve [1602] o zevk-ı azîm ve koku nerede?"*

Ya'ni, o bağırsaklardan mündefî' olan ifrâzât-ı habîseye de ki: "Sen evvelce tabaklar üzerinde latîf taâm idin ve sende zevk-ı azîm ve güzel kokular var idi, senin o güzelliğlerin nereye gitti?"

گوید آن دانه بد من دام آن چون شدی تو صید شد دانه نهان

1601. *O der: "O dâne ve ben onun tuzağı idim, vaktâki sen sayd oldun, dâne nihân oldu."*

Ya'ni, o habîs olan kazûrât sana cevâben der ki: "O nefîs taâmların evvel-i olan o güzelliğler dâne ve yem idi ve kevn-i latîf idi ve ben de âhiri olan tuzak idim. Vaktâki sen onların letâfetlerine ve kevnlerine sayd oldun, dâne nihân oldu ve kevn gitti, şimdi fesâdı kaldı." Nitekim yukarıda 1593 numaralı beyitte "Kevn, "Gel ben hoş izliyim!" der ve onun fesâdı: "Git, ben lâ-şeyim ve hiçim!" der" buyurulmuş idi. Bu beyt-i şerîf, mezkûr beytün izâhıdır. Ya'ni hâl-i kevnde olan güzel taâmlar: "Gel, ben hoş izliyim!" diye seni da'vet etti ve sen de ona aldanıp sayd oldun; ba'dehû onun kevnîyeti gizlendi ve fesâdı olan hubs zâhir oldu, şimdi lisân-ı hâl ile sana: "Git, ben lâ-şeyim ve hiçim!" diyor.

در صناعت عاقبت لرزان شده بس انامل رشک استادان شده

1602. Çok parmaklar sanâatda üstâdların mahsûdu olmuştur; âkîbet titreyici olmuştur.

Çok ehl-i san'atın parmakları mâhîrâne işler ve san'atlar yaparak o san'at üstâdlarının hasedini celb etmiştir; fakat sonunda o san'atkârın ihtiyarlık sebebiyle kudreti zâil olup, parmakları titrek bir hâle gelmiş ve artık o mahâreti gösteremeyecek bir hâle gelmiştir.

نرگس چشم خماری همچو جان آخر اعمش بین و آب از وی چکان

1603. Can gibi olan bir mahmûr nergis-çeşmi, nihâyet a'meş ve ondan su damlayıcı gör!

[“Nergis-” çeşm”, mahmûr, süzgün bakışlı göz; “a'meş” Müntehabü'l-Lügât'te hastalık sebebiyle gözünden su akan kimseye derler; “çipil gözlü” demek olur. Ya'ni, “Evveli gayet güzel ve sevimli olan bir gözün, âhiri böyle sevimsiz ve çirkin bir hâle gelir. Evvelki hâl kevnîyeti ve ikinci hâl fesâdıdır.

حیدری کاندز صف شیران رود آخر او مغلوب موشی می شود

1604. Bir haydar ki, arslanların safında gider, nihâyet o bir fârenin mağlûbu olur.

“Haydar”, arslan demektir; burada seçî bir kimse murâd olunur. Ya'ni, “Şecâatli bir kahramân, kendi gibi şecâatli kahramanların safında giderken, sonunda za'f-ı pîr sebebiyle, fâre gibi korkak ve kuvvetsiz kimselerin mağlûbu olur.”

طبع تیز دور بین مُحْتَرِفٌ چون خر پیرش بین آخر خَرِفٌ

1605. Muhterif uzak görücü olan keskin tab'ını, sonunda ihtiyar eşek gibi bunak gör!

“Muhterif”, san'at sâhibi; “harif”, bunak ihtiyar ma'nâlarıdır.

زلف جعد مشکبار عقل بر آخر آن چون زشت خنک خر

1606. Akıl götürücü müşk-bâr kıvrıcık zülf, sonunda uyuz eşeğin çirkin kuyruğu gibidir.

“Zülf”, başın yanından sarkan saçlar; “ca'd”, kıvrıcık; “hink”, umûmen beyaz olan her şey; husûsiyle “beyaz kıllı at” demektir (Burhân-ı Kâat'). Bu-

rada, "ihtiyarlığı hasebiyle tüyleri ağaran boz eşek" ma'nâsına gelir. Hind nüshalarında "zenb" yerine "düm" vâki' olmuştur. "Dümm-i zîşt" dahi aynı ma'nâyadır.

خوش بین کونش ز اول با گشاد و آخر آن رسوایش بین و فساد

1607. *Onun evvelden şâdîli olan kevnini hoş ve sonunda o rüsvâyılığını ve fesâdını gör!*

Ya'ni, "Suver-i dünyânın ibtidâdan şâdîli ve tarablı olan kevnini ve olusunu ve sonundaki o rüsvâyılığını ve fesâdını gör de aldanma!" "Güşâd", hoşluk ve şâdî ve tarab ma'nâsınadır.

زانکه او بنمود پیدا دام را پیش تو بر کند سیلت خام را

1608. *Zîrâ ki, o tuzağı âşikâr gösterdi, senin önünde hâmın bıyığını kopardı.*

"Zîrâ ki o dünyâ, kevnin tuzak olan hüsn ve letâfeti açıktan açığa gösterdi ve senin önünde o fânî olan hüsn ve letâfete mübtelâ olan hâmların bıyığını kopardı." "Seblet kenden", bıyığını koparmak, âciz bırakmaktan kinâ-yedir (*Bahâr-ı Acem*).

پس مگو دنیا بتزویرم فریفت و نه عقل من ز دامش می گریخت

1609. *Binâenaleyh dünyâ beni tezvîr ile aldattı ve yoksa benim âklım onun tuzağından kaçardı deme!*

Hind nüshalarında ikinci mısra'daki "mî gürîht" yerine, "mî-şigîft" vâki'dir; "sabr ederdî" demek olur.

طوق زرین و حمایل بین هله غلّ و زنجیری شدست و سلسله

1610. *Hele zerrîn gerdanlık ve hamâîli gör! Demir halka ve zincir ve silsile*
[1612] *olmuştur.*

"Gull", demir halka; "tavk", gerdanlık, omuzdan geçirilen kılıç askısı demektir. Ya'ni, "Hele o sırmalı gerdanlık ve hamâîlin kalbinde sakladığın muhabbetlerine bak! Seni bu âlem-i süflîye bağlayan demir halka ve zincir ve silsile olmuştur. Bunların muhabbeti senin âlem-i ulvîye terakkî etmene mâni'dir."

همچنین هر جزو عالم می شمر اول و آخر در آرش در نظر

1611. *Âlemin her cüz'ünü böyle say, onun evvel ve âhirini nazara getir!*

هر که آخر بین تر او مسعود تر هر که آخر بین تر او مبعود تر

1612. *Her kim âhiri ziyâde görücü ise, o ziyâde mes'ûddur; her kim ziyâde ahırî görücü ise, o ziyâde meb'ûddur.*

"Her kim bu kevnin sonu fesâd olduğunu ziyâde görücü ise, o ziyâde mes'ûddur." Ve "ziyâde görücülük"den murâd, suver-i kevnîyye ne kadar güzel ve câzib olursa olsun, gönül bağlamamaktır. Böyle bir kimse kuyûd-ı nefsânîyye ve tabîyyeden yakasını kurtarmış olacağından elbette o kimse pek mes'ûddur; zîrâ o kimse Peygamber'e mütâbaat etmiştir. "Ve her kim ziyâde ahırî, ya'ni hayvâniyetin ahırî olan bu dünyânın sûretlerine aldanmış ise, o kimse Peygamber'e mütâbaattan ve Hakk'a takarrübden uzaktır."

Ma'lûm olsun ki, birçok kimseler ibâdet-i zâhiriyye ifâsıyla Peygamber'e mütâbaat ettiklerini zannederler; bu mütâbaat değil, ancak mübâyaattır, zîrâ Peygamber'in sünnet-i şerîfesine kemâl-i mütâbaat, ancak tabîat kaydından ve mevhûm varlık bağından kurtulmak ile olur. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhî Mâ Fîh*'in 63. faslında Emîr Pervâne'nin "Ey Mevlânâ, asl olan mütâbaat mıdır?" suâline cevâben şöyle buyururlar: "Evet, ammâ halkın anladıkları bu mütâbaat değildir. Mütâbaatın ma'nâsı odur ki, meselâ ihsân ve atâsı bol, âdil, halîm, kerîm ve envâ'-ı mehâsin ile muttasıf ve asâkiri kesîr ve memleketi ma'mûr olan bir pâdişâh, irtihâl eder. Onun veliyy-i ahdi olan vârisini tahta çıkarırlar. العلماء ورثة الانبياء ["Âlimler nebîlerin vârisidir"] hükm-i münîfine tebean o vâris, pâdişâh-ı müntekullin sîreti ve ihsân ve atâsı ve ah-lâkı üzere sa'y eder. İşte mütâbaat buna derler. Yoksa her bir dilenci ve kül-hancının mütâbaat da'vâsına kıyâmı değildir. Mütâbaat başka, mübâyaat başkadır."

روی هر يك چون مه فاجر بين چونكه اول دیده شد آخر بين

1613. *Her birinin yüzünü fâhir ay gibi gör! Mademki evvel görülmüş oldu, âhiri gör!*

Eczâ-yı âlemden her birinin yüzünü güzel ve nefis olarak tekevvün ettiğini gör! Fakat onun ibtidâ-yı tekevvünündeki güzelliğine meclûb olup kalma, onun sonundaki tefessüdünü ve bozulmasını da gör!

تا نباشی همچو ابليس اعوری نیم بیند نیم نی چون ابتری

1614. *Tâ ki İblîs gibi bir gözü kör olmasın, bir ebter gibi yarısını görür, yarısını görmez.*

"A'ver", bir gözü kör olan kimse; "ebter", hayır ve nef' ve hüsn-i zikirden munkatı' olan kimse ma'nâlanıdır. Ya'ni, "İblîs, Âdem'in sûret-i zâhiresini gördü ve ma'nâsını görmedi; binâenaleyh zâhire bakan gözü açık ve bâtuna bakan gözü kör idi. Ey tâlib-i hakikat, sakın sen dahi İblîs gibi bir gözlü olma; eczâ-yı âlemin hem tekevvününü ve hem de tefessüdünü gör!"

دید طین آدم و دینش ندید این جهان دید آن جهان بینش ندید

1615. *Âdem'in tıynini gördü, dînini görmedi; bu cihânı gördü, onun o cihânı görücüsünü görmedi.*

İblîs Âdem'in topraktan mahlûk olan cismini gördü ve onun rûhuna taalluk eden dînini görmedi. O yalnız bu cismânî olan cihânı gördü, Âdem'in o ma'nâ cihânını görücü olan kalbini görmedi; ve onun kalbini[n] esmâ-yı Hakk'ın hakikat-ı câmiası olduğunu bilemedi.

فضل مردان بر زنان ای بو شجاع نیست بهر قوت و کسب و ضیاع

1616. *Ey şecâat sâhibi, erkeklerin kadınlar üzerine fazlî, kuvvet ve kazanç ve emlâk için değildir.*

"Ziyâ", (ضيعة) "zay'a"nın cem'idir ki, arz ve akâr gibi mülk ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ (Nisâ, 4/34) ya'ni "Erkekler, kadınlar üzerinde kavvâm ve müdebbirlerdir" ve للرجال عليهن درجة (Bakara, 2/228) ya'ni "Kadınlar üzerinde erkekler için bir derece vardır" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur. Ya'ni, "Bu âyetler mücibince kadınlar üzerine erkeklerin fazlî, kuvvette, kâr ve kesbde ve emlâk sâhibi olmakda tefevvuk etmelerinden dolayı değildir."

ور نه شیر و پیل را بر آدمی فضل بودی بهر قوت ای عمی

1617. *Ve yoksa ey amcam, arslanın ve filin kuvvet için benî-âdem üzerine fazlî olurdu.*

Eğer erkekler kuvvetten dolayı kadınlar üzerine tefevvuk ede idi, ey amcam kuvvette arslanlar ve filler insana kat kat fâik olduğundan, bu hayvanların benî-âdem üzerine fazlî olmak lâzım gelirdi.

فضل مردان بر زن ای حالی پرست زآن بود که مرد پایان بین ترست

1618. *Ey hâlî-perest, erkeklerin kadın üzerine fazlî ondan olur ki, erkek ziyâde son görücüdür.*

"Hâlî" deki "yâ", yâ-yı tenkîrdir. "Ey bir hâle tapıcı" demek olur. Zîrâ eczâ-yı âlemde her birinin sûret-i tekevvünü bir hâldir ve o sûretin evvelidir, onun sonu fesâddir. Bu ma'nâya binâen beyt-i şerîfde yâ-yı tenkîr isti'mâl buyurulmuştur. "Ey kevnin sûretlerinden herhangi birine tapıcı" demek olur. "Erkeklerin kadınlara tefevvuku ancak erkekler akıl gözleriyle daha ziyâde her şeyin sonunu görücü olduklarındandır." Kadınların akılları hâle nâzır olduğundan nâkısıdır. Kadınların bu hallerini isbât için başka delîl aramağa hâcet yoktur. Moda denilen illete mübtelâ olmaları kâfidir. Her kaç mal olursa olsun, tezey-yünâtta moda olan şeyi ele geçirmeğe çalışırlar. Bir müddet sonra o modanın hükmü zâil olup, paralarının isrâf edilmiş olacağını aslâ düşünmezler.

مرد کاندِر عاقبتِ بِنیِ خُمست او ز اهلِ عاقبتِ چوَن زنِ کُمست

1619. *Erkek ki, âkıbet görücülükte hamdır, o ehl-i âkıbetten kadın gibi nâkısıdır.*

"Ham", eğri demektir; ya'ni "Her şeyin sonunu görücülükte eğri ve nâkus olan erkek, isterse pehlivân olsun, âkıbeti gören ve düşünen kimselerin önünde kadın gibi nâkıdır."

از جهان دو بانگ می آید بحد تا کدامین را تو باشی مستعد

1620. *Cihândan zıd ile iki sadâ gelir, acabâ sen hangisine müstaidsin?*
[1622]

"Tâ kûdâmîn"de "tâ", taaccüb içindir. "Bu cihânın sûretlerinden birbirine zıd olan iki türlü ses gelir; acabâ sen bu iki zıd olan sadâlardan hangisini kabûle müstaidsin?"

آن یکی بانگش نشور اتقیا و آن یکی بانگش فریب اشقیا

1621. *Onun sadâsının birisi nüşûr-ı etkiyâdır; ve onun sadâsının biri de eşkı-yânın hîlesidir.*

"Nüşûr"un Kâmûs'da müteaddid ma'nâları vardır. Biri hastaya rukye ve ef-sûn etmek ma'nâsıdır ki, illeti neşr ve izâle eder; ve biri de dirilmek ve hayat ma'nâsıdır. Bu beyt-i şerîfde bu ma'nâlar münâsibdir. Ya'ni, "Cihândan birisi cemâlî ve diğeri celâlî olmak üzere birbirine zıd iki sadâ gelir. Sen nidâ-yı cemâlîyi mi, yoksa nidâ-yı celâlîyi mi kabûle müstaidsin. Zîrâ nidâ-yı cemâlî etkiyânın, ya'ni ehl-i takvânın yaşayışıdır ki, onlar bu cihânın kevnine aldanzmazlar ve fesâdını görürler, kevninden perhîz ederler; veyâhud nidâ-yı cemâlî, etkiyânın hastaya okudukları rukye ve efsûn mesâbesindeki da'veteridir. Onlar, "Bu cihânın kevnine bakma, fesâdına bak!" derler. Ve diğeri ehl-i celâl

olan eşkıyânın da'vetidir ki, onlar da, "Bu cihânın fesâdına bakma, kevninden istifâde et ve lezâiz-i cihân ile meşgûl ol!" der, halkı aldatırlar.

من شکوفهء خارم ای خوش گرمدار گل بریزد من بمانم شاخ خار

1622. *Ey latîf harâret tutucu! Ben dikenin gülüyüm, gül dökülür, ben diken dalı olarak kalırım.*

Cihânın yeniden zuhûr eden suver-i unsûriyyesi hakikat âşıklarına hitâben der ki: "Ey hamiyet ve gayret sâhibi, ben diken gibi olan fesâd içinde bitmiş bir gülüm. Gül gibi olan letâfetim ve güzelliğim gider ve dökülür; ve benim benliğimi teşkil eden anâsır, diken dalı gibi bir halde kalır." Hind nüshalarının da "Ey hoş germ-dâr" yerine "ey fahr-ı kibâr", "ey kibârın fahn" vâkî'dir.

بانگ اشگوفه ش که اینک گل فروش بانگ خار او که سوی ما مکوش

1623. *Onun gülünün sesi budur ki: "İşte, gül satıcı!" Onun dikeninin sesi ki: "Bizim tarafımıza sa'y etme!"*

Ya'ni, dünyânın yeni tekevvün eden sûretlerinin sesi diyor ki: "Ey mef-tûn-ı letâfet olan kimse, işte gül satıcı ve letâfet arz edici buradadır. Bizim tarafımıza gel! "Cihânın diken gibi olan fesâdının sesi dahi diyor ki: "Sakin bizim tarafımıza sa'y etme ve koşma!" Cihânın kevnî ile fesâdı, lisân-ı hâl ile dâimâ böyle bağırmaktadır.

این پذیرفتی بماندی زآن دگر که محب از ضد محبوبست کر

1624. *Bunu kabûl ettin, o dîğerinden kaldın; zîrâ muhib, mahbûbunun zıddından sağırdır.*

"Bu iki zid da'vetten birisi hoşuna gidip kabul ettiğin vakit, bittabi' o dîğer buna zid olan şeyin da'vetine icâbetten geri kaldın. Ya'ni dünyânın kevninin nidâsını kabûl ettin, fesâdının nidâsını işitmekten sağır oldun. Zîrâ muhib, kendi mahbûbunun zıddı olan şeyin sesini işitemez." Nitekim hadis-i şerîfde *يَعْمَى وَ يَعْصَى* ya'ni "Sen bir şeye muhabbet ettiğin vakit, bu muhabbetin onun fenalığını görmekten ve işitmekten seni kör ve sağır eder" buyurulmuştur.

آن یکی بانگ این که اینک حاضرم بانگ دیگر بنگر اندر آخرم

1625. *O sesin birisi bu ki, "İşte hâzırım!" Dîğerinin sesi, "Bak ki, ben sonum!"*

O sesin birisi budur ki, kevn-i dünyâ: "İşte ben hâzırım ve 'âcilim!" der; ve diğèrinin sesi budur ki, fesâd-ı dünyâ: "Bak ki, ben sonum ve âcilim!" der.

حاضر ى ام هست چون مكر و كمين نقش آخر ز آينهء اول بين

1626. *Benim hâzırlığım mekr ve pusu gibidir; âhirin nakşını, evvelin âyînesinden gör!*

Ya'ni, dünyânın kevn-i der ki: "Benim hâzırlığım ve 'âcilliğim mekr ve hîle ve pusu gibidir. Bana sarılan fesâdı da kabûl etmiş olur ve bundan haberi olmaz. Benim letâfetim zâil olup, fesâdım zâhir olduğu vakit feryâda başlar. Binâenaleyh ey mütefekkir insan, âhirin nakşını ve sûret-i fesâdını evvel olan kevnin âyînesinden gör!"

چون يكى زين دو جوال اندر شدى آن دگر را ضد و نا درخور شدى

1627. *Uaktâki bu iki çuvaldan birisinin içine gittin, o diğere zıd ve nâ-lâyık oldun.*

Ya'ni, "Sûret-i cihânın kevn-i, âlem-i şehâdeti ve onun fesâdı, âlem-i âhireti tevli'd eder. Vaktâki sen kevnin da'veti tarafına gittin, huzûz ve lezzâtının çuvalı içine girdin, artık âlem-i şehâdetin zıddı olan âlem-i âhiretten haz almağa nâ-lâyık oldun." Nitekim sûre-i Şûrâ'da vâki' olan âyet-i kerîmede مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20) ya'ni "Kim ki hars-i âhireti isterse, o âhiretin harsi hakkında onun için ziyâde edirik; ve kim ki dünyâ harsini isterse, ondan ona veririz ve onun için âhirette nasîb yoktur!" buyrulur.

اى خنك آن كوز اول آن شنيد كش عقول و مسمع مردان شنيد

1628. *Ey ne mutlu o kimseye ki, o onu evvelden işitti ki onu merdânın akılları ve mahall-i sem'leri işitti.*

"Mesma", "ism-i mekândır "mahall-i sem"" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hak yolunda yürüyen erkeklerin akıllarının ve kulaklarının bu âlem-i kevn ve fesâd-dan işittiği şeyleri ve nasâyihî evvelden işiten kimse ne saâdet sâhibidir!" Ba'zı nüshalarda "ukûl-i müstemi" " yazılmıştır. Bu sûretle ma'nâ "Merdân-ı ilâhînin işitici olan akıllarının işittiğini işiten kimseye ne mutludur!" demek olur.

خانه خالی یافت جا را او گرفت غیر آتش کز نماید یا شگفت

1629. *Hâneyi boş buldu, yeri o tuttu, onun gayri eğri yâhud acib görünür.*

Kalb evini hangisi boş buldu ise, o iki zıddan birisi girip yer tuttu. Mese-lâ huzûz ve lezzât-ı dünyeviyye ile iştigâl ve inkâr-ı âhiret fikri tuttuğu vakit, bu fikrin zıddı olan terk-i huzûz-ı dünyevî ve îmân-ı âhiret fikri eğri veyâhud acib görünür. İnkâr ehli, îmân ehline nazar-ı taaccüble bakıp: "Bu zavallı hurâfâta dalıp, nefsini lezzât-ı dünyeviyyeden mahrûm etmiştir!" der.

کوزه نو کو بخود بویی کشید آن حبت را آب نتواند برید

1630. *Yeni bir bardak ki, kendisine bir koku çekti, o hüsû su kesemez.*
[1632]

"Topraktan ma'mûl olan yeni bir bardak kendisine bir fenâ koku çektiği vakit, o habîs kokuyu su kesemez ve izâle edemez." Hind nüshalarında "bû-yî" yerine "bevî" vâki'dir. Ya'ni, "Topraktan ma'mûl yeni bir bardak, kendisine bir sidik çektiği ve massettiği vakit, içine işler, o fenâyı su temizleyemez."

در جهان هر چیز چیزی می کشد کفر کافر را و مُرشد را رُشد

1631. *Cihanda her şey bir şeyi çeker; kâfiri küfür, irşâd olunmuşu da reşed!*

"Mürşed", ism-i mef'ûl sîgasıyla, "irşâd olunmuş"; ve "reşed", doğru yolu bulmak ma'nâsınadır. "Bu cihân, mezâhir-i celâliyye ve cemâliyye ile doludur. Binâenaleyh cihânda her şey, kendisine münâsib olan bir şeyi kendi tarafına çeker. Mazhar-ı celâl olan kâfire münâsib bulunan şey küfürdür, onu küfür kendi tarafına çeker; ve irşâd olunmuş ve doğru yolu bulmuş olan mü'mini de, doğru yol olan îmân çeker."

کهر با هم هست و مقناطیس هست تا تو آهن یا کهی آبی بشست

1632. *Kehribâ da vardır ve mîknâtis da vardır; sen demir yâhud saman olduk-ça tuzağa gelirsin.*

"Kehribâ"dan murâd nefis ve şeytan; ve "mîknâtis"dan murâd enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtur. "Saman"dan murâd, huzûz-ı dünyeviyyeye karşı metânetsiz olan insanlar; ve "demir"den murâd, sâhib-i metânet olan ve dünyânın vefâsızlığını idrâk eden insanlardır. Nitekim Hz. Attâr buyururlar. Şîir:

سر احوال جهان پرسیدم از فرزانه
گفت یا خوابست و یا بادهست و یا افسانه
گفتمش احوال عمر ما بگو تا چیست عمر
گفت یا برقیست و یا شمعست و یا پروانه
گفتم آنکس را چه گویی کاندین دل می نهد
گفت یا کورست و یا مستست و یا دیوانه
"Ahvâl-i cihânın sırrını bir ferzâne-i ilâhîden sordum. "Ya rû'yâdır veyâ rûzgâr-
dır veyâ masaldır," dedi. Ona "Bizim ömrümüzün ahvâlini söyle, acabâ ömür ne-
dir?" dedim. "Ya şimşekdir veyâ şem'dir veyâ pervânedir!" dedi. "Buna gönül ve-
ren kimse için ne dersin?" dedim. "Yâ kördür, yâ sarhoştur veyâ delidir," dedi.

بُرد مقناطیس ار تو آهنی
ور کھی بر کهر با بر می نئی

1633. *Eğer sen demir isen, mıknatıs götürdü; ve eğer saman isen, kehribâ üze-
rine teveccüh edersin.*

Ya'ni, "Bu cihânda iki türlü tuzak vardır. Biri demirin, diğeri samanın tu-
zağıdır. Eğer demir isen seni mıknatıs çeker ve eğer saman isen kehribâ ta-
rafına teveccüh edersin," "Tenîden" masdının buradaki ma'nâsı "ilûfât ve
teveccüh etmektir" (*Bahâr-ı Acem*).

آن یکی چون نیست با اختیار یار
لا جرم شد پهلوی فجار جار

1634. *O biri, mâdemki ihtiyâr ile yâr değildir, şübhesiz fücûcârın yanına komşu
oldu.*

O biri, ya'ni saman çöpü mesâbesinde olan fesaka ve münkirîn, mâdem-
ki Allâh'ın hayırlı kullarının dostu değildir, şübhesiz kendileri gibi olan er-
bâb-ı fücûrun musâhibi ve arkadaşı olurlar.

هست موسی پیش قبطی بس ذمیم
هست هامان پیش سبطی بس رجیم

1635. *Mûsâ Kıbtî'nin indinde çok mezmûmdur. Hâmân Sıbtî indinde çok
rahûmdir.*

"Kıbtî", Fir'avn'ın tebaası; ve "Sıbtî", Mûsâ (a.s.)a tâbi' olan Benî-İsrâ-
îl'dir. "Hâmân", Fir'avn'ın vezîrinin ismidir. Ya'ni, "Mûsâ (a.s.) Fir'avn'ın te-
vâbii olan Kıbtî kavminin indinde mezmûmdur ve fenâdır; ve Fir'avn'ın ve-
zîri olan Hâmân dahi Mûsâ (a.s.)ın ümmeti olan Sıbtî indinde matrûd ve
mel'ündür; zîrâ bunlar yekdiğerinin cins-i muhâlifidir."

معدء خر که کشد در اجناب
معدء آدم جدوب گندم آب

1636. *Eşegin mi'desi ictizâbda otu çeker; Âdem'in mi'desi buğday çorbasını çe-
kicidir.*

"Açlık ve ictizâb-ı taâm vaktinde eşegin mi'desine ot ve saman lâyıktır. Onun mi'desi bu samanı işîhâ ile çeker ve hazm eder; ve âdemin mi'desine de buğday çorbası lâyıktır; o da bu latîf gıdâyı çeker." Bunun gibi kâfirin kalbine saman mesâbesinde olan küfür ve inkâr münâsibdir ve mü'minin kalbine de, gıdâ-yı latîf mesâbesinde olan îmân lâyık olur.

بَنگَر او را کوش سازیدست امام گر تو نشناسی کسی را از ظَلَامَ

1637. *Eğer zulmetlerden dolayı sen bir kimseyi tanıamaz isen, ona bak ki, o onu imâm yapmıştır.*

"Eğer sende tabîat karanlığından dolayı firâset-i şer'iyye ve cehil karanlığından dolayı firâset-i hikemiyye olmadığı için, bir kimsenin hâlini ve meyl-i kalbisini tanıyamaz isen, nazar et ki, o kendisine kimi imâm etmiştir ve nasıl bir kimseye tâbî' olmuştur!" Ya'ni tâbî' olduğu kimse peygamber midir, yoksa peygamberin zıddı olan şeytan mıdır? Zîrâ peygambere tâbî' olanlar ile olmayanları tefrik için elde mîzân vardır ve o da Kur'ân'ın ahkâmı ve şer'-i Ahmedî'dir. Ef'âlî Kur'ân'a ve şer'e tevâfuk etmeyenlerin, şeytanı imâm ittihâz ettiği derhâl anlaşılır, zîrâ ef'âl zâhirdir.

بیان آنکه عارف را غدا نیست از نور حق که آیتُ عندِ ربِّیْ یُطْعِمُنِیْ وَ یَسْقِیْنِیْ وَ قَوْلُهُ
عَلِیْهِ السَّلَامُ الْجُوعُ طَعَامُ اللَّهِ یُحِیْیْ بِهِ أَبْدَانَ الصَّادِقِیْنَ أَىْ فِی الْجُوعِ یَعِیْلُ طَعَامُ اللَّهِ

Onun beyânındadır ki, ârife nûr-ı Hak'dan bir gıdâ vardır. Der ki: "Ben Rabb'im indinde geceledim; bana yedirdi ve içirdi"; ve "Açlık Allâh'ın taâmıdır ki, onunla siddîkların bedenlerini diri kılar" (A.s.)ın kavlidir. "Açlıkta Allâh'ın taâmı vâsıl olur" demektir

Bu sûrh-i şerîf, yukandaki 1636 numaralı beyte merbûttur.

زَانَكِهْ هَر كُرَّهْ پِیْ مَادِرْ رُود تَا بَدَانْ جَنْسِیْتِشْ پِیْدَا شُود

1638. *Zîrâ ki her hayvân yavrusu anasının arkasından gider; nihâyet onunla, onun cinsiyeti zâhir olur.*

Ya'ni tâbi'e bakağın vakit, metbû'un mâhiyetini anlarsın; zîrâ metbû' tâ-bi'in ve tâbi' dahi metbû'un cinsindendir. Metbû' şerîf ise, tâbi' dahi şerîfidir.

شیر خر را نیم زیرینه رسد

آدمی را شیر از سینه رسد

1639. *Benî-âdemin sûtü göğüsten erişir; eşeğin sûtü aşağıya mensûb olan yarı-dan erişir.*

Ya'ni, "Benî-âdemin emdiği sût, anasının göğsünden ve kısm-ı ulvisinden gelir; eşeğin emdiği sût ise, anasının yarı belinden aşağısından ve kısm-ı süflisinden gelir." Bu vaz'iyet-i cismâniyye birinin şerâfetine, diğerinin hasâsetine işârettir. Bu beyt-i şerîfde "sût" ile hayâtın zevkine işâret buyrulur. Ya'ni insanın ezvâk-ı hayâtıyyesi sîneden doğan ilim iledir; ve hayvanın zevk-i hayâtı ise, kısm-ı süflisindeki âlet-i şehvetinden husûle gelir. Binâenaleyh zevk-i ilme arkasını dönüp, zevk-i şehvete müteveccih olanlar, insan sûretinde hayvan olmuş olurlar.

عدل قسامست و قسمت کردن نیست این عجب که جبر نی و ظلم نیست

1640. *Adl taksîm edicidir ve taksîm etmeğe de lâyıktır. Bu acebdir ki, cebir*
[1643] *yoktur ve zulûm de yoktur.*

Ya'ni adl-i ilâhî her ferdin hakkını taksîm ve tevzî' edicidir ve o adl hakkıyla taksîm etmeğe de lâyıktır; zîrâ ondan zerre kadar bir hatâ vuku'u melhûz değildir; binâenaleyh bu azîm taksîmât ve tevzîât esnâsında bir cebir olmadıgı gibi, zulûm de vâki' değildir.

Ma'lûm olsun ki, "a'yân-ı sâbite"den her bir "ayn"ın bir isti'dâdı ve kâbiliyyet-i mahsûsası vardır, aslâ biri diğerine benzemez. Ve a'yân-ı sâbiteye vücûd-ı ilmî bahş eden atâ-yı zâtîdir. Ve adl ve dâd-ı ilâhî olmasa, hiçbir sûret mertebe-i ilimde peydâ olmaz ve onların isti'dâd ve kâbiliyyâtı dahi mevzû'-i bahs olmaz idi. Bu isti'dâd ve kâbiliyyâtta aslâ Hakk'ın cebri yoktur. Atâ-yı zâtî ve tecellî-i ilâhî ve "nefes-i rahmânî" ale's-seviye vâki'dir. Tenfis-i rahmânîyi müteâkib, her bir ayn, kendi isti'dâdına ve kâbiliyet-i zâtıyyesine göre müteayyin olmuştur. Binâenaleyh her bir ayn, kendi kendine cebr etmiştir.

Misâl: Bir kimse zemheride lâ-yenkâtı' bir cam üzerine nefesini ırsâl etse, bî-sûret olan bu nefes cam üzerine ale's-seviye temâs eder; fakat şiddet-i bürûdet hasebiyle bu nefes cam üzerinde tekâsûf ederek incimâd eylediği vakit, türlü şekiller zâhir olur ve bu zâhir olan eşkâlin hiçbirisi ne tûlen ve ne de arzan yekdiğerine benzemez. Bu eşkâlin her biri bî-sûret olan o nefesde

mündemiş idi, bittekâsûf böylece zâhir oldular. Ve bu sûretle, kendi isti'dâd ve kabiliyetlerini irâe ettiler. Bu isti'dâd ve kabiliyetlere aslâ müteneffisin icbârı yoktur, belki ayn-ı nefesde onlar, isti'dâd ve kabiliyetlerine göre, kendilerini yine kendileri icâd ettiler. Ancak müteneffisin vücûdu, onların illet-i ızhân oldu ve onlar ma'lûl oldular. Şimdi bu eşkâl içinden birisi çıkıp da bilfarz müteneffise hitâben: "Sen beni niçin yanımda mütekevvîn olan şu güzel çiçek gibi tersîm etmedin, böyle upuzun bir şekilde kaldım?" suâlini soramaz. Sorsa, müteneffis ona cevâben der ki: "Bu şekilde hudûsün için benim tarafımdan senin üzerine hiçbir cebir vâkî' olmadı, ben ancak seni tenfis ettim. Sen de bilkuvv ve mevcûd ve bilfiil ma'dûm olan kabiliyet ve isti'dâdın hasebiyle böyle tekevvün ettin; cebir ancak senden sana vâkî' oldu, niçin bana tevcîh-i hitâb ediyorsun?"

İmdi nefes-i rahmânînin hîn-i tenfisinde her bir ayn, o nefesde "Kün!" emrine imtisâlen, kendi isti'dâd ve kabiliyeti dâiresinde, kendi kendini tekvîn etmiş ve ona o sûrette tekevvünü için cebir vâkî' olmamış olduğundan Hak لَا يَسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ (Enbiyâ, 21/23) ["Allâh yaptığından suâl olunmaz"]dır. Zîrâ Hakk'ın fiili onları tenfis etmek ve onlara ifâza-i vücûd eylemektir. Bu ise atâ-yı Zâtî'dir. Hiç atâ-yı Zâtî'sinden dolayı Hakk'a suâl teveccüh eder mi? Belki suâl, isti'dâd-ı âlî dururken, isti'dâd-ı süflîyi beğenip, o isti'dâd dâiresinde mütekevvîn olanlara teveccüh eder. وَهُمْ يَسْتَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) ["Onlar ise sorguya çekileceklerdir"] onlar hakkındadır. Cenâb-ı Hak Zeyd'i cebren cânib-i saâdete ve Amr'ı da cebren şekâvete sevk etmekten münezzehtir. Hakk'ın meşîyyeti ancak isti'dâd ve kabiliyete taalluk eder; zîrâ Hak Teâlâ ilminde sâbit olan şeyi murâd eder ve murâd eylediği şeyi işler. وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَكَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (Nahl, 16/118) ya'nî "Biz onlara zulm etmedik, velâkin onlar nefislerine zulm ettiler" âyet-i kerîmesinde bu hakîka-te işâret buyrulur.

ظلم بودى كى نگهبانى بدى

جبر بودى كى پشیمانی شدی

1641. Cebir olaydı, ne vakit pişmânlık olurdu? Zulüm olaydı, ne vakit nîgeh-bânlık olurdu?

Eğer insanın efkârı ve bâtını üzerinde bir cebr eden olaydı, o fikre müsteniden işlediği fiilin fenâlığı zâhir olduğu vakit, onda pişmânlık duygusu peydâ olmazdı; zîrâ pişmân olmak, fiilinde muhtâr olup hatâ ettiğini i'tirâf etmektir; ve kezâlik Hak tarafından kula zulüm olsa idi, Hak Teâlâ onların ef'âlinin hâfızı olup, onlara kitâb ve peygamberler göndererek doğru yolu gösterir mi idi? Fus-

silet sûre-i şerifinde buyrulur: مَنْ عَمَلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ (Fussilet, 41/46) Ya'ni "Kim ki amel-i sâlih işledi, o amel kendi nefsinin lehinedir; ve kim ki kötülük yaptı, o da nefsinin aleyhinedir ve senin Rabb'in, kullarına zulm edici değildir." Bu cebir hakkında I. cildin 625 numaralı beytine müsadif این نه جبرست معنی جاریست ["Bu cebir değildir, Cebbârlığın ma'nâsıdır"] beytinde de izâhât verilmiştir.

راز ما را روز کی گنج بود

روز آخر شد سبق فردا بود

1642. *Gün âhir oldu, ders yarın olur; bizim sırrımızı gün ne vakit sığdırıcı olur?*

"Gün âhir, ya'ni akşam oldu, binâenaleyh bu bahisteki dersi yanna ta'lîk etmek lâzım gelir. Bizim sırrımızı elfâz ve ibârât ile beyân için bir gün kâfi gelmez, günler lâzımdır." İhtimâl ki bu bahisler cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından, cenâb-ı Hüsâmeddîn efendimize gündüz imlâ ettirilmekte idi, bahis bitmeden akşam oldu; onun üzerine bu beyt-i şerîf ile o meclise hâtime verildi. Ankaravî hazretleri günü, "dünyâ" ile ve yârını da, "âhiret" ile te'vîl buyurmuşlardır.

بر دم و بر جابلوسی فاسقی

ای بکرده اعتماد واثقی

1643. *Ey bir fâsıkın demine ve câblûsluğuna bir muhkem i'timâd etmiş olan!*

"Fâsık", dâire-i şer' den hâriç olan kimsedir. "Dem", burada fırîb ve hîle; "câblûs" ve "çâplûs", aldatıcı ve tatlı dilli demektir. "Çâplûs" telaffuzu gâlat-ı âmm olduğunu Hind şârihlerinden Şeyh Abdüllatif yazıyor. Hind nüshalarında bu beyt-i şerîfden evvel şu tarzda bir sûrh ve unvân mündericdir: خطاب با مغروران دنیا و گرفتاران نفس ya'ni "Dünyâ mağrûrlarına ve nefis esîrlerine hitâbdır." Fakat bu sûrh Ankaravî'de mün'derîç değildir. Ya'ni, "Ey mürşidlik da'vâsına kıyâm edip bir fâsıkın hîlesine ve tatlı dille aldatmasına muhkem i'timâd etmiş olan kimse!" demektir.

آخر آن خیمست بس واهی طناب

قبه بر ساختستی از حباب

1644. *Habâbdan bir kubbe düzmüşsün; nihâyet o, tınâbı çok gevşek olan çadırıdır.*

"Habâb", "sehâb" vezninde su üzerinde peydâ olan kabarcıklardır ki, içinde hava mahbûs olup, muhîti sudan ibâret olur. "Vâhî", gevşek ve zayıf ve âciz demektir. "Tınâb", çadır ipi ma'nâsıdır. Ya'ni, "Fâsıkın hîlesi ve tatlı dili, su kabarcığından hâsıl olan kubbeyeye benzer. O çadırın ipi gevşektir. Su kabarcıkları nasıl bir püfle söner ise, bu hîleler ve tatlı diller dahi bir sebebi-

hâfif ile zâil olur. Binâenaleyh senin bu kadar gevşek bir şeye muhkem i'ti-mâdın câiz midir?"

زرق چون برقست اندر نور آن راه نتواند دیدن رهروان

1645. *Zerk, şimşek gibidir, onun nûrunda yolcuların yol görmesi mümkün değildir.*

"Zerk", riyâ ve hîle demektir. Ya'ni, "Riyâ ve hîlenin parlaklığı pek muvakkattır, şimşeğe benzer. Karanlıkta yolcular şimşegin ışığı sâyesinde ne dercede yolu görüp istifâde edebilirlerse, hîle ve riyânın sahte ışığından da, Hak yolunun sâlikleri o kadar istifâde edebilirler. Bu ise aslâ istifâde değildir, bir tehlikedir."

این جهان و اهل او بی حاصلند هر دو اندر بی وفايي يك دلند

1646. *Bu cihân ve onun ehli bî-hâsıldır; her ikisi bî-vefâlıkta müttehiddirler.*

Bu dünyâ ve dünyânın ehli bî-hâsıldır; zîrâ dünyânın hâlinde bekâ ve sebât olmadığı gibi, ehl-i dünyânın hâlinde dahi kezâlik bekâ ve sebât yoktur. Her ikisi de vefâsızlıkta müttehiddirler; binâenaleyh dünyâdan ve dünyânın ehlinden vefâ ve sadâkat beklemek abestir.

زاده دنیا چو دنیا بی وفاست گرچه رو آرد بتو آن رو قفاست

1647. *Zâde-i dünyâ, dünyâ gibi bî-vefâdır; her ne kadar sana yüz getirir ise de o yüz, kafadır.*

Dünyânın oğlu, ya'ni ehl-i dünyâ babası olan dünyâ gibi vefâsızdır. Her ne kadar sana yüz gösterir ve yüzüne güler ise de, bil ki o yüz, arkadır; ya'ni senin yüzüne gülmesi, bilâhire seni helâk etmek içindir. Zîrâ dünyânın zâhiri ni'met ve bâtını nükstettir.

اهل آن عالم چو آن عالم زیر تا ابد در عهد و پیمان مُستمیر

1648. *O âlemin ehli, o âlem gibi, ihsân cihetinden ebede kadar ahd ü peymân-da müstemirdir.*

"Birr", iyilik ve ihsân ma'nâsıdır. "Müstemir", dâim ve muttasıl olan. Ya'ni, "Rûh âleminin ehli, o rûh âlemi gibi ihsân cihetinden vâki' olan ahd ü peymânda ebede kadar dâim ve sâbittir, aslâ bî-vefâ değildir. Binâenaleyh rûh âleminin ehli olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtı halk-ı

cihâna iyilik etmek husûsundaki ahd ü peymânlarına dâimâ sâdık kalmışlar ve iyiliklerine ve ihsânlarına mukâbil cihân halkundan ne mal ve ne câh istemişlerdir."

خود دو پیغمبر بهم کی ضد شدند معجزات از یکدیگر کی بستند

1649. *İki peygamber muhakkak birbiriyle ne vakit zıd oldular, ne vakit birbirinden mu'cizât aldılar?*

Zîrâ zıddiyet tehâlûf-i efkârdan hâsıl olur ve tehâlûf-i efkâr ise hakîkatin adem-i müşâhedesinden neş'et eder. Peygamberler ise, halkı müşâhede ettikleri bir hakîkate da'vet ettiler. Âlem-i hakîkatte televvün yoktur, televvün âlem-i şehâdettedir. Onun için ehl-i dünyânın ahvâli mütelevvindir, ehl-i hakîkatin ahvâlinde aslâ televvün ve tehâlûf yoktur; ve cümlesi aldıklarını hakîkat-ı vâhideden alırlar. Binâenaleyh birbirinden mu'cize almalarna ihtiyâç yoktur.

کی شود پژمرده میوه آن جهان شادی عقلی نگرده اندهان

1650. *O cihânın meyvesi ne vakit pejmürde olur? Akla mensûb olan sürûr gamlar olmaz.*

"Enduhân", "endûhân"ın muhaffefidir. "Endûh", gam ma'nâsındır. "Zî-rûh"un gayri lisân-ı Fârisî'de "hâ" ile cemi'lenmek lâzım gelirken bu kelimenin zî-rûh gibi "ân" ile cemi'lenmesi gayr-i kıyâsîdir (*Burhân*). Ya'ni, "Âlem-i hakîkatte televvün olmadığından, onun meyvesi ve mahsûlû, âlem-i kevn ü fesâd olan dünyânın maddî ve ma'nevî mahsûlâtı gibi pejmürde olmaz. Zîrâ âlem-i ma'nâ âlem-i sûretin zıddıdır; ve zıd, zıddıyla içtimâ' edemez. Nitekim aklın sürûru ve sevinci, kendisinin zıddı olan gamlar olmaz. Zîrâ inkılâb-ı hakâyık mümkün değildir."

نفس بی عهدست ز آن رو کشتنیست او دنی و قبله گاه او دنیست

1651. *Nefis bî-ahddır, o cihetten öldürmeğe lâyıktır; o alçaktır ve onun kible-gâhı da alçaktır.*

Nefis, nakz-ı ahd eden bir düşmandır. Nakz-ı ahd eden bir düşman ile harb etmek lâzım geldiği gibi, nefse karşı da cihâd ve harb i'lânı ile onu öldürmek lâyıktır; ve nefis, âlem-i süflî olan bu dünyâdan mütekevvîn olduğu için alçaktır ve onun kiblesi ve teveccüh ettiği yer dahi alçaktır. Binâenaleyh ondan vefâ ve fazîlet ve meziyet beklemek abestir.

نفسها را لایقست این انجمن مرده را در خور بود گور و کفن

1652. *Nefislere bu cemiyet lâıyktır, ölüye mezar ve kefen lâıyık olur.*

"Encümen", cemiyet demektir ki, âlem-i keserât olan bu dünyâ-yı denî murâd olunur. Ya'ni, "Nefisler bu âlemden mütekevvîn olduğundan, onların âlem-i hakikat ile alâkası olamaz. Onlara ancak bu dünyâ-yı denî lâıyık olur; ve nefis hakikat-ı vâhîde muvâcehesinde ölü mesâbesindedir. Binâenaleyh ölüye mezar gibi dar olan âlem-i cismâniyyet ve kefen gibi dikişsiz ve nizâm-sız sîfât lâıyık olur."

نفس اگر چه زیر کست و خرده دان قبله اش دنیاست او را مرده دان

1653. *Gerçi nefis zekîdir ve ince bilicidir; onun kablesi dünyâdır, onu ölmüş bil!*

İnsanın nefs-i hayvâniyyesi gerçi idrâk husûsunda zekîdir ve ince şeyleri bilicidir; fakat onun zekâvetinin ve bilgilerinin teveccüh ettiği kable dünyâdır, âlem-i hakikat değildir. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 13. faslında şöyle buyururlar: "Bu dünyâ ve ezvâk, âdemin hisse-i hayvâniyetidir. İnsan bunların cümlesini, kuvve-i hayvâniyyesine verir. Halbuki insâniyetten ibâret olan aslı za'f içindedir. Nihâyet insân, hayvân-ı nâtıktır, derler. Binâenaleyh insan iki şeydir. Kuvve-i hayvâniyyede mündemiç olan şey, şehvâtür ve arzûlardır; ammâ onun hülâsası ve gıdâsı olan şey, ilim ve hikmet ve dîdâr-ı Hak'dır. Âdem'in hayvâniyeti Hak'dan ve insâniyeti dünyâdan girizandır." İmdi nefs-i insânî cemâd âlemi olan bu dünyâdan mahlûk olduğundan, o da aslına tebean ölü ve cemâddır ve hayât-ı hakikiyyeden uzaktır.

آب وحی حق بدین مرده رسید شد ز خاک مردهء زنده پدید

1654. *Hakk'ın vahiy suyu bu ölmüşe erişti, ölmüş topraktan diri zâhîr oldu.*

"Vahy"den murâd, burada cezbe-i ilâhî ve ilhâm-ı rabbânîdir ki, ıstılâh-ı sûfiyyede "vahy-i kalb" derler. Ya'ni, "Ölü mesâbesinde olan ehl-i nefsin kalbine Hakk'ın cezbesi ve ilhâmı eriştiği vakit, ölmüş toprak mesâbesinde olan cisminden insanlığı dirilir ve mağrûr olduğu idrâkât-ı nefsâniyyesindeki zekâvetinin hiç olduğunu anlar.

تا نیاید وحی تو غره مباش تو بدان گلگونهء طال بقاش

1655. *Sana vahy gelmedikçe, onun bekâsının uzunluğu düzgününe mağrûr olma!*

"Gülğüne", kadınların yüzlerine sürdükleri düzgün. "Kâl", kavl ma'nâsına geldiği gibi, "tâl" dahi tûl ve uzunluk ma'nâsına gelir. "Bekâş"daki "şın" zamîr-i gâibi, nefse râcî'dir. Ya'ni, "Hakk'ın sana cezbesi ve ilhâmı gelmedikçe, nefsin idrâkâtına aldanma! Nefis sana hayât-ı hayvâniyyesinin bekâsı hakkında, kadın düzgünü gibi süslü fikirler verir. Meselâ bir cenâze ile kabristana gittiğin vakit, bir gün bu ölüm hâlinin senin de başına geleceğini düşünmeğe başlarsın. Bu düşünceden nefsinin keyfi kaçıp, sana: "Hayır bunu düşünme, sıhhatin yerindedir, biz daha çok yaşarız ve ezvâk-ı dünyeviyye ile mütena'im oluruz!" diyerek o fikr-i hakîkî üzerine yalancı bir düzgün sürer.

بانگ و صیتی جو کہ او خامل نشد تاب خورشیدی کہ آن آفل نشد

1656. *Bir sıyt u sadâ iste ki, o nazardan sâkût olmaya; bir güneşin ziyâsını iste ki, o gurûb etmiye!*

"Hâmil", nazardan düşücü ve tam ve nişânsız demektir. Ya'ni, "Ulûm-ı zâhiriyye kıyl u kâllerini kemâl addetme; zîrâ bu dedikoduların âlem-i hakîkatte hiçbir kıymeti yoktur, çünkü ölüm ile fenâ bulur. Âlem-i hakîkatde nazardan sâkût olmayacak bir kemâl iste ki, o tâbî' olduğun Nebî'nin bâtını olan şems-i velâyetinin sana aksidir, bu güneşin ziyâsını iste ki, o aslâ gurbet etmez.

آن هنرهای دقیق و قال و قیل قوم فرعونند اجل چون آب نیل

1657. *O ince hünerler ve kâl ve kıyl, Fir'avn'ın kavmidirler, ecel de Nil suyu gibidir.*

"İnce hünerler"den murâd, dünyânın sanâyi' ve maârif-i dakîkasıdır; ve "kâl ve kıyl"den murâd dahi, ulûm-ı zâhiriyye dedikodularıdır ki, bu ulûmun âlimleri, birbirlerine karşı tefevvuk ve iftihâr-ı nefsanî için dâimâ bahs ve münâzara ederler. İmdi bu hünerler ve dedikodular mâdemki nefsanîdir, Fir'avn'ın kavmi ve tebaası mesâbesindedirler. Zîrâ vücûd-ı beşerde "nefis," Mûsâ-yı rûha muhâlif olan Fir'avn'dır ve ecel gelince vâkî' olan "ölüm" dahi Nil suyu gibidir. Nil suyu kavm-i Fir'avn'ı nasıl boğup bî-nâm ve nişân etti ise, ölüm dahi bu âlimlerin hünerlerini ve kıyl ü kâllerini böylece nâbûd eyler.

Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Pîr'in murâd-ı âlîleri, dünyevî hünerlerin ve maârif ve ulûmun ibtâlî değildir; vazîfe-i insâniyyenin ancak bunları tahsilden ibâret olduğu kanâatını izâle etmektir. Bu ulûm-ı zâhiriyyenin tahsili ile berâber, Hak'dan gâfil olmamaktan ibâret olan vazîfe-i insâniyye ihmâl edilmez-

se, kemâl üzerine kemâl olur. Nitekim I. cild [997. beyit]de bu ma'nâyı te'yî-den cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyurmuşlar idi: *نی چیست دنیا از خدا غافل بدن* Ya'ni, "Dünyâ nedir? Hudâ'dan gâfil olmaktır, yoksa kumaş ve gümüş ve evlâd ve kadın değildir."

رونق و طاق و طُرب و سحر شان گرچه خلقانرا کشد گردن کشان

1658. *Onların revnakı ve tâk ve turunbu ve sihri, gerçi halâiki cebren çeker.*

"Tâk u turunb", kerr ü fer ve gösteriş demektir. Ya'ni, "Ehl-i dünyânın revnakı ve zâhîrî parlaklığı ve gösterişi ve nefisleri avlayan sihri, gerçi halâ-iki cebren dünyâ tarafına ve kendileri tarafına çeker."

سحرهای ساحران دان جمله را مرگ چوبی دان که شد آن ازدها

1659. *Hepsini sâhirlerin sihri bil; ölümü bir asâ bil ki, o ejderhâ oldu.*

Ehl-i dünyânın bu gösterişlerini ve parlaklıklarını, sihirbazların sihirleri mesâbesinde bil! Ölümü dahi Mûsâ (a.s.)'ın ejderhâ olan asâsı mesâbesinde bil! Asâ nasıl sihirbazların sihirlerini yuttu ise, ölüm dahi ehl-i dünyânın o revnak ve tâk u turunblarını yutar.

جادویها را همه یک لقمه کرد یک جهان پر شب بد آنرا صبح خورد

1660. *Bütün sihirbazlıklarını bir lokma etti. Bir cihan gece dolu idi, onu sabâh [1663] yedi.*

Fir'avn'ın sihirbazlarına karşı, Mûsâ (a.s.)'ın asâsı ejderhâ olup, onların sihirbazlıklarını bir lokma ederek yuttu. Bir cihân, ya'ni kavm-i Fir'avn'ın âlem-i hayâtı gece ile, ya'ni sîfât-ı nefsâniyye zulmetleri ile dolu idi. Mûsâ (a.s.)'ın sabâh-ı nübüvveti o zulmetleri yedi ve yuttu.

Ma'lûm olsun ki, vak'a-i sihir hakkında iki kavil vardır; birisi budur ki: Mûsâ (a.s.)'ın asâsı sâhirlerin sun'î olan sihirlerini ibtâl ve onların hîlesini ve keydini yuttu. Ya'ni ejderhâ yine asâ olduğu vakit, sâhirlerin ipleri ve değnekleri kemâ-kân ip ve değnek olarak kaldı. Nitekim sûre-i Tâhâ'da vâ-ki' *وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفَ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاجِرٌ* (Tâhâ, 20/69) ya'ni "Yâ Mûsâ sağ elindeki asâyı bırak, sihirbazların tasnî' ettikleri şeyi yutsun; onların tasnî' ettikleri şey, sihirbazın hîlesidir" buyrulur.

İkinci kavil budur ki: Asâ ejderhâ olduğu vakit, sihirbazların sihirledikleri ipleri ve değnekleri yuttu; tekrâr asâ olduğu vakit, meydanda bunların hiçbi-

rinden eser kalmadı. Asâ bu kadar âsânı yutmakla vücûdu ziyâdeleşmedi ve kalınlaşmadı. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ve âtîdeki beyitlerde bu iki kavle de işâret buyururlar.

نور از آن خوردن نشد افزون و بیش بل همانسانست کو بودست پیش

1661. *Nûr onu yemekten artık ve ziyâde olmadı, belki ancak evvel olduğu gibi oldu.*

Nübüvvet sabâhının nûru olan asâ, sihir zulmetini yuttuğu için o asânın vücûdu artmadı ve ziyâdeleşmedi, belki evvelce ne halde idiyse, onu yuttuktan sonra da, o halde oldu.

در اثر افزون شد و در ذات نی ذات را افزونی و آفات نی

1662. *Eserde ziyâde oldu ve zâtta değil; zât için ziyâdelik ve âfât yoktur.*

Gerçi asânın hâlinde bir ziyâdelik görüldü, asâ iken ejderhâ oldu; fakat bu ziyâdelik asânın zâtında değil, eserinde vâki' oldu; zirâ her şeyin zâtı ve hakikati, mazharı olduğu bir ism-i hâssın sûret-i ilmisi olduğundan, âlem-i kevnde zâhir olan eserî, o hakikati ve ayn-ı sâbiteyi ziyâdeleştirdi. Meydanda ziyâde görünen ancak eserdir, yoksa zât değildir. Böyle olunca zât için ziyâdelik ve noksanlık olamaz.

حق ز ایجاد جهان افزون نشد آنچه اول آن نبود اکنون نشد

1663. *Hak cihânın icâdından ziyâde olmadı; o şey ki o, evvel olmadı, şimdi de olmadı.*

Câmi'-i cemî'-i esmâ ve sıfât olan Hak Teâlâ'nın nûr-ı vücûdu, eserden ibâret olan cihânın icâdından dolayı ziyâde olmadı; zirâ cihân, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin suver-i ilmiyyesinin zılâlinden ibârettir; ve zillın zuhûru için üç şey lâzımdır: 1. Zillın zâhir olduğu mahal, 2. Zillın sâhibi, 3. Zillın zuhûrunu icâb eden nûrdur. Zillın mahall-i zuhûru, bu âlem-i kesif-i şehâdetdir ki, bu mertebe, vücûd-ı mutlakın bir mertebe-i tenezzülüdür. Sâhib-i zil Hak'dır ve zillın zuhûrunu icâb eden nûr dahi, Hakk'ın ism-i Zâhir'idir. Ve bu tecelliyât, Hakk'ın kendi vücûdunda olduğundan esmâ ve sıfât eserlerinden ibâret olan mezâhir-i âlemin zuhûruyla Hakk'ın zâtı ziyâde olmaz ve onların ma'dûm olmasıyla da Hakk'ın vücûdu eksilmez. Bu bahsin tafsili *Fusûsü'l-Hikem*'de Fass-ı Yûsufî'dedir.

لیک افزون گشت اثر ز ایجاد خلق در میان این دو افزونیست فرق

1664. *Lâkin icâd-ı halktan eser ziyâde oldu; bu iki ziyâdeliğin arasında fark vardır.*

Ya'ni bir, zâtın ziyâdeliği ma'nâsı ve bir de eserin ziyâdeliği ve zuhûr-ı vü-cûdu ma'nâsı vardır. Eserin ziyâde olmasından, zâtın ziyâde olması lâzım gelmez. Meselâ denizin zâtı ve nefsi vardır ve dalgaların dahi zâtı vardır. Dal-gaların taayyün-i zâtîleri zâhir olduğu vakit, denizin zâtı ziyâdeleşmez, fakat dalgaların zevât-ı müteayyineleri zât-ı deryâ üzerinde bir ziyâdelik gösterir. İşte bu iki ziyâdelik arasında fark vardır. Zîrâ deniz, deniz olmak için dalga-ların vücûduna muhtâc değildir; fakat dalgalar, dalga olmak için, denizin vü-cûduna muhtâcdırlar. İmdi dalgalar zât-ı deryâdandır ve taayyünleri i'tibâriy-le o deryâ-yı azîmin gayridirler; fakat hakikatleri ve zâtlan deryânın "ayn"ıdır ve hey'et-i mecmûası deryâdır.

DİĞER bir vecih de budur ki: Hak cihânın icâdından ziyâde olmamıştır, fa-kat âlem-i kesâfette bu halk-ı müdrikin dahi icâdı vardır ki, o halkın icâdın-dan dolayı eser ziyâde olur. Nitekim insanlar tayyâreler, tahte'l-bahirler, tor-pidolar, diritnotlar, radyo âledleri ve türlü türlü makineler icâd etti ve pey-derpey de etmektedirler. Bu icâdlardan eserler ziyâde oldu. Hakk'ın âlemi icâd etmesi bu kabîlden değildir. Bu iki icâd ve ziyâdelik arasında fark-ı kül-lî vardır; zîrâ insan ile, onun masnû'u ve eseri arasında gayriyyet-i hakîkiyye-i lügaviyye vardır ve hiçbir vecih ile ayniyet ma'nâsı vârid değildir; fakat vücûd-ı Hak ile eşyâ arasında böyle gayriyyet-i hakîkiyye-i lügaviyye yok-tur, belki gayriyyet-i hakîkiyye-i istilâhî ile ayniyet-i hakîkiyye-i istilâhî vardır. Meselâ aynaya bakan bir şahsın zâtı ve sıfâtı o aynada zâhir olur ve sıfâtının zuhûru budur ki, o şahsın her bir hareket ve sükûnu, gülmesi ve ağlaması ilh. akisde görünür. Bu cihetten şahıs, aksin "ayn"ıdır ve bu ay-niyyet, ayniyet-i hakîkî-i istilâhidir. Eğer lügavî olsa idi, akisde vâkî' olan her bir keyfiyetin, şahısta dahi vukû'u vâcib olurdu. Eğer akis üzerine bir boya atsalar, şahıs onunla boyanmaz, kendi hâlinde kalır. İşte bu cihetten de gayriyyet-i hakîkî-i istilâhî sâbit olur.

تا پدید آید صفات و کار او

هست افزونی اثر اظهار او

1665. *Eserin ziyâdeliği onun ızhârıdır, tâ ki onun sıfâtı ve kârı zâhir gele.*

Ma'lûmdur ki, sıfât-ı ilâhiyye, niseb-i zâtıyyedir. Zât ise kendi nisbetleriyle ziyâdeleşmez. Meselâ vâhidin birtakım nisbetleri vardır 1/2, 1/3, 1/5, 1/8

ilh... Bu nisbetlerin cümlesi vâhidde mündemiçdir ve aslâ vâhidi ziyâdeleştirmek; fakat nisebin izhârı, iktizâ-yı zâtî olduğundan, Hak bu iktizâ-yı zâtîsi üzerine, onları kendi vücûdunun merâtibinde, o merâtibin icâbına göre izhâr eder. Eserin ziyâdeliği, ancak onun vücûdunun tecellî-i sıfâtıyye ile zuhûrundan ibâret olur. Nitekim I. cildde 1814-1815 numaralı beyit[er]de şöyle buyurulmuş idi:

این من و ما بهر این بر ساختمی تا تو با خود نرد خدمت باختی
این من و تو ها همه یکسان شوند عاقبت مستغرق جانان شوند

"Bu beni ve bizi bunun için yaptın, tâ ki sen kendin ile hizmet tavlasını oynayasın, tâ ki benler ve senler hep müttehid ola; âkibet cânânın müstağrakı ola."

هست افزونی هر ذاتی دلیل کو بود حادث بعلتها علیل

1666. Her bir zâtın ziyâdeliği delildir ki, o hâdis ve illetler ile alil ola.

Herhangi bir zâtın bir sebeble ziyâde oluşu ve tekessür edişi, o zâtın hâdis ve illetler ile ma'lûl olmasının delilidir. Halbuki yukarıda îzâh olunduğu üzere, zât-ı Hak âsâr ile ziyâdeleşmez. Binâenaleyh hudûsdan ve illetler ile ma'lûl olmaktan münezzehtir.

تفسیر فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً قُلْنَا لَا تَخَفُ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰی

"Fe evcesse fî nefsihî ilh... (Tâhâ, 20/67) ya'ni "Mûsâ (a.s.) nefsinde havfı gizledi. Biz dedik: Korkma! Muhakkak sen a'lâsın!" âyet-i kerîmesinin tefsîridir

Bu âyet-i kerîme Tâhâ sûre-i şerîfesinde vâki'dir.

گفت موسی سحر هم حیران کنیست چون کنم که خلق را تمیز نیست

1667. Mûsâ dedi: "Sihir dahi pek hayrân edicidir; nasıl edeyim ki halkın temyîzi yoktur!"

Bu sûrh-i şerîf, yukarıdaki 1664, 1665 numaralı beyitlere merbûttur. Ya'ni "îcâd-ı Hak vardır, bir de îcâd-ı halk vardır. Asânın ejderhâ olması îcâd-ı Hak'dır ve değneklerin ve iplerin yılan sûretinde görünmesi dahi sihir vâsıtasıyla îcâd-ı halktır. İmdi îcâd-ı Hak, hakikat içinde halk ve îcâd-ı halk, hayâl içinde hayâldir. Ya'ni asânın zâtı ve hakikati ejderhâ idi, hayâl olan bu vücûd-ı izâfî âleminde asâ libâsıyla zâhir oldu; ve değnekler ve ipler kendi hakikatlerinin hayâli idi ve sihir ise bu hayâllere müstenid olan hayâl idi. İmdi Hakk'ın kisve-i hayâlden soyarak ızhâr ettiği hakikat ki, onun îcâdidir, bu îcâd halkı hayrette bırakıcıdır; fakat hayâl içinde hayâl ve îcâd-ı halk olan sihir dahi hayrân edicidir. Fakat ne yapayım ki, halkta bu iki îcâd arasını fark ve temyîz edecek kuvvet yoktur!" demek olur.

Bu beyt-i şerîf cenâb-ı Mûsâ tarafından Hakk'a hitâbdır.

گفت حق تمیز را پیدا کنم عقل بی تمیز را بینا کنم

1668. *Hak buyurdu: "Ben temyîzi peydâ ederim; temyîzsiz olan aklı görücü ederim!"*

Hak Teâlâ hazretleri Mûsâ (a.s.)a cevâben buyurdu ki: "Ben îcâdım olan mu'cizeyi ve îcâd-ı halk olan sihiri temyîz edecek kadar halkın akıllarına kuvvet veririm ve onlarda temyîz peydâ ederim."

گرچه چون دریا بر آوردند کف موسیا تو غالب آیی لا تخف

1669. "*Gerçi deryâ gibi köpük çıkardılar, ey Mûsâ sen gâlib gelirsin, korkma!*"

"Sihirbâzlar gerçi denizin dalgaları köpük çıkardığı gibi, âlem-i hayâl olan bu vücûd-ı izâfî deryâsının köpüğü mesâbesinde sihir gösterdiler; ey Mûsâ, benim îcâdım olan mu'cizen ile, onların îcâdı olan sihirlerle gâlib gelirsin, korkma! Zîrâ hakikat dâimâ hayâle gâlibdir."

بود اندر عهد خود سحر افتخار چون عصا شد مار آنها گشت عار

1670. *Kendi zamânında sihir iftihâr idi; vaktâki asâ yılan oldu, onlar âr oldu.*
[1673]

Ya'ni, Mûsâ (a.s.) zamânında sihir, halk arasında şâyân-ı iftihâr bir san'at idi. Vaktâki asâ yılan olup, kendi hakikatiyle zâhir oldu, onların sihirlerinin ancak hayâlden ibâret olduğu anlaşıldığından, artık sihir ve sihirbâzlık âr ve şâyân-ı ta'yîb bir san'at oldu.

هر کسی را دعوی حسن و نیک سنگ مرگ آمد نمکها را محک

1671. *Her bir kimsenin hüsn ü letâfet da'vâsı vardır; ölüm taşı, letâfetlerin mihekkî geldi.*

"Nemek", tuz demektir; burada mecâzen letâfet-i ma'nevî murâd buyurulur. "Her bir kimsenin mehâret ve letâfet-i ma'nevî da'vâsı vardır; fakat bu da'vâ, sihirbâzların da'vâsına benzer. Zîrâ bu da'vâ, hayât-ı dünyeviyyeye merbûtiyet esâsına müsteniddir. Vaktâki bu hayât-ı dünyeviyyeyi yıkan ölüm mevzû-i bahs olur, bu da'vâ sâhibi korkar ve titrer. Çünkü ölüm, bu letâfet-i ma'nevînin mihekkidir." Hakîkatte böyle bir letâfete sâhib olan zâtın aslâ muzhir-i bâtın olan ölümünden korkusu yoktur.

سحر رفت و معجزهء موسی گذشت هر دو را از مام بود افتاد طشت

1672. *Sihir gitti ve Mûsâ'nın mu'cizesi geçti; vücûd damından her ikisinin leğeni düştü.*

"Taşt ez bâm üftâden", ya'ni "leğen damdan düşmek", ma'denî bir leğenin damdan düşmesi bir gürültü peydâ edip, halkın nazar-ı dikkatini celb edeceğinden bu ta'bîr, "şâyi' olmak"tan kinâyedir. Ya'ni, "Bu vücûd-ı izâfî âleminde sihirbâzların sihirleri gitti, Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesi de geçti; fakat onların arasındaki bu hâdis, nâs arasında şâyi' oldu ve târîh sahîfesine geçti."

بانگ طشت سحر جز لعنت نماند بانگ طشت دین بجز رفعت نماند

1673. *Sihir leğeninin sesi, la'netden gayri kalmadı; din leğeninin sesi rif'atin gayri ile kalmadı.*

Ya'ni, sihrin şöhet-i şâyi'ası ancak la'nete ve matrûdiyete mukârin oldu, dîn-i ilâhînin şöheti ancak rif'at ve ulviyet ile berâber yaşadı ve hâlâ dahi yaşamaktadır.

چون محک پنهان شدست از مرد و زن در صف آای قلب اکنون لاف زن

1674. *Mâdemki mihek erkekten ve kadından gizli olmuştur, ey kalp şimdi safa gel, ögün!*

"Mihek"ten murâd, ölüm; "erkek"ten murâd, âlâyiş-i dünyeviyyeye aldanmayan kimseler; ve "kadın"dan murâd, âlâyiş-i dünyâyâ kapılan kimseler; "kalp"dan murâd, kendinde olmayan kemâlâtı da'vâ edenler; "saf"tan murâd, kâmillerin safıdır; "lâf zeden", ögünmek ve kendini medh etmektir.

Ya'ni, "Ey halkı başına toplayarak irşâd da'vâsında bulunan meftûn-ı dünyâ, mâdemki hâl-i hayâtta'sın ve ölüm mihekki henüz gizlidir; ey kalp ve yalan-cı müşşid, bâri kâmillerin safına gel de öyle öğün!"

وقت لافستت محک چون غائبست می بر دندت از عزیزی دست دست

1675. *Mâdemki mihek gâibdir, senin öğünme vaktin olmuştur; azîzlik cihetinden seni elden ele götürürler.*

Ey müddei-i kâzib, mihek olan ölüm gâib ve senin hayât-ı dünyeviyyen devâm ettikçe, senin öğünme vaktindir. Temyîz sâhibi olmayan halk sende izzet ve rifat tahayyül ederek seni elden ele götürürler.

قلب می گوید ز نخوت هر دم ای زر خالص من از تو کی کم

1676. *Kalp, kibirden nâşî her dem bana der ki: "Ey hâlis altın, ben senden ne vakit nâkısım?"*

Müşşidlik da'vâsında bulunan kalp ve riyâkâr efendi, her dem bana karşı tekebbür ederek der ki: "Ey hâlis altın, ya'ni ey müşşid-i kâmil, sende ulûm-ı akliyye ve nakliyye varsa, bende de var, ben senden ne vakit nâkısım?"

زر همی گوید بلی ای خواجه تاش لیک می آید محک آماده باش

1677. *Altın der: "Ey kapı yoldaşı, fakat mihek geliyor, hâzır ol!"*

Altın gibi olan müşşid-i kâmil, müddei-i kâzibe cevâben der ki: "Ey kapı yoldaşı, kalp ile hâlisi birbirinden tefrîk eden ölüm mihekki yaklaştı, eğer ayâ-rın tamâm ise o mihekke hâzır ol!" "Hâce-tâş", bir efendinin bendesi ma'nâ-sınadır; zîrâ gerek insân-ı kâmil, gerek insân-ı nâkıs, Hakk'ın bendeleridirler.

مرگ تن هدیه است بر اصحاب راز زر خالص را چه نقصانست گاز

1678. *Tenin ölümü ashâb-ı râz üzerine hediye'dir, hâlis altına makasdan ne noksandır?*

Ya'ni, mihek mesâbesinde olan tenin ölümü ve cismın fenâsı, ashâb-ı râz olan insân-ı kâmil üzerine hediye'dir; nitekim hadîs-i şerîfde الموت تحفة المؤمن ya'ni. "Ölüm mü'minin hediyesidir" buyurulmuştur. Eğer makas hâlis altını kesmiş olsa, o altının hâlisîyetine bir noksan gelmez; ve kezâ insân-ı kâmilin hâlis altın mesâbesinde olan cismını, ölüm makası keserse, o ölümden ona noksan gelmez. Nitekim âşıkların ölümü hakkında cenâb-ı Pîr efendimiz Dî-vân-ı *Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

عاشقانی که با خیر میرند پیش معشوق چون شکر میرند
از الست آب زندگی خوردند لا جرم شیوه دیگر میرند
تو گمان می بری که شیران نیز چون سگان از برون در میرند

"Âşıklar ki, hayır ile ölürlər. Ma'sûkun önünde şeker gibi ölürlər. "Elestü bi-Rabbiküm" (A' râf, 7/172) ["Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?"] hitâbı bezminden dirilik suyunu içtiler; şübhesiz başka şîvede ölürlər, sen zannedersin ki arslanlar dahi, köpekler gibi kapının dışında ölürlər."

قلب اگر در خویش آخر بین بدی آن سیه کآخر شد او اول شدی

1679. *Kalp eğer kendi hakkında âhir görücü olaydı, o siyeh ki, âhir oldu, o evvel olurdu.*

O kalp altın mesâbesinde olan riyâkâr, kendi ahvâlinin sonunu görücü olaydı, o sonunda, ya'nî âhiretinden olan kara yüzölçülük, evvelinde, ya'nî dünyâda olurdu ve kendi haddini dünyâda iken bilir ve bu kara yüzölçülükten kurtulmanın çâresini arar idi.

چون شدی اول سیاه اندر لقا دور بودی از نفاق و از شقا

1680. *Eğer lıkâda evvelâ siyâh olaydı, nifâktan ve şikâktan uzak olurdu.*
[1683]

Eğer insân-ı kâmile mülâkî olduğu vakit, bâtını siyâh olduğunu, âhirete intikâlden evvel göre idi, nifâktan ve şekâvetten uzak olur ve ancak kendini islâh ile meşgûl bulunur idi.

کیمیای فضل را طالب بدی عقل او بر زرق او غالب بدی

1681. *Eğer fazl kimyâsını tâlib olsa idi, onun aklı, onun riyâsına gâlib olurdu.*

"Kimyâ-yı fazl"dan murâd, insân-ı kâmilidir; zîrâ insân-ı kâmil yeryüzünde fazl-ı ilâhîdir ve bakır gibi olan nâkis insanları, altına kalb eden kimyâdır. "Eğer da'vâ-yı irşâda kıyâm edip, mürşid-i kâmil ile boy ölçüşmeğe kalkan riyâkâr, kendini nâkis görüp, fazl-ı ilâhînin kimyâsı olan insân-ı kâmilin terbiyesine tâlib olaydı, onun aklı, riyâkârlığı üzerine gâlib olur idi, ya'nî riyâkârlığı terk ederdi."

چون شکسته دل شدی از حال خویش جابر اشکستگان دیدی پیش

1682. *Eğer kendi hâline münkesir-i kalb olaydı, kırıklar sarıycıy önde görürdü.*

"Câbir", cebir masdarından ism-i fâildir; ve "cebr", lügatte kınılmış a'zâyı bağlamak demektir. Nitekim I. cildde 1089 numarada vâki' جبر چه بود بستن را یا بیوستن رگ بگسته را ya'ni "Cebir ne olur? Kınılmış bağlamak, yâ-hud kopmuş damarı bitştirmek" beyt-i şerifinde mezkûr idi. Burada "câbir-i işkestegân"dan murâd insân-ı kâmilidir. Ya'ni, "Eğer ey müddei-i kâzib, kendinin nâkis olduğunu bilerek kalbin münkesir olaydı, kırıklar sarıcı olan insân-ı kâmilî önünde görürdün ve onun lutfuna nâit olurdu."

عاقبت را دید و او اشکسته شد از شکسته بند در دم بسته شد

1683. *O âkıbeti gördü ve münkesir oldu; kırık bağlayıcıdan derhâl bağlanmış oldu.*

O kimse ki kendi hâline baktı ve âkıbetinin fenâ olduğunu gördü ve bu sebebdan kalbi münkesir oldu. Böyle münşifâne nazarı sebebiyle kırık bağlayıcı olan insân-ı kâmilden, derhâl kırığı bağlanmış oldu. Ya'ni onun kırık me-sâbesinde olan sıfât-ı nefsâniyyesi berâ-yı tedâvî, kâmil tarafından bağlandı.

فضل مسها را سوی اکسیر راند آن زر اندود از کرم محروم ماند

1684. *Fazl, bakırları iksîr tarafına sürdü; o kalp altın, keremden mahrûm kaldı.*

Fazl-ı ilâhî ve inâyet-i rabbânî bakır gibi olan nâkısın, iksîr gibi olan insân-ı kâmil tarafına sürdü ve iksîre mukârenet hasebiyle o bakırlar altın oldu; fakat kendisini kâmil addedip, kâmil ile mücâdeleye cür'et eden riyâkâr, bu altın olmak kereminden ve fazl-ı ilâhîden mahrûm kaldı.

ای زر اندوده مکن دعوی بین که نماند مشتری اعمی چنین

1685. *Ey kalp altın, da'vâ etme! Gör ki senin müşterin böyle kör kalmaz.*

Ey müddei-i kâzib, insân-ı kâmil ile müsavât da'vâsını etme, sen işin sonuna bak! Zîrâ şimdi hayât-ı dünyeviyyede, sende kemâl tasavvur ve tahay-yül eden müşterilerin ve tevâbiin ile'l-ebed böyle kör kalmaz.

نور محشر چشم شان بینا کند چشم بندی ترا رسوا کند

1686. *Nûr-ı mahşer onların gözlerini görücü eder; senin gözbağcılığını rûsvây eder.*

Ey sıfât-ı nefsâniyyesi bâkî iken, halkı irşâda kıyâm eden yalancı şeyh efendi! Sen halka sahte kemâlât göstermekle, kendi bâtınını setr ettin, onlar seni göremediler; fakat emîn ol ki, mahşerin nûru senin halktan sakladığın bâtınını meydana çıkarıp, bilcümle fenâ sıfatlarını onlara gösterecektir ve se-

nin gözbağcılığını iptâl ve seni rüsvây ve rezil edecektir. Nitekim âyet-i kerîme *يَوْمَ تَبْلَى السَّرَائِرُ فَمَالَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ* (Târik, 86/9-10) ya'ni, "O günde ki sırlar âşikâr olur, imdi onu men' edecek kuvvet ve yardımcı yoktur" buyrulur.

بنگر آنها را که آخر دیده اند حسرت جانها و رشک دیده اند

1687. *Onlara bak ki, âhiri görmüşlerdir, canların hasreti ve gözlerin reşkidirler.*

Ey tâlib-i tarikat ve hakikat, mevtın-ı dünyâ ile, mevtın-ı âhiretten hicâba düşmüş olan nâkısları bırak da, âhireti gören kâmillere bak! Bu kâmillerin hâline canlar hasret çekerler ve gözler onların safvet-i bâtınlarına gıpta ederek bakarlar.

بنگر آنها را که حالی دیده اند سر فاسد ز اصل سر بیریده اند

1688. *Onlara bak ki, bir hâl görmüşlerdir; fâsîd olan sırrı, başın aslından kesmişlerdir.*

Bu beyt-i şerif yukanki beyt-i şerifin te'kididir. Ya'ni, "O kâmillere bak ki, onlar bir hâl ve bir cezbe-i ilâhî görmüşlerdir; fâsîd olan bâtını, başın kökünden kesmişlerdir." "Fâsîd olan bâtın"dan ve "sır"dan murâd, havâtur-ı nefsanîyye ve şeytânîyyedir. Bunların menba'ı ve esâsı nefsin dirliğidir. Eğer nefis *فَاغْتَارُوا أَنْفُسَكُمْ* (Bakara, 2/54) ["Nefislerinizi öldürün!"] âyet-i kerîmesindeki işâret vech ile öldürülmüş olursa, bu sır-ı fâsîdin başı kökünden kesilmiş olur. Binâenaleyh tarikatte sâlike lâzım olan evvelen nefsin lakırdılarını kesmek; ve nefislerini öldüren kâmiller âhir görücü olan tâife-i aliyyedir.

پیش حالی بین که در جهلست و شک صبح صادق صبح کاذب هر دو یک

1689. *Bir hâli görücünün önünde ki, cehilde ve şekdedir, subh-ı sâdık, subh-ı kâzib her ikisi birdir.*

Ya'ni, "Müstakbel olan âhireti görmeyip, ancak hâl olan dünyâyı gören kimse, ahvâl-i âhiretten cehil ve şek içinde olduğundan, onun önünde subh-ı sâdık ile subh-ı kâzibin her ikisi de birdir." "Subh-ı sâdık"tan murâd, hayât-ı bâkiyye-i uhreviyye ve "subh-ı kâzib"den murâd, hayât-ı fâniyye-i dünyeviyyedir.

صبح کاذب صد هزاران کاروان داد بر باد هلاکت ای جوان

1689*. *Ey delikanlı, subh-ı kâzib birçok kârbânı helâk rüzgârına verdi!*

* Bu numara mükerrerdir.

Ey tâlib-i hakikat olan genç efendi! Subh-ı kâzib gibi parlayan bu dünyâ, birçok kâfile-i beşeri helâk rûzgârlarına kaptırdı. Nitekim sûre-i Enbiyâ'da vâki' âyet-i kerîmede (Enbiyâ, 21/11) ya'ni "Biz ne kadar kurâ ehlini kırdık ki, onlar zâlim idiler ve ondan sonra başka kavimler inşâ ettik" buyrulur.

نیست نقدی کش غلط انداز نیست وای آی جان کش محک و گاز نیست

1690. *Bir nakid yoktur ki, o galat-endâz değildir; vay o câna ki, onun mihek-*
[1694] *ki ve makası yoktur.*

"Nakd", peşin ve muaccel demektir. Ya'ni, "Hiçbir peşin ve muaccel olan şey yoktur ki, insanı galata düşürücü olmasın! Binâenaleyh peşin ve muaccel olan ezvâk ve lezzât-ı dünyeviyye, müeccel olan niam-ı uhreviyyeden insanları mahrûm eder; ve galata düşen cânlar, mihek ve makas mesâbesinde olan şeriat-ı peygamberîye ve ahlâk ve sîret-i evliyâyâ vâkif olmayanlardır. Bunlardan cehil içinde bulunan cânların vay hâline!" Fakat Kur'ân-ı Kerim'in ve ahâdis-i nebevîyyenin ikâziyle müteyakkız olan cânlar, dünyânın peşin ve muaccel olan ezvâk ve huzûzâtının ayn-ı âteş olduğunu idrâk edip, tevakkî ederler. Nitekim hadîs-i şerîfde de الجنة بالمكاره ya'ni "Ateş, şehvât-ı nefsâniyye ile örtülmüştür ve cennet de mekrûhât-ı nefsâniyye ile örtülmüştür" buyrulur.

زجر مدعی از دعوی و امر کردن او را بمتابعت

Müddeinin da'vâdan zecri ve ona mütâbaat ile
emr etmek beyânındadır

بو مُسیلم گفت من خود احمدم دین احمد را بفن بر هم زدم

1691. *Ebû Müseylem dedi: "Ben de Ahmed'im; Ahmed'in dinini hile ile karıştırayım."*

"Ebû Müseylem," Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerinin son zamanların-da peygamberlik da'vâsıyla zuhûr eden bir şahsın adıdır. Bu habîs, Server-i

â em Efendimiz'e: "Allâh'ın resûlü Müseyleme'den, Allâh'ın Resûlü Muhammed'e" adresiyle bir mektûb da göndermiştir. Benû Hanîfe tâifesi, bu habîse îmân etti; Kureys'den ba'zıları da irtidâd edip ona iltihâk etti. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in irtihâlinden sonra efdalü's-Sıddıkîn Ebû Bekir (r.a.) hazretleri tarafından ona karşı harb olundu. Hamza (r.a.) efendimizin kâtili olan Vahşî, onu öldürmüştür. Merkûmun ismi ondan sonra "Müseylemetü'l-Kezzâb" kalmıştır. Bu beyt-i şerîfde "Müseyleme"den murâd, nefsinde kemâl olmadığı halde, halkı irşâda kıyâm eden müzevvir ve yalancı şeyhlerdir ki, bunlar insân-ı kâmil ile müsâvât da'vâsını edip, birtakım sâde-dilleri başlarına toplarlar ve topladıkları adamların her birinden inde'l-icâb bir menfaat-ı dünyeviyye istih-sâl edebileceklerini teemmül ederler. Meselâ icâb ettiği vakit bedâva hekim elde edebilmek için bir hekimî ve evlerine ucuzca eşyâ tedârîki için tâcirleri başlarına cem' ederler ve bu menfaatler tarikat perdesi altında vâki' olur. Halbuki insân-ı kâmil kimseden bir şey beklemez, ibâdullâha hizmeti Hak içindir.

بو مسلم را بگو کم کن بطر هل تو اول لعنت آخر نگر

1692. Ebû Müseylem'e de ki: "Batarı az et, sen evveli bırak, âhirin la'netine bak!"

"Batar", şiddet-i ferah ve tekebbür ma'nâlarıdır; burada "kibir" demektir. Ya'ni, "Ey sâhib-i kemâl, sen Ebû Müseyleme tabîatında olan müzevvire de ki: "Halkın sana olan teveccühünden dolayı kibri ve enâniyeti az yap! Bu hayât-ı dünyeviyye, senin nefsine vukufunun evvelidir. Bir de hayât-ı uhreviyye vardır ki, o da senin nefsine vukufunun âhirdir. Bu evveldeki makbûliyet, âhirde matrûdiyete sebep olur; binâenaleyh evveldeki makbûliyeti bırak da, âhirdeki la'nete ve matrûdiyete bak!" Beyit:

Bir aceb sevdâya düştü tutuşur Şemsî müdâm
Hakk'a makbûl olmak ister, halka menfûr olmadan

این قلاوژی مکن از حرص جمع پس روی کن تا رود در پیش شمع

1693. Hırs-ı cem'den dolayı bu kılavuzluğu etme; arkadan gidicilik et, tâ ki önde şem' gide!

Ya'ni, başına halkı toplayıp onlardan hürmet ve maddî menfaat beklemek hırsından dolayı Hak yolunda kılavuzluk ve rehberlik da'vâsından vazgeç! Mürşid-i hakikî olan bir kâmilin arkasından git ve ona tâbi' ol ki, önde giden o şem'-i ilâhînin ışığı ile, nefsinin zulmetleri arasında doğru yolu göresin.

شمع مقصد را نماید همچو ماه کین طرف دانه است و یا خود دامگاه

1694. *Şem', "Bu taraf dânedir, veyâhud tuzak mahallidir!" diye maksadı ay gibi gösterir.*

Ya'ni, şem' gibi olan mürşid-i kâmil, Hak yolunda sana rehberlik edip, "Bu tarafta dâne, ya'ni feyz-i ilâhî vardır, veyâhud o tarafta tuzak mahalli, ya'ni kahr-ı ilâhî tuzağı vardır!" diye sana maksad-ı hakikî olan tarîk-ı vuslatı ay gibi apaçık gösterir.

گر بخواهی ور نخواهی با چراغ دیده گردد نقش باز و نقش زاغ

1695. *İstesen istemesen, doğanın nakşıyla karganın nakşı, çerâğ sebebiyle görülmüş olur.*

Ey tâlib-i hakikat, çerâğ-ı ilâhî olan kâmilin nûruyla, doğanın sûreti, ya'ni veliyy-i Hak ve karganın sûreti, ya'ni müzevvirin hâli, ister istemez sana görülmüş olur.

ور نه این زاغان دغل افروختند بانگ بازان سپید آموختند

1696. *Ve yoksa bu kargalar hîle parlattılar, akdoğanların sesini öğrendiler.*

"Kargalar"dan murâd, müzevvir ve riyâkâr olan şeyhler, "akdoğanlar"dan murâd, hakikî mürşidlerdir. Ya'ni, "Bu müzevvir şeyhler, kâmilinin sohbetlerinde bulunup, onlardan birtakım istilâhât-ı sûfiyyeyi öğrendiler ve kitâblardan ba'zı menâkıb-ı evliyâyı ezberlediler." Meclislerde bunlardan bahs edip halkı avladılar. Halbuki bâtınları nûrsuz idi. Zâhirlerini kelâm-ı evliyâ ile parlattılar. Nitekim I. cildin 324 numaralı beyt-i şerifinde dahi aynı ma'nâ şöyle buyurulmuş idi:

حرف درویشان بلزدد مرد دون تا بخواند بر سلیمی را فسون

"Alçak olan adam, bir selim üzerine o efsûndan okumak için, dervîşlerin kelâmını çalar."

بانگ هدهد گر بیاموزد فتا راز هدهد کو و پیغام سبا

1697. *Eğer delikanlı hüdhüdün sesini öğrense, hüdhüdün sırrı hani ve sabânın haberi hani?*

Hind nüshalarında "fetâ" yerine قطاء (kutâ') vâkî'dir; ve "kutâ'" bağırtlak kuşu ma'nâsına olan (فَطَاة) "kutât"ın cem'idir. Bu sûrette ma'nâ: "Eğer bağırt-

lak kuşları hüdhüd kuşunun sesini öğrenir ise, derin mahallerde havada uçarken suyu görmesi hâssiyeti nerede ve Süleymân (a.s.) a Yemen'de vâki' Sabâ şehrinin hükümdâr olan Belkîs'dan haber getirmesi nerede!" Bu hâssiyetler hüdhüd kuşundadır. Onun sesini öğrenip taklîd etmekle bağırtlak kuşuna intikâl eder mi? Bunlar gibi müzevvir şeyhler, kâmillerin kelâmını öğrenmekle onların esrârından haberdâr olabilirler mi?

تاچ شاهانرا ز تاج هدهدان بانگ بر رسته ز بر بسته بدان

1698. *Ber-restaurantin sesini, ber-besteden bil, şâhların tâcını hüdhüdlerin tâcından bil!*

"Ber-reste", bî-edeb adamdan kinâyedir (*Burhân*). "Ber-besten", fâideye mâlik olmak ma'nâsıdır. "Ber-reste"den murâd, Hak yolunda edesiz olan müzevvir şeyhlerdir. "Ber-beste"den murâd, feyz-i ilâhîyi hâmil olan mürşid-i kâmindir. Ya'ni, "Şeyh-i müzevvirin sözlerini, mürşid-i kâmilin sözlerinden fark et! Nitekim sûrî pâdişâhların tâcı ile hüdhüdlerin tâcı arasında fark vardır. Evvelkilerin tâcı masnû'-ı insân, sonrakilerin tâcı masnû'-ı ilâhîdir; binâenaleyh masnû'-ı halk ile, masnû'-ı Hak arasını iyice tefrik ve temyîz et!"

حرف درویشان و نکتهء عارفان بسته اند این بی حیایان بر زبان

1699. *Dervişlerin kelâmını ve âriflerin nüktesini bu hayâsızlar dil üzerine bağlamışlardır.*

هر هلاک امت پیشین که بود زآنکه جندل را گمان بردند عود

1700. *Her ümmet-i mâziyenin helâki ki oldu, o sebebdan idi ki, çakıl taşını öd*
[1704] *ağacı zannettiler.*

"Cendil", çakıl taşı ma'nâsıdır. Ya'ni, "Geçen ümmetlerin sebep-i helâki kendilerine doğru yolu gösteren kâmilleri bırakıp, fâsidlere tâbî' olmaları idi." "Çakıl taşı" ile murâd, aslâ bâtınından bir eser zuhûr etmeyen fâsidlerdir; ve "öd [ağacı]"ndan murâd dahi, bâtınlarının kokusu latîf olan kâmillerdir.

بود شان تمیز کان مظهر کُند لیک حرص و آز کور و کر کند

1701. *Onların temyîzi var idi ki, onu izhâr olunmuş ede; fakat hırs ve tama' kör ve sağır eder.*

"O helâk olan ümm-i mâziyenin akılları ve temyîzleri var idi; Zîrâ hepsi sûret-i insâniyyede mahlûk olup onlarda o aklı ve temyîzi izhâr etmek has-

sası var idi. Fakat âlâyiş-i dünyâ hırsı ve huzûzât-ı nefsâniyye tama'ı, insanın bâtın kulağını sağır ve akıl gözünü kör eder." "Muzhar", if'âl bâbindan ism-i mef'ûldür.

کورئ کوران ز رحمت دور نیست کورئ حرصت کآن معذور نیست

1702. *Körlerin körlüğü rahmet-i ilâhîden uzak değildir; hırsın körlüğüdür ki, o ma'zûr değildir.*

Zâhir gözleri kör olanların bu körlüğü şâyân-ı merhamettir ve Hakk'ın rahmeti bu biçârelerden uzak değildir; fakat hırs-ı dünyâdan mütevellid olan kalb gözünün körlüğü, insanın insanlığına yakışmayan bir kabâhat olduğundan şâyân-ı ma'zeret değildir; binâenaleyh kabâhat sâhibi cezâyâ müstehak olur.

چارمیخ شه ز رحمت دور نیست چارمیخ حاسدی مغفور نیست

1703. *Şâhın işkencesi rahmetten uzak değildir; bir hâsidin işkencesi mağfûr değildir.*

"Şâh"dan murâd, şâh-ı hakîkî olan Hak'dır. "Bir hâsid"den murâd, benî-âdeme hased eden şeytân-ı laîndir. Ya'ni, "Zâhir gözünün körlüğü, şâh-ı hakîkî olan Hak tarafından bir hikmet üzerine binâ olunmuş bir işkencedir ve Hakk'ın tecellî-i celâlisidir ve tecellî-i celâlinin âkabeti cemâle müteveccih olduğundan bu işkence-i şâh rahmetten uzak değildir; fakat benî-âdemin makbûliyetine hased eden İblis-i laînin bir işkencesi olan kalb körlüğü mağfûr değildir." Zîrâ kalb körlüğü enbiyâya muhâlefet ve İblis'e muvâfakattan tevellüd eder.

ماہیا آخر نکو بنگر بشت بد گوی چشم آخر بینت بست

1704. *Ey balık, nihâyet oltaya iyi bak! Pis boğazlık, senin âhir görücü olan gözünü bağladı.*

"Ey bu vücûd-ı izâfî deryâsında yüzen insan! Şehvet-i nefsâniyyeye ve huzûzât-ı dünyeviyyeye hırs ve tama' oltasına iyi bak! Pis boğazlık sebebiyle o huzûzâtın ancak evveline nazar edersin. Onların berbâd olan âhirini göremezsın; zîrâ tama'-i lezzât senin akıl gözünü kör ve bâtın kulağını sağır etmiştir." Nitekim hadîs-i şerîfde *يعصم والطعم فان الطمع يعصى و يعمى* ya'ni "Tama'dan sakının, zîrâ tama' kör ve sağır eder" buyurulmuştur.

با دو دیده اول و آخر بین هین مباش اور جو ابلیس لعین

1705. *İki göz ile evveli ve âhiri gör, sakın İblîs-i laîn gibi bir gözlü olma!*

İki göz ile, ya'ni zâhir gözüyle dünyânın suver-i zâhiriyyesini ve huzûzât-ı maddiyyesini gör, fakat bâtın gözüyle de onların âhirlerine nazar et, sakın matrûd olan İblîs gibi bir gözlü, ya'ni yalnız zâhir gözlü olma!" Zîrâ İblîs-i laîn ancak âdemin sûret-i zâhiresine nazar etti, bâtını görmekten kör oldu.

اعور آن باشد که حالی دید و پس چون بهایم بی خبر از پیش و پس

1706. *Bir gözlü o olur ki, ancak hâle mensûbu gördü; behâyim gibi ileriden ve geriden bî-haberdîr.*

"Bir gözlü olmak"tan murâd, ancak hâl-i hâzıra mensûb olan huzûzâtı ve lezzâtı görmek ve muaccel olan bu huzûza saldınp, hayvanlar gibi bunların ilerisinden ve gerisinden bî-haber kalmaktır; ve her bir hazz-ı dünyevînin arkasında birçok elem gizli olduğunu görememektir." Nitekim âriflerden biri buyurmuştur ki: "Bizim fitne-i evlâd ile ibtilâmız, meşrû' olan lezzetlerimizin cezâsıdır; artık gayr-i meşrû' olan lezzâtın cezâsını buna kıyâs et!"

چون دو چشم گاو در جرم تلف همچو يك چشمست کش نبود شرف

1707. *Çünkü öküzün iki gözü, cürm-i telefde bir göz gibidir, zîrâ onun şerefi yoktur.*

Evveli görüp âhiri görmemek, ya'ni zâhiri ve hâl-i hâzırâ görüp, bâtını akıl gözü ile görmemek pek büyük bir şerefsizliktir ve hayvâniyet mertebesine tenezzül etmektir. Nitekim bir kimse zulmen birinin öküzünün iki gözünü çıkarmış olsa, o kimseye şer'an insan gözünün nısf-ı diyeti lâzım gelir. Binâ-enaleyh hayvanların iki gözünün hükmü âdemin bir gözü hükmündedir. Zîrâ hayvan ancak zâhir gözüyle gördüğünü bilir ve onun âhirini ve âkubetini göremez ve taakkul edemez.

نصف قیمت ارزد آن دو چشم او که دو چشمش راست مسند چشم تو

1708. *Onun iki gözü nısf-ı kıymet değer, zîrâ senin gözün onun iki gözüne mesneddir.*

Öküzün iki gözünün dinde, insan gözü diyetinin yarım kıymetine muâdil olmasının sırrı ve hikmeti budur ki, öküzün iki gözü, ancak insanın gözleri-ne istinâden iş görebilir ve insanın gözü öküzün gözüne rehber olur.

ور کئی یک چشم آدم زادهء نصف قیمت لازمست از جادهء

1709. *‘Ue eğer bir âdem-zâdenin bir gözünü çıkarsan, büyük caddeden yarım kıymet lâzımdır.*

“Câdde”, şeh-râh, geniş yol demektir. Âhirindeki hemze yâ-yı ta’zîme mukâbildir. Murâd, “şerâtin geniş yolu” demek olur. Ya’ni, “Âdemin iki gözünün kıymeti diyet-i kâmileddir; eğer bir gözü çıkarılırsa, bu diyetin nısfı lâzım gelir, hükm-i şer’î böyledir” Meselâ bir öküzün kıymeti elli lira olsa, çıkarılan iki gözünün kıymeti, nısf-ı kıymeti olan 25 lira olur. Fakat bir kölenin kıymeti üç yüz lira olsa, onun bir gözü çıkarıldığı vakit, nısf-ı kıymeti olan 150 lira olur ve iki gözünün kıymeti ise, diyet-i kâmilesi olan 300 liradır.

زانکه چشم آدمی تنها بخود بی دو چشم یار کاری می کند

1710. *Zîrâ ki âdemînin gözü yalnız kendisi ile, yârin iki gözü olmaksızın bir iş yapar.*

Çünkü insanın bir gözü kaldığı vakit, o göz kendi başına ve bir yardımcının iki gözüne muhtâc olmaksızın bir iş görebilir. Halbuki öküzün iki gözü iş görmek için kendisine yardımcı olan insanın gözlerine muhtâcdır.

چشم خر چون اولش بی آخرست گر دو چشمش هست حکمش اعورست

1711. *Eşğin gözü, mâdemki onun evveli âhirsizdir, eğer onun iki gözü olsa da, onun hükmü a’verdir.*

Meselâ eşğin zâhiren iki gözü vardır ve eşyâ-yı mahsûseyi müşâhede eder; fakat gördüğü şeylerin netâyici ve avâkıbını idrâk edemez. binâenaleyh onun bu iki gözü, bir göz hükmündedir ve kendisi bir gözlü i’tibâr olunur. İnsan ise hem âlem-i mülkü ve hem de âlem-i melekûtu görür.

این سخن پایان ندارد آن خفیف می نویسد رقعه بر طمع رغیف

1712. *Bu sözün nihâyeti yoktur, o hafîf, ragîf tama’ı üzere ruk’a yazar.*

“Hafîf”ten murâd, ta’yîni tenkîs edildiği için pâdişâha danılan bendedir. “Ragîf”, pide ve “fodla” ma’nâsınadır. “Ruk’a”, mektûb demektir. Ya’ni, “Yukarıdan beri söylediğimiz sözlerin nihâyeti yoktur, tedkîk ve ta’mîk ettikçe uzar. O gulâmın hikâyesine rücû’ edelim, o hafîfü’l-ak olan gulâm, pideye ve fodlaya tama’ından dolayı pâdişâha mektûb yazıyor.”

بقیہ قصہء نیشن آن غلام رقمہ بطلب اجری

O gulâmın ücret talebiyle mektûb yazması kıssasının bakıyyesi

رفت پیش از نامه پیش مطبخی . کای بخیل از مطبخ شاه سخی

1713. *Mektûbdan evvel matbah müdürünün yanına gitti, dedi ki: "Ey cömert şâhın matbahından bahûl olan kimse!"*

O hafîfü'l-akl olan köle, pâdişâha mektûb yazmazdan evvel, matbah-ı âmirî müdürünün yanına gidip, ona ta'rîz etti ve dedi ki: "[Ey] o cömert olan pâdişâhın matbahından verilen ta'yînleri çok görüp buhl eden müdür efendi!"

دور ازو وز همت او کین قدر از جرّی ام آیدش اندر نظر

1714. *"Ondan ve onun himmetinden uzaktır ki, benim ta'yînimden bu kadarı onun nazarına gele!"*

"Ciri", ta'yîn ve vazîfe ve nafaka ma'nâlarıdır. Ya'ni "Benim ta'yînimden kesilen mikdâr-ı cüz'î, muhakkak pâdişâh tarafından kesilmemiştir. Çünki o cömert pâdişâhdan ve onun âlî olan himmetinden bu cüz'î mikdârın nazar-ı dikkate alınıp benden kesilmiş olması müsteb'addir."

گفت بهر مصلحت فرموده است نی برای بخل و نی تنگی دست

1715. *Dedi: "Ne buhl ve ne de el darlığı için değil, maslahat için emir buyurmuştur!"*

Matbah müdürü o gulâma cevâben dedi ki: "Cömert olan şâh, senin ta'yîninin kesilmesini ne buhlünden ve ne de bütçe darlığından dolayı değil, siyâset ve maslahat için bizlere emir buyurmuştur."

گفت دهلیزست والله این سخن پیش شه خاکست خود زر کهن

1716. *Dedi: "Uallâh bu söz dehlîze mensûbdur; şâhın indinde eski altın bile topraktır!"*

"Dehlîz", iki kapı arası demektir. "Zerr-i kühen", eski altın; hâlisiyeti tecrübe edilmiş olan altundan kinâyedir. Gulâm matbah müdürüne cevâben de-

di: "Vallâhi bu senin söylediğin söz, şâhın indinden hâdis olmuş bir söz de-
ğildir; belki iki kapı arasında gezip dolaşan bendegândan sâdır olmuş bir ifti-
râdır. Şâh benim cüz'î mikdârdaki ta'yînimi nasıl çok görüp, tenkisini emr
eder ki, onun indinde hâlis altın bile toprak mesâbesinde kıymetsizdir."

مطبخی صد گونه حجت بر فراشت او همه رد کرد از حرصی که داشت

1717. *Matbah müdürü yüz türlü hüccet kaldırdı, o mâlik olduğu hurstan nâşî
hepsini reddetti.*

Matbah müdürü, ta'yinin tenkisi pâdişâhın emriyle vâki' olduğunu isbât
için birçok deliller ve burhanlar ikâme etti; fakat gulâmın gözünü hırs bürü-
müş olduğundan bu delillerin hepsini reddetti.

چون جری کم آمدش در وقت چاشت زد بسی تشنیع او سودی نداشت

1718. *Uktâki ta'yîn kuşluk vaktinde ona eksik geldi, o çokluk teşnî' ederdî,
bir fâide tutmadı.*

Gulâma kendi ta'yîni kuşluk vaktinde tevzî' olunduğu vakit, fenâ fenâ
söylendi durdu; fakat bu söylenmesi, hiç fâide etmedi.

گفت قاصد می کنید اینها شما گفت نی که بندهء فرمانم ما

1719. *Dedi: "Siz bunları bana kasd edici olarak yapıyorsunuz!" Dedi: "Ha-
yır, zîrâ biz emir kuluyuz!"*

Gulâm, matbah müdürüne hitâben dedi ki: "Siz bu özrü bana kasden ya-
pıyorsunuz, pâdişâhın bundan haberi yoktur!" Matbah müdürü cevâben de-
di: "Hayır, bizim sana karşı bir garazımız yoktur, biz emir kuluyuz; pâdişâ-
hın bize olan emirlerini icrâya me'mûruz!"

این مگیر از فرع این از اصل گیر بر کمان کم زن از بازو ست تیر

1720. *"Bunu fer'den tutma, bunu asıldan tut, yaya az vur ki, ok bâzûdandır!"*
[1724]

"Biz emr-i idârede fer'iz, pâdişâh asıldır; ve kezâ bizler okun yayı gibiyiz
ve pâdişâh yayı çeken bâzû hükmündedir; ve onun emirleri ok mesâbesinde-
dir. Binâenaleyh sen hakkındaki muâmeleyi fer' olan bizlerden bilme, o mu-
âmele asl olan pâdişâhdan münbaisdir ve emr okunu atan şâhdır, yayların
atılan oktan dolayı ne kabâhatı olur?"

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Zuhruf'da vâki' *نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَئِشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا*
(Zuhruf, 43/33) ya'ni "Biz hayât-ı dünyâda, onların mâişetlerini aralarında
taksîm ettik" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Eğer hayât-ı dünyeviyyede

bir kimse, diğer bir kimsenin tenkîs-ı maîşetine sebep olursa, bu tenkîsî o kimseden görüp ta'n ve teşnî' etmemek icâb eder. Zîrâ Hakk'ın taksîm ettiği rızkı hiçbir kimse kesemez; ve kezâ Hakk'ın tenkîs ettiği bir rızkı dahi ehl-i âlem bir araya gelse, tezyîd edemez. Binâenaleyh efrâd-ı halk yekdiğerinin erzâkını tevzî' husûsunda ancak âlettir. Menba'-ı tevziât, hazîne-i ilâhiyyedir; o hazîneden çıkanlar, ancak Hakk'ın emriyle çıkar.

ما رميت اذ رميت ابتلاست بر نبی کم نه گنه کآن از خداست

1721. "Mâ rameyte iz rameyte" ibtilâdır; nebî üzerine kabâhati az koy o. Huda'dandır.

Bu âyet-i kerîmenin tefsîri II. cildin 1299 ve 1300 ve III. cildin 3644 ve 3647 ve bu cildin 766 numaralı ebyât-ı şerifesinde geçti; ve bu cildin nihâyetine doğru ve VI. cildin birkaç mahallinde de gelecektir. Ya'ni "Ve attığın vakit sen atmadan velâkin Allâh attı" ma'nâsında olan (Enfâl, 8/17) (وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى) âyet-i kerîmesi kullar için ibtilâ ve imtihândır. Zîrâ bu âyet-i kerîme vahdette isneyniyeti ve isneyniyette vahdeti isbât eder. İmdi isneyniyet içinde müstağrak olanların tevhiðleri nâkısır; zîrâ onlar bu eşyâda sereyân-ı zâtîyi nefy edip, yalnız ihâta-i ilmiyye isbât ederler ve sıfâtın kendi mevsûfundan ayrı olarak bizâtîhî kâim olabileceği ma'nâ-yı gayr-i ma'kûlüne kâil olurlar. Binâenaleyh onlara göre eşyânın vücûdu sâbit olduğundan, "Attığın vakit kul atmıştır;" Hak ancak onda atmak fiilini halk etmiştir. Fakat eşyâda sereyân-ı zâtîyi isbât eden ehl-i vahdet, vücûd-ı mutlakın her mertebede bir hükmü olup, başka bir isim ile müsemmâ olduğunu ve binâenaleyh abdiyyet kisvesinde zâhir olanın dahi bir hakîkatten ibâret olup, bilcümle tasarrufât hakîkatte Hakk'ın olduğunu ve abdin vücûdu bir âlet mesâbesinde bulunduğunu beyân ederler. İmdi bu vücûd-ı izâfî âleminde abdin vücûdu, mâdemki Hakk'ın fiilinin âletidir, o halde demek ki, Peygamber harbde insanlara silâh attı da, öldürdü diye onun fiiline kabâhat bulma! Zîrâ قَتَلْتُمُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ (Enfâl, 8/17) ya'ni "Siz onları öldürmediniz, velâkin onları Allâh Teâlâ öldürdü" âyet-i kerîmesi de bu husûsta bir burhândır.

آب از سر تیره است ای خیره چشم بیشتر بنگر یکی بگشای چشم

1722. Ey boşuna öfkelenen, su baştan bulanıktır, daha ileriye bak, bir mertebe gözünü aç!

"Hîre", burada "beyhûde ve boş" demektir. "Âb ez ser tîre est", ya'ni "su baştan bulanıktır" bir darb-i meseldir. Ya'ni "Ey ef'âl-i ibâdî nâhoş görüp öfkelenen kimse, senin öfken boşunadır. Eşyâ mezâhir-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyy-

yedir; onlardan zâhir olan ancak Hakk'ın şuûnâtıdır. Gözünü, bulunduğu mertebeden daha ileriye bakmak üzere aç da, ef'âl-i ibâdî Hak'dan gör!" Ef'âlin kötülüğü kula izâfe edilmek nisbetiyledir, yoksa Hakk'a nisbetle bu ef'âlin cümlesi hikmettir.

شد ز خشم و غم درون بقعهء سوی شه بنوشت خشمین رقعهء

1723. *Öfkeden ve gamdan bir mekânın içine gitti, şâh tarafına öfkeli bir mektûb yazdı.*

Ya'ni, ta'yîni kesilen gulâm matbah müdüründen bu sözleri dinledikten onlara karşı i'tirâz ettikten sonra, öfkesinden ve gamından dolayı bir yere gitti, pâdişâha hitâben öfkeli bir mektûb ve bir arz-ı hâl yazdı.

اندر آن رقعه ثنای شاه گفت جوهر جود و سخای شاه سفت

1724. *O mektûbun içinde şâhın senâsını söyledi, şâhın cûd ve sehâsinin cevherini deldi.*

O gulâm, yazdığı mektûbun içine evvelen şâhın medh ü senâsına dâir sözler yazdı, o medih sırasında şâhın cömertliğinden ve sehâvetinden bahs etti, şöyle

کای ز بحر و ابر افزون کف تو در قضای حاجت حاجات جو

1725. *Ki: "Ey hâcât isteyenlerin hâcetinin kazâsında senin elin denizden ve bulutlan ziyâdedir!"*

"Ey şâh-ı sahî, muhtâç olanların ihtiyâçlarını kazâ etmek husûsunda senin elin, denizler gibi inciler ve cevherler verir ve bulutların yağdırdığı yağmurlar gibi ihsânlar yağdırır.

زانکه ابر آنچه دهد گریان دهد کف تو خندان پیایی خوان نهد

1726. *"Zîrâ bulut o verdiği şeyi ağlayarak verir; senin elin gülerek bir biri ardınca sofra koyar."*

"Evet senin elin ihsân husûsunda buluttan ziyâdedir, çünkü bulut verdiği şeyi, ağlayarak verir." Bu beyt-i şerîfde bulutlardan yağan yağmurlar sebebiyle arzun hubûbât vermesi, bulutların ihsânına ve yağmurlar, bulutların ağlamasına teşbîh buyurulmuştur.

ظاهر رقعه اگر چه مدح بود بوی خشم از مدح اثرها می نمود

1727. *Gerçi mektûbun zâhiri medh idi; medihten öfke kokusu eserler gösterdi.*

زان همه کار تو بی نورست و زشت که تو دوری دور از نور سرشت

1728. *Ondan dolayı senin bütün işin nûrsuz ve çirkindir, zîrâ sen nûr-ı cibilîden uzaksın, uzak!*

“Nûr”dan murâd, nûr-ı tevhîddir. “Sirişt”, tıynet ve hilkat ve tabîat ma'nâsıdır. Ya'ni “Ey tâlib-i hakikat olan kimse, senin muâmelât ve ibâdât gibi bîcümle işlerinde nûrsuzluk ve çirkinlik olmasının sebebi, senin nûr-ı halkî ve tabîî olan, nûr-ı tevhîdden uzak olman ve Hakk'ı halkın âyînesinde müşâhede edememendir.”

رونق کار خسان کاسد شود همچو میوه تازه زو فاسد شود

1729. *Alçakların işinin revnakı kâsîd olur, tâze meyve gibi çabuk fâsîd olur.*

Bu âlem-i mahsûsâtı her vech ile vücûd-ı Hakk'ın gayri görüp, ona rabt-ı kalb eden alçakların işinin revnakı kâsîd olur ve ulûm-ı dünyeviyye ile iktisâb olunan parlaklık ve şöret çabuk söner; tâze meyve gibi çabuk bozulur.

رونق دنیا بر آرد زو کساد زآنکه هست از عالم کون و فساد

1730. *Dünyânın revnakı çabuk kesâd getirir, zîrâ ki kevn ü fesâd âlemindeydir.*

[1734] Dünyânın revnakı ve parlaklığı pek çabuk i'tibârdan sâkit olur. Çünkü dünyâ kevn ü fesâd âlemindeydir, onun sûretleri bir taraftan tekevvün eder ve bir taraftan bozulur. Bir zaman için mu'teber olan revnak-ı dünyâ, diğer zaman için kâsîd olur ve revâcını gâib eder.

خوش نگردد از مدیحی سینها چونکه در مداح باشد کینها

1731. *Uktâki medh edicide kinler ola, bir medîhden sîneler hoş olmaz.*

“Medîh” kelimesini Ankaravî hazretleri mef'ûl ma'nâsına alıp “memdûh” i'tibâr buyurmuştur, “medh olunmuş” demektir. Bu sûrette ma'nâ: “Bir medh edicinin kalbinde kîn olduğu vakit, onun lisânen yaptığı medhden dolayı, bir medh olunmuştan sîneler hoş olmaz” demek olur. Hind şârihlerinden İmdâ-dullâh ve Velî Muhammed Ekberâbâdî hazarâtı “medîh”i masdar ma'nâsına alıp, “sütûden”, ya'ni medh etmek mukâbilinde almışlardır. Bu sûrette ma'nâ: “Bir medh edicinin kalbinde kînler ve düşmanlıklar olduğu vakit, öyle bir medhden memdûhun kalbinde sürûr ve hoşluk hâsıl olmaz!” demek olur.

ای دل از کین و کراحت پاک شو و آنگهان الحمد خوان چالاک شو

1732. *Ey gönül, kinden ve kerâhetten pâk ol ve ondan sonra “el-hamdü” oku, çevik ol!*

Yukanki beyitte “medh” ve bu beyt-i şerîfde dahi “hamd” ta’bîrleri îrâd buyurulmuştur. Bu kelimelerin her ikisinin ma’nâsı da Türkçe’de “öğmek”tir. Fakat “medh,” isteyerek ve istemeyerek vâki’ olan öğmelere râci’ olur. “Hamd” ise ancak bir cemîli isteyerek öğmektir. Şu halde “medh” âmmdır ve “hamd” ise hâssdır. Ya’ni her öğmek medihdir, fakat “hamd” değildir, belki ba’zı öğmek hamddir. İmdi bu ma’nâya göre, bir kimsenin kalbinde kazâ-yı ilâhîye karşı kîn ve kerâhet ve adem-i memnûniyyet bulunsa, onun “el-hamdülillâh” demesi, indallâhda makbûl değildir. Onun için cenâb-ı Pîr bu beyt-i şerîfde buyururlar ki: “Ey mü’min kulların kalbi, Cenâb-ı Hakk’a karşı kîn ve kerâhetten ve adem-i memnûniyyetten pâk ol! Ondan sonra lisânen “el-hamdü lillâh” de ve evâmîr-i ilâhiyyeyi icrâda çevik ve çâlâk ol!”

بر زبان الحمد و اکراه درون از زبان تلبیس باشد یا فسون

1733. *Dil üzerinde el-hamdü ve kalbin ikrâhı; dilden telbîs, yâhud füsûn olur.*

Ya’ni, “Kalb, ef’âl-i Hak’dan gayr-i memnûn olduğu halde, dilin “el-hamdü lillâhi rabbi’l-âlemîn” demesi, ya telbîs ya’ni zamîrini gizlemek ve kalbinde şübhe taşımak olur veyâhud halkı aldatmak için bir füsûn ve hîle olur.”

Ma’lûm olsun ki, kalbdeki ikrâh ve kînin sebebi, abdin nefesine mülâyim gelmeyen tecelliyât-ı Hak’dır. Abdin nefsi diri ve enâniyeti bâkî oldukça, kalbden bu adem-i memnûniyyetin izâlesi gayet müşkildir. Bu ikrâhı ve ef’âl-i Hakk’a i’tirâzı izâlenin çâresi evvelâ lutf ve inâyet-i Hak’dır; ve sâniyen bir mürşid-i kâmil bulunabildiği takdirde, onun feyz-i sohbetine mürâcaat ve bulunamadığı takdirde evliyâullah tarafından beyân buyurulan maârif ve hakâyıkın dikkatle ve kendine mâl ederek mütâlaasıdır ki, bu sâyede abd Hakk’a karşı kendi haddini bilmeyi öğrenir ve bu ilmi ile lutf-ı Hakk’ın tecellisi esbâbına tevessül edebilir. Âtîdeki menkabe bu ma’nâyı tamâmiyle tavzîh eder:

[Menkabe:] “Seyyid Ahmed er-Rifâî hazretlerinin yeğeni Ebu’l-Hasen Ali nakl eder ki. Bir gün Seyyid hazretlerinin halveti kapısında oturmuş idim. Huzûrunda bir kimsenin sesini işittim, baktım, hiç görmediğim bir zât var. Bir hayli müddet sohbet ettiler; sonra o zât odanın penceresinden çıkıp, havada uçarak gitti. Hz. Seyyid’in huzûruna gittim, şu mükâleme cereyân etti:

Ben – Efendim, bu zât kim idi?

Hız. Seyyid – Sen onu gördün mü?

Ben – Evet, gördüm.

Hız. Seyyid – O kimse Hak Teâlâ’nın Bahr-i Muhîr’i vücûdu ile hıfz ettiği bir zâtıdır ve ricâl-i erbaanın biridir. Üç günden beri mertebesinden mehcûrdur; fakat kendisi bilmez.

Ben – Efendim, mehcûrluğuna sebep nedir?

Hz. Seyyid – Bu zât, Bahr-i Muhîr adalarının birinde mukîmdir; orada üç gün, üç gece yağmur yağdı, bu zâtın kalbinden: “Keşki bu yağmur ma'mûr yerlere yağsa idi, hâturası geçti!..” Ondan sonra istiğfâr etti, bu i'tirâzı sebebiyle mehcûr olmuştur.

Ben – Ona mehcûrluğunu bildirdiniz mi?

Hz. Seyyid – Hayır, utandım, söyleyemedim.

Ben – Eğer emr ederseniz ben bildireyim.

Hz. Seyyid – Bildir misin?

Ben – Evet bildiririm.

Hz. Seyyid – Başını yakana çek!

Ben buyurdukları gibi yakamı başıma çektim, kulağıma: “Yâ Ali, başını kaldır!” diye bir ses geldi; kaldırdım. Kendimi Bahr-i Muhîr cezîrelerinin birinde gördüm. Bu işe hayrette kaldım, kalkıp biraz yürüdüm, o zâtı gördüm, selâm verdim ve kıssayı söyledim. Bana and verip, “Sana her ne dersem yap!” dedi. Ben de “Peki yapayım!” dedim. “Hırkamı boğazıma tak ve beni yeryüzünde sürü ve bu Hak Teâlâ'nın ef'âline i'tirâz eden kimsenin cezasıdır diye bağır!” dedi. Ben de dediği gibi, hırkasını boğazına geçirdim ve onu yerlerde sürümek istedim. Cânib-i gaybdan: “Ey Ali, onu bırak, zîrâ göğün melekleri onun için niyâz ettiler ve ağladılar ve Hak Teâlâ ondan hoşnûd oldu!” diye bir nidâ geldi. Bu sesi işittiğim vakit, kendimden geçtim; aklım başıma geldiği vakit, kendimi dayımın huzûrunda [buldum]; vallâhi nasıl gidip geldiğimi bilmedim.” (*Nefehâtü'l-Üns*'den muktebestir.)

وآنکھان گفتہ خدا کہ ننگرم من بظاہر من بیاطن ناظرم

1734. *Ve ondan sonra Hudâ buyurmuştur ki: “Ben zâhire bakmam, ben bâtına bakarım!”*

Hak Teâlâ'nın zâhire değil, bâtına nazar buyurduğu Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif âyât-ı kerîmesinde mündericidir. Ezcümle *يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ* (Şuarâ, 26/88,89) [“O gün, ne mal fayda verir, ne de evlâd; ancak Allâh'a kalb-i selîm ile gelenler(fayda bulur)"] âyet-i kerîmesinde selâmet-i kalb ve bâtının mu'teber ve makbûl olduğu musarrahdır. Ve kezâ sûre-i Nahl'de *وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّابِقِينَ* (Nahl, 16/106) [“Kim îmân ettikten sonra Allâh'ı inkâr ederse-kalb-i îmân ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka-...”] âyet-i kerîmesinde, kalbi îmân ile mutmain olduğu halde ikrâh ve icbâr üzerine zâhiri küfr eden kimselerin bu küf-

İne bir hüküm terettüb etmeyeceği vâzıhtır. Ve kezâ sûre-i Enfâl'de vâki':
 (Enfâl, 8/47) «لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ
 ان الله لا ينظر الى صوركم» Ya'ni "Şunlar gibi ol-
 rayınız ki, memleketlerinden harbe gidecekleri vakit, kibir ile ve nâsa gösteriş
 larak çıkarlar" âyet-i kerîmesi, hulûs-i kalb ile olmayan a'mâl-i zâhireye i'ti-
 âr olmadığına delildir. Ve bu bâbdaki âyât-ı kur'âniyye'nin hulâsası olan bir
 adîs-i şerîfde Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyururlar: «ان الله لا ينظر الى صوركم
 ولا الى اعمالكم بل ينظر الى قلوبكم و نياتكم» Ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ sizin sûretle-
 nize ve amellerinize bakmaz; belki kalblerinize ve niyetlerinize nazar eder."

حکایت آن مداح که از جهت ناموس شکر ممدوح می کرد و بوی اندوه و غم
 اندرون او و خلافت دلّی ظاهر او می نمود که آن شکرها لافست و دروغ

O medh edicinin hikâyesidir ki, nâmûs cihetinden memdûhun şükrünü
 eddi; halbuki onun bâtınının keder ve gam kokusu ve onun zâhir olan
 yamalı hırkasının eskiliği o şükrün lâf ve yalan olduğunu gösterirdi

باز پرسیدند یاران از فراق

آن یکی با دلّی آمد از عراق

1735. O birisi Irak'dan eski libâs ile geldi; dostlar dahi firâkdan sordular.

"Delk", yamalı hırka veyâ abâ. Ya'ni, "Eski abalı dervîş kıyâfetine bir
 kimse Irâk cihetinden avdet etti; dostları memleketinin ayrılığından mütees-
 sir olup olmadığını sordular."

بود بر من بس مبارک مژده ور

گفت آری بد فراق الّا سفر

1736. Dedi: "Evet firâk var idi, ancak sefer bana çok mübârek müjdeli oldu!"

O dervîş dostların suâlîne cevâben dedi: "Evet memleketin ve dostların
 ayrılığından teessür var idi; şu kadar ki, sefer ve seyâhat benim için çok mü-
 bârek ve saâdet-i hâlden müjde verici oldu."

که قرینش باد صد مدح و ثنا

که خلیفه داد ده خلعت مرا

1737. "Zîr halîfe bana on hil'at verdi ki, yüz medh ü senâ onun karîni olsun!"

"Hil'at", mansıba ta'yîn olunan veyâhud ziyârete ve arz-ı bendegîye gelen zâtlara pâdişâh veyâ vezîr tarafından teşriften verilen libâs. Ya'ni, "Ben Irak'da halîfenin ziyâretine gittim, bana teşriften on kat hil'at ve libâs verdi ki, o cömerd pâdişâh pek çok medh ü senâlara lâyıktır!"

شکرها و مدحها بر می شمرد تا که شکر از حد و اندازه ببرد

1738. *Şükürler ve medihler saydı, hattâ ki şükürü had ve endâzeden götürdü.*

Şükür hakkında cenâb-ı Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 47. faslında şöyle buyururlar: "Şükür, ni'metleri avlayıp bağlamaktır. Sadâ-yı şükürü işittiğin vakit tezyîd-i ihsâna âmade olursun. Şükür bir tiryâktır ki, kahır lutfâ tebdîl eder. Âkıl ve kâmil, huzûr ve belâ içinde Hudâ'ya şükür eden kimsedir. Şükür maksûda isâli ta'cîl eder. Şükür, ni'met memesini emmektir. Şükre mâni' olan şey, hâmtama'lıktır; zîrâ bu tama' sâhibi, kendisinin eline geçen şeyi daha evvel tama' etmiş idi. İşte o tama'-ı hâm, onu şükürsüz kıldı. "Ni'metlere hamd etmek" ile "şükür eylemek" arasındaki fark budur ki, "Onun cemâline ve seçâatine şükür ettim" denilmez. Hamd ise şükürden eamdır."

"Medh" ile "hamd" arasındaki fark da yukarıda 1732 numaralı beyitte izâh olundu. Ya'ni "O dervîş halîfe hakkında o kadar şükürler ve medihler, saydı döktü ki, haddini ve ölçüsünü tecâvüz etti."

پس بگفتندش که احوال نژند بر دروغ تو گواهی میدهند

1739. *Müteâkiben ona dediler ki: "Pejmürde olan haller, senin yalanın üzerine şahidlik verirler."*

"Pejmürde", solmuş, kurumuş ve eskimiş ve harâb ve mütegayyirü'l-ahvâl olan. Ya'ni, "Dostları onun bu medih ve sitâyişine karşı cevâben dediler ki: "Evet, senin üstünün başının pejmürdeliği bu medh ü senânın yalan olduğuna şehâdet ediyor!"

تن برهنه سر برهنه سوخته شکر را دزدیده یا آموخته

1740. *"Ten çıplak, baş çıplak, yanmışsın. Şükürü çalmış, yâhut öğrenmişsin!"*

[1744] "Tenin çıplak, başın çıplak ve esnâ-yı seferde güneşin te'sirinden yanmışsın! Halîfenin ihsânı olan libâslar nerede? Gâlibâ sen, şükürü halîfenin perverdelerinden çalmışsın, yâhud teşekkür etmek usûlünü onlardan öğrenmişsin!" Çalmakla öğrenmenin farkı budur ki, çalmak, kendinde olmadığını bildiği bir hali, başkalarına var göstermektir; ve öğrenmek, kendi hâlinde gâflette olarak şükürde başkalarını taklîd etmektir. Evvelki hâl, ikinciden eşna'dır.

کونشان شکر و حمد میر تو بر سر و بر پای بی توقیر تو

1741. "Senin beyinin şükür ve hamdinin nişânı, senin tevkîrsiz olan başının ve ayağının üzerinde hani?"

Hind nüshalarında "kāf" ile "tevkîr" yazılmıştır. Ma'nâsı: "Senin riâyetsiz ve ta'zimsiz olan başının ve ayağının üzerinde, senin beyinin hamd ve şükürünün alâmeti olmak lâzım gelen pabuç ve külâh nerede?" demek olur. Ankaravî'de "fâ" ile "tevfîr" yazılmıştır. "Tevfîr", çok etmek ve bir kimsenin hakkını tamâm vermek demektir. Bu sûrette ma'nâ: "Senin tamâmen hakkı verilmemiş olan başının ve ayağının üzerinde, o halifenin hamd ve şükürünün nişânı nerede?" demek olur. Zîrâ ayağın hakkı pabuç verilme ve başın hakkı da külâh giydirilmek idi. Bu haklar tamâmen verilmemiştir; binâenaleyh halifenin şükürünün alâmeti başında ve ayağında yoktur.

گر زبانت مدح آن شه می تند هفت اندامت شکایت می کند

1742. "Gerçi dilin o şâhın medhini ızhâr eder, senin yedi a'zân şikâyet eder."

"Tenîden", dokumak ve örmek ve ızhâr etmek ma'nâlarına gelir. Burada "ızhâr etmek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Senin zâhiren dilin pâdişâhı medh ediyor; fakat senin yedi a'zândan mürekkeb olan vücûdun, hâlen: "Pâdişâhın bana olan ihsânı yalandır; ve ihsân yalan olunca bu adamın medhi de yalandır!" diye şikâyet ediyor.

در سخای آن شه و سلطان جود مر ترا کفشی و شلوارى نبود

1743. "O şâhın ve cûd sultânının sehâsında, sana mahsûs bir pabuç ve şalvâr olmadı."

"O ihsânından bahs ettiğin şâhın ve cömertlik sultânının sâha-i sehâve-tinde sana mahsûs olarak bir pabuç ve şalvar mevcûd olmadı."

گفت من ايثار کردم آنچه داد مير تقصيرى نکرد از افتاد

1744. Dedi: "O verdiği şeyi ben îsâr ettim; bey mihribanlık cihetinden bir tak-sîr etmedi!"

"İsâr", kendi muhtâc iken, elindeki başkalarına bahş ve i'tâ etmek demektir. "İftikâd" burada, mihribanlık ve gam-hârlık ve hâl soruculuk ma'nâsınadır. Dervîş dostların i'tirâzına cevâben dedi: "Ben halifenin bana verdiği şeyi muhtâclara îsâr ettim; yoksa bey, muhabbet ve şefkat cihetinden bana karışî aslâ kusûr etmedi!"

بخش کردم بر یتیم و بر فقیر بستدم جمله عطاها از امیر
1745. "Bütün ihsanları emîrden aldım, yetîme ve fakîre bahş ettim."

در جزا زیرا که بودم پاک باز مال دادم بستدم عمر دراز
1746. "Mal verdim, cezâda uzun ömür aldım, zîrâ ki pâk-bâz idim."

"Pâk-bâz", oyunda aslâ bir hîle etmeyen ve kendi levâzımını tedârik eden ve zâhid ve mücerred ve ma'sûka temiz nazar ile bakan âşık ma'nâlarına gelir; burada "zâhid ve mücerred" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "Ben halifeden aldığım malı muhtâc olanlara verdim ve bu infâk mukâbilinde mükâfât olarak *ترید العمر و الصدقة ترد البلاء* ya'ni "Sadaka belâyı red ve ömrü tezyîd eder" hadîs-i şerîfi mûcibince uzun ömür aldım; zîrâ ki ben mücerred ve zâhid idim ve zühdüm icâbınca böyle yapmam lâzım idi."

پس بگفتندش مبارک مال رفت چیست اندر باطلت این دود و تفت
1747. Sonra ona dediler ki: "Ey mübârek, mal gitti, senin bâtınında olan bu duman ve harâret nedir?"

Dervîşin bu sözlerine cevâben dostları dediler ki: "Ey mübârek zâhid, haydi malı infâk ettin, elinden gitti; ya senin içindeki bu fakr u zarûret ateşinin dumanı olan âh ve vâh nedir? Mâdemki mâl-i dünyâdan gönül rızâsıyla tecerrüd ettin, artık bâtınında fakr u zarûret âteşi ve gamı olmamak icâb ederdi." Ankaravî hazretleri "mübârek" kelimesini harf-i nidâsı mahzûf bir münâdâ addedip, yukandaki ma'nâyı vermiştir. Hind şârihleri "münâdâ" addetmişler ve "mübârek olsun" ma'nâsı vermişlerdir. Ya'ni, "İnfâkın mübârek olsun; bu infâk ile mal gitti, ya senin bâtınındaki harâretin dumanı nedir?" demek olur. Ve Hind nüshalarında "dûd", "teft"e muzâf-muzâfunileyh olarak yazılmıştır. "Harâretin dumanı" demektir ki, bundan "âh" murâd olunur.

صد کراhet در درون تو چو خار کی بود آئنه نشان ابتشار
1748. "Senin içinde diken gibi yüz kerâhet vardır; gam ne vakit ibtişârın nişânı olur?"

"Senin bâtınında fakr u zarûret fikrinden dolayı, diken gibi batıp seni ta'zîb eden birçok kerâhet vardır. Gam ne vakit meserret ve müjdelenmek alâmeti olur?"

گر درُستست آنچه گفتی ما معنی کو نشان عشق و ایثار و رضا
1749. "O şeyi ki geçmişte söyledin, eğer doğru ise, aşkın ve îsârın ve rızânın alâmeti nerede?"

خود گرفتیم مال گم شد میل کو سیل اگر بگذشت جای سیل کو

1750. "Haydi tutalım ki, mal gâib oldu, meyl hani? Eğer sel geçti ise, selin ye-
[1754] ri hani?"

Ankaravî hazretleri "meyl"i şâh tarafına atf edip, buyururlar ki: "Haydi tu-
talım ki, şâhın ihsânı olan malı infâk ettin ve elinden gitti, bu ihsânın sâhibi
olan şâh tarafına, ya'ni onun hizmeti tarafına meylin hani?" Ve Hind şârih-
lerinden İmdâdullâh hazretleri buyururlar ki: "Meyl" Hak tarafına râci'dir,
ya'ni "Hak tarafına meylin hani?" "Eğer malı Hak yolunda sarf ettin ise, mu-
habbet ve aşk-ı ilâhî nerede?" Ve kezâ Hind şârihlerinden Hasan Sâhib bu-
yurur ki: "Eğer mal gitti ise, gınâ-yı kalbî ve cânib-i âhirete meyl bâkî kalma-
lı idi; halbuki sende aslâ muhabbet ve meyl-i âhîret yoktur. Binâenaleyh
ma'lûm oldu ki, her ne söyledin ise, libâs-ı sıdktan muarrâdır." Fakîr de mey-
li, cânib-i "fakr"a râci' zannederim. Ya'ni, "Mâdemki zühd ve tecerrüd sâika-
sıyla şâhın ihsânını fukarâya dağıttın, o halde kalbinde fakr-ı ihtiyârî cânibi-
ne meylin olmalı idi; maahâzâ senin içinden fakr u zarûret âteşinin dumanı
olan âhlar çıkıyor!" demek olur. İkinci mısra' bir temsîldir ki, bir şey eserin-
den belli olur ma'nâsını müeyyiddir.

چشم تو گر بد سیاه و جانفزا گر نماند او جانفزا ازرق چرا

1751. "Eğer senin gözün kara ve can-fezâ idiyse, o can-fezâ kalmadı ise, niçin
g'ıktır?"

Bu beyt-i şerîf dahi temsîlen îrâd buyurulmuştur. Ya'ni, "Meselâ sen,
gençliğimde ben gayet güzel ve can-fezâ bir kara göze mâlik idim, şimdi ben-
de o can-fezâ göz kalmadı, diyorsun; halbuki senin bu günkü gözünün ren-
gine bakıyoruz, onu gök ve mâî görüyoruz, bir insan ne kadar ihtiyar olsa,
gözünün rengi değişmez; binâenaleyh gözünün hâl-i hâzın, da'vânın yalan
olduğuna şehâdet ediyor."

کو نشان پاکبازی ای ترش بوی لاف کز همی آید خمش

1752. "Ey suratsız, pâkbâzlık alâmeti hani? Eğri lâf kokusu geliyor, sus!"

"Türüş", ekşi yüzlü ve suratsız. "Pâk-bâz"ın ma'nâsı yukarıda 1746 nu-
marada gösterildi.

صد نشان باشد درون اثار را صد علامت هست نیکو کار را

1753. "Bâtında isârın yüz nişanı olur, iyi işin yüz alâmeti vardır!"

"Nikû-kâr", terkîb-i tavsîfidir, "iyi amel" demektir. Ya'ni, "İsâr, ef'âl-i hase-neden biridir; ef'âl-i hasenenin ve iyi amelin bâtında ve kalbde birçok nişânla-nı ve alâmetleri olur ki, bunlardan ba'zıları safvet-i kalb ve gınâ-yı kalb ve dün-yâdan ihtirâz ve âhirete teveccühdür; sende bunların hiçbirisi mevcûd değildir."

مال در ايار گر گردد تلف در درون صد زندگی آيد خلف

1754. "Eğer mal isâr husûsunda telef olursa, bâtında yüz dirilik halef gelir."

"Halef", ivaz ve bedel ma'nâsınadır. Bu ve âtideki ebyât-ı şerîfede sûre-i Bakara'da olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: *مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ* (Bakara, 2/261) Ya'ni "Allâh yolunda mallarını infâk edenlerin meseli, yedi başak bitiren buğday veya arpa habbesinin meselidir ki, her bir başakta yüz habbe vardır. Allâh Teâlâ dilediği kimse için muzâaf ve katmerli yapar, Allâh Teâlâ'nın varlığı geniştir ve Zât-ı şerîfi, mübâlağa ile bilicidir." âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Şurrâh-ı kirâmdan Bahru'l-Ulûm ve İmdâdullâh hazarâtı buyururlar ki: "Zemîn-i kalbde a'mâl-i sâlihadan her ne tohum ekilirse, kalbde maârif-i ilâhiyye başakları zâhir olur. Ve bu beyitlerde lisân-ı işâretle maksûd olan dahi budur, iyice teemmül et!"

در زمین حق زراعت کردنی تخمهای پاک و آنگه دخل نی

1755. "Hak zemîninde temiz tohumları zirâat etmeklik, sonra da mahsûl ol-mamak hâ!"

Ya'ni, "Zemîn-i Hak olan kalbde, hüsn-i amel tohumları ekilsin de, sonra mahsûl olmasın hâ! Bu aslâ mümkün değildir. O amel-i sâlih tohumunun, mahsûl-i latif vermesi muhakkaktır."

گر نروید خوشه از روضات هو پس چه واسع باشد ارض الله بگو

1756. Eğer Hû bahçelerinden salkım bitmezse, o halde söyle Allâh'ın arzı na-sıl vâsi' olur?

"Hûşe", salkım ve başak demektir. "Hû bahçeleri"nden murâd, kalb-i mü'min-i ârifdir. Zirâ hadîs-i şerîfde *عبدی قلب وسعی ولكن سمائی ولا یرضی* لا یسعی ارضی ولا سمائی ولكن وسعی قلب عبدی ya'ni "Yerime ve göğüme sığmadım velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyrulur. "Kalbe sığmak"tan murâd, kalbdeki maârif-i azîme-i ilâhiyyedir ki, o maârif, tecellî-i zâtîyi celb eder; yoksa hüviyyet-i zâtîyye bilcümle eşyâyı muhîttir. Ya'ni, "Eğer hüviyyet-i

ilâhiyye bahçeleri olan âriflerin kalblerinde, onların a'mâl-i hasene tohumları olan maârif-i rabbâniyye başakları bitmezse, o halde söyle, Allâh'ın arz-i melekûtu nasıl geniş olur?"

چونکہ این ارض فنا بی ریع نیست چون بود ارض الله آن مستوسعیت

1757. *Mâdemki bu fenâ arzı mahsûlsüz değildir, o azîm müstevsâ' olan arzullâh nasıl olur?*

Mâdemki Allâh'ın bu fânî olan arzı ve âlem-i mülkü, mahsûlsüz değildir ve ekilen hubûbât-ı maddiyyenin başakları kat kat peydâ olmaktadır, o halde Allâh'ın âlem-i melekûtu olan ve pek geniş bulunan o arz-ı ma'nânın mahsûlâtı nasıl olacağını var kıyâs et!

این زمین را ریع او خود بی حدست دانء را کترین خود هفصدست

1758. *Bu zemîn için, onun mahsûlü muhakkak hâdsizdir, bir dâne için en aşâğı muhakkak yedi yüz vardır.*

Ya'ni, "Âlem-i ma'nâya nisbeten dar olan bu âlem-i mülkün toprağından hâdsiz ve hesâbsiz mahsûl peydâ olur. Bir buğday dânesinden yedi başak çıkar ve her bir başakta da, yüz buğday zâhir olur. Dar olan bu âlemin mahsûlü böyle olursa, geniş olan bu âlem-i melekûtun mahsûlü nasıl olur?" Nitekim sûre-i Neml'de *مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا* (Neml, 27/89) ya'ni "Kim bir hasene ile geldi ise, onun için o haseneden hayırlısı vardır" buyrulur ki, o hasene tohumunun mahsûlü ziyâde olduğuna delâlet eder.

حمد گفتی کو نشان حامدون نی برون هست اثر نی اندرون

1759. *"Hamd dedin, hâmidlerin nişanı hani? Ne içinde, ne dışında eser vardır!"*

Bu beyit, husûsiyet cihetinden Irak'dan gelen dervîşe dostlarının i'tirâzıdır. Umûmiyet i'tibârıyla bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Meselâ bir sâil çıkıp der ki: "Ben lisânın a'mâl-i hasenesinden olan vazife-i hamdi ifâ ediyorum ve bu amel-i sâlih tohumunu ekiyorum; fakat Hakk'ın zâhiri ve bâtnî olan ni'metleri benden eksiliyor!" Cenâb-ı Pîr cevâben buyururlar ki: "Ey efendi, sen lisânınla, "Allâh'a hamd ve senâ olsun!" diyorsun, fakat sende hakikî olarak hamd edenlerin âlâmeti yoktur. Senin ne içinde ve ne de dışında o söylediğin hamdin eseri yoktur. Hamd edenlerin içinin eseri budur ki, onlar Hakk'ın hiçbir tecellisine kalblerinde sıkıntı duymazlar; belki Hakk'ın gerek lutuf ve gerek kahr sûretindeki tecelliyâtına âşîktir." Nitekim Hz. Pîr, ileride bu *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde şöyle buyururlar:

عاشقم بر قهر و بر لطفش بجد بو العجب من عاشق این هر دو ضد

"Ben o Hakk'ın kahrına ve lutfuna cidden âşıkım; pek acıb şeydir ki, ben her iki zıddın âşığıyım."

Ve kezâ Eşref-i Rûmî hazretleri de şöyle buyurur:

Gelse celâlınden cefâ, yâhud cemâlinden vefâ
İkisi de câna safâ senden o hoştur hem bu hoş

Ve böyle hamd edenlerin dışının eseri budur ki, zâhirleri ahvâl-i kalbiyyelerin te'siriyle şen ve şâtur olup, lisanlarından aslâ bir kelime-i şikâyet işitilmez ve bilcümle a'zâ-yı bedenlerini emr-i ilâhî ve âdât-ı peygamberî dâiresinde kullanırlar. İşte böyle bir hamd, kalbde maârif-i ilâhiyye mahsûllerini peydâ eder. Nitekim sûre-i Neml'in âhîrinde buyurulmuştur: *وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا* (Neml, 27/93) Ya'ni "El-hamdü lillâh de! Allâh Teâlâ size âyetlerini gösterecektir, müteâkıben siz o âyât-ı ilâhiyyeyi bileceksiniz."

حمد عارف مر خدا را راستست که گواه حمد او شد پا و دست

1760. *Ârifin Hudâ'ya hamdi doğrudur, zîrâ onun hamdinin şahidi eli ve*
[1764] *ayağı oldu.*

Ya'ni, "Ârif Hakk'a zâhiren ve bâtunen hamd ettiği cihetle onun hamdi doğrudur ve onun hamdî yukanda 1733 numaralı beyt-i şerîfde mezkûr olan eğri hamd kabilinden değildir. Ârifler bilcümle uzuvlarını emr-i ilâhî dâiresinde kullandıklarından, elleri ve ayakları Hakk'a hamd ettiklerinin şahididir." Zîrâ o uzuvları Hak Teâlâ ne vazîfe için ihsân buyurmuş ise, ancak o husûsta kullanırlar. Ezvâk-ı cismâniyyeleri müsâade-i ilâhiyye dâiresine mahsûrdur. Meselâ gözlerini âsâr-ı ilâhiyyeden ibret almak ve kulaklarını hikemiyât-ı ilâhiyyeyi dinlemek ve dimağlarını tecelliyât-ı Hakk'ı ve mebde' ve maâdlarını düşünmek ve ferclerini ancak tevîd-i veled etmek husûsunda kullanırlar. Meselâ bir hükümdâr birisine elmaslı bir baston ihsân etse ve o kimse dahi o bastonu hayvan sürmek husûsunda kullansa, bu tarz-ı isti'mâl o ihsâna hamd etmek değil, bilakis hakâret etmek olur. Bunun gibi bir kimse her bir uzvunu, hilâf-ı emr-i Hak ef'âlde kullansa, ihsân-ı ilâhîye hakâret etmiş olur.

از چه تارک جسمش بر کشید وز تک زندان دنیا اش خرید

1761. *Onu cisminin karanlık kuyusundan çekti ve onu dünyâ zindânının dibinden satın aldı.*

"O hamd veyâ hamd sebebiyle Hak, ârifi, karanlık kuyu mesâbesinde olan cismâniyet âleminde rûhâniyet ve nûrâniyet âlemine çekti ve o ârifi dünyâ zindânının dibinden satın aldı." Nitekim âyet-i kerîmede *إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ* (Tevbe, 9/111) ya'ni "Allâh Teâlâ mü'minlerden nefislerini ve mallarını cennet mukâbilinde satın aldı" buyrulur.

آیت حمدست او را بر کتف

اطلس تقوی و نور مؤتلف

1762. *Takvâ atlası ve ülfet edici olan nûr, onun omuzu üzerinde hamd alâmetidir.*

Ma'lûm olsun ki, takvânın derecâtı vardır. Birinci derecesi, Hak Teâlâ'dan korkması sebebiyle abdin günâhlardan sakınmasıdır. İkinci derecesi, huzû-zât-ı nefsâniyyenin terkidir; üçüncü derecesi, abdi Hak'dan uzaklaştıran şeylerin hepsinden ictinâbdır. Bunda mubâhât ile işigâl dahi dâhildir. Ve takvânın en yüksek mertebesi hakkında *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Hûdî'de Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretleri şöyle buyururlar: *این المتقون ای الذين اتخذوا الله وقاية فكان الحق ظاهرهم ای عين صورهم الظاهرة و هو اعظم الناس واحقه واقواه عند الجمع* ya'ni "Müttakiler nerededir ki, Hak onların zâhirleri oldu; ya'ni onların zâhir olan sûretlerinin "ayn"ı oldu; ve o müttakî inde'l-cemî' nâsın a'zamı ve ehakkı ve akvâsıdır." Ârif bu takvâ derecâtı ile müzeyyendirdi ve sırtında bu takvâ atlası vardır. "Nûr-ı mü'telif"den murâd, nûr-ı maârifdir ki, cânib-i gaybdan ale't-tevâlî onun omuzu üzerine vârid olmağa alışmıştır ve halk arasında o ârif bu nûr ile yürür. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: *أَوْمِنْ كَانَ مِيتًا فَحَيَّاهُ وَ جَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مِثْلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا* (En'âm, 6/122) Ya'ni "O kimse ki cehl ile ölü mesâbesinde iken, biz onu imân ile diri kıldık ve onun için nûr-ı irfân halk ettik. O ma'rifet ile nâs arasında basîret ile yürür, cehl karanlıkları içinde olan kimse gibidir ki, ondan çıkmağa mecâl yoktur." İşte takvâ atlası ve nûr-ı irfân, ârifin omuzu üzerinde hamd-i kâmilinin alâmetidir.

ساکن گلزار و عین جاریه

وا رهیده از جهان عاریه

1763. *Âriyet olan cihândan kurtulmuş, gülzârın ve akıcı pınarın sâkini olmuştur.*

Bu beyt-i şerîf'de, sûre-i Gâşiye'de olan *جَنَّةٌ عَالِيَةٌ فِي جَنَّاتٍ رَاضِيَةٍ* (Gâşiye, 88/8-12) ya'ni "O günde yüzler vardır ki âsâr-ı ni'metle beşâsette ve sa'yinden nâşi râzıdır, âlî olan cennettir; orada beyhûde söz işitmezler; kelâmları zikir ve hikmettir, orada dâimâ akıcı pınarlar vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur ki, urefâ-i billâh bugün cennet-i âcil içindedirler ve bu vücûd-ı izâfî kuyûdundan, mevt-i ihtiyârî ile kur-

tolmuşlardır. Ardi arası kesilmeyen hikem ve esrâr-ı ilâhî peyderpey kalble-rine vârid olur. Onlar kendi aralarında bu cennet-i îrfân içinde aslâ boş ve beyhûde sözler konuşmazlar, musâhabeleri zikir ve hikmettir.

بر سریرِ سرِّ عالی همیش مجلس و جای و مقام و رتبتش

1764. *Onun meclisi ve mahalli ve makâmı ve rütbesi, onun âlî-himmet olan sırrının tahtı üzerindedir.*

Ya'ni, ârifin meclis-i maârifî, âlî-himmet olan sırrının tahtı üzerindedir ki, o taht o sırrın hakikatidir ve o hakikat onun âyn-ı sâbitesidir; ve kezâ o sırrının tahtı üzerinde onun mahall-i mahsûsu ve makâm-ı mümtâzî ve ism-i hâssî iktizâsınca rütbesi vardır.

مقعد صدقی که صدیقان درو جمله سر سبزند شاد و تازه رو

1765. *Bir mak'ad-ı sıdkdır ki, sıddıklar, onda hep latîf ve mesrûr ve tâze-rûdurlar.*

"O âlî-himmet olan sırrın tahtı bir mak'ad-ı sıdkdır ki, o hakikatü'l-hakâyık olan vücûd-ı mutlak. Sıddıkların hakikat-i zâtîyyeleri o taht üzerinde latîf ve kesâfetten ârî ve mesrûr ve inkılâbdan muarrâ ve tâze-rûdurlar." Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bu makâm hakkında şöyle buyrulur: *إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ فِي مَقْعَدِ صَدَقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ* (Kamer, 54/54,55) ya'ni "Muhakkak müttakîler cennetlerde ve nehirlerdedir; melik-i muktedir indinde olan mak'ad-ı sıdkdadırlar." "Ser-sebz", tâze, genç ve ikbâllî ve tâlî'i uygun olan ma'nâsınadır.

حمد شان چون حمد گلشن از بهار صد نشانی دارد و صد گیر و دار

1766. *Onların hamdi, bahârdan gülşenin hamdi gibidir, yüz nişân ve yüz gîr u dâr tutar.*

"Gîr u dâr", emr edicilik ve hükümranlık demektir. Ya'ni "Kâmillerin hamdi, bahârın te'sîrinden ve te'cellisinden, gülşenin hamd-i fiilisi gibidir, zirâ gülşen bahârın tecellisinden güllerini ızhâr eder; bu ızhâr-ı letâif onun hamd-i fiilisidir. İnsân-ı kâmil dahi Hakk'ın tecelliyât-ı mütenevviasından, türlü türlü maârif güllerini ızhâr eder. Bu da gülşenin bahârdan olan hamd-i fiilisi gibidir. Onların bu hamd-i fiillerinin birçok alâmeti ve birçok hükümranlığı vardır. O hükümranlıklar dahi onlarda âsâr-ı esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin zuhûrudur ki, ölüyü diriltirler ve diriye bir nazar ile öldürürler.

بر بهارش چشمه و نخل و گیاه آن گلستان و نگارستان گواه

1767. *Onun bahârî üzerine pınar ve nahl ve ollar, o gülîstân ve niğârîstân şâhiddir.*

Ma'lûm olsun ki, ârif-i kâmil, cem'iyet-i esmâiyyenin mazhanı ve kâinâtın zübdesidir. Binâenaleyh esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhiri olan âlemin hey'et-i mecmûasında her ne varsa, onların nazîri kâmilin vücûdunda zâhirdir. Nitekim Hz. Pîr'in peder-i âlileri Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddîn el-Veled (k.s.) hazretleri Bağdad'da bir ay besmele-i şerifi tefsîr buyurduğu sırada zabt olunan ifâdât-ı münifelerinden me'hûz olan şu parça bu ma'nâyı te'yîd eder: "Öyle gördüm ki, Allâh cümle hûbânı bende ve benim eczâmda münderîç kıldı. Benim eczâmın cümlesi onların eczâsında karışmıştır. Benim her cüz'ümden süt aktı, cemâlden, kemâlden, muhabbetten, lezzetten ve hoşluktan vücûd-pezîr olan her sûret benim altı cihetimde Zâtullâh'dan zuhûra geldi. Nitekim bir kimse parlak elbise giyse, o câmeye türlü türlü nakışlar aks eder. Allâh hüsünden ve onu bulmaktan ve suver-i cemileden ve hûbândan ve onların aşk-bâzlıklarından ve mevzûnluklarından ve suver-i akliyyâtan ve hûr ve kusûrdan ve âb-ı revândan ve acâibât-ı sâire-i bî-nihâyeden bende kendisinden yüz bin sûret gösterir. Nazar edip bu sûretleri müşâhede ediyorum ki, bu kadar cemâl-ârâste bende görünüyor; ve istediğim her sûreti Allâh bana gösteriyor. Ve bunların cümlesi benim eczâmda zâhir oluyor. Ve Allâh Zül-celâl hazretlerini gördüm ki, yüz bin reyhân ve gül ve gülîstân ve sanı ve beyâz yâsemen izhâr buyurdu ve benim eczâmı gülzâr eyledi ilh."

شاهد شاهد هزاران هر طرف در گواهی همچو گوهر در صدف

1768. *Güzelin binlerce şâhidi, her tarafta sadefin içindeki inci gibi, şâhidliktedir.*

Birinci "şâhid", şehâdet masdanından ism-i fâil ve ikinci "şâhid" Fârisi olup güzel ve mahbûb ma'nâsınadır. Yukarıdaki izâhât bu beyt-i şerife dahi râcî'dir. Ya'ni, "Mahbûb-ı hakikî olan Hakk'ın cemâlinin binlerce şâhidi, insân-ı kâmilin âyinesinde, sadefin içindeki inci gibi, şehâdet etmektedir." Zîrâ insân-ı kâmil, cem'iyet-i esmâiyyenin mazhandır ve Hakk'ın endâm âyinesi mesâbesindedir. Binâenaleyh insân-ı kâmil Hakk'ın güzelliğidir.

بوی سر بد بیاید از دمت از سر و رو تابد ای لافی غمت

1769. *Senin nefesinden fenâ sır kokusu gelir, ey lâfçı, senin gamın başından ve yüzünden parlak.*

Bu beyt-i şerîf yukarıda geçen 1742 numaralı beyte merbûttur. O beyt-i şerifte "Gerçi dilin o şâhın medhini izhâr eder; senin yedi a'zân şikâyet eder" buyurulmuş idi. Ya'ni "Ey müddei-i kâzib, senin bâtının ahkâm-ı ilâhiyyeden müşteki olduğu halde, dilin hamd ile meşgûldür. Fakat ey kemâl da'vâsında bulunan yalancı, içinin gamı ve sıkıntısı dışından belli olur."

بو شناساندن حاذق در مصاف تو بجلدی های و هو کم کن گراف

1770. *Mesâfda mâhir koku tanıyıcılar vardır; sen cür'etle beyhûde hây u hû-*
[1774] *yu az yap!*

"Mesâf", "mesâff"ın cem'idir; cenk için durdukları mahaller ma'nâsına gelir. "Mesâf"dan murâd, esmâ-i mütekâbilenin mahall-i mücâdelesi olan bu vücûd-ı izâfî âlemidir. "Koku tanıyanlar"dan murâd, ahvâl-i bevâtuna nâzır olan insân-ı kâmillerdir. "Hây u hûy", gürültü ve şamata ma'nâsınadır ki, murâd kemâl da'vâsı hakkındaki dedikodulardır. Ya'ni "Hâdî ve Mudill ve Dâr ve Nâfi" gibi mütekâbil olan esmâ-yı ilâhiyyenin mahall-i cidâli bulunan bu dünyâda, efrâd-ı beşerin ahvâl-i bâtine ve kalbiyyesine nâzır olan kâmil-ler vardır. Binâenaleyh sen cür'et ve cesâretle boş dedikoduları az yap!"

تو ملاف از مشک کآن بوی پیاز از دم تو می کند مکشوف راز

1771. *Sen müşğten lâf etme, zîrâ o soğanın kokusu senin nefesinden râzı mek-*
şûf ediyor.

Sen içinde müşğ olduğundan bahs ederek öğünme ve kemâlâtundan bahisle kendini satma; zîrâ mi'dendeki soğanın kokusu, soluğundan içindeki maddenin mâhiyetini izhâr ediyor ve kelâmından soğan kokusu mesâbesinde olan nefsânî sıfatların kalbinde muzmer olduğu anlaşılıyor.

گلشکر خوردم همی گویی و بوی میزند از سیرگه یاوه مگوی

1772. *"Gülşeker yedim!" diyorsun; halbuki sarmısaklıktan koku çarpıyor, he-*
zeyan söyleme!

"Sîr", sarmısak; "geh", "gâh" edâtının muhaffefidir. "Sîr-gâh" ism-i mekân olup "sarmısaklık" ve "sarmısak mahalli" demek olur. Burada "sarmısaklık"dan murâd, âlem-i rûhâniyyette pek fenâ kokan sıfât-ı nefsâniyyenin müstevlî olduğu kalbdır. "Gül-şeker"den murâd, sıfât-ı rûhâniyyedir. Ya'ni "Ey müddei, sen benim kalbim sıfât-ı rûhâniyyenin mecma'idır diyorsun.

Halbuki kelâmından kalbinin bir sarmısak tarlası gibi sîfât-ı nefsânîyye mecma'ı olduğu anlaşılıyor. Boş sözler söyleme!"

هست دل ماندهء خانهء کلان خانهء دل را نهان همسایگان

1773. *Gönül büyük ev gibidir; gönül evinin gizli komşuları vardır.*

از شگاف روزن و دیوارها مطلع گردند بر اسرارها

1774. *Pencere ve duvarların aralığından esrârlara muttâli olurlar.*

O kalb penceresinin ve duvarlarının aralığından, o gizli komşular birçok sırlara vâkıf olurlar.

از شگافی که ندارد هیچ وهم صاحب خانه ندارد هیچ سهیم

1775. *Bir aralıktan ki hiç vehim tutmaz, hâne sâhibi hiç sehîm tutmaz.*

"Gizli komşular"dan murâd, âriflerin kalbidir. Ma'lûm olsun ki, bir insanın kemâliyle kendisini bilmesi gâyet müşkildir. Kalbin o kadar derin sırları vardır ki, onlar ancak bir sâikin te'sîriyle sâha-i fiiliyyâta geldikçe zâhir olur. İnsân-ı kâmilin nazarları ise, aslâ vehme gelmeyecek olan aralıklardan, kalblerin en derin köşelerine kadar nüfûz edip o kimsenin ahvâline muttali' olur. Ve onların bu sûretle vâkı' olan ıttılâ'larına kalb sâhibinin aslâ vukûfu olmaz. "Sehm", nasîb ve hisse ma'nâsındır. Ya'ni, "Kalb sâhibinin, ârifin vukûfundan aslâ nasîb ve hissesi yoktur" demek olur. Ba'zı nüshalarda "sehm" yerine "fehîm" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Kalb sâhibi, ârifin vukûfunu anlayamaz" demek olur.

از نبی بر خوان که دیو و قوم او میبندند از حال انسی سر و بو

1776. *Kur'an'dan oku ki, şeytan ve onun kavmi, insana mensûb olan halden sır ve koku götürürler.*

Ya'ni, "Ey sâlik, ârifin gizli aralıklardan kalbinin ahvâline muttali' olmasını istib'âd etme! Bunun delîlini istersen Kur'an-ı Kerîm'i oku ki, sûre-i A'râf'da vâkı' olan âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: *إِنَّ يَرَأْكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ* (A'râf, 7/ 27) Ya'ni "Zîrâ şeytan ve kabîlesi, sizin onları görmediğiniz bir haysiyetle sizi görür. Biz şeytanları, îmân etmeyenlerin dostu yaptık."

زان رهی که انس از آن آگاه نیست ز آنکه زین محسوس و زین اشباه نیست

1777. *O bir yoldan ki, insan ondan âgâh değildir, zîrâ bu mahsûsden ve bu eşbâhdan değildir.*

Ya'ni, "Ecsâm-ı şeytânî, son derecedeki rikkat ve letâfetlerinden dolayı mahsûs ve bu âlem-i kesifin müşâbihleri olmadığından, sizin nazarıma gelmez." Onlar ise sizi, sizin cisimlerinizin gılatı ve kesâfeti ve mahsûsiyeti hasebiyle görürler. Binâenaleyh onların letâfetleriyle sizin latîf olan bâtınlarınıza arasında cinsiyet vardır. Ve bu cinsiyetleri hasebiyle sizin bâtınlarınıza musallat ve kalblerinizin ahvâline muttali' olup vesvese ilkâ ederler. Ve siz onların size musallat oldukları yola vâkıf olamazsınız.

با محک ای قلب دون لافی مزین در میان ناقدان زرقی متن

1778. *Nâkıdlar arasında riya izhâr etme. Ey aşağı olan kalb, mihenk üzerinde bir lâf vurma !*

"Nâkıd", hâlis ile kalpı ayıran demektir. Ya'ni, "Hâlis ile kalpı birbirinden ayıran ârifler arasında riya izhâr etme !" "Me-ten", "teniden" masdarından nehy-i hâzırdır. Burada "izhâr etmek" demektir. "Mihekk"den murâd, kezâ kalp ile hâlisi ayıran âriflerdir. "Ey sıfât-ı nefsâniyye ile dolu olan müdde-i kâzib, mihekk olan insân-ı kâmilin huzûrunda kemâl da'vâsını etme ve kendini ögme!"

هر محک را ره بود بر سر قلب که خدایش کرد امیر جزر و جلب

1779. *Her mihekk için kalbın sırrına yol olur ki, Hudâ onu cezr ve celbin emîri etti.*

"Zîrâ her mihekk taşı için kalp olan altının gizli olan kalplığına yol olur. Çünkü Hudâ o mihekk kalpın geri aulmasına ve hâlisin ileri çekilmesine hâkim kıldı." Ya'ni insân-ı kâmil sâdık ile kâzibi tefrîk için bir mihekk taşıdır. Hak Teâlâ hazretleri kâzibi dergâhından red ve sâdık dergâhına celb için o kâmilleri me'mûr etti. Bu beyt-i şerîf Hind nüshalarında şöyledir: *مر محک را ره* Ya'ni, "Muhakkak mihekk hâlis ve kalp üzerine yolu olur. Zîrâ Hudâ onu cisim ve kalb üzerine emîr etti." "Mihekk"den murâd, insân-ı kâmilidir ki, Hak Teâlâ o insân-ı kâmilî cisim ve kalb üzerinde tasarruf sâhibi yaptı.

چون شیاطین با غلیظهای خویش واقفند از سر ما ای خوب کیش

1780. *Ey iyi mezhebli, mâdemki şeytanlar kendi galîzlikleriyle bizim sırrımızdan vâkıflardır;*

مسلكی دارند دزدیده درون ما ز دزدیهای ایشان سرنگون

1781. *Bâtında çalınmış bir meslek tutarlar; biz onların hırsızlıklarından baş aşağıyız.*

O şeytanlar letâfet-i vücûdları hasebiyle bizim latîf olan bâtınımızda çalınmış ve gizli bir meslek tutarlar, ve biz onların bu hırsızlıklarından dolayı baş aşağı oluyoruz.

دبدم خط و زبانی میکنند صاحب نقب و شگاف روزند

1782. *Dembedem fesâda verme ve azîm ziyân yaparlar. Delmek ve yarmak ve pencere sâhibidirlər.*

"Habt", sehv etmek ve unutmak ve ağaca vurup yaprağı dökmek ve fe-sâda vermek ma'nâlarına gelir. Burada "fesâda vermek" ma'nâsı münâsibdir.

پس چرا جانهای روشن در جهان بیخبر باشند از حال نهان

1783. *Binâenaleyh cihanda rûşen canlar, niçin gizli halden bî-haber olsunlar?*

Ya'ni, "Şeytanların insanların bâtınına olan tasallutları bu sûretle olunca ve onların nârfi olan rûhları benî-âdem üzerinde böyle tasarrufa kâdir olunca, rûhları nûrfi olan kâmiller bu cihân-ı kesîfde niçin gizli olan ahvâl-i kalbiyyeden bî-haber olsunlar?"

در سرایت کمتر از دیوان شدند روحها که خیمه بر گردون زدند

1784. *Sirâyette şeytanlardan daha aşağı mı oldular, o rûhlar ki çadırı felek üstüne vurdular?*

"Sirâyet", kendi te'sirini etrâfa yaymak demektir. Ya'ni, "Ervâh-ı nûriyyeden olan ve kesîf âlem-i taayyünâtın üstüne çadırlarını kuran insân-ı kâmiller, te'sir husûsunda ervâh-ı nâriyyeden olan şeytanlardan daha aşağı mı oldular?"

دیو دزدانه سوی گردون رود از شهاب مُحرقِ او مطعون شود

1785. *Şeytan felek tarafına hırsızca gider. O şihâb-ı muhrîkdan mat'ûn olur.*

"Şihâb", ateş şu'lesi ve uçan yıldız; "mat'ûn", vurmak, cezb etmek ma'nâsına olan "ta'n" masdarından ism-i mef'ûldür; "vurulmuş" ma'nâsındır. Bu beyt-i şerîfde sûre-i Cin'de vâki' *وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْمِعْ أَلَّا نَسْمِعْ أَلَّا نَسْمِعْ* (Cin, 72 / 9) ya'ni "Biz mukaddemâ gökte meleklerin kelâmını işitmek için bir mahalde oturur idik. Şimdi kim ki dinlemek kasdında bulunursa, kendi için hazır bir şihâb bulur" âyet-i kerîmesine ve kezâ sûre-i Hicr'de vâki' *وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ إِلَّا مِنْ أَشْثَرِ السَّمْعِ فَاتَّبَعَهُ شُهَابٌ مبین* (Hicr, 15/16-18) ya'ni "Biz gökde burçlar yarattuk ve bakanlar için onu süsledik ve onu her bir şeytân-ı racîmden sakladık. Şu ka-

dar ki, meleklerden söz çalmak isteyen şeytanı apaçık bir şihâb ta'kîb eder" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, melek kuvvet ve şiddet ma'nâsıdır. Ve melâike iki kısımdır: Birisi tabîî, diğeri unsurîdir. "Melâike-i tabîyyûn" anâsırın bulunmadığı fezâda suver-i tabîyyeden mütekevvin olan ervâh-ı ulviyyedir. "Melâike-i unsuriyyûn" anâsıra mensûb olan ervâhdır. Melâike-i unsuriyyûn avâlim-i bî-nihâye-i kesîfenin tedbîrine me'mûrdurlar. Bunların a'dâdı hasr ve ta'dâda gelmez. Melâike âlem-i his ve şehâdetde eşhâs-ı kesîfe gibi görünmezler; zîrâ ervâhdır. Âlem-i hayâlde suver-i muhtelifeye mütemessilen meşhûd olurlar. Bu temessül râînin ahvâl ve i'tikadâtı ile münâsebetdârdır. Hz. Cibrîl'in cenâb-ı Meryem'e ve diğeri melâike-i kirâmın Lût (a.s.) ve sâir enbiyâ (aleyhimü's-selâm)a temessülleri gibi. Onların bu temessülleri esnâsında râînin nezdinde hâzır olanlar, bu melâikeyi müşâhede edemezler. Zîrâ âlem-i hayâle dâhil olan ancak râîdir. Meğer ki huzzârdan dahi âlem-i hayâle dâhil olanlar bulunsun; bu temessülü bunlar da görebilirler.

İmdi anâsırdan mürekkeb olan ecrâmın mâfevkinde ervâh-ı ulviyye mevcûddur. Ve bu ervâh suver-i tabîyyeden olduğundan bunlara "melâike-i tabîyyûn" dahi derler. Zîrâ kendi mertebelerine göre bunlarda dahi zuhûr vardır. Ve "nefes-i rahmânî" ise bunlara nazaran bâtındır. Bu ervâh dahi a'yân-ı anâsıra nisbeten bâtın ve a'yân-ı anâsır bunlara nazaran zâhirdir. Ta'bîr-i diğeri ile ervâh-ı ulviyye insanın nefesini ihrâc ettiği vakit, yavaş ve bilâ-sadâ söz söylemesine ve a'yân ve anâsır ise cehren ve sadâ ile tekellümüne müşâbihdir. Bundan anlaşılır ki, melâike-i tabîyyûn ile melâike-i unsuriyyûn arasında zuhûr ve butûn i'tibârıyla münâsebet-i dâime vardır. Zîrâ melâike-i tabîyyûn ilm-i ilâhîde sâbit olan ahkâmı ve emr-i ilâhîyi melâike-i unsuriyyûn vâsıtasıyla âlem-i kesâfete inzâl ederler. فَالْمُتَدَبِّرَاتُ أُمَرَاءُ (Nâziât, 79/5) ["... İş düzenleyenlere and olsun!"] âyet-i kerîmesinde bu melâikeye işâret buyrulur. Ervâh-ı unsuriyye-i nâriyyeden olan şeyâtîn ise, bi'set-i seniyyeden evvel, letâfet-i cismâniyyeleri hasebiyle fezâyâ suûd edip melâike-i tabîyyûn ile melâike-i unsuriyyûn arasındaki esrâra muttali' olurlar ve onların mükâlemât ve tebliğâtını çalıp ziyâde ve noksan olarak kâhinlere söylerler ve kâhinler de onların etbâ' ve mukallidi olarak onu efrâd-ı beşere ihbâr ederler idi. Bu kâhinlerin ihbân ekseriyâ doğru ve ba'zan dahi bu şeytanların kendi re'yleriyle bu habere ilâve ettikleri yalanlar sebebiyle de yalan olur idi. Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz'in bi'set-i seniyyelerinden sonra şeyâtîn istimâ'dan memnû' oldular; ve eğer kasd-ı istimâ' ederlerse bu melâike-i tabîyy-

yûn ve unsuriyyûn, o şeyâtîni şihâblar ile vurup yakmağa başladılar. Ya'ni şihâbların kuvve-i nâriyyesi, şeyâtînin kuvve-i nâriyyelerinden şedîd olduğu cihetle, onları kendi kuvvetlerinde mahv ve müstehlek kıldılar. Nitekim yukarıda mezkûr olan âyetler bu hâli mübeyyindir.

سرنگون از چرخ زیر افتد چنان که شقی در جنگ از زخم سنان

1786. *Felekten aşağıya öyle baş aşağıya düşer ki!..Şakî cenkde mızrak yararsından düşer.*

"Felek"den murâd, melâike-i tabîyyûnun bulunduğu felek-i esîrdir ki, uçar yıldız veyahud uçar yıldız şeklinde görünen şu'le-i âteş, o ervâh-ı nâriyyeyi, kendi kuvve-i galebesiyle o sâhadan aşağı ıskât ve tard eder. Nitekim şakîyi de cenkde ehl-i cihâd mızrak darbesiyle böyle vurup düşürürler.

آن ز رشک روحهای دل پسند از فلکشان سرنگون می افکنند

1787. *O dil-pesend rûhların gayretinden dolayı, onları felekten baş aşağı bırakırlar.*

Ya'ni, "Makbûl olan ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ, eflâke suûd edip, melâike arasındaki esrâra muttali' olurlar. Eğer ervâh-ı şeyâtîn bu sıfatta onlara şerîk olsa, bu ervâh-ı makbûleye reşk ve gayret vâki' olur. Bu ervâh-ı makbûlenin reşk ve gayretinden dolayı melâike, şeyâtîni felekten baş aşağı atarlar." Ve onlardaki bu gayret ervâh-ı nâriyyenin ervâh-ı nûriyye mertebesine irtikâ cür'etini kesir içindir.

تو اگر شلی و لنگ و کور و کر این گمان بر روحهای مه میر

1788. *Eğer sen çolak ve topal ve kör ve sağır isen, o ay rûhlar üzerine şekketme!*

Ey müddei-i kâzib, senin rûhunun kolu çolak olup kâmillerin makâmına elin erişmezse ve ma'nevî ayağın topal olup onların merâtibine vusûl kudretin yok ise ve basar-ı basiretin kör olup onların âlî mertebelerini göremiyor isen ve rûhunun kulağı sağır olup onların âlem-i melekûtta ki medh ve senâlarını işitmiyor isen, bâri kendi hâline insâf edip o ay rûhların ya'ni ervâh-ı nûriyyenin kadr ve menziletleri hakkında şübheye düşme! Onların huzûrunda mütevâzi' ol!

شرم دار و لاف کم زن جان مکن که بسی جاسوس هست آن سوی تن

1789. *Utan ve az öğün, can çekişme! Zîrâ o cisim tarafına çokluk câsus vardır.*

Ey yalancı mürşid ve müddei-i kâzib! Kâmilin huzûrunda, kendi bânunun noksânına bak da utan ve kemâlâtından bahs ile az öğün ve mübâhasât-ı li-

saniyye ile onu mağlûb etmek için beyhûde yere can çekişme! Zîrâ senin o cismin ve cisminin kuvâsı ve efkârın tarafına kâmilin çok câsusu vardır ki, senin ahvâlini tecessüs eder.

در یافتن طبیبان الهی امراض دل و دین را در سیمای مرید و بیگانه و لحن گفتار او و رنگ چشم او و بی این همه نیز از راه دل که انهم جواسیس القلوب فجالسوهم بالصدق

İlâhî olan tabîblerin gönül ve din hastalıklarını, mürîdin ve yabancıнын sîmâsında ve onun sözünün lahninde ve onun gözünün renginde ve bütün bunlar olmaksızın dahi gönül yolundan anlaması beyânındadır. Zîrâ muhakkak onlar kalblerin câsuslarıdır. Binâenaleyh onlar ile sıdk ile oturun!

Ya'ni, tabîbân-ı ilâhî olan insân-ı kâmiller, gönülde bulunan sıfât-ı nef-sâniyye ve dîn hakkındaki şek ve şübhe hastalıklarını, gerek mürîdlerinin ve gerek yabancıların sîmâlarında ve onların sözlerinin tavrında ve gözlerinin bakışında görürler. Nitekim âyet-i kerîmede, وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ (Muhammed, 47/30) ya'ni "Sen elbette onları kavlin lâhninde ârif olursun" ve تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ (Bakara, 2/273) ya'ni "Sen elbette onları sîmâlarıyla ârif olursun" buyrulur. Bu anlayışa "firâset-i hikemiyye" derler ki, zâhîrde görülen âlâmetten ahvâl-i bâtına intikâl olunur. Meselâ bir kimsenin zâhîren lisânı mülâyim olur; fakat içindeki gazabı ve öfkesi sadâsının ihtizâzından veyâhud kullandığı kelimelerin birinden veyâhud gözünün bakışındaki halden anlaşılır. Bu anlayışta ehl-i zekâ olan nâkıs insanlar ile kâmiller müşterektir. Fakat insân-ı kâmillerin anlayışında aslâ hatâ olmaz ise de, nâkısların anlayışlarında ba'zan hatâ vâki' olur. Zîrâ insân-ı kâmillerde firâset-i şer'îyye vardır; nâkıslarda bu firâset yoktur. Nitekim sûrh-ı şerîfde, bütün bu âlâmetler olmaksızın dahi kâmillerin gönül yolundan anladıkları beyan buyrulur. Bu firâset-i şer'îyye hakkında اتقوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ ya'ni "Mü'minin firâsetinden sakının, zîrâ o Allâh'ın nûriyle nazar eder!" hadîs-i şerîfî vârid olmuştur. Firâset-i hikemiyye ile firâset-i şer'îyye hakkında Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretleri, *et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye fî*

İslâhî Memleketi'l-İnsâniyye nâmındaki eser-i âlîlerinde izâhât i'tâ buyurdukları gibi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*lerinin "Fîrâset" bâbında dahi ma'lûmât-ı müfide beyân buyururlar. Sûrh-i şerîfdeki *إذا جالستم أهل الصدق فاجلسوهم بالصدق فانهم جواسيس القلوب يدخلون في قلوبكم وينظرون الى هممكم* ya'ni "Ehl-i sıdk ile mücâleset ettiğiniz vakit, sıdk ile oturunuz! Zîrâ onlar kalblerin câsususandır; kalblerinize girerler ve himmetlerinize nazar ederler" hadîs-i şerîfinden muktebesdir.

بر سقام تو ز تو واقفترند

این طبیبان بدن دانشورند

1790. *Bu cisim tabîbleri, ilim saçıcıdırlar; senin hastalığına senden daha ziyâde vâkıfdırlar.*
[1794]

هم ز نبض و هم ز رنگ و هم ز دم
بو برند از تو به هر گونه سقم

1791. *Hem nabzdan, hem renkten, hem de demden, senden her türlü hastalığa koku götürürler.*

Ya'ni, "Bu zâhirî doktorlar ilm-i tıbbâ âşinâ olduklarından senin hastalığına senden daha ziyâde vâkıf olup nev'ini teşhîs ederler. Nabzının atışından, yüzünün renginden, hem de deminden ya'ni kanının tahlîlinden; ve "dem" nefes ma'nâsına olduğuna göre, nefesinden, ya'ni sana nefes alınıp ciğeri-nin hâline, sendeki hastalığın nev'ini anlarlar."

چون ندانند از تو بی گفت دهان

پس طبیبان الهی در جهان

1792. *Binâenaleyh tabîbân-ı ilâhî cihanda, senden ağzın sözü olmaksızın niçin bilmesinler?*

"Cisim tabîblerinin hâli, yukarıda zikr olunduğu gibi olunca, ilâhî olan tabîbler, sen kendi hâline lisânınla bahsetmeksizin, onlar senin ahvâl-i bâtunenî niçin bilmesinler?" Zîrâ ilâhî tabîbler insân-ı kâmil. Ve insân-ı kâmil hem ism-i Zâhir'in ve hem de ism-i Bâtın'ın meclâsıdır. Binâenaleyh onlar hem cisim hastalığını ve hem de rûh emrâzını tedâviden âciz değildirler. Nitekim *Menâkub-ı Sıpehsâlâr*'da münderîç şu menkıbe bu ma'nâyı izâh eder:

"Ashâbın ekâbirinden bulunan Mevlânâ Fahreddîn-i Sivâsî (rahimehul-lâh) hummâ-yı muhrıkaya tutulup bir müddet esîr-i firâş oldu; etubbâ onu tedâviden âciz kaldılar. Hz. Mevlânâ (r.a.) iyâdetini teşrîf edip, emir buyurdu. Soyulmuş sarmısak getirdiler; döğüp kaşık ile ona verdiler. Etubbâ hastaya sarmısak yedirildiğini işitince, onun sıhhaundan ümîdlerini kesdiler. Lutf-ı

Hudâ, o gece terledi, sıhhat bulmağa başladı. Etubbâ bunu müşâhede edince: "Bu hâl kâide-i tıbbâ ve kânûn-i hikmete müstenid değil, belki hikmet-i ilâhidir" dediler." Nitekim Hz. Pîr buyururlar. Beyt:

حکیمیم طبیبیم ز بغداد رسیدیم بسی علتیانرا ز غم باز خریدیم
حکیمان الیهیم ز کس مزد نخواهیم که ما در تن رنجور چو اندیشه رویم

"Biz hakîmiz, biz tabîbiz, Bağdad'dan erişdik. Biz çok illete mensûb olanları gamdan kurtardık. İlâhî hakimleriz, kimseden ücret istemeyiz. Zîrâ biz hasta olan cisme endîşe gibi koşanz."

هم ز نهضت هم ز چسمت هم ز رنگ صد سقم بیند در تو بی درنگ

1793. *Senin hem nabzından hem cisminden hem renginden sende bilâ-tevakkuf yüz hastalık görür.*

این طبیبان نو آموزند خود که بدین آیات شان حاجت بود

1794. *Bu tabîbler muhakkak yeni öğrenicidirler. Zîrâ onların bu âlâmetlere hâceli olur.*

İlâhî olan tabîblerin ilmi, hem rûhâniyete ve hem de cismâniyete taalluk ettiği ve ruhâniyet cismâniyetden mukaddem olduğu cihetle, onların ilmi, cismânî olan doktorların ilmine nazaran eski ve cismânî doktorların ilmi ise onlara nazaran yenidir. Binâenaleyh onlar bu yeni olan ilmi öğrenicidir; ve bu sebeble onların nabız ve renk ve kan ve idrar muâyenesi [gibi] delâile ihtiyaçları vardır.

کاملان از دور نامت بشنوند تا به قعر باد و بودت در دوند

1795. *Kâmiller senin adını uzakdan işitirler; senin bâd ve bûdunun dîbine kadar gider.*

"Bâd ve bûd"a, Ankaravî hazretleri "kevn ve vücûd" ma'nâsı vermiştir. Fakîr bu terkîbi *Heft Kulzûm*, ve *Bahâr-ı Acem* ve *Şemsü'l-Lügât* ve *Gıyâsü'l-Lügât* ve *Çerâğ-ı Hidâyet* ve *Burhân* isimindeki lügat kitaplarında bulamadım. Binâenaleyh ne gibi ma'nâdan kinâye olduğu nazar-ı fakîrde lâyıkıyla tavazuh edemedi. "Bâd" ile "bûd"un ayrı ayrı ma'nâları vardır. "Bâd", nahvet ve gurûr ve kibir ve hod-bînfî ma'nâsına da geliyor. "Bûd", vücûd ve varlık ma'nâsıdır. Eğer bu ayrı ma'nâlar birleşirse, "kibir ve varlık" demek olur. Fakat Hind nüshalarında "bâd u bûd" yerine "târ u pûd" vâki' olmuştur ki, bir kumaşın enişi ve argacı demektir. Ya'ni kumaşın mensûc olduğu ipliklerin üste ve alta ve enine ve boyuna gelen kısımları demek olur. Ba'zı nüsha-

larda “pûd u târet”; ve ba’zı nüshalarda da “zâd u pûdet” vâki’dir. Fakat gerek “lâd u bûdet” ve gerek “târ u pûdet” ibârelerinin her ikisi de burada münâsib olur. Ya’ni, “Kâmilleri senin adını uzakdan işitirler. Senin enânîyetinin ve varlığının kevnine kadar giderler veyâhud nescinin esâsına kadar giderler” demek olur ki, bunlardan murâd senin ayn-ı sâbitenin isti’dâd-ı ezelisidir ve mazhar olduğun rabb-i hassın hâssiyetidir.

دیده باشند ترا با حالها

بلکه پیش از زادن تو سالها

1796. *Belki doğmandan senelerce mukaddem seni, senin hallerin ile berâber görmüş olurlar.*

Nitekim Sadreddîn Konevî hazretleri, kendi şeyhi olan Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretlerinden nakl edip buyururlar: “Şeyhim buyurdu ki: “Hak Teâlâ hazretleri, senin pederin İshak bin Muhammed’in sohbetini ve senin sohbetini, ahvâlini ve ulûmunu ve ezvâkını ve makâmâtını ve tecelliyâtını ve mükâşefâtını ve Hak Teâlâ’dan bilcümle huzûzunu, benim Endülûs’den Rûm tarafına hareketimden mukaddem, bana gösterdi.” Ve Hz. Sadreddîn (k.s.), *Kitâb-ı Fûkûk*’de buyururlar ki: “Bizim şeyhin husûsî bir nazan var idi. Bir kimsenin hâline muttali’ olmak istediği vakit, ona bir nazar ederdi. Onun uhrevî ve dünyevî ahvâlinden haber verirdi.” Velhâsıl menâkıb-ı evliyâda bu gibi ahvâl çokdur. İşte bu gibi zevât, nâkısları terbiye kudretini hâizdirler. Kendilerinde bu nazar olmayan evliyâ, nefislerinde kâmil iseler de, başkalarını mertebe-i kemâle isâle muktedir değildirler. Artık meşâyih-i rûsûma ne kalacağı kıyâs olunsun.

مژده دادن ابایزید از زادن ابو الحسن خرقانی رضی الله عنه پیش از سالها

و نشان صورت او و سیرت او یک بیک و نوشتن تاریخ نویسان آنرا جهت رصد

Ebu’l-Hasan Harakânî (r.a)in doğmasından senelerce evvel Ebâ Yezîd’in müjde vermesi ve onun sûretinin ve sûretinin bir bir nişânını vermesi ve târîh yazıcıların onu rasad için yazması

Sûrh-i şerîfin nihâyetindeki “cihet-i rasad” ifâdesi yerine, Hind nüshalarında “cihet-i sıdk-ı o” yazılıdır. “Rasad”, bir şeye dikkatle bakıp ahvâl ve ha-

rekâtını gözetlemek demektir. Ya'ni, "Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin doğacağını ve evsâf ve ahlâkî şöyle ve böyle olacağını haber verdi; ve müridleri o haberi kayd edip bu zâtın zuhûrunu gözetlediler. Veyâhud bu haberin sıdkına intizâren kayd ettiler" demek olur. Bu iki zât-ı şerîfin tercüme-i hâlleri *Nefehâtü'l-Üns*'de münderiçdir.

آن شنیدی داستان بایزید که ز حال بو الحسن پیشین چه دید

1797. *O Bâyezîd'in hikâyesini işittin ki, Ebu'l-Hasan'ın hâline evvelce gördü.*

O Bayezîd-i Bistâmî hazretlerinin menâkıbında mazbût olan bir kıssayı işittin ki, Ebu'l-Hasan Harakânî hazretleri doğmadan evvel onun hâline ve evsâfından haber verdi. Şöyle ki:

روزی آن سلطان تقوی میگذشت با مریدان جانب صحرا و دشت

1798. *Bir gün o takvâ sultânı müridleriyle berâber, sahrâ ve çöl tarafına geçiyor idi.*

بوی خوش آمد مر او را ناگهان در سواد ری ز سوی خارقان

1799. *Ona ansızın Harakan tarafından, Rey şehri etrâfında latîf koku geldi.*

"Harakân", Bistâm'a yakın Horasan'dan bir karyenin adıdır. "Ha"nın kesri ve "râ"nın sükûnuyla "Hırkân" dahi derler. "Sevâd", müteaddid ma'nâları vardır. Burada "şehir etrâfı" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin meşâmmina Harakân karyesi tarafından bir koku geldi."

هم بر آنجا ناله مشتاق کرد بوی را از باد استنشاق کرد

1800. *Hem orada nâle-i müştâk etti; kokuyu havadan kokladı.*

[1805]

بوی خوش را عاشقانه میکشید جان او از باد باده میچشید

1801. *Latîf kokuyu âşikça çekiyordu. Onun canı havadan bâde tadıyordu.*

O duyduğu latîf ma'nevî kokuyu âşıklara mahsûs olan bir tavr ile içine çekiyor idi. Onun rûhu, havâ-yı nesîmîden ilâhî olan bâdeyi tadıyor idi.

کوزهءِ کو از یخ آبه پر بود چون عرق بر ظاهرش پیدا شود
1802. *Bir bardak ki, o buzlu sudan dolu olur, onun zâhirinde ter gibi peydâ olur.*

آن ز سردیءِ هوا آبی شد ست از درون کوزه نم بیرون نجست
1803. *O, havanın soğukluğundan bir su olmuştur; o bardağın içinden dışarıya rutûbet sıçramadı.*

باد بوی آور مر او را آب گشت آب هم او را شراب ناب گشت
1804. *Koku getirici hava ona su oldu; su dahi ona hâlis şarâb oldu.*

Bu üç beyt-i şerîf, ma'nevî latîf koku getiren havanın ne vech ile bâde olduğuna akla takrîb için îrâd edilmiş olan bir misâldir. Meselâ bir sûrâhinin içine buzlu su konulduğu vakit, onun sathının etrâfında bir buğu peydâ olur ve onun etrâfı terler. Sûrâhinin dışındaki ter ve rutûbet, içindeki suyun hârice neşf etmesinden değildir; belki onu muhîf olan sıcak havâ-yı nesîmî, o sûrâhiye temâs edince soğuyup tekâsûf etmiştir. Zîrâ bi'l-kimyâ havâ-yı nesîmî ile suyu terkîb eden esâs-ı anâsır müttehiddir ki, müvellidü'l-mâ ile müvellidü'l-humûzadır. Binâenaleyh havâ-yı nesîmî suya istihâle etmiştir. Ve suver-i eşyâda fennen istihâlât-ı mütemâdiye sâbittir. İşte bunun gibi, o ma'nevî latîf kokuyu getiren hava suya ve su dahi Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri için hâlis şarâba istihâle etmiştir. Vücûdda istihâle sâbit olduktan sonra, evliyâullah için aklen bu nevi' istihâlât dahi müsteb'ad değildir.

چون در او آثار مستی شد پدید یک مرید او را از آن دم بر رسید
1805. *Uktâki onda âsâr-ı mestî zâhir oldu, o demde bir mürid ona erişdi.*

Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine havadan istihâle eden şarâb-ı ma'nevî erişip ondan sarhoşluk eseri zâhir olduğu vakit, onun huzûruna bir mürid geldi.

پس بپرسیدش که این احوال خوش که برون است از حجاب پنج و شش
1806. *Müteâkiben ona sordu ki: "Bu ahvâl-i latîf ki, beş ve altı hicâbından hâriçdir?"*

"Beş"den murâd, havass-i hamse-i zâhire ve "altı"dan murâd, alt, üst, aşağı, yukarı, sağ ve sol cihetlerdir ki muktezâ-yı taayyünâtür. Bunlar âlem-i ervâhın hicâbları ve perdeleridir. Mürid, şeyhi olan Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine sordu ki: "Sende zâhir olan bu ahvâl-i latîf, beş havâs ve altı cihet perdelerinin hâricindendir?"

گاه سرخ و گاه زرد و گاه سپید میشود رویت چه حالست و نوید

1807. "Senin yüzün gâh kırmızı ve gâh sarı ve gâh beyaz oluyor. Ne hâldir ve ne beşârettir?"

"Bu ahvâl-i latîf sebebiyle sen renkten renge giriyorsun; o hâl ne hâldir ve nasıl bir müjdedir?"

میکنشی بوی و به ظاهر نیست گل بی شک از غیبت و از گلزار کل

1808. "Koku çekiyorsun; halbuki zâhirde gül yoktur; şübhesiz gaybdandır ve gülün gülzârındandır?"

"Gül"den murâd, mertebe-i ulûhiyyet ve hakikat-i muhammediyyedir ki, bu mertebe, kâffe-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye cem'iyetini hâizdir. Bu sebeble ona "mertebe-i küll" dahi derler. "Gülzâr"dan murâd, mertebe-i ervâhdır. Ya'ni, "Zâhirde koklanacak bir gül olmadığı hâlde, sen muttasıl koku çekip duruyorsun. Anlaşıyor ki, bu koku sana gayb tarafından gelmektedir; ve bu koku şübhesiz küll olan mertebe-i ulûhiyyetin gülzâr olan mertebe-i ervâhdandır?"

ای تو کام جان هر خود کامهء هر دم از غیبت پیام و نامهء

1809. "Ey sen, her bir hodkâmenin cânının kâmisin. Her dem sana gaybdan bir haber ve nâmâ vardır."

"Kâm", maksûd ve murâd ve arzû ma'nâsınadır. "Hod-kâme"nin ma'nâ-yı lügavîsi "kendini beğenen ve hod-pesend" demek olur. Ankaravî hazretleri "kendi murâdına vâsıl olan ve kendi kendini seven ve murâd eden" ma'nâsını vermiştir. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî buyurur ki: "Hod-kâme"den murâd, âşık-ı Hakkânîdir; ve âşık-ı hodkâm odur ki, kendi maksûdunu ihtiyâr husûsunda hiçbir kimse ile meşveret etmez ve kimsenin sözüyle kendi maksûdundan dönmez. Nitekim Hâfız-ı Şîrâzî buyurur:

همه کارم ز خود کامی به بدنامی کشید آخر

"Benim bütün işim hodkâmlıktır; nihâyet beni bed-namlığa çekti."

Ya'ni "Ey âşık-ı Hakkânî, sen bir rûhun maksûdusun. Her an sana cânib-i gaybdan bir haber ve bir mektûb gelir" demek olur.

هر دمى یعقوبوار از یوسفی میرسد اندر مشام تو شفی

1810. "Her bir dem Ya'kûb gibi bir Yûsuf'dan senin meşâmına bir şifâ erişir."
[1815]

"Şifî", şifâ kelimesinin imâle olunmuş şeklidir. "Yûsuf"dan murâd, ervâh-ı kâmilândan birinin rûh-ı şerîfidir.

قطر بر ریز بر ما ز آن سبو شمع ز آن گلستان با ما بگو

1811. "O testiden bizim üzerimize bir katre dök; o gülistandan bize bir şemme söyle!"

Ya'ni, "O şarâb-ı aşk-ı ilâhî ile dolu olan testiden bizim üzerimize de bir katre dök! Biz de o zevk-i sekr ile mütezevvik olalım ve o gülistân-ı ervâh-dan bize de bir şemme izâhât ver!"

خو نداریم ای جمال مهتری که لب ما خشک و تو تنها خوری

1812. "Ey büyüklüğün cemâli, âde' tutmadık ki bizim dudağımız kuru, sen yalnız içesin!"

Ya'ni, "Bizler senin müridin ve ma'nevî evlâdınız. Ey büyüklük ve ulûvv-i cenâb ma'nâsının cemâlini ve güzelliğini temsil eden üstadımız! Şimdiye kadar cânib-i gaybdan aldığın füyûzâtta bize de taksim ve tevzî' buyurdun ve ihsân-ı ilâhiden bizi mahrûm etmedin, biz bu hâle alıştık. İçtiğin şarâbın lezzetinden bize de tattırdın. Dudaklarımız o şarâbdan kuru kalmadı. Binâenaleyh şimdi bu şarâbdan da bize ihsân et!"

ای فلک پیمای چست چست خیز ز آنچه خوردی جرعه بر ما بریز

1813. "Ey feleği çevik tayyedici ve çevik kalkıcı, içtiğin şeyden bizim üzerimize bir cür'a dök!"

"Felek"den murâd, merâtib-i vücûddur ve etvâr-ı seyr-fillahdır; ve "çevik kalkmak"dan murâd, hâl-i sekirden sür'atle hâl-i sahva gelmektir. Ya'ni, "Ey vücûdun merâtibini sür'atle tayyeden ve seyr-i fillahdaki etvânı çabuk çabuk kat' eyleyen ve o merâtib ve etvârın ahkâmında istiğrâkdan çabuk ayılıp hâl-i sahva gelen üstadımız! Bu seyr esnâsında içtiğin şarâb-ı ma'nevîden bizim üzerimize de bir cür'a dök!" Zîrâ sen kâmilisin ve hiçbir mertebenin ahkâmıyla hicâb içinde kalmazsın!

میر مجلس نیست در دوران دگر جز تو ای شه در حریفان در نگر

1814. "Devranda artık senden başka meclisin beyi yoktur. Ey şâh, harîflere nazar et!"

"Harîf", işi ve san'atı bir olan ve dost ve musâhib ma'nâsınadır. Ya'ni, "Bu devirde bizim için senden başka bizim cem'iyetimizin beyi ve reîsi ve üs-

tâdı yokdur. Biz ta'lîm-i maârif ve hakâyık husûsunda, ancak seni üstâd itti-hâz ettik. Ey şâhımız, yârânuna ve musâhiblerine nazar et!"

می یقین مر مرد را رسوا گر است کی توان نوشید این می زیر دست

1815. "Bu meyi el altında içmek ne vakit mümkün olur? Mey muhakkak adamı rüsvâ edicidir!"

"Bu şarâb-ı ma'nevîyi gizli içmek mümkün değildir; o şarâb, mutlakâ eserini meydana çıkarıp adamı rüsvây eder. "Rüsvây etmek"den murâd, hâl-i temkinden çıkarır demektir."

بوی را پوشیده و مکنون کند چشم مست خویشتن را چون کند

1816. "Kokuyu mestûr ve meknûn eder; kendinin sarhoş gözünü nasıl yapar?"

Ya'ni, "Şarâb içen kimse, onun kokusunu karanfil gibi ba'zı kokulu şeyler yemek sûretiyle setr eder ve saklar. Kendinin sarhoş gözünü ve mestâne bakışlarını nasıl saklayabilir?" Sen dahi bu şarâb-ı ma'nevînin kokusunu, ta-sarrufât-ı mürşidânen ile bizim meşâmm-ı rûhumuzdan saklayabilirsin. Fakat senin cism-i şerifinde zâhir olan o sarhoşluk eserini ve evzâ'ını bizim zâhirî gözümüzden nasıl saklarsın? Biz senin evzâ'ından şarâb-ı ma'nevî içtiğini anlamaktayız.

خود نه آن بویست این کاندلر جهان صد هزاران پردهاش دارد نهان

1817. "Bu ise, o koku değildir ki, cihanda yüz binlerce perde onu gizli tuta!"

"Ey üstâd, bu senin kokladığın kokunun te'sîrini bu âlem-i sûrette, yüz binlerce tedbîr örtüp nazarlardan saklayamaz; zîrâ ma'nâ sûrete hâkimdir."

پر شد از تیزی او صحرا و دشت دشت چه کر نه فلک هم در گذشت

1818. "Onun keskinliğinden sahrâ ve çöl dolu oldu; çöl nedir ki ! Dokuz feleği de geçti!"

Ehl-i keşfe nazaran dokuz felek şunlardır. 1. Felek-i Arş'dır ki, "cism-i küll" dahi derler. 2. Felek-i Kürsî'dir ki, "felek-i sevâbit ve "felekü'l-burûc" dahi derler. 3. Felek-i Zühâl 4. Felek-i Müsterî 5. Felek-i Mirrîh 6. Felek-i Şems 7. Felek-i Zühre 8. Felek-i Utârid 9. Felek-i Kamer. Ehl-i keşfin bu beyânâtı ilm-i hey'et ulemâsının nokta-i nazarından başkadır. Zîrâ ehl-i keşf fezâ-yı bî-nihâyede peyderpey tekevvin ve tefessüd eden âlem-i cisme "felek-i Arş" ve "cism-i küll" dahi derler ki, ehl-i hey'etin keşfiyyât-ı rasadiyyesi bu felek-i Arş

ve cism-i küll dâiresinde vâki' olur. "Arş" , lügatte mülk ve taht ve binâ ma'nâlarına gelir. Ve cism-i küll ve vücûd-ı izâfî âlemi ise Rahmân'ın mülkü ve tahtı ve binâsıdır. Zîrâ vücûd-ı mutlak-ı Hak bu vücûd-ı izâfî Arş'ına sâri'dir. الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) ["Rahmân arş üzerine istivâ etti"] âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya işâret buyrulur. Arzın seknesinden olan ehl-i keşf, münâsebât ve irtibâtât-ı halkıyye sebebiyle, felek-i Arş'dan, yaşadıkları arza nüzûl sûretiyle, merâtib-i felek ta'yinine lüzûm gördüklerinden, bu felek-i Arş'dan felek-i Kamer'e kadar dokuz felek i'tibâr etmişler ve bu dokuz felek arasındaki nüzûl ve urûc hakkında da birçok tafsîlât ve îzâhât i'tâ buyurmuşlardır. Ma'nâ-yı beyt-i şerîf budur: Ya'ni, "O kokunun keskinliğinden dolayı te'sîri, sahrâyı ve çölü doldurdu. Sahrâ ve çöl ne demek! Dokuz feleği, ya'ni cismâniyet ve mülk âlemini geçti, âlem-i melekûta yayıldı!"

این سر خم را بکَهِگِلْ در مگیر کاین برهنه نیست خود پوشش پذیر

1819. "Bu küpün başını siva ile tutma, zîrâ bu çıplak muhakkak örtü kabul edici değildir!"

"Kehgil", saman ile karışık çamur ma'nâsındır ki, siva murâd olunur. "Hum", küpden murâd, vücûd-ı beşerî; "siva"dan murâd, evzâ'-ı cismânî ve elfâz-ı lisânîdir. "Çıplak"dan murâd, nefes-i Rahmânî'dir. Ya'ni, "Ey üstâd, vücûd-ı beşerînin küpünün ağzını evzâ'-ı cismânî ve elfâz-ı lisânî ile sıvayıp kapatma, ya'ni sükût etme! Zîrâ bu taayyünden muarrâ ve çıplak olan nefes-i Rahmânî, kemâl-i şiddetinden dolayı, örtü kabul edici değildir. O her bir örtüyü yırtıp meydana çıkarır."

لطف کن ای راز دان راز گو آن چه بازت صید کردش باز گو

1820. [1825] *Lutf et, [ley sır bilen], sır söyleyici olan! O şeyi ki senin doğanın onu sayd etti, açık söyle!"*

"Doğan"dan murâd, Hz. Bâyezîd'in rûh-ı şerîfidir. Ya'ni, "Esrâr-ı gayba vâkif olup o esrârı haber veren üstâdımız, senin doğan kuşu gibi olan rûh-ı şerîfinin âsumân-ı gaybdan avladığı şey, ya'ni sır ne ise, onu bize açık söyle!"

گفت بوی بو العجب آمد به من همچنان که مر نبی را از بمن

1821. *Dedi: "Nebî'ye Yemen'den geldiği gibi bana çok acib bir koku geldi!"*

Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretleri mürîdin suâline cevâben buyurdu ki: "Resûl-i zîşân Efendimiz'e Yemen cihetinden gelen bir koku gibi, bana da acib bir koku geldi!"

که محمد گفت بر دست صبا از بین میآیدم بوی خدا

1822. "Öyle ki, Muhammed "Sabânın eli ile bana Yemen'den Hudâ'nın kokusu geliyor!" buyurdu."

"O koku hakkında Server-i âlem Muhammed (s.a.v.) Efendimiz, "Sabâ rûzgân vâsıtasıyla bana Yemen'den Hakk'ın kokusu geliyor" buyurdu." Bu beyt-i şerîfde *الرحمن من قبل اليمن* ya'ni "Ben Yemen tarafından nefes-i Rahmân'ı buluyorum" hadîs-i şerîfine işârettir. Bu hadîs-i şerîfin ma'nâsı hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ba'zıları "Rahmân'a mensûb olan nefes", "Medîne'de sâkin bulunan ensâr-ı kirâm tâifesidir; zirâ Resûl-i zîşân ile ashâb-ı kirâm Kureyş münkirlerinin ezâ ve cefâsından bu tâife-i kirâm sebebiyle halâs oldular; ve ensânın aslı Yemen tarafından olup Medîne-i Münevere'de tavattun etmiştir" demişlerdir. Ba'zıları da, "Ahâlf-i Yemen'den olan Üveys Karanî hazretleridir." demişlerdir. Âtîdeki beyt-i şerîfin sarâhatına nazaran Hz. Pîr efendimiz Üveys Karanî ma'nâsını iltizâm buyurmuşlardır. Metn-i hadîs-i şerîfde "sabâ" lafzı bulunmadığı halde beyt-i şerîfde "sabâ"nın zikri, sabâ rûzgârının Yûsuf (a.s.)'ın kokusunu peder-i Ya'kûb (a.s.)'a getiren latîf bir rûzgâr olmasından nâşidir ki, yukanda 1810 numaralı beyitte bu ma'naya işâret buyurulmuştur. Ve âyet-i kerîmede de Ya'kûb (a.s.)'dan hikâ-yeten *يوسف ریح یاجد* (Yûsuf, 12/94) ya'ni "Ben muhakkak Yûsuf'un kokusunu buluyorum" buyurulur. Ve âşiklar bu rûzgân ma'sûklarının muhbiri ve resûlü addedip ekseriyâ şiirlerinde ona hitâb ederler. Mısra':

Gel ey nesîm-i sabâ kûy-i yârdan ne haber

Ve:

În nilte yâ rîha's-sabâ yevmen ilâ arzı'l-Harem

Belliğ selâmî Ravzaten fîhe'n-Nebiyü'l-muhterem

"Ey sabâ rûzgârı, eğer sen bir gün arz-ı Harem'e nâil olursan, benim selâmımı, kendisinde Nebiyî-i muhterem medfûn bulunan Ravza'ya tebliğ et!"

Bu sebebdan Şeyh Ebû Ali Dekkâk (k.s.) *الريح رسول العشاق* ya'ni "Rûzgâr âşikların elçisidir" buyurmuştur.

بوی رامین میرسد از جان ویس بوی یزدان میرسد هم از او یس

1823. *Vis'in canından Râmîn'in kokusu erişirdi; Yezdân'ın kokusu da Üveys'den erişir.*

"Vîs" ve "Vîse" âşkın ve "Râmîn" dahi onun ma'sûkasının ismidir. Ya'ni, "Vîs'in canı ma'sûku olan Râmîn'in aşk ve muhabbeti ile dolmuş olduğundan, o aşk ve muhabbet, teneffüsü vâsıtasıyla ve âhlânıyla dışına taşar; esen rüzgârlara kanşır; ve rüzgârlardan kendisine, ma'sûku olan Râmîn'in kokusu erişir idi. Bunun gibi Üveys Karanî hazretlerinin cân-ı latîfi de aşk-ı ilahî ile dolu olduğundan, onun vücûd-ı şerifinden, seher vakitlerinde pek ziyâde taşan bu aşk ve muhabbet dahi sabâ rüzgârına kanşır ve bu rüzgâr vâsıtasıyla Resûl-i zîşân Efendimiz'in meşâmm-ı nübüvvet-penâhîlerine vâsıl olurdu."

از اويس و از قرن بوى عجب مر نبى را مست کرد و پر طرب

1824. *Üveys'den ve Karan'dan acib koku, muhakkak Nebi'yi sarhoş ve pür-tarab etti.*

"Karan", Yemen karyelerinden birinin ismidir. Ya'ni, "Üveys hazretlerinden ve Yemen'in "Karan" karyesinden intişâr eden Hak kokusu, Resûl-i Ekrem hazretlerini sarhoş ve ziyâde mesrûr etti." Ma'lûm olsun ki, meşâmm-ı cism, âlem-i ecsâmın iyi ve kötü kokularını duyduğu gibi, meşâmm-ı rûh dahi, âlem-i rûhânînin iyi ve kötü kokularını duyar. Meşâmm-ı rûhâniyyeti, meşâmm-ı cismâniyyet ile mesdûd olan kimseler bu rûhânî kokuları duymaz. Meselâ âlem-i cismaniyyette, gâyet latîf esans kokuları içinde vâki' olan fuhşiyâtın âlem-i rûhâniyyete intişâr eden kokuları gâyet pis ve murdar olur. Bu kokuları ancak meşâmm-ı rûhâniyyeti açık olanlar duyar. Bu gibi zevât, bu sebeble o gibi mahallerden sür'atle kaçarlardı. Ve âlem-i rûhâniyyete mün-teşir olan bu kokular, ric'at-ı kahkariyye ile tekrar âlem-i cismâniyyete yayılıp türlü türlü mikropların tekevvününe bâis ve kolera ve vebâ gibi türlü türlü hastalıkların intişârına sebep olur. Nitekim I. cildin 88 numaralı beyt-i şerifinde *وز زنا افتد وبا اندر جهات* ya'ni "Zinâdan dahi her tarafa sârî hastalık müstevlî olur" buyurulmuş idi. Fakat meşâmm-ı rûhâniyyeti mesdûd olan cismânî kimseler, böyle kokular olduğunu, kemâl-i cehillerinden inkâr ederler.

چون اويس از خویش فانى گشته بود آن زمينى آسمانى گشته بود

1825. *Vaktâki Üveys kendinden fânî olmuş idi, o zemîne mensûb, âsumâna mensûb olmuş idi.*

Ya'ni "Üveys Karanî hazretleri vaktâki kendinden fânî ve Hak'la bâkî olmuş idi, binâenaleyh o zemîne ve cismâniyyete mensûb olan zât-ı şerîf, âsumâna ya'ni rûhâniyyete mensûb olmuş idi ve ondan rûhâniyet âsârî zâhir olurdu."

آن هلیله پروریده در شکر چاشنی تلخیش نبود دگر

1826. *O helîle şekerde perverde olmuşdur, artık onun acılığının çeşnisi olmaz.*

"Helîle" ve "helîlec", Hindistan eriği dedikleri şeydir ki, ta'mı acı olur ve onu döğüp tabiatı telyin için yerler. Beyt-i şerîfde cismâniyyet-i beşeriyye acı olan "helîle"ye ve tecellî-i Zâtî-i Hak "şeker"e teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni "Acı olan helîle, şeker ile mezc edildiği vakit, artık onun acılığı kalmadığı gibi, cism-i beşere vâki' olan tecellî-i Zâtî dahi, o cismin acı olan sıfât-ı nefsânîyyesini izâle eder."

آن هلیله رسته از ما و منی نقش دارد از هلیله طعم نی

1827. *O helîle bizlikden ve benlikden kurtulmuşdur, helîleden nakış tutar, ta'm değil.*

O helîle mesâbesinde olan sûret-i beşeriyye, "mâ" ve "menî" den, ya'ni enâniyyet-i nefsânîyyesinden, bu tecellî-i Hakkânî ile kurtulmuştur ve sıfât-ı rabbâniyye ile kâim bulunmuştur. Gerçi halk arasında sûret-i beşeriyye ile oturur, kalkar; fakat onda hâssa-i beşeriyyet olan enâniyyet-i nefsânîyye ta'mı yoktur, belki enâniyyet-i Hakkâniyye vardır ki, nîzâsı Hakk'ın nîzâsı ve gazabı da Hakk'ın gazabıdır. Bunların sûret-i beşeriyyelerine bakanlar, kendilerine kıyâs edip aldanırlar.

این سخن پایان ندارد باز گرد تا چه گفت از وحی غیب آن شیر مرد

1828. *Bu sözü'n nihâyeti yokdur, rücû' et! Acabâ o arslan adam gaybın vahyinden ne söyledi?*

"Bu Hak'da fânî ve kuyûd-ı cismâniyyetden kurtulmak sözünün nihâyeti yoktur, küssaya rücû' et! Acabâ o arslan adam, ya'ni Bâyezîd-i Bistâmî (kuddise sırrıhu's-sâmî) hazretleri, âlem-i gayba âid olan vahy ve ilhâm-ı Hak'dan ne söyledi ve ne haber verdi?" "Tâ çi" deki "tâ" taaccüb içindir.

گفت ازین سو بوی یاری می رسد کاندر این ده شهر یاری می رسد

1829. *Dedi: "Bu taraftan bir yârin kokusu erişiyor ki, bu köyde bir şehriyâr erişecektir."*

Hız. Bâyezîd gaybın vahyinden haber verip buyurdu ki: "Bu taraftan, ya'ni Harakân karyesi tarafından bir yâr-ı ma'nevînin rûhânî kokusu erişiyor ve bu koku haber veriyor ve diyor ki: "Bu karyede sâhib-i iktidâr bir şâh-ı azîm zâhir olacaktır." "Şehriyâr" ta'bîriyle Ebu'l-Hasan hazretlerinin sâhib-i tasarruf bir kutb-ı zamân olduğuna işâret buyurulur.

قول رسول صلى الله عليه وآله وسلم انى لاجد نفس الرحمن من قبل اليمين

Resûl (a.s.)'ın "Muhakkak ben Yemen tarafından nefes-i
Rahmân'ı buluyorum!" kavli

Bu sûrh-i şerîf yukanda geçen 1823 numaralı beyt-i şerîfe merbût ve onun ma'nâsını müeyyiddir. Sûrh-i şerîfi ta'kîb eden beyitlerde Hz. Üveys'den bahs edilmeyip, ancak Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinden bahis buyurulması, bu hadis-i şerîf ma'nâsının, erbâb-ı rûhâniyyet arasında umûmiyetini ve her zamanda vukû'unu isbât içindir.

بعد چندین سال میزاید شهی میزند بر آسمانها خر گهی

1830. "Bu kadar sene sonra bir şâh doğar, gökler üzerine bir çadır kurar!"
[1835]

Hız. Bâyezîd yine gaybın vahyinden olmak üzere buyurdu ki: "Şu kadar sene sonra bu Harakân karyesinde ma'nevî bir şâh doğar, gökler ya'nî âlem-i taayyünât üzerine hâkimiyet ve tasarruf çadırını kurar." *Nefehâtü'l-Üns*'ün beyânına göre, Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin irtihâli 234 sene-i hicrîsinde ve Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin irtihâli ise, 435 sene-i hicrîsinde vâkî' olduğuna nazaran, aralarında iki yüz sene kadar bir fark vardır.

رویش از گلزار حق گلگون شود از من او اندر مقام افزون بود

1831. "Onun yüzü, Hakk'ın gülzârından gülgün olur, o makâmında benden ziyâde olur."

Ya'ni, "O Ebu'l-Hasan Harakânî'nin zât-ı şerîfi Hakk'ın sıfât ve esmâsı gülzârından mülevven olur. Binâenaleyh o esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeye mazharîyet husûsunda ve meclâiyyet makamında benden ziyâde olur." Bu beyt-i şerîfde Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin havâss-ı evliyâullâhdan olmakla berâber, makâm-ı kutbiyyette bulunmadığına ve Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin, makâm-ı kutbiyyette bulunduğuna işâret buyurulur ki, Aziz Neseffî hazretlerinin *Zübdetü'l-Hakâyık*'daki beyânât-ı aliyyelerini müeyyiddir. Ve *Zübdetü'l-Hakâyık*'da şöyle buyurulur: "Sultânü'l-ârifin Bâyezîd buyurmuş-

lardır ki: "Benim vaktimde kümmelîn-i evliyâdan yetmiş bin kadar velî var idi; ve onların her biri ibâdet ve riyâzet ve keşif ve kerâmet sâhibleri idi. Onların mâdûnunda çok velîler var idi. Lâkin o asrın kutbu henüz keşfe erişmemiş ümmî bir demirci idi ki, gece ve gündüz evlâd u iyâl nafakası için dükkânında demircilik san'atı ile meşgûl idi. Ben ise hayrette kalmış idim ki, acabâ sır-ı kutbiyyet nedir ki, bu kadar velîlerden birisine verilmeyip de bir ümmî ve henüz dîde-i basîreti küşâde olmamış bir demirciye verildi?" der idim. Bir gün o demircinin dükkânına vardım, selâm verdim; demirci elimi öptü ve duâ istedi. Ben dedim ki: "Ben senin ayaklarını öpeyim, sen bana duâ et!" O zât buyurdu ki: "Yalnız sana duâ etmekle benim içimin derdi sâkin olmaz." Dedim ki: "Derdiniz nedir? Söyleyin, çâresine bakalım?" Buyurdular ki: "Acabâ mahşer gününde bu kadar kulların hâli nasıl olacaktır?" deyip, zâr zâr ağlamağa başladı. Bana da te'sîr edip, berâber ağladım. O vakit sırrıma nidâ olundu ki, "Bunlar "Nefsî, nefsi!.." diyenlerden değildir. Belki bunlar "Ümmetî, ümmetî!.." diyenlerdendir." Hemen kalbimdeki hayret ref olunup, bildim ki bu zâtların isti'dâdı başkadır. Bunlar kalb-i Muhammedî üzere vâkî olup, mazhar-ı hakikat-ı muhammediyye olmuşlardır. Lâkin o halde henüz hâl-i keşifde olmadığından, kendisinin kutub olduğundan haberi yok idi."

چہست نامش گفت نامش یو الحسن حلہاش وا گفت ز ابرو و ذقن

1832. "Onun adı nedir?" "Onun adı Ebu'l-Hasan'dır" dedi. Onun hilyesini kaşından ve çenesinden açık söyledi.

Bâyezîd hazretlerinin müridi, "Onun adı nedir?" diye sordu; o hazret de, adı[nın] Ebu'l-Hasan olduğunu haber verdi ve onun şekil ve şemâilini, kaşını ve gözünü ve çenesini açıkça söyledi.

قد او و رنگ او و شکل او یک به یک وا گفت از گیسو و رو

1833. Onun boyunu ve onun rengini ve onun şeklini, saçından ve yüzünden açık söyledi.

Ebu'l-Hasan hazretlerinin boyunu bosunu, rengini ve eşkâlini, saçını ve yüzünün biçimini açık söyledi.

حلیہای روح او را ہم نمود از صفات و از طریق و جا و بود

1834. Onun ruhunun hilyelerini dahi sıfatından ve tarîkından ve makâmından ve vücûdundan gösterdi.

Ya'ni, "Hz. Bâyezîd, o hazretin zâhir vücûduna ve cismine âid nişanları ve âlâmetleri söylediği gibi vücûdunun bâtınına ve rûhuna âit âlâmetleri da-hi bir bir beyân etti ki, onlar da sıfatları ve ta'kîb ettiği meslek ve ind-i ilâhî-deki makâmı ve vücûd-ı Hakkânîsi idi."

حلیه تن همچو تن عاریتی است دل بر آن کم نه که آن يك ساعتی است

1835. *Tenin hilyesi, ten gibi âriyetdir; onun üzerine az gönül ver ki, o bir sâatdir.*

Ya'ni, "Cismin şekil ve şemâili, cisim gibi fânî ve âriyetdir. Binâenaleyh evliyâullâhın cismânî olan şekil ve şemâillerine çok merbût olma. Zîrâ o ci-sim ve cismin şemâili bir sâatdir; ya'ni her ân-ı gayr-i münkasimde bir tecel-lî ile ma'dûm ve bir tecellî ile mevcûd olur ki, ona "teceddüd-i emsâl" derler."

حلیه روح طبیعی هم فناست حلیه آن جان طلب کان بر سماست

1836. *Rûh-ı tabînin hilyesi dahi fenâdur; o canın hilyesini taleb et ki, o gök üzerindedir.*

"Rûh-ı tabîî"den murâd, rûh-ı hayvânîdir ki, insan bu rûh ile hayvanlar-da müşterekdir. "Hilye"den murâd, bu rûhun sıfatlandır, yemek ve içmek gi-bi hayvâniyetin iktizââtıdır. Ya'ni "Rûh-i hayvânînin hilyesi dahi, ten gibi fâ-nîdir. Binâenaleyh fânîyi bırak. Besâtetî hasebiyle fenâdan ârî olan rûhun hil-yesini ve sıfatını iste ki, o gök üzerinde, ya'ni âlem-i taayyünâtın fevkinde-dir ve taayyünâta hâkimdir."

جسم او همچون چراغی بر زمین نور او بالای سقف هفتمین

1837. *Onun cismi, yer üzerinde bir çerâğ gibidir; onun nûru, yedinci sakfın yu-karısındadır.*

Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin cismi, yeryüzünde yanan bir mum gibidir. Mumun kesâfet-i vücûdu yerde ve nûru yukanya münteşir olduğu gibi, insân-ı kâmi-lin nûru da yedi kat göğün üstüne münteşirdir."

آن شاع آفتاب اندر وثاق قرص او اندر چهارم چارطاق

1838. *O güneşin şua'ı evlerde onun kursu dördüncü çardaktadır.*

"Dördüncü çardak"dan murâd, mahrek-i şemsdir ki, bu mahrek arzdan i'tibâren dördüncüdür. 1. Utârid, 2. Zühre, 3. Arz, 4. Güneş. Ya'ni, "Güneşin kendi kursu ve cirmi, dördüncü mahrekde bulunduğu halde, arzda bulu-

nan evlere ziyâ saçar. Bunun gibi insân-ı kâmilin güneş gibi olan hakîkatı, âlem-i şehâdete nazaran dördüncü felek olan mertebe-i vâhidiyyetden, cisim evlerine nûr-ı illâhîyi ifâza eder. Mertebe-i vâhidiyyetin dördüncü felek olması şudur: 1. Mertebe-i şehâdet, 2. Mertebe-i misâl, 3. Mertebe-i ervâh, 4. Mertebe-i vâhidiyyet veyâ hakikat-ı insâniyye ve a'yân-ı sâbite mertebesi. Bu mütâlaa, "güneş" insân-ı kâmilin ayn-ı sâbitesi olduğuna göredir. Eğer rûh-ı şerîfi murâd olunursa, "dördüncü felek" âlem-i ervâh olur ki, tertîbi şudur: 1. İnsân-ı kâmilin sûret-i cismâniyyesi, 2. Âlem-i şehâdet, 3. Âlem-i misâl, 4. Âlem-i ervâh.

نقش گل در زیر بینی بهر لاغ بوی گل بر سقف و ایوان دماغ

1839. *Gülün nakşı latîfeden dolayı bu renk altındadır; gülün kokusu dimâğ eyvânının tavanı üzerindedir.*

"Lâğ", latîfe, mizâh, dil şakası ve eğlence ma'nâlarıdır. "Eyvân", yüksek binâ ve dîvânâne. "Dimâğ", vücûd-ı beşerde, fikir kalabalıklarının toplandığı bir mahal olduğundan bir pâdişâhin dîvânhanesine teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, "Gülün nakşı ve sûreti insanın burnunun altında tutulur ve insan onun sûret-i cemilesini görüp eğlenir, fakat onun kokusu, dimâğ dîvânhanesinin tavanına kadar çıkar; bunun gibi insân-ı kâmilin sûreti yerde ve nûru göklerde." "

مرد خفته در عدن دیده فرق عکس آن بر جسم افتاده عرق

1840. *Uyumuş adam Aden'de korku görmüştür, cisim üzerinde onun aksi ter vâki' olmuştur.*

"Aden", Yemen'in cenûbunda Bâbü'l-Mendeş Boğazı civârında bir şehrin adıdır. "Farak", korku ma'nâsındır. "Meselâ uyumuş bir adam rû'yasında kendini Aden şehrinde bulup, orada korkunç bir hâle ma'rûz kalır; bu müşâhedesinde cisminin dâhli ve hareketi yoktur. Maahâzâ bu korkunun te'siri cismine aks edip terler." Bu beyt-i şerîf rûhâniyet âleminde olan şeyin, cismâniyet âlemine olan te'sirinin misâlidir.

پیرهن در مصر رهن يك حريص پر شده کنعان ز بوی آن قميص

1841. *Gömlek Mısır'da bir harîsin rehînidir; o gömleğin kokusundan Ken'ân dolu olmuştur.*

Bu beyt-i şerîf rûhâniyetin te'sîri için uzaklık ve yakınlık olmadığına mi-sâldir. Ya'ni, "Yûsuf (a.s.) pederi Ya'kûb (a.s.)a götürülmek üzere gömleğini harîs-ı dünyâ olan Yahûda ismindeki bir kardeşine verdi. O da gömleği alıp, Mısır'dan sahrâyâ çıktı ve Ya'kûb (a.s.)ın sâkin olduğu Ken'ân iline müte-veccih oldu. Bu mesâfeden Ken'ân ili gömleğin kokusu ile doldu." Ma'lûm-dur ki, bu kokuyu Ken'ân ilinde ancak Ya'kûb (a.s.) duydu. Çünkü ancak onun meşâmm-ı rûhu, sıfât-ı nefsâniyye ile mesdûd değil idi. Nitekim âyet-i kerîme bu ma'nânın şâhididir *يَوْمَ لَا أَنفُسٌ تُجْزَىٰ إِلَّا بِمَا كَانَتْ تَعْمَلُ* (Yûsuf, 12/94-95) ya'ni "Vaktâki kâfile ayrıldı, on-ların bâbasi, ben muhakkak Yûsuf'un kokusunu buluyorum, dedi. Etrâfında bulunan oğulları, Allâh'a yemîn ediniz ki sen eski şaşkınlığındasın!" dediler. Şu halde beyt-i şerîfde "Ken'ân'ın koku ile dolu olması"ndan murâd, Ya'kûb (a.s.)ın meşâmm-ı rûhu olmuş olur. Ve bu ta'bîr zâhîren zikr-i kül, irâde-i cüz kabîlinden mecâz olur. Fakat nazar-ı hakîkatla bakılırsa, mecâz değil, ayn-ı hakikat olur. Çünkü Ya'kûb (a.s.) nebiyy-i zîşân olmakla asıldır ve metbû'dur ve diğer halk fer' ve tâbî'dir; binâenaleyh Ken'ân ili hakîkatte ancak Hz. Ya'kûb'dan ibâret olur.

از کباب آراستند آن سیخ را

بر نشستند آن زمان تاریخ را

1842. *O zaman târihi yazdılar, o şişi kebâbdan tezyîn eylediler.*

Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri bu zikr olunan haberleri verdiği zaman Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin bu haber verilen târîh-i velâdetini yazdılar, âlem-i misâli delip, âlem-i şehâdete nüfûz eden o haber-i gaybî şişini suver-i kelimât ve elfâz kebâblarıyla tezyîn ettiler.

زاده شد آن شاه و نرد ملک باخت

چون رسید آن وقت و آن تاریخ راست

1843. *Vaktâki o vakit ve o doğru târîh erişti, o şâh doğmuş oldu ve mülk tav-lasını oynadı.*

Vaktâki Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin doğum vakti ve Bâyezîd haz-retlerinin haber verdiği o doğru târîh geldi. O kutb-ı zamân ve şâh-ı cihân doğmuş oldu. Ve âlem-i mülk ve şehâdetde kazâ-yı ilâhîye müsteniden tasarrufât tavla oyununu oynadı. "Tavla" oyununa teşbîhin sebebi budur ki, tav-la oyununda oyuncular zârın hükmüne tebean oyun pullarında tasarruf ederler ve aktâb hazarâtı dahi tavla pulları mesâbesinde olan efrâd-ı beşer üzerin-de, zâr mesâbesinde olan kazâ-yı ilâhîye müsteniden tasarruf buyururlar.

زادن بوالحسن خرقانی بعد از وفات بایزید قدس الله روحهما سالها

Bâyezîd (kaddesallâhu rûhahû) hazretlerinin vefâtından senelerce sonra Ebu'l-Hasan Harakânî (kaddesallâhu rûhahû)nun doğması

بو الحسن بعد وفات بایزید

از پس آن سالها آمد پدید

1844. *Ebu'l-Hasan, Bâyezîd'in vefâtından sonra, o seneleri müteâkib zâhir geldi.*

جمل خواهی او ز امساک و جود آن چنان آمد که آن شه گفته بود

1845. *Onun cümle huyları imsâk ve cûddan öyle geldi ki, o şâh söylemiş idi.*

“Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin bütün şekil ve şemâili ve ahvâl ve sîreti, kabz ve bastdan ya'ni esmâ ve sıfât-ı mütekâbileden, o şâh-ı ma'nevî Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin söylediği vech ile zuhûra geldi.” “İmsâk”den murâd, kabz ve “cûd”dan murâd, bastdır. Zîrâ insân-ı kâmil bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazhan olduğundan, onda Kâbız ve Bâsıt ve Mâni' ve Mu'tî ve Hâfid ve Râfi' gibi esmâ-i mütekâbilenin ahkâmı da zâhir olur. Vel-hâsıl Bâyezîd hazretlerinin keşfi tamâmiyle doğru çıktı.

لوح محفوظ است او را پیشوا از چه محفوظ است محفوظ از خطا

1846. *Ona pîşvâ levh-i mahfûzdur. Neden mahfûzdur? Hatâdan mahfûzdur.*

Zîrâ Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin pîşvâsı ve muktedâsı levh-i mahfûzdur ki, onda âlem-i sûretde zuhûru lâzım gelen şeylerin hepsi mûndericdir. O levhin mûnderecâtı hatâdan mahfûz olduğu için, ona levh-i mahfûz demişlerdir. Hind şârihlerinden Abdü'l-Fettâh kendi şerhinde şöyle buyurur: “Şeyh Abdülvehhâb Şîrâzî *Levâmi'u'l-Envâr*'da *Fûtûhât-ı Mekkiyye*'den naklen yazar ki, levh-i mahfûzun altında üç yüz altmış altı levha-i mahv ve isbât tutulmuşdur ki, ahkâm-ı mütereddide merkûmdur. Eğer sâliklerin nazarı bu mahv ve isbât levhalarına müsâdif olursa, keşiflerinde hatâ olur.

Eğer keşifleri levh-i mahfûzdan vâki' olursa, o vakit hatâ olmaz." İmdi nazırları levh-i mahfûza müsâdif olanlar ancak kümmelîn-i evliyâdır ve onların keşiflerinde hatâ vâki' olmaz. Sâliklerin haber verdikleri keşif, mahv ve isbât levhlerinden olduğu için, çoğunun haberleri doğru çıkmaz.

این نه نجمست و نه رملست و نه خواب وحی حق و الله اعلم بالصواب

1847. *Bu ne necmdir, ne remldir ve ne rü'yâdır, vahy-i Hak'dır; ve Allâh doğruyu en çok bilicidir.*

Bu beyt-i şerif, *Mesnevî-i Şerif* tefsiri eden üstadlar tarafından her dersin nihâyetinde, کاشف اسرارهای کبریا ایچنین فرمود مولانای ما ["Hakk'ın sırlarını açıklayan Mevlânâ'mız böyle buyurdu ki"] beytine terdiflen okunup o dersin fâtıhası çekilir.

Ya'ni, "Bu âlem-i gaybdan alınıp, söylenen sözler ilm-i nücûm veya ilm-i reml ile çıkarılmış olan ahkâm-ı gaybiyye değildir; rü'yâda görülen taayyünât cinsinden dahi değildir, belki levh-i mahfûza nazaran alınmış olan esrâr-ı ilâhiyyedendir ve vahy-i Hak'dır."

Ma'lûm olsun ki, "ilm-i ahkâm-ı nücûm", seb'a-i seyyârâtın bu arz üzerinde hayır ve şerden vâki' olacak te'sirâtını kable'l-vukû' bilmekten ibâretidir ki, buna dâir ayrıca kitaplar yazılmıştır. "İlm-i reml", birtakım eşkâl-i mevzû'a vâsitasıyla zamâir ve esrâra vukûfdan bahs eder ki, bu ilme mahsûs olan eşkâl-i mevzû'a ve kavâid-i mahsûsa ayrıca yazılan risâlelerde mündericdir. Bu şerhin başka mahallerinde de sırası düştükçe izâh olunduğu üzere rü'yâ üç kısımdır: 1. Keşf-i mücerred, 2. Keşf-i muhayyel, 3. Hayâl-i mücerred. "Keşf-i mücerred", rü'yâda görülen sûretin aynıyla zuhûrudur. "Keşf-i muhayyel", rü'yâda görülen sûrete münâsib bir ma'nânın, hâl-i yakazada zuhûrudur ki, bu rü'yâ erbâbı tarafından ta'bîre muhtâcdır. "Hayâl-i mücerred", rûh-i hayvânînin mizâcına bir tagayyür ârız olur; o illet sebebiyle nâim bu illete münâsib ve muvâfık şeyleri mülâhaza eder. Meselâ mizâcda eğer harâret gâlib olursa, rü'yâda ateş görür ve eğer bürûdet gâlib olursa, kar ve soğuk görür ve eğer rutûbet müstevlî olursa yağmurlar ve seller ve denizler görür; ve eğer yübûset gâlib olursa, toz ve toprak ve dağlar ve taşlar ve onların emsâlini görür. Bu nevi' rü'yâya i'tibâ yokdur.

از بی رو پوش عامه در بیان وحی دل گویند آن را صوفیان

1848. *Beyânda âmmenin yüz örtüsü olmak için, ona sûfîler "vahy-i dil" derler.*

“Hakk’ın evliyâsına bu sûretle olan vahyine, avâmın i’tirâzına mahal kalmamak için sûfler “vahy-i dil” derler. “Vahy-i Hak” yerine böyle bir istilâh vaz’ edip kullanırlar.” “Avâm”dan murâd, ulemâ-yı mukallidîndir. Onların indinde “vahy-i Hak” yalnız peygambere mahsûsdur; başkalarına vahy-i Hak vâki’ olmaz ve âyet-i kerîmede وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ (Kasas, 28/7) ya’ni “Biz Mûsâ’nın vâlidesine vahy ettik” وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ (Mâide, 5/111) ya’ni “Hani ben havâriyyûna vahy etmişim” وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (Nahl, 16/68) ya’ni “Rabb’in bal arısına vahy etti” buyurulmasını da “ilhâm” ile te’vîl ederler. Zîrâ onların zu’munca, eğer evliyâ hakkında dahi vahy-i Hak kabûl edilse, enbiyâ ile mûsâvî olmaları lâzım gelir. Halbuki “vahy,” işâret, risâlet, kitâb, ilhâm ve kelâm-ı hafî ma’nâlarına gelir. Binâenaleyh evliyâyâ olan ilhâm-ı ilâhîye “vahy-i Hak” demekle, evliyânın enbiyâ ile mûsâvî olmaları lâzım gelmez; fakat avâm bu ta’bîrden ürkütükleri için sûfler “vahy-i dil” istilâhını kullanırlar.

وحی دل گیرش که منظر گاه اوست چون خطا باشد چو دل آگاه اوست

1849. Onu vahy-i dil tut ki, onun manzar-gâhıdır, mâdemki gönül onun âgâhıdır, nasıl hatâ olur?

Ey müstemi’, evliyâyâ vâki’ olan o vahy-i Hakk’ı, sen avâmın nefretinden ictinâben, sûflilerin dediği gibi, “vahy-i kalbî” farz et! Bu faraziyeden hatâ etmiş olmazsın; çünkü gönül Hakk’ın nazar ettiği mahaldir. Gönül Hakk’ın âgâhı olup, onun zikriyle meşgûl bulunursa, öyle bir kalbin idrâkinde hatâ olur mu?

مؤمننا ينظر بنور الله شدى از خطا و سهو ايمین آمدی

1850. Ey mü’min, Allâh’ın nûruyla nazar eder oldun; hatâ ve sehvdan emîn geldin. [1855]

Ya’ni, “Ey mü’min sen الله فانه ينظر بنور الله ya’ni “Mü’minin firâsetinden sakının, zîrâ o, Allâh’ın nûruyla nazar eder” hadîs-i şerîfî mücibince, mâdemki Allâh’ın nûruyla nazar eder bir haldesin, nûr-ı ilâhîde sehv ve hatâ olmak ihtimâlî olmadığundan, sen dahi sehv ve hatâdan emînsin.” “İmin”, “âmin” kelimesinin imâle olunmuşudur.

Menkabe: Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri va’z ederken, meclis-i va’za bir delikanlı gelip oturdu ve Hz. Cüneyd’e hitâben: “Ey şeyh, Resûl-i Ekrem hazretlerinin buyurduğu; [“Mü’minin firâsetinden sakınınız!”] hadîs-i şerîfinin ma’nâsı nedir?” [dedi.] Hz. Cüneyd bir müddet başını önüne eğdi ve sonra başını kaldırıp dedi: “Ey delikanlı, müslüman ol ki, senin müs-

lûman olmak vaktin gelmiştir.” Meğer o delikanlı islâm kisvesiyle meclise gelen bir huristiyân imiş. Bunun üzerine delikanlı derhâl Islâm’a geldi.

رجوع بحکایه کمی أجرای آن غلام و در بیان أجرای دل و جان صوفی از طعام الله

O gulâmın ta'yînâtının eksikliği hikâyesine rücû' ve sûfinin taânullâhdan kalbinin ve canının ta'yînâtı beyânındadır

“Ecrâ”, “cerv” kelimesinin cem'idir, bahşış ve fâide ma'nâsınadır. Diğer cemi'leri de vardır ki, “ecr, ecriye” ve “ecrâ” ve “cirâ” sûretleridir. Burada “ta'yînât ve maâş” ma'nâsınadır. Bu sûrh-i şerîf Ankaravî nüshasında نقصان أجرای جان و دل صوفی از طعام الله Ya'ni, “Sûfinin taânullâhdan dil ve cânının ta'yî-nâtının noksânı” sûretinde vâki'dir.

صوفی از فقر چون در غم شود عین فقرش دایه و مطعم شود

1851. *Bir sûfî fakrdan niçin gam içinde olsun? Onun ayn-ı fakrı dâye ve mat'am olur.*

“Bir sûfî, fakr ve ihtiyâc-ı sûriden gamnâk olmamalıdır; zîrâ onun bu fak-rının “ayn”ı onun rûhunun dâyesi ve mürebbîsi ve mahall-i it'âmı olur ve o fakr içinde rûhu taâm-ı ma'nevîyi yiyerek kuvvet bulur.” Cisim, taâm-ı sû-rîden kuvvet bulursa da, rûh zayıf olur ve taâm-ı sûrîyi bulamamakdan ci-sim zayıf olur ise de, rûh kavî olur. Vaktâki rûh kuvvet bulur, bu kuvvet bi-lâhire cisme de sârî olup, sâlik gıdâ-yı sûriden pek az bir mikdâr ile iktifâ eder. Nitekim hadîs-i şerîfde الجوع طعام الله فی الأرض یحیی به ابدان الصدفین Ya'ni, “Aç-lık yeryüzünde Allâh'ın taâmıdır ki onunla siddıkların ebdânı hayât bulur” buyurulmuştur.

ز انکه جنت از مکاره رسته است رحم قسم عاجزی اشکسته است

1852. *Zîrâ ki, cennet mekrûhlardan bitmiştir; merhamet âcizin ve münkesirin nasîbidir.*

“Kısm”, hisse ve nasîb ve bölmek ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde حفت Ya'ni, “Cennet mekrûhlarla ile örtülmüştür” hadîs-i şerîfine işâret bu-

yurulmuştur. Ya'ni, "Cennet bu dünyâda nefse çirkin görünen açlık ve susuzluk ve a'mâl-i hasene ile örtülmüştür ve insanın cenneti bu nefse çirkin görünen şeyleri ihtiyâr etmekle tekevvün eder; zîrâ nefse muhâlefetden dolayı, o nefis âciz ve münkesir olur. Ve merhamet ise âcizlerin ve münkesir olanların hissesi ve nasîbidir; zîrâ düşkün ve âciz olanlara herkes acır."

آن که سرها بشکند او از علو رحم حق و خلق ناید سوی او

1853. *O kimse ki ulûvden başlar kırar, onun tarafına Hakk'ın ve halkın rahmi gelmez.*

Ya'ni, "Ulûv ve kibirden nâşi herkesin başlarını kıran kimseye karşı ne Hakk'ın ve ne halkın merhameti müteveccih olmaz; zîrâ kibir ve ulûv, mahall-i merhamet değildir."

این سخن پایان ندارد و آن جوان از کمی اجرای نان شد ناتوان

1854. *Bu sözün nihâyeti yoktur. Ve o civân, ekmek ta'yînâtının noksanlığından nâtivân oldu.*

Açlığın taâmullâh olması ve cennetin mekrûhlar ile örtülmüş olması sözlerinin nihâyeti yoktur; o ta'yînâtı tenkîs edilen gulâmın kussasına gelelim. Velhâsıl o delikanlı kendisine mahsûs olan ekmek ta'yînâtının tenkîs edilmesinden dolayı âciz kaldı.

شاد آن صوفی که رزقش کم شود آن شبه ش در گردد و او یم شود

1855. *Mesrûrdur o sûfî ki, onun rızkı noksân ola, onun o şebesi inci ve o deniz ola.*

"Şebe", bir taşın ismidir ki siyâhdır ve parlaklıkda ve yumuşaklıkda ve hafiflikde kehrübâya (kehrîbâra) benzer ve ondan boncuk yapıp, inci dizisinin başına geçirirler. "Şebe"den murâd, sâlikin bulanık olan kalbi; ve "inci"den murâd, kalb-i sâf; ve "deryâ"dan murâd, nûr-ı yakîn veya nûr-ı ma'rifetdir. Ya'ni, "Bir sûfinin cismânî olan gıdâsı noksan olduğu vakit, mesrûr olur; çünkü kesret-i taâm ile kararmış olan kalbi, açlıktan ve riyâzette sâf ve inci gibi parlak olur; ve kendisi nûr-ı yakîn deryâsı olur veya ma'rifet deryâsı olur." *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mündericdir ki: "Hz. Mevlânâ (r.a.), evâil-i sülûklerinde üç gün ve bir hafta ve kırk gün oruç tutup iftâr ederler idi. Velâkin ramazân-ı şerîfin nihâyetinde iki def'a iftâr buyururlar idi. Ve bütün ramazân-ı şerîfde, bayram günü iftâr buyurdukları biddefâat görülmüş-

dür. Sultânü'l-mahbûbîn Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî (azzamallâhu zikre-hû) hazretlerine ilk defâ mülâkî olduklarında tamâm altı ay her ikisine ekl ve şûrb ve hâcet-i beşeriden bir ihtiyâç vâkî' olmamak üzere oturmuşlar idi. Ve iftâr buyurdıkları vakit, bir nevi' gıdâ ile iktifâ buyururlar idi. Ve en çok taâm yedikleri vakit dahi on lokma yemezler ve bir müddet sonra tekrâr mi'delerini tathîr ederlerdi; ve buyururlar idi ki: "Benim sinemde bir ejderhâ vardır ki, gıdâya tahammül etmiyor." Ve vakt-i istifrâğdaki mücâhedeleri mücâhede-i cû'dan ziyâde olup, mübârek alınlarından katre katre ter dökerler idi." Ve açlık hakkında şöyle buyururlar. Şiir:

مرغت ز خور و هیضه ماند هست در این بیضه بیرون شو ازین بیضه تا باز شود پرها

صفرای صیام ار چه سودای سرافزاید لیکن زچنین سودا یابند ید بیضا

"*Senin can kuşun, yemekden ve mi'de fesâdından bu vücûd yumurtası içinde kapanıp kalmıştır. Bu yumurtadan çık ki, kanatların büyüsun! Açlıktan safrâ kabarması gerçi hayâlât-ı dimâğîyyeyi ziyâdeleştirir; fakat işte bu hâyâlâtдан yed-i beyzâyı ve nûr-ı kudreti bulurlar.*"

ز آن جرای خاص هر که آگاه شد او سزای قرب و اجرا گاه شد

1856. O hâs olan nafakalardan her kim âgâh oldu, o kurba ve nafaka mahal-li olmağa lââyık oldu.

"Cerâ'", "cerv" kelimesinin cem'i'lerinden birisidir, nitekim bu sûrh-i şerîfin ibtidâsında beyân olundu; "bahşişler ve fâideler ve nafakalar" demektir. Ya'ni, "Her kim Hakk'ın husûsî nafakalarından ve taâmlarından âgâh olup, sıyâma devâm etti ise, o kimse Hakk'a yakîn olmağa ve bu nafakanın mahalli ve ehli olmağa lââyık oldu."

ز آن جرای روح چون نقصان شود جانش از نقصان آن لرزان شود

1857. Vaktâki rûhun nafakaları noksan olur, onun canı onun noksanından lerzân olur.

Vaktâki rûhun o hâs olan nafakaları eksilir, sâlikin canı o nafakaların ek-silmesinden dolayı, titreyici olur.

پس بداند که خطایی رفته است که سمن زار رضا آشفته است

1858. Binâenaleyh bilir ki, bir hatâ vâkî' olmuşdur ki, rızâ yâsemenliği perî-şân olmuşdur.

Ya'ni, "Sâlik bu rûhânî nafakaların eksilmesinden kendisinden bir hatâ zuhûr etdiğini ve bu hatâ, yâsemenler gibi nûr-ı ma'rifet bitiren nızâ-yı ilâhî bahçesini perişân etdiğini bilir ve anlar."

همچنان کآن شخص از نقصان کشت رقعہ سوی صاحب خرمن بُشت

1859. *Nitekim ki o şahıs, mahsûlün noksânından dolayı, harman sâhibi tarafına mektûb yazdı.*

Nitekim kıssasını beyân ettiğimiz gulâm pâdişah tarafına ta'yînâtının tenkîs edilmesinden dolayı, kendi nefsine hatâ isnâd etmeyip, başkalarını kabâhatlı gördü ve harman sâhibi olan, ya'ni, veliyy-i ni'met olan pâdişah tarafına mektûb yazdı.

رقعہ اش بردند پیش میر داد خواند او رقعہ جوابی وا نداد

1860. *Onun mektûbunu adâlet beyi huzûruna götürdüler; mektûbu okudu, sonra bir cevâb vermedi.*

گفت او را نیست الا درد لوت پس جواب احمق اولی تر سکوت

1861. *Dedi: "Onun için yiyecek derdinin gayri yokdur, binâenaleyh ahmağın cevâbı sükût daha evlâdır."*

Pâdişâh o gulâmın mektûbunu alıp okudu ve dedi ki: "Bu gulâmın derdi ancak yemek ve içmekden ibâretidir; bundan başka bir derdi yokdur; halbuki bu cihânda yemek ve içmek derdinden başka bir derdi olmayan kimse ahmakdır ve kendi varlığının hikmetinden ve sırrından gâfilidir. Binâenaleyh böyle bir ahmağa verilecek cevâb, ancak sükût etmek olur."

نیستش درد فراق و وصل هیچ بند فرع است او تجوید اصل هیچ

1862. *Ona aslâ vasl ve firâkının derdi yokdur, fer'in bendidir, o hiç aslâ istemez.*

Ya'ni, "Huzûrumuzdan ve visâlimizden ayrıldığı için, bu gulâm kalbinde aslâ derd ve elem duymaz; o ancak bizim fer'imiz olan sıfat-ı in'âm ve ihsânımızın âşığıdır. Bu fer'in aslı olan zâtümüzü hiç istemez."

Ma'lûm olsun ki, insanlar üç kısımdır: Bir kısmın himmetleri, hayât-ı dünyânın zâhiridir ve maksad-ı aslîleri, hayât-ı dünyânın metâ'ı olan kadın, evlâd, para, mal ve mülkdür. Bunların hayât-ı uhreviyye ile aslâ alâkaları yokdur. Eğer bunlar Hakk'a ibâdet ederlerse, metâ'-ı dünyevînin ziyâdeliğini taleben ederler. Eğer niam-ı dünyevîye ellerinden giderse, Hakk'a ve ka-

zâ-yı ilâhîye muğber olup, şikâyet ederler. Allâh'a hamd etmek için bunlara niam-ı ilâhiyyenin temâdîsi lâzımdır. Binâenaleyh bunlar hicâbât-ı zulmânîye içindedirler. İkinci kısmın, himmetleri metâ'-ı âhiret ve derecât-ı cen-netdir. Metâ'-ı dünyevîye ihtiyâç ve zarûret mîkdârı sa'y ederler. Bunlar "ashâb-ı yemin" olan mü'minlerdir ki, dünyâdaki ni'metlere şükür ve belâya sabr ederler ve fakat âhiretin ni'metlerine pek harîs olup, derecât ve makâm ihrâzına âşıkdırlar ve azâb-ı âhiretten çok korkarlar; binâenaleyh bunlar hicâbât-ı nûrânîye içindedirler. Üçüncü kısım "mukarrebler"dir. Onlar hicâbın en büyüğü olan hubb-ı nefisden geçtikleri için, niam-ı dünyevîye ve uhrevîyeyi ve derecât ve makâm hayâllerini kendilerine harâm etmişlerdir; zîrâ onların kalbleri tecelliyât-ı rabbâniyyenin meclâsi ve âyînesidir. Bir âyîne hubb-ı nefis ve aşk-ı enânîyyet olmadığı gibi, bunlarda da bu duygu kalmamıştır.

احمق است و مردهء ما و منی کز غم فرعش فراغ اصل نی

1863. *Ahmakdır ve bizliğin ve benliğin mürdesidir; zîrâ ona fer'in gamından, aslın ferâğı yokdur.*

"Mürde", "ölmüş" ta'bîri, meftûn ve âşık olmaktan kinâyedir. "Ferâğ", boşalmak ve dökülmek ve kasd etmek ma'nâlanıdır. Burada "kasd" ma'nâsıdır. "Mâ vü menî", bizlik ve benlik, âlem-i keserâtdan kinâyedir ki, başlıca menşei kişinin kendi varlığına ve vücûduna i'timâdıdır. Aslı bırakıp fer'e ve gölgeye yapışan ve i'timâd eden bir kimsenin ahmak olduğunu isbâta hâcet yokdur. Ya'ni, şâh, gulâm hakkında diyor ki: "Mâdemki bu gulâmda asıldan ayrılığın derdi yokdur; o fer' olan sıfatlara ve gölgelere bağlanmışdır o ahmakdır ve gölgeden ibâret olan kendi varlığına dayanmışdır ve fer'in ve gölgenin gamından, asla teveccühü ve kasdı yokdur."

آسمانها و زمین يك سيب دان کز درخت قدرت حق شد عیان

1864. *Gökleri ve yeri bir elma bil ki, Hakk'ın kudret ağacından ayân oldu.*

Ecrâm-ı semâviyyeyi ve arzı birer elma mesâbesinde kürevî cisimlerden ibâret bil ki, bunların her biri, vücûdda ve varlıkda asl olan Hakk'ın ağaç mesâbesindeki kudretinden peydâ ve zâhir oldu. Ve her birerleri de o aslın fer'idirler; ve kudret ağacının bağbânı ise vücûd-ı mutlak-ı Hak'dır ki, bunları terbiye edip yetiştirir. Binâenaleyh bu fer'leri bırak da, asl olan Hakk'a teveccüh et!

تو چو کرمی در میان سیب در و ز درخت و باغبانی بیخبر

1865. *Sen o elmanın içinde bir kurt gibisin ve ağaçdan ve bir bahçıvandın bihaber!*

“Ey mahlûk-ı müdrîk olan insan, sen o elma gibi yuvarlak olan küre-i arzın içinde bir kurt gibisin ki, ağaç mesâbesinde olan kudret-i Hak’dan ve bâğbân mesâbesinde olan vücûd-ı mutlak-ı Hak’dan, elma içindeki bir kurtcağız gibi gâfilsin ve içinde yaşadığın küre-i arzın sûret-i tekevvününden bihabersin.” “Sîb-der”de “der”, tekmil-i vezn için zâiddir.

آن یکی کرمی دگر در سیب هم لیک جانش از برون صاحب علم

1866. *Elma içinde başka bir kurt dahi vardır; fakat onun canı hâricden sâhib-i alemdir.*

“Sâhib-i alem”, bayrak sâhibi, metbû’ ve reîs olmakdan kinâyedir. Ya’ni, “Ehl-i cihân, elma içinde yaşayan kurtlara benzerler. Bunlar da iki kısımdır. Bir kısmı, yukarıdaki beyt-i şerîfde zikr olundu; ve ikinci kısım kurtlar, enbiyâ ve evliyâ hazarâtıdır. Onların canları ve ma’nâları, bu âlem-i sûret hâricinden, ilim sâhibi ya’ni, metbû’ ve reîs olarak gelmiştir.”

جنبش او و اشکافد سیب را بر نتابد سیب آن آسیب را

1867. *Onun hareketi elmayı yarar, elma o sadmeye tâkat getiremez.*

O sâhib-i alem olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtının cân-ı latîflerinin hareketi o elmayı ve o âlem-i sûreti yarar, elma ve o sûret âlemi o sadmeye ve hü-cûma tâkat getiremez. Bu beyt-i şerîfde *يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ* (Rahmân, 55/33) Ya’ni, “Ey ins ve cin tâifesi, aktâr-ı semâvât ve arzdan geçmeğe kudretiniz varsa geçiniz! Geçemezsiniz, ancak sultân ile, ya’ni, kudret-i rûhâniyye ile geçebilirsiniz” âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

بر دریده جنبش او پردهها صورتش کرم است و معنی ازدها

1868. *Onun hareketi perdeleri yırtmıştır, onun sûreti kurtur ve ma’nâsı ejderhâdır.*

Ya’ni, “O enbiyâ ve evliyânın sûret-i cismâniyyeleri elma içindeki kurda müşâbih ve ma’nâları ve rûh-ı ulvîleri ejderhâ olduğundan bu rûhlarının hareketi zulmânî ve nûrânî perdeleri yırtmıştır; binâenaleyh onların sâir cisim sâhiblerinden farkları, ervâh-ı aliyyelerinin kuvvet ve şerâfetidir.”

آتشى كاول ز آهن ميجهد او قدم بس سست بيرون مينهد

1869. *Bir ateş ki, evvelâ demirden sıçrar, o kademi hârîce çok zayıf koyar.*

Bu beyt-i şerif evliyâyı kendilerine mürebbî itidihâz eden ehl-i sülûk hakkındadır. Yukarıya rabtı budur ki: Elmanın içindeki kurtlardan, rûhları elmayı yarmak için hareket eden sâliklerin irâde-i cismâniyye sadmesi ibtidâ zayıftır. Onların bu sadmesi, demirden sıçrayan kıvılcıma benzer. Kıvılcım ilk adımını dışarıya zayıf ve gevşek olarak koyduğu gibi, sâlikin irâdesi dahi cismâniyetden çıkmak için ibtidâ bir hücum-ı zayıf yapar.

دايه اش پنبه ست اول ليك اخير مى رساند شعلها را تا اثير

1870. *Onun dâyesi olan pamukdur; lâkin sonra şu'lelerini esîre kadar eriştirir.*
[1875]

O sıçrayan kıvılcımın dâyesi ve mürebbîsi evvelâ yumuşak pamukdur; sonra fırladığı noktadan ittisâ' edip, şehri tutuşturur ve şu'lesi esîre, ya'ni, havaya kadar yükselir.

مرد اول بسته خواب و خور است آخر الامر از ملايك برتر است

1871. *Âdem evvelen uykunun ve taâmın bağlanmışdır; nihâyetü'l-emr meleklerden daha yüksektir.*

Bunun gibi, sâlik olan âdem, evvelen sâbika-i beşerîyyet ve hayvâniyyet ile uykuya ve taâma bağlanmışdır ve tabiatı demir gibi bâriddir. Bir kâmil tarafından onun isti'dâdına nazar sebebiyle rûh-ı hayvânîsinden bir irâde-ateşinin kıvılcımı sıçrar; pamuk gibi yumuşak ve leyyin olan isti'dâdı ve kâmilin kibrit gibi olan nazarlarına ma'rûz kalır. Zîrâ âdem evvelen hayvân olarak bu âlemde zâhir olur; fakat onun isti'dâd-ı ezelişi meleklerden yüksektir. Beyit:

صائب ز ملائك مطلب رتبت انسان آينهء بى پشت چه صورت بنمايد

"Ey Sâib, insanın rütbesini meleklerden isteme, zîrâ sırsız bir ayna ne sûret gösterebilir?"

در پناه پنبه و کبريتها شعله و نورش بر آيد بر سُها

1872. *Pamuğun ve kibritlerin hıfzında onun şu'lesi ve nûru Sühâ üzerinde zâhir olur.*

Ya'ni, "O sâlik pamuk gibi mülâyim ve latif olan isti'dâdı ve kâmilin kibrit gibi olan nazarları penâhında terakkî eder ve rûh-ı insânîsi inkişâf ederek,

şu'lesi ve nûru Sühâ üzerinde zâhir olur." "Sühâ", Benât-ı na'ş yıldızlarından gayet küçük görünen bir yıldızdır ki, halk gözlerinin kuvvetini onunla tecrübe eder. Ya'ni, o sâlikin rûhunun nûru, âlem-i ulvîde zâhir olur.

عالم تاريك روشن ميکند کنده آهن به سوزن می کند

1873. *Karanlık âlemi aydınlık eder, demir bukağıyı iğne ile koparır.*

"Künde", mücrimlerin ayaklarına geçirdikleri "bukağı" ma'nâsındır. "Bu sâlik-i tarîk-ı Hak o derece terakkî eder ki, onun nûru gayet karanlık olan gaflet ve hayvâniyet âlemini aydınlık eder. Demir bukağı mesâbesinde olan nefsin sıfatlarını iğne gibi ince ve sivri olup, rûh-ı hayvâniyi acıtan riyâzet ve mücâhede ile koparır."

گر چه آتش نیز هم جسمانی است نه ز روح است و نه از روحانی است

1874. *Gerçi ateş dahi cismânîdir, ne rûhdan ve ne de rûhânîden değildir.*

Gerçi sâlikin rûh-ı hayvânîsinden sıçıran irâde ateşi dahi cismânîdir. Ne rûh-ı izâfî cinsinden ve ne de rûh-ı izâfiye mensûb olanların cinsinden değildir; zîrâ irâde cism-i hayvânînin îcâbındandır. Nitekim hayvanı "müteharrîk bi'l-irâde", ya'ni, "irâdesiyle hareket eden" diye ta'rif ederler. Ve rûh melek cinsinden olduğundan, o ancak Hakk'ın irâdesine tâbî'dir. Hakk'ın irâdesine muhâlefet, nefs-i hayvânî ve cismâniyet iktizâsıdır. Rûhânîlere gelince, onlar da kendi irâdelerinden kurtulmuşlardır, çünkü mevt-i irâdî ile ölmüşlerdir. *Sipehsâlâr Menâkıbı*'nda mezkûrdur ki, Sultânü'l-Ârifin Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) buyurmuştur ki: "Otuz yıl vardır ki, Hak buyurdu ben onu yaptım; şimdi otuz yıl var ki, ben söylerim Hak onu yapar." Zîrâ mebâdî-i sülûkde henüz onun irâdesi, irâde-i Hak'da müstehlek değil idi. Otuz yıl kendi nefsinin Hakk'ın evâmîr ve nevâhîsine mutâvaata sevk eyledi; ve otuz yıldan sonra, onun irâdesi, irâde-i Hak'da fânî oldu ve onda Hakk'ın irâdesinden başka irâde kalmadı; ve ondan ancak Hakk'ın dilediği sâdır olur ve onun dilediği ancak Hakk'ın buyurduğudur.

جسم را نبود از آن عز بهره جسم پیش بحر جان چون قطره

1875. *Cismin o izzetden behresi olmaz; cisim, can bahrinin önünde bir katre dir.*

Cismin ve cisme âit olan kuvvetlerin, rûha âit bulunan izzetden behresi ve nasibi yoktur; çünkü cisim, can bahrinin ya'ni, rûh-ı küllînin önünde bir katre mesâbesindedir.

جسم از جان روز افزون میشود چون رود جان جسم بین چون شود

1876. *Cisim candan gûn artırıncı olur; vaktâki can gider, gör ki cisim nasıl olur?*

“Rûz-efzûn”, ya'ni, “gün artıncı” olmak, yaşamakdan kinâyedir. Ya'ni, “Cisim candan yaşar ve kâim bir halde bulunur ve kokmaz ve çürümez. Vak-tâki can cisimden alâkasını keser; o cisim tefessüh eder ve kokusunu duy-mamak için herkes burunlarını tıkar ve nihâyet kokusu halkı bîzâr etmemek için toprağa defn olunur.”

حد جسمت يك دو گز خود بیش نیست جان تو تا آسمان جولان کنی است

1877. *Senin cisminin haddi muhakkak bir iki arşındır, ziyâde değildir; senin canın göğe kadar cevelân edicidir.*

Ey insan, senin cisminin boyu, bir iki arşından ziyâde değildir, binâena-leyh bundan daha ziyâde irtifâ'ı olan bir yere elin yetişemez; fakat canının eni ve boyu mahdûd değildir. Senin canın cisminin yetişemediği göklere ka-dar cevelân edicidir.

تا به بغداد و سمرقند ای همام روح را اندر تصور نیم گام

1878. *Ey büyük, rûhün tasavvurda Bağdad'a ve Semerkand'a kadar yarım adımı vardır.*

Ey fitraten mükerrerem olan insan, cismin Bağdad'a ve Semerkand'a gide-bilmek için hayvan ve araba ve otomobil ve şimendifer gibi vesâite muhtâç-dır; ve mâşiyen gitmek için yüz binlerce adım atmak lâzımdır. Halbuki rûhün Bağdad'a ve Semerkand'a gitmeyi tasavvur edince, yarım adımda oralara gi-der ve ân-ı vâhidde elektrik cereyânı gibi oralarda dolaşabilir.

دو درم سنگ است پیه چشمتان نور روحش تا عَنان آسمان

1879. *Gözünüzün yağı iki dirhem veznindedir; onun rûhunun nûru âsumân nevâhîsine kadardır.*

“Anân”, nevâhî-i âsumân ve onun etrâfı demektir. عنان السماء ما بدء لك منها ya'ni, “Anânü's-semâ” demek, ona baktığın vakit, sana zâhir olan şey demektir” (*Akrabü'l-Mevârid*). “Seng”, taş ma'nâsına olduğu gibi, vezin ve ağırlık ma'nâsına da gelir. Burada vezin ve ağırlık demektir. Ya'ni, “Ey insanlar, gözünüz cismen gâyet küçüktür ve onun yağı iki dirhem ağırlığın-

dadır; fakat onun rûhunun ve ma'nâsının nûru, gökden görebildiğin nâhiyelere ve taraflara kadar gider."

نور بی این چشم میبند به خواب چشم بی این نور چه بود جز خراب

1880. *Nûr, bu göz olmaksızın rû'yâ görür; bu nûr olmaksızın göz harâbden başka ne olur?*
[1885]

Gözün cismi uyku ile faâliyyet-i zâhiriyyeden sukût eder ve etrâfındakileri göremez; fakat gözün cismâniyetinde mahfî olan nûru, faâliyyetini muhafâza edip, rû'yâlar görür. İmdi bir sebep-i maddî te'sîriyle nûr-ı mahfîsi zâil olan bir gözün cismâniyetinde ne kıymet kalır, bir harâbeden başka ne olur?

جان ز ریش و سبیل تن فارغ است لیک تن بیجان بود مردار و پست

1881. *Can cismın sakalından ve bıyığından fâriğdir; fakat cansız cisim, cife ve süflüdür.*

بار نامه روح حیوانی است این پیشتر رو روح انسانی بین

1882. *Bu, rûh-ı hayvânînin esbâb-ı tecemmülüdür, ileri git ve rûh-ı insânîyi gör!*

"Bâr-nâme", esbâb-ı tecemmül ve haşmet ve büyüklük ma'nâsınadır; ve tefâhür ve gurûr ma'nâsına da gelir; ve icâzetnâme ma'nâsına ve diğer ma'nâlara da gelir. Burada esbâb-ı tecemmül ve tefâhür ve gurûr ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "Bu sakal ve bıyık, rûh-ı hayvânînin süsü ve tefâhürü ve gurûrudur; rûhın sakal ve bıyık ve sûret ile işi yokdur. Binâenaleyh ey sâlik, sûretten ve cismâniyetden geç ve rûh-ı insânîyi gör!"

بگذر از انسان وهم از قال و قیل تالِب دریای جان جبرئیل

1883. *İnsandan ve kıyl u kâlden dahi geç, Cebraîl'in canının deryâsının kenârına kadardır!*

Ya'ni, insân bu âlem-i şehâdetde hayvâniyet ile melekîyet terkibinden hâsıl olan bir mahlûkdur. Onun kesîf olan hayvâniyetine, latîf olan rûhunun pertevi aks ettiği için, hayvâniyeti, sâir hayvânâtın fevkindedir. Ve onda hâsıl olan zekâ-yı hayvânî sebebiyle ulûm-ı dünyeviyye ve zâhiriyye dedikoduları ile meşgûl olur. "Gerek bu sûret-i beşeriyye ve insânîyye ve gerek bu insânîyetin ve beşeriyyetin icâbı olan kuvve-i müfekkire vâsıtasıyla elde edilen ulûm-ı dünyeviyye dedikoduları hep hakîkatın hicâbıdır. Bu hicâblar-

dan geçmedikçe, rûh-ı insânî Hz. Cibrîl'in canının deryâsının kenân olan mahall-i vahye vâsıl olamaz. Binâenaleyh "Ey sâlik, gerek insan mertebesinde ve gerek onun dedikodularından geç ki, mahall-i vahy olasın!"

بعد از آنت جان احمد لب گردد جبرئیل از بیم تو واپس خزد

1884. *Ondan sonra sana Ahmed'in cânı dudak ısıtır; Cebrâil senin korkundan geri geriye sürtünür.*

"Hazîden", çocukların sürtünerek geri geriye yürümesi ma'nâsınadır. Ya'ni, "Sen, mahall-i vahye vâsıl olduktan sonra, makâm-ı mahmûd ve rûh-ı a'zam sâhibi olan Ahmed (a.s.v.) hazretlerinin bu rûh-ı küllîsi sana dudak ısıtır ve Cebrâil (a.s.) senin himmetinin ulviyetinden ve etvârından korkup geri geriye sürtünür." Hind şârihlerinden İmdâdullâh ve Bahrü'l-Ulûm ve Velî Muhammed Ekberâbâdî hazarâtı buyururlar ki: "Cân-ı Ahmed'in dudak ısırması"ndan murâd, sâlikî öpmesi ve muhabbet etmesidir. Beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı budur ki: Bu yüksek mertebeye vâsıl olduğun vakit, Server-i âlem (s.a.v.)ın rûhu sana muhib olur. Sana birtakım ulûm ve maârif ifâza eder ki, oraya Cebrâil giremez. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in tufeyli olarak o makâma erişsin ki, Cebrâil (a.s.) der ki: "Eğer bir kavis mikdân bu makâma yaklaşırsam, yanarım. Burası "fenâ fi'r-resûl" makâmıdır." "Cebrâil (a.s.)ın korkması"ndan murâd, hakikat-ı muhammediyye mertebesinin inkişâfından ürkmesidir ki, bu ma'nâ, bu cildde vâkî' âtîde gelecek olan şu:

احمد ار بگشاید آن پر جلیل تا ابد مدھوش ماند جبرئیل

Ya'ni, "Eğer Ahmed (a.s.) o celîl olan kanadını açarsa, Hz. Cibrîl ebede kadar medhûş kalır" beyt-i şerîfinde beyân buyurulmuştur.

1. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU	SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
19 / 21	tal'ati	tal'at	149 / 11	مرد و مال	مرد مال
26 / 7	gibi şekilde	şeklinde	149 / 27	Esb-tâzî	Esb-i tâzî
35 / 29	نوا	نوی	150 / 11	sûi'l-kazâ	sûi'l-kazâ
35 / 30	ادهاست	ازدهاست	152 / 17	o akıl, câriyesi	o akıl câriyesi,
37 / 10	kudsi	kudsi-i	159 / 13	Dîvân-ı Kerbîr	Dîvân-ı Kebîr
37 / 12	evvel-i	evvel	176 / 12	برای گد	برای گدا
37 / 24	أتمّا	أتمّا	183 / 23	olsaydı	olmasaydı
38 / 27	mu'ciz-nizâm	mu'ciz-nizâm-ı	195 / 14,18	tohumunu	tohumunu
38 / 29	nemegîn-i	nemekîn-i	207 / 3	میفکن	در میفکن
48 / 10	هستهای	هستیهای	209 / 10	هر	هم
48 / 29	نء	نء	215 / 10	پیس او	پیش او
59 / 25	zebânîler	rabbânîler	217 / 14	meşe'idir	menşe'idir
59 / 26	kiblelerin	kabilelerin	217 / 27	mesetti	messetti
63 / 15	سَفَرَةُ کَرَامِ بره	سَفَرَةُ کَرَامِ بره	226 / 3	المطمئن	المطمئنة
66 / 27	فینقصم	فینقصم	226 / 27	هستی	عیسی
69 / 18	Urnu	[Urmiye]	226 / 28	cân-ı Tsâ	cân Tsâ'sı
78 / 20	isti'dâd mazharıanna	isti'dâd-ı fîtrlerine	234 / 1	Bunu gibi	Bunun gibi
79 / 6	قَبْلِ	قَبْلِ	239 / 21	ییماری	ییماری
94 / 13	Hafz	Hafs	240 / 17	Hani	Hani (sana)
94 / 19	idim, ben	idim, [ney gibi] ben	241 / 21	alâkası	alâmeti
101 / 26	-gerd-	-gird-	246 / 1	دیگر	دیگر
104 / 23	seyz	kabz	249 / 21	bu	bir
119 / 3	شر	شد	252 / 26	شرح	شرح
119 / 29	حانش	حانش	253 / 24	تمائی	تمائی
121 / 9	râzı olmuş	râzı olunmuş	256 / 11	تسمع	تسمع
123 / 3	خوش	خوشی	259 / 14	عبد	عبدی
123 / 3	آتش	آتشی	264 / 10	نفخ	نفخ
126 / 23	nev'i insanı,	nev'i, insanı	269 / 4	جزو	جزو
130 / 30	gönül	göğün	273 / 23	efs-i	nefs-i
144 / 30	mülâkî	mülâkî	282 / 3	و حمت	رحمت

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU	SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
285 / 31	الهوى	الهوى	440 / 4	alkıma	aklıma
285 / 31	الشرعية	شرعية	442 / 1	عقل و گوش	عقل و گوش
293 / 19	mürekkəbini	merkebin	444 / 4	şey'ün" yerine	şey'in" yerine
298 / 11	جزو	جزؤ	444 / 4	"mâ fi	"mâ fihi
304 / 5	ترجیح	ترجیح	444 / 8	قطرها	قطره ها
307 / 26	kedûret-i	kûdûret-i	445 / 25	سفره است	سفره ست
310 / 20	نقبول	مقبول	446 / 22	kuzucunun	kazıcunun canının
310 / 28	وى	بى	452 / 10	فستغفرون	فيستغفرون
314 / 18	لترول	لترول	452 / 30	merteb-i	mertebe-i
326 / 14	يوتا	من الجبال يوتا	454 / 21,25,28	Hakem	Hikem
326 / 15	hâneler	[dağlardan] hâneler	468 / 14	غلام هر	غلام و هر
330 / 19	خو گوش	خر گوش	472 / 1	مگوفت	نگفت
334 / 26	بعدازان	بعدازان	473 / 3	أشَاءُ	أشَاءُ
341 / 11	معلم	معلم بود	479 / 7	يؤمن	يؤمن
346 / 13	جنت	جنت به	480 / 23	شرح	شرح
348 / 22	گرا	را	496 / 20	هو	هر
350 / 13	sûret	su	498 / 25	شريك	شريكى
351 / 2,3	müeyyed	müeyyid	510 / 29	هم آتشی	هم آتش
352 / 9	تفرق	لا تفرق	519 / 10	حوف	حرف
353 / 8	الذين	الذين	525 / 23	هو	هر
369 / 18	خلفه	خلفه	526 / 5	hûn-ı bahâmızı	hûn-bahâmızı
381 / 10	مستى	مستى	527 / 9	bir akıl	bu akıl
384 / 16	تو چنان	چنان	528 / 25	شيرين	شيرينى
396 / 4	Mürde nk	Mürde-riğ	532 / 14	muvâfik	demek muvâfik
397 / 29	hafiz	haziz	534 / 22	نالها	نالها
398 / 23	زآب خاک	زآب و خاک	536 / 27	cânıdan	cânından
412 / 5	آزانهها	آزانهها	545 / 29	كلمات	كلمات
419 / 11	كشدن	كشتن	552 / 4	پاي	پايى
422 / 10	kügd	küged	555 / 3	انى	انى
423 / 7	بنى	نبى	556 / 13	hoşcağızlar	kuşcağızlar
423 / 10	كاف	قاف	558 / 19	قاصداش	قاصداش
423 / 14	kesifim	kesifimin	564 / 10	هوتا	هوتا
423 / 16	ريك	ريك	567 / 2	ماشاء الله	ماشاء الله كان
423 / 20	خرد	خود	570 / 5	مطويات	مطويات

3. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU	SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
17 / 6	ساحل	ساحل	91 / 33	arasındaki ve hadd-i	arasındaki hadd-
18 / 12	a'tuyyât	a'tuyât-ı	94 / 1	کر	کار
18 / 24	بندان	بند آن	96 / 18	جزوآن	جزو آن
19 / 24	duvar gibi	duvar nakşı gibi	97 / 2	uyşın	ayşın
20 / 15	Vücüd-u hakikî	Vücüd-ı hakikî	100 / 6	بدم	بدیم
21 / 6	nûr-ı Bâkî'yi	nûr-ı Bâkî'yi,	113 / 21	حد	حد
23 / 29	سایه یار	سایه یار	114 / 15	برگست	بگريست
27 / 25	Zîrâ bir toprak	[Uaktâkî] bir toprak	117 / 9	بشناس	بشناس
		[ğâr buldu]	120 / 21	بی دور	نی دور
29 / 3	uyamak	uyumak	128 / 4	خصه	خاصه
29 / 4	بخسیم	بخسیم	130 / 15	dânik	dâny
32 / 9	omak	olmak	130 / 17	Dânik	Dâny
35 / 7	وَجَعَلَ	هُوَ الَّذِي جَعَلَ	131 / 1	ازان	زان
35 / 7	kıldı	kılan	131 / 10	بضع	بضع
38 / 26	سیحان	سیحانی	135 / 10	إقترِب	إقترِب
39 / 15	ومال	وصال	141 / 18	ıys	ayş
44 / 5	"Hâk be-rûy"	"Hâk ber vey"	156 / 2	zekv-i	zevk-i
46 / 10	به بیستی	بیستی	165 / 25	کی	که
49 / 2	hakkânî	Hakkânî	167 / 27	بمان	بمال
53 / 22	ارحق	ازحق	180 / 5	erkekler	erkekler
54 / 8	از گوهر	ای گوهر	182 / 10	آشقم	عاشقم
55 / 15	آرای	آری	184 / 4	o olur	o, o olur
65 / 22	gayri gönülden	[ağyân dilden]	185 / 2	kaldım	kaldım
73 / 11,12	mukaddemât	mukaddimât	188 / 30	تا شب	تا شب
76 / 5	الرُّوحُ قُلُ الرُّوحُ	الرُّوحُ قُلُ الرُّوحُ	190 / 22	زیان	زیان
82 / 28	صحن	صحن	193 / 22	neşir-i müretteb	neşir-i müretteb
89 / 8	جست	جست	194 / 29	Ebi	Ebû

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU	SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
285 / 31	الهوى	الهوى	440 / 4	alkıma	aklıma
285 / 31	الشرعية	شرعية	442 / 1	عقل و گوش	عقل و گوش
293 / 19	mürekkebini	merkebin	444 / 4	şey'in" yerine	şey'in" yerine
298 / 11	جزو	جزؤ	444 / 4	"mâ fi	"mâ fihî
304 / 5	ترجیح	ترجیح	444 / 8	فطرها	فطره‌ها
307 / 26	kedûret-i	küdüret-i	445 / 25	سفره است	سفره‌ست
310 / 20	نقبول	مقبول	446 / 22	kazıcının	kazıcının canının
310 / 28	وى	بى	452 / 10	فستغفرون	فیستغفرون
314 / 18	لترول	لترول	452 / 30	mertebe-i	mertebe-i
326 / 14	یوتا	مِنَ الْجِبَالِ یُوتَا	454 / 21,25,28	Hakem	Hakem
326 / 15	hâneler	[dağlardan] hâneler	468 / 14	غلام هر	غلام وهر
330 / 19	خو گوش	خر گوش	472 / 1	مگوفت	نگفت
334 / 26	بعدزان	بعدازان	473 / 3	اَشَاءُ	اَشَاءُ
341 / 11	معلم	معلم بود	479 / 7	یؤمن	یؤمن
346 / 13	جبت	جبت به	480 / 23	شرح	شرح
348 / 22	گرا	را	496 / 20	هو	هر
350 / 13	sûret	su	498 / 25	شريك	شریکى
351 / 2,3	müeyyed	müeyyid	510 / 29	هم آتشی	هم آتش
352 / 9	تفرق	لا تفرق	519 / 10	حوف	حرف
353 / 8	الذین	الذین	525 / 23	هو	هر
369 / 18	خلفه	خلفه	526 / 5	hûn-ı buhâmızı	hûn-buhâmızı
381 / 10	مستی	مستی	527 / 9	bir akıl	bu akıl
384 / 16	تو چنان	چنان	528 / 25	شیرین	شیرینی
396 / 4	Mürde rik	Mürde-riğ	532 / 14	muvâfık	demek muvâfık
397 / 29	hafız	haziz	534 / 22	نالها	ناله‌ها
398 / 23	زآب خاک	زآب و خاک	536 / 27	cânıdan	cânından
412 / 5	آزانها	ازانها	545 / 29	كَلِمَات	كَلِمَات
419 / 11	كشدن	كشتن	552 / 4	پای	پایی
422 / 10	küşd	küşed	555 / 3	انی	انی
423 / 7	بنی	نبی	556 / 13	kuşcağızlar	kuşcağızlar
423 / 10	كاف	فاف	558 / 19	قاصداش	قاصدانش
423 / 14	kesifim	kesifimin	564 / 10	هوتا	هوتا
423 / 16	ربك	ربك	567 / 2	ماشاء الله	ماشاء الله كان
423 / 20	خرد	خود	570 / 5	مطويات	مطويات